

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Адам Н. Црнобрња

**АНТИЧКА НАСЕЉА,
ФОРТИФИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ
ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ**

докторска дисертација

Београд, 2015

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Adam N. Crnobrnja

**ANTIQUE SETTLEMENTS,
FORTIFICATIONS AND
COMMUNICATIONS IN SOUTHEAST
LOWER PANNONIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015

МЕНТОР:

проф. др Мирослав Б. Вујовић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

др Ивана Поповић, научни саветник
Археолошки институт, Београд

доц. др Јелена Цвијетић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Датум одбране:

АНТИЧКА НАСЕЉА, ФОРТИФИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ

Резиме:

Проучавање насеља, комуникација и фортификација у југоисточном делу провинције Доње Паноније (касније Друге Паноније) најпре је подразумевало прикупљање и систематизовање грађе о свим познатим римским локалитетима на изучаваноме простору. Најобимнији део рада, детаљан каталог локалитета, њих укупно 605, дат је у поглављу *Каталог римских локалитета у југоисточном делу Доње Паноније*. То поглавље се физички налази на крају рада, а за сваки локалитет су дате детаљне информације: врста, положај, опис, датовање и литература. Сви локалитети су картирани и њихови редни бројеви одговарају бројевима на приложеним картама. Крајњи циљ рада је покушај сагледавања динамике запоседања простора у периоду римске доминације, његове намене као и међусобног односа насеља, фортификација и комуникација у простору и времену.

У уводним разматрањима образложени су територијални и хронолошки оквири рада, који обухватају простор савремених области Срема, Мачве, Поцерине, Посавине и Семберије, у периоду од доласка Рима на наш простор до 380. године. Посебна пажња поклоњена је проблематици агера колонија Сирмијума и Басијане, као и граница југоисточног дела провинције Доње Паноније. У оквиру поглавља *Насеља у југоисточном делу Доње Паноније* детаљно је обрађен методолошки проблем класификације насеља, ради формирања критеријума који су у овоме раду коришћени. Насеља су разматрана по периодима, од I до IV века, и за свако од четири столећа посебно су обрађени следећи аспекти: положаји насеља, величине насеља, рурална насеља (уз сагледавање њихове дистрибуције у простору) и урбана насеља. Као посебна група обрађена су насеља која се налазе уз војна утврђења. На крају овога поглавља налази се и детаљна дискусија о свим аспектима везаним за насеља, са

посебним акцентом на њиховој просторној дистрибуцији и њиховим међусобним односима.

Фортификације у југоисточном делу Доње Паноније су, у оквиру поглавља које се односи на њих, подељене у три подкатегије: систем утврђења на дунавском лимесу, утврђења у залеђу лимеса и мањи фортификациони објекти у залеђу лимеса. У оквиру сваке од ових категорија појединачно су обрађени сви фортификациони објекти који им припадају. Дискусијом у том поглављу обухваћена су разматрања о хронолошкој и просторној дистрибуцији утврђења.

У поглављу о путевима и комуникацијама обрађени су копнени и пловни путеви. Посебно су разматрани копнени путеви познати из античких итинера и они познати само на основу археолошких истраживања. Разматрања пловних путева обухватила су сагледавање могућности пловидбе главним рекама, мањим водотоковима и каналима. У оквиру дискусије, поред идентификовања одређених нових питања везаних за комуникационе правце, указано је и на аспекте којима је до сада придавано мање пажње, попут датовања и економске исплативости одређених путних праваца.

У завршним разматрањима исказан је обједињен став на основу закључака изнетих у дискусијама претходна три поглавља о насељима, комуникацијама и фортификацијама, њиховој хронолошкој и просторној стратификацији и међусобним односима те три врсте археолошких локалитета. Такође је указано и на методолошке недостатке у досадашњем приступу теренским истраживањима, који су резултирали незадовољавајућим квалитетом података. Обављено је и поређење анализе података добијених на основу археолошког записа на терену, са подацима познатим из извора и епиграфске грађе. На тај начин уочене су извесне правилности у обрасцима ширења руралних насеља, хронолошки је прецизније дефинисано неколико периода током којих је долазило да знатнијег повећања броја насеља, а претпостављени су и могући разлози тих процеса. Констатовано је и да се нека историјска дешавања могу довести у везу са одређеним појавама у археолошком запису. Међутим, идентификована су и извесна неподударња са историографским подацима, првенствено оним који сведоче о интензитету живљења у одређеним периодима, што се може протумачити и као последица недовољне или неадекватне истражености разматраног простора. На крају је

указано на препознате могућности за даља истраживања, уз навођење више конкретних истраживачких проблема уочених током израде овога рада, које је могуће разрешити само циљаним и добро планираним теренским истраживањима.

Кључне речи: римски период, Доња Панонија, Друга Панонија, римска насеља, римска утврђења, римски путеви, римска провинцијска археологија

Научна област: археологија

Ужа научна област: класична археологија

ANTIQUÉ SETTLEMENTS, FORTIFICATIONS AND COMMUNICATIONS IN SOUTHEASTERN PART OF LOWER PANNONIA

Resume

Researching of settlements, communications and fortifications in southeastern part of the province Lower Pannonia (Pannonia Inferior, in Late Antiquity Pannonia Secunda), initially consider collection and systematization of data of all known Roman sites on the explored (studied) area. The most extensive part of the work, a detailed catalog of sites, a total of 605, is described in a chapter *The catalog of the Roman sites in the southeastern part of Lower Pannonia*. This chapter is located at the end of this dissertation, and contains detailed information for each site: type, location, description, dating and bibliography. All the sites are mapped and their ordinal numbers correspond to the numbers on the attached maps. The main goal of this paper was to comprehend the dynamics of occupation of landscape in the period of Roman domination, its purpose and relation of settlements, fortifications and communications in space and time. The introduction gives territorial and chronological framework, covering the territory of contemporary areas of Srem, Mačva, Pocerina, Posavina and Semberija, and during the period of Roman occupation from the beginning of 1st centuries. until 380 A.D. Special attention was paid to issues of the territories of Sirmium and Bassianae and southeastern borders of the province of Lower Pannonia. In the chapter *The settlements in the southeastern part of Lower Pannonia*, the methodological problem of settlements classification was determined in detail, in order to make criteria that were used in this work.

The settlements from I to IV century are comprehended trough following aspects: positions of settlement, the size of settlements, rural settlements (with consideration of landscape distribution), and urban settlements. The settlements located along the military fortifications are treated as a special group. At the end of this chapter is given a detailed discussion of all aspects related to settlements, especially their landscape distributions and their relationships. In the chapter *Fortifications in the southeastern part of Lower Pannonia* all fortifications are divided into three sub-

categories: system of fortifications on the Danube limes, the fortress in the hinterland of the Limes and smaller fortifications in the hinterland of the Limes. In each of these categories, all of the fortifications are analyzed. The discussion in this chapter especially considers spatial distribution of the fortress through time. The land routes and waterways have been analyzed in the chapter *The Roads and Communications*. The land routes known from ancient itineraries and routes known only based on archaeological data are deeply analyzed. The possibilities of navigation on the main and smaller river courses and canals are also deliberated. In the discussion are identified certain new issues related to communication routes. Besides that, the aspects that have not been explored enough until now, such as dating and economic viability of the routes, are pointed out here.

In conclusion there is the overall attitude based on discussions in preceding three main chapters (settlements, communications and fortifications), and the chronological and space stratification and relationships between these three types of archaeological sites. It is also pointed to the methodological imperfections during the earlier field researches related to this work, which resulted in poor data quality. Also, the analysis of the field data was compared with data from Roman literary sources and epigraphical notes. It is noticed the existence of certain patterns in the spread of rural settlements. The periods of increasing number of settlements are determined more precisely, as well as possible reasons for expansion. It is considered that some historical events may be associated with certain archaeological recordings. However, some disagreement with historiographical data are identified too, primarily those that testify intensity of life in certain periods, which can be interpreted as a consequence of insufficient or inadequate exploration of the observed area. Finally, the opportunities for further researches are recognized as well as researching issues identified in this paper, which can be resolved only by targeted and well-planned field research.

Key words: Roman period, Pannonia Inferior, Pannonia Secunda, Roman settlements, Roman fortifications, Roman roads, Roman provincial archaeology.

Scientific field: *archaeology*

Narrow scientific field: *classical archaeology*

САДРЖАЈ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1.1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	1
1.2. ЦИЉЕВИ	2
1.3. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП	4
1.4. ТЕРИТОРИЈАЛНИ ОКВИР РАДА	12
1.5. ХРОНОЛОШКИ ОКВИР И КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД	26
1.6. ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ И ГЕОГРАФСКО ТОПОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	32
1.6.1. Срем	33
1.6.2. Мачва	35
1.6.3. Шабачка Посавина и Поцерина	36
1.6.4. Обреновачка Посавина и Тамнава	38
1.6.5. Клима	40
1.7. ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА	42
2. НАСЕЉА У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ	53
2.1. ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА НАСЕЉА И ВЛАСНИШТВО НАД ПОСЕДОМ	55
2.2. КЛАСИФИКАЦИЈА НАСЕЉА	57
2.2.1. Проблем класификације насеља познатих само на основу археолошког записа .	61
2.3. НАСЕЉА ЧИЈИ СУ НАЗИВИ ПОЗНАТИ ИЗ ПИСАНИХ ИЗВОРА	70
2.4. НАСЕЉА ПОЗНАТА САМО НА ОСНОВУ АРХЕОЛОШКОГ ЗАПИСА	73
2.5. НАСЕЉА I ВЕКА	75
2.5.1. Положаји насеља I века	76
2.5.2. Величине насеља I века	77
2.5.3. Рурална насеља I века	77
2.5.4. Урбана насеља I века	82
2.6. НАСЕЉА II ВЕКА	83
2.6.1. Положаји насеља II века	84
2.6.2. Величине насеља II века	85
2.6.3. Рурална насеља II века	86
2.6.4. Урбана насеља II века	88
2.7. НАСЕЉА III ВЕКА	89
2.7.1. Положаји насеља III века	90
2.7.2. Величине насеља III века	91
2.7.3. Рурална насеља III века	91
2.8. НАСЕЉА IV ВЕКА	98
2.8.1. Положаји насеља IV века	99
2.8.2. Величине насеља IV века	100
2.8.3. Рурална насеља IV века	100
2.9. НАСЕЉА УЗ ВОЈНА УТВРЂЕЊА	107

2.10.	ДИСКУСИЈА	111
3.	ФОРТИФИКАЦИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ	131
3.1.	СИСТЕМ УТВРЂЕЊА НА ДУНАВСКОМ ЛИМЕСУ	132
3.1.1.	Taurunum (Земун)	133
3.1.2.	Burganae (Нови Бановци)	134
3.1.3.	Rittium (Сурдук)	135
3.1.4.	Дугореп	136
3.1.5.	Хумка	137
3.1.6.	Acumincum (Стари Сланкамен)	137
3.1.7.	Просјанице	140
3.1.8.	Липовац 1	140
3.1.9.	Ровине	141
3.1.10.	Cusum (Петроварадин)	141
3.1.11.	Раковац	142
3.1.12.	Марин До	142
3.1.13.	Черевих	142
3.1.14.	Градац, Павлиш	143
3.1.15.	Voноnіа-Malata (Баноштор)	143
3.1.16.	Onagrinum (Бегеч)	144
3.1.17.	Нештин	144
3.1.18.	Suscium (Илок)	144
3.2.	УТВРЂЕЊА У ЗАЛЕЂУ ЛИМЕСА	145
3.2.1.	Кулина-Градиште, Врдник	145
3.2.2.	Сарut Bassіanense (Солнок)	146
3.2.3.	Клисина, Шашинци	147
3.2.4.	Тврдењава, Добановци	147
3.2.5.	Градуждине, Дебрц	147
3.2.6.	Градуштина, Бељин	147
3.2.7.	Градац, Звечка	148
3.3.	МАЊИ ФОРТИФИКАЦИОНИ ОБЈЕКТИ У ЗАЛЕЂУ ЛИМЕСА	149
3.3.1.	Мања утврђења и спекулуми у Срему	149
3.3.2.	Мања утврђења и спекулуми јужно од Саве	151
3.4.	ДИСКУСИЈА	151
4.	ПУТЕВИ И КОМУНИКАЦИОНИ ПРАВЦИ	161
4.1.	ПУТЕВИ ПОЗНАТИ ИЗ ИТИНЕРАРА	163
4.1.2.	Подравски пут Siscia-Sirmium-Taurunum	165
4.1.3.	Лимески пут	179
4.1.4.	Посавски пут Сисција – Сирмијум – Сингидунум	182
4.1.5.	Пут Argentaria – Gensis – Sirmium	186
4.2.	ПУТЕВИ ПОЗНАТИ СА ТЕРЕНА	188
4.2.1.	Варијанта пута Argentaria - Sirmium кроз Семберију	188

4.2.2.	Пут Sirmium – Spodent – Singidunum	189
4.2.3.	Пут Sirmium – Bonnonia Malata	191
4.2.4.	Вицинални путеви	192
4.3.	ПЛОВНИ ПУТЕВИ	195
4.3.1.	Дунав	195
4.3.2.	Сава	196
4.3.3.	Дрина	198
4.3.4.	Колубара и Тамнава	198
4.3.5.	Пловидба каналима кроз Срем	199
4.4.	ДИСКУСИЈА	202
5.	КАТАЛОГ РИМСКИХ ЛОКАЛИТЕТА У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ	206
6.	ЗАКЉУЧАК	457
	Библиографија	471
	Прилози	505
	Попис прилога	506
	Табеле и графикони	509
	Слике	517
	Биографија аутора	541
	Изјава о ауторству	542
	Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	543
	Изјава о коришћењу	544

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Проучавање организације и функционисања живота на једној одређеној територији, у било ком периоду прошлости, тешко је квалитетно извршити без што свеобухватнијег приступа. Та свеобухватност огледа се у црпљењу информација из што више извора, сагледавањем целе територије коју проучавамо, њених природних одлика, места која су људи у одређеном тренутку одабрали за подизање станишта, путева којима су добра која су производили преношена, утврђења која је држава градила ради сигурности становништва и својих, државних интереса.

У проучавању живота током периода римске доминације у српској археологији су ретки примери где је једна одређена административна територија сагледавана у целини. На територији која ће бити разматрана у овоме раду, пажња истраживача се најчешће заустављала на једном одређеном сегменту: керамици,¹ утилитарним предметима одређених врста материјала или намене,² појединим делатностима,³ појединачним урбаним центрима, насељима или комуникацијама,⁴ топографији локалитета.⁵

Због тога сам се одлучио да приступим изради једне комплексне анализе простора југоисточног дела Доње Паноније у антици, у периоду од почетака римске доминације на том тлу па до пред крај IV столећа. Територија која ће бити узета у разматрање заправо је припадала двома колонијама, Сирмијуму⁶ и Басијанама,⁷ и, по свој прилици, муниципијуму Сподент[...],⁸ а обухвата простор данашњих Срема, Мачве, Посавине и дела Семберије. Пажња ће бити

¹ Brukner 1981.

² Marijanski-Manojlović 1995; Šaranović-Svetek 1986; Даугова Рушевљан 1983; Даугова-Рушевљан 2006.

³ Dautova-Ruševljan, Vujović 2006; Dušanić 1977.

⁴ Klemenc 1961; Dimitrijević 1969b; Popović 1978; Vojanovski 1981; Milošević 1988; Црнобрња 2006.

⁵ Đorđević 2007; Арсић 2007.

⁶ Mirković 2004; Mirković 2006.

⁷ Dušanić 1967; Milin 2004.

⁸ Crnobrnja 2011.

усредсређена на насеља (градови, виле рустике, викуси, усамљена газдинства), утврђења и путне правце, уз истовремено сагледавање и других елемената који су са насељеним местима творили целовитост простора у антици. Због тога ће у разматрање бити узимане и друге врсте локалитета, попут некропола, производних центара, остава, усамљених налаза, али и природне карактеристике тог подручја и природна добра која је оно нудило.

1.2. ЦИЉЕВИ

Проучавање насеља, комуникација и фортификација у југоисточном делу провинције Доње Паноније (касније Друге Паноније) најпре је подразумевало прикупљање и систематизовање грађе о свим евидентираним римским локалитетима на изучаваноме простору. Најобимнији део рада, детаљан каталог локалитета, којих је укупно 605,⁹ дат је у поглављу *Каталог римских локалитета у југоисточном делу Доње Паноније*. То поглавље се физички налази на крају рада ради лакшег коришћења, а за сваки локалитет су дате детаљне информације: врста, положај, опис, датовање и литература. Сви локалитети су картирани и њихови редни бројеви одговарају бројевима на приложеним картама. Крајњи циљ рада је покушај сагледавања динамике запоседања простора у периоду римске доминације, његове намене као и међусобног односа насеља, фортификација и комуникација у простору и времену.

У уводним разматрањима најпре ћу приступити одређивању територијалних оквира рада, при чему ћу, поред изношења разлога за ограничавање истраживања у оквиру одређених просторних граница, изнети и опсежно разматрање разграничења провинције Доње Паноније са суседним провинцијама Далмацијом и Горњом Мезијом. Затим ће бити изложен кратак историјски преглед дешавања у периоду римске доминације на претходно

⁹ Укупан број нумерисаних локалитета је 592, док се наведени број од 605 локалитета односи на њихов укупни број. До разлике је дошло због тога што је у оквиру појединих локалитета, на којима су на блиском међусобном растојању дефинисане различите целине (на пример: некропола, насеље и спекулум; или делова насеља из различитих периода) те целине обележаване подбројевима а, б, в. У случајевима када су истраживачи препознавали различите функције на истом локалитету, на пример насеље и некропола, али то нису дефинисали довољно јасно да би се могло извршити прецизно картирање различитих делова локалитета, и некропола и насеље налазе се под једним, заједничким бројем.

омеђеном простору, као и образложење хронолошког оквира рада, који обухвата период од доласка Рима на наш рпостор до 380. године. Томе ће следити и приказ основних карактеристика рељефа, хидролошких и климастких прилика. На крају уводних разматрања биће дат и кратак преглед досадашњих археолошких истраживања на простору који разматрам, од првог бележења римских остатака у XVIII веку до данашњих дана, уз указивање на најважније синтезне радове из области археологије и историјографије, који се односе на наше подручје.

Највећа пажња у овоме раду биће усмерена на анализу прикупљених података у оквиру три поглавља: *Насеља у југоситочном делу Доње Паноније, Фортификације у југоситочном делу Доње Паноније и Пuteви и комуникациони правци.*

У поглављу о насељима најпре ће детаљно бити обрађен методолошки проблем класификације насеља из римског периода, да би, у складу са квантитетом и квалитетом доступних информација, били формиран критеријуми класификације које ћу користити у овоме раду. Насеља су разматрана по периодима, од I до IV века, и за сваки период су посебно обрађени следећи аспекти: положаји насеља, величине насеља, рурална насеља (уз сагледавање њихове дистрибуције у простору) и урбана насеља. Као посебна група обрађена су насеља која се налазе уз војна утврђења. На крају овога поглавља налази се и детаљна дискусија о свим аспектима везаним за насеља.

Фортификације у југоисточном делу Доње Паноније су, у оквиру поглавља које се односи на њих, подељене у три подкатегије: систем утврђења на дунавском лимесу, утврђења у залеђу лимеса и мањи фортификациони објекти у залеђу лимеса. У оквиру сваке од ових категорија биће појединачно обрађени сви фортификациони објекти који им припадају. Дискусијом у том поглављу биће обухваћена разматрања о хронолошкој и просторној дистрибуцији утврђења.

У поглављу о путевима и комуникацијама биће обрађени копнени и пловни путеви. У оквиру копнених путева посебно ће бити разматрани путеви познати из античких итинера и путеви познати само на основу археолошких истраживања. Разматрања пловних путева укључиће сагледавање могућности пловидбе главним рекама, мањим водотоковима и каналима. У оквиру дискусије биће скренута

пажња и на аспекте којима је до сада придавана мања пажња, датовање и економску исплативост одређених путних праваца.

У завршним разматрањима биће донет обједињен став на основу закључака изнетих у дискусијама претходна три поглавља о насељима, комуникацијама и фортификацијама, њиховој хронолошкој и просторној стратификацији и међусобним односима те три врсте објеката.

1.3. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

Иако је овај простор, у односу на многе друге у антици у нас, у релативно доброј мери археолошки истраживан (рекогносцирањима¹⁰ и ископавањима¹¹), то није резултирало синтезним радовима који би у целости сагледавали територију југоисточног дела Доње Паноније, односно административно подручје ових двеју колонија. Један од најпластичнијих примера фрагментарности у сагледавању на пример територије Сирмијума, јесте тај да се Мачва, односно десна обала Саве, у литератури само декларативно опредељује и као шира територија Сирмијума, док се ни један рад није бавио анализом улоге тог дела агера у целовитости његовог функционисања.

Анализи једног стамбеног објекта код нас се неретко комплексније приступа него анализи једног административног подручја. Због тога ће приступ при изради овога рада бити веома сличан ономе који и иначе користимо у археологији, проучавајући контекст, а не фокусирајући се превасходно на појединачни предмет или сродну групу предмета. Тако се у овом случају нећу зауставити код разматрања најбитнијих насеља, утврђења и путева, већ ћу их у разматрање узети све. Због тога ћу посебну пажњу обратити и на природне карактеристике терена, њихове варијације али и микролокације локалитета.

Током прикупљања података о локалитетима, најпре сам се упознао са досадашњим, мени доступним радовима, који су се бавили проучавањем

¹⁰ Trbuhović i Vasiljević 1972; Vasiljević 1973; Vasiljević 1974; Vasiljević 1975; Vasiljević 1980; Popović 1969; Popović 1970; Popović, Vasiljević 1969; Popović, Vasiljević 1970; Milošević 1969; Црнобрња 2005.

¹¹ Брукнер 1995; Даутова Рушевљан 2003; Dautova Ruševljan, Brukner 1992; Dimitrijević 1969b; Marijanski-Manojlović 1997; Петровић 1995. Извештаји са ископавања и мањи радови наведени су у приложеној библиографији.

просторне организације неке територије у античко време, не бих ли успео да формирам одређене критеријуме за класификовање података са којима о локалитетима располажем. Један недавни искорак у правцу таквог сагледавања простора код нас начинио је Р. Арсић у свом раду *Античка топографија северозападне Србије*,¹² који је располагао истим квалитетом података које и сам имам, те ми се тај рад чинио као добар путоказ. Р. Арсић је у својој раду као методолошку основу за класификацију локалитета користио методологије које су развиле британске колеге, што је резултовало добијањем великог броја прецизно дефинисаних врста и категорија насеља.¹³ Британци су одређења вршили на основу мноштва прецизно одређених критеријума као што су: простор који заузимају површински налази, дистрибуција налаза, зоне са повишеном концентрацијом одређених врста грађевинског материјала, врсте површинских налаза. Међутим, све време се мора имати на уму како, и на основу чега се долазило до тих података, те у којој мери је тако детаљно израђена класификација примењива на информације које ми имамо о римским локалитетима на територији Србије. Ту долазимо до потпуно супротних ситуација по питању релевантности квалитета података којима се располаже у Британији и Србији.

Сви поменути параметри који су коришћени у Британији за одређивање и интерпретацију римских локалитета, одређени су као методолошки оквир на основу ранијих, изузетно богатих искустава стечених током опсежних теренских проспекција. На основу тако одређеног методолошког оквира (са прецизним квалитативним и квантитативним параметрима за прикупљање информација) приступало се циљаном теренском раду, а на основу тих резултата и њиховој даљој обради те крајњим интерпретацијама.

Код нас је ситуација умногоме различита. Подаци којима располажемо за античке локалитете на територији коју у овој раду обрађујем прикупљани су у периоду дужем од столећа, а чак и ако бих се ограничио на податке који су прикупљани од стране самих археолога, и тај период је дуг готово седам деценија. У том дугом периоду информације о античким локалитетима пристизале су на разне начине: од аматера и љубитеља старина, са различитих врста

¹² Арсић 2007.

¹³ Више о критичком осврту на могућност примене такве класификације на нашој територији видети у оквиру овога рада, у поглављу *Насеља*

рекогносцирања, сондажних, заштитних и систематских археолошких ископавања. О највећем броју локалитета информације имамо само на основу дојава са терена, информативних обилазака терена и рекогносцирања. Ту долазимо до непремостивог проблема. О не малом броју локалитета имамо информације које су у литературу доспеле на основу извештаја љубитеља старина или као информације дате археолозима од стране локалног становништва, а које нису могле бити проверене на терену због девастација до којих је у међувремену дошло. Подаци о локалитетима које су археолози прикупили током рекогносцирања, такође су веома неуједначеног квалитета. Најчешће се ради само о неколико података – где се оквирно локалитет налази и каквог покретног материјала је било на површини. За далеко мањи број локалитета имамо информацију о томе на коликој површини су били присутни површински налази, какви су микрорељеф и оријентација локалитета, постоје ли зоне са већим концентрацијама одређених врста површинских налаза. Чак и кад располажемо са таквим, наизглед пристојним подацима, они су често и даље поприлично ирелевантни. Величина неког локалитета може бити исказана на различите начине: велики, мали, изузетно велики, велико пространство и слично. Ретки су примери барем оквирно прецизно наведене површине коју локалитет заузима (нпр. 300 x 200 м, 6 хектара, и слично), али оно што поуздано знам, јесте да ни на једном локалитету није обављена детаљна површинска серијација, те се процене њихових величина могу схватити као веома арбитрарне.

Будући да су рекогносцирања на појединим подручјима спровођена по неколико пута од стране различитих истраживача, неретко се дешавало да исти локалитет буде и различито интерпретиран (током различитих рекогносцирања исти локалитет називан је насеље, викус, вила ...), па чак и да се исти локалитет приликом нових рекогносцирања потпуно другачије именује. Све то се, наравно, дешавало као последица непостојања јасно прописаних процедура које треба поштовати током рекогносцирања. Пре неколико година Министарство културе РС је донело образац за евидентирање локалитета током рекогносцирања који представља покушај квантитативног и квалитативног помака у организовању прикупљања информација током те врсте истраживања. Међутим, за свега неколико локалитета које обрађујем видео сам тај образац попуњен.

На жалост, финансијска ситуација у Србији, али и непостојање одређене регулативе, и даље не омогућавају да се током рекогносцирања обављају детаљне проспекције појединих локалитета које би укључиле и детаљну површинску серијацију по квадратној мрежи и одговарајућа геофизичка испитивања.

Све то напомињем у покушају да упозорим на шароликост информација о локалитетима са којима сам располагао. Разлика у квалитету и квантитету информација о појединим локалитетима је толика да се оне тешко могу свести под најмањи заједнички именитељ, те ће се то одразити и на количину података који су о њима изнети у овоме раду. Две крајности, где за одређене локалитете имамо само две-три штуре информације, док за неке друге располажемо детаљним подацима о сегментима архитектуре, просторној дистрибуцији налаза, прецизним подацима о датовању, једноставно се нису могле помирити. Оно што сам могао да учиним јесте организовање доступних информација у оквиру каталожке обраде свих појединих локалитета, где за неке локалитете, на жалост, нису попуњене све ставке, док су код других поједине (нпр. опис, литература) поприлично обимне.

Наравно, проблем квалитета и квантитета података о појединим локалитетима није присутан само у Србији,¹⁴ али треба истаћи и да је не мали број земаља приступио детаљном бележењу локалитета и прикупљању великих количина релевантних података о њима. Стицајем наведених околности, када у Србији желимо да приступимо било каквој археолошкој просторној анализи, наилазимо на врло непроходан терен: морамо се руководити оскудним информацијама какве су једино доступне за већину локалитета, и бити свесни да је и велики број локалитета тек овкирно картиран. Код нас се, на жалост, археолошка истраживања код финансијера и у јавности још увек превасходно поистовећују са ископавањима, што планирање микрорегионалних тематских проспекција чини тешко остваривим. Западни истраживачи, са друге стране, имају далеко боље услове за рад на том пољу.¹⁵ Чак и када у Британији сличну

¹⁴ Слична је ситуација и у суседној Румунији, видети Oltean 2004: 10-13.

¹⁵ Веома добар пример је Wroxeter Hinterland Project (Gaffney, Leusen 1996), у оквиру кога је, за потребе просторних анализа, најпре обављена изузетно добро планирана и комплексна проспекција терена (рекогносцирање, стриктно организовано прикупљање и обрада материјала, геофизичка проспекција, аерофотограметријска проспекција) уз учешће преко 200 волонтера из локалних заједница.

тему обрађује појединац, кандидату на располагању стоје готове базе података о локалитетима и већ израђене дигиталне (растер и векторске) мапе и подлоге.¹⁶

Радећи на прикупљању основних података о локалитетима, током израде овога рада, нисам могао да рачунам ни на какве претходно постојеће базе података. До података о самим локалитетима и њиховим позицијама долазио сам на различите начине. За највећи број локалитета јужно од Саве (Мачва и Посавина) податке о позицијама добио сам љубазношћу колега из Завода за заштиту споменика културе у Ваљевоу и Београду.¹⁷ Уз то сам на територији Обреновачке Посавине обавио и ревизиона рекогносцирања,¹⁸ током којих сам уз прибављање додатних података о већ познатим локалитетима евидентирао и више нових. Податке о описима локалитета који су раније евидентирани на простору Мачве прикупљао сам из литературе у којој, у највећем броју случајева, нису били доступни и подаци на основу којих би се могло обавити и њихово оквирно датовање. У усменој комуникацији са колегама из Музеја у Шапцу сазнао сам да за керамички материјал који је прикупљан током вишедеценијских рекогносцирања М. Васиљевића и В. Трбуховића, не постоји адекватна документација на основу које би се поуздано идентификовало са којег локалитета који артефакти потичу. Због тога ми је једино преостало да се поуздам у оквирна датовања доступна из литературе, која сам допуњавао и на основу појединачних налаза сукцесивно публикованих током неколико деценија у разним публикацијама.¹⁹

Локалитете који се налазе у Срему позиционирао сам на основу описа доступних у литератури и њихових позиција које су навођене од стране надлежних Завода за заштиту споменика културе за потребе израде просторних планова појединих општина. Додатну отежавајућу околност чинили су случајеви локалитета који су убицирани крајем XIX или почетком XX века, и који су у каснијој литератури најчешће само "преписивани" као постојећи. У таквим ситуацијама најпре сам покушавао да на основу описа позиција у литератури,

¹⁶ Видети: Goodchild 2007: 7.

¹⁷ Захвалност дугујем колегама Радивоју Арсићу из Завода за заштиту споменика културе Ваљево, Зорану Симићу из Завода за заштиту споменика културе града Београда и Радовану Сремцу из Завичајне збирке у Шиду.

¹⁸ У оквиру пројекта *Ревизионо рекогносцирање територије општине Обреновац* којим са руководио (Црнобрња А. 2005; Црнобрња А. 2006; Црнобрња и Лазић 2007)

¹⁹ Уз сваки локалитет наведене су и референце у оквиру којих су објављивани покретни налази.

најчешће детаљно датих, исте пронађем на војним секцијама размере 1:25.000. Често се дешавало да опис терена из литературе не може да буде реконструисан на основу распореда топонима на поменутих мапама. Решење сам пронашао у коришћењу геореференцираних аустроугарских војних секција²⁰ које су и употребљаване у време када су тражени локалитети убицирани. У више случајева сам потврду о мојој исправној "реконструкцији" положаја налазио и на јавно доступним сателитским снимцима. У не малом броју случајева сам, ради провере исправности поступка који сам користио, извршио и теренску проверу на тај начин добијених позиција, што ме је уверило у успешност поступка.²¹ Такође сам био у прилици да, током рекогносцирања Музеја града Београда, у којима сам и сам учествовао, на терену прикупим додатне информације о делу Срема који данас административно припада граду Београду.

Да бих био у могућности да барем оквирно обавим датовање што већег броја локалитета, као и услучају Мачве и Посавине, детаљним прегледом литературе сам прикупио информације о свим предметима који потичу са локалитета у Срему, а референце радова у којима је материјал објављиван налазе се уз сваки поједини локалитет.

Укупно узев, у случајевима и северно и јужно од Саве, хронолошко опредељивање обављено на тај начин само је делимично тачно. У питању су предмети који су на различите начине доспели до локалних музеја, а објављивани су од прилике до прилике, у зависности од личног професионалног интересовања истраживача. У неколико случајева, покретни налази су објављивани у оквиру монографских публикација и каталога посвећених одређеној врсти артефаката, али најчешће сам их налазио разбацане у више десетина стручних и научних чланака. Дobar део публикованих случајних налаза нисам могао да повежем ни са једним локалитетом, будући да је неретко као место налаза навођен само назив села у чијем је атару предмет пронађен. За неке предмете, који су више пута објављивани у различитим публикацијама, аутори су место налаза наводили са различитим нивоима прецизности. Тако је, на пример, као њихово место налаза једном приликом навођен атар села, а у другој и сам локалитет. Најређи су примери у којима је место налаза некога предмета детаљно описано или

²⁰ Habsburg Empire 1869-1887; Hungarian Kingdom 1869-1887.

²¹ Најбољи, али и најкомплекснији је пример вишеслојни локалитет Бршљан (Црнобрња 2013)

картирано. Међутим, чак и када је за одређени публиковани артефакт прецизно наведено место налаза, хронолошко опредељивање локалитета са кога он потиче може се сматрати тек делимично тачним. На многим местима живот се одвијао кроз дуже временске периоде те један, или неколико предмета који су на њима случајно пронађени, заправо представљају репрезент само једног кратког временског исечка читавог животног циклуса на том локалитету. Неминовно је да нам дуге окупације појединих римских локалитета замагљују слику о њиховом изгледу кроз време. Илустроваћу то проблемом датовања насеља. Од укупно 605 римских локалитета које обрађујем у овоме раду, њих 450 сам определио као места на којима је живело цивилно становништво (остало су некрополе, утврђења и убициране трасе путева). Од тог броја ископавањима је на свега 72 локалитета стечена барем некаква слика о стратиграфији и просторном распореду, односно променама које је кроз време одређено насељено место доживљавало. За остале локалитете се само на основу прикупљеног материјала са површине може констатовати да је њихова окупација трајала, на пример, од I до IV века, или у I и IV веку, или у било ком другом периоду у антици. Да ли су заиста постојали хијатуси између два периода живљења, или је живот текао у континуитету, да ли је неки локалитет који опредељујемо у IV век заиста био настањен само тада, или се нешто дубље налазе и материјални остаци ранијих периода, при тренутном степену истражености ми не можемо знати.

Поред постокупационе девастације локалитета, као и нарочито агресивних савремених оштећења, увек морамо рачунати и на нама непознат интензитет оштећења трагова ранијег живота у самом римском периоду, у време док је неко насеље било у пуној снази. Уколико се на неком месту одвијао рурални живот у распону од неколико столећа, морамо рачунати са тим да је управо такво интензивно коришћење, условно речено истог простора, резултовало и са можда најинтензивнијим периодом уништења материјалних трагова из периода који су разматраном тренутку непосредно претходили. Материјал који је, поред стандардне опеке, могао бити коришћен за градњу руралних настамби у ареалу који разматрам веома је трошан – дрво, набој, плетер, леп. Коришћење једног ужег простора за градњу објеката, па чак и уколико се смењивала намена коришћења земљишта (из грађевинског у обрадиво земљиште и обратно)

неминовно је доводило до систематског уништавања претходно затечених структура. Имајући у виду чињеницу да у већем делу нашег ареала добар део површина због забарености није могао бити коришћен за градњу, а у нешто мањем обиму ни за обраду, овакав сценарио изгледа као веома вероватан.

Још драстичнија пракса уништења ранијих хоризоната живота на једноме локалитету се може претпоставити на местима војних утврђења, поготово ако имамо у виду да су случајни налази, као и ретка ископавања, показали да су утврђења на нашем простору ницала на местима на којима су се претходно налазила насеља аутохтоних становника. За путеве, нарочито главне друмове, може се подразумевати да су трајали више столећа, али за поуздано утврђивање времена њиховог настанка било би неопходно обавити више археолошких ископавања.

Свестан наведених ограничења, као и чињенице да не могу на терену проверити позиције и стање свих локалитета, у највећој мери сам се морао ослонити на податке који су ми били доступни. Сви локалитети су картирани на војним секцијама 1:25.000. Приликом разматрања међусобних односа насеља, комуникација и фортификација служио сам се подацима са тих карата. Како је хидролошка слика у последњих неколико столећа, услед мелиорационих захвата и изградње обалоутврда, веома измењена, то сам при разматрању услова микрорељефа морао консултовати и старије мапе. За подручје јужно од Саве користио сам *Бенералштабну карту Краљевине Србије* из 1894. године, будући да су обалоутврде у Мачви и Посавини грађене после тог датума. За подручје Срема најтачнија слика водног стања може се видети на карти *Панонско-карпатског базена пре мелиорација*,²² коју сам користио и у комбинацији са мапама првог војног премера Хабсбуршке монархије,²³ за које је премер обављан непосредно након почетака савремених мелиорационих радова у Срему. Будући да се ради о великом броју коришћених мапа, у овоме раду карте сам израдио у одговарајућој, прегледнијој размери ради лакшег коришћења.

На тај начин прикупљени и обрађени подаци систематизовани су у оквиру каталога локалитета у петом поглављу (*Каталог римских локалитета у*

²² Мапу је 1938. године саставило Министарство пољопрivreде Мађарске на основу старијих премера.

²³ Habsburg Empire 1764-1784.

југоисточном делу Доње Паноније). Подаци наведени у оквиру каталога локалитета чинили су основну базу за даља разматрања, која су све време морала бити обављана уз сагледавање услова микрорелефа и хидролошке ситуације на терену. Њихово обједињавање и презентовање такође сматрам једним од важнијих доприноса овога рада, будући да ће стајати на располагању најширој стручној јавности и, надам се, олакшати будућа разматрања римског периода на простору југоисточног дела Доње Паноније. Осим основне квантитативне анализе, у раду ће бити обављена и следећа разматрања: хронолошка стратификација локалитета, чиме би се осим хоризонталне (просторног распореда) добила и вертикална (хронолошка) стратиграфија развоја римских насеља, путева и фортификација на разматраној територији; лоцирање евентуалних правилности у избору микролокација за одређене врсте локалитета; поређење густина одређених врста локалитета по хоризонтали (просторни распоред) и вертикали (хронолошка припадност) у неколико основних зона (уз градове, главне путне правце, дунавску границу, пољопривредни део и друго). Крајњи циљ рада биће сагледавање основних механизма и евентуалних правилности у заузимању и коришћењу простора у римском периоду на тлу југоисточног дела Доње Паноније, као и разматрање могућих смерница за даља истраживања на том пољу.

1.4. ТЕРИТОРИЈАЛНИ ОКВИР РАДА

Територија којом ћу се у овој раду бавити обухвата сам југоисточни крај провинције Паноније, односно Доње Паноније (*Pannonia Inferior*) и, у касној антици, Друге Паноније (*Pannonia Secunda*). У административном смислу ограничићу се, заправо, на подручје на коме су се налазиле шире територије римских градова Сирмијума и Басијане, као и претпостављенога муниципијума Сподент[...].²⁴ Отежавајућу околност у одређивању поменутих граница представља чињеница да до данас сачувани историјски извори (литерарни и епиграфски) дају веома оскудне податке за период пре римских освајања, па чак и непосредно након њих, за територију коју разматрам. Значајнији помени ових

²⁴ О муниципијуму Сподент[...] видети: Crnobrnja 2011.

крајева и дешавања везаних за њих, сачувани су нам тек у касноантичким списима.

Северна и североисточна граница предметног подручја лако су одредиве, јер су се поклапале са познатом нам границом саме провинције Доње Паноније. Она је пратила ток Дунава и на њој се, у нашем сектору, налазио читав низ пограничних утврђења: *Cussum* (Илок, лок. бр. 9), *Bonnonia-Malata* (Баноштор, лок. бр. 14), *Cusum* (Петроварадин, лок. бр. 23), *Acumincum* (Чортановци, лок. бр. 131 или Сланкамен, лок. бр. 138),²⁵ *Rittium* (Сурдук, лок. бр. 197), *Burgenae* (Нови Бановци, лок. бр. 213) и *Taurinum* (Земун, лок. бр. 268). Том делу провинцијске, али и границе агера Сирмијума и Басијане, припадао је и одређени број тзв. контраутврђења, односно утврђења подигнутих на левој обали Дунава, наспрам утврђења на десној обали реке (*Onagrinum* код Бегеча наспрам *Bononia-Malata-e* и *contra Acumincum*).²⁶

Одређивање западне и северозападне границе предметне територије, односно, у конкретном случају, ширег подручја Сирмијума, представља већи проблем, јер на том простору нам не могу помоћи маркантне физичке границе као ни антички извори. О конкретном питању западне границе Сирмијума мало је писано, и једини детаљнији покушај њеног дефинисања изнела је М. Мирковић, смештајући је оквирно, након опширнијих разматрања, на линију од ушћа реке Босне у Саву на југу, до Дунава на северу.²⁷ И поред нових сазнања о могућим разграничењима аутохтоних заједница (и каснијих *civitas peregrinae*) у протекле четири деценије, мишљење М. Мирковић о западној граници Сирмијума ретко је довођено у питање. Овом приликом покушају да нешто прецизније одредим докле је могла досезати територија Сирмијума на западу, имајући у виду новија истраживања и ставове изнете у литератури.

Путокази који су ми могли послужити за наслућивање тих граница биле су претпоставке о разграничењу територија које су заузимала аутохтона племена уочи римских освајања, као и поједини епиграфски споменици из римског

²⁵ Доминантно је присутно мишљење да се римски *Acumincum* налазио у старом Сланкамену. Р. Бунарџић (2006) разматрајући до сада расположиве податке, као и нове чињенице о утврђењу у Чортановцима, износи предлог да се римски *Acumincum* заправо треба тражити у Чортановцима.

²⁶ Душанић 1965: 94; Dimitrijević 1961: 101.

²⁷ Mirković 1971: 14. М. Мирковић је као простор који је припадао територији Сирмијума на Дунаву навела "између Сотина и Петроварадина (Mirković 1971: 16).

периода. Линије разграничења преримских племена или етноса значајна су због става више аутора да су оне у већој или мањој мери биле поштоване од стране Рима приликом успостављања нових административних граница,²⁸ у оквиру којих су поједине области касније прелазиле и развојни пут од *civitas peregrinae*, преко *municipum*-а до статуса *coloniae*. Такође је било и случајева у којима су Римљани, након слома панонског устанка (6. до 9. године), неколико већих и моћнијих заједница разбили на мање делове и организовали у нове и мање *civitates peregrinae*, које се више нису могле сматрати територијом племена у класичном смислу,²⁹ али су њихова међусобна разграничења битна због тога што су се новоформиране административне јединице (*civitates peregrinae*) касније "утапале" у територије градова које ћу у овоме раду разматрати.

Иако многобројне, расправе о међусобном положају и географској позицији аутохтоних племена пре и уочи освајања југоисточног дела провинције (Доње) Паноније, које трају већ дуже од столећа, нису донеле коначне одговоре. Ипак сам у ближем одређивању територије Сирмијума морао на њих да се ослоним. У том трагању једна од полазних тачака биле су ми и индиције о преримској организацији живљења на простору који разматрам. За разлику од становника већег дела Паноније, који *"нису живели у градовима, него раштркани диљем земље, или по селима, према сродству"*, како је забележио Апијан,³⁰ код Скордиска је постојала нешто другачија територијална организација. У доњем току Саве и уз Дунав, они су имали више утврђених насеља – опидума (*oppida*), од којих још Страбон именом помиње два – Хеорту и Капедунум. Опидуми, односно места на којима су се они налазили су, највероватније, као и на територији не тако удаљених Осијека, Даља, Батине,³¹ одмах након римских освајања претварани у ауксилијарне пограничне кастеле. На нашој територији, на неколико локалитета, такође постоје индиције да су Римљани приликом изградње

²⁸ Војановски 1988: 61, 335.

²⁹ Војановски 1988: 335; Zaninović 2003: 445-446. Дешавало се да поједина племена буду подељена у неколико административних целина, као и да неколико аутохтоних заједница буде сједињено у једну административну целину, cf. Грбић 2012: 323.

³⁰ Domić Kunić 2006: 70. А. Домић-Кунић је у својим радовима (Domić-Kunić 2004; Domić-Kunić 2006) прикупила све релевантне античке литерарне изворе који описују провинцију Панонију или догађаје у њој, дајући упоредо оригиналне текстове и њихов превод. У овоме раду ћу при позивању на изворе давати упуте на сам извор али и места у радовима А. Domić-Kunić где је она те изворе и њихове преводе објавила.

³¹ Domić Kunić 2006: 72, 108.

војне инфраструктуре (утврђења или путних станица) користили места на којима су се налазила насеља аутоктоног становништва.³² Упоредо са тим процесом оснивају се и перегрине *civitates*, као административна средишта. Као што сам раније и нагласио, приликом успостављања римске административне мреже на овом подручју у неку руку су поштована, и коришћена, већ постојећа разграничења између појединих народа и племена које су Римљани затекли на терену.

Тако из литерарних извора сазнајемо да су се (гледано од истока ка западу) у самом југоисточном делу Паноније, на размеђи старе и нове ере, налазила следећа племена: Скордисци, Амантини, Корнакати и Бреуци.³³ На основу једног епиграфског споменика пронађеног у Сланкамену, на коме се помиње Тит Флавије Прокул, принцепс и префект Скордиска,³⁴ потврђене су и раније претпоставке и недвосмислено је закључено да се у источном Срему налазио перегрини *civitas Scordischorum*. Са друге стране, Сирмијум се у историјским изворима, у времену пре 70. г.н.е., помиње као *civitas Sirmiensiium et Amantinorum*.³⁵ Даље ка западу се, по историјским изворима, налазила територија Корнаката и потом Бреука, што значи да се територија коју ћу разматрати, својим западним делом имала граничити са заједницом/територијом коју су заузимали Корнакати и Бреуци.³⁶ За наше разматрање посебно је интересантно мишљење више аутора о самој имену заједнице Корнаката. Они сматрају да назив Корнакати заправо не означава посебан ентитет, већ да се ради о латинском називу изведеном од топонима *Cornasum*.³⁷ Имајући то на уму, исти аутори Корнакате, као од стране Римљана новостворену заједницу, са седиштем највероватније у Цибалама, виде као некада саставни део Бреука.³⁸ Разлог за

³² Камендин, Земун Поље (лок. бр. 263); Вонопа, Баноштог (лок. бр. 14, 15); Брестове међе, Војка (лок. бр. 221); Брег, Добановци (лок. бр. 273); Кудош, Шашинци (лок. бр. 114).

³³ Domić-Kunić 2006: 77-78.

³⁴ Душанић 1965: 89.

³⁵ *Nat. hist.* III 148, према Грбић 2012: 25. О разграничењу ова два цивитаса, и доцније колоније, биће више речи када буде излагана проблематика разграничења широк градских територија Сирмијума и Басијана.

³⁶ Податак о коезистенцији Бреука и Корнаката односи се на период пре но што је подручје које су заузимали Корнакати прикључно једном од оближњих муниципијума, Цибалама или Сирмијуму, или пак подељено између њих. cf. Zaninović 2003: 445; Domić-Kunić 2006: 79.

³⁷ Mocsy 1974: 53; Vojanovski 1988: 339; Domić-Kunić 2006: 79

³⁸ Zaninović 2003: 445-446; Domić-Kunić 2006: 79. М. Мирковић Корнакате не сматра Бреуцима већ Амантинима, cf. Mirković 1971: 14.

административно издвајање заједнице Корнаката из састава Бреука, наведени аутори виде у потреби да се снажна заједница Бреука, једног од носилаца Батоновог устанка, ослаби њеним распарчавањем.³⁹ Приклонивши се ставу да су Корнакати изворно припадали бреучком етносу, сматрам да би западну и северозападну границу шире градске територије Сирмијума требало тражити на претпостављеним размеђама са ранијим територијама Корнаката и Бреука, које се на основу епиграфских извора јасније могу дефинисати по територија самог Сирмијума, односно *civitas Sirmiensiium et Amantinorum*.

Новији налази донели су и потпуно нове податке о веома дугом опстајању аутохтоних *civitates* и дуго након оснивања римских градских језгара (колонија Сирмијум, муниципијуми Басијане и Сподент). Налази војничких диплома донели су податке о томе да се *Cornacum* и *civitas Scordiscorum* као заједнице-завичаји из којих потичу отпуштени ветерани јављају до иза средине II века. Д. Грбић смело отвара питање живота ових перегриних заједница и њиховог односа са новоформираним урбаним административним језгрима и кроз II век.⁴⁰ Међутим, мора се имати на уму и другачије тумачење сличних појава. Наиме, у литератури су одраније познати случајеви да и велики урбани центри, у рангу колоније (Сирмијум и Аквинкум) нису одмах инкорпорисали сву територију перегриних *civitates* (Сирмијенза и Амантина, односно Ерависка).⁴¹ О томе речито говори диплома издата 20. августа 123. године *Glavus Navati*-у, коме се као завичај наводи заједница Сирмијенза, иако је у војску морао ступити у сваком случају након што је Сирмијум постао колонија.⁴²

Најпре бих желео да укажем на могућу северозападну границу територије првобитног *civitas Sirmiensiium et Amantinorum* а каснијег *municipium* и *colonia Sirmium*. Као сасвим поуздан податак о сектору на Дунаву који је припадао територији Сирмијума једино имамо сазнање о томе да је *Bononia* (данашњи Баноштор) била сирмијумска лука на овој реци.⁴³ Антички *Cornacum* (данашњи Сотин) морао би се налазити изван територије Сирмијума, било да се, као што сам изнад навео, очувао као независни перегрини *civitas* или да су се пак Корнакати,

³⁹ Супротно мишљење износи Д. Грбић, видети Грбић 2012: 244.

⁴⁰ Однос Цибала и Корнаката (Грбић 2012: 244), односно Басијана и Скордиска (Грбић 2012: 309).

⁴¹ За ситуацију код Ерависка видети: Kovacs 2013: 142.

⁴² Душанић 1977: 182

⁴³ *Amm. Marc., Res Gestae*, XXI 9,6, XXXI 11,6 према: Милошевић 1988: 121.

уколико су чинили тек део бреучког корпуса касније утопили у Цибале (*Cibalae*) настале на темељима њихове цивитас.⁴⁴

Предложио бих да се северозападна тачка разграничења између широк административних територија Сирмијума и Цибала (ако је административни центар Корнаката заиста био у том граду) има тражити негде између данашњих Сотина (*Cornacum*) и Илока (*Cussum*), при чему би ово друго утврђење улазило у територију Сирмијума.

Као најудаљенију тачку шире територије Сирмијума на југозападу М. Мирковић је најпре веома уверено предлагала ушће реке Босне у Саву, претпостављајући да се антички назив Бакунтиус (*Bacuntius*)⁴⁵ односио на данашњу реку Босну,⁴⁶ да би у једном каснијем раду за исту реку само навела да није познато која је данашња река била Бакунтиус.⁴⁷ Проблематиком идентификације античког назива Бакунтија озбиљније се бавио И. Бојановски, који је ову реку аргументовано препознао у данашњем Босути,⁴⁸ наводећи је при том и као крајњу западну границу територије Сирмијума.⁴⁹

Као један од показатеља докле се ка југоистоку могла пружати територија Корнаката, често је навођен налаз војничке дипломе из 54. године, са локалитета Бела Црква код Сремске Раче, која сведочи о отпуста Дасента сина Дасменовог родом Корнака.⁵⁰ Будући да су у околини Вуковара пронађене две дипломе које су припадале ветеранима који су били Бреуци,⁵¹ претпостављено је да би предео између Вуковара и Сремске Раче могао припадати подручју Корнаката. Међутим, морамо имати на уму да промена статуса одређене области, из переприног цивитаса у територију муниципијума, није подразумевала да су се и у потпуности поклапале територије које су заузимали првобитни переприни цивитас и доцнији

⁴⁴ Dović-Kunić 2006: 79; Vojanovski 1988: 339; Kovacs 2013: 133;

⁴⁵ Помиње га Плиније Старији: *Praeterea amne memorandi Colapis in Saum influence iuxta Siscia (gemino alveo insulam ibi efficit que Segestica appellatur); alter amnis Bacuntius in Saum Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensem et Amantinorum, inde XLV Taurunum, ubi Danubio miscetur Saus. (Naturalis historia 3.147-148)*

⁴⁶ Mirković 1971: 14.

⁴⁷ Mirković 2004: 146.

⁴⁸ Vojanovski 1981: 187, нар. 10 и 11. Исто гледиште прихватају и савремени аутори, видети: Грбић 2012: 234.

⁴⁹ Vojanovski 1981: 225, нар. 29

⁵⁰ CIL XVI, 2; Грбић 2012: 245, бр. 129.

⁵¹ Диплома нађена у Вуки код Вуковара потиче из 71. године (Dušanić 1998-1999; Грбић 2012: 207, бр. 93), а диплома из Негославаца из 65. године (Dušanić 1978; Грбић 2012: 208, бр. 94)

муниципијум/колонија. Један од таквих примера имамо управо са територије коју разматрамо – надгробни натпис једног Амантина пронађен је у Путинцима,⁵² односно уз саму Басијану, за коју се претпоставља да је касније инкорпорирала *civitas Scordiscorum*. Сходно томе, ни налаз војничке дипломе из Беле Цркве код Сремске Раче не морамо схватити као непобитан доказ да се та локација налазила у саставу муниципија који је настао на бреучкој територији, уколико је у исти био инкорпориран и простор Корнаката. Због тога бих питање којем је административном подручју припадала Сремска Рача након муниципализовања овог краја оставио отворено док не сагледамо и проблематику јужне границе агера Сирмијума.

Из наведеног следи да за две тачке релативно сигурно можемо претпоставити да су у I веку н.е. припадале територији Корнаката: утврђење које је носило назив по коме је и његово становништво именовано (*Cornacum*, данашњи Сотин) и, са доста резерве, место налаза војничке дипломе у Белој Цркви код Сремске Раче.

Посредан податак о подручју које је на западу, у касној антици, могло припадати територији Сирмијума налазимо код Амијана Марцелина, који описује драматичне догађаје код виле Пистре (*Pistrensis*) 374-375. године, која се налазила у околини Сирмијума. Будући да се наводи да је вила Пистра "у околини Сирмијума",⁵³ то можемо претпоставити да се налазила на његовој широј градској територији. Код Марцелина је наведено да удаљеност од Сирмијума до Пистре износи 26 миља (38.5 км). Пратећи претпостављену трасу римског друма од Сирмијума ка западу⁵⁴ та раздаљина нас доводи до Шида, то јест његовог западног предграђа. Налази раскошних саркофага и других гробница на локалитетима у данашњем градском језгру Шида, као и индикације о већем грађевинском комплексу на периферији Шида,⁵⁵ дозвољавају претпоставку да се место на коме се налазила државна вила Пистра може тражити управо код данашњег Шида. Следећа, у итинерарима забележена, постаја на путу ка Западу је путна станица Улмо (*mansio Ulmo*), за коју се претпоставља да се налази на

⁵² CIL III 3224, Dušanić 1967: 67-68; Душанић 1977: 181; Грбић 2012: 234, 237-238, бр. 125.

⁵³ *Amm. Marc.* XXIX 6, 7; Mirković 1971: 19; Mirković 2004: 148; Gračanin 2010: 25.

⁵⁴ Popović D. 1978: 101-102.

⁵⁵ Сремац 2008: 324-326

локалитету Орашје код Товарника (лок. бр. 33).⁵⁶ Мислим да би управо Улмо требало узети као оквирну границу сирмијског атара на западу. Наиме, раздаљина од Цибала до Улма нешто је краћа но од Сирмијума до Улма, али мислим да би било за очекивати да се иза државне виле на територији Сирмијума налазио бар још један контролни пункт на званичном путу, пре но што он пређе на административну територију следећег града.

Јужну границу територије коју ћемо разматрати такође није могуће прецизно одредити. Уосталом, и сама јужна граница провинције Доње Паноније са Далмацијом није дефинитивно одређена, те је и питање њеног пружања било честа тема расправа.

Првобитна разматрања границе између ове две провинције заснивала су се на Долабелином солинском натпису у коме се наводи *viam a colonia Salonitana ad fines Illyrici*. Старији аутори су, идентификујући *ad fines* из натписа са путном станицом *Ad Fines* на Табули Појтингеријани, која се налазила 16 миља јужније од Сервиција.⁵⁷ Претпоставивши да је у питању погранична станица на међи провинција, првобитни предлог је границу Далмације и Паноније смештао на линију Рисњак – нешто јужније од Велике Кладуше - *Ad Fines* – нешто северније од Добоја – у равној линији до ушћа Саве у Дунав.⁵⁸ Кључни аргумент овог мишљења о пружању границе између Далмације и Паноније, идентификацију путне станице *Ad Fines*, аргументовано побија Сл. Душанић наводећи да "Станице таквог имена могу обележавати границу између територија различитог статуса, не само провинцијских. У случају Лакташа радиће се пре о граници царског домена који је укључивао и *metalla*."⁵⁹

Другу варијанту је предложио К. Пач, који је границу између ове две провинције, на основу једног натписа из Бања Луке, видео нешто јужније од тог савременог града,⁶⁰ одакле би она текла у више-мање равној линији, преко

⁵⁶ Popović 1967: 179; Popović i Vasiljević 1970: 193; Đorđević 2007: 30.

⁵⁷ *Servitium*, данашња Босанска Градишка.

⁵⁸ О првобитним предлозима разграничења провинција Паноније и Далмације видети: Војановски 1988: 325-326, пар. 5 (са наведеном старијом литературом).

⁵⁹ Душанић 1980: 19. Исти закључак прихвата и И. Бојановски (Војановски 1988: 330), а на случајеве царинских станица у унутрашњости провинција указивао је још К. Пач (Раћ 1905).

⁶⁰ Видети: Војановски 1988: 302.

Рекавице, Тешња, Грачанице, Бијељине, Шапца и водила десном обалом Саве до њеног ушћа у Дунав.⁶¹

За наша даља разматрања битно је приметити да обе предложене варијанте разграничења Доње Паноније и Далмације подразумевају да доњи ток Саве, од Шапца до њеног ушћа у Дунав, чини границу између ове две провинције, при чему би и добар део Мачве и цела обреновачка Посавина припадали Далмацији. Повлачење равне линије ка Ушћу Саве у Дунав као границе између провинција Доње Паноније и Далмације, заснива се на Птоломејевој прибелешци о границама Мезије,⁶² што је подразумевало да је та граница пратила, у највећем делу, ток Саве од Шапца до Београда (римског Сингидунума). Такав правац пружања ове границе значио би да се и сам агер Сингидунума са своје западне стране директно граничио са провинцијом Далмацијом.

У новије време, више истраживача границу између провинција Далмације и Паноније поставља још јужније, сходно Плинијевом запису на основу кога се може закључити да је читав терен који се са северних обронака динарских планина спушта ка Дунаву припадао Панонији.⁶³ Осим ове грубе поставке о јужнијем току границе провинција, исти њен положај предложио је и Сл. Душанић на основу разматрања положаја рудничких области Далмације и Паноније,⁶⁴ а ту позицију границе углавном прихватају и каснији истраживачи у својим радовима.⁶⁵ Та последња предложена варијанта границе ишла би следећом линијом: нешто јужније од Санског моста, Бања Луке, Добоја и Дрињаче, планине Повлен, Маљен и Суворбор и линијом развођа Колубаре и Западне Мораве.⁶⁶

Расправе о јужној граници Доње Паноније нису нам, на жалост, од велике користи за одређивање јужне границе шире територије Сирмијума, односно самог југоисточног угла провинције и територије претпостављеног муниципијума Сподент.⁶⁷ По том питању, међутим, од велике помоћи нам може бити један податак који наводи Јорданес у Гетици (LII, 268), када као југоисточну границу

⁶¹ Војановски 1988: 326, нап. 7.

⁶² cf. Mirković 1968, 8.

⁶³ Војановски 1988: 55; *quae pars (se. Illyrici) ad mare Hadriaticum spectat, appellatur Delmatia et Illyricum supradictum, ad septentriones Pannonia vergit. finitur inde Danuvio* (Plin. III 147).

⁶⁴ Dušanić 1977, 66-67; Душанић 1980, 22.

⁶⁵ Васић 1985, 125; Јовановић 1985, 58; Гарашанин 1986, 104; Арсић 2007, 75-76; Јеремић 2013, 178.

⁶⁶ Војановски 1988: 329-330.

⁶⁷ Dušanić 1967: 79, нап. 84; Душанић 1977: 183, нап. 32; Crnobrnja A. 2011.

Паноније наводи реку *Aqua Nigra*.⁶⁸ Недавни налаз војничке дипломе Присцина Приска (датована у 196-206. годину) у селу Скела код Обреновца (лок. бр. 556)⁶⁹ коначно је донео потврду да је и Посавина, барем до ушћа Колубаре у Саву, припадала Доњој Панонији.

Више аутора поменуто *Aqua nigra* ("Црну воду") препознаје у данашњој реци Тамнави.⁷⁰ Данас та река не изгледа као знатна "вода", али до пре само неколико деценија њена пролећна изливања плавила су велике површине. У горњем току Тамнава тече испод саме оштре линије одсека (висине 30-50 метара) који њену и долину реке Уб раздваја од Подгорине на југу. У доњем току Тамнава тече паралелно са Колубаром, на свега неколико километара раздаљине, те је простор око, и између те две реке за време њихових изливања заправо чинио комплекс тешко проходних мочвара широк више километара.⁷¹ Иако се данас не може стећи такав утисак, ток Тамнаве и доњи ток Колубаре чинили су маркантно природно обележје у ранијим периодима, те би Јорданесовој прибелешци, као и разматрањима Сл. Душанића, требало поклонити пуно поверење.

Податак о налазима два римска миљоказа на Колубари код Обреновца, који су у међувремену изгубљени и нису публиковани,⁷² а који су се по свој прилици налазили на месту где је јужни пут од Сирмијума ка Сингидунуму прелазио ову реку,⁷³ такође указују на могући значај те позиције на Колубари.

Гледано са запада ка истоку, јужна граница подручја на коме су се налазиле територије Сирмијума, Басијана и Сподент(..) биле би: ушће Колубаре у Саву, доњи ток Колубаре до ушћа Тамнаве у њу, средњи и горњи ток Тамнаве, планина Цер, ушће Јање у Дрину. Подручју Сирмијума припадао је највероватније и део Семберије. Неколико је индиција које на то посредно указују:

⁶⁸ Dušanić 1967: 70-71, нап. 83.

⁶⁹ Mirković 2000; Лазић 2006.

⁷⁰ Dušanić 1967: 78, note 83; Гарашанин 1986: 104; Арсић 2006: 76; Јеремић 2013: 190.

⁷¹ Велике поплаве маја 2014. године подсетиле су на поплавни потенцијал који су ове две реке имале у прошлости, пре изградње обалоутврда.

⁷² Аноним 1963, 42.

⁷³ Црнобрња А. 2006: 12.

- Налаз епитафа који је "пронађен у североисточној Босни".⁷⁴ Ако тај натпис заиста потиче из Семберије био би то солидан доказ да је бар један њен део припадао колонији Сирмијум.
- Семберија је по свој прилици, на основу археолошких налаза, у време римских освајања била настањена Скордисцима,⁷⁵ односно истом популацијом која је била доминантна у Срему, Мачви и српској Посавини.
- Уколико су се територије муниципијума *Malvesatium* и *Domavia* заиста пружале са обе стране Дрине,⁷⁶ то би дозвољавало и претпоставку да Дрина није морала да представља административну препреку ни за територију Сирмијума.

И. Бојановски је такође изнео претпоставку да је део Источне Босне могао припадати агеру колоније Сирмијум, али је под тим мислио на шире подручје које би подразумевало како Семберију тако и подручје око Зворника.⁷⁷ Нисам склон таквом виђењу, јер је простор јужније од Јање у Босни и Цера у Мачви⁷⁸ по свој прилици припадао рудничким областима Далмације и Паноније.⁷⁹ Уосталом, и Сл. Душанић и И. Бојановски указивали су на то да геолошке и провинцијске границе нису морале увек да се поклапају, те да су организатори експлоатације рудног блага имали и право и обичај да провинцијске границе занемарују ако устреба.⁸⁰ И. Бојановски при том одлази и корак даље, те указује да постоји више случајева када су нека ванградска насеља могла припадати централној провинцијској администрацији, рудничким областима или царском фиску (друга природна добра).⁸¹

Рудничке области имале су своје јасно повучене границе у оквиру којих је важила управна и судска власт рудничког прокуратора, и оне су, осим рудокопа, чиниле део већих фискалних домена (са царским њивама, пашњацима шумама идр), те је главна линија поделе провинцијске земље текла између градова и

⁷⁴ *M. Titio Proculo d[ec-(urioni)] col(oniae) Sirm(iensium) (duo)viro...* И. Бојановски износи сумњу да је тај споменик могао бити донет и из Мачве (Војановски 1981: 220, нар. 41).

⁷⁵ Domic-Kunić 2006: 82, нар. 98

⁷⁶ Војановски 1988: 176.

⁷⁷ Војановски 1988: 341.

⁷⁸ А можда и сам Цер, као рудоносна област?

⁷⁹ Душанић 1980: 21-22.

⁸⁰ Душанић 1980: 8-9.

⁸¹ Војановски 1988: 350.

царског имања.⁸² Због тога сам склонији мишљењу да шира градска територија Сирмијума није обухватала рудничке области, а ако је и захватала предео на левој обали Дрине, то је могао бити само ужи појас који се није пружао јужније од оног на десној обали исте реке.

Уколико уважимо три горе изнете индиције, као и наведени однос према рудничким областима, био бих слободан да предложим могућност да је територија Сирмијума, односно Доње Паноније, захватала и Семберију, а као линију границе провинција у том делу предложио бих, гледано од истока ка западу, следеће: од ушћа Јање у Дрину, преко западних периферија атара места Чардачине, Бијељине, Обарске, Доњег Црњелова до, оквирно, ушћа Лукавца у Саву,⁸³ односно простор Семберије до око 120 м надморске висине, од кога се терен ка западу и планини Мајевици нагло уздиже за још око 20-30 м надморске висине. На крају, када имамо предложене оквирне тачке на западној граници агера Сирмијума (са севера ка југу: сектор обале Дунава између Сотина и Илока, раздаљину мансије Улмо и виле Пистре од Сирмијума и ушће Лукавца у Саву), као крајњу западну границу простора који ће бити обрађиван у овоме раду предложио бих линију која би спајала Мохово на Дунаву, Орашје код Товарника и ушће Лукавца у Саву (сл. 1).

Границе ширих територија Сирмијума, Басијане и Сподента које сам предложио не би требало узимати као потпуно апсолутне, бар не у њиховом већем делу (западном и јужном). Комплексност питања разграничења територија појединих административних јединица, муниципијума и колонија, веома добро можемо размотрити управо на примеру питања разграничења Сирмијума и Басијана. Граница између територија ова два града се најчешће, сасвим оквирно, повлачи линијом од Крушедола на северу до нешто источније од села Јарка на југу. Овакву линију разграничења предложио је Сл. Душанић⁸⁴ и она је постала општеприхваћена и касније често цитирана у радовима многих аутора.

Границе између појединих административних територија у Срему, што је и логично, нису биле увек на истом месту током периода римске доминације. Сл.

⁸² Душанић 1980: 40.

⁸³ Савремени топоними са обе стране Саве (Кула-Кула) указују и на погодност прелаза реке на истом месту. Детаљније о том утврђењу cf. Војановски 1981: 212-213.

⁸⁴ Dušanić 1965: 91.

Душанић је и питању разграничења Сирмијума и Басијане, посматрано кроз дужи временски период, посветио део рада⁸⁵ на који су каснији истраживачи обрађали мање пажње него на горепоменуто, већ општеприхваћену демаркациону линију. У тој расправи Сл. Душанић, полазећи од драгоценог описа Паноније Плинија Старијег⁸⁶ аргументовано и убедљиво разрешава дуго присутну неодоумицу о томе на коју се данашњу реку односио назив Бакунтиус, дефинитивно је поистовећујући са Босутом.⁸⁷ У даљем току рада разматрао је и проблематику односа територија *colonia Sirmium, civitas Sirmiensem et Amantinorum, civitas Amantinorum* (чије је постојање у домену, грађом, још увек непотврђене претпоставке), потом *civitas Scordischorum - municipium* и касније *colonia Bassianae*, а узгред је покренуо и питање територије јужно од Саве за коју је предложио да је могла припадати *municipium Spodent[...]*.

Имајући поверење у закључке које је Сл. Душанић понудио, на основу темељних анализа литерарних и епиграфских извора, предложио бих следећи след промена у административним поделама данашњег подручја Срема:

1. Најранији извори помињу само заједнице Корнаката, Амантина и Скордиска. Није нам познато које су области оне тачно заузимале, те се закључци о томе доносе преваходно на основу административних подела и епиграфских извора који потичу из периода римске доминације, а линије разграничења из та два периода не морају се поклапати.

2. Најранији подаци о првим административним поделама након доласка Римљана долазе нам од Плинија Старијег који помиње *civitates Scordischorum et Amantinorum*. Из нешто каснијег периода (друга половина I - прва половина II века) потиче натпис којим се документује постојање *civitas Scordischorum* у источном Срему.⁸⁸

3. Може се закључити да је током I века н.е. на тлу данашњег Срема било неколико промена у административним поделама:

- *civitas Sirmiensem et Amantinorum* заузимао је простор централног и западног Срема. На западу се простирао до ушћа Босута у Саву, граничећи се са

⁸⁵ Душанић 1977: 179-185.

⁸⁶ *Nat. hist.* III 148.

⁸⁷ Душанић 1977: 179, нап. 2.

⁸⁸ Мocsy 1957; Dušanić 1976: 76, нап. 5.

територијом заједнице Корнаката. На истоку се територија ове заједнице наслањала на простор *civitas Scordischorum*, који је заузимао релативно узан појас земљишта уз Дунав, а граничиле су се негде источно од Доњих Петроваца (доцније Басијане).

- Између 73. и 96. године н.е. основана је *colonia Sirmium*, али она није одмах инкорпорисала целу територију *civitas Sirmiensem et Amantinorum*, о чему сведочи налаз војничке дипломе *Glavus Navati*-а (датоване у 123. годину), переприног сирмијенца.⁸⁹ Сл. Душанић износи претпоставку да се можда и сама *civitas Sirmiensem et Amantinorum*, након што је изгубила део територије у корист колоније Сирмијум, распала у два одвојена цивитаса – *civitas Sirmiensem* и *civitas Amantinorum*. Тако да

- у последњој четвртини I и првој четвртини II века можемо рачунати, уз колонију и град Сирмијум, са постојањем три административне переприне заједнице у Срему: *civitas Sirmiensem* (на западу), *civitas Amantinorum* (у централном делу) и *civitas Scordischorum* (релативно ужи појас уз Дунав на истоку).

Територији Сирмијума је касније вероватно припао и део територије Корнаката, те је могуће да се његово подручје тада шири и западније од ушћа Босуна у Саву. Разграничење између територије колоније Сирмијум и заједнице Сирмијенца није могуће установити, али се може претпоставити да су переприни Сирмијенци живели и у данашњој Мачви,⁹⁰ те да је линија разграничења са заједницом Амантина била, оквирно, близу линије каснијег разграничења колонија Сирмијум и Басијане – на северу негде између Хопова и Крушедола, а на југу између Басијане и села Јарак.⁹¹ Источно од те линије била би територија заједнице Амантина, са претпостављеним средиштем у потоњој Басијани, а њени источни суседи били су припадници переприне заједнице Скордиска.⁹²

4. Највероватније приликом Хадријанове посете провинцији, 124. године, Басијана добија статус муниципијума,⁹³ а може се претпоставити да је у исто време могло доћи и до оснивања муниципијума Сподент(...). Од тог времена у

⁸⁹ Душанић 1977: 182.

⁹⁰ Душанић 1977: 183.

⁹¹ Dušanić 1965: 91.

⁹² Више пута помињани натпис префекта *civitas Scordischorum*-а пронађен је у Сланкамену, доцнијем *Acumincum*-у, за који С. Душанић наводи да је једини топоним келтског порекла у источном Срему, видети: Dušanić 1967: 76, нар. 5.

⁹³ Dušanić 1967: 124; Milin 2004: 255-256.

Срему настављају да постоје две административне јединице, градски центри Сирмијум и Басијане са њиховим ширим територијама:

- територија колоније Сирмијум (делови некадашње територије Корнаката и перегриних заједница Амантина и Скордиска, те цео простор заједнице Сирмијенза) укључујући и данашње Мачву и Семберију.

- територија мунципијума Басијана (територије перегрине заједнице Скордиска, већи део територије заједнице Амантина и можда мањи део територије Сирмијенза у самом југозападном делу)

- територија мунципијума Сподент... (подручје тзв. обреновачке Посавине на југу и истоку до Тамнаве и Колубаре је врло вероватно припадало мунципијуму Сподент,⁹⁴ који се могао налазити код села Ушћа на обали Саве).⁹⁵ Налази латенског материјала на овоме терену, као и изглед микрорељефа наводе на претпоставу, по аналогији везаној за ситуацију на Дунаву, да су њега пред долазак римљана највероватније настањивали Скордисци.

5. Административна подела подручја које разматрамо, настала у првој половини II века, остаће актуелна до краја антике. Басијана највероватније 214. године, приликом Каракалине посете Панонији, добија ранг колоније,⁹⁶ док о даљем статусу мунципијума Сподент(...) немамо више никаквих вести.

1.5. ХРОНОЛОШКИ ОКВИР РАДА И КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Историјат сваког дела Римског царства почиње, у највећој мери се заснива, и завршава се историјатом војних дешавања. То и није чудно, будући да су војна освајања, очување освојене територије и њен коначни губитак као основна нит и везивали делове царства за матицу. Такав је случај и са простором Срема, Мачве, Посавине, Тамнаве и Семберије, који у овоме раду разматрам. Највећи део историје овога краја у антици који нам је познат из литерарних извора, заправо представља интерпретацију описа који се односе на дешавања на ширим територијама Илирика и Паноније. Многе тако настале интерпретације кроз време

⁹⁴ Dušanić 1967: 70,-71, нар. 83-84; Душанић 1977: 185.

⁹⁵ Crnobrnja 2011.

⁹⁶ Milin 2004: 256.

су бивале исправљане, мењане и, у крајњем случају, негиране.⁹⁷ Област Срема ипак није потпуно непозната у литерарним изворима. Значајна транзитна област, кроз коју су поулазили важни антички путеви, касније и нарастајући значај самог Сирмијума, били су релативно често место кроз које су пролазили, и привремено боравили, и римски цареви, те је можда и због тога ова област с времена на време помињана у изворима. Са друге стране, за подручје јужно од Саве немамо готово никаквих података, осим неколико индиректних. На подручју јужно од Саве, којим се у овоме раду бавим, изузетно су ретки чак и епиграфски споменици. Због тога сам принуђен да и за те крајеве, будући да су се налазили у административним оквирима исте провинције, а делом и у ширем агеру самога Сирмијума, претпоставим да су кроз време, у највећој мери, делили судбину Срема. У овоме кратком историјату подручја које је тема овога рада, ограничићу се на излагање које ће омогућити најпре појашњење успостављања временских оквира рада, а уз то и основних дешавања везаних пре свега за Срем, а посредно и Мачву, Посавину, Тамнаву и Семберију.

Прва освајања пространстава Паноније, током Октавијановог илирског похода 35-33. године п.н.е. по свој прилици нису допрла до ушћа Саве у Дунав.⁹⁸ Коначно освајање Паноније догодиће се више од две деценије доцније. Тиберије је у панонском рату (*Bellum Pannonicum*) који се датује у 12-11. годину п.н.е. освојио и међуречје Саве, Драве и Дунава, предео који су Римљани сматрали и називали "правом Панонијом" (*Pannonia proprie dicta*), а у оквиру кога се налазило и наше подручје.⁹⁹ Сам Сирмијум, а вероватно и извесно подручје око њега, веома брзо је настанио већи број италика. На такав ток дешавања указује податак везан за догађаје свега двадесетак година након свајања тих крајева. За време почетка Батоновог устанка, 6-9. године, Сирмијум је очигледно био под јаком римском контролом, и веома важан за њих. То се може ишчитати из помена Римљана у Сирмијуму ка коме је био усмерен напад Бреука, а од којег их је спасла војска из

⁹⁷ Попут, на пример, тезе да су се Сирмијум и Срем за Домицијана налазили у Горњој Мезији, видети: Mirković 2006 49-50.

⁹⁸ Mirković 2006: 23-24; Domić-Kunić 2006: 108, нар. 168. Више о племенима настањеним у нашем подручју непосредно пред, и у време римских освајања видети и у поглављу овога рада: *Просторни оквир рада*.

⁹⁹ О дешавањима до панонског рата 12. године п.н.е., као и о том рату видети веома исцрпно излагање А. Домић Кунић (Domić-Kunić 2006).

суседне Мезије, под вођством Цецине Севера.¹⁰⁰ Након слома Батоновог устанка долази до реорганизације велике провинције Илирика, и њене поделе на Горњи (*Illyricum Superius*) и Доњи Илирик (*Illyricum Inferius*), у коме се нашло и наше подручје.¹⁰¹ У времену које следи наш простор релативно дуго времена очигледно није био интересантна хроничарима, те неће налазити места у литерарним изворима. Панонске легије које су 68-69. године, заједно са мезијским трупамa прголосиле Веспасијана за цара, и учествовале у победничком походу на северну Италију, нису могле потицати из нашег подручја, јер их ту није било стационараних. За време Флавијеваца, највероватније за Домицијана и то у периоду 89-93. године, Сирмијум добија статус колоније (*Colonia Flavia Sirmium*).¹⁰² За Домицијанових операција против Дачана (86-89. године), као и ратова против германских племена који су уследили (*bellum Suebicum et Sarmaticum*, 89-92. године) наш простор могао је служити првенствено као транзитна зона за трупе у пролазу ка истоку, или њихово привремено стационирање.¹⁰³ Трајанови дачки ратови по свој прилици наш простор поново користе за пролаз војске ка истоку. Након завршетка дачких ратова 107. године Трајан је, услед новонастале ситуације и ради ефикасније одбране граница, Панонију поделио на два дела, провинције Горњу Панонију (*Pannonia Superior*) и Доњу Панонију (*Pannonia Inferior*), у чијем се крајњем југоисточном делу налазио наш простор. У првој половини II века, највероватније приликом Хадријанове посете Доњој Панонији 124. године, статус муниципијума добија Басијана.¹⁰⁴ У самоме Сирмијуму је за време ратова против Маркомана, Сармата и Јазига, боравио император Марко Аурелије, док је војска за експедицију сабирана у околини Сирмијума, а и сам император је боравио у овоме граду.¹⁰⁵ У периоду 183. до 231. године поуздано су потврђени постојање и рад станице конзуларних бенефицијарија у Сирмијуму, који су вероватно обављали полицијску службу и

¹⁰⁰ Mocsy 1974: 38; Domić-Kunić 2006: 109.

¹⁰¹ Детаљно разматрање проблематике поделе Илирика, уз изнето мишљење да већ почетком I века (пре 20. године) настају провинције Далмација и Панонија видети: Kovács 2008. О постојању назива Илирик као званичног назива провинције, без обзира на поделу почетком I века, те заступању мишљења да та два дела Илирика добијају статус провинције Далмације (Горњи Илирик) и Паноније (Доњи Илирик) тек за Веспасијана, видети: Šašel Kos 2010.

¹⁰² Mirković 2004: 147.

¹⁰³ Karavas 2001: 54.

¹⁰⁴ Dušanić 1967: 124; Milin 2004: 255-256.

¹⁰⁵ Mirković 2006: 61.

контролисали царину и прикупљање аноне.¹⁰⁶ Након доласка Септимија Севера на власт, у чему је истакнуто место имала и панонска војска, у нашим крајевима долази до релативно мирног периода. Септимије Север и сам пролази кроз Сирмијум, у коме је марта 202. године издао и један царски едикт.¹⁰⁷ Исти цар је у великом обиму давао и грађанска права peregrinom становништву Паноније,¹⁰⁸ приметно је и веће присуство ветерана из времена С. Севера,¹⁰⁹ а највећи број споменика са натписима у обе Паноније и Мезије потиче управо из времена династије Севера.¹¹⁰ За време династије Севера на нашим просторима релативно је мирно, обнављају се путеви, на шта нам указују налази миљоказа из тог времена, али се бележи и досељавање новог становништва са истока, што се огледа у присуству споменика везаних за источњачке култове.¹¹¹ Претпоставља се да, убрзо након значајног Каракалиног едикта 212. године о додели римског права грађанства свим слободним становницима (*Constitutio Antoniniana*), Басијана добија статус колоније, највероватније приликом Каракалине посете Панонији 214. године.¹¹² Бурни период такозваних "војничких" царева отпочиње доласком на власт Максимиана Трачанина. Постоји мишљење да је он највећи део своје кратке владавине (235-238. године) провео у Сирмијуму, као својој бази током ратова са Сарматима.¹¹³ Од тог времена, Сирмијум и његова околина имаће све важнију улогу у политици Царства. Већ 249. године на престо долази Деције Трајан (249-251. године), рођен у околини Сримијума, у викусу Будалији. Долазак овог романизованог Илира на место императора био је преседан али ће се у потоњим деценијама тај преседан претворити готово у правило када су у питању завичаји потоњих царева. У турбулентним временима за императоре ће у самом Сирмијуму, од стране панонске и мезијске војске, бити проглашени и узурпатори Ингенуус (258. г.) Регалијан (263. г.).¹¹⁴ Појачано присуство војске у региону Сирмијума уследиће у једном тренутку и за владавине Галијена, највероватније 267. године када је овај император преузео поход против Гота, о чему сведочи

¹⁰⁶ Mirković 2006: 59-60.

¹⁰⁷ Mirković 2006: 62.

¹⁰⁸ Ферјанчић 2002: 235.

¹⁰⁹ Црнобрња А. 2007а: 275.

¹¹⁰ Mocsy 1974: 230.

¹¹¹ Димитирјевић 1987: 36; Црнобрња, Племић 2013: 209-210.

¹¹² Milin 2004: 256.

¹¹³ Mocsy 1974: 202; Mirković 2006: 62.

¹¹⁴ Mocsy 1974: 206.

један натпис који је у Сирмијуму подигао лични царев стражар.¹¹⁵ Прву забележбу једне велике епидемије у нашем крају, које свакако нису биле ретке појаве у антици, налазимо у опису смрти Глаудија Готског. Он је 270. године, након велике победе над Готима, оболео од куге и преминуо у Сирмијуму, где је изгледа и сахрањен.¹¹⁶ Из околине Сирмијума потицали су и Аурелијан и Проб. Цара Проба (276-282. г.) осим за Сирмијум везују и рођење и смрт. Не дошуштајући да војска седи беспослена и прима плату, упослио их је на садњи винове лозе на Фрушкој Гори (*Alma Mons*) као и на тешком раду исушивања мочвара и прокопавања канала кроз Срем. Војска се побунила и убила цара у његовом родном крају.¹¹⁷

Непосредно након што је изабран за цара, 284. године у Никомедији, Диоклецијан је већ наредне, 285. године за свог савладара поставио Максимијана Херкулија, рођеног у околини Сирмијума, наговештавајући на тај начин велике промене у уређењу царства које ће уследити. Значај Сирмијума ће у наредним деценијама и даље расти. Сам цар Диоклецијан у више наврата боравио је у више наврата у овоме граду. Током ратова са Сарматима вероватно је већи део времена у раздобљу од 289. до 294. године провео у Сирмијуму,¹¹⁸ Марта месеца 293. године створен је нови систем тетрархије. Августин Диоклецијан и Максимијан узели су за своје савладаре, цезаре, Галерија Максимијана и Констанција Хлора. Промене су уследиле у многим сферама живота царства, од новчане до војне реформе. За наша разматрања важно је истаћи реформу провинција. Дотадашње Горња и Доња Панонија подељене су на четири мање провинције. На простору Горње Паноније формиране су провинције Прва Панонија (*Pannonia Prima*) и Савија (*Savia*) са административним центрима у Саварији и Сисцији, док су на територији бивше Доње Паноније формиране провинције Валерија (*Valeria*) и Друга Панонија (*Pannonia Secunda*) са административним седиштима у Сопиани и Сирмијуму.¹¹⁹ Посете и боравци царева у Сирмијуму, биће бројни у наредном столећу. Неретко ће бити коришћен као ратна база царева а у неким приликама и

¹¹⁵ Милошевић 1969: 23.

¹¹⁶ Јовановић 2006: 53.

¹¹⁷ Мirković 2006: 64.

¹¹⁸ Мocsy 1974: 268.

¹¹⁹ Мocsy 1974: 261. Више о административним реформама Константина I, које су употпуниле и допуниле Диоклецијанове видети код: Ферјанчић 2013: 161-166.

као место њиховог устоличења.¹²⁰ Сирмијум је од горе наведене Диоклецијанове административне реформе био седиште управника новоосноване провинције Друге Паноније. Посебну важност овај град је имао приликом одвајања префектуре Илирик од централне префектуре Италије, 357. и 376-377. године, када се у њему налазило седиште префекта.¹²¹ Након изненадне смрти цара Валентинијана, на дунавској граници 375. године, уследиће тешка времена. Скорашњу катастрофу савременици су препознавали у њеним предзнацима попут удара грома у Сирмијуму, који је изазвао пожар у коме су изгорели палата и део курије.¹²² Несигурност која је владала најбоље илуструје догађај везан за Констанцију, ћерку цара Констанција II и прву Грацијанову супругу, која је умало пала у руке Квадима, иако се налазила у државној вили Пистри, само 26 римских миља удаљеној од Сирмијума.¹²³ Сирмијум се још једном, посредно, нашао унутар сплета околности које су довеле до катастрофалног пораза код Хадријанопоља 378. године. Хитајући у помоћ своје стрицу и савладару Валенсу, Грацијан се услед болести задржао четири дана у Сирмијуму. У наставку пута успоравала га је болест, те са војском није стигао на време да помогне Валенсу, који је страдао у одсутној бици.¹²⁴ Последице пораза код Хадријанопоља биле су несагледиве, а готска војска је кренула у разарајуће пљачкање и пустошење балканских провинција које је пос вој прилици захватило и наше крајеве, о чему сведоче бројне оставе новца из тог времена у Мачви и Посавини.¹²⁵ У том страховитом пустошењу настрадао је и велики број насеља и вила рустика и у нашем крају.

Проглашење Теодосија за императора у Сирмијуму 380. године, донеће знатне промене које у овоме раду нећу пратити. Опустошени простори ће се обнављати, али сматрам да то више није могуће посматрати као потпуно исти простор. Прекид у економском животу, узрокован пустошењима 374-5. и 378.

¹²⁰ О Сирмијуму и римским царевима у њему видети: Mirković 1971: 33-41; Mirković 2004: 150-151; Mirković 2006: 61-73.

¹²¹ Mirković 2006: 75-76.

¹²² *Amm. Marc.* XXX 5, 16, према: Mirković 2006: 73.

¹²³ *Amm. Marc.* XXIX 6, 7, према Јовановић 2006: 385.

¹²⁴ Mirković 2006: 73.

¹²⁵ У питању су следеће оставе у Мачви, Посавини и Тамнави: Јадранска Лешница (Mirnik 1981: 79, no. 285; Petrović 2004: 8, br. 20), Десић код Шапца (Mirnik 1981: 77, no. 220; Јовановић 1985: 64), Мрђеновац код Шапца (Petrović 2004: 9, br. 31), Микоус код Шапца (Petrović 2004: 9, br. 29; Нурча код Обреновца (Црнобрња Н. 1991: 46-47), Велико Поље код Обреновца (Црнобрња Н. 1991: 47-48), Црквине код Малог Борка (Црнобрња А. 2011а: 264).

године, вероватно праћен и знатном депопулацијом руралног дела наше територије, насељавање варварских племена, најпре у пограничним просторима, а потом и у дубини територије, као и промене у административној подели Царства, створили су значајно другачије услове, који припадају једној новој епохи.

Хронолошки оквир у коме ћу се кретати током израде овога рада почињаће са временом коначног освајања Паноније од стране Тиберија, 11. године п.н.е., и завршиће се са 380. годином и доласком Теодосија на власт.

1.6. ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ И ГЕОГРАФСКО ТОПОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Највећи део области коју разматрамо у геолошком смислу припада Панонској низији. Као уобичајена линија разграничења између Панонске низије на северу, и уже Србије на југу, узимају се токови Саве и Дунава. Међутим, постоје и другачија тумачења. У циљу добијања егзактне и објективне дефиниције обухвата Панонске низије у Србији, група аутора је, примењујући комплексну методу,¹²⁶ дошла до другачијих закључака. Они сматрају да Панонска низија представља јединствену морфоструктурну јединицу у оквиру Србије са истим показатељима и северно и јужно од Саве и Дунава.¹²⁷ Јужна граница Панонске низије на територији коју разматрам у овом раду простирала би се: кроз Семберију од Саве, ободом ниског побрђа са котама око 120 мнв потом преко Дрине до Лознице, затим кроз Мачву западним и северним ободом Поцерине да би се код села Прова везала са линијом Саве. Потом би обухватала доњи ток Колубаре, до њенога ушћа у Саву.¹²⁸ На тај начин посматрана, наша територија се, са изузетком јужног дела Поцерине и Тамнавске области,¹²⁹ готово цела налази у оквиру јединствене геоморфолошке целине, крајњег јужног дела Панонске низије.

У оквиру тог простора можемо издвојити неколико подцелина: Срем са Фрушком Гором; Мачва, шабачка Посавина и Поцерина; Семберија; Обреновачка Посавина и Тамнава.

¹²⁶ Ђалић и др. 2012.

¹²⁷ Ђалић и др. 2012: 58.

¹²⁸ Ђалић и др. 2012: 50, сл. 1-3.

¹²⁹ Као и фрушке Горе, која је тектонски издигнут блок Вардарске зоне, Ђалић и др. 2012: 51.

1.6.1. Срем

Срем је панонска макрорегија чији рељеф, у основним цртама, чине Фрушка Гора, фрушкогорска лесна зараван, лесна тераса и алувијална равна са инундационом равни. Са севера и истока јасну границу Срема чини ток Дунава, чије је корито геолошки старије од леса и лесних плоча које се налазе на његовој десној обали.¹³⁰ Сремски лес је еолска зараван навејана око Фрушкогорског гребена до 400 м надморске висине. Подлокавањем тих лесних плоча Дунав је стварао њихове стрме одсеке, који се могу пратити читавом дужином северног и источног обода Срема. У нашем подручју ову лесну терасу можемо пратити целом десном обалом Дунава, и она у највећој мери припада Фрушкогорској лесној заравни, која се даље наставља на Земунски лес и на крајњој југоисточној тачци се прати до Бежанијске лесне косе иза које се спушта у Подлужје доњег Срема. Висина сремског леса изнад Дунава варира између 30 и 60 метара, односно апсолутна надморска висина обале Дунава износи од 102 м код Градоша, преко 120 м код Старог Сланкамена, 110 м код Чортановаца и до 120 м код Илока. Сва погранична римска утврђења на овоме делу Дунава подигнута су управо на ободу ових лесних тераса.

Лесни наноси уздижу се ка југу уз падине Фрушке Горе, ниске планине са највишим врхом Црвени Чот (539 мнм) која се правцем запад-исток пружа у дужини од 80 км док јој ширина износи до 15 км. Њен петролошки састав чине кречњак, конгломерати, лес, гранити, базалт, шкриљци, серпентини, андезит. Осим што представља једино лежиште камена као сировине за масовнију употребу у Срему, на Фрушкој Гори се налазе и лежишта више врста полудрагог камена – ахата, оникса, јасписа, горског кристала.¹³¹ Са Фрушке Горе се и ка југу и ка северу спушта више мањих потока који су у њеним падинама усецали своја корита. На северу ти потоци утичу у Дунав, а њиховим деловањем су настајали и многобројни сурдуци, који су једна од препознатљивих карактеристика микрорељефа десне дунавске обале на овој деоници.

На Фрушкој Гори се виде две језерске или маринске обале, једна на висини од 228 мнв, а друга изнад Шида на висини од 100 мнв, усечене у старијим стенама

¹³⁰ Цвијић 1922: 180.

¹³¹ Илић 2007: 9.

које су покривене лесом.¹³² Шид се налази на самој граници Фрушке Горе и равнoг Срема који је до Босута покривен лесом. Тек од Босута, тј. од села Адашеваца до Саве, настаје ниска област која одговара Подлужју доњег Срема, између Сремске Митровице и Земуна. Она је широка 10-15 км и на њој су се вршила померања савског корита. Лес је ту готово сав испран и однешен осим неких мањих лесних гредица, а на његовом месту су сада наталожене савске тиње и фини пескови. Највећи део ове равнице избраздан је старим речиштима, а данашње реке Студва и Босут по свој прилици су биле стари рукавци Саве.¹³³ Подлужје доњег Срема карактерисао је и велики број бара и мочвара, чије се стање може видети на карти *Панонско-карпатског базена пре мелиорација*,¹³⁴ начињеној на основу података пре савремених подизања обалоутврда и одводњавања терена. Између крајњих северних падина Фрушке Горе и Подлужја доњег Срема налази се једна уска трака земљишта, ширине 2 до 6 км, на надморској висини између 90 и 100 м, у оквиру које није било већих мочварних зона. Ову зону истичем због значаја који ће имати у каснијим разматрањима, јер управо је кроз њу пролазио главни копнени друм кроз Срем у римско време.

И поред велике забарености која је, у знатно мањој мери, и данас присутна, делови тла које се налази изнад плавних зона у Подлужју могу бити и непогодни за пољопривреду због недостатка воде. Многобројни фрушкогорски потоци, који се спуштају ка југу, у нижим лесним областима инфилтрацијом губе велике количине воде. Тако у добром делу подлужја земљиште без додатних интервенција може бити слабо употребљиво. Крајем пролећа, приликом топљења снега, вода која се слива са Фрушке Горе подиже ниво издани, док је за јаких летњих и јесењих пљускова долазило до изливања потока из корита и плављења ораница и насеља. А током сушних периода исти ти потоци због инфилтрације у нижим лесним областима губе велике количине воде, те је у већем делу Срема постојала потреба за наводњавањем.¹³⁵

¹³² Цвијић 1926: 90.

¹³³ Цвијић 1926: 90.

¹³⁴ Мапу је 1938. године саставило Министарство пољопривреде Мађарске, на основу старијих премера.

¹³⁵ Долинај, Павић, Савић 2008: 126.

1.6.2. Мачва

Мачва је најпространија низија уже Србије, чија површина износи око 860 км². Ова низија је већи, источни део макроплавине Дрине, док је западни и мањи део ове макроплавине Семберија. Границе Мачве чине ток Саве на северу, ток Дрине на западу, Мачвански одсек на југу и Посавски одсек на истоку. Настала је као макроплавина Дрине на њеном ушћу у Саву. У геолошком погледу припада јужном делу дна Панонског басена, односно чини саставни део Сремско-Мачванске депресије од чије је северне половине, Срема, дели ток Саве. Макроплавинско порекло данашњег тла Мачве (и Семберије) лепо се може видети и у рецентним карактеристикама њеног микрорељефа. Речни наноси који су се акумулирали утоком Дрине у Саву условљавали су померање Саве ка северу, али је своје трагове остављало и изразито меандрирање доњег тока Дрине. То је у равници резултирало благим ритмом рељефа, који чине гредице које су нешто узвишеније од околног, подводног и плавног тла. те гредице су од речног материјала, и оцедније су од осталог земљишта. Гредице настале меандрирањем Дрине имају правац пружања углавном правцем север-југ, док оне које су настале као последица померања тока Саве заузимају правац запад-исток.

Цела Мачва и Семберија препуне су старих меандара, ада, старих речишта и мртваја, старача, дрињача и "старих Дрина". Дно Мачве је у дубини састављено поглавито од дринског шљунка све до линије која спаја село Дреновац на Сави са Парашницом. По тим наносима се види да највећи део Мачве, до Видојевице и Поцерине, представља стара речишта Дрине са којих се она повукла према западу на ширини од 20-30 км.¹³⁶ У Мачви се још виде та стара речишта, односно позиције старих токова Дрине као што су Битва,¹³⁷ Батар, Журава и Дубока Јовача код Црне Баре и која имају, као и Данашња Дрина, углавном меридијански правац. Међутим, управно на њих, а паралелно са Савом, у Мачви се налази и други низ старих речишта, која представљају напуштене рукавце Саве: Јерез, Скеновача, Криваја код Ноћаја и Засавица. То показује да се Сава померила ка Северу за 7-8 км. Читава површина Мачве и Семберије до скоро је (а данас у

¹³⁶ Цвијић 1926: 92

¹³⁷ Ток Битве указује да њен садашњи ток има двојак карактер: у доњем делу она се налази у старом кориту Саве, а у горњем току прати стари ток Дрине

мањој мери) била прошарана мноштвом бара (каља, круглица, полоја) који су већином били трагови старих речних корита. Гредице које се налазе између њих, и које ће бити битне за наша даља разматрања, јер управо су оне биле једино подесне за настањивање и обраду, уздижу се по неколико метара изнад околног тла, и састављене су од неогених глина или речног песка и тиње.¹³⁸

У пограничном делу Мачве, ка Дрини и Сави, налази се инундациона зона ширине 200-2000 м, у којој се издвајају ниске гредице настале таложењем наноса ових река, које су оцедитије земљиште, док су се измеђи њих налазиле баре и језерца. Све до савремене изградње система обало утврда, велики део Мачве је бивао плавлён с пролећа и јесени, што је сигурно био случај и у антици. Крајем XIX века, за високих водостаја Саве и Дрине, скоро 1/3 Мачве бивала је плавлена док су веће поплаве, као она забележена 1940. године, могле водом да прекрију готово половину Мачве, а 1924. године село Дреновац је личило на острво у сред воде¹³⁹ Поред опасности од поплава изазваних изливањем река, након изградње обало утврда показало се да не мали удео у плавлёњу имају и високе подземне воде. Колика је била забареност Мачве, до пре мање од два столећа, веома лепо илуструје податак да је крајем XVIII и у првој половини XIX века, веома важна привредна делатност било пијавичарство. Оно је било толико развијено да су се баре издавале у закуп, јер су пијавице биле уносна извозна роба.¹⁴⁰ Земљиште у Мачви је углавном веома погодно за земљорадњу, а тако је било и у прошлости, барем на оним просторима који нису преко већег дела године били плавлени.

1.6.3. Шабачка Посавина и Поцерина

Рељеф ове две области карактерише заталасано земљиште просечне надморске висине од 100 до 300 м које се, гледано од севера ка југу, постепено уздиже ка косама планине Цер. И у овој малој области можемо издвојити неколико подцелина. Северни, нижи део Шабачке Посавине и Поцерине представља акумулативну терасу реке Саве. На југу ову област ограничава ниска планина Цер, са највишим врхом од 687 м надморске висине. Западне падине

¹³⁸ Цвијић 1926: 92.

¹³⁹ Милојевић 1962: 8-9.

¹⁴⁰ Милојевић 1962: 58-59.

Цера спуштају се готово до саме Дрине, испод његовог северозападног подножја налази се мачванска равница, док се његове североисточне падине спуштају ка Сави, постепено прелазећи у благо заталасани рељеф Поцерине. Како се приближавамо Сави заталасане косе Поцерине се неприметно завршавају, и на њих се наставља Посавина, која у геолошком смислу припада акумулативној тераси Саве, а у орографском Сремско-мачванској депресији. Источно од Цера ову област ограничава одсек који се спушта ка реци Тамнави,¹⁴¹ која је испод њега усекла своју долину, а на тај одсек се ка истоку наставља такозвани Дренски вис који раздваја Обреновачку Посавину и доњу Тамnavу.

На подручју Шабачке Посавине и Поцерине налазе се две веће површи, Посавско-поцерска у јужном, и Добравско-думачка површ у северном делу. Оне су међусобно раздвојене Посавско-поцерским прегибом, док је Добравско-думачка површ од Сремско-мачванске депресије одвојена Посавским одсеком високим 35м. На Добравско-думачкој површи налазе се шире заравни док Посавско-поцерску површ карактерише низ паралелних греда које се пружају правцем југозапад-североисток, међусобно раздвојене мањим потоцима и речицама од којих су највеће Бела река, Думача, Добрава и Вукодраж.¹⁴² Усецање токова ових речица и њихових притока је и створило динамичну пластичност рељефа терена кроз који пролазе. Све ове речице углавном имају мали водостај, али с пролећа могу толико да набујају да плаве околну земљиште.

Најдубљу и најдужу долину усекла је река Добрава, на чијим обалама се налази серија речних тераса на којима се налазе заравни различитих површина. У сливу ове реке леже и четири, за овај крај знатнија проширења – Лојаничко, Вукошићко, Риђачко и Жабарско са плодним тлом насталим акумулирањем речних наноса. Земљиште у нижим деловима Шабачке Посавине и Поцерине још увек је погодно за обраду, али знатно мање но подручје Мачве.

¹⁴¹ На њему се налазе данашња села Свилеува, Баталаге, Тулари, Калиновац.

¹⁴² Вукодраж извире у брдовитом крају Шабачке Посавине, код Свилеуве, али му се ушће налази у Обреновачкој Посавини.

1.6.4. Обреновачка Посавина и Тамнава

Ова област се налази између Шабачке Посавине на западу (гранични део представља Посавски одсек, вис који се у том делу диже од равног дела Обреновачке Посавине ка Дебрцу), Дренског виси на југу (алувијално-делувијална равана која припада Тамнавској области, река Тамнава тече са његове југоисточне стране) док на западу сеже до доњег тока Колубаре и њеног ушћа у Саву.

Обала Саве је у западном делу Обреновачке Посавине, од Новог Села (подножје Посавског одсека) до села Скела, нешто вишља и на том њеном делу није долазило до изливања ове реке, али је ерозивним деловањем река односила делове обале. Ипак, залеђе овог дела обале до скора је било прекривено већим бројем бара.¹⁴³ То је било проузроковано нарастањем вода речица Вукодража и Вукићевице који се уливају у Саву, као и потока и издана са Дренског виси. Тај део залеђа чини земљиште на основама од лесовитих глина док у јужнијем делу, ближе Дренском вису, оно земљиште има глиновито-песковиту основу.¹⁴⁴ Западно од села Скела микрорелјеф се приметно мења. Ту његов доминантан облик формирају старе отоке реке Саве, које су међусобно раздвојене ниским гредама, неколико метара вишљим од самих мртваја, и које су у основи пешчани спрудови. Наведене греде су лучног облика и пружају се правцем исток-запад. Испод самог Дренског виси се налази највећа мртваја, некадашња Велика бара (данас канал), а ка северу се нижу остали стари токови Саве, такође лучног облика – Нурча, Звечица, Купинац. До изградње обалоутврда све баре су била међусобно повезане, и њихово водостање зависило је од водостаја Саве. Уколико би веће изливање Саве изостало неколико година узастопно, и простори бара би се преко лета претварали у места за испашу.¹⁴⁵ Дренски вис раздваја Обреновачку Посавину и долину Тамнаве у њеном средишњем току, надвисијући земљиште у њима за 30-40 метара. Овај вис се ка северу, односно Посавини, завршава одсеком, док се на југу, ка Тамнави, постепено спушта преко неколико речних тераса.

Река Тамнава извире подно планине Влашић, и у свом горњем току тече најпре правцем југ-север, а потом запад-исток, и након тог скретања њена долина

¹⁴³ Гола бара, Чункара, Окно, Чапљара, Медведњача (Павловић 1912: 408).

¹⁴⁴ Osnovna geološka karta SFRJ, L34-125 Обреновац.

¹⁴⁵ Павловић 1912: 406.

се постепено шири, а нарочито у делу тока након проласка поред Коцељеве. Након што се у Тамнаву улије њена десна притока, речица Уб (или Убњача) код истоименог данашњег места, њен ток скреће ка северу, и тим правцем тече до свога ушћа. Место ушћа Тамнаве више пута се мењало и у последњих неколико столећа, те се та појава може претпоставити и у ранијим периодима, укључујући и римски. Најпре се уливала у Колубару код села Лисо Поље,¹⁴⁶ да би касније променила ток и рачвала се у два правца, један се уливао у Колубару код Обреновца а други у Саву код Забрежја.¹⁴⁷ Данас је доњи ток Тамнаве засут, а до тад се уливала у Колубару близу колубариног ушћа у Саву. Таква ситуација је последица нагомилавања материјала на ушћу двеју река у равници, након успора њихових токова, до те мере да исто буде затрпано, а реке наставе да теку паралелно.¹⁴⁸ У том делу тока Тамнаве у њу се улива и неколико потока и речица који се спуштају са Дренског виса.

Средњи и доњи ток Тамнаве, као и доњи ток Колубаре, карактеришу честа меандрирања и промене њихових токова, а као последица тога настало је мноштво привремених и сталних бара (очага, старача, живобара, мочила, млакви, ритова). Изливањима ових река настао је плодан слој земљишта у њиховим широким долинама, а током пролећних изливања настајао је комплекс бара површине око 2000 ха. И Тамнава и Колубара су реке изразито бујичног карактера. Две трећине слива Колубаре потиче од бујичних токова, те њен водостај од њих највише и зависи, а Колубара је позната и као река са једним од највиших разлика у минималном и максималном протицају (од 2 до 251 м³/с).¹⁴⁹ Лети су то споре реке са ниским водостајем, које се у доњим токовима у то доба године могу и прегазити. Пре изградњи обалотврда Колубара и Тамнава су с пролећа, након топљења снегова и обилнијих киша, сваке године плавиле велике површине обрадивог земљишта. Да је то био случај не само током антике, већ и много даље у прошлост, показале су велике поплаве које су задесиле место Обреновац 2014. године. Том приликом ни један римски или праисторијски локалитет нису били потопљени, али се доста њих налазило на самом ободу поплављене зоне. Плодно

¹⁴⁶ Испод темена делувјално-пролувијалне равни са источне стране Тамнаве, то јест виса на којем се налазе села Радљево, Каленић, Мали Борак.

¹⁴⁷ Павловић 1912: 403.

¹⁴⁸ Цвијић 1926: 110.

¹⁴⁹ Аноним 1963: 13. Наведени су протоци река пре мелиорационих и хидроелектранских захвата.

и за обраду повољно земљиште у областима обреновачке Посавине и Тамнаве (њеног дела који улази интересну сферу овога рада) налазило се на гредама између баровитог земљишта, на речним терасама, као и на заравнима до 120 м надморске висине. Земљиште и вишим крајевима, између реке Тамнаве и шабачке Посавине и Поцерине, заталасано је и испресецано токовима речица и потока. На њима се налази земљиште нешто лошијег квалитета, које захтева више труда приликом обраде. И ове крајеве, као и Срем и Мачву одликују неповољне хидролошке карактеристике. Поплаве их погађају с пролећа и јесени, док су водостаји река и потока веома ниски током вегетативног периода.

1.6.5. Клима

Клима је на нашем подручју и северно и јужно од Саве готово идентична. Већи део области има степско континенталну климу, просечна годишња температура износи $11,6^{\circ}\text{C}$ у Мачви и $11,1^{\circ}\text{C}$ у равном делу Срема, а просечне годишње падавине су између 650 и 665 mm/m². На планинама, Фрушкој Гори и Церу, клима је нешто влажнија и хладнија. Међутим, мислим да би било инструктивније да се осврнемо на то каква је клима била између почетка I и краја IV века. Група аутора је у недавно објављеном истраживању успела веома успешно да реконструише климатске промене између 100 године п.н.е. и 800. године.¹⁵⁰ Сматра се да су климатски услови били оптимални у периоду између 100. године п.н.е. и 200 године. У западном делу Римског царства I век п.н.е, као и I, а можда и II век н.е. били су топлији но каснија столећа.¹⁵¹ Индикатори на централном Гренланду, које је било могуће прецизније датовати, показују да је период између 20. године п.н.е. и 75. године н.е. био топлији но иначе, док је између 100 и 270. године температура била релативно нижа, али стабилна. Око

¹⁵⁰ McCormik et al. 2012. Индикатори на основу којих је обављена реконструкција климатских услова у наведеном периоду прикупљени су из следећих извора: језгра леда на Гренланду, забележених флукуација соларног зрачења, спелеолошких узорака из Аустрије и Турске, серија година из централне Европе и Азије, покрета глечера у Аустријским и другим Алпима, талога језера у Европи и Азији, писаних и археолошких података. На тај начин добијени подаци омогућили су препознавање промена на нивоима декада али и појединачних година. Видети: McCormik et al. 2012: 174.

¹⁵¹ McCormik et al. 2012: 174.

300. године започиње период са већим количинама падавина.¹⁵² Подаци прикупљени на аустријским Алпима указују да хладнији период ту започиње око 200. године, неколико топлијих година било је између 221. и 231. године, а оштро захлађење је уследило од 243. до 253. године, након чега је долазило до постепеног захлађивања и стабилизовања око 315. године, те поновног отопљавања око 365. године.¹⁵³ Као период изразитих климатских промена аутори истичу онај између 235. и 285. године, изазван са три до пет вулканских ерупција које су утицале на смањење осунчаности око 260. године, а вероватно утицале и на смањење капацитета за производњу хране.¹⁵⁴ Подаци из Француске и централне Европе указују да сувљи услови почињу да смењују релативно влажна лета након 300. године, а између 350. и 450. године влажна лета ће бити константна, што је довело до влажности каква је била у рано доба Царства, а тај податак се поклапа и са писаним изворима који помињу честе поплаве у другој половини IV века.¹⁵⁵

Иако се ови подаци не односе директно на нашу територију, они у основним цртама могу указати на климатске услове који су у том периоду владали. Хронолошки распон који у овоме раду сагледавамо дуг је четири столећа, и нормално је да се током тог дугог раздобља климатски услови мењају. Због тога мислим да би на податке из наведеног рада требало обратити више пажње но на оне добијене праћењем метеоролошких услова у савремено доба.

¹⁵² McCormik et al. 2012: 180-182.

¹⁵³ McCormik et al. 2012: 185.

¹⁵⁴ McCormik et al. 2012: 186.

¹⁵⁵ McCormik et al. 2012: 186.

1.7. ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА

Историјат археолошких истраживања античких локалитета, њихова врста, интензитет и квантитет знатно се разликују у појединим деловима области коју у овоме раду разматрам. Разлози за такво стање двојаки су. Са једне стране могућност археолошких истраживања неминовно је условљена финансијским средствима, не само њиховим износом већ и редовношћу улагања. Будући да у Србији готово никада нису били препознавани ни значај самих археолошких истраживања а ни бенефити које квалитетно истражена и адекватно презентована баштина може донети, финансије су увек мањкале. Највећи број ископавања на разматраној територији био је мањег, сондажног карактера, а у случају већих захвата радило се поглавито о заштитним археолошким истраживањима, када су финансије морале бити издвојене од стране инвеститора, по сили Закона. Јединствен је пример вишедеценијских истраживања урбане зоне Сирмијума у савременом градском језгру Сремске Митровице, мада је и не мали део тих истраживања такође био заштитног карактера.

Са друге стране, у ситуацији хроничног недостатка новца, степен познавања археолошких налазишта у некоме крају зависио је од личног прегалаштва и ентузијазма појединаца запослених у територијално надлежним институцијама заштите културне баштине. Наравно, и ентузијазам има своје лимите. На подручјима која су се налазила под ингеренцијама институција у којима су радили људи спремни да по сваку цену обављају тежак и незахвалан теренски рад са минималним новчаним средствима, а неретко и без њих, вршена су пре свега рекогносцирања. Управо захваљујући вишедеценијском труду само једнога човека, Миливоја Васиљевића, подручје Мачве важи за једну од најдетаљније рекогносцираних територија у Србији. На жалост, будући да се ископавања без новца не могу одвијати, управо у Мачви се види изразита несразмера између броја евидентираних и касније истраживаних археолошких локалитета. Више о токовима досадашњих истраживања и њиховим резултатима излагаћу у оквиру географских регија које обухватам у овоме раду: Мачве са Посавином и Тамнавом, Срема и Семберије.

Прве информације о археолошким локалитетима уопште на простору Мачве, Посавине и Тамнаве долазе нам у оквиру описа старина тих крајева у знаменитом делу Милана. Ћ Милићевића *Кнежевина Србија*.¹⁵⁶ У мало познатом раду Анте Алексића *Топографија старинских остатака у садањој Мачви*,¹⁵⁷ по први пут се "старински остаци" препознају као археолошко наслеђе. А. Алексић, официр српске војске, истакнути хидролог и војни географ, у наведеном раду веома комплексно приступа проблематици археолошких остатака, користећи знања из своје домицилне области, хидрологије, у разматрању њихових положаја и међусобних односа локалитета. Нека од његових размишљања о топографији археолошких локалитета могу и данас бити од користи, као и његово виђење проблема извоза из Србије и продаје старина, где као највећег кривца види лоше и неприлагођено законодавство,¹⁵⁸ што се, на жалост, ни до данас није знатно променило.¹⁵⁹

Први систематизованији записи, са оквирним одређивањем хронолошког периода коме локалитети припадају и њиховим детаљнијим описима, резултат су путних записа Феликса Каница крајем XIX века,¹⁶⁰ а подаци о положајима појединих локалитета налазе се и у антропогеографској студији Љ. Павловића.¹⁶¹ У наредних пола столећа у том подручју није било археолошких истраживања, нити су се у литератури појављивали чланци који би се бавили већ познатим античким налазиштима или појединим налазима. Тек након другог светског рата појављује се и данас незаобилазан рад Драге и Милутина Гарашанина *Археолошка налазишта у Србији* (1951), где су на једном месту систематизовани подаци о свим до тада познатим археолошким локалитетима у Србији, па и у крајевима којима се у овоме раду бавимо.¹⁶² У исто време, 1949. године, Археолошки институт у Београду покреће велики и амбициозан пројекат археолошких рекогносцирања територије НР Србије. Прва област која је је обрађивана била је управо западна Србија, и ти резултати су већ 1953. године објављени у првом

¹⁵⁶ Милићевић 1876: 422-429.

¹⁵⁷ Алексић 1881.

¹⁵⁸ Алексић 1881: 191.

¹⁵⁹ Бенцаревић 2014; Црнобрња А. 2014.

¹⁶⁰ Kanitz 1892: 124-137.

¹⁶¹ Павловић 1912. Детаљи о "старинама" налазе се уз свако насељено место обрађено у наведеном раду.

¹⁶² *Археолошка налазишта* 1951:194-196.

тому новопокренуте едиције *Археолошки споменици и налазишта у Србији*.¹⁶³ На жалост, већ након другог тома ове вредне едиције, посвећеног налазиштима у Шумадији, тај пројекат замире, а посао израде археолошке карте Србије остао је до данас недовршен. Средином 1960-их, Миливоје Васиљевић, кустос Народног музеја у Шапцу почиње са објављивањем резултата рекогносцирања у Западној Србији, једних од најопсежнијих у Србији. Током неколико деценија њиховог трајања, регистровано је више стотина локалитета из свих периода, а резултати тих истраживања објављивани су у наредне три деценије, до пред крај XX века.¹⁶⁴ Ентузијазам и преданост са којима је М. Васиљевић вршио рекогносцирања није био праћен и адекватним интересовањем надлежних, те је изостајала финансијска подршка која би омогућила и археолошка ископавања, као очекивани след претходно спроведених рекогносцирања. Због тога је на читавој територији јужно од Саве и источно од Дрине, коју разматрамо у овоме раду, обављено свега неколико мањих, претежно сондажних ископавања античких локалитета, али резултати највећег дела тих истраживања нису публиковани, и она се само упутно помињу у појединим чланцима. Сондажна ископавања на локалитету Градуштина у Бељину, у оквиру античког утврђења (лок. бр. 514), обавио је В. Трбуховић 1971. године, у оквиру пројекта истраживања Сирмијума.¹⁶⁵ М. Васић испред Археолошког института у Београду, и М. Васиљевић испред Народног музеја у Шапцу, обавили су, крајем 1970-их, неколико сондажних ископавања мањег обима у Мачви: 1978. године истраживање дела виле рустике на локалитету Ртови у Доњем Црниљеву¹⁶⁶ (лок. бр. 515); 1979. године дела виле рустике на локалитету Јасеновица у Штитару¹⁶⁷ (лок. бр. 425); 1979. и 1980. године део терми на локалитету Штитар у селу Прњавору¹⁶⁸ (лок. бр. 445); део виле рустике на локалитету Кусање у селу Свилеува¹⁶⁹ (лок. бр. 519). Ниједно од наведених сондажних истраживања није публиковано, и штуре информације о

¹⁶³ Археолошки споменици 1953: 16-19.

¹⁶⁴ Васиљевић 1967; Васиљевић 1969; Vasiljević 1973; Vasiljević 1974; Vasiljević 1975; Vasiljević 1976; Vasiljević 1980; Васиљевић 1996.

¹⁶⁵ Васић 1985: 131.

¹⁶⁶ Vasić 2005: 7-8.

¹⁶⁷ Васић 1985: 128-129.

¹⁶⁸ Васић 1985: 129.

¹⁶⁹ Васић 1985: 127.

њима дате су само као кратки успутни детаљи у оквиру разматрања ширих проблема, без иједне илустрације.

Заштитна ископавања већег обима на простору античког насеља и некрополе у Ушћу код Обреновца (лок. бр. 552) испред Музеја града Београда водио је В. Кондић 1966. и 1967. године, али резултати тих истраживања нису публиковани а највећи део документације је изгубљен.¹⁷⁰ Испред Завода за заштиту споменика културе града Београда З. Симић је водио такође сондажна истраживања на локалитету Дренска вода, који нису публиковани.¹⁷¹ На локалитету Дуге њиве у Бановом Пољу 2005. године Г. Ковић је обавила геоелектричну проспекцију (лок. бр. 362).¹⁷² Лично сам испред Музеја града Београда руководио пројектом систематског рекогносцирања територија општине Обреновац у периоду од 2004-2007. године, када је поред ревизије података о већ познатим локалитетима, регистровано и више нових.¹⁷³ Као логичан наставак тих рекогносцирања уследило је и геофизичко истраживање појединих делова археолошког налазишта на Ушћу 2009. године (њима је руководио потписник ових редова), а на основу свих прикупљених података исте године истражен је део касноантичке некрополе у Ушћу под руководством З. Симића испред Завода за заштиту споменика културе града Београда.¹⁷⁴ Једина готово у целости истражена античка грађевина на простору Мачве и Посавине јесте вила рустика на локалитету Авлије у селу Клење (лок. бр. 399), под руководством Гордане Ковић, кустоса Народног музеја у Шапцу.¹⁷⁵

Покретни налази из периода римске доминације са територије Мачве и Посавине публиковани су искључиво у чланцима унутар стручних и научних часописа,¹⁷⁶ изузев две монографије посвећене налазима новца,¹⁷⁷ који је и иначе

¹⁷⁰ Спобитија 2011: 375.

¹⁷¹ Црнобрња 2005: 80.

¹⁷² Арсић 2007: 6

¹⁷³ Црнобрња 2005; Црнобрња, Лазић 2007.

¹⁷⁴ Симић, Јанковић, Михајловић 2012.

¹⁷⁵ Ковић 2013.

¹⁷⁶ Војовић 1978 (остава алата); Ковић 2000, Црнобрња А. 2007б; Црнобрња, Племић 2013а; Црнобрња, Племић 2015 (оловне иконе подунавских коњаника); Ковић 2001 (геме); Ковић 2003 (фибуле); Ковић 2004 (жишци); Ковић 2006 (фибуле); Ковић 2014 (оловне фигурине); Црнобрња А. 2007а; Ферјанчић, Пелцер 2006; Лазић 2006; Црнобрња, Ратковић 2015 (епиграфски споменици).

¹⁷⁷ Поповић, Борић-Брешковић 1994; Petrović 2004.

најкомплетније публикована врста налаза из те области,¹⁷⁸ или у оквиру монографских издања која су третирали одређене врсте предмета са широким територијама.¹⁷⁹ У стручној литератури до сада је објављен и мањи број радова који су се бавили ширим питањима из античке историје везаним за простор Мачве и Посавине. М. Васић је у свом чланку *Мачва и Подриње у римско доба* дао општи преглед историјских збивања и списак локалитета.¹⁸⁰ И. Поповић је у једном раду скренула пажњу на до тада непознате податке о пограничном делу Друге Паноније и Прве Мезије.¹⁸¹ Р. Арсић је у свом непубликованом мастер раду обрађивао комплексно питање топографије целе северозападне Србије¹⁸² а у неколико чланака и одређене методолошке проблеме везане за истраживање исте области.¹⁸³ Аутор овога рада је у два своја прилога пажњу посветио комплексној проблематици локалитета у Ушћу (*municipium Sprodent...*, лок. бр. 552)¹⁸⁴ и питању комуникација у обреновачком делу Посавине.¹⁸⁵

Подручје Срема имало је у великој мери другачији историјат археолошких истраживања у односу на крајеве јужно од Саве, као и истраживања античке прошлости уопште. Први подаци о римским остацима у Срему налазе се у путним белешкама и скицама аустријског генерала Марсилија (1726), насталим још почетком XVIII века.¹⁸⁶

Прикупљање артефаката, а потом и података о локалитетима, као и сама археолошка истраживања на територији Срема такође почињу релативно рано. Захваљујући интересовању и живој активности Јосипа Бруншмида, до данас су сачувани како случајно пронађени предмети (у Археолошком музеју у Загребу), тако и информације о многим локалитетима, од којих су неки данас већ уништени. Јосип Бруншмид је прикупљене налазе и податке објављивао у

¹⁷⁸ Црнобрња Н. 1985а; Шипуш 1986; Црнобрња Н. 1991; Црнобрња Н. 1992; Црнобрња Н. 2004; Црнобрња А. 2005а; Вогић-Бреšković, Стрнарња 2008; Петровић 2010; Црнобрња А. 2011; Војвода, Петровић 2011; Борић-Бреšković, Петровић 2012; Вогић-Бреšković, Војвода 2012; Младеновић, Воутек 2012; Црнобрња А. 2013; Црнобрња А. 2014а.

¹⁷⁹ Војовић 1977: 27 (списак кат. бројева керамике из Ушћа, Обреновац); Војовић 1983: 12 (списак кат. бројева керамике из Ушћа, Обреновац).

¹⁸⁰ Васић 1985.

¹⁸¹ Поповић И. 1996.

¹⁸² Арсић 2007.

¹⁸³ Арсић 2007а; Арсић 2012.

¹⁸⁴ Стрнарња А. 2011.

¹⁸⁵ Црнобрња А. 2006.

¹⁸⁶ Marsili 1726.

Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva од 1880. до 1914. године. Велику помоћ у том послу Ј. Бруншмид је имао у добро развијеној мрежи љубитеља старина и музејских повереника, који су живели у више места. Најзначајнији је свакако био Игњат Јунг, учитељ из Сремске Митровице. Тај вредни човек је више деценија марљиво прикупљао пронађене предмете, бележио све налазе и открића архитектонских структура до којих је долазило приликом грађевинских и земљаних радова, али је извршио и неколико археолошких ископавања. Иза Игњата Јунга је, поред извештаја објављених у *VHAD* остало и 337 писама (извештаја) који се чувају у архиви Археолошког музеја у Загребу, од којих су многа била допуњена и картама, цртежима и плановима.¹⁸⁷

Прва археолошка ископавања у Срему обавио је 1882. године Шиме Љубић на Градини код Доњих Петроваца, римској Басијани (лок. бр. 172).¹⁸⁸ Истовремено се отпочиње и са ископавањима у Сремској Митровици, као и њеној ближој околини. Адолф Хитрек је 1882/1883. године вршио ископавања на локалитету Мајурска бара откривши део ранохришћанске некрополе.¹⁸⁹ Š. Ljubić 1884. године предузима и прва археолошка ископавања унутар градског језгра Сирмијума.¹⁹⁰ Десет година касније, 1894. године, Јосип Бруншмид је обавио сондажна ископавања на локалитету Градина (Римско гробље).¹⁹¹ Свему томе би требало додати и чињеницу да је Игњат Јунг на више локација у самој Сремској Митровици, као и њеној ближој околини, пратио откривање или и сам вршио мања ископавања остатака римских архитектонских објеката.¹⁹²

У периоду између два светска рата готово у потпуности замиру активности на пољу археолошких истраживања римског наслеђа у Срему, као и сама институција музејских повереника. Већа пажња посвећује се изучавању историјских аспеката тог периода, а Никола Вулић у чланку *Војводина у римско доба* даје попис и карту свих до тада познатих римских налазишта у Војводини, уз осврт на историјске прилике.¹⁹³ Међутим, мора се посебно нагласити

¹⁸⁷ О активностима Игњата Јунга видети код: Milošević 1971a; Milošević 1973a.

¹⁸⁸ Ljubić 1883.

¹⁸⁹ Milošević 1971a: 4-6.

¹⁹⁰ Ljubić 1886.

¹⁹¹ Brunšmid 1895: 162-163.

¹⁹² Milošević 1971.

¹⁹³ Вулић 1939. Изради картотека старина на тлу Војводине, за потребе Историјског друштва у Новом саду, приступило се још 1927. године, а систематизацију података и формирање картотеке

истраживачка активност Миодрага Грбића управо у том, за археолошка истраживања у Срему, неповољном периоду. Он је још 1935. године користио авионске снимке градског језгра Басијане, и на основу резултата тих снимака исте године обавио је и археолошка ископавања на том локалитету.¹⁹⁴ Делује запањујуће да се авио снимак који је начинио М. Грбић и дан данас користи као извор за исцртавање градског плана Басијана, иако нам већ неколико деценија на располагању стоји могућност истраживања са више недеструктивних метода перспекције, а од скора и приступ сателитским снимцима високе резолуције.

Обнова археолошких истраживања на подручју Срема отпочеће тек након другог светског рата. Обједињавање података о до тада познатим археолошким налазиштима у Срему, као и на територији Србије, објавили су М. и Д. Гарашанин у већ помињаном делу.¹⁹⁵ Са обимнијим археолошким истраживањима креће се управо на најзначајнијем античком локалитету у Срему - Сирмијуму. Од 1957. године Музеј Срема у Сремској Митровици, Републички и Покрајински завод за заштиту споменика културе у Новом Саду и Археолошки институт у Београду отпочели су прва ископавања на ширем простору. Већ од 1962. године Археолошки институт преузима на себе пуну одговорност за научно руковођење тим радом, уз сарадњу са Музејом Срема и Заводом за заштиту споменика културе у Сремској Митровици.¹⁹⁶ У периоду од 1968. до 1972. године, на основу међудржавног уговора о заједничком истраживању склопљеног са Смитсонијан институтом (*Smithsonian Institut*) из Вашингтона, учешће узимају и стручњаци Денисон универзитета из Охаја (*Denison University, Ohio*) и Градског универзитета из Њујорка (*City University of New York*).¹⁹⁷ Потом је склопљен другу међудржавни уговор, са Француском археолошком школом у Риму (*Ecole Francaise de Rome*) те је у истраживањима између 1973. и 1977. године учешће узео и већи број стручњака из Лувра.¹⁹⁸ Истраживања античког Сирмијума се од тад, са

обавио је М. Грбић, док је картотеку рецензирао Н. Вулић (Гачић 2005: 15). Наведена картотека највероватније је послужила као један од основа за писање наведеног чланка Н. Вулића.

¹⁹⁴ Грбић 1935; Грбић 1936; Грбић 1937.

¹⁹⁵ *Археолошка налазишта* 1951.

¹⁹⁶ Miladinović-Radmilović 2011: 16.

¹⁹⁷ Дивал 2003: 20-21. Miladinović-Radmilović 2011: 16.

¹⁹⁸ Милошевић 1997: 7-8; Дивал 2003: 23-25; Miladinović-Radmilović 2011: 16.

променљивим интензитетом, непрекидно одвијају, а њихови резултати објављивани су у читавом низу публикација.¹⁹⁹

Поред више по обиму мањих археолошких ископавања заштитног карактера, која су такође доносила вредне податке о римском периоду у Срему, посебно би требало истаћи обимнија заштитна као и систематска истраживања. Тако су Д. Димитријевић испред Народног музеја у Земуну и Д. Пилетић испред Војног музеја у Београду, свој рад усмерили ка истраживањима римског лимеса на Дунаву. Поред интензивног рекогносцирања тог терена они су обавили и низ археолошких ископавања у покушају прецизнијег утврђивања карактера евидентираних локалитета: Стари Сланкамен (лок. бр. 138), Нови Бановци (лок. бр. 213), градско језгро Земун (лок. бр. 268), Земун Поље (лок. бр. 263), Брестове међе (лок. бр. 221), Баштине и Виногради у Прогару (лок. бр. 285 и 286).²⁰⁰ Ипак, и по том питању треба скренути пажњу на опаску П. Петровића, који је изнео мишљење да су сондажна истраживања која су више година вршена на нашем сектору Дунавског лимеса, ипак, дала невелик допринос, јер је њихов крајњи домет био само потврђивање претпоставки о постојању одређених утврђења.²⁰¹

Систематска археолошка истраживања предузимана су на некрополама на локалитетима Брест код Бешке од 1966 до 1974 године (лок. бр. 136)²⁰² и Крушевљу код Свилоша од 1978 до 1982. (лок. бр. 21),²⁰³ насељу и вили рустици код Думбова (лок. бр. 20),²⁰⁴ утврђењу на Просјаницама код Чортановаца (лок. бр. 131).²⁰⁵ Дугогодишњим систематским истраживањима вишеслојног археолошког налазишта на Гомолави код Хртковаца (лок. бр. 176),²⁰⁶ као и његовој непосредној околини, вили рустици на локалитету Врањ (лок. бр. 177),²⁰⁷ стамбеном хоризонту

¹⁹⁹ Видети библиографију наведену за локалитет Сирмијум (лок. бр. 78)

²⁰⁰ Податке о литератури у којој су објављивани резултати истраживања наведених локалитета видети у попису локалитета.

²⁰¹ Петровић 1995: 28. О финансијским разлозима таквог приступа истраживањима овог сектора Лимеса, као и одлуци да се она не наставе, cf. Dimitrijević 1969a: 81-82.

²⁰² Manojlović 1966; Manojlović 1967; Manojlović 1969; Manojlović 1972; Manojlović 1973; Manojlović 1974.

²⁰³ Manojlović, Brukner 1978; Manojlović, Brukner 1979; Manojlović, Brukner 1982; Dautova-Ruševljan 2003.

²⁰⁴ Brukner 1972; Brukner 1973; Brukner 1974.

²⁰⁵ Manojlović 1961a, Manojlović 1962, Manojlović 1962a, Бунарџић 2006.

²⁰⁶ Dautova-Ruševljan i Brukner 1992 са наведеном старијом литературом.

²⁰⁷ Dautova-Ruševljan 1980; Даутова-Рушевљан 1981; Dautova-Ruševljan 1985; Даутова-Рушевљан 1991; Даутова-Рушевљан 1993; Даутова-Рушевљан 1998; Даутова-Рушевљан 1999-2000; Даутова-Рушевљан 2000; Даутова-Рушевљан 2004.

на Крчевинама (лок. бр. 178)²⁰⁸ и некрополи у центру села (лок. бр. 179),²⁰⁹ добијени су значајни подаци за проучавање живота руралног становништва тог периода.²¹⁰ Релативно доброј истражености римског периода у Срему значајано су допринела заштитна археолошка истраживања поводом изградње дела савременог аутопута Београд-Загреб, у периоду од 1973-1987. године,²¹¹ када је откривен и истражен и велики број локалитета из римског периода.²¹²

Обим рекогносцирања у Срему није био велики као у Мачви, али неопходно је приметити и разлику између приступа овој врсти истраживања у та два подручја. Док су рекогносцирања у Мачви била екстензивног типа, где се фронталним приступом ишло ка евидентирању што већег броја археолошких налазишта из свих периода, рекогносцирања у Срему су неретко била тематски дефинисана, са претходно јасно постављеним проблемом који је требало разрешити. Посебно треба нагласити значајна тематска рекогносцирања која су резултовала поузданим утврђивањем трасе римског пута кроз Срем у дужини од 115 км (од границе са Хрватском преко Сирмијума и Басијане до Земуна),²¹³ потом трасе пута Сремска Митровица – Баноштор,²¹⁴ те утврђивање правца пружања аквадукта ка Сирмијуму.²¹⁵ У оквиру Војвођанске академије наука и уметности у Новом Саду покренут је крајем 1980-их година пројекат *Археолошка карта Војводине*, у оквиру кога је евидентиран знатан број локалитета, али ти подаци још увек нису у потпуности систематизовани и недоступни су јавности.²¹⁶ Пре неколико година М. Ђорђевић је публиковала свој магистарски рад у коме је покушала да обједини податке о свим из литературе познатим римским локалитетима у Војводини.²¹⁷ Међутим, у том раду није обављено прецизно картирање навођених локалитета, нити су се сви расположиви подаци о

²⁰⁸ Даутова-Рушевљан 1999-2000: 167-168.

²⁰⁹ Dautova-Ruševljan 1976: 177; Dautova-Ruševljan 1980: 109; Даутова-Рушевљан 1999-2000: 164-165.

²¹⁰ Морамо указати и на опсежна палеоботаничка истраживања која су обављана на материјалу са Гомолаве и Врања код Хртковаца, која су јединствен пример те врсте истраживања на једном римском локалитету код нас, cf. Вогојевић 1988; Van Zeist 2003; Медојевић 2011

²¹¹ Вапа 1995.

²¹² Локалитети број: 67, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 105, 108, 114, 156, 158, 227, 228, 229, 233, 239. Уз сваки локалитет наведена је литература.

²¹³ Поповић, Vasiljević 1969; Поповић, Vasiljević 1970; Поповић 1980.

²¹⁴ Милошевић 1988.

²¹⁵ Милошевић 1969; Dautova-Ruševljan 1989a; Mrđić 2007: 19-20

²¹⁶ Ђорђевић 2007: 11.

²¹⁷ Ђорђевић 2007.

локалитетима нашли у тој публикацији. Последњих неколико деценија, поред наставка истраживања Сирмијума, у Срему је обављен и низ мањих археолошких ископавања заштитног карактера, а подаци о њима налазе се у оквиру пописа античких археолошких налазишта овога рада, у референцама појединих локалитета.²¹⁸

Захваљујући спорадичном помињању области Срема у римским литерарним изворима и итинерарима, као и релативно великој количини откривених епиграфских споменика, постојала је добра основа за изучавање административне и војне организације тог простора. Највећи допринос на том пољу налази се у радовима Сл. Душанића,²¹⁹ М. Мирковић²²⁰ и М. Милин.²²¹

Прикупљањем и евидентирањем археолошке грађе са подручја Срема, које траје дуже од столећа, а пре свега археолошким истраживањима, створила се и добра основа за проучавање материјалне културе тога периода. Поред многобројних појединачних радова у периодици, у протеклих пет деценија објављено је и више монографија у којима је обрађиван материјал потекао са археолошких ископавања.²²² Публиковано је, такође, и више монографија и зборника радова посвећених одређеним питањима из периода римске доминације на простору Срема²²³ као и истраживањима појединих локалитета.²²⁴

Семберија, трећа област коју ћемо разматрати у овоме раду, најслабије је истражена. Иако се крајем XIX века налазила у истој држави као и Срем, материјални остаци из римске епохе нису побуђивали иста интересовања у обе области. Спорадичне цртице о старинама из тог подручја крајем XIX века доносио је К. Пач,²²⁵ и то су за дуго времена остали једини подаци којима се располагало. Археолошка истраживања била су малобројна, а вредна помена би била ископавања 1950-их, током којих је И. Чremoшник истражила једну вилу рустику

²¹⁸ Локалитети број: 20, 21а, 27, 29, 51, 91, 92, 93, 94, 95, 130, 134, 230, 257, 258, 262а, 262б, 267, 273, 283. Уз сваки локалитет наведена је литература.

²¹⁹ Dušanić 1967; Душанић 1968; Душанић 1976а.

²²⁰ Мирковић 1963; Mirković 1971; Mirković 1994; Mirković 1998; Mirković 2004.

²²¹ Milin 2003; Milin 2004.

²²² Brukner 1981 (керамика); Dautova-Ruševljan 1983 (камена пластика); Šaranović-Svetek 1986 (стакло); Dautova-Ruševljan, Vujić 2006 (војска и војна опрема).

²²³ Брукнер, Даутова-Рушевлјан, Милошевић 1987; Петровић и други 1995; Вапа 1995.

²²⁴ Manojlović-Marjanski 1997; Даутова-Рушевлјан 2003; Поповић В. 2003;; Miladinović-Radmilović 2011.

²²⁵ Patsch 1897; Pač 1905.

на локалитету Прекаје код Бродца Горњег (лок. бр. 301).²²⁶ На сву срећу, 1980-их је покренут пројекат израде *Археолошког лексикона БиХ*, једини подухват такве врсте у тадашњој СФРЈ који је приведен крају, и у штампаном издању је угледао светлост дана 1988. године.²²⁷ Захваљујући томе су и спорадично прикупљани подаци о археолошким налазима и налазиштима у Семберији,²²⁸ поткрепљени и мањим рекогносцирањима за израду лексикона, обједињени су на једном месту. Ипак, подаци о појединим локалитетима који су се нашли у Археолошком лексикону веома су штурни, и неретко се код И. Бојановског, који је обављао и сопствена рекогносцирања за потребе израде својих радова о античким комуникацијама, могу наћи детаљнији описи и квалитетнији подаци. И поред тога што И. Бојановски ни сам најчешће није придавао превише пажње детаљима везаним за археолошка налазишта, његова топографска истраживања античких комуникација,²²⁹ незаобилазна када су у питању римски путеви у источној Босни, заправо су најдрагоценији радови о римским археолошким налазиштима на тлу Семберије.

²²⁶ Čremošnik 1957.

²²⁷ *Arheološki leksikon BiH*

²²⁸ *Arheološki leksikon BiH* II: 88-99

²²⁹ Bojanovski 1981; Bojanovski 1987.

2. НАСЕЉА У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ

Врсту и карактер римских насеља, како је у уводном делу већ и наглашено, веома је тешко поуздано одредити на територији коју разматрам, иако је пред нама веома примамљива погодност будући да на основу литерарних и епиграфских извора располажемо сазнањима које све врсте насеља можемо очекивати. Римско Царство је имало јасно и прецизно уређену политику наплате пореза, а предуслов за њено ефикасно спровођење било је добро осмишљено административно уређење територија. Највиши статус које је једно насеље могло имати у провинцијама био је статус колоније, потом муниципијума (који је временом могао прерасти у колонију), а познате су нам и основне територијалне јединице нижег ранга, што су у југоисточном делу провинције Доње Паноније били паги и вици. Оваква, наизглед јасна и често подразумевајућа хијерархија насеља, ни у римско време није баш буквално тако изгледала.

Најпре треба указати да су у различитим периодима римске доминације били присутни различити начини територијалне организације разматранога простора. Из извора нам је позната уопштена слика о насељима у време римских освајања Паноније, где Апијан за Панонце наводи да не живе по градовима већ према сродству.²³⁰ Претпоставља се да је непосредно пред коначно стављање овога простора под власт Рима (након слома Батовог устанка), аутохтоно становништво живело у мањим, раштрканим селима, у кућама изграђеним традиционалним техникама од органских материјала, те да нису постојала централна насеља која би се својим положајем или функцијом драстично разликовала од осталих. Постојање скордистичких опидума, утврђења окружених земљаним валумом, палисадама и шанчевима, сматра се карактеристичним за период пред долазак Рима. Међутим, питање је да ли су оваква утврђена места имала атрибуте и функције које подразумевамо када мислимо на утврђено место као центар једне заједнице, или су првенствено имали војну улогу, као одбрамбени пунктови и рефугијуми пред надлазећом опасности.

²³⁰ Appianus, *Illyr.*, 4.22, према Domić Kunić 2006: 70.

Улазак читаве области под римску власт донео је велике промене у начину територијалне организације. Долазак нових популација, у овоме случају римске војске и насељеника, и њихов утицај на затечено становништво, у археологији се најчешће потврђује појавом нових, увозних елемената материјалне културе у стаништима аутохтоних популација. Питање је колико брзо, и у којој мери је могао да се одигра такав уплив нових артефаката у свакодневни живот обичног становништва, односно да ли је могао бити бржи од реформи које су завојевачи морали спровести веома брзо по свом доласку?

Организацијом домаћег становништва у Илирику, и његовим размештањем у административне и правне оквире као једним од приоритета римске управе, у својој докторској дисертацији бавила се Д. Грбић.²³¹ По општем принципу, и на нашој територији затечено аутохтоно становништво претворено је у перегрине заједнице, што је практично значило да су они, најчешће и не померајући се из својих родних села и заселака, постали страни држављани на територији Римског царства. У зависности од тога какав су однос са Римом имале поједине аутохтоне заједнице, односно аутохтона племенска аристократија, умногоме је зависила и њихова даља судбина. Оне су могле добијати и извесне привилегије, а њихова претходна племенска организација могла је бити у извесној мери поштована и искоришћена као оквир за новоуспостављену *civitas peregrina*, али и није морала. Пракса је искључиво зависила од интереса римске управе и њене процене тренутног стања на терену. Било је случајева у којима су веће и моћније заједнице Римљани разбили на мање делове и организовали у нове перегрине цивитасе (*civitates peregrinae*), који су заузимали мање територије но првобитна заједница,²³² али и супротних примера, када је више расформираних аутохтоних заједница сједињавано у једну већу целину.²³³

Постојање перегриних цивитаса у југоисточном делу Доње Паноније познато нам је из литерарних (већ у првој половини I века *civitas Sirmiensium et Amantinorum*)²³⁴ и епиграфских извора (*civitas Scordisorum*, најкасније од друге половине I века),²³⁵ о којима је више речи било у поглављу о територијалном

²³¹ Грбић 2012

²³² Војановски 1988: 335; Zaninović 2003: 445-446.

²³³ Грбић 2012: 323.

²³⁴ *Nat. hist.* III 148, према Грбић 2012: 25.

²³⁵ Душанић 1965: 89.

оквиру овога рада.²³⁶ У исто време формирају се и градске средине, најпре колонија Сирмијум,²³⁷ а потом и Басијана и Сподент[...] који муниципални статус добијају највероватније тек за Хадријана, око 124. године.

2.1. ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА НАСЕЉА И ВЛАСНИШТВО НАД ПОСЕДОМ

Директних извора који би нам сведочили о начину организације насеља и пољопривредних имања у југоисточном делу Доње Паноније је мало, али се на основу литерарних и епиграфских извора који се односе на друге провинције, она може делимично реконструисати. О административном уређењу земљишта и власничким односима у римско време на територији Србије већ је детаљно писано и у домаћој литератури,²³⁸ те ћу овом приликом указати само на основне смернице ради лакшег сагледавања простора који разматрам.

Непосредно након подпадања под римску власт, током првих деценија I века, читаво подручје је, по устаљеној пракси, прешло под компетенцију Рима и нашло се у оквиру једне од три врсте власничких односа (*tria genera agrorum*):

- земљиште у државном власништву (*ager publicus*)
- земљиште у приватном власништву (*ager privatus*)
- шуме и пашњаци (*ager compascuus et silvae*)

Најплодније земљиште, које је раније припадало аутохтоном становништву, конфискацијом је постајало државно (*ager publicus populi Romani*), али држава није њиме директно управљала, већ је оно давано на управу одговарајућој муниципалној заједници (*ager adtributus*). Уз тако стечено право над управљањем и коришћењем земљишта муниципална заједница је добијала и обавезу плаћања пореза у приносима или новцу (*vectigal*). Муниципална заједница је на тај начин добијено земљиште могла даље давати на управљање и коришћење (*adsignatio*). Адсигнација би могла да се поистовети са дедукцијом, поступком у

²³⁶ У истом поглављу детаљније је изложена и проблематика опстанка и дужине трајања ових цивитаса.

²³⁷ Претпоставља се да је Сирмијум постао колонија највероватније између 89 и 96. године, cf. Мирковић 2006: 31-32.

²³⁸ Поповић И. 1988а: 193-208; Илић 2012: 48-58; Живановић 2013: 51-56.

коме је посед ветерана издвајан из агера перериних цивитаса и постајао *ager exceptus* на муниципалној територији.

Земљиште које се налазило у приватном власништву (*ager privatus*) имало је имовинско-правни положај знатно другачији од државног, иако се и само по основу адтрибуције налазило под надлежношћу муниципалне заједнице. Њиме је у оквиру пагуса и викуса слободно располагало аутохтоно становништво, као и у време пре римских освајања. Могли су га обрађивати и отуђити али је и за његово коришћење имао бити плаћан порез.

Шуме, пашњаци и остала необрадива земља (*ager compascuus et silvae*) налазили су се под надлежношћу одређене административне јединице, аутохтоне заједнице, муниципијума или колоније, али су имали карактер колективног и јавног добра, те се нису могли даље отуђивати.

Најплоднији терени, који су се налазили у оквиру државног земљишта, били су распоређивани према унапред одређеној шеми, центуријацији (*ager centuriatus*). Парцелацију земљишта су по шеми квадратне мреже вршили громатици (*gromaticus*). Почетна тачка од које се премеравала мрежа центуријације налазила се у граду на чијој је територији она обављана. Од почетне тачке повлачиле су се две основне осе по углом од 90 степени, *decumanus maximus* и *cardo maximus*, које су требали да се поклапају са сунчевом путањом. Повлачењем линија паралелних са две основне осе, на растојањима 20 актуса или 2400 стопа (710 м), добијана је квадратна шема (*centuria quadrata*) чија су поља била површине 200 југера (око 50 хектара, 1 југер = око 0,25ха).²³⁹ У зависности од конфигурације рељефа, могло се и одступити од униформне унутрашње парцелације. Питање је да ли је центуријација, у којој мери и на који начин била спровођена и на нашој територији, о чему ће више речи бити у наставку овога рада.

Дедукција, односно насељавање ветерана које је пратило и одузимање земљишта од аутохтоног становништва и његово додељивањем ветеранима, није довела само до промене власника и корисника земљишта, већ и до промена у

²³⁹ Делови исцртаних планова центуријације, као и исписаним именима власника и величина поседа откривене су у Оранжу (римски *Arausio*, мермерна, видети: Bödöcs, Kovács 2013: 21, fig. 2) и Верони (бронзана, Goodchild 2007: 88-89). У Мађарској је учињен и врло успешан покушај реконструкције центуријације на основу комбиновања више података из више различитих врста извора (Bödöcs, Kovács, Anderkó 2014).

економици читавог подручја.²⁴⁰ Нове могућности (могућност пласмана произведене робе, пословање унутар великог тржишта) али и обавезе (разни порези), условили су и промену организације рада на пољопривредним имањима, а то је подразумевало и промену у организацији руралних насеља.

2.2. КЛАСИФИКАЦИЈА НАСЕЉА

Као општи модел класификације насељених места у периоду римске доминације у литератури је опште прихваћена оквирна подела заснована на подацима из епиграфских и литерарних извора. Она обухвата следеће категорије:

Tugurium - Представља малу колибу, то јест кућу грађену од органских и лако пропадљивих материјала, грађену од рвених греда, плетера и лепа. Они се могли бити самостални, на појединачним малим поседима, или се налазити у оквиру мањих или већих насеља.

Vicus - Највећи број објеката у селима аутохтоног становништва (*vicus*), поготово непосредно по успостављању римске власти, био је грађен у техници попут тугуријума. Села и засеоке чинио је већи број кућа, које су у каснијим периодима могле бити грађене и од материјала карактеристичних за римски начин градње (малтера, опека, тегула, имбрекса, камена), али без монументалних грађевина, и без званично признатог административног статуса. Активност становништва викуса преваходно је везана за пољопривреду. Поред класичних, руралних викуса, односно села, препознају се и насеља која се не могу сматрати селом у правом смислу, али ни у потпуности урбаним и која се налазе уз војне логоре, тзв. *military vici* или *Auxiliarvicus*.²⁴¹

Pagus - У случају пагуса не ради се о појединачном насељу одређенога ранга, већ о административној јединици која је могла обухватати и више засеока и села (викуса).²⁴² Ову административну категорију која обједињује више мањих

²⁴⁰ Једини поуздан такав пример на нашој територији, али веома илустративан и често коришћен, јесте одузимање земљишта села Јосиста и његово додељивање једном префекту але, Тиберију Клаудију Приску познато са натписа откривеног 1909. године у Беочину (Brinšmid 1910/1911a: 128, no. 750; Mirković 1971: 81-82, no. 79). С. Ферјанчић ставља под знак питања устаљено мишљење да је Т.К. Приск био ветеран (Ферјанчић 2002: 54).

²⁴¹ Више о разлици ове две врсте викуса видети код Flynt 2005: 10-18.

²⁴² М. Мирковић износи мишљење да је значење *pagusa* на територији југоисточне Паноније било другачије но на италском тлу, те да је оно пре одражавало стару клановску поделу Келта, где је

насеља није могуће установити на терену преко материјалних остатака, већ се сазнања о њиховом постојању заснивају искључиво на подацима из писаних извора (епиграфских и литерарних).

Municipium и *colonia* - Урбане средине у којима се налазило седиште администрације и трговине, међусобно различите по рангу и правном статусу својих становника. Градске средине овога ранга имале су на располагању своје земљиште које су могле давати даље у закуп, и оне су са њега, али и осталог земљишта под својом надлежношћу, убирале порез. Поред урбаних средина са стеченим статусом муниципијума или колоније, морамо рачунати и са постојањем мањих урбаних центара који нису добили званични статус, какав је случај, на нашој територији, са античким Таурунумом.

Villae rusticae - Од посебног интереса за наш рад јесте појава новог типа руралног насеља - вила рустика (*villa rustica*). Њима ћу посветити нешто више простора, будући да су, судећи по мишљењу већине истраживача, оне најбројнија категорија римских насеља регистрованих на нашем простору. Овом приликом нећу улазити у типологију вила рустика и њихов архитектонски развој кроз време, будући да то нема великог значаја за овај рад, али бих указао на радове Ј.Т. Смита и А. Бусулаџића, који су се детаљно бавили том проблематиком.²⁴³ За нас је битније да обратимо пажњу на материјалне остатке који су иза вила могли бити сачувани до данашњих дана, попут употребљених грађевинских материјала (камена, опеке, тегула имбрекса, малтера), евентуалне камене пластике, употребе стакла, мозаика, фрескосликавања, који су код више аутора препознани као могући индикатори постојања вила рустике на некоме локалитету. Виле су на нашем простору присутне највероватније од краја I, али сасвим сигурно од II па до краја IV века. Њихово присуство и пораст њиховог броја указивали су на јачање и консолидовање римске управе,²⁴⁴ а предуслов за интензивирање изградње вила рустика били су развој и близина урбаних центара као и развој путне мреже, што је омогућавало брз и сигуран пласман робе у најближе центре.

pagus заправо означавао *цивитас*, а не рурални део територије града као у Италији (Mirković 2004:148). Овакво мишљење М. Мирковић се такође може ставити под знак питања, будући да се на епиграфском споменику из Сланкамена јасно наводи *цивитас Скордискорум* као назив за организацију пегрина (Душанић 1965: 89).

²⁴³ Smith 1997; Busuladžić 2011.

²⁴⁴ Busuladžić 2011: 104.

Описи организације рада и живота у вилама рустикама на италском тлу познати су нам и из извора,²⁴⁵ али их ми не можемо једноставно пресликати на територију југоисточног дела Доње Паноније, и то из више разлога. Најпре због места и времена из којих потичу ти описи. На италском тлу су се до средине I века, времена из ког потичу дати описи, већ одиграле промене које су довеле до пропадања категорије ситног сељака, као и до стварања великих имања која су давана у закуп.²⁴⁶ Потом су ту разлике у рељефу и клими, што је условљавало и гајење различитих култура. Напослетку, али не и најмање битне, јесу разлике у захтевима самога тржишта, односно могућности пласмана одређених врста производа, које су се знатно разликовале од провинције до провинције. Промене у начину опорезивања под Диоклецијаном²⁴⁷ довеле су до везивања слободних сељака за земљу већ крајем III века. Тај процес ће се знатно појачати током IV века, када они постају "робови земље" (*coloni originales*), мада је М. Васић мишљења да се тај процес у Мачви спорије одвијао, те да се може рачунати на постојање мањих, слободних поседа и у IV веку.²⁴⁸

Временом, вила рустика постала је готово синоним за пољопривредно газдинство у римско време, и то не само код нас. Већ сам помињао и друге поседе који су морали постојати, као и могућност постојања мањих, породичних газдинстава који нису били виле рустика. Међутим, саме виле рустика могу се међусобно веома разликовати: по величини, броју зграда које су поседовале, простору који су заузимале, месту које су имале у хијерархији насеља. Све то, наравно, утиче и на слику коју ћемо затећи на терену приликом рекогносцирања и, касније, ископавања. Имајући у виду да су истраживачи највећи број римских, условно речено, насеља на разматраној територији препознавали као виле рустика, сматрам да је неопходно дати један кратак осврт на сам појам виле рустика, односно шта све под њим можемо подразумевати у југоситочном делу Доње Паноније.

²⁴⁵ Детаљније о описима римских вила рустика, односно пољопривредних газдинстава у античким изворима видети код: Поповић И. 1988: 196-201.

²⁴⁶ Поповић И. 1988а: 196. Као сликовит пример тог процеса може послужити ситуација у области Леонтини на Сицилији, позната из литерарних извора. По Цицерону, број поседника се за три године смањио са 84 на 32, а просечна величина поседа се повећала са 830 на 2200 југера (са 207,5 на 550 ха), према Goodchilde 2007: 90.

²⁴⁷ Поповић И. 1988: 205-207; Temin 2013: 148-149.

²⁴⁸ Васић 1985: 127.

Вила рустика је сеоски објекат, грађен изван града, у којем су међусобно повезане економска и стамбена функција. Будући да су виле грађене на отвореном простору, власник је могао да бира, по сопственом нахођењу и потребама, за њега најповољнији положај. По правилу су то биле позиције уз водотокове или изворе воде, а неретко су се налазиле и на местима која доминирају окружењем.²⁴⁹ Виле рустике су по правилу грађене под утицајем римског начина градње, уз употребу камена, опека, малтера, тегула и имбрекса. На поседу се могла налазити једна таква зграда, а могло их је бити и више, када је поред главног, резиденцијалног објекта, грађено и више помоћних, економских или додатних стамбених простора за смештај радне снаге.²⁵⁰ Поред превасходне посвећености пољопривреди, као најбитнијој делатности, у склопу виле рустике су се налазиле и радионице неопходне за њено функционисање, попут ковачница чије је постојање потврђено на основу налаза карактеристичног ковачког алата.²⁵¹ Виле су могле бити власништво људи који су у њима живели, али и особа које су становале у градским срединама. У другом наведеном случају власник је за управљање свога поседа ангажовао сталну радну снагу, најамну или робовску, која у вили живи и ради (*famillia rustica*), а на челу имања се налазио управник – *villicus*.²⁵² При том, читав комплекс виле рустике није морао бити независан посед, већ је могао бити и само један од делова већег газдинства, које је могло запремати више вила рустика груписаних око централног грађевинског комплекса.²⁵³ Око виле се налазило и земљиште које јој је припадало, и са кога је убирана летина која је доносила приход. Питање укупне величине поседа не само вила рустика, већ и мањих појединачних домаћинстава као и великих латифундија, побуђивала је пажњу више аутора. Они су до процене површине поседа покушавали да дођу комбинујући податке из писаних извора, затим прорачуне о приносима у антици, такође разматрајући величине поседа из XVII-XIX века, уз употребу GIS

²⁴⁹ Busuladžić 2011: 51-53.

²⁵⁰ Код нас су такви примери забележени код вила откривених на локалитетима Марин До код Думбова (бр. 206), Јасеновица код Штитара (бр. 425) и Кусање код Свилеуве (бр. 519).

²⁵¹ Појединачни налази таквог алата у Марин Долу код Думбова (лок. бр. 206), у оквиру оставе код села Бровић (лок. бр. 590) и две оставе ковачког алата из Ушћа (лок. бр. 552) и Соко Салаша (лок. бр. 279).

²⁵² Више о улози виликуса видети код: Sanader 1995.

²⁵³ Бусулачић 2011: 120.

програма, и при том су добијали веома различите процене.²⁵⁴ Иако ћу се питању укупне величине појединачног имања на нашем простору неминовно враћати, желео бих да скренем пажњу на који начин је тај проблем видео М. Финли: *“optimum size of a peasant’s farm is an obviously meaningless notion.”*²⁵⁵ Са тим виђењем се у великој мери слаже и Гудчајлд (Goodchilde) иако је сматрала да би се апроксимативно могла одредити величина поседа у долини Тибра (коју она у свом раду разматра), макар ради вежбе и одређивања у међусобном односу малих, великих и средњих имања.²⁵⁶

2.2.1. Проблем класификације насеља познатих само на основу археолошког записа

Постојање највећег броја римских насеља на нашем простору забележено је захваљујући рекогносцирањима. Известан број локалитета познат је само посредно, на основу записа у старијој литератури који су у неким случајевима и у данашње време могли да буду потврђени на терену, али понекад ни то више није било могуће (видети ниже о повременој видљивости локалитета). Када су подаци са рекогносцирања у питању, у највећем броју случајева ради се само о информацији да је на одређеном месту на површини констатован римски грађевински материјал и/или фрагменти керамике. Такве информације су прикупљане током више деценија, и знатно се разликује по:

- Опису затченог стања на терену и детаљности информација о врстама материјала који је евидентиран на површини. У извештајима са терена неретко су се појављивали и крајње штурни описи попут "материјал римске провенијенције". Веома често само се наводи да су на локалитету евидентирани "римска керамика и грађевински шут", без појашњења о којој се врсти "шута" ради, да ли су присутне и опеке, тегуле, камен, кречни малтер, или нешто од наведенога изостаје, што је веома битно приликом покушаја одређивања карактера насеља.
- Информацијама о величини локалитета. Ове информације често потпуно изостају, док се понекад као опис величине наводи "на веома великом

²⁵⁴ Goodchilde 2007: 78-102, са пратећом литературом.

²⁵⁵ Finley 1973: 105, према: Goodchilde 2007: 110.

²⁵⁶ Goodchilde 2007: 110.

пространству", "ретки налази керамике и мања зона са великом концентрацијом шута" и слично. У литератури су изузетно ретки описи о постојању више раздвојених зона одређенога материјала на површини једног локалитета, односно било каквог детаљнијег описа евентуалне хоризонталне стратиграфије.

- Прецизности информације о позицији самога локалитета. У литератури се веома ретко налази на прецизан опис позиције самога локалитета, а још ређе на приложен детаљни приказ на војној секцији.²⁵⁷ Чак се и за поједине локалитете, који су се налазили обележени на картама територијално надлежних завода за заштиту споменика културе, испоставило да су картирани са извесном грешком, која је могла ићи од пар стотина метара до више од једног километра. Најређи су примери прецизно картираних локалитета са наведеним географским координатама.

Посебан проблем причињава и такозвана "повремена видљивост локалитета."²⁵⁸ Будући да се већина локалитета из римског периода на разматраном подручју налази на земљишту које се интензивно обрађује, неретко се дешава да се приликом обиласка једног истог локалитета, током више узастопних година, налази на потпуно другачију слику по питању површинских налаза. И лично сам више пута био у ситуацији да на истом локалитету једне године приметим велику количину керамике и грађевинског шута, док бих већ следеће године на површини наишао на сасвим ретке налазе. Вишедеценијска обрада земљишта на појединим локалитетима довела је до тога да се површински налази на њима данас једва могу приметити, иако подаци од пре неколико деценија сведоче о, на пример, интензивним количинама грађевинског шута. У таквим случајевима се под знак питања може ставити како процена величине коју је обухватао један локалитет, тако и одређивање његове врсте и карактера, јер се на основу површинских налаза слика може битно мењати из године у годину.

Највећи број локалитета којима ћу се бавити у овоме раду познат је на основу периодичних обилазака терена и рекогносцирања. Особе које су их евидентирале осећале су и обавезу да их том приликом, или барем за потребе

²⁵⁷ Обавеза прилагања исечка војне секције са прецизно назначеном позицијом локалитета у домаћој литератури постојала је само у часопису *Археолошки преглед н.с.*, који је излазио у Београду 2006-2008. године.

²⁵⁸ Арсић 2007: 17-18.

публиковања, и класификују. Будући да из литерарних и епиграфских извора располажемо сазнањима о називима одређених врста насеља у римском периоду, то су и локалитети врло лако и брзо били опредељивани пре свега као виле рустике, али неретко и као викуси, пагуси, могуће мансије или бенефицијарне станице, али и само општим називом - насеље. Имајући у виду већ наведену праксу давања штурих описа локалитета, постаје јасно да је њихова класификација спровођена веома произвољно, без јасно успостављених јединствених критеријума. Нису ретки ни примери да је исти аутор, током различитих обилазака идентичног локалитета, исти именовоао као насеље (веће или мање), вилу рустуку или викус. Уочивши овај проблем, Р. Арсић је у свом раду покушао да га превазиђе комбинујући историјски приступ, који користи познате термине коришћене за време живота у тим насељима (колонија, муниципијум, викус, вила рустика) и методологију коју је П. Перкинс применио приликом проучавања етрурских насеља.²⁵⁹ Том приликом Р. Арсић је предложио класификацију за коју је сматрао да би могла бити применљива на терену северозападне Србије. У њој је одредио основне класе локалитета (А – рурална насеља, Б – урбано насеље, Ц – култно место, Д – објекти инфраструктуре, Е – производња, Ф – гробља, Г – оставе, Х – војна инфраструктура),²⁶⁰ које је даље поделио на подврсте. Као најкомплекснија класа локалитета издвајају се рурална насеља, те ћу покушај одређивања елемената за њихову класификацију по Р. Арсићу пренети у Табели 1.²⁶¹

Иако се позива и на искуства из Британије, Италије и Дакије, Р. Арсић је превидео и један веома битан детаљ у методолошком приступу. П. Перкинс је, пре него што је формирао своје критеријуме за класификацију локалитета, најпре обавио детаљна рекогносцирања целог простора који ће разматрати. На сваком од локалитета које је узео у разматрање претходно је обављена детаљна површинска серијација, са уједначеним критеријумима.²⁶² За сваки поједини локалитет наведени су и стање вегетације и видљивост тла током рекогносцирања, као

²⁵⁹ Арсић 2007: 10. Видети: Perkins 1999.

²⁶⁰ Арсић 2007: 11-13, сл. 3.

²⁶¹ Табела 1, као и све остале табеле у овоме раду дате су на крају овога рада, у прилозима (Табеле и графикони).

²⁶² Perkins 1999: 16.

услови који су могли да доведу до неуједначених резултата.²⁶³ Након обраде прикупљеног материјала, статистичких анализа врсте и учесталости артефаката по јединици површине, просторне анализе распрострања површинских налаза, Перкинс је сматрао да су се стекли услови да локалитети буду одређени у одређене категорије.

Међутим, као што смо и видели, на нашем подручју су информације о површинским налазима који указују на постојање римских насеља прикупљане без уједначених критеријума. Због таквог приступа, чак и када располажемо нешто прецизнијим подацима о присуству одређених врста грађевинског материјала или о површини локалитета, ми их не можемо прихватити са потпуном сигурношћу. На жалост, ни на једном античком локалитету у југоисточном делу провинције Доње Паноније није урађена детаљна површинска серијација са претходно прецизно успостављеним критеријумима прикупљања површинских налаза. Без таквог квалитета, али и одговарајућег квантитета података, мислим да није могуће разматрати питања "интерне хијерархије", просторног распореда зграда у комплексу виле рустика или груписања објеката који би могли припадати једном викусу.

Указаћу и на друге примере класификације римских локалитета, сачињених за потребе просторних анализа одређених територија, али и уз осврт на стање и степен истражености тих подручја, односно квалитет и квантитет прикупљених информација. Како ћемо и видети, сложеност класификације локалитета директно зависи од резолуције података са терена којима се располаже, односно који се могу прикупити за потребе попуњавања база података.

У оквиру пројекта *Wroxeter Hinterland and Regional Pathways to Complexity*, такође су коришћена ранија искуства класификације римских локалитета да би се дошло до новог, комбинованог приступа типологији локалитета. Истовремено је развијана и одговарајућа методологија прикупљања података на терену, прилагођена разматраноме крајолику и циљевима пројекта.²⁶⁴

Хрватски стручњаци су археологији јужног дела провинције Паноније, који се налази на њиховој данашњој територији, недавно посветили једну обимну

²⁶³ Perkins 1999: 194-217, Apendix 1.

²⁶⁴ Leusen 2002: 8.1-8.8, 13.1-13.15.

публикацију.²⁶⁵ А. Рендић-Миочевећ и Т. Лелековић су се у поглављу о руралним насељима бавили и проблематиком класификације римских насеља.²⁶⁶ Подробно размотривши историјат истраживања и степен истражености римских насеља у Хрватској, али и суседним земљама, предложили су, на изглед, веома једноставну класификацију. Сва до сада истражена и евидентирана римска насеља поделили су у три групе: 1) виле рустике, 2) викусе и 3) некласификована рурална насеља. До такве, крајње сведене поделе, дошли су на основу веома оштрих критеријума.

Под вилама рустикама подразумевали су само оне објекте или грађевинске комплексе који су били добрим делом истражени током археолошких ископавања. Ипак, истовремено су се и оградиле, навевши да се и за такве објекте не може са сигурношћу тврдити да су виле рустике а не, на пример, латифундије, будући да сматрају да још увек нису у довољној мери истражени.

Под термином викус подразумевали су већа насеља, површине од 5 до 20 хектара, у којима се за градњу користило пре свега дрво, уз могућу употребу тегула и имбрекса за кровну покривку. Доношење таквог закључка омогућила су им изузетно обимна заштитна истраживања на путним и инфраструктурним коридорима у Хрватској почетком XXI века, током којих је истражено девет викуса. Овај тип насеља истраживан је широким ископима, а истражене површине су се кретале од 1 до чак 17 хектара.

Трећа категорија, некласификована рурална насеља, обухватила је све оне локалитете на којима су обављана ископавања мањег обима током којих није могло бити прикупљено довољно информација на основу којих би се могао донети валидан закључак о карактеру насеља, односно локалитети који су познати само на основу присуства површинских налаза. Овакав начин класификације насеља највише би одговарао степену истражености који имамо у југоисточном делу Доње Паноније који разматрамо у нашем раду.

Стање података са којима се у Румунији сусрела И.А. Олтеан,²⁶⁷ приликом рада на просторној анализи руралних насеља из касне праисторије и римског периода на територији провинције Дакије, умногоме подсећа на стање са којим сам се и сам сусрео код нас. Веома мали степен истражености, највећи број

²⁶⁵ Migotti 2012.

²⁶⁶ Leleković, Rendić-Miočević 2012: 287, 291, 302-304.

²⁶⁷ Oltean 2004.

локалитета познат само на основу површинских налаза, непостојање јединствене методологије приликом прикупљања података, сумарно публикување резултата, све су то и нама добро познати проблеми, са којима се сусрела и И.А. Олтеан.²⁶⁸

У делу рада посвећеном римском пејзажу, ауторка је указала на присутан проблем назива који су коришћени за именовање неурбаних римских насеља у Румунији, који су се сводили на виле рустике и села (или викусе).²⁶⁹ Величине тих насеља, установљене на основу распрострањања површинских налаза, процењиване су на 1 до 10 хектара. Указујући на недовољно усмеравање пажње претходних истраживача ка проблематици везе насеља са њиховим окружењем, закључила је да је као последица таквог приступа изостало и препознавање других категорија насеља без урбаног статуса, те да је класификација рађена пре са архитектонске но са функционалне тачке гледишта. И.А. Олтеан је предложила следећу класификацију насеља: 1) виле (*villae rusticae* и *villae urbanae*), 2) села (*vici*), 3) мали градови, 4) посебна насеља, 5) војна насеља (*militari vici*). У наставку ћу укратко пренети и њена образложења одређених категорија.

Виле (villae) – Приликом обилазака терена румунски археолози су идентификацију базирали на основу присуства зидова, цигала, тегула, понекад хипокауста, мозаичких тесера, осликаног малтера. Олтеану скреће пажњу да се то заправо може сматрати само доказом да су коришћени романизовани грађевински материјали и технике. Иако такви параметри за идентификацију вила, без познавања ближих детаља о локалитету, не дозвољавају прецизну класификацију, она сматра да већина њих одиста и могу бити виле, претпостављајући да је нормалан развој мреже римских насеља подразумевао већи број вила него викуса.²⁷⁰ Ауторка је такође указала и на неадекватан начин прикупљања података што је онемогућило да се препознају другачији типови локалитета осим вила, попут индивидуалних фарми.²⁷¹

Села (vici) – Читав низ различитих назива је од стране савремених истраживача коришћен за насеља збијеног типа у римско време, од којих су најчешћи били село, мали град и викус. Одлучивши да направи отклон од до тада

²⁶⁸ Oltean 2004: 10-13.

²⁶⁹ Oltean 2004: 139.

²⁷⁰ Oltean 2004: 141.

²⁷¹ Oltean 2004: 158

предоминантног приступа класификацији насеља у Румунској археологији, И.А. Олтеан је одлучила да већу пажњу поклони археолошкој евиденцији, насупрот до тад превасходној тежњи да се насеља сагледавају унутар познатог римског правног и административног оквира (*vicus-pagus* или *civitates*).²⁷² Она је зато села поделила на две групе: села са традиционалном архитектуром (величине око 6 хектара, уз употребу традиционалних материјала, дрвета, лепа) и села грађена на римски начин (употреба камена, опека и тегула).

Мали градови – Оцењујући да је границу између категорија "романизовано село" и "мали град" веома тешко евидентирати, ауторка је под категоријом мали град подразумевала насеља која играју улогу централног места у пружању одређених услуга од интереса за мање заједнице у околини, али која нису постала "прави" град. При том се позвала на мишљење Р. Хинглија, који наводи да код одређивања насеља као малих градова треба имати у виду и њихову величину, која је (у Британији) обично већа од 10 хектара, а може ићи и до 50 и више хектара. И он је одлучујућу разлику видео у превасходно пољопривредној функцији сеоских насеља, за разлику од трговачке и производне функције коју би мали градови морали да имају.²⁷³

Посебна насеља – под овом категоријом ауторка је подразумевала пре свега производне центре у близини извора сировина (рудници различитих метала, каменоломи, керамичарски производни центри) и насеља наведена у античким итинерерима, за која је претпоставила да су вероватно имала и улогу тзв. "централних места".

Интересантно је да је И.А. Олтеан и код викуса претпоставила могућу функцију урбаног насеља, будући да не постоје експлицитни докази да су они имали муниципални статус, иако су их румунски археолози традиционално видели као неурбана. Сматрала је да би, ако би се руководила термилошким оквиром који је тренутно коришћен код румунских археолога, њена главна брига била да одреди функцију сваком насељу када је то могуће, те је одлучила да тежиште истраживања стави на еволуцију крајолика.²⁷⁴

²⁷² Oltean 2004: 159

²⁷³ Oltean 2004: 163.

²⁷⁴ Oltean 2004: 19.

Код већине горе наведених аутора величина некога локалитета, процењена на основу површинских налаза, била је један од одлучујућих фактора за његово одређивање у одређену категорију. Међутим, и ту долази до размимоилажења у тумачењима, те су различити аутори за исте категорије насеља сматрали да могу бити веома различитих величина. Други важан параметар било је присуство или одсуство одређених врста грађевинског материјала, те је на основу тога код локалитета приближно исте величине просуђивано да ли ће бити одређени као виле рустике или села. Имајући у виду присутне варијације приликом тумачења материјалних остатака ради одређивања карактера локалитета, као и стање података којима сам располагао на тлу југоисточног дела Доње Паноније, и касније Друге Паноније, одлучио сам се да не улазим у покушаје прецизнијег одређивања карактера сваког појединог локалитета, и његове даље класификације у одређене подкатеорије насеља.

Аутори који су приступали детаљној класификацији насеља радили су то на основу веома студиозно прикупљаних података током теренских истраживања, уз обавезну претходну детаљну површинску серијацију. На тај начин су долазили до информација колико-толико уједначеног квалитета када су у питању површина локалитета, коришћење одређених врста грађевинског материјала, присуство или одсуство луксузних производа и сировина и другог. Та рекогносцирања су и била циљано спровођена да би се на основу њих могла урадити квалитетна класификација локалитета. Подручја која су тим поводом рекогносцирана веома су добро истраживана и археолошким ископавањима, тако да је било могуће упоредити ситуације забележене на рекогносцирањима са сличним појавама на површини које су евидентирани пре ископавања на другим локалитетима.

Са друге стране, имамо и наведене примере из Хрватске и Румуније где су квалитет и квантитет података о римским локалитетима, у већој или мањој мери, слични стању које имамо на нашој територији. У оба случаја аутори су као виле рустике одређивали само оне локалитете на којима је археолошким ископавањима и потврђено њихово постојање. Шта више, хрватски аутори су, након великих заштитних истраживања током којих је истражено и више готово комплетних римских викуса, одлучили да сва римска насеља која нису ископавана означе као некласификована рурална насеља. Покушај Р. Арсића да параметре за

класификацију локалитета, примењиване у Британији, незнатно модификује и примени на територији северозападне Србије хвале је вредан, али не мислим да је био и у потпуности адекватан. Имајући у виду стање података којима располажем, сматрам да су приступи хрватских аутора и И.А. Олтеану примеренији подручју које разматрам.

Због тога сам све локалитете, за које се претпоставља да припадају некој врсти насеља (вила рустика, мање газдинство, викус), осим урбаних центара, означио називом "рурална насебина". Код локалитета на којима је археолошким ископавањима потврђено постојање вила рустика или викуса, то је посебно наглашено. Ипак, нећу се ни у потпуности одрећи могућности претпоставке категорије појединих насеља. У неколико случајева, где то буду дозвољавали квалитет и квантитет података прикупљених на терену, комплексност ситуације и индиције које даје микрорељеф, покушаћу да одредим и могуће хијерархијске односе насеља унутар одређених микрорегија. Сматрам да је на овом нивоу истражености такав приступ примеренији. При том ћу се трудити да за те студије случаја одаберем пре свега микроцелине унутар којих се налазе насеља која су барем оквирно датована, не бих ли покушао да сагледам и њихов развој кроз време. Тако добијене податке покушаћу потом да упоредим и са укупном ситуацијом на целокупној територији коју разматрам, али ћу се трудити да избегнем једноставну интерполацију резултата добијених на нивоу микроцелина.

На основу свега наведеног, сматрао сам да би на тренутном нивоу истражености следећа класификација била најцелисходнија за потребе сагледавања насеља на територији југоисточног дела провинције Доње Паноније:

1. Урбана насеља
2. Рурална насеља – сва регистрована насеља која се налазе ван урбаних центара и за која се пољопривредна делатност може претпоставити као превасходна или апсолутно доминантна, а у оквиру њих
 - насеља чији су називи познати из писаних извора
 - насеља позната само на основу археолошких записа
 - викуси, потврђени археолошким ископавањима
 - виле рустике, потврђене археолошким ископавањима
 - насеља уз војне логоре/утврђења

2.3. НАСЕЉА ЧИЈИ СУ НАЗИВИ ПОЗНАТИ ИЗ ПИСАНИХ ИЗВОРА

Најпре ћу пажњу поклонити насељима чији су нам називи познати из писаних извора. Преписи античких итинерера доносе нам више назива успутних станица, које су се налазиле уз главни друм Сисција-Сирмијум-Басијана-Таурунум-Сингидунум, и чиниле су део инфраструктуре у оквиру система државне поште (*cursus publicus*) али и при прикупљању пореза.²⁷⁵ Обављање више функција којима су служиле успутне станице уз јавне путеве захтевало је и изградњу више зграда, упошљавање већег броја људства, те су често уз њих ницала и пратећа насеља. Потврде о постојању насеља уз путне станице, или у њиховој непосредној близини, на нашој територији имамо у два случаја, али на основу епиграфских и литерарних извора. Једна од успутних постаја, *mutatio Budalia*, више пута се помиње и као *vicus Budalia*, родно место императора Трајана Деција. Сличну ситуацију имамо и у случају мансије Улмо, која се у итинерарима наводи као мансија (*mansio Ulmo*), али и као викус (*Ulmos vicus*). Тако су се на путу од Цибала ка Сирмијуму, почев од претпостављене границе нашег подручја на западу, налазила следећа насеља:²⁷⁶

- *mansio* или *vicus Ulmo*²⁷⁷ за коју се претпоставља да се налазила нешто источније од данашњег Товарника (лок. бр. 33, Орашје, Шид)
- *mutatio Spaneta* или *Hispaneta*²⁷⁸ за коју се претпоставља да се налазила код данашњих Кукујеваца (лок. бр. 56, Црквине, Кукујевци, Шид)
- *mutatio Vedulia* или *Budalia*,²⁷⁹ претпоставља се да се налазила у близини данашњег села Мартинци (лок. бр. 106, Камариште, Мартинци, Сремска Митровица)

Са друге стране, исти тај друм је од Сирмијума настављао ка Сингидунуму у Горњој Мезији и, гледајући од Сирмијума ка истоку, пролазио је кроз следећа места:

²⁷⁵ О *cursus publicus* и уређењу и намени мансија, видети: Vasić, Milošević 2000: 129-139.

²⁷⁶ У овоме поглављу само ћу побројати називе места и навести њихове претпостављене позиције на терену. Више о проблематици претпостављених праваца путева и међусобним раздаљинама између путних станица, у овоме раду изложено је у поглављу *Путеви и комуникациони правци*.

²⁷⁷ *Itin. Ant.* 11, 3 (*Ulmos vicus*); *Itin. Hier.* 56, 4 (*mansio Ulmo*). На Табули Појтингерјани наводе се спојена имена станица Улмо и Спанета (*Ulmospaneta*). Према Mirković 1971: 19, note 89.

²⁷⁸ Mirković 1971: 19, note 88

²⁷⁹ Као *Budalia* се помиње у: *Itin. Ant.* 268; *Itin. Hier.* 563 (*Vedulia*); *Eutrop.* IX 4 (*Budalia*); *Aur. Vict. Epit.* XXIX I (*Bubalia*); *Iord. Rom.* 284, према Mirković 1971: 18, note 80.

- *mutatio Fossis*, у близини данашњег села Шашинци (лок. бр. 114, Кудош, Шашинци, Сремска Митровица)
- *civitas Bassianis*, код данашњих Доњих Петроваца (лок. бр. 172, Петровачка Градина, Доњи Петровци, Рума)
- *mutatio Noviciana* (лок. бр. 221, Брестове међе, Војка, Стара Пазова), постојање насеља потврђено је мањим археолошким ископавањима.
- *Idiminium* (лок. бр. 261, Клисина код Батајнице)
- *mutatio Altina* (лок. бр. 263, Камендин, Земун Поље), постојање насеља потврђено је мањим археолошким ископавањима.
- *Taurunum* (лок. бр. 268, центар данашњег Земуна), урбано насеље без муниципалног статуса.

Идентификација наведених постаја, односно евентуалних насеља поред њих, извршена је на различите начине. Претпоставке о позицијама на којима су се налазили Улмо, Будалија, Спанета, Фосе и Идиминијум донете су на основу комбиновања следећих информација:

- података из античких итинерера о њиховој међусобној удаљености, односно удаљености од поуздано убицираног градског језгра Сирмијума;
- на терену евидентираних трагова античког пута;
- сазнања о знатнијим остацима римског грађевинског материјала у близини локација које су испуњавале два претходно наведена услова.

Са пуно сигурности се може претпоставити да су се уз наведене путне станице (*mutationes*) и већу постају (*mansio*) Улмо, највероватније налазила и пратећа насеља. Она су се могла накнадно формирати уз постају,²⁸⁰ као што је и сама постаја могла нићи уз претходно присутно насеље. Уколико као вероватну узмемо претпоставку да су мансије, осим као успутна одморишта, могле служити и као јавне житнице за прикупљање аноне,²⁸¹ онда би на локалитету Орашје (римски Улмо), између Шида и Товарника, требало очекивати знатније остатке грађевина на већој површини.

Са друге стране, на локацијама за које се претпоставља да су биле путне станице Новицијана и Алтина (лок. бр. 221 и 263), обављана су и археолошка

²⁸⁰ Попут мансије Идимум у Горњој Мезији, код данашње Медвеђе, видети Vasić, Milošević 2000: 10-12, sl. 2-4.

²⁸¹ Vasić, Milošević 2000: 133.

ископавања мањег обима, која су потврдила знатнију грађевинску делатност. Оба локалитета заузимају велики простор, а живот на њима трајао је више столећа. На месту претпостављене Новицијане (лок. бр. 221, Брестове међе код Војке) ископавања су по свој прилици обављана и унутар саме путне станице, а рекогносцирањем су убицирани и насеље (викус) поред ње, као и некропола.

Познати су нам и антички називи за још неколико насеља, за које смо сазнали захваљујући откривеним натписима. Најстаријем хоризонту, крају I века, припада назив викуса *Iosista* код Беочина (лок. бр. 19), за који се сазнало захваљујући случајном налазу камена међаша са натписом о додељивању земље села Јосисте префекту *alae I civium Romanorum*, Титу Клаудију Приску.²⁸² Са једног натписа из Рима, који се датује у крај II или почетак III века, сазнало се да је Аурелије Вер, војник преторијанске кохорте, као свој завичај навео: ... *nat. Pannon. pede Sirmense pago Martio vico Budalia*.²⁸³ Преко тог натписа дошло се и до имена једнога пагуса, односно административне јединице која се налазила на територији Сирмијума, а у оквиру којег је било више села, од којих је једно била и Будалија.²⁸⁴ Тај податак је веома вредан, будући да пагус, као административну јединицу која обухвата више викуса, заправо и не можемо идентификовати на терену. О односу римске управе према сеоском становништву сликовито говори опажање Д. Грбић, да у Панонији већи број викуса носи домаћа имена, док већи број пагуса носи царска или имена везана за римске култове.²⁸⁵

То опажање потврђује и назив села Јатументијане (*Iatumentianae*), познатог са војничке дипломе издате ветерану Присцину Приску између 196. и 200. године, која је нађена код данашњег села Скела, где се и сама Јатументијана највероватније налазила (лок. бр. 556, Врови, Скела, Обреновац).²⁸⁶ Из доста познијег периода, везано за немиле догађаје 374. године,²⁸⁷ познат нам је и назив царске виле Пистре (*villa Pistrensis*) која се налазила око 26 миља (око 38 км)

²⁸² Brunšmid 1910/11: 128.

²⁸³ Mirković 1971: 17.

²⁸⁴ Поред овог спомена Будалије, као и њеног навођења у итинерерима, то село је познато из литерарних извора као место рођења императора Трајана Деција (*Eutrop. IX, 4; Aur. Vict. Epit. XXIX 1*, према Mirković 1971: 18, note 84).

²⁸⁵ Грбић 2012: 328.

²⁸⁶ Mirković 2000; Лазић 2006.

²⁸⁷ Kovacs 2012: 76.

западно од Сирмијума.²⁸⁸ На жалост, иако је ова вила, у којој су одседали и чланови царске породице, морала бити знатних димензија, њени остаци још увек нису поуздано убицирани на терену.

За крај овога пописа познатих назива места, остало је да се наведе и *municipium Spodent*[...], познат са једног натписа из Крушедола, на основу кога је Сл. Душанић претпоставио да би се тај муниципијум имао налазити јужно од Басијане, највероватније на десној обали Саве.²⁸⁹ Након опсежне анализе, у једном свом ранијем раду предложио сам да се муниципијум Сподент[...] може идентификовати са великим локалитетом на Ушћу код Обреновца (лок. бр. 552).²⁹⁰ Посебну проблематику представља питање насеља која су евидентирана, или се њихово постојање може претпоставити у непосредној близини утврђења на делу лимеса на Дунаву, али о том ће више речи бити касније, у истом овом поглављу.

2.4. НАСЕЉА ПОЗНАТА САМО НА ОСНОВУ АРХЕОЛОШКОГ ЗАПИСА

У оквиру ове категорије налази се највећи број насеља регистрованих у југоисточном делу провинције Доње Паноније која разматрам у овоме раду, али и највећи број археолошких локалитета из римског периода уопште на тој територији. У разматрањима о насељима нећу се посебно бавити појединостима о сваком локалитету, јер детаљнији подаци о њима налазе се у списку локалитета, за сваки локалитет појединачно, са наведеном исцрпном библиографијом. Због тога овај део текста нећу оптерећивати ни исцрпним напоменама о појединим насељима, јер је комплетна литература о сваком поједином локалитету наведена у оквиру њиховог пописа.

Од 442 локалитета које сам определио као руралне насеобине, свега је њих 28 истраживано археолошким ископавањима (Мачва 3, Посавина 0, Тамнава 0, Семберија 1, Срем 24), 17 их је истраживано мањим сондажним ископавањима (Мачва 1, Посавина 1, Тамнава 2, Семберија 1, Срем 12) а највећи број, њих чак 390 регистровано је током рекогносцирања, периодичних обилазака терена,

²⁸⁸ *Amm. Marc.* XXIX 6,6; према Mirković 1971: 19

²⁸⁹ Dušanić 1967: 71, 79 note 84.

²⁹⁰ Crnobrnja 2011.

записа у старијој литератури (Мачва 163, Посавина 34, Тамнава 33, Семберија 19, Срем 141). У прилозима овога рада, на **Карти 1** може се видети приказ свих регистрованих локалитета из римског периода на територији коју разматрам разврстаних по врстама (насеље, некропола, остава и друго), док је на Графикону 1. приказан процентуални однос начина на који се долазило до података о руралним насељима. При таквом стању истражености одређивање хронолошке припадности насеља је веома незахвалан задатак. О проблематичној прецизности датовања већине локалитета, па тиме и насеља, више речи је било у уводном поглављу овога рада. Да бих покушао барем оквирно да сагледам хронолошки след појаве насеља, морао сам да пристанем на компромис и прихватим већ понуђена датовања за поједина насеља, која су истраживачи одређивали најчешће на основу утиска о покретном материјалу стеченом на самом локалитету. У појединим случајевима сам и сам оквирно датовање насеља одређивао на основу, кроз дуже периоде, публикованих артефаката који са њих потичу. Будући да за готово половину, тачније 219 насеља не постоје подаци чак ни за оквирно датовање, то значи да ћу у детаљније разматрање моћи да узмем укупно 222 рурална насеља.

Живот на највећем броју оквирно датованих насеља опредељиван је у распону од неколико столећа, на пример у I и III-IV век (8 локалитета, бр. 67, 245, 249, 440, 441, 457, 524), II и IV (лок. бр. 560) и слично. Имајући у виду да је највећи број локалитета само оквирно датован, те да на њима могу постојати и старији трагови живљења, као и да хијатуси који се појављују у датовању не морају заиста и постојати, одлучио сам да у разматрањима о хронологији локалитета не узимам у обзир све те "варијетете" у комбинацијама датовања (има их чак 19). Пре него што се упустим у разматрања о локалитетима на којима је живот трајао дуже времена, или са одређеним хијатусима (када за то има довољно поузданих података) најпре ћу установити на којим се све локалитетима становало у I, II, III и IV веку. Тако ће се, на пример, већ поменути локалитети на којима се живело у I и III-IV веку, појавити у збировима насељених места за I, III и IV век. На тај начин ћу покушати да сагледам густину насељености као и каква је била бројност насеља у појединим областима у одређеном периоду. На Графикону 2 приказан је укупан број евидентираних руралних насеља у

појединим столећима, док се на **Карти 2** могу видети сви локалитети означени по периодима током којих су трајали.

2.5. НАСЕЉА I ВЕКА

Од укупно 81 локалитета свих врста чија се окупација може претпоставити и током I века, њих 60 се у најширем смислу могу одредити као остаци руралних насеобина, 12 као некрополе,²⁹¹ четири су се налазила на местима која су се касније развила у урбане центре,²⁹² док се за њих пет карактер не може ближе одредити.²⁹³ На **Карти 3** приказани су сви евидентирани локалитети активни током I века.

Поуздано постојање насеља аутохтоног становништва може се претпоставити на 18 локалитета. Једино међу њима чији нам је назив познат је већ више пута помињани викус Јосиста код Беочина (лок. бр. 19) који, на жалост, није убициран и на самом терену. Појединачни објекти, или њихови трагови (леп) пронађени уз керамику коју је било могуће оквирно датовати, констатовани су на 6 од наведених 18 локалитета.²⁹⁴ На 11 локалитета систематским или заштитним археолошким ископавањима директно је потврђено постојање кућа од плетера и лепа, које су се налазиле у оквиру насеља аутохтоног становништва.²⁹⁵

Постојање највећег броја насеља из I века, њих 36, претпостављено је само на основу присуства покретних налаза развучених у културним слојевима и налаза отпадних јама приликом ископавања, или на основу површинских налаза прикупљених током рекогносцирања.²⁹⁶

Датовање је на таквим локалитетима обављано искључиво на основу покретних налаза, јер су локалитети на којима је материјал припадао искључиво домаћој, латенској традицији хронолошки одређивани до друге половине I века

²⁹¹ Локалитети број 9, 22, 72, 81, 160, 205, 245, 254, 266, 297, 457, 524

²⁹² Колоније Сирмијум (бр. 78) и Басијана (бр. 172), муниципијум Сподент (бр. 552) и претпостављено урбано језгро Таурунума (бр. 268).

²⁹³ Локалитети број 33, 63, 106, 109, 209, 260

²⁹⁴ Локалитети број: 21а, 67, 83, 84, 265, 285.

²⁹⁵ Локалитети број: 20а, 73, 86, 105, 156, 176, 221, 229, 239, 263. Употреба тегула за кровну покривку, као и изостанак аутохтоних форми керамике на Малом Кувалову (бр. 227), указују на већи степен усвајање римског начина живота.

²⁹⁶ Локалитети број: 14, 15, 112, 113, 114, 116, 138, 177, 178, 179, 181, 182, 183а, 183в, 184, 185, 186, 196, 197, 208, 21, 230, 249, 257, 258, 259, 265, 273, 279, 283, 292, 296, 303, 314, 375, 440, 441, 457, 563 као и на простору колоније Басијане (172), муниципијума Сподент (552) и Таурунума (268).

п.н.е., док су локалитети на којима је проналажен и покретни материјал римске провенијенције (поглавито керамички налази) датован у I, односно до почетка/прве половине II века. Имајући на уму да ни на једном локалитету нису коришћене прецизне технике датовања, потом могућност да римски материјал није морао да се налази у свакој кући насеља аутохтоног становништва као и то да су станишта и на једним и на другим локалитетима очигледно грађена у истој традицији, определио сам се да их овде прикажем заједно. Поред тога, сматрао сам да насеља аутохтоног становништва чија употреба престаје непосредно након доласка Рима, или у неколико наредних деценија, треба обухватити у оквиру истог прегледа.

2.5.1. Положаји насеља I века

Највећи број регистрованих локалитета првога века налази се у Срему (70 локалитета, од тога 54 насеља). Насеља првога века у Срему највећим делом се налазе на надморским висинама до 90 м (њих 44), уз водотокове и на баровитим теренима. На већим надморским висинама у Срему је позиционирано свега 10 насеља, и сва се налазе на високој лесној обали Дунава, или њеном непосредном залеђу.²⁹⁷ Осим наведених десет, уз Дунав се налазе и насеља у Земун Пољу (бр. 265) и у Земуну (бр. 268). У западном Срему, око токова Студве и Босуца, и мочвара у њиховом окружењу, налазила су се четири насеља и једна некропола.²⁹⁸ Непосредно уз Саву лоцирано је пет насеља, док се њих чак 23 налазе унутар зоне мочвара и бара у Подлужју доњег Срема. Десет насеља регистровано је у зони између Саве и поменутог комплекса мочвара на југу, и Фрушке Горе на северу.

Јужно од Саве је далеко мање локалитета из овога периода. У Семберији су забележена свега два насеља,²⁹⁹ док их је у Мачви и Посавини пет.³⁰⁰ Сва насеља јужно од Саве налазе се такође на самој обали ове реке или на мочварним теренима. Једини локалитет који одступа од таквог обрасца јесте Ратковац 2 код

²⁹⁷ Локалитети број: 9, 14, 15, 20а, 21а, 23, 31, 138, 197, 213.

²⁹⁸ Локалитети број: 63, 67, 73, 105 (насеља), 72 (некропола).

²⁹⁹ Локалитети број: 303 и 314.

³⁰⁰ Локалитети број: 375, 440, 441, 457, 552.

Свилеуве (лок. бр. 524), где је забележено постојање некрополе из I века,³⁰¹ које се може ставити и под знак питања, будући да се ради о случајном налазу.

2.5.2. Величине насеља I века

О површинама које су заузимао насеља аутохтоног становништва током I века, као и насеља уопште у том периоду, имамо веома мало података. Ниједно од њих није у целости, или барем већим делом истражено, те су закључци о њиховој величини и код ископаваних локалитета доношени на основу посредних информација (**Карта 4**). Тако је оквирна процена о простору који је заузимао насеље (викус?) на локалитету Брегови-Атовац код Кузмина (бр. 105) извршена на основу тога што су истражене две куће на растојању од 480 м, те је претпостављено да се ради о разуђеном насељу на ширем простору. Директне апроксимације о површини коју је заузимао насеље у Марин Долу код Думбова нису изношене, али се на основу публикованих описа и ситуационог плана.³⁰² може закључити да је укупан простор који је оно обухватало износио око 600 x 400 м правцем север-југ. Немамо података да ли су се куће у њему простирале у континуитету или, вероватније, са прекидима, будући да су се два истражена дела насеља налазила на међусобном растојању од око 400 м.³⁰³

2.5.3. Рурална насеља I века

На основу трајања живота на одређеном месту, континуалног или са хијатусима, можемо разликовати две основне групе насеља. У првој би била насеља у којима се живот завршио током I века. Њу чине две подгрупе, насеља чије се трајање окончава у I веку, и која више нису била настањивана током каснијих периода антике, и насеља која су напуштена током I века, али је исти простор касније био поново настањен, у III или IV веку.

³⁰¹ Податак о постојању некрополе аутохтоног становништва на локалитету Ратковац 2 (лок. бр. 524) треба узети са великом резервом.

³⁰² Брукнер 1976: 20, План 2.

³⁰³ Постојање више издвојених целина унутар домородачких насеља у Панонији познато је и на комплетније истраженим локалитетима, видети: Leleković 2008: 13-14; Leleković, Rendić-Miočević 2012: 300-301; Jelinčić Vučković 2015: 25-27.

У првој групи налази се свега девет насеља. Подаци о локалитетима на којима живот није наставио да траје у континуитету након I века могу се сматрати веома поузданим, имајући у виду начин на који се дошло до таквог закључка. На три таква локалитета карактер насеља потврђен је ископавањима (лок. бр. 20а,³⁰⁴ 227, 239), на два сондажним ископавањима (лок. бр. 230, 257) и на три рекогносцирањима (лок. бр. 31, 112, 116). Неубицирани, али једини поуздано постојећи викус Јосиста, познат је са случајно нађеног епиграфског споменика (лок. бр. 19). Сва ова насеља налазе се у Срему и, осим насеља у Липовцу 2 (лок. бр. 31) и Марин Долу (лок. бр. 20а), њихове позиције су на надморској висини од 78-80 м. Примењене технике градње кућа могу се одредити за четири насеља. У Марин Долу су то биле овалне колибе грађене у техници плетера и лепа, на Вртлозима (лок. бр. 239) кружне полуземунице грађене на исти начин, у Купинову (лок. бр. 257) су евидентирани само остаци кућног лепа у јамама, док је као кровни покривач у свим наведеним случајевима највероватније коришћен неки лаки материјал органског порекла (слама, трска исл). Насеље на Малом Кувалову (лок. бр. 227) издваја се по том питању, јер док је за градњу зидова коришћена традиционална техника плетера и лепа, као кровна покривка употребљене су тегуле, што је код нас најранији забележени пример коришћења римског материјала у комбинацији са традиционалном техником градње.

Насељима за која се, на основу доступних датовања, може закључити да су напуштена у I веку и потом, након временског хијатуса, поново била настањена, припадају 23 локалитета који се могу поделити у четири подгрупе:

1) насеља на којима живот траје у I и можда делом током II века, а исти простор је поново настањен оквирно у III-IV веку (лок. бр. 181, 183а, 185, 186)

2) насеља напуштена у I веку, исти простор је поново настањен оквирно у III-IV веку (лок.бр. 67, 83, 156, 209, 245, 249, 254, 285, 292, 303, 440, 441, 457, 524)

3) насеља напуштена у I веку, исти простор се поново користи у IV веку (лок. бр. 15, 105, 114, 178, 375)

³⁰⁴ Вилус у Марин Долу код Думбова једним делом се налазио испод каснијег комплекса виле рустика изграђене у IV веку. Будући да је викус заузимао знатно већу површину но доцнија вила рустика, примарно сам га определио у ову категорију, мада ће посебно бити разматран и његов однос са каснијом вилом.

Другу групу би чинила насеља на којима се живот наставља и након I века. Већина локалитета на којима се становало у I веку, њих 32, била је настањена и у каснијим периодима,³⁰⁵ али су ретки они на којима се поуздано може пратити континуитет живљења и након тог, почетног периода римске доминације. Континуитет становања у периоду након I века поуздано је потврђен путем археолошких ископавања само у шест насеља: Сирмијуму (бр. 78), Гомолави (бр. 176) и локалитету Врањ (бр. 177) код Хртковаца, Брестовим међама код Војке (бр. 221), Камендину код Земуна (бр. 263) и на Калуђерским ливадама (лок. бр. 281а). За све остале локалитете из ове групе подаци су прикупљени превасходно током рекогносцирања или праћењем грађевинских радова.

У највећем броју насеља I века, која су нам позната на основу ископавања, живело се у колибама овалне основе грађеним у техници плетера и лепа, са крововима од лакних материјала. У таквим стаништима налажен је материјал искључиво домородачке производње, али и исти тај материјал заједно са артефактима римске провенијенције, што нам говори да се током I века задржава идентичан начин становања као и непосредно пред римска освајања. То у великој мери одговара Апијановом опису начина живота становника Паноније.³⁰⁶ На жалост, ниједно од ових насеља није истражено на иоле већој површини, те о њиховој унутрашњој организацији можемо само претпостављати како је изгледала, имајући у виду унутрашњу организацију истражених домородачких викуса у Хрватској³⁰⁷ и Мађарској.³⁰⁸

Процес дедукције за који се претпоставља, а често и подразумева, да се одвијао током I века у руралним деловима простора који разматрамо, могуће је потврдити на нашем простору само у случају викуса Јосисте, али не на основу археолошких налаза, већ на основу епиграфског споменика. Одузимање дела поседа од викуса аутохтоног становништва и његово додељивање новоформираним газдинствима (власницима вила рустика) могуће је пратити и на територији Мађарске,³⁰⁹ али такође пре свега путем епиграфских споменика.

³⁰⁵ I-II век (лок. бр. 14, 109, 111, 183в, 184), I-III век (21а, 33, 283), I-IV век (23, 33, 63, 73, 78, 81, 106, 138, 172, 176, 177, 179, 196, 197, 213, 258, 259, 260, 263, 268, 279, 281а, 296, 552, 563).

³⁰⁶ Domić Kunić 2006: 70.

³⁰⁷ Leleković 2008: 13-14; Leleković, Rendić-Miočević 2012: 300-301; Jelinčić Vučković 2015: 25-27

³⁰⁸ Mocsy 1974, 173, fig. 34; Magyar 2015.

³⁰⁹ Kovács 2013.

Потврда дешавања тог процеса у археолошком запису морала би се приметити и у постепеном повећавању броја комплекса вила рустика, односно зграда грађених на римски начин, од опеке, камена, са планом који прати познате обрасце градње римских грађевина. Такву ситуацију на терену ми не можемо потврдити на основу археолошких налаза током I века у југоситочном делу провинције Доње Паноније. Подаци који нам долазе са рекогносцирања нису прикупљани на одговарајући начин, и њихов квантитет и квалитет не дозвољавају нам да разлучимо какав је био карактер насеља са којих потиче. На жалост, највећи број локалитета за које се претпоставља да је живот на њима наставио да траје и у потоњим периодима, познат је преваходно на основу рекогносцирања. Информације које имамо о насељима I века указују нам да се и кроз то столеће наставља традиционални начин организације насеља и градње кућа. У појединим случајевима у истраженим традиционално грађеним кућама долази до мешања аутохтоног и римског керамичког материјала (Думбово, Гомолава, Сирмијум, Брестове међе, Камендин-Земун Поље, Калуђерске ливаде). Једини изузетак у начину градње јесте штура информација о употреби римског материјала (кровни покривач од тегула) у комбинацији са традиционалним начином градње у Малом Кувалову код Крњешеваца.³¹⁰

У насељу на Гомолави и њеном непосредном окружењу, може се пратити процес трансформације насеља и организације живота од традиционалног насеља домородачког становништва ка поступном усвајању римских навика. Најмлађи од три стамбена латенска хоризонта становања на Гомолави опредељује се као насеље које је трајало од I века п.н.е. до средине I века н.е.³¹¹ На основу археолошких налаза претпоставља се да домородачко насеље полако прелази у римско,³¹² те да се на готово истом месту наставља и традиција грнчарске производње. Међутим, истовремено су се одвијале мање видљиве, али можда и крупније промене. Рад А. Медовића указује да су се десиле далеко дубље и суштински битније промене, које се огледају у промени пољопривредних култура које се сеју и промени избора земљишта и начина његове обраде.³¹³ То нам

³¹⁰ Локалитет бр. 227. Брукнер 1995: 138, лок. 1.

³¹¹ Брукнер 1987: 34.

³¹² Претпоставка је да су се насеља налазила у близини самог тела, као центра керамичарске производње.

³¹³ Medović 2010: 105-107.

показује да, иако истраживачи на основу артефаката закључују да се живот на Гомолави и непосредној околини у континуитету наставља, промене могу бити много дубље но што на први поглед изгледају. Промене које је А. Медовић уочио у пољопривреди су корените измене у организацији земљорадње, начину размишљања, и прављење одмака од традиције која је чинила суштину живота, док постепене промене у формама коришћене или произведене грнчарије могу бити, бар у почетним периодима, проузроковане модом, жељом за престижом или тежњом за опонашањем припадника нових друштвених елита, које је чинило новодошло становништво.

Насеље I века које се развило уз Градину у Старом Сланкамену (лок. бр. 138) не може се сматрати руралним насељем у правом смислу, али ни урбаним центром, барем не у овом периоду. У време пред римска освајања на Градини се налазио келтски опидум, чији је систем ровова који су га утврђивали уочен приликом археолошких истраживања.³¹⁴ Током I века н.е. на подручју Сланкамена највероватније се налазило седиште скордистичког цивитаса, чије нам је постојање у првом веку познато нам је са епиграфског споменика, пронађеног управо у близини Сланкамена,³¹⁵ а о његовом трајању и у добром делу прве половине II века сведочи нам натпис са једне војничке дипломе. Због тога је податак о постојању раног насеља на овоме месту, које је наставило да живи и напредује и у каснијим столећима, веома важан, јер можда указује и на могућу позицију самог седишта скордистичког цивитаса.

Потврде постојања вила рустика на нашој територији током I века немамо у археолошком запису. Посредно, о њима ипак имамо одређена сазнања. Пример о одузимању земље викусу Јосиста уједно је и доказ о постојању имања Тиберија Клаудија Приска, коме је одузето земљиште било додељено. Друга слична ситуација претпостављена је и на месту каснијег града Басијане, за који се верује да је првобитно био велики посед приватног власника.³¹⁶

³¹⁴ Димитријевић 1970: 7.

³¹⁵ Душанић 1965: 89.

³¹⁶ Dušanić 1965: 86; Dušanić 1967: 70, note 54; Milin 2004: 255.

2.5.4. Урбана насеља I века

Од градских насеља из тог периода, ситуација нам је донекле позната само за Сирмијум, док податке о томе шта се дешавало у Басијани и Споденту немамо. О животу у Сримијуму на преласку из старе у нову еру, дакле у време доласка Рима на ове просторе, располажемо веома оскудним информацијама. Постојање насеља аутохтоног становништва потврђено је на издуженом платоу уз обалу Саве, а на основу остатака лепа са отисцима пружа претпоставља се да је било грађено на традиционални начин.³¹⁷ За предфлавијевски период везује се и откриће дрвено-земљаног одбрамбеног зида.³¹⁸ Културни слој римског Сирмијума I века је у великој мери девастиран каснијом интензивном градитељском делатношћу, те се сазнања о граду у том столећу заснивају на анализи керамике са ширег градског подручја. На основу налаза из културног слоја на релативној дубини од 3 м (78 м надморске висине) закључује се да су тада у римском Сирмијуму грађене и куће од дрвене конструкције и набоја, са кровним покривачем од тегула и имбрекса, неретко и фрескооликане. Овај податак је веома важан и за разматрање начина на који су тумачени површински налази на многим локалитетима. Приликом орања на површину нам не морају изаћи и покретни налази из самих кућа, али у случајевима градње кућа од набоја нећемо имати ни малтер, камен и опеке. Имајући у виду да је такав начин градње евидентиран у случају пољопривредног добра у Малом Кувалову и, пре свега, у урбаном центру Сирмијуму, може се претпоставити да је он у I веку могао бити раширен на територији читавог Срема, као и Мачве, Семберије и Посавине. Уколико би та претпоставка била тачна, онда и не треба да чуди то што не располажемо информацијама о већем броју пољопривредних газдинстава, или вила рустика, током I века. Такав начин градње и његово поуздано хронолошко опредељење могу се одредити искључиво током археолошких ископавања. А она су, као што смо више пута и видели, била веома ретка. Сирмијум добија статус колоније највероватније између 89. и 96. године,³¹⁹ те је за очекивати да у другој

³¹⁷ Брукнер 1987: 30.

³¹⁸ О археолошким траговима грађевинских делатности током I века на тлу Сирмијума видети: Поповић В. 2003: 148-151, Пл. I и II.

³¹⁹ Mišković 2004: 147.

половини I века у њему постоје и многе јавне грађевине о чијем броју, изгледу и положају, на жалост, немамо података.

Иако нам археолошки налази нису пружили никакве податке о животу у Басијани, неке претпоставке о овоме граду током I века донете су на основу тумачења самог назива града. Више истраживача као прву фазу живота на том месту претпоставља постојање великог приватног газдинства власника који би требао да се звао *Bass(i)us*, које је путем радног ангажмана везивало за себе околно аутохтоно становништво, преузимајући и њихово земљиште.³²⁰ Уколико је ова претпоставка тачна, развој Басијане крајем I века морао је бити веома интензиван, будући да она највероватније већ 124. године стиче муниципалитет.³²¹

2.6. НАСЕЉА II ВЕКА

За укупно 84 локалитета претпостављено је да су егзистирали и током II века (**Карта 5**; приказ свих локалитета II века по врстама). Највећи број локалитета, њих 57, опредељено је као насеље, од чега их је 44 класификовано као рурално, четири су урбана,³²² четири насеља уз путне станице и пет насеља уз војна утврђења. Међу осталим локалитетима регистроване су једне терме,³²³ једно претпостављено светилиште,³²⁴ седам самосталних некропола,³²⁵ на пет локација је претпостављено постојање пута и током II века,³²⁶ док се за три локалитета ближи карактер није могао одредити.³²⁷ Систематским и сондажним археолошким истраживањима живот током II века потврђен је у 12 насеља,³²⁸ док се у осталим случајевима до такве претпоставке, или закључка, дошло на основу увида у

³²⁰ Dušanić 1965: 86; Dušanić 1967: 70, note 54; Milin 2004: 255.

³²¹ Dušanić 1967: 124; Milin 2004: 255-256.

³²² Локалитет Зидине у Мачванској Митровици се налази на десној обали Саве, наспрам Сирмијума, те је у попису локалитета и на мапама вођена као издвојен локалитет (бр. 345). У оквиру ове класификације овај локалитет није издвајан као посебна целина јер је, по свој прилици, био део града Сирмијума (лок. бр. 78).

³²³ Бања Кулина код Ердевика (лок. бр. 51).

³²⁴ Агатакод Путинаца (лок. бр. 166).

³²⁵ Локалитети број: 72, 81, 91, 160, 179, 205, 221б, 267, 297, 529б.

³²⁶ Локалитети број: 87, 109, 169, 260, 268а.

³²⁷ Локалитети број: 133, 249а, 296,

³²⁸ Локалитети број. 21а, 78, 176, 177, 178, 221, 233, 258, 273, 281а, 283, 286.

површински материјал прикупљен током рекогносцирања и периодичних обилазака терена.

Закључак да се на неком локалитету живело током II века доношен је најчешће арбитарно, на основу хронолошки осетљивих примерака покретног материјала који су најчешће прикупљени током рекогносцирања. Примери комплетне обраде таквог материјала, потом његове детаљне хронолошке детерминације, уз узимање у обзир и хоризонталне стратиграфије на локалитету, не постоје.³²⁹ Због тога смо принуђени да се сусрећемо са оквирним датовањем, што је проблем присутан током целе антике на простору који разматрам.

2.6.1. Положаји насеља II века

И у овоме периоду највећи број насеља се налазу у Срему (40), али је ту, у односу на I век, њихов број опао за готово трећину, док је знатно порастао јужно од Саве (19). Највећа насељеност у Срему се и даље прати на терену чија надморска висина не прелази 90 м (32 насеља). На већим надморским висинама налазе се пре свега насеља на високој лесној обали уз Дунав, и њеном непосредном залеђу (7 насеља),³³⁰ са изузетком Селишта код Свилоша (лок. бр. 21а), лоцираног на врху брега висине 180 мнв, и Добродола код Шатринаца, које се налази на јужним падинама Фрушке Горе.³³¹ Непосредно уз Саву и њене отоке било је девет насеља,³³² 12 се налазило унутар мочварног Подлужја доњег Срема,³³³ два међу мочварама западног Срема,³³⁴ а њих осам у појасу између јужних падина Фрушке Горе и мочвара Подлужја на југу.³³⁵

Јужно од Саве у овоме периоду бележи се знатан пораст броја насељених места, иако у Семберији није забележен ни један локалитет за који би било процењено да се живот на њему одвијао и током II века. У Мачви је забележено

³²⁹ Лично не знам ни за један пример да је на неком античком локалитету у југоисточном делу Доње Паноније стриктно спроведена детаљна површинска серијација и потом обрађен комплетан прикупљени материјал.

³³⁰ Локалитети број: 14, 21а, 23, 135, 138, 197, 213.

³³¹ Локалитет број 130.

³³² Локалитети број: 78, 126, 176, 177, 186, 196, 281, 281а, 286.

³³³ Локалитети број: 186, 221, 231, 233, 259, 260, 261а, 263, 273, 279, 283, 258,.

³³⁴ Локалитети број: 063 и 073.

³³⁵ Локалитети број. 33, 106, 172, 181, 183а, 183в, 184, 206.

11 насеља која су егзистирала у овоме периоду,³³⁶ на јужном ободу Посавско-Поцерске површи су два насеља,³³⁷ у Посавини три,³³⁸ а у побрђу изнад Тамнаве евидентирано је једно насеље.³³⁹

2.6.2. Величине насеља II века

За величине руралних насеља у којима се живело и током II века имамо знатно више података но за претходни период, јер том информацијом располажемо за 35 локалитета (**Карта 6**; приказ насеља II века означених по површинама које су заузимала). Међутим за свега осам насеља је претпостављено да су трајала током I-II, II или II-III века,³⁴⁰ што би унеколико дозволило претпоставку да простор на коме су евидентирани површински налази барем приближно може одговарати површини коју је заузимало насеље током II века, с обзиром на њихово релативно краће трајање. Међу њима се по величини уздваја насеље на локалитету Бабојевић код села Липолист у Мачви (бр. 469), за које се може претпоставити да је трајало током II и III века, а процењено је да је заузимало површину од 35 хектара. Сва остала насеља била су настањена и током IV па и V века, те податке о њиховој величини треба узимати са великом резервом, имајући у виду већ више пута навођене методолошке пропусте током рекогносцирања терена, који су резултирали немогућношћу чак и рудиментарног сагледавања евентуалне хоризонталне стратиграфије на локалитетима.

Располажући подацима који су нам били доступни можемо констатовати да се процењене величине насеља крећу у следећем распону: до 0,5 ха (3 насеља), око 1 ха (5), 2 до 4 ха (14), 5-8 ха (4), 15-20 ха (2), преко 20 ха (5) и преко 100 ха (2). Два насеља екстремне величине, Соко Салаш (бр. лок. 279, 120 ха) и Ушће (бр. лок. 552, 100ха) најбоље могу илустровати горе изнет проблем хоризонталне стратиграфије. Ни за једно од њих не располажемо прецизним подацима, али увидом у стање на терену могла се сагледати њихова основна хоризонтална стратиграфија. За насеље на Ушћу закључено је да се у оквиру наведене

³³⁶ Локалитети број: 360, 364, 393, 420, 428, 430, 431, 434, 451, 469.

³³⁷ Локалитети број: 463 и 496.

³³⁸ Локалитети број: 552, 560, 574.

³³⁹ Локалитет број 529а.

³⁴⁰ Локалитети број: 205, 393, 428, 461, 434, 463, 469, 496.

површине налазе и некрополе II и IV века, у различитим деловима локалитета, док ни један стамбени објекат није поуздано фиксиран. На Соко Салашу, на основу површинских налаза, такође су се могле претпоставити три зоне, у једној је преовлађивао материјал I-II века, у другој IV века док је за трећу претпостављено да је била локација некрополе. На ободу локалитета налажен је и латенски материјал.³⁴¹

2.6.3. Рурална насеља II века

У овоме раду је већ неколико пута наглашен проблем поузданости хронолошког опредељивања локалитета, који је присутна и у овој категорији насеља. Овај пут ћу рурална насеља на основу периода у којима се одвијао живот на њима поделити на три групе. У првој ће бити рурална насеља чије се трајање окончава током II века, другој припадају насеља ноја су живела у II и III веку, док се у трећој налазе она која трају континуирано до у IV век.

У првој групи налази се 13 руралних насеља. Престанак живота у осам њих, трајно или са хијатусом до следећег настањивања, оквирно је опредељен у I-II век.³⁴² Проблем са таквим датовањем налази се у карактеру налаза на тим локалитетима. У највећем броју случајева у питању су насеља на којима је поред раноцарског налажен и материјал израђен у аутохтоној традицији, те су се истраживачи, тражећи компромисно решење, опредељивали за оквирно датовање у I-II век. За два локалитета наведено је да су трајали управо у том распону,³⁴³ док су остали били настањени и у потоњим столећима. На три таква локалитета је током рекогносцирања, и поред мешања материјала на површини, примећено и присуство хоризонталне стратиграфије, те је процењено да на њима каснији објекти из III-IV века нису изграђени директно на остацима насеља из I-II века.³⁴⁴ На локалитету Врањ код Хртковаца (бр. 177) дисконтинуитет је примећен између завршне фазе старијег насеља, која је датована у почетак II века, и касније грађевинске делатности која је уследила средином III века. Посебно треба истаћи

³⁴¹ Детаљније о насељима на Ушћу (бр. 552) и Соко Салашу (бр. 279) видети у поглављу *Римски локалитети у југоисточном делу Доње Паноније*.

³⁴² Локалитети број: 15, 177, 178, 181, 183а, 183в, 184, 185, 186, 393, 428, 431, 560.

³⁴³ Локалитети број: 183в, 184.

³⁴⁴ Локалитети број: 181, 183а, 186.

ситуацију на локалитету Крчевине код Хртковаца (бр. 178), где је сондажним рекогносцирањем истражен део зграде грађене од камена и опеке, чија употреба престаје током II века, а простор се касније поново користи у IV веку. Три насеља била су у употреби само током II века. Сва три се налазе у Мачви, и захватала су површину од 4 и 5 хектара.³⁴⁵

Другој групи припадају насеља која су била коришћена у континуитету у II и III или у II, III и IV веку, и коју чине 44 насеља: 32 чије је основно опредељење рурално,³⁴⁶ четири која су се налазила уз путне станице,³⁴⁷ пет уз војна утврђења³⁴⁸ и по једне терме³⁴⁹ и светилиште³⁵⁰ у чијој се близини може претпоставити и постојање насеља која нису регистрована. У II веку долази и до масовније примене римског начина градње, уз употребу опеке, малтера и камена као грађевинског материјала. Присуство грађевинског шута регистровано је на локацијама 23 насеља. Наравно, не може се са сигурношћу тврдити да сав тај грађевински шут, или чак и један његов део потичу из објеката грађених током II века. Једина таква грађевина, изван Сирмијума, која се може поуздано датовати у II век, будући да се тада и окончава њена употреба, налази се на већ поменутом локалитету Крчевине код Хртковаца (бр. 178).

У односу на I век, број насеља се током II века смањује за једну петину. Насеља аутохтоног становништва која су се налазила у непосредном залеђу високе лесне обале Дунава нису била поново настањена, а нарочито је упадљиво да се у мочварним просторствима Подлужја доњег Срема број регистрованих насеља готово преполовио. Два главна груписања могу се приметити уз путни правац Сирмијум-Таурунум-Сингидунум и у ближој околини Гомолаве (уз Саву и у њеном залеђу). У Срему се својом величином, осим већ поменутог Соко Салаша, издвајају насеља у Краљевој скели код Моровића (бр. 73, 8 ха), Клисина у Батајници (бр. 261, 20 ха) и Камендин код Земун Поља (бр. 263, 30 ха, претпостављена позиција мутације Алтина). Међутим, сва три насеља трају и кроз III и IV век, те је дискутабилно колику су површину заузимала током II века. На

³⁴⁵ Локалитети број: 393, 428, 431.

³⁴⁶ Локалитети број: 21а, 63, 73, 106, 130, 135, 176, 182, 196, 206, 208, 221в, 231, 233, 258, 259, 273, 279, 281, 283, 286, 360, 364, 420, 430, 434, 451, 463, 469, 496, 529а, 574.

³⁴⁷ Локалитети број: 33, 221а, 261, 263.

³⁴⁸ Локалитети број: 14, 23, 138, 197, 213.

³⁴⁹ Локалитет број 51.

³⁵⁰ Локалитет број: 166.

Камендину је постојање некрополе установљено ископавањима, а на Краљевој скели је претпостављено на основу површинских налаза, те би и то требало имати на уму када је процена величине самих насеља у питању.

Јужно од Саве, у Мачви, Поцерини, Посавини и Тамнави број насеља се више него удвостручио у односу на претходно столеће. Сва насеља јужно од Саве евидентирана су само путем рекогносцирања. На основу тако прикупљених података могло би се закључити да је осим промене у броју насеља, дошло и до дубљих промена у начину коришћења простора, имајући у виду претпостављене величине насеља. Два најмања заузимају површину од 1 ха, седам њих од 2 до 5 ха, два су по 8 ха, и по једно насеље има површину од 15, 35 и 50 хектара. Иако ниједно насеље из овога периода није ископавано, те не познајемо њихову структуру, постоје посредни индикатори који нам говоре о интензивном просперитету током II века. Остава новца из сребрних предмета из Беле Реке (лок. бр. 472) је једно од таквих сведочанстава.³⁵¹ Највећи део накита присутног у овој остави садржи аутохтоне елементе у начину израде, што упућује на порекло њенога власника, а сама остава указује да је крајем II века на североисточним падинама Цера постојала вила релативно имућнијег власника. Из истог периода је и остава новца из Ушћа (лок. бр. 552),³⁵² али се она вероватније може везати за урбани центар који се налазио на том локалитету. Информација о великој остави пронађеној код села Липолист (лок. бр. 469), која је садржала око 120.000 денара, такође упућује да би она могла припадати II веку. Колики су део наведених великих површина та насеља заузимала током II века, ми не можемо знати. Међутим, мислим да слободно можемо претпоставити да је значај њиховог добро одабраног положаја приликом оснивања омогућавао просперитет и у потоњим столећима.

2.6.4. Урбана насеља II века

О развоју урбаних центара у југоисточном делу Доње Паноније током II века располажемо веома оскудним подацима, и то само о грађевинској делатности у Сирмијуму, док за Басијану и Сподент немамо никаквих података. Посредно,

³⁵¹ Поповић, Борић-Брешковић 1994.

³⁵² Vorić-Brešković, Crnobrnja 2008.

путем епиграфске грађе, знамо да је Басијана добила статус муниципијума највероватније за Хадријанове посете овом делу провинције 124. године.³⁵³ За претпоставити је да се и у њој, као и у Сурмијуму, интензивира грађевинска делатност, нарочито ако узмемо у обзир кратко време које је имала на располагању да пређе пут од великог приватног газдинства до статуса града, али конкретних доказа за то немамо. Посредно, на основу датовања споменика из Крушедола, можемо претпоставити да током другог века муниципалитет добија и Сподент. У Сирмијуму су подаци о грађевинској делатности током II века веома оскудни, као последица непрекидне градње током читавог периода антике, а нарочито од краја III и кроз IV столеће, када је она и најинтензивнија. Од остатака објеката чији би се настанак или употреба могли одредити у II век имамо податке о изградњи северног бедема од великих камених блокова на месту старог земљано-палисадног;³⁵⁴ старија фаза јужног бедема такође потиче из истог периода;³⁵⁵ постоје индиције о формирању градског форума са масивним грађевинама,³⁵⁶ али је у дубљим слојевима са досадашњим обимом истраживања тешко разлучити који објекти припадају II односно III веку. У овој периоду у ближој околини урбаних језгара нема регистрованих насеља пољопривредног карактера.

2.7. НАСЕЉА III ВЕКА

За 201 локалитет потврђено је или претпостављено да су били активни током III века (**Карта 7**; приказ свих локалитета III века по врстама). Њих укупно 144 одређено је као насеље, од тога је 130 класификовано као рурално насеље,³⁵⁷ по пет њих се налази уз путне станице³⁵⁸ и утврђења³⁵⁹ а четири насеља

³⁵³ Dušanić 1967: 124; Milin 2004: 255-256.

³⁵⁴ Поповић В. 1971: 139, нап. 22.

³⁵⁵ Поповић В. 2003: 152, нап. 11.

³⁵⁶ Поповић В. 2003: 152.

³⁵⁷ Локалитети број: 21a, 41, 49, 58, 59, 63, 67, 73, 83, 85, 89, 94, 95, 103, 118, 123, 130, 134, 135, 156, 158, 159, 176, 177, 181, 182, 183a, 185, 186, 189, 196, 206, 209, 228, 231, 233, 245, 248, 249, 258, 259, 260, 264, 270, 271, 272, 277, 279, 281, 281a, 283, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 301, 303, 312, 333, 343, 347, 360, 361, 362, 364, 368, 369, 384, 386, 392, 399, 402, 410, 420, 422, 424, 430, 434, 439, 440, 441, 443, 445, 449, 451, 454, 457, 460, 463, 469, 472, 473, 489, 493, 496, 497, 498, 503, 504, 515, 516, 517, 518, 519a, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 528, 529a, 534, 543, 550, 551, 553, 556, 558, 559, 561, 562, 565, 570, 571, 574, 577, 580, 583, 584, 585, 586.

³⁵⁸ Локалитети број: 33, 106, 221a, 261, 263.

су урбаног типа. Осим насеља регистроване су и 34 некрополе,³⁶⁰ пет локација на којима је потврђено постојање пута или путне инфраструктуре,³⁶¹ по један пример водовода (бр. 125), циглане (бр. 526), терми (бр. 51) и светилишта (бр. 166), као и шест локалитета чији карактер није ближе одређен.³⁶² Заштитним, систематским и сондажним ископавањима постојање објеката који се могу датовати и у III век потврђено је на 13 локација,³⁶³ док је живот у том периоду претпостављен преваходно на основу покретних налаза у културном слоју на шест места.³⁶⁴ Остала насеља, њих 125, убицирана су и датована само на основу информација приспелих са рекогносцирања.

2.7.1. Положаји насеља III века

Број регистрованих насеља у овоме периоду је приближан у Срему и на простору јужно од Саве, где се налази 76 односно 68 насеља. Највећи број њих се налази на надморској висини до 85 м (83 насеља; 46 у Срему и 37 јужно од Саве), на 86 до 100 м надморске висине су 24 насеља (11 у Срему и 13 јужно од Саве), од 100 до 200 м их је 29 (9 у Срему и 20 јужно од Саве) а на висини већој од 200 м налазе се три насеља у подручју брда изнад Тамнаве. До промена долази и у броју насеља која се налазе у појединим деловима разматране територије. У Срему, у односу на стање током II века, готово идентичан број насеља налази се на баровитом простору западног Срема (5 насеља) и уз Саву (8), док се благи пораст њиховог броја примећује уз обалу Дунава (10 насеља) и у зони ограниченој Савом и Подлужјем доњег Срема са југа и падинама Фрушке Горе са севера (14 насеља). Највећи пораст броја насељених места приметан је на падинама Фрушке Горе, где их је четири пута више (8 насеља; 6 на северним и два на јужним падинама), и у области мочвара Подлужја доњег Срема, где се налази 31 регистровано насеље, што је два и по пута више него током II века, а окупација њих 16 и почиње управо у III веку.

³⁵⁹ Локалитети број: 14, 23, 138, 197, 213.

³⁶⁰ Локалитети број: 10, 11, 18, 21, 28, 38, 42, 60, 72, 81, 91, 98, 107, 111, 132, 136, 155, 160, 175, 2216, 235, 254, 255, 267, 276, 282, 297, 456, 505, 5196, 5296, 554, 563, 564.

³⁶¹ Локалитети број: 37, 87, 169, 171, 268а.

³⁶² Локалитети број: 133, 241, 243, 296, 458, 520.

³⁶³ Локалитети број: 67, 83, 85, 94, 95, 177, 281а, 301, 399, 445, 515, 519а, 583.

³⁶⁴ Локалитети број: 158, 176, 228, 233, 258, 286,

Јужно од Саве у III веку долази до изузетног повећања броја насеља у односу на претходне периоде, регистрована их је 68, што је четири пута већи број но у претходном столећу. Највише их је, чак 30, у плодној Мачви, али процентуално највећи пораст броја насеља бележимо у области око Тамнаве, где их је евидентирано 15, потом Посавине са 13, седам насеља налази се на Посавско-Поцерској површи (три на самој површи, четири у долини Добраве) и три у Семберији.

2.7.2. Величине насеља III века

Податке о оквирно одређеним површинама имамо за 33 насеља у Срему и 66 насеља јужно од Саве (**Карта 8**; приказ насеља III века означених по површинама које су заузимала). Проблем немогућности евентуалног просторниг разграничења различитих периода у оквиру појединачног насеља, о коме је током ранијег излагања било више речи, присутан је и у овом периоду. Забележене величине насеља у Срему су следеће (табела 3): до 0,5 ха (4 насеља), 1 ха (6), 2-4 ха (12), 5-8 ха (3), 18-20 ха (3), 30 ха (2), 100 ха (1). Што се тиче највећих насеља, у питању су заправо градске средине,³⁶⁵ комплекси унутар којих су се налазиле и некрополе,³⁶⁶ некрополе и путне станице,³⁶⁷ или су имала разуђену хоризонталну стратиграфију.³⁶⁸

Јужно од Саве, по питању величине насеља, имамо следећу ситуацију: до 0,5 ха (8 насеља), 1 ха (18), 2-4 ха (23), 5-8 ха (9), 10-15 ха (3) и по једно насеље површине 25, 30, 50 и 120 ха (видети Табелу 4).³⁶⁹

2.7.3. Рурална насеља III века

На основу доступних података о оквирном датовању руралних насеља можемо закључити да је у овоме столећу основано чак 106 нових насеља. Њих 18

³⁶⁵ Сирмијум (лок. бр. 78) и Басијана (172).

³⁶⁶ Селиште, Гибарац (лок. бр. 49).

³⁶⁷ Клисина, Батајница (лок. бр. 261) и Камендин (263).

³⁶⁸ Соко Салаш (лок. бр. 279).

³⁶⁹ Насеље од 120 ха је претпостављена урбана целина муниципијума Сподент са припадајућим некрополама (лок. бр. 552).

подигнуто је на местима која су била настањена и током I и најкасније почетком II века, односно са одређеним временским хијатусом³⁷⁰ или у непосредној близини ранијих насеобина.³⁷¹ Новооснованих насеља је највише у Срему (41), потом у Мачви и Поцерини (32), Тамнави (18), Посавини (13) и у Семберији (3). Међутим, изгледа да не мали број насеља престаје да постоји у III веку. За чак 28 насеља претпоставља се да су трајала само током III века, и то три у Срему,³⁷² 13 у Мачви и Поцерини,³⁷³ 11 у Тамнави³⁷⁴ и једно у Посавини.³⁷⁵ Током III века напуштено је још осам насеља која су била настањена и у ранијим периодима, током претходна два столећа, три у Срему³⁷⁶ и пет у Мачви,³⁷⁷ што чини укупан број од 36 насеља која престају да постоје током III века. Посебно бих упозорио на податак да се у неком тренутку током III века живот гаси и на локалитету Бабојевић код Липолиста (бр. 469), што је веома интересантно, будући да се радило о изузетно великом насељу чија је површина процењена на 35 хектара.

Као контраст слици коју имамо о броју насеља која потичу из III века, стеченој првенствено на основу резултата рекогносцирања, стоје наша скромна сазнања о начину живота у њима, као и о објектима који су их чинили. Нешто детаљнији увид у начин градње у руралним срединама стечен је на дванаест локалитета. На око три километра североисточно од Сирмијума делимично су истражени остаци две виле рустике, чији почетак градње је опредељен под крај III века. На Митровачким ливадама 3 (лок. бр. 83) из тог периода потиче старија фаза базиликалне грађевине са апсидом, димензија 24 x 24 м (сл. 8). На Митровачким ливадама 5 (лок. бр. 85), ископавањима је истражен југоисточни део централне зграде (92,5 м²) са неколико просторија повезаних ходником, а у једној од њих откривени су подни мозаик и трагови фрескоосликавања. Обе виле грађене су од опека у правилном слогу и са темељима од ломљених опека постављаних насатично, а њихов под је био израђен од дебљег слоја хидрауличног малтера са туцаном опеком. На око 300 м северозападно од Митровачких ливада 5

³⁷⁰ Локалитети број: 67, 83, 156, 177, 209, 245, 249, 285, 303, 440, 441, 457, 524.

³⁷¹ Локалитети број: 181, 183а, 185, 186, 292.

³⁷² Локалитети број: 95, 105, 277.

³⁷³ Локалитети број: 347, 369, 386, 392, 402, 424, 460, 472, 473, 493, 497, 498, 504.

³⁷⁴ Локалитети број: 515, 516, 517, 519, 522, 523, 525, 527, 528, 534, 543.

³⁷⁵ Локалитет број: 556.

³⁷⁶ Локалитети број: 21а, 135, 283.

³⁷⁷ Локалитети број: 364, 434, 463, 469, 496.

истражена је и некропола (лок. бр. 81) за коју се претпоставља да су на њој сахрањивани становници са посуда ове виле. За оба истражена објекта, на Митровачким ливадама 2 и 5, претпостављено је да су били резиденцијалног карактера, и да су се налазили у оквиру ширих грађевинских комплекса вила рустика којима су припадали.³⁷⁸ На локалитету Кудош код Шашинаца (бр. 114), познатом по вили из IV века, откривен је и старији грађевински хоризонт III века, коме припадају остаци објекта страдалог у пожару који су касније делимично употребљени за зидање млађе виле (сл. 10). На локалитету Врањ код Хртковаца (бр. 177) на површини 14 x 48 м истражен је део виле рустика са најмање десет просторија, чија је прва фаза грађена од камена и опеке средином III века (сл. 22). И за њу се претпоставља да је била резиденцијалног карактера, будући да су откривени део хипокауста, канализационог система, остаци фрескоосликавања. Резиденцијални део виле рустика истраживан је и на јужним падинама Фрушке Горе, на Овсишту код Шуљама (лок. бр. 95), где су осим остатака хипокаустног и канализационог система, подног мозаика и фрескоосликавања, откривена и три камена споменика, од који један жртвеник посвећен Јупитеру. Око три километра северно од Овсишта, на локалитету Шуљам (бр. 94), истражен је део великог објекта зиданог искључиво од фрушкогорског камена, чија намена није одгонетнута. Поред наведених луксузних објеката, у Гајићима код Адашеваца (лок. бр. 67) откривени су и остаци скромније архитектуре, то јест полуукопани објекат квадратне основе (димензија 3,5 x 3,5 м), за који је остало нејасно да ли се ради о економском објекту или колиби за становање на земљишту неког већег посуда. На Просинама код Прхова (лок. бр. 233) откривени су културни слој са мноштвом предмета и једна пећ, за које је претпостављено да су се налазили у економском дворишту неког имања чије зграде нису убициране. На Златари код Руме (лок. бр. 158) и Просинама код Пећинаца (бр. 228) хоризонт III века констатован је само у оквиру културног слоја, док грађевински објекти нису истраживани,³⁷⁹ будући да су се налазили изван трасе аутопута на којој су вршена заштитна архолошка ископавања. Само на основу покретних налаза у слоју, присуство хоризонта III века констатовано је и на локалитетима Гробнице код Купинова (бр. 258) и Прогарски виногради (бр. 286).

³⁷⁸ Брукнер 1995: 140-141.

³⁷⁹ Површина централне зграде код Златаре процењена је на око 500 м².

На простору Мачве систематски су истражени остаци једне виле рустике, а сондажним ископавањима мањи делови комплекса још три виле. Једина вила рустика, из сва четири stoleћа, која је већим делом истражена у Мачви налази се на локалитету Авлије у Клењу (лок. бр. 399). Остаци виле димензија 22 x 20 м, са две апсидалне просторије и једним правоугаоним анексом били су очувани само у нивоу темеља (сл. 4), њена изградња је опредељена у III век, уз употребу и у IV веку. Њене карактеристике указују да је припадала власнику скромнијег имовног стања.³⁸⁰ Сондажна истраживања вила рустика на локалитетима Шевар, Ртови и Кусање, иако мала по обиму дала су веома интересантне резултате. На жалост, резултати тих истраживања нису публиковани, те информације о њима имамо само из мањих осврта датих у оквиру других радова. На локалитету Шевар код Прњавора (бр. 445, III-IV век) истражен је део терми које су се налазиле у склопу виле рустике а откривени су и трагови фрескоосликавања, те се може претпоставити да се радило о луксузнијем објекту резиденцијалног типа. На локалитету Ртови или Чардачине код Доњег Црниљева (бр. 515, III век),³⁸¹ откривена је калдрма унутрашњег дворишта претпостављене виле рустике. Посебно је интересантна ситуација затечена у оквиру виле рустике на локалитету Кусање код Свилеуве (бр. 519а, III век), где је констатовано да су се поред главне зграде власника имања налазила и мања станишта – колибе у којима су могли становати најамници.³⁸² У Семберији је истражена скромнија вила рустика у Прекајама код Бродца Горњег (лок. бр. 301), грађена од опеке на темељима од ломљеног камена, чија је употреба хронолошки опредељена у период од почетка III до средине IV века.

Упоредо са појавом великог броја нових руралних насеља и вила рустика током III века, по први пут можемо наслутити и појаву одређених правилности у њиховој просторној организацији. У Мачви и Поцерини насеља се као по правилу налазе уз токове речица Јерез, Думача, Добрава, Бела Река, Батар и мањих потока, који творе сливове наведених речица. У својим горњим токовима, кроз Посавско-

³⁸⁰ Ковић 2013: 199.

³⁸¹ На овом локалитету пронађена је и велика остава антонинијана, покопана након 258. године, види Vasić 2005.

³⁸² Васић 1985: 127. Детаљи о наведеним скромнијим објектима на Кусањи нису објављени, али бих поново скренуо пажњу на већ поменути објекат од трошног материјала пронађен на локалитету Гајићи мкод Адашеваца (бр. 67).

поцерску површ, сливови ових речица и њихових притока створили су леп и динамичан крајолик. Деловање бројних мањих, периодичних водотокова испресецало је својим уским долинама Посавско-поцерску површ, те њеним микрорељефом доминирају уже и шире земљане греде. Добравско-думачку површ одликују дубље и шире долине које су усекле реке Добрава, Думача и Бела Река, које имају елативну висину од 5-15 до 45-65 м.

У сливу Добраве налазе се и четири релативно већа флувијална проширења, Вукошићско, Лојаничко, Риђачко и Жабарско. Управо унутар серије тих проширења налази се и група од четири насеља III века. Врачевац код Меховина (бр. 496, П 5-8 ха, II-III век) се налази на нешто узвишенијем терену самог јужног обода Риђачког проширења, а јужно од овог насеља је плодан терен уз потоке Млаква и Врбичанка, који се потом уливају у Добраву; насеље у Змајевцу код Скупљена (бр. 489, П 8-10 ха, III-IV век) смештено је у централном делу флувијалних проширења Добраве и њених притока, а на њему је забележено и постојање некрополе; насеље на Трновом пољу (бр. 463, П 3,5 ха, III век) налази се на северном крају овог комплекса плодних флувијалних проширења, непосредно испред сужења које творе Орид са северозападне и Предворица са југоисточне стране. Нешто јужније од Врачевца је и мало насеље (или усамљени објекат) код Владимираца (лок. бр. 497, 0,15 ха, III век) у уској долини потока Врбичанка. Сва четири наведена насеља налазе се у крају у коме као тип земљишта преовлађује гајњача, док им у непосредном окружењу на располагању стоје обиље обрадивог земљишта на плодним алувијалним наносима Добраве и њених притока. Посматрањем размештаја ових насеља у микрорељефној ситуацији, стиче се утисак да су промишљено и правилно распоређена, заузевши позиције у централном делу (Змајевац) и на крајњем северном (Трново поље) и јужном ободу (Врачевац).

Наредно приметно груписање локалитета уочљиво је у уском појасу који је омеђен на северу Савом, југу висом код Мишара, западу ушћем Думаче и на истоку ушћем Добраве. Унутар тог простора површине око 17 км² налази се пет насеља која су живела и током III века. Гледано од запада ка истоку, Башчине у Просинама (бр. 460, П 0,3 ха) налазе се у уској речној долини на ободу Думачко-Добравске површи; Забран Бугарчића (бр. 439, П 1 ха, III-IV век), Шљункара (бр.

440, П 6ха, I и III-IVвек), Савски потес (бр. 441, П 4 ха, I и III-IV век) и Добрава код Мрђеновца (бр. 454, П 1 ха, III-IV век) сместили су се на обали Саве или до 500 м од ње, док се Улице (бр. 457, П 1 ха, III-IV век) налазе на самом ободу Думачко-Добравске површи. Сва насеља окружена су земљиштем које је оплемењено плодним алаувијалним наносима. Непосредно уз насеља на Савском потесу (бр. 441) и Добрави код Мрђеновца (бр. 454) забележено је и постојање некропола, док би се некропола на локалитету Орашац (бр. 456) могла довести у везу са насељем на локалитету Улице (бр. 457), које се налази око 700 м југоисточно од ње.

На северу Мачве, на земљаним гредама између Засавице и Батра, налази се група коју чине три насеља. Највеће је на локалитету Дуге Њиве (бр. 362, П 10 ха, III век), око 500 м источно од њега налази се насеље Црквине 2 (бр. 361, П 5 ха, III-IVвек), а око 400 м североисточно од претходног је и оно на Црквинама 1 (бр. 360, II-IV век, П 2 ха). Значају ових насеља, нарочито оног на Дугим њивама, вратићемо се у поглављу о комуникацијима, у оквиру разматрања путних праваца кроз Мачву.

Груписање локалитета приметно је и у уским долинама мањих потока, то јест левих притока Тамнаве, у околини села Свилеува, где су регистровани остаци пет насеља и једне некрополе у пречнику од око 1 км, те још два насеља око 2,5 км североисточније. Посматрано од југозапада ка североистоку, насеља на локалитетима Перино поље (бр. 528, III век), Крчевине (бр. 527, П 6-8 ха, III век) и Крчевина 2, на којем је претпостављено и постојање циглане (бр. 526, П 4 ха, III век) налазе се на међусобним размацима од око 400 м. Око 800 м североисточно од последњег наведеног локалитета налази се насеље у Перићима (бр. 525, нису забележени остаци чврстог грађевинског материјала, III век) а око 1000 м северозападно и Ратковац II са пратећом некрополом (бр. 524, III-IV век). На само 2,5 км североисточно од насеља у Перићима, узводно уз поток Глогову јаругу, налазе се и насеља на локалитетима Селиште (бр. 521, III-IV век) и Дуго воће (бр. 522, П 4ха, III век), удаљена једно од другог око 600 м. Сва наведена насеља налазе се на падинама брда непосредно изнад уских долина потока.

За локалитете који се налазе у околини данашњег села Скела, у Посавини, могло би се претпоставити да су били у вези са раније поменутиим викусом

Јатументијана. Ради се о некрополи на Вочаги (бр. 554, III-IV век) и остацима насеобина у Вровима (бр. 556, 0,5 ха, III век),³⁸³ Лазића њивама (бр. 558, 1 ха, III-IV век) и Канал 2 (бр. 558, II 4 ха, III-IV век). Ови локалитети налазе се уз претпостављену трасу јужног пута од Сирмијума ка Сингидунуму, о чему ће више речи бити у поглављу о комуникацијама.

Што се тиче великих насеља јужно од Саве, чија површина прелази 8 ха, само два се налазе у некој од горе наведених група,³⁸⁴ док се у близини осталих шест не налазе други локалитети из истог периода.³⁸⁵

У Срему нема толико израженог груписања насеља у оквиру одређених микрорегија. Генерално се може пратити њихово груписање уз главни путни правац Сирмијум-Басијане-Таурунум-Сингидунум, што је очекивано и присутно током читавог периода римске доминације.

Три групе насеља налазе се на линији која би правцем север-југ повезивала главни римски друм у Срему од локалитета Клисина у Батајници (бр. 261) до насеља на Прогарским виноградима (лок. бр. 286). Клисину и прву од група насеља у том низу раздвајао је мочварни терен. У првој групи, унутар пречника од око 1 км, налазе се три насеља на локалитетима Поље (бр. 272, II 0,5 ха, III-IV век), Брег (бр. 273, II-IV век) и највеће међу њима, Шупља јабука (бр. 270, II 8ха, III-IV век). Насеља се налазе на северном ободу сурчинске лесне заравни, преко које се, идући ка југу, долази преко нижих греда до потеса Брег код Јакова, то јест почетка дуге греде која се пружа правцем североисток-југозапад ка Фенеку. На почетку те велике греде, на њеном северном шпицу, налазе се некропола на локалитету Силоси (бр. 282) и трагови два мања насеља, на локалитетима Танкови (бр. 283) и Брег (бр. 284). Претпостављена насеља на Танковима, где је истражена и једна римска керамичарска пећ, и Брегу, које је уочено током рекогносцирања, налазе се у међусобном односу који веома подсећа на положај који заузимају производна зона и насеље на Прогарским виноградима. Могло би се претпоставити да Танкови и Брег заправо чине једниствено насеље, коме би припадала и некропола на Силосима. Следећа група насеља се налази око 2,5 км југозападно од прве. У њој су четири насеља сконцентрисана око Фенечке बारे.

³⁸³ Место налаза војничке дипломе са које нам је и познат назив села Јатументијане.

³⁸⁴ Локалитети број. 362 и 489.

³⁸⁵ Локалитети број: 368, 420, 430, 451, 469, 473.

Три се налазе у низу на наставку греде на којој је и претходна група локалитета код Јакова, на северној обали Фенечке баре: Грабовац 1 (бр. 291, П 1 ха, III-IV век), Грабовац 2 (бр. 292, П 5 ха, II-IV век) и Грабовац 3 (бр. 293, П 2 ха, III-IV век),³⁸⁶ док се четврти, Фенек 2 (бр. 295, П 2 ха, III-IV век) налази са друге стране Фенечке баре, у самом њеном кључу.

Важно је забележити и појаву резиденцијалних вила рустика у близини Сирмијума. Око два километра северно од градских зидина, на потесу митровачке ливаде истражене су, на невеликој међусобној раздаљини, две такве виле³⁸⁷ и једна некропола,³⁸⁸ о чему је већ било речи.

Насеља чија величина прелази 8 ха у Срему се током III века налазе углавном поред путних станица (бр. 261, 263), и у оквиру већ више пута поменутог ширег комплекса Соко Салаша (бр. 279). Осим та три, као и урбаних насеља, једино још оно на локалитету Селиште код Гибарца превазилази ту величину (бр. 49, П 20 ха, III-IV век). Међутим, ни у околини Селишта се, као ни у случајевима већине насеља сличне величине у Мачви, не налази ни једно друго насеље из овога времена.

2.8. НАСЕЉА IV ВЕКА

За период IV века може се узети највећи број локалитета регистрованих у југоисточном делу Доње Паноније, односно у то време провинције Друге Паноније. Ради се о купно 247 локалитета, од тога 183 насеља, 43 некрополе,³⁸⁹ 12 утврђења,³⁹⁰ пет спекулума,³⁹¹ више локација на којима је потврђено постојање остатака римских путева различитог ранга³⁹². Од 182 локације на којима су утврђени остаци насеобина, или претпостављени на основу индиција које пружају

³⁸⁶ Удаљеност од Грабовца 1 до Грабовца 2 износи око 700 м, а од Грабовца 2 до Грабовца 3 око 400 м.

³⁸⁷ Локалитети број: 83, 85.

³⁸⁸ Локалитет број 81.

³⁸⁹ Некрополе IV века, локалитети број: 10, 21, 25, 27, 28, 36, 39, 44, 45, 47, 60, 79, 81, 91, 98, 107, 111, 132, 136, 175, 179, 195, 221б, 254, 255, 262а, 262б, 267, 276, 282, 287, 297, 317, 388, 409, 455, 456, 483, 505, 519б, 554, 563, 564.

³⁹⁰ Утврђења IV века, локалитети број: 14, 23, 11, 18, 168, 197, 213, 275, 480, 502, 514, 575.

³⁹¹ Спекулуми IV века, локалитети број: 15, 17, 20в, 82, 134,

³⁹² Трасе римских путева регистроване су на локалитетима број: 6, 7, 8, 169, 171, 502.

површински налази, њих 167 је руралног карактера,³⁹³ осам се налази уз утврђења,³⁹⁴ пет уз путне станице,³⁹⁵ док су четири урбана.³⁹⁶

2.8.1. Положаји насеља IV века

У овоме столећу се нешто већи број насеља налази јужно од Саве, њих 95, у односу на 87 колико их је убицирано на територији Срема (**Карта 9**; приказ свих локалитета IV века по врстама, видети и Табелу 2). Као и у свим претходним периодима, највећи број насеља је забележен на надморској висини до 85 м (85 насеља, 52 у Срему и 33 јужно од Саве), од 86 до 10 м надморске висине их је 32 (23 у Срему и 9 јужно од Саве), од 100 до 200 м их је 41 (15 у Срему и 26 јужно од Саве), а изнад 200 метара висине евидентирано је само једно насеље у брдима изнад Тамнаве. У појединим деловима Срема, које смо разматрали и за претходна столећа, долази до незнатних промена у броју насеља. Највећа промена је уз Дунав, где њихов број расте за 50%, те их је на том потесу 15, на Фрушкој Гори их је 9 (7 на северним и 2 на јужним падинама), у мочварама западног Срема осам, у појасу који са севера омеђавају падине Фрушке Горе а са југа Сава и мочваре доњег Срема 14, у мочварном Подлужју доњег Срена је евидентирано 28 насеља, док их се уз Саву и њене старе отоке налази девет.

У пределима јужно од Саве наставља се тренд пораста броја насеља, мада не тако интензиван као у претходном столећу. У Мачви је евидентирано 46 локалитета за које постоје подаци да се на њима живело током IV века, што је за 50% више но у III и више но четири пута већи број насеља но у II веку. У Семберији су позната само три насеља из IV века, у Поцерини их је забележено

³⁹³ Рурална насеља IV века, локалитети број: 2, 6, 7, 8, 206, 26, 29, 41, 49, 53, 58, 59, 63, 67, 73, 82, 83, 85, 89, 90, 94, 96, 100, 105, 108, 114, 118, 123, 124, 130, 149, 156, 158, 159, 176, 177, 178, 181, 182, 183а, 185, 186, 188, 189, 196, 206, 208, 209, 221в, 228, 231, 232, 233, 245, 248, 249, 258, 259, 260, 264, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 281, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 301, 303, 212, 333, 338, 339, 343, 358, 359, 360, 361, 362, 366, 368, 375, 378, 381, 382, 383, 384, 398, 399, 405, 406, 410, 413, 416, 417, 420, 422, 423, 425, 426, 430, 433, 439, 440, 441, 443, 444, 445, 449, 451, 452, 454, 457, 461, 465, 475, 478, 481, 482, 486, 489, 491, 500, 503, 518, 521, 524, 529а, 530, 533, 535, 536, 537, 540, 541, 545, 547, 550, 551, 553, 555, 558, 559, 560, 561, 562, 565, 570, 571, 574, 578, 579, 580, 581, 583, 584, 585, 586, 590.

³⁹⁴ Рурална насеља IV века која се налазе уз утврђења, локалитети број: 14, 23, 134, 138, 197, 213, 514, 577.

³⁹⁵ Рурална насеља IV века која се налазе уз путне станице, локалитети број: 3, 106, 221а, 261, 263.

³⁹⁶ Сирмијум, Басијане, Сподент и Таурунум.

шест, Тамнави 16. На подручју Посавине сада се налазе 23 насеља, што је готово душло више у поређењу са претходним столећем.

2.8.2. Величине насеља IV века

Податке о величини насеља имамо за 119 локалитета, 34 са подручја Срема и 85 јужно од Саве (Карта 10; приказ насеља III века означених по површинама које су заузимала). Будући да налази IV века на већини локалитета припадају и последњем хоризонту живљења на њима, мишљења сам да би се процене површина које су поједина насеља заузимала у овоме столећу могла сматрати и за најприближније стварном стању, у поређењу са проценама за исте локалитете током претходних столећа.

У Срему бројност насеља унутар појединих категорија њихових величина остаје приближно на истом нивоу као и током претходног периода (Табела 3): до 0,5 ха (4), 1 ха (6), 2-4 ха (11), значајан пораст је приметан међу насељима од 5 до 8 ха (7), 10-20 ха (1) и преко 20 ха (5). Јужно од Саве ситуација је нешто другачија (Табела 4). На истом нивоу остаје број насеља површине до 0,5 ха (8), најзначајнији пораст бележимо међу насељима површине око 1ха (26), процентуално нешто мањи међу насељима од 2-4 ха (27), 5-8 ха (13) и 10-20 ха (7), а четири насеља су заузимала површину изнад 20 ха.

2.8.3. Рурална насеља IV века

Током IV века на 65 локација настају нова рурална насеља, шест их се налази на местима на којима су раније замрла станишта I или II века,³⁹⁷ док је 59 на местима која, барем по тренутно расположивим сазнањима, нису раније била настањивана.³⁹⁸ Највише новооснованих насеља сада се налази у Мачви и Поцерини (30), потом у Срему (20), Тамнави (9) и Посавини (6), док у Семберији није забележено ни једно ново насеље. Број новооснованих насеља је знатно нижи

³⁹⁷ Локалитети број: 206, 105, 114, 178, 375, 560.

³⁹⁸ Насеља основана у IV веку: 2, 6, 7, 8, 26, 29, 53, 82, 90, 96, 100, 108, 124, 149, 188, 22, 338, 339, 358, 359, 366, 378, 381, 382, 383, 98, 405, 406, 413, 416, 417, 425, 426, 433, 444, 452, 461, 465, 475, 478, 481, 482, 486, 491, 500, 530, 533, 535, 536, 537, 540, 541, 545, 547, 555, 578, 579, 581, 590.

но у претходном столећу, када их је било чак 106, али морам нагласити да се за нека од насеља и вила, тада основаних и изграђених, претпоставља да настају крајем III века, што би их не само по времену настанка, већ пре свега на основу разлике у уређењу царства крајем III и почетком IV столећа чинило ближим насељима IV века. Због тога ћу подсетити да је чак 60 насеља хронолошки опредељено у период III-IV века.

Информације о начину градње у руралним срединама током IV века, ако их поредимо са стањем у Хрватској или Мађарској, нису знатне али су ипак знатно бројније но што их имамо за претходна три столећа. Археолошка ископавања, пре свега заштитног карактера и сондажна, вршена су на 25 локалитета. Са шест локалитета хоризонт становања IV века познат је на основу покретних налаза из културног слоја и површинских налаза у непосредном окружењу истраживаног дела локалитета, који указују на постојање насеља.³⁹⁹ На 20 локалитета ископавањима се дошло до директних сазнања о остацима архитектонских објеката.⁴⁰⁰ Будући да је више њих настало средином или крајем III века, они су поменути већ у одељку *Рурална насеља III века*, те ћу овом приликом указивати само на промене које су на њима настале током IV века.

Најпре ћемо пажњу посветити вилама и насељима истраживаним на подручју Срема. На потесу Митровачке ливаде, нешто северније од Сирмијума, евидентирани су остаци три виле рустике. На локалитету Митровачке ливаде 3 (бр. 83, крај III – IV век) апсида луксузне резиденцијалне виле током IV века адаптирана је у одбрамбену кулу, а око 120 м северније изграђен је октогонални маузолеј, за који се претпоставља да је припадао комплексу виле. На Митровачким ливадама 5 (лок. бр. 85, III-IV век), око 2 км удаљена од претходне, такође се налазила луксузна резиденцијална вила са припадајућом некрополом (лок. бр. 81). Присуство треће виле, на локалитету Митровачке ливаде 2 је само констатовано на терену,⁴⁰¹ а истражена је једна кула-стражара (*speculum*), димензија 4,5 x 4,5 м која је припадала овој вили, и била око 20 м удаљена од ње (лок. бр. 82, сл. 7). Неколико километара источно истраживана је вила рустика на

³⁹⁹ Локалитети број: 108, 158, 178, 228, 23, 258.

⁴⁰⁰ Локалитети број: 206, 29, 67, 82, 83, 85, 94, 105, 114, 177, 221в, 281а, 285, 286, 293, 301, 399, 425, 445, 452.

⁴⁰¹ Резултати истраживања овог "архитектонско грађевинског комплекса виле" које помиње О. Брукнер (Брукнер 1995а: 142), нису објављени ни у форми извештаја.

локалитету Кудош код Шашинаца (бр. 114).⁴⁰² Подигнута је на месту старијег објекта из III века који је страдао у пожару, и чији материјал је употребљаван и приликом изградње млађег објекта. Централна зграда комплекса на Кудошу је лоцирана али није истраживана. Истражени су тробродна базилика димензија 25 x 21 м, која је имала више фаза обнове (у последњој фази је претпостављена њена употреба као хореума) и кула стражара димензија 4,5 x 4,5 м. У раније помињаним резиденцијалним вилама на локалитетима Врањ (бр. 177) и Шуљам (бр. 94), као и објекат нејасне намене на Овсишту (бр. 95), живот се наставља и кроз IV век. Део великог комплекса виле рустике откривен је и у Марин Долу код Думбова (бр. 206), на крајњим северним падинама Фрушке Горе, на крају долине потока који се уливао у Дунав. Ту су истражени део централног објекта (откривене димензије 60 x 60 м, сл. 3, 4), делови још две грађевине такође зидане опекама, као и спекулум димензија 7,5 x 7,5 м, позициониран око 150 м североисточно од централне зграде, који је надгледао приступни пут од Дунава (сл. 2). На североисточном крају Фрушке Горе, код цркве Светог Тројства у Сремским Карловцима (лок. бр. 29), откривена су четири масивна зида, највероватније делови централне грађевине унутар већег комплекса. На локалитету Грабовац-Гибавац 3 (бр. 293), који се налази у полужју Доњег Срема, вршена су ископавања чији резултати нису публиковани, али се из доступног сумарног описа може закључити да је у питању био луксузан објекат резиденцијалног карактера, у склопу комплекса већег пољопривредног добра, грађен након 337. године и пострадао око 378. године.⁴⁰³ Грађевинске фазе које припадају IV веку откривене су и на Брестовим међама (лок. бр. 221в, сл. 27, 28), претпостављеној позицији путне станице Новицијане, али је на том локалитету тада интензитет живота већ био у опадању, будући да је процењено да врхунац достиже током II и III века.⁴⁰⁴ Део веће касноантичке грађевине са хипокаустом истражен је на локалитету Баштине код Прогара (бр. 285), непосредно уз канал Јарчину, који је припадао већем грађевинском комплексу.

⁴⁰² У литератури је присутна и претпоставка да грађевински комплекс на овом локалитету заправо представља путну станицу Фосе (*mutatio Fossis*), познату из античких итинерера (Poročić 1980: 103, lok. 10).

⁴⁰³ Димитријевић 1987: 47.

⁴⁰⁴ Dimitrijević 1966: 127.

Поред остатака архитектонских целина зиданих малтером, опеком и каменом, у Срему су на три места откривени и остаци кућа грађених током IV века традиционалном техником, уз употребу дрвета, плетера, лепа и набоја. На локалитету Гајићи код Адашеваца (бр. 67) истражен је полуукопани објект димензија 3,5 x 3,5 м, грађен од плетера и лепа са кровом такође од органских материјала. На Бреговима-Атовцу код Кузмина (лок. бр. 105) откривено је више полуукопаних колиба правоугаоне основе, које се могу датовати у период с краја IV до VI века, и за које је претпостављено да су у њима живели федерати.⁴⁰⁵ На истраживаном делу већег насеља на Прогарским виноградима (лок. бр. 286), истражени су остаци четири куће грађене од плетера, лепа и набоја, са кровним покривачем од тегула и имбрекса. Око 300 м северније од ових стамбених објеката откривена је цигларска пећ, у којој су произвођене и опеке са жиговима панонске флоте (*Classis Flavia Pannonica*). У Семберији је истражена само једна вила, на локалитету Прекаје код Бродца Горњег. У питању је скромнији објект, грађен у III веку, чији је крај употребе опредељен у средину IV века (сл. 33). У Мачви су истраживани остаци четири виле рустике. У целости су истражени само остаци темеља мање виле у Авлијама код Клења (лок. бр. 399, III-IV век), са две апсидалне просторије и једним правоугаоним анексом, димензија 22 x 20 м (сл. 34). На преостала три локалитета вршена су сондажна ископавања мањег обима, која на жалост нису публикована.⁴⁰⁶ На локалитету Јасеновица код Штитара (лок. бр. 425, IV век) истражена је половина главне стамбене зграде, која је на североисточном углу имала петоугаону просторију која излази изравни фасаде и за коју је претпостављено да је у питању одбрамбена кула. Уз главну зграду откривена су и мања станишта, колибе, а нешто даље је случајно пронађено и осам зиданих гробница. У Шевару код Прњавора (лок. бр. 445) истражен је део виле у коме су се налазиле мање терме, а зграда је по свој прилици била и декорисана фрескама. Скромнијим сондажним радовима на локалитету Пирамидиште код Мишара (бр. 452) откривени су темељи мање грађевине са апсидом.

⁴⁰⁵ Брукнер 1995: 144.

⁴⁰⁶ Сумарни преглед резултата дат је у раду М. Васића, *Мачва и Подриње у римско доба* (Васић 1985).

Повећане концентрације насеља у појединим деловима разматране територије, односно њихово груписање које се може пратити већ од III века, приметно је и у IV столећу. Поред наставка трајања појединих група руралних насеља из претходног периода, јављају се и нове.

У залеђу обале Дунава, непосредно уз трасу пута који је спајао утврђења на обали у близини Илока (римски *Cissium*) евидентирани су површински остаци три насеља на међусобним раздаљинама од 400 односно 1000 м.⁴⁰⁷ Три групе насеља у Срему које су постојале већ у III веку, настављају да трају и даље. Прву чине три виле рустике и једна некропола на Митровачким ливадама, 2 до 5 км северно од Сирмијума.⁴⁰⁸ У другој, која такође траје од III века, налазе се четири насеобине у близини Добановаца,⁴⁰⁹ једна више но у претходном столећу (бр. 271). Трећу групу чине четири насеља код Фенечке баре, у непромењеном саставу у односу на стање током III века.⁴¹⁰ Иако нису у питању насеља, морам скренути пажњу и на групу од четири некрополе у близини Беркасова, где су пронађени и чувени позлаћени шлемови.⁴¹¹ До сада није убицирано насеље коме би ове некрополе могле припадати, али се као највероватнија намеће претпоставка да су могле бити у вези са великим грађевинским комплексом уоченим на локалитету Бановина,⁴¹² удаљеном око 1700 м западно од места налаза чувених позлаћених парадних шлемова.

На подручју јужно од Саве може се издвојити знатно већи број група насеља но у Срему. На северу, у близини Бановог Поља, један за другим се нижу локалитети Црквине 2 (бр. 361, П 5,5 ха, III-IV век), Црквине 1 (бр. 360, П 2ха, II-IV век) и Терамиде (бр. 358, П 8 ха, IV век), на међусобним раздаљинама од 400 и 800 м. Око 1700 м јужно од њих налази се и насеље на Јеленском брду (лок. бр. 359, П 7 ха, IV век). На истоме простору постојала је и група насеља током III века, али је највеће међу њима престало да постоји (Дуге њиве, бр. 362), док се са друге стране јављају нова на Терамидама и Јеленском брду.

⁴⁰⁷ Локалитети број: 6, 7, 8.

⁴⁰⁸ Локалитети број: 81, 82, 83, 85.

⁴⁰⁹ Локалитети број: 270, 271, 272, 273

⁴¹⁰ Локалитети број: 291, 292, 293, 295, као и локалитет бр. 294 који није ближе датован.

⁴¹¹ Локалитети број: 44, 45, 46, 47.

⁴¹² Сремац 2009: 105.

У близини Дрине, код Прњавора, налази се скупина коју чине три насеља, на међусобним растојањима од 400 и 1500 м. То су насеље на локалитету Орнице, са њему припадајућом некрополом (бр. 443, П 4 ха, крај III-IV век), Село (бр. 444, П 1 ха, IV век) и Шевар, на коме је истражен део терми која је припадала вили рустици (бр. 445, П 5 ха, III-IV век).

Код села Метковића евидентирана су два пара насеља на блиском растојању. Кућиште 2 (бр. 381, П 4 ха) и Збежине (бр. 382) међусобно су удаљени око 500 м, док су Паљевине (бр. 383) и Црквина (бр. 384, П 8 ха) једно од другог удаљени 400 м, а на истом правцу се, 800 м од локалитета Црквина налази и недатовано насеље на Селишту (бр. 385). Још један "пар" истовремених и просторно блиских насеља налази се у близини Саве, на локалитетима Липа-Кућиште (бр. 416, П 2 ха) и Кућиште (бр. 417, П 4ха) који су на 400 м један од другог, а око 600 м источније налази се и насеље на локалитету Селиште-Просје које није хронолошки опредељено (бр. 415, П 4 ха).

Најзначајније груписање локалитета бележимо на истом месту као и у претходном столећу, у уском појасу површине око 15 км², који је омеђен на северу Савом, југу висом код Мишара, западу ушћем Думаче и на истоку ушћем Добраве. Гледано од запада ка истоку, унутар тог простора налази се шест насеља: Забран Бугарчића (бр. 439, П 1 ха, III-IV век), Шљункара (бр. 440, П 6ха, I и III-IVвек), Терамидиште са припадајућом некрополом (бр. 452, П 5 ха, IV век), Савски потес (бр. 441, П 4 ха, I и III-IV век) и Добрава код Мрђеновца са припадајућом некрополом (бр. 454, П 1 ха, III-IV век) налазе се на обали Саве или до 500 м од ње, док се Улице (бр. 457, П 1 ха, III-IV век) налазе на самом ободу Думачко-Добравске површи. Некропола на локалитету Орашац (бр. 456) могла би се довести у везу са насељем на локалитету Улице (бр. 457), од кога је удаљена око 700 м.

Компактне скупине коју су током III века чинила три насеља у флувијалним проширењима Добраве сада више нема. На том месту остаје само насеље у Змајевцу са пратећом некрополом (бр. 489, П 8-10 ха, III-IV век), које је смештено у централном делу флувијалних проширења Добраве. Међутим, до новог груписања насеља долази у горњем току Добраве и њене притоке, речице Стројице. На ободима уских речних долина, то јест уздигнутих греда које се

између речица паралелно пружају правцем југозапад-североисток, налазе се два насеља и две некрополе на следећим локалитетима, гледано од севера ка југу: насеље на Кућеринама са припадајућом некрополом (бр. 481, П 1 ха), насеље на Вићиновцу (бр. 482, П 0,3 ха), некропола на Градини-Косаревцу (бр. 483 П 0,3 ха) и некропола у Пејиновићу (бр. 505). Имајући у виду међусобне односе побројаних насеља и некропола, може се претпоставити да је насеље на Вићиновцу користило некрополу на Градини-Косаревцу, док би и у случају некрополе у Пејиновићу требало очекивати и постојање насеља коме је она припадала.

У брежуљкастом подручју изнад Тамнаве током IV века оснива се девет нових насеља, али истовремено долази и до напуштања неких старијих. У атару села Свилеува, на месту где се током III века налазила група коју су чинили пет насеља (или вила рустика) и једна некропола, у IV веку постоји само једно насеље. Оно се налази на локалитету Ратковац 2 (бр. 524), али не на истом месту као објекти III века, већ незнатно удаљено од њих, што значи да је свих пет претходно настањених места из те групе (у пречнику од око 2 км) током III века и напуштено. Међутим, некропола уз насеље на Ратковцу 2 се користи и током IV века, што би могло значити да је на том локалитету иста популација користила, у непосредној близини, два различита места за становање током III и IV века. Дискретно груписање насеља примећује се и код села Тулари, где се на три паралелне греде, између којих су мањи потоци, на међусобној раздаљини 1,1 до 1,7 км налазе три локалитета: Торине-Кленовац (бр. 536, П 2 ха), Збеговине (бр. 535, П 1 ха) и Аниште (бр. 541, П 4 ха). Сва три наведена насеља код Тулара настала су у IV веку, али мислим да би требало напоменути да се неких 80 м северно од Збеговина налазила вила рустика на локалитету Луг, која је напуштена у III веку (бр. 534). Са друге стране Тамнаве, на Белим орницама, евидентирано је постојање комплекса који чине насеље (бр. 529а), некропола (бр. 529б) и спекулум (бр. 529в).

У Посавини се груписање насеља примећује на два места. Код данашњег села Скеле, односно места где се налазио претпостављени викус Јатументијана, налазе се, једно до другог, остаци насеља на локалитетима Лазића њиве (бр. 558, 1ха) и Канал 2 (бр. 559, П 4 ха), а на по 1000 м удаљености од њих су насеље у Воћинама (североисточно, бр. 560, П 2 ха) и некропола на Крчевинама (бр. 561, П

2 ха). Имајући у виду међусобну удаљеност ових локалитета, као и њихов однос према другим локалитетима из истог периода, могло би се претпоставити да су некрополу на Крчевинама могли користити становници Насеља на Лазића њивама и Каналу 2.

Код данашњег села Звечка, на обалама некадашњих Велике баре и баре Нучре, које су биле међусобно повезане, око 4 км северозападно од претходно поменуте некрополе на Крчевинама, налазе се насеобине на локалитетима Нурча 1, Нурча 2 и Нурча 3 (бр. 579, 580, 581) као и њима припадајућа некропола при локалитету Нурча 1. Велика бара (данас канал Велика бара), некадашња је отока Саве која је још у XIX веку готово целе године била под водом, те су се наведена насеља налазила практично на њеној обали.

2.9. НАСЕЉА УЗ ВОЈНА УТВРЂЕЊА

Насеља која су евидентирана, или на основу површинских налаза претпостављена у близини војних утврђења, приликом разматрања руралних насеља уврстио сам у њихов укупни број. Ипак, мислим да се она не могу сматрати руралним насељима у класичном смислу, те ћу њима посветити један краћи осврт. Римске војне јединице располагале су одређеном територијом (*territorium legionis*) у околини свога седишта на којем није могао да буде присутан други вид власништва. У оквиру те територије налазило се и земљиште које је служило за задовољавање потреба војне јединице, пре свега за испашу стоке, *prata legionis*. Своју територију, укључив и *prata legionis* поседовале су легије, али и јединице нижег ранга, као што су кохорте.⁴¹³ Насеља која су се налазила уз војне логоре и на војном земљишту по свој прилици, и поред евентуалног пораста њиховог значаја, нису могла да добију статус муниципијума, већ су тај статус могла добити само насеља која су се налазила на одређеној удаљености од утврђења.⁴¹⁴ Таква ситуација морала је бити присутна и у околини утврђења на одсечку Дунавског лимеса у јужном делу провинције Доње Паноније. На нашој разматраној територији пратећа насеља су констатована уз готово сва утврђења на обали Дунава.

⁴¹³ Zaninović 1985: 66.

⁴¹⁴ Moczy 1974: 140.

У Илоку, римски *Cuccium* (лок. бр. 9), нису вршена значајнија археолошка истраживања, али о постојању насеља уз утврђење имамо посредних назнака. Поред спорадичних налаза предмета римске поровенијенције, најпоузданијом потврдом о постојању насеља можемо сматрати налаз надгробне плоче Марка Аурелија Серена (*Marcus Aurelius Serenus*), бившег центуриона I кохорте Лузитанаца (*cohors I Lusitanorum*), који је родом био из Басијане.⁴¹⁵ Претпоставља се да је Марко Аурелије Серен, након завршетка војне службе, наставио да живи у Кукцијуму, где је и умро, након чега му је супруга подигла споменик, нагласивши да споменик подиже и у своје име. Споменик је датован у крај II века. Покојник, његова супруга и породица морали су живети у неком цивилном насељу, које није могло бити знатно удаљено од утврђења, у чијој је непосредној близини и сам споменик откривен.

Уз кастел *Bononia-Malata* (лок. бр. 14), у близини данашњег Баноштора, претпостављено је и постојање насеља. У почетку, са раноримским утврђењем истовремено егзистира и домородачко насеље са јаком келтском традицијом.⁴¹⁶ На основу доступних извештаја о извршеним ископавањима није јасно да ли су се терме, чији је део откривен, као и резиденцијални објекти познати из дојава мештана, налазиле у самом утврђењу, или изван њега.

У подграђу римског *Cusum*-а, данашњег Петроварадина (лок. бр. 23), евидентирани су остаци стамбених хоризоната каснолатенског насеља и периода од Флавијеваца до средине III века, а само утврђење пратило је контуре старијег, праисторијског земљаног утврђења. Око 1 км источно од утврђења откривени су и трагови насеља које се, на основу покретних налаза, може хронолошки одредити у период од треће трећине I до средине II века.

Најзнатнији остаци насеља, уз неко од утврђења на лимесу, уочени су код препостављене локације *Acumincum*-а, данашњег Старог Сланкамена (лок. бр. 18). Римско утврђење је, као и на Петроварадину, изграђено на основама латенског опидума.⁴¹⁷ У Сланкамену је пронађен и натпис преко кога знамо за постојање цивитаса Скордиска, а о јакој аутохтоној традицији сведочи и велики број налаза из тог периода. У подножју утврђења на Градини констатовани су масивни

⁴¹⁵ Rendić-Miočević 2009.

⁴¹⁶ Брукнер 1987: 36, нап. 59.

⁴¹⁷ Брукнер 1987: 36.

зидови, а проналажен је и велики број покретних налаза из римског времена. Претпоставља се да ово насеље под крај II века постаје значајан трговачки пункт на граничном прелазу према варварском свету,⁴¹⁸ а бележи се и прилив странаца, пре свега оријенталаца, крајем II и у првој четвртини III века.⁴¹⁹

Уз сам антички *castellum Rittium*, који се налази на Градини код данашњег Сурдука (лок. бр. 197), на потесу Чолићев Чот такође је евидентирано постојање насеља са грађевинама од чврстог материјала, које Д. Димитријевић тумачи као канабе (сл. 23).⁴²⁰

Присуство цивилног насеља није потврђено ископавањима код кастела *Burganae* (Градина код Нових Бановаца, лок. бр. 213), али се на основу површинских налаза може се закључити да је заузимало широк простор, узводно и низводно од кастела (сл. 24).⁴²¹ И на овоме месту римском хоризонту претходио је каснолатенски. У прилог постојању знатнијег цивилног насеља иде и податак који нам је познат са једног епиграфског споменика, који сведочи да је у време Антонина Пија или Каракале у Бургенама била саграђена цивилна базилика.⁴²²

Трагови античког Таурунума (лок. бр. 268), дуго времена једног од седишта Панонске флоте (*Classis Flavia Pannonica*), који су откривени на више места у центру данашњег Земуна, указују да је сам град био опасан бедемима. Бедери су затварали простор од око 30 ха, а унутар њих су се, судећи по епиграфским споменицима, налазиле и луксузне грађевине попут храмова (сл. 29).

Уз утврђење на Градуштини у Бељину (лок.бр. 514) насеље је постојало и пре његове изградње (Сподент, код данашњег Ушћа, лок. бр. 552), а након подизања утврђења може се пратити развој новог насеља и узводно од Градуштине (сл. 35/III). Но, утврђење на Градуштини припада хоризонту утврђења подигнутих под крај III века, те се његов однос према оближњем насељу не може посматрати на исти начин као у случају утврђења на лимесу. За њих је карактеристично да су установљена већ у I веку, готово по правилу на местима где је раније било присутно аутохтоно становништво, а на два места

⁴¹⁸ Димитријевић 1987: 36.

⁴¹⁹ Димитријевић 1970: 10.

⁴²⁰ Димитријевић 1987: 36.

⁴²¹ Димитријевић 1987: 37.

⁴²² Brunšmid 1895-1896: 174; Димитријевић 1987:37

(Петроварадин и Сланкамен) римским постајама претходиле су и латенске земљане фортификације.

Интересантно је приметити да уз највеће утврђење на нашој територији, на локалитету Солнок или Добриначка Градина (бр. 168) није забележено постојање насеља. Постоји само једна прибелешка да су изван зидина на Солноку пронађени и гробови,⁴²³ али они су могли припадати и самоме утврђењу. Изостанак насеља уз каструм на том локалитету највероватније треба тражити у томе што се утврђење налазило веома близу, на само 2,5 км растојања од Басијане. У време настанка првобитног војног логора на Солноку, у првој половини или средином I века века, Басијана је већ морала постојати, као знатна вила или као град у зачетку, те интерес за оснивање пратећег цивилног насеља уз војну постају није могао бити велик.

На жалост, о карактеру насеља која су се налазила уз војна утврђења на сектору лимеса од Илока (*Succium*) до Земуна (*Taurinum*) не можемо ништа више рећи од једноставне констатације да су она постојала. У литератури није подробније разматрано питање ових насеља, осим што се понегде јавља претпоставка да су у питању канабе. Насеља уз војне логоре припадају малој групи насеља на територији Срема за која би могли очекивати да у континуитету настављају да трају и након прелаза из I у II век. Претпоставка изнета за Акуминкум (Градина код Сланкамена), да је цивилно насеље које се налазило уз то утврђење могло бити важан трговачки центар у пограничној зони указује на једну од основних делатности које су ова насеља могла имати – трговину. Имајући у виду да насеља уз утврђења у најранијем периоду чини превасходно аутохтоно становништво, није за очекивати да је оно могло својим производима задовољити велике потребе присутних војних посада и пратеће стоке.⁴²⁴ Тад, а и у каснијим периодима, прехрамбени производи могли су долазити из многобројних насеља у залеђу, из равничарских делова Срема. Ако при том имамо на уму и Мочијево мишљење да је трговина на Панонском лимесу била заснована више на потражњи робе но на производњи,⁴²⁵ постаје јасно да су насеља уз војна утврђења,

⁴²³ Димитријевић 1987: 33.

⁴²⁴ Flynt 2005: 12.

⁴²⁵ Moczy 1974: 242.

која су се налазила на самом лимесу, за становништво у насељима дубље у копну могла бити важни локални трговачки пунктови.

Стратегија досадашњих археолошких истраживања на нашем делу лимеса била је превасходно оријентисана на испитивање структура војних утврђења, мада и по том питању скромна ископавања нису пружила значајније резултате. Цивилна насеља уз њих нису била предмет истраживања, те смо остали ускраћени за могуће одговоре на питања континуитета живљења у њима, њихове унутрашње организације, примарних делатности које су у њима обављане. За крај овог кратког осврта, на основу оскудних података којима располажемо, једино можемо потврдити мишљење А. Мочија да насеља која су се налазила непосредно уз војне логоре, и на војном земљишту, нису могла да добију статус муниципијума.⁴²⁶ Томе у прилог иду чињенице да насеље уз Акуминкум, за које постоје озбиљни показатељи да је могло бити значајан и развијен трговачки пункт, а пре свега урбанизовани Таурунум, који је на Појтингеровој карти приказан и обележјем којим су се означавали градови,⁴²⁷ никада нису добили муниципални статус.

2.10. ДИСКУСИЈА

Могућност постојања викуса током II, III и IV века веома је значајна за схватање начина коришћења простора, доминантних власничких односа, као и за разматрање питања постојања центуријације. Прва карактеристика викуса, на основу којих их аутори издвајају у односу на виле рустике и мања газдинства јесте велика површина коју заузимају. Поред викуса више аутора препознаје и категорију "малог града", места у коме су привхаћени римски материјали за градњу, у коме је дошло до извесне "урбанизације", али које није добило и муниципални статус. У оквиру викуса налазило се више десетина а можда, с обзиром на горње границе површина које су узимане у обзир, и до неколико стотина кућа. Оне нису морале бити густо грађене, али између окућница свакако није било места за велике обрадиве површине које би могле да задовоље и основне потребе становништва. Процене величине минималног неопходног поседа у римско време, засноване на писаним изворима, као и подаци из XIX века

⁴²⁶ Moczy 1974: 140.

⁴²⁷ Tab. Peut. 5A5.

за минималне функционалне величине поседа у Италији⁴²⁸ и Србији,⁴²⁹ крећу се од 3 до 5 ха по домаћинству. Такав податак нам указује да је сличан начин обраде земље на малом приватном поседу, који се технолошки није много разликовао у римско време од оног у неразвијеним руралним срединама XIX века, подразумевао и готово идентичну величину имања неопходну да прехрани једну ширу породицу. Живот у релативно густо настањеном селу подразумевао је да се обрадива земља налази у његовом окружењу, без обзира да ли је свака породица поседовала свој комад земљишта, или је већи број породица задружно приступао обради. На нашем подручју егзистенцију викуса поуздано можемо потврдити током I века, и то пре свега викуса везаних за аутохтоно становништво, судећу по начину градње и керамичком материјалу откривеном у њима. Они углавном преживљавају до краја I или почетка II века, када највећи број тих викуса бива напуштен, а иста места ће у одређеним случајевима бити поново настањена, али са временским хијатусом у трајању од једног до три столећа. Процес одузимања земљишта од аутохтоних заједница посведочен је и на овде више пута помињаном примеру села Јосисте код Беочина, за који смо сазнали преко епиграфског споменика, али то насеље никада није убицирано на терену. Поједини аутори су Јосисту поистовећивали са викусом у Марин Долу због близине места налаза камена међаша са натписом, али и због чињенице да се тај истраживани викус гаси крајем I или почетком II века. Такве информације, које нам пружају истражени делови викуса код нас, као да потврђују мишљење О. Брукнер да насеља са аутохтоним елементима престају да постоје најкасније почетком II века.⁴³⁰ Међутим, војничка диплома пронађена код села Скела у Посавини упозорава нас да викуси настављају да опстају кроз II, а највероватније и кроз III век. Она је издата Присцинију Приску, рођеном у Јатументијани (*Iatumentianae*), где се по свој прилици и настанио након отпуста из војске, између 192. и 206 године.⁴³¹ Време његовог отпуста указује нам да је био регрутован у периоду 170-185. године, што је поуздан податак да је његов завичај, Јатументијана, тада постојао, а вероватно је постојао и у време Присковог отпуста из војске. Најновија

⁴²⁸ Goodchild 2007: 100.

⁴²⁹ Станимировић 2010: 99.

⁴³⁰ Брукнер 1988; Брукнер 1995а: 63.

⁴³¹ Лазић 2006.

истраживања у Хрватској, у Славонији, на локалитету Кишкорија Југ,⁴³² такође нас упозоравају да викуси опстају кроз цео период римске доминације. Овај локалитет наводим као пример јер је у њему установљено да су објекти грађени традиционалним техникама,⁴³³ керамика све време показује јаке локалне традиције, жишци уопште нису проналажени док се тарионици јављају тек у касној антици.⁴³⁴ Датовање тог насеља је извршено не само на основу покретних налаза већ и прецизним С14 анализама, и показало је да је насеље на локалитету Кишкорија Југ трајало од почетка II до средине V века. Ауторка наводи и примере више сличних викуса истражених у Мађарској и Хрватској, у којима је постојао континуитет становања од I до IV или од II до IV/V века, износећи и опажање да се, по за сада доступним подацима, већина села у којима је забележен такав континуитет живљења аутохтоног становништва налазе удаљена од главних путева и центара.⁴³⁵ Са друге стране, потврду постојања викуса на нашој територији имамо и у епиграфским и литерарним изворима, као и у итинерарима. Више пута помињана путна станица Будалија се наводи и као викус на једној војничкој дипломи и као родно место императора Деција Трајана.⁴³⁶ То нам потврђује постојање викуса Будалије кроз читав II и почетком III века, а ако је изгледна претпоставка да је његов назив средином III века промењен у *vicus Decis*,⁴³⁷ онда га можемо пратити и кроз цело то столеће. На жалост, у околини данашњег села Мартинци, где је претпостављено да се Будалија налазила, никада нису учињени напори да се обаве и археолошка истраживања, те остајемо ускраћени за сазнања не само о организацији, већ и о укупном трајању живота у овоме викусу. Континуитет у становању од I до IV века ископавањима је потврђен, осим у Сирмијуму, на три локације. На локалитету Камендин у Земун Пољу (бр. 263, претпостављена локација мутације Алтина) се може наслутити континуитет, иако питање повезивања периода од почетка II до III века ауторка

⁴³² Jelinčić-Vučković 2015.

⁴³³ Плитко или полуукопане колибе од плетера и лепа, али и од надземне колибе од греда, дасака и лепа, уз сламу као кровну покривку. На око 1,75 ха истражене површине пронађен је само један уломак опеке.

⁴³⁴ Ауторка истиче изостанак ових врста предмета, као типичних за римски начин живота, видети: Jelinčić-Vučković 2015: 355.

⁴³⁵ Jelinčić-Vučković 2015: 355-357. Сама Кишкорија Југ удаљена је од најближе мутације (Орешац, римска *mutatio Boventia*), као и главног пута, око 20 км, види: Јелинчић-Вучковић 2015: 103.

⁴³⁶ Mirković 2006: 37; Јовановић 2006: 27-31.

⁴³⁷ Mirković 2006: 37.

није јасно изложила.⁴³⁸ Јасан континуитет је установљен на локалитету Брестове међе (бр. 221, претпостављена локација мутације Новицијана), пре свега у сектору цивилног насеља. У том сектору ауторка је установила непрекинуто становање од I до IV века, у објектима грађеним традиционалним техникама са употребом тегула и имбрекса као кровне покривке, али је интересантно да у том сектору преовлађује фино печена раноримска керамика (61,1%) у односу на керамику латенских форми (1,6%). Нешто другачија слика добијена је на сектору лоцираном на брежуљку, где је претпостављена позиција мутације, одмах уз тзв. цивилно насеље. на брежуљку су откривени делови неке веће грађевине грађене од опека и кречног малтера, а керамички налази су били у следећем међусобном односу: сива латеноидна керамика 10,9% и црвена раноримска 35,6%. Већа количина латеноидне керамике на месту грађевинског комплекса по свој прилици указује на то да је он изграђен на месту претходног латенског насеља.⁴³⁹ Трећи пример је насеље на Калуђерким ливадама код Сурчина (лок. бр. 281а), које по свом положају, удаљеном од главних копнених путева, подсећа на недавно истраживане викусе у Хрватској. Међутим, осим штурих података о изгледу стамбених објеката I века, других информација о изгледу архитектуре немамо, а комплетни резултати тих истраживања, и поред првобитних најава, никада нису публиковани.⁴⁴⁰

Остаци грађевинског материјала на нашем подручју у највећем броју случајева приликом рекогносцирања нису прецизно дефинисани, како по питању врсте и количине, тако ни по питању просторног распореда, о чему је у претходном делу овога рада већ било више речи. Трагове евентуалне употребе традиционалних материјала приликом градње на површини је могуће регистровати само преко остатака лепа са евентуалним отисцима дрвене конструкције. Такву идентификацију је готово немогуће обавити ако насеље није горело јер би се негорели леп распао током година уколико би се периодично изоравао и излагао атмосфералијама. На нашем подручју ипак су регистроване и куће грађене на тај начин, али пре свега током ископавања. Ако изоставимо

⁴³⁸ Dimitrijević 1969: 85-89.

⁴³⁹ Dimitrijević 1969: 90-92.

⁴⁴⁰ Петровић 1996: 23, нап. 93.

домородачка насеља I века, преостаје нам свега неколико примера такве градње, које наводим хронолошким редом:

- Сирмијум (лок. бр. 78), правоугаона кућа од плетера и лепа на локалитету Кеј, бондручни зидови са испуном од набоја на локалитету 59.⁴⁴¹
- Гајићи код Адашеваца (лок. бр. 67, крај I – почетак II века), мањи објекат од лепа са кровном покривком од органских материјала.
- Мало Кувалово (лок. бр. 67, крај I века), уз градњу од дрвета и лепа као кровна покривка коришћене су тегуле.
- Брестове међе (лок. 221в, I до IV век), градња од дрвета и лепа, кровна покривка од тегула и имбрекса.
- Кусање код Свилеуве (бр. 519а, III век), откривене "колибе" уз главну зграду комплекса виле рустике.
- Бармач код Шида (лок. бр. 41, III-IV век),⁴⁴² уз површинске налазе опеке, малтера и шута наводе се и кућни леп са фреско бојом и без ње,
- Прогарски виногради (лок. бр. 286, IV век), уз градњу од дрвета, лепа и набоја као кровна покривка коришћене су тегуле.
- Јасеновица код Штитара (лок. бр. 425, IV век), откривене "колибе" уз главну зграду комплекса виле рустике.

Иако су примери градње од дрвета и земље малобројни, они ипак указују да се та техника градње и на нашој територији користила кроз читаву антику. Близак пример имамо и у оближњем Сингидунуму, истина на територији провинције Горње Мезије, где је у градском језгру откривена кућа грађена од набоја и датована новцем из 337. године. За наша даља разматрања управо тај пример из Сингидунума може бити врло инструкван. Приликом ископавања те куће у горњим слојевима наишли смо само на велике количине тегула, имбрекса и кречног малтера. Испод хрпе кровног шута налазили су се остаци фрескоосликаних зидова од набоја, а једине откривене опеке биле су употребљене као ојачања на угловима довратка.⁴⁴³ Овај пример износим због ситуација које

⁴⁴¹ Јерemiћ 1985: 71-78.

⁴⁴² Аутор поред набрајања налаза, међу којима и римског новца III-IV века, наводи да "налази упућују на постојање већег насеља са дужим континуитетом трајања", без упута на колико дуго трајање мисли, видети: Сремац 2008: 325.

⁴⁴³ Црнобрња, Мићовић 2009.

затичемо на терену приликом рекогносцирања, када на површини региструјемо само присуство тегула и имбрекса, без опека.

Ако све наведено узмемо у обзир, можемо ли за неке од локалитета у нашем делу југоисточне Доње Паноније претпоставити да су у питању викуси из времена познијег од I и почетка II века? Будући да та врста насеља код нас практично није истраживана, као и да извештаји којима располажемо са рекогносцирања не поседују довољно квалитетних података, покушај давања одговора на то питање чини се као веома узалудан посао. Ипак, имајући у виду да са епиграфских споменика и итинерара и на нашем подручју знамо за постојање викуса кроз дужи временски период, покушаћу да се упустим у ту малу авантуру.

Критеријуми на основу којих бих могао покушати да претпоставим постојање викуса били би следећи:

Величина насеља – највећи број аутора претпостављао је да би насеља која би могла да буду викус морала да заузимају укупну површину од преко 6 или 8 ха. За потребе овога рада у разматрање ћу узети насеља чија је површина процењена на 8 и више хектара.

Близина суседних насеља – имајући у виду претходно изнету претпоставку о положају обрадивог земљишта, и његове минималне површине, у близини викуса не би требало да се налази још неко истовремено насеље приближне величине, а ако би се и налазило онда у њиховој укупној околини опет треба да постоји довољно простора који би задовољио потребе оба насеља.

Међусобни хронолошки однос насеља – будући да располажемо елементима за прецизно датовање насеља, можемо претпоставити да два просторно блиска насеља, која су оквирно датована на пример у II-III, III век III-IV не морају бити и истовремена, те би се ту могле посматрати величине насеља која опстају кроз дужи период. Попис насеља чија је површина процењена на 6 или више хектара, по периодима и областима, дат је у Табели 5.

Из приложенога се може видети да је број насеља чија је површина процењена на 8 и више хектара већи јужно од Саве, поглавито у Мачви, у односу на број таквих насеља у Срему. Та разлика постоји већ у II веку (Мачва 5 : Срем 4), да би у каснијим периодима била још израженија (III век – Мачва 9 : Срем 6; IV век – Мачва 12 : Срем 8). Уколико бисмо из укупног броја руралних насеља

изузели она која се налазе уз путне станице (у Срему лок. бр. 261 и 263, у Мачви можда лок. бр. 362), та диспропорција би била још израженија.

За наведена насеља чија површина прелази 8 ха усудио бих се, са великом резервом, да претпоставим да би у питању могли бити викуси односно села, или "мањи градови", то јест насеља која су могла имати другачији статус од околних насеља. Тај статус се није морао, а по свој прилици није ни могао, огледати у другачијем административном статусу. Мислим да се код већине ових насеља он могао испољавати пре свега у другачијем газдовању пољопривредним земљиштем, кроз варијације у организацији његове обраде и плаћања пореза, као и у развијању неких функција карактеристичних за градове,⁴⁴⁴ постајући на тај начин нека врста микрорегионалних центара. За поједина насеља би се могло претпоставити да су у извесној мери могла бити и мања "трговишта", односно места за размену, или да су можда била у питању насеља уз мање путне станице које нам нису остале забележене у доступним итинерарима.

Насеља која заузимају површину мању од 8 хектара најпривлачније би било одредити као виле рустике, али не мислим да би то било и потпуно исправно. Најмања насеља, она чија је површина испод 0,5 ха, могла би бити како већа индивидуална газдинства, тако и мање виле рустике. Она нису тако бројна ако гледамо само насеља за која нам је познато и оквирно датовање, али ако у разматрање узмемо и насеља тих величина која нису датована, ситуација постаје потпуно другачија (Табеле 3 и 4).

Насеља површине од 2-6 ха такође би могла бити викуси али и виле рустике, поготово ако узмемо у обзир у овоме раду неколико пута навођену проблематику непознавања хоризонталне стратиграфије насеља, као и могућност да се у њиховој непосредној близини налазе и њима припадајуће некрополе. Веома добар пример пружа нам ситуација на локалитету Ратковац у Свилеуви (бр. 524) на коме је регистровано постојање два комплекса грађевина, које је истраживач одредио као виле рустике. Остаци зграда се налазе веома блиској међусобној удаљености, али је З. Живановић, на основу присутног материјала, уочио да једна грађевина може да се одреди у III а друга у IV век. Као што сам

⁴⁴⁴ Развијање различитих заната уз већу концентрацију занатских услуга у једном насељу, преузимање улоге централног места за трговину унутар мање микрорегије, посредовање у промету робе између градова и чисто руралних средина.

раније у овоме раду навео,⁴⁴⁵ видљивост површинских покретних налаза на земљишту које се обрађује може се мењати из године у годину, те могућност регистровања хоризонталне стратиграфије зависи како од примењеног методолошког поступка током рекогносцирања, тако и од сплета околности на које не можемо утицати. Исти тај локалитет могао је бити хронолошки опредељен у III-IV век, а као његова површина рачунао би се збир површина објеката и из III и из IV века. Додатни проблем може причињавати и могућност да, код већих површина насеља у питању могу бити виле рустикае око којих су се, временом, развила већа села.

Имајући у виду стање квалитета и квантитета података којима располажемо, у својим размишљањима о класификацији локалитета и њиховом опредељивању као викуса или вила рустика ограничио бих се на већ изнетом. Мислим да је боље зауставити се на уздржаној претпоставци, и не журити са недовољно утемељеним закључцима.

Што се тиче вила рустика, ако се ограничимо само на оне чије је постојање потврђено археолошким ископавањима на располагању их имамо само 18. Чак и међу тако малим бројем тек делимично истражених вила можемо разликовате објекте који су били луксузног резиденцијалног карактера,⁴⁴⁶ од скромнијих здања чија је резиденцијална функција била директно повезана са самим привређивањем на имању.⁴⁴⁷

Појаву вила рустика на нашем подручју можемо претпоставити већ у другој половини I века, иако директних доказа добијених путем археолошких истраживања немамо. Индиректне податке о њиховом присуству пружа нам најпре епиграфски споменик о одузимању земљишта викусу Јосиста⁴⁴⁸ који би се уједно могао узети и као доказ о постојању имања Тиберија Клаудија Приска, коме је земљиште било додељено. Други пример би била претпоставка да се на месту Басијане првобитно налазио велики посед приватног власника, вила неког *Bass(i)us*-а, који је везивао за себе околну аутохтоно становништво, преузимајући и њихово земљиште.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Видети у овоме поглављу о повременој видљивости локалитета.

⁴⁴⁶ Локалитети број: 206, 83, 85, 88, 95, 293, 445,

⁴⁴⁷ Локалитети број: 80, 114, 177, 285, 299, 301, 399, 452, 515, 519, 583.

⁴⁴⁸ Brinšmid 1910/1911a: 128, no. 750; Mirković 1971: 81-82, no. 79.

⁴⁴⁹ Dušanić 1965: 86; Dušanić 1967: 70, note 54; Milin 2004: 255.

О постојању вила рустика током II века немамо ни једну директну потврду добијену на основу археолошких ископавања, иако би почетак њиховог масовнијег грађења требало очекивати управо у овом столећу. О вилама рустикама током III века имамо нешто више података. У то време се претпоставља да је основан највећи број истраживаних вила, али имамо и виле на локалитетима Овсиште (бр. 95), Ртови (или Чардачине, бр. 515) и Кусање (519а) које су и трајале само током тог столећа. Настанак највећег дела истраживаних вила може се одредити у другу половину III и IV век, што одговара и ситуацији забележеној у другим деловима Паноније и оближње Далмације.⁴⁵⁰

Због свега наведеног насеља сам и посматрао у одређеним категоријама њихових величина за сваки поједини период (Табеле 3 и 4). Генерално посматрајући, сва насеља се налазе у близини воде, било да су у питању главни пловни путеви (Сава и Дунав), мање реке и сезонски потоци са изворима у близини, или некадашње мочваре које су у Срему, Мачви и добром делу Посавине заузимале велика пространства.⁴⁵¹ Константан раст броја насеља може се пратити јужно од Саве, док у Срему током II века можемо констатовати да је број насеља опао готово за трећину (Табела 2). Ако имамо на уму да је трајање извесног броја насеља у Срему хронолошки одређено у I и II почетак другог века, број познатих насеља која живе током овог столећа био би и мањи. Најмањи пад броја насеља у Срему током II века бележимо у зони између Саве и мочвара Доњег Срема и јужних падина Фрушке Горе, то јест у појасу који није плављен, и којим је пролазио главни друм. О. Брукнер је ту појаву приметилa и запитала се ко је обрађивао земљу током II века?⁴⁵² За овако мали број насеља током II века можемо наслутити неколико разлога. Први би био недовољно прикупљених података, услед недовољно истраживања, и ископавања и методолошки адекватно осмишљених рекогносцирања. Други би се разлог могао тражити у интензивирању одузимања земљишта од аутохтоног становништва, његовој додели ветеранима и колонима, као и све чешћој регрутацији аутохтоног становништва у војне јединице, што је доводило и до депопулације. Постојање

⁴⁵⁰ Busuladžić 2011: 127.

⁴⁵¹ Више римских насеља у Мачви данас је од водотока или бара удаљено по 2-3 км, али на основу старијих мапа, назива потеса и конфигурације може се закључити да су се и она не тако давно, а у римско време сигурно, налазила на самим обалама мочвара или у њиховој непосредној близини.

⁴⁵² Брукнер 1995в: 63.

села током II века веома је тешко регистровати без ископавања, о чему је већ било више речи. Евентуалне остатке вила из истог столећа можда нам веома успешно прикривају касније градње из римског периода на истом месту, које у највећем проценту познајемо само на основу површинских налаза. Међутим, кроз целу антику највећи број насеља у Срему налази се међу мочварама Подлужја доњег Срема. Интересантно је да у југозападном делу Подлужја, на простору између Обедске баре, Грабоваца, Платичева, Огра и Ашање уопште нема регистрованих насеља. На први поглед би се могло очекивати да је разлог томе био непроходан мочварни терен, али консултовање мапе која показује стање вода пре мелиорационих радова указује да се на том, у антици ненастањеном подручју нису налазиле сталне баре преко целе године. Један од разлога за потпуни изостанак насеља ту може бити и данашња пошумљеност терена, јер се рекогносцирања и не врше унутар рецентних шумских газдинстава.⁴⁵³ Након Подлужја доњег Срема, у II и III веку највећи број насеља налази се уз главни друм и уз обалу Дунава, ако посматрамо заједнички број руралних и насеља уз утврђења.

Јужно од Саве раст броја насеља је непрекидан током целог периода од I до IV века (Табела 2).⁴⁵⁴ Током II века број новооснованих насебина знатно је порастао само у плодној Мачви. У III веку у Мачви, Посавини и Тамнави долази до наглог и великог повећања броја насеља, а тај тренд се у ниским областима Мачве и Посавине, у којима се и налази најквалитетније обрадиво земљиште, наставља и у IV веку. Интересантан је податак да се велики број насебина и гаси током III века. Није најјаснији разлог за престанак живота у 36 руралних насеља током III века, при чему се за њих 28 претпоставља да је живот на њима трајао само током III века (од тога 13 у Мачви и 11 у области Тамнаве). Основни разлог немогућности давања адекватног одговора на то питање лежи у оквирном датовању већине тих насеља, те не располажемо подацима у ком делу III столећа долази до престанка њиховог коришћења. Ипак, за вилу рустику у Свилеуви (лок.

⁴⁵³ Једини евидентирани локалитет унутар шумских газдинстава јесу Барадинци (лок. бр. 189). За њега сам сазнао путем дојаве о илегалним ископавањима од стране дивљих трагача. Касније сам чуо да с такви "радови" изводе унутар више шумских газдинстава, што очигледно указује и на постојање археолошких локалитета у њима.

⁴⁵⁴ Из разматрања о броју насеља током одређених периода јужно од Саве изузећу подручје Семберије, будући да је на њему трајање веома малог дела насеља хронолошки опредељен.

бр. 519а) може се претпоставити да је узрок њеног страдања био исти као и узрок покопавања велике оставе новца у њеној непосредној близини, а који се има тражити у могућем сарматском упаду 283. године,⁴⁵⁵ што би био повод и похрањивању оставе 4000 аурелијана код Шимановаца.⁴⁵⁶ Мање су јасни узроци похрањивања других остава током III века: у Меховинама (лок. бр. 496),⁴⁵⁷ Доњем Црниљеву (лок. бр. 515),⁴⁵⁸ Туларима (лок. бр. 534),⁴⁵⁹ Владимирцима (лок. бр. 497)⁴⁶⁰ и мање оставе у Доњим Петровцима.⁴⁶¹

У литератури се често наводе Пробови мелиорациони радови у Срему, када је тај император наредио прокопавање канала ради одвођења вишкова воде из сремских мочвара. Имајући у виду да се велики број нових насебина појављује у III-IV веку, при чему не мали број њих настаје заправо крајем III века, мислим да би се у том тренду могла видети и потврда о успешно спровођеној мелиорацији коју је управо Проб започео. У Мачви се насеља налазе на ниским и уским земљаним гредама, које се километрима пружају кроз равницу, незнатно надвисујући највише нивое вода током плавних периода у равници. Као што смо видели у поглављу о рељефу и климатским условима, у Мачви није био присутан само проблем река које су је плавиле, већ и високих подземних вода које су одржавале мочваре током већег дела године. Немамо сазнања о евентуалним мелиорационим захватима у римском периоду у Мачви, али не би требало искључити ни такву могућност. Најстарији мелиорациони захвати у Мачви највероватније потичу још из неолита и везују се за винчанску културу,⁴⁶² али је тешко поуздано хронолошки одредити и данас видљиве трагове старих мелиорација, међу којима треба очекивати и оне из римског периода. Будући да се у баровитим подручјима налази најплоднија земља у Мачви, њиховим одводњавањем добиле би се знатне површине земљишта високог квалитета.

⁴⁵⁵ Првобитни састав око 20.000 аурелијана, Црнобрња Н. 1985; Црнобрња Н. 2004. Пре неколико година у близини места налаза прве оставе из Свилеуве откривена је још једна остава антонинијана, која је била тешка око 37 кг, што значи да је у њој било око 12-13.000 кованица. На жалост, та друга остава је растурена од стране дивљих трагача.

⁴⁵⁶ Даутова-Рушевљан 1981: 65, бр. 15.

⁴⁵⁷ Првобитни састав око 2.000 денара, најмлажи примерак из 238. године, Borić-Brešković, Vojvoda 2012.

⁴⁵⁸ Vasić 2005.

⁴⁵⁹ Првобитни састав око 10.000 антонинијана, најмлађи примерак 274. година, Црнобрња А. 2005.

⁴⁶⁰ Првобитни састав око 2.000 антонинијана, најмлађи примерак Аурелијан, Црнобрња Н. 2004.

⁴⁶¹ 38 примерака антонинијана, најмлађи припада Пробу, Даутова-Рушевљан 1981: 65, бр. 13.

⁴⁶² Трбуховић, Васиљевић 1983:11-14.

Густина насеља у Мачви и Посавини већа је но у Срему, нагли пораст броја насеља бележимо управо у њеним мочварним крајевима, те би аналогно дешавањима у Срему и овде могли претпоставити веће радове на одводњавању земљишта крајем III и почетком IV века. Ипак, у централном делу Мачве на два места можемо приметити да насеобина из римског времена уопште нема. Први је простор између данашњих села Метковић, Глушци, Узвеће, Табановић, Причиновић и Штитар, површине око 50 км², који је још крајем XIX века био под мочварама,⁴⁶³ а на такво стање указују и данашњи топоними.⁴⁶⁴ Нешто јужније се налази још већи ненасељени простор, површине од око 100 км², између данашњих села Дубље, Слеччевић, Липолист и Змињак, а кроз њега протичу Битва, Јерез, Бела Река и Долуша, које су до изградње мелиорационих канала, у спреси са подземним водама, плавиле читав овај простор. Очигледно је да два наведена потеса нису била настањена у римско време због немогућности да се превазиђе проблем великих стајаћих вода током целе године, а симптоматично је да се на истим тим просторима ни данас не налазе иоле већа насеља.

У појединим деловима овога поглавља пажњу сам посветио и појави груписања насеља током III и IV века, у периодима када их имамо довољно датованих да би се груписање уопште могло расправљати. Овом приликом бих желео да укажем и на позиције насеља која нису хронолошки опредељена. Мислим да би посматрањем укупног броја насеља, што укључује и датована и недатована, могле да се уоче зоне које су поседовале највећи потенцијал за насељавање кроз време, односно да се издвоје места која су људи током антике најрадије настањивали (**Карта 1**, Табеле 3 и 4).

Када у разматања укључимо и локалитете чије трајање није хронолошки одређено, слика густине насељености постаје поприлично другачија (**Карта 2**). У Семберији највећи број насеља припада управо категорији хронолошки неопредељених, што је последица оскудних података којима располажемо о покретним налазима са локалитета, те нам је Семберија кроз разматрања о груписању насеља кроз одређене периоде остајала готово потпуно непозната. Разматрањем хронолошки неопредељених римских насеља можемо уочити да се

⁴⁶³ Упоредити: *Венералштабна карта Краљевине Србије*, лист Б.1 Митровица.

⁴⁶⁴ Топоними Трновача, Врановача, Дворина, очага, Игњатовица, Жестиковача, Павловача, Дубока млака, Поповица и други.

највећи број њих на подручју Семберије групише уз два главна путна правца, Посавски (од Сисције, преко Семберије и Мачве ка Сирмијуму) и пут који је од Аргентарије преко Семберије ишао до станице *Drinum flumen*. На траси та два пута, и на раздаљини до једне римске миље од њих, налази се 19 насеља, док је само њих шест изван тог појаса. Груписање насеља уз путне правце је очекивано, али ситуација забележена у Семберији, где се чак $\frac{3}{4}$ регистрованих насеља налази уз путеве, атипична је. За очекивати је да се већи број насеља од $\frac{1}{4}$ налази и на већим раздаљинама од путева. Разлог томе може бити околно мочварно тло, али и начин на који се приступало рекогносцирањима. Главна рекогносцирања у Семберији, која је спроводио И. Бојановски, била су усмерена управо на лоцирање путева, те налазм да је то и главни разлог томе што је ван путних праваца регистрован веома мали број римских насеља.

У Мачви се укључивањем недатованих насеља у разматрања њихов укупни број готово дуплира, а највећу концентрацију насеља сада можемо приметити на гредама уз Битву и између мочвара које је ова река творила, код Ноћаја и Узвећа, где се налази 12 недатованих насрам свега два датована насеља. Потом и на гредама изнад Засавице, око садашњих бара, где је и иначе током III и IV века уочен густ распоред насеља. У уском појасу између Засавице и Саве, на обали ове реке, где немамо датованих насеља, прикључењем 14 недатованих добијамо потпуно другачију слику о насељености. Оно што је карактеристично за насеља уз Засавицу јесте њихова скромна појединачна величина. У Засавици и околини чак десет насеља је величине од 0,1 до 0,4 ха, док највеће (лок. бр. 338) има процењену површину од 7 ха. Уз Битву су површине насеља нешто веће, те се крећу од 0,3 до 4 ха, са изузетком Црквине у Узвећу (лок. бр. 375) које има 20 ха, и Рибарице у Глушцима са 25 ха површине (лок. бр. 368). Обе ове групе насебина налазе се на северу Мачве. Насеља уз Засавицу практично сва гравитирају ка мосту који води ка Сирмијуму (удаљена су од њега од 1 до 11 км). Група насеља код Ноћаја и Узвећа налази се на само 4-8 км од другог сирмијумског моста, тзв. "Лицинијевог моста", од кога води јужни пут према Сингидунуму, а 3-6 км западно од њих налази се велико насеље у Рибарици код села Глушци. Мислим да би се разлог за овако густ распоред насеља требао тражити у релативној близини Сирмијума, и растућим потребама његовог становништва за храном. У прилог

таквој претпоставци иде и чињеница да у околини самог Сирмијума, на сремској страни, не постоји ни приближан број руралних насеља, као и то што виле које су у том делу најближе граду, имају резиденцијални карактер.

Мислим да би управо на примерима наведених концентрација насеобина уз Засавицу и Битву могли да се осврнемо и на питање центуријације у Мачви, чије је постојање наслућивао М. Васић.⁴⁶⁵ Судаћи по подацима из литерарних извора, већ почетком II века сва земља у Панонији већ је била центурисана,⁴⁶⁶ а према квалитету, на основу кога се плаћао порез на земљу, могла се поделити на шест категорија: оранице прве класе (*arvi primi*), оранице друге класе (*arvi secundi*), ливаде (*prate*), шуме жироносне (*silvae glandiferae*), шуме дивље (*silvae vulgares*) и пашњаке за испашу (*pascuae*).⁴⁶⁷ Руководећи се димензијама центурије која је забележена на сачуваним деловима римског катастра у Оранжу, М. Васић је њено спровођење у Мачви и Тамнави наслутио на подручју села Штитар и код агломерације у Кусањи (Свилеува). Пажљивијим посматрањем, усмереним ка тражењу одређених правилности, сличне ситуације можемо приметити на још неколико места. Код Узвећа, уз Битву (сл. 32), може се уочити да се три локалитета, од југоистока ка северозападу (лок. бр. 375, 372, 371) налазе у истој линији. Линија која повезује ове локалитете пружа се, ако као почетну тачку узмемо лок. бр. 375, под углом који за 294⁰ одступа од севера, а раздаљина између локалитета износи 520 (од 375 до 372) и 510 м (од 372 до 371). Ако бисмо пак од лок. бр. 375 повукли праву линију до насеља на лок. бр. 377, видели би да су они међусобно удаљени 1030 м, те да од претходне линије имамо отклон ка истоку од 89⁰, што је готово прав угао. Сличну ситуацију имамо и код Метковића, где се локалитети 385, 384 и 383 налазе на линији са азимутом од 295⁰, док су им међусобне раздаљине 700 и 400 м. Ако би ту укључили и усамљене парове локалитета, добили би још неколико примера где је међусобна удаљеност локалитета од 350 до 500 м, а азимут 292-305⁰. Уколико имамо на уму да су се величине центурија у различитим деловима царства могле разликовати,⁴⁶⁸ као и да различити хоризонти центуријација на истом простору могу бити чак и другачије

⁴⁶⁵ Васић 1985: 126-127.

⁴⁶⁶ *Gromaticus Hyginus*, према: Поповић И. 1988: 205.

⁴⁶⁷ *Gromaticus Hyginus*, према: Corbier 2008: 371.

⁴⁶⁸ Поповић И. 1988: 196.

оријентисани,⁴⁶⁹ можемо ли уочене правилности схватити као показатеље спроведене центуријације у Мачви? Ја не бих био склон таквом закључку. Када се пажљивије проуче положаји ниских земљаних греда може се видети да се свако од горе наведених насеља налази на једној од низа паралелних греда. Будући да је простор између греда до скоро био плављен, као и да је више месеци током године остајао под водом, што значи неупотребљив за сетву, може се претпоставити да су обрадиве парцеле које су припадале појединим руралним насељима (мањим фармама или вилама рустикама), биле уске и веома издуженог облика. То наравно не значи да центуријација није спроведена, али мислим да су карактеристике рељефа у великој мери могле да утичу на облик и димензије центурија, што би могло да значи да нису морале да буду употребљене њихове најкарактеристичније димензије од 20 x 20 актуса. Такође, микрорељеф Мачве, Посавине и Поцерине, иако се настављају једна другу, веома је различит, те ако је и било центуријације, она није свугде морала да буде спровођена по истом систему. Чак и сама Мачва, као што смо у поглављу о рељефу, физичким и климатским условима и видели, поседује значајне варијације у микрорељефу. Дobar пример за то су ниске земљане греде, између старих токова река који су се периодично претварали у баре, које се пружају у два смера: оне које су настале деловањем Дрине углавном имају правац север-југ, док је правац савских гредица иде правцем запад исток. Такав терен, испресецан шумарцима, већим воденим површинама обраслим барским биљем, морао је најпре да буде готово у потпуности култивисан, уз масовну дефорестацију, да би се стекли услови у којима би громатици могли својим инструментима да обаве неопходна мерења. Да бисмо поуздано могли да тврдимо да је центуријација у Мачви постојала, морала би се обавити додатна испитивања на терену, са веома прецизним картирањем, уз коришћење прецизнијих карата од оних којима сам приликом овога рада располагао (1:25.000), као и коришћење авио и сателитских снимака уз њихову одговарајућу обраду. На жалост, питање је колико би коришћење таквих снимака из ваздуха било употребљиво на простору Мачве, будући да је цела површина ове области данас издељена на хиљаде малих парцела са различитим културама, а непрекидна обрада земљишта током столећа такође је, вероватно, узела свој данак.

⁴⁶⁹ Поповић И. 1988: 229, нап. 7.

Подручје Срема, иако то на први поглед тако можда не изгледа, такође већим делом није било погодно за спровођење центуријације, односно правилног парцелисања простора. Конфигурација Фрушке Горе, чији су обронци највероватније и у антици били обрасли густом шумом, није била погодна за такав подухват, а и број на њој регострованих насеља не упућује да је била густо настањена. Подлужје доњег Срема у највећој мери је било прекривено баровитим тереном и, вероватно, барским биљем, што је такође могло само отежати посао громатицима. Рурална насеља се у том подручју налазе на ниским гредама, као и у Мачви и Семберији, те се поједине правилности које се ту могу уочити у међусобном односу насеља најпре могу приписати условљеношћу конфигурацијом земљишта на коме су се налазила. Једини простор на коме је центуријација у Срему могла релативно лако да буде срповедена јесте зона између крајњих јужних падина Фрушке Горе, од линије где је надморска висина око 100 м па наниже, до мочварних предела Подлужја. Управо у тој зони се налазе и Сирмијум, Басијана као и траса главног римског пута кроз Срем, чији је правац можда могао и послужити као једна од оса за премер. Уколико би се тражиле индикације које би указивале на центуријацију, мислим да би их пре свега требало тражити у тој зони.

Но, вратио бих се још једном наглном порасту броја насеља у III и IV веку. Као што сам и напоменуо, оквирна датовања којима располажемо не омогућују нам да разлучимо у ком периоду током III века се дешава како напуштање извесног броја насеља, тако ни настанак већег броја њих. Ипак, током овог столећа могу се издвојити два периода током којих би било очекивано да је могло доћи до оснивања нових газдинстава и руралних насеобина. Први је време самог краја II и прве трећине III столећа за династије Севера, када долази до релативно мирног периода. Овај император 202. године и сам пролази кроз Сирмијум, и у том граду марта 202. године издао је и један царски едикт.⁴⁷⁰ За његове власти долази и до већег обима доделе грађанских права peregrinorum становништву Паноније,⁴⁷¹ а приметно је и веће присуство ветерана из времена С. Севера.⁴⁷² Каракалиним едиктом из 212. године сви слободни становници царства добијају

⁴⁷⁰ Mišković 2006: 62.

⁴⁷¹ Ферјанчић 2002: 235.

⁴⁷² Лазић 2006; Црнобрња А. 2007а: 275.

статус римских грађана. За време династије Севера на нашим просторима релативно је мирно, обнављају се путеви, на шта нам указују налази миљоказа из тог времена, али се бележи и досељавање новог становништва са истока, што се огледа и у присуству споменика везаних за источњачке култове.⁴⁷³ Долазак војске са истока наслућује се и у великом присуству новца из ковнице у Никеји.⁴⁷⁴ Мислим да се управо у том периоду може тражити време првог већег таласа успостављања нових руралних насеља у нашим крајевима, међу којима посебно мислим на раније поменута насеља чије је трајање и започето и окончано током III столећа. Таквој клими, повољној за напредак и развој, врло брзо ће се назрети крај, јер бурни период такозваних "војничких" царева отпочиње владавином Максимиана Трачанина, који на власт долази 235. године. Иако се живот увек неминовно наставља и у тешким временима, ма колико она непогодна била, деценије смењивања узурпатора на власти, у чему је и Сирмијум у пар наврата имао истакнуту улогу, као и повремене претње спољашњих непријатеља, не чине се најпогоднијим за успостављање нових насеља и подизање нових газдинстава. Чини се, судећи и по оставама новца, да управо тада и нестају многа рурална насеља која су трајала свега неколико деценија. Сагледавањем односа броја насеља која су трајала само током III века (28) и оних која су се угасила у том столећу, а потичу из I или II века (8), стиче се утисак да су руралне насеобине настале у првој трећини III века биле најнеотпорније на искушења која су убрзо наступила. Разлога томе може бити више, али бих пре свега рачунао са тим да таква рурална насеља или газдинства нису, за релативно кратко време, успела да достигну свој пун економски развој и стабилност, те да су можда због тога била крхкија и мање способна да опстану.

Друга етапа оснивања нових руралних насеобина наступила је са Диоклецијаном и његовим свеобухватним реформама, под крај III века. Пораст броја насеља крајем III и током IV века најчешће се приписује ефектима које је носио новоуспостављени порески систем, такозвани *capitatio-iugatio*.⁴⁷⁵ Такав систем опорезивања подразумевао је и да се порез плаћа на земљиште одређене површине и квалитета, што је значило да оно мора константно да буде обрађивано

⁴⁷³ Димитријевић 1987: 36; Црнобрња, Племић 2013: 209-210.

⁴⁷⁴ Црнобрња Н. 1Црнобрња А. 2011; Војвода, Петровић 2011; Војвода, Јесретић 2012.

⁴⁷⁵ Васић 1985. 127; Поповић И. 1988: 207.

и да доноси приход, што је било тешко оствариво уколико није било довољно људства да то учини. Истовремено, порез је наплаћиван и по пореској глави.⁴⁷⁶ Држава је морала себи да обезбеди константан прилив средстава од пореза, те се по вертикали развија систем који доводи до везивања слободних сељака за земљу. Стварају се и услови у којима је пожељно дати и део имања у закуп, да би могло сигурно доносити приход, те се и у томе можда може видети разлог за настанак већег броја мањих руралних насеља. На тренутном степену истражености наше територије, није могуће разлучити у коликој мери долази до давања поседа у закуп, што је доводило до уситњавања већих газдинстава, процеса који је могао довести до појаве више мањих имања, али и до појаве нових, мањих независних газдинстава, што се може наслутити у појави већег броја мањих руралних насеља у слабије плодним пределима током IV века. Такође не знамо шта се дешава са селима, викусима, са чијим постојањем морамо рачунати. Међутим, крајем III и почетком IV века приметна је појава и веома луксузних, резиденцијалних вила рустика, попут низа истраживаних и регистрованих на потесу Митровачких ливада (лок. бр. 82, 83, 85). Чини се да осим утицаја сигурнијих времена и пореских реформи на укупно повећање броја руралних насеобина, долази и до стварања новог слоја власника таквих газдинстава, високог економског и друштвеног статуса. Појава таквих поседника у време највећег успона Сирмијума била би и очекивана.

За крај овога поглавља, осврнуо бих се и на забележене начине привређивања становника овога подручја. Главни вид привређивања највећег дела становништва на подручју југоисточног дела Доње Паноније свакако је била пољопривреда. На изузетно плодном тлу у равницама Срема, Семберије, Мачве и Посавине, чија је површина временом сигурно расла исушивањем мочвара, налази се велики број руралних насеља различитих величина. Рурална насеља са највећом површином, констатована на основу површинских налаза који су се простирали на преко 10 ха, ницала су поред главних комуникационих праваца. У Мачви, Посавини и Семберији та велика насеља су можда и представљала неку врсту микрорегионалних центара. За подржавање такве идеје о њиховој улози немамо и конкретних доказа, будући да су сва та насеља регистрована

⁴⁷⁶ Више о наплати пореза током IV века видети код: Вилемс 1898: 640-646; Воек 2008: 63-83.

рекогносцирањима, а и читаво наше подручје јужно од Саве веома је оскудно епиграфским налазима, који би евентуално могли да понуде информације о статусу становништва на њему. Једино насеље јужно од Саве за које постоје индиције да је могло достићи статус урбаног места налази се на локалитету Ушће код Обреновца (бр. 552), за које сам претпоставио да је у питању муниципијум Сподент(...).⁴⁷⁷ Таква структура насеља указује да је јужно од Саве могуће очекивати првенствено налазе који би, осим на бављење пољопривредом, указивали и на занатске делатности везане за пољопривреду. Изузеци се могу очекивати само у оквиру неколико ограничених зона. На планини Цер највероватније су и у римско време експлоатисани рудник олова и сребра на локалитету Сребрне рупе код Румске (лок. бр. 484) и рудник гвожђа на Немирној крушци (лок. бр. 467). Управо у близини рудника гвожђа налазила се и вила код које је пронађена остава новца и предмета од сребра, на локалитету Црквина код Беле Реке (лок. бр. 472). На североисточним падинама Цера, на којима се налазе и ови рудници, убицирано је неколико насеља (или вила), за које би се могло претпоставити да су била у вези са организацијом рудника (сл. 38). У тим насељима би се поред пољопривредне, могао очекивати и развој делатности у директнијој вези са рудницима. Сл. Душанић наслућује могућност постојања рудника на Церу који су били коришћени и непосредно пре дефинитивног доласка Рима на ово подручје. Због тога за ова насеља сматрам да се налазе на самој граници агера Сирмијума, будући да се не сме пренебрегнути ни могућност да су припадала рудничкој области и потпадала под њену администрацију, попут неких насеља у области Космајских рудника.

Делатност прераде племенитих материјала поуздано се може везати само за градско језгро Сирмијума. Поред ковнице новца, која је у овоме граду деловала у више наврата,⁴⁷⁸ у њему су постојале и радионице за израду луксузних посуда од сребра, што је закључено на основу ознака на слитцима од овога метала.⁴⁷⁹ И. Поповић претпоставља да се у Сирмијуму налазио и центар производње оловних

⁴⁷⁷ Crnobrnja 2011.

⁴⁷⁸ Током IV века ковница царског новца је била активна у периодима 320-326. године, 351-364. и 393-395. године. Најранија активност ковнице новца у Сирмијуму везује се за 265-266. годину (Црнобрња Н. 1996).

⁴⁷⁹ Поповић И. 1994: 59-60.

икона култа подунавских коњаника,⁴⁸⁰ који је и био највише раширен управо у југоисточном делу Доње Паноније.⁴⁸¹ Присуство занатских центара у градовима је потпуно очекивано, и новија истраживања само могу употпунити сазнања о делатностима које су у њима практиковане. На ободу Сирмијума откривено је и више пећи за производњу опека, које припадају времену од I до IV века.⁴⁸² Глина неопходна за производњу опеке присутна је, и лако доступна, у многим деловима нашег подручја, те је и постојање цигларских пећи евидентирано на више места.⁴⁸³ Производња керамике имала је дугу традицију, те се она неретко наставља на истим местима на којима је постојала у предримско време⁴⁸⁴ али и при другим насљеима.⁴⁸⁵ Појединачни налази и оставе пољопривредног алата⁴⁸⁶ потврђују живу пољопривредну активност. Налази који упућују на постојање ковачница,⁴⁸⁷ као и налази остава ковачког алата⁴⁸⁸ указују да су се у оквиру руралних насеља и вила рустика налазиле и занатске радионице које су можда задовољавале потребе више насеља.

Нотиција нас обавештава да су велике радионице за израду текстила (*gynaeseum*) крајем IV века постојале на шест места у западном делу царства, а да су се две од наведених налазиле у Сирмијуму и Басијани.⁴⁸⁹ Међутим, управо на том месту *Нотиција* наводи да се текстилна радионица из Басијане пресељава у Салону,⁴⁹⁰ што нам сведочи о несигурним временима која су крајем IV и почетком V века наступила у нашим крајевима, када се окончава и хронолошки оквир овога рада.

⁴⁸⁰ Поповић И. 1986а: 120.

⁴⁸¹ Црнобрња, Племић 2015.

⁴⁸² Шарановић-Светек 1990: 43.

⁴⁸³ На локалитетима Калуђерске ливаде код Сурчина (лок. бр. 281а), Прогарски виногради (лок. бр. 286), Циглана код Велике Обарске (лок. бр. 313) и Крчевине код Свилеуве (лок. бр. 526).

⁴⁸⁴ На Гомолави (лок. бр. 179), Калуђерским ливадама (лок. бр. 281а), Танковима код Јакова (лок. бр. 283).

⁴⁸⁵ Врањ (лок. бр. 177), Прогарски виногради (лок. бр. 286).

⁴⁸⁶ Оставе пољопривредног алата пронађене су при руралним насељима јужно од Саве, на локалитетима Машића шор (лок. бр. 405), Милиштанска коса (лок. бр. 508), Совљаку (лок. бр. 550) и Бровићу (лок. бр. 590).

⁴⁸⁷ Специфилне ситуације које упућују на постојање ковачница у оквиру вила рустика забележене су на локалитетима код Думбова (лок. бр. 206), Доњег Бродца (лок. бр. 552) и у Бровићу (лок. 590).

⁴⁸⁸ Непубликоване оставе ковачког алата, које сам прибавио за потребе откупа Музеја града Београда, потичу са локалитета Ушће (552) и Соко Салаш (279). Ради се о великим насељима, за Ушће је могуће да је у питању и муниципално место, што треба имати на уму јер су за сада једино са њих потекли налази остава које садрже готово комплетне алате потребне једној ковачници.

⁴⁸⁹ *Not. Dig. occ.* XI 46-51.

⁴⁹⁰ *Not. Dig. occ.* XI 46, *Procurator gynaecii Bassianensis, Pannoniae secundae – translati Salonis.*

3. ФОРТИФИКАЦИЈЕ У ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ

Историјат сваког дела Римског царства почиње, у највећој мери се заснива, и завршава се историјатом војних дешавања. То и није чудно, будући да су војна освајања, очување освојене територије и њен коначни губитак као основна нит и везивали делове царства за матицу. Такав је случај и са југоисточним делом Доње Паноније, касније префектуре Илирик и најзад Друге Паноније. Почетак овога поглавља идентичан је почетку поглавља о историјату краја којим се у овоме раду бавим, и то не случајно. Пролазећи укратко кроз след дешавања заснован на писаним изворима, директним или индиректним, нисмо били у прилици да сазнамо много о животу највећег дела становништва, већ смо били принуђени да апстрахујемо како су се на њих могли одразити кључни догађаји које историја познаје, а који су листом везани за војску. У овоме делу рада нећу се бавити свим материјалним траговима које је војска за собом оставила на нашем подручју, јер о томе је већ у више наврата писано.⁴⁹¹ Пажњу ћу посветити утврђењима (Табела 6), која су нам позната како са терена, тако и из итинерара и литерарних извора, а чије постојање наслућујемо и на основу епиграфских споменика.

Читав северни и источни део границе нашег подручја, уз обалу Дунава, налазио се у склопу огромног система дунавског лимеса, дугог нешто преко 2300 км. На том сектору налазила су се утврђења о којима, чини се, много више знамо на основу реконструкција следа војних јединица које су чиниле њихове посаде, но на основу археолошких података. Осим тих утврђења, јужно од њих, у дубини копна налазила су се и друга, већи или мањи фортификациони објекти, који ће такође бити разматрани у овоме поглављу. Детаљнији описи самих утврђења, односно археолошких локалитета на којима је претпостављано да су утврђења била, налазе се у оквиру пописа локалитета. Због тога ни у овоме поглављу нећу улазити у детаљне појединачне описе, већ ћу се освртати пре свега на одређене

⁴⁹¹ Dautova-Ruševljan, Vujović 2006. Dautova-Ruševljan, Vujović 2011; Crnobrnja, Krunić 1997.

појединости битне за тренутно излагање, које у самим описима нису даване, уз позив на број локалитета у њиховом попису.

Ради боље прегледности излагања, утврђења у југоисточном делу Доње Паноније (касније Друге Паноније), могли би да поделимо у неколико група:

1. Систем утврђења на дунавском лимесу
2. Утврђења у залеђу лимеса
3. Мањи фортификациони објекти у залеђу лимеса

3.1. СИСТЕМ УТВРЂЕЊА НА ДУНАВСКОМ ЛИМЕСУ

У оквиру панонског дела дунавског лимеса (*Ripa Pannonica*) на нашој територији налазило се седам утврђења која познајемо из писаних извора и итинерара, али и изванредно број већих и мањих фортификационих објеката који су нам познати као резултат археолошких истраживања, рекогносцирања и ископавања. Комбиновањем података из итинерара са стањем на терену, највећи број позиција војних логора на нашем сектору лимеса успешно је идентификован (**Карта 1-5**, Табела 6).⁴⁹² О размештају војних јединица у њима, током периода римске доминације, доста је писано. Сва ранија разматрања о тој проблематици обухватио је Сл. Душанић у два своја рада који ни данас нису изгубили на актуелности.⁴⁹³ Потоњи аутори су у својим истраживањима везаним за овај одсек лимеса углавном користили закључке из наведених радова Сл. Душанића, не доносећи при том нове детаље или измене већ постојећих.⁴⁹⁴ Због тога се ни сам нећу упуштати у подробнија разматрања о самој војсци, већ ћу само изнети кратак сажетак о њеном присуству на нашем подручју, заснован углавном, што се тиче Источног Срема, на наведеним радовима Сл. Душанића, односно радовима М. Мирковић када је у питању Сирмијум са околином. Утврђења на

⁴⁹² Више о међусобним удаљеностима утврђења на лимеском путу познатом из итинерара, као и о проблематици тог пута, видети у поглављу овога рада о путевима и комуникационим правцима.

⁴⁹³ Dušanić 1967; Душанић 1968.

⁴⁹⁴ Dimitrijević 1969; Димитријевић 1996; Dautova-Ruševljan, Vujić 2006: 21-27. П. Милошевић доноси генерални закључак о присуству јединица у Срему до 90-их година I века на основу налаза натписа на којима се помињу припадници њихових јединица, и опека са жиговима тих јединица, подразумевајући да су се све оне у одређеном периоду налазиле, или пролазиле кроз Срем (Милошевић 1987: 22-23). Овакав некритички приступ знатно се разликује од студиозних разматрања Сл. Душанића, чије радове П. Милошевић изгледа није ни користио, будући да их у оквиру разматрања о размештају војних одреда ни једном не цитира.

нашем одсечку дунавског лимеса можемо поделити у две групе. Првој категорији припадају утврђења чији су нам називи познати из итинерара, пописа јединица датих у *Notitia Dignitatum* (у даљем тексту: *Нотиција*) или литерарних извора (*Taurunum*, *Burgenae*, *Rittium*, *Acumincum*, *Cusum*, *Bononia-Malata* и *Cuccium*). У другој групи су спекулуми, мања утврђења и кастели који се налазе између претходно наведених, и чине саставни део војне инфраструктуре лимеса, али нам њихови називи нису сачувани. У даљем делу текста излагање о утврђењима на лимесу пратиће њихов размештај од Таурунума (Земун) до Кукцијума (Илок). Поред кастела, познатих како из писаних извора тако и са терена, овоме систему фортификација припадају и куле-стражаре, спекулуми. Иако мали по димензијама ти објекти су чинили саставни део одбрамбеног система, те су и они укључени у преглед утврђења на нашем сектору лимеса.

3.1.1. Taurunum (Земун)

Прво у низу утврђења на одсечку дунавског лимеса на нашој територији јесте *Taurunum*, који се налазио на месту централног дела старог градског језгра данашњег Земуна (лок. бр. 268). Његов први помен налазимо у другој половини I века код Плинија Старијег (*Nat. hist.* III 148) који га наводи као насеље удаљено 45 римских миља од цивитаса Сирмијенза и Амантина, на месту где се Дунав меша са Савом. Итинерари нам сведоче о томе да су се у Таурунуму укрштали и копнени путеви, то јест лимески пут⁴⁹⁵ и пут који је од Сирмијума водио ка Сингидунуму.⁴⁹⁶ О размештају војних јединица и њиховом карактеру сведочи нам најпре *Антонинов итинерар*, који Таурунум наводи као *Tauruno classis* (*It. Ant.* 131, 6), односно као седиште флоте. У питању је седиште Панонске флоте (*Classis Flavia Pannonia*), о чијем смештају у Таурунуму сведоче и епиграфски споменици.⁴⁹⁷ Боравак седишта флоте у Таурунуму хронолошки се може одредити највероватније од самог њеног оснивања за Флавијеваца (највероватније за Веспасијана), па до неког тренутка између прве половине III века, када га као такав наводи *Антонинов итинерар*, и краја IV века када по *Нотицији* у Таурунуму више нема помена флоте. Као посада Таурунума у касној

⁴⁹⁵ *Tab. Peut.* 5A5.

⁴⁹⁶ *It. Ant.* 131, 6; 242, 1

⁴⁹⁷ Душанић 1968: 107; Димитријевић 1987: 4; Димитријевић 1996: 12-13.

антици у *Нотицији* се наводе *equites promoti*⁴⁹⁸ (одред коњаника) и *auxilia ascarii*⁴⁹⁹ (варварски одред понтонираца). Претпоставља се да се најраније, привремено утврђење налазило на данашњем Гардошу (лок. бр. 267), док је седиште фолте, наравно, било на самом Дунаву, а њен административни апарат био је смештен унутар бедема градског језгра Таурунума. Поуздана локација утврђења у коме је био смештен одред коњаника у касној антици није поуздано убицирано. Оно се сигурно није налазило унутар градских бедема Таурунума, а локацију првобитног утврђења на данашњем Гардошу у међувремену су прекриле некрополе Таурунума. Међутим, налази масивних зидова источно од Гардоша можда указују да се на том простору, на уздигнутој лесној заравни, можда могу очекивати остаци каснијег кастела (сл. 29/14, 15).⁵⁰⁰

3.1.2. *Burgenae* (Нови Бановци)

Информација о оквирном положају Бургена налази се у *Табули* која наводи раздаљину од 10 римских миља од Таурунума.⁵⁰¹ То готово у потпуности одговара раздаљини између градског језгра данашњег Земуна (римски Таурунум) и локалитета Градина у данашњим Новим Бановцима на коме је евидентираном постојање римског утврђења (лок. бр. 213). Податак с краја XIX века, о утврђењу димензија 500 x 600 м није потврђен током каснијих истраживања. У Бургенама се током II века налазило седиште кохорте *I Thracum civium Romanorum*,⁵⁰² која ће на том месту остати до краја III века и Диоклецијанове војн реформе 296. године.⁵⁰³ У прве две деценије IV века у овоме логору се налазила половина легије *V Iovia*,⁵⁰⁴ односно око 1500 до 2000 легионара. Крајем IV века у Бургенама су биле смештене коњичке јединице, следећим временским следом: *cuneus equitum Constantinorum*, елитни коњички одред који је бројао до 1000 војника,⁵⁰⁵ и *equites Dalmatae*, који су бројали око 300 војника. Димензије, утврђења, његове

⁴⁹⁸ *Not. Dig. occ.* XXXII, 38.

⁴⁹⁹ *Not. Dig. occ.* XXXII, 43.

⁵⁰⁰ Димитријевић 1987: 44.

⁵⁰¹ *Tab. Peut.* 5A4.

⁵⁰² Душанић 1968: 101.

⁵⁰³ На простору Бургена пронађено је и више од 60 опека са жигом ове кохорте, види Душанић М. 1988: 93; Димитријевић 1996: 16.

⁵⁰⁴ Душанић 1968: 91-92. *Нотиција* (*Not. Dig. occ.* XXXII, 46) наводи: *Praefectus legionis quintae Ioviae, Burgenas.*

⁵⁰⁵ Душанић 1968: 105.

грађевинске фазе и унутрашња организација нису утврђени археолошким истраживањима. Откривене су само једна кула потковичасте основе и део зграде са хипокаустом (сл. 25, 26).⁵⁰⁶ Ипак, о живој градитељској делатности сазнајемо посредно, путем налаза натписа на самој Градини, који сведочи да је овде грађена и једна базилика, за владавине Антонина Пија или Каракале.⁵⁰⁷ У непосредној околини претпостављене позиције утврђења, узводно и низводно од њега, на основу површинских и случајних налаза знамо да су постојали и пратеће цивилно насеље и припадајуће некрополе. Римском хоризонту претходио је слој који указује на живот током латена.⁵⁰⁸ На основу покретних налаза може се закључити да се живот у римско време на овоме месту (утврђеног војног логора и цивилног насеља)⁵⁰⁹ одвијао од I до крај IV века. Д. Димитријевић је изнела претпоставку да се у Бургенама могло налазити и једно од пристаништа Панонске флоте (*Classis Flavia Pannonica*), судећи на основу више налаза опека са њеним жиговима.⁵¹⁰ Претпоставка Д. Димитријевић да се код Бургена свакако морало налазити пристаниште, јер су то захтевали обимна грађевинска делатност и неопходност довоза великих количина грађевинског материјала, такође се чини разумном.⁵¹¹

3.1.3. Rittium (Сурдук)

На високој лесној обали Дунава, око 18 км узводно од Бургена, готово потпуно у складу са раздаљином од 13 римских миља забележеном у *Табули*,⁵¹² налази се Ритијум, на локалитету Градина код данашњег села Сурдук (лок. бр. 197). На основу редоследа навођења јединица у војничким дипломама дошло се до сазнања да је у Ритијуму, од свог повратка из Дакије, између 110. и 139. године, била стационирана *ala I Augusta Ilyaeorum saggitariorum*, где се по свој

⁵⁰⁶ Piletić 1972.

⁵⁰⁷ Brunšmid 1895-1896: 174; Димитријевић 1987:37.

⁵⁰⁸ Piletić, Rašić 1961: 90. Случајни налази скордистичког новца додатно указују на жив рпомет и пре доласка Римљана, видети Црнобрња Н. 1984: 37, кат. бр. 74, 75.

⁵⁰⁹ Многобројне случајне налазе који су публиковани не прате и прецизне информације о местима на којима су пронађени, те се не може поуздано знати да ли су се налазили на простору цивилног насеља или утврђења. Будући да је, по свој прилици, развој насеља био, у великој мери, условљен постојањем утврђења, то се хронолошки распон покретних налаза може узети као поуздан сведок распона трајања и насеља и утврђења. Проблем поузданог лоцирања покретних налаза постоји и код осталих војних логора на нашем делу лимеса (Ритијум, Аквинкум, Кузум, Бононија-Малата, Кукцијум).

⁵¹⁰ Душанић М. 1988: 93; Димитријевић 1996: 17.

⁵¹¹ Димитријевић 1996: 17.

⁵¹² *Tab. Peut.* 5A4.

прилици налазила и током III века.⁵¹³ На основу жигова на опекама ранији аутори су претпостављали да су се у Ритијуму могле боравити и следеће војне јединице: *cohors VII Breucorum civium Romanorum*, *cohors II Asturum et Callaecrum* и *cohors II Ityaeorum*,⁵¹⁴ али таква мишљења треба узети са великом резервом, поготово ако имамо на уму доцније закључке Сл. Душанића. У касној антици, и позном IV веку, у Ритијуму је била стационирана јединица *equites Dalmatae*.⁵¹⁵ Податак, с краја XIX века, да су димензије утврђења биле 300 x 400 м није касније могао бити потврђен, а на самој Градини никада нису вршена археолошка ископавања, чак ни сондажног карактера. У непосредној околини Градине, односно претпостављене позиције утврђења, налази се још неколико места на којима су забележени налази римске провенијенције, те се претпоставља да је и уз ово утврђење постојало цивилно насеље (сл. 23). Иако су из Сурдука прикупљени бројни случајни налази, непознавање чак ни основне стратиграфске слике не пружа могућност за историјску реконструкцију Ритијума и његовог непосредног окружења. Налази новца указују на перманентну окупираност простора од I до IV века.⁵¹⁶ Међутим, анализа прикупљене керамике показала је да тај материјал припада периоду од I до III века, док керамички налази IV века недостају, али се на основу доступног материјала могло закључити да је била присутна висока концентрација цивилног становништва са високим животним стандардом.⁵¹⁷

3.1.4. Дугореп

Око 3,5 км јужно од Градине у Старом Сланкамену (претпостављене позиције римског Акуминкума), на локалитету Дугореп (лок. бр. 141) откривени су остаци масивних зидова од ломљеног камена у малтеру, ширине 0,94 – 1,16 м. Истраживачи су претпоставили да би ти зидови могли да припадају римском фортификационом објекту, истичући да се ради о најзначајнијем налазу фортификационог карактера у Сланкамену и околини, упоређујући их са

⁵¹³ Душанић 1968: 100-101.

⁵¹⁴ Клеменс 1961: 22; Dimitrijević 1961: 95.

⁵¹⁵ Душанић 1968: 103; *Not. Dig. occ.* XXXII, 36.

⁵¹⁶ Црнобрња Н. 1984: 20; Даутова-Рушевљан 1995: 140-142, кат. 191-305.

⁵¹⁷ Брукнер 1995в: 61. Изостанак керамике IV века, имајући у виду присутне налазе новца, можда би се могао објаснити као последица неадекватног прикупљања површинских налаза, али треба имати на уму да и међу ситним другим ситним налазима недостаје материјал IV века.

аналогним зидовима у Сирмијуму.⁵¹⁸ Планирани наставак истраживања ових зидова на Дугорепу никада није предузет, а каснији истраживачи су занемарили њихов евентуални значај. Важно је истаћи да су зидови на Дугорепу иницијално случајно откривени, приликом копања темеља за савремену кућу на дубини од 1,47 м, што значи да ни евентуални остаци фортификације којој су припадали не могу бити уочени само површинском проспекцијом.

3.1.5. Хумка

Око 2 км јужно од претпостављене позиције римског Акуминкума, мањим археолошким ископавањима истражен је један спекулум на локалитету Хумка (лок. бр. 140).⁵¹⁹ Спекулум димензија 7,75 x 7,75 м налазио се на једном брегу, на самом ободу високе лесне обале Дунава. На основу покретних налаза спекулум је датован у другу половину IV века.⁵²⁰

3.1.6. Acumincum (Стари Сланкамен)

Раздаљине од Акуминкума до најближег низводног (*Rittium*) односно узводног (*Cusum*) утврђења које су нам познате из итинера не одговарају стању на терену ако их упоредимо са раздаљинама од локалитета Градина у Старом Сланкамену (лок. бр. 138), локацији на којој истраживачи препознали Акуминкум, до Сурдука и Петроварадина.⁵²¹ Градина у Старом Сланкамену је један од ретких локалитета на аншем одсечку лимеса на коме се, барем оквирно, могу сагледати одређене фазе грађевинских делатности. Археолошким ископавањима је установљено да римска грађевинска делатност почива на простору ранијег келтског опидума, а најстарије римско утврђење грађено је од

⁵¹⁸ Piletić, Rašić 1961: 91. О погрешном идентификовању локалитета Дугореп и Хумка видети под локалитетом Хумка (лок. бр. 139)

⁵¹⁹ Сам појам Хумка подразумева потес површине 2 x 3 км. У извештају о сондажним ископавањима на овоме локалитету аутор наводи да се он налази око 7 км низводно од Старог Сланкамена, видети Piletić 1964. Очигледно се ради о грешци, јер на тој раздаљини се већ налазе прве куће суседног данашњег насеља, Сурдука. Руководећи се описом саме локације на којој су извршена ископавања, где се наводи да се она налази наспрам самог ушћа Тисе у Дунав, као и фотографијама приложеним у наведеном чланку, те чињеницом да је спекулум на Хумци узводно од Дугорепу, успео сам да реконструишем локацију спекулума.

⁵²⁰ Piletić 1964: 21.

⁵²¹ Више о проблематици раздаљина између утврђења видети у поглављу овога рада о комуникацијама, под *Лимески пут*.

ломљеног камена са блатом као везивним материјалном.⁵²² Будући да се антички *Acumincum* спомиње и код Птоломеја, за претпоставити је да је најкасније почетком II века већ морао бити значајно место и седиште војне посаде, по свој прилици кохорте *I Britanica*, која је од око 80. до око 100. године била стационирана у Тителу или *Acumincum*-у.⁵²³ У наредном периоду, током II-III века, посаду утврђења чинили су припадници *cohors I Campanorum civium Romanorum*.⁵²⁴ Крајем III или почетком IV века, након Диоклецијанове реформе војске 296. године, по Нотицији овде су смештени одреди *cuneus equitum Constantium*⁵²⁵ и *equites sagitarii*.⁵²⁶ У непосредној околини утврђења, узводно и низводно од њега, али и уз саму обалу у његовом подножју, констатовано је присуство цивилног насеља Акуминкума. Д. Димитријевић је претпоставила да је оно могло бити један од битнијих трговачких пунктова са варварским заједницама на левој обали Дунава.⁵²⁷ Детаљна анализа резултата виšekратних археолошких ископавања, појединачно мањег обима, која је обављена 1994. године, указала је на проблем лоцирања утврђења II-III века. Иако су наслућени остаци, најстаријег (крај I века) као и најмлађег утврђења (IV-V век), Д. Димитријевић је исказала сумњу да се логор кохорте *cohors I Campanorum civium Romanorum* могао налазити на Градини, имајући на уму како изостанак потврде постојања грађевинских остатака бедема из теог периода, тако и сам неправилан облик терена на Градини. Траживши решење овога проблема, указала је на могућност да се утврђење налазило у залеђу, нешто удаљеније од обале Дунава, где је остатке импозантних античких грађевина видео Ф. Марсиљи.⁵²⁸ Као могуће разрешење проблема Р. Бунарџић је изнео предлог да се римски Акуминкум заправо налазио у Чортановцима, на локалитету Просјанице или Михаљевачка шума (лок. бр.

⁵²² Димитријевић 1970: 9.

⁵²³ Душанић 1968: 95-96. Постојање утврђења на Тителском брегу, наспрам Акуминкума (*contra Aciminci*) није потврђено археолошким истраживањима, али је претпостављено на основу налаза већег броја епиграфских споменика који су као спотије били коришћени приликом изградње средњовековног утврђења. Мишљења о еветуалном постојању римског утврђења на Тителском брегу (*contra Aciminci*) и данас су подељена, о томе више видети код: Dimitrijević 1961: 101; Душанић 1965:94; Dušanić 1968: 95-96; Димитријевић 1975; Димитријевић 1996: 24-27; Бунарџић 2006: 51-53; Ђорђевић 2007: 88.

⁵²⁴ Душанић 1967а: 208; Душанић 1968: 97-98, 101.

⁵²⁵ Душанић 1968: 105-106; *Not. Dign. occ XXXII*, 26

⁵²⁶ Душанић 1968: 105-106; *Not. Dign. occ XXXII*, 35.

⁵²⁷ Димитријевић 1996: 19.

⁵²⁸ Димитријевић 1996: 20, сл. 5.

131).⁵²⁹ Овај потоњи предлог је веома интересантан, али је заснован на више крупних претпоставки, од геолошких и хидролошких акцидената до градње и постојања више римских објеката, које би најпре требало доказати и претворити их у чињенице, да би се могла донети поуздана претпоставка о стварној локацији Акуминкума. Због тога бих се вратио предлогу Д. Димитријевић. Приказ античких рушевина у залеђу обале Ф. Марсилија би требало узети опрезно, јер уколико бисмо имали иоле поверења у дату размеру, те зидине би се налазиле око 7-8 км југоисточно од Старог Сланкамена. Отприлике на тој раздаљини, и у том смеру налази се локалитет Танацков салаш (бр. 142), који никако не би могао да одговара датом опису. Постоји и могућност да Марсиљи позицију тих рушевина није дао у доброј размери, што је сасвим могуће, нарочито ако обратимо пажњу на чињеницу да се оне налазе на нешрафираном, белом делу копна, што значи знатно удаљене нешто пластичнијег, и на плану обележеног, рељефа уз Дунав. На 11 км југоисточно од Старог Сланкамена налази се велики касноантички локалитет Водице, код Нових Карловаца (лок. бр. 149, сл. 13), а нешто јужније од њега и веома индикативни трагови видљиви на сателитским снимцима, који указују на постојање утврђења димензија 230 x 180 м. Међутим, поставља се питање чему би на лимесу служило утврђење које је од њега удаљено не 7 или 11, већ и само километар или два? Уосталом, таква његова позиција не би задовољала два веома битна услова: то утврђење се не би налазило на лимеском путу, и код таквог утврђења Констанције не би могао на обали Дунава дочекати Лимиганте 359. године.⁵³⁰ Позиција Акуминкума II-III века тешко да ће моћи да буде откривена без теренског рада, будући да су могућности писаних извора којима располажемо ограничене и одавно исцрпене. Указао бих ипак на један детаљ који ни Д. Димитријевић ни Р. Бунарцић узели у обзир. Ради се о изнад већ поменутих остацима масивних зидова откривеним на локалитету Дугореп (лок. бр. 141), за које су истраживачи претпоставили да би могли да припадају римском фортификационом објекту, истичући да се ради о најзначајнијем налазу

⁵²⁹ Бунарцић 2006.

⁵³⁰ Димитријевић 1996: 30.

фортификационог карактера у Сланкамену.⁵³¹ Сматрам да би тај налаз свакако требало имати у виду када се разматра положај римског утврђења Акуминкум.

3.1.7. Просјанице

На локалитету Просјанице или Михаљевачка шума (лок. бр. 131) налазили су се остаци већег утврђења са кружним кулама на угловима (сл 11). Претпоставља се да је подигнуто крајем III века, након Диоклецијанове реформе војске, те да је трајало до пред крај IV века. Р. Бунарџић је, разматрајући положаје остатака утврђења и међусобног односа појединих грађевинских елемената, закључио да је оно страдало при одроњавању високе обале Дунава, што је резултирало обрушавањем највећег дела кастела за око 100 м надморске висине.⁵³² У његовој непосредној залеђини пролазио је лимески пут, а у ближој околини су и евидентирани некропола са зиданим гробницама (лок. бр. 132) и руралне насеобине (лок. бр. 134, 135). Мишљење Р. Бунарџића, који сматра да се управо на овоме месту налазио Акуминкум, који се традиционално препознаје на локалитету Градина у Старом Сланкамену или његовој непосредној околини, требало би узети са великом резервом, будући да на Просјаницама није регистрован материјал који би упућивао на постојање утврђења пре краја III века. Кастел на Просјаницама се не помиње у изворима и итинерарима, али се претпоставља да би његов антички назив могао бити *Ad Herculem* или *Castra Herculis*.⁵³³

3.1.8. Липовац 1

Иако је овај локалитет (бр. 30) удаљен око 2 км од обале Дунава, уврстио сам га у фортификационе објекте на лimesу због претпоставке да је поред њега пролазио лимески пут, чија је траса у сектору од Старог Сланкамена до Петроварадина ишла нешто даље од саме обале.⁵³⁴ На локалитету Липовац 1 евидентирани су остаци објекта квадратне основе за који је изнета претпоставка

⁵³¹ Piletić, Rašić 1961: 91. О погрешном идентификовању локалитета Дугореп и Хумка видети под локалитетом Хумка (лок. бр. 139)

⁵³² Бунарџић 2006.

⁵³³ Јовановић 2006: 119.

⁵³⁴ Бунарџић 2006: 45-46.

да је у питању спекулум, док се пар стотина метара западно од њега, са друге стране потока, налазила рурална насеобина са некрополом (лок. бр. 31).

3.1.9. Ровине

За налазе римске провенијенције евидентиране на овалном узвишењу изнад потока Раша (лок. бр. 24) изнета је претпоставка да су остаци спекулума који се налазио уз трасу пута ка Кузуму.⁵³⁵

3.1.10. Cusum (Петроварадин)

На доминантној позицији, на врху стене изнад високе лесне обале Дунава, месту где је касније саграђена и средњовековна Петроварадинска тврђава, налазио се римски кастел који је у литератури идентификован као римски *Cusum* (лок. бр. 23). Његова локација утврђена је на основу раздаљина између утврђења на лимесу познатих из итинерара,⁵³⁶ али и са миљоказа.⁵³⁷ Раздаљина до следећег утврђења узводно уз Дунав, *Bononia-Malata*, подударна је у оба итинерара, на миљоказу као и на самом терену, али је питање раздаљине и трасе пута ка утврђењу *Acumincum*, које се налази низводно, дискутабилно.⁵³⁸ Мањим делом остаци римског утврђења потврђени су заштитиним ископавањима почетком овога века и установљено је да су његови бедеми изграђени на контурама ранијег, земљаног праисторијског утврђења,⁵³⁹ а још средином XX века је на падини испод утврђења констатовано постојање и цивилног насеља.⁵⁴⁰ Немамо сигурних података о стационарању војних јединица у Кузуму током II и III века, али су изнете претпоставке да се тада у њему могла налазити *ala Pannoniorum*.⁵⁴¹ На основу *Нотиције* познато је да се у касној антици у Кузуму налазила јединица *equites Dalmatae*.⁵⁴²

⁵³⁵ Бунарцић 2006: 45.

⁵³⁶ *It. Ant.* 242, 2; *Tab. Peut.* 5A3.

⁵³⁷ Marsili 1726: 118, Tab. 47.

⁵³⁸ Више о томе видети у поглављу Комуникације овога рада, под *Лимески пут*. Такође видети и Петровић 1995: 10; Бунарцић 2006: 45.

⁵³⁹ Бунарцић 2006: 45, нап. 22.

⁵⁴⁰ Петровић 1995: 24-25.

⁵⁴¹ Душанић 1968: 102.

⁵⁴² Душанић 1968: 105; *Not. Dig. occ.* XXXII, 34.

3.1.11. Раковац

Налази се на обалама два потока, чија су се корита дубоко усекла у лес, и који се, северно од брда Стручица на коме се налази локалитет, уливају у алувијалну равн Дунава, удаљену око 500 м од локалитета (лок. бр. 22а). Приликом истраживања средњовековног манастира откривени су и објекти из римског времена, остаци хипокауста, а 200 м југозападно од Цркве и остаци четвороугаоног спекулума. Значајно је напоменути да са овога локалитета потичу опеке са жиговима више различитих војних јединица.⁵⁴³ На њиховим жиговима забележена су имена команданата, одреда и места са дунавског лимеса у Горњој Мезији, што је њихова прва забележена појава у Панонији.⁵⁴⁴

3.1.12. Марин До

На брегу изнад десне обале думбовачког потока, на самом излазу из његове долине, истражена је делимично очувана основа спекулума димензија 7,5 x 7,5 м (лок. бр. 20в).⁵⁴⁵ Спекулум се датује у IV век и истовремен је са комплексом виле рустике која се налази у долини думбовачког потока (лок. бр. 20б). Позиција на којој се спекулум налази омогућавала је његовој посади контролу над долином думбовачког потока на југу али и, што је важније, контролу над трасом лимеског пута који је ишао ближе обали Дунава, северно од спекулума.

3.1.13. Черевих

На доминантном брежуљку изнад Дунава регистровани су остаци зидова и покретног материјала римске провенијенције, који су били уоквирени мањим шанчевима (лок. бр. 17).⁵⁴⁶ У близини су налажени и зидани гробови, у којима су пронађене и опеке са печатом *cohors VI Herculia*.⁵⁴⁷ Испод самог утврђења пронађен је и натпис војника *cohors II Alpinorum*.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Душанић М. 1988; Шарановић-Светек 1990.

⁵⁴⁴ Душанић М. 1988: 96.

⁵⁴⁵ Брукнер 1976: 23.

⁵⁴⁶ Брукнер 1963.

⁵⁴⁷ Ljubić 1888: 59.

⁵⁴⁸ Mišković 1971: 82, No 81. Из нејасних разлога П. Милошевић је у утврђење у Черевиху сместио *cohors II Equitata* око средине I века (Брукнер, Милошевић, Даутова-Рушевљан 1987: 22) позивајући се на СІЛ III, 2361, односно наведени натпис војника *cohors II Alpinorum*.

3.1.14. Градац, Павлиш

Трагови објекта димензија 20 x 20 м протумачени су као остаци мањег утврђења (лок. бр. 15).⁵⁴⁹ Локалитет Градац налази се на брежуљку са десне стране ушћа потока Павлиш у Дунав, уз трасу лимеског пута.

3.1.15. Bononia-Malata (Баноштор)

Налази се у данашњем Баноштору, на врху брега на високој лесној заравни, на подручју око савремене цркве у томе месту (лок. бр. 14). Мањим сондажним радовима и рекогносцирањима евидентирани су остаци бедема утврђења, терми и још неких резиденцијалних објеката који би требало да се налазе унутар утврђења, као и припадајућих некропола. Обим досадашњих истраживања не омогућава иоле јасније сагледавање стратиграфије, нити покушај реконструкције грађевинских фаза. Положај утврђења у потпуности одговара подацима о раздаљинама између Бононије-Малате и суседних Куцијума (Илок) и Кузума (Петроварадинска Горња тврђава) које су забележене у итинерарима. Подацима о размештају војних јединица у периоду од касног I до краја III века немамо. У касној антици ово утврђење добија на значају, што се огледа и у важности војне формације која је тада у њему била смештена, јер тада се у Бононији-Малати налазила легија *V Iovia*. Бројчани састав војске у утврђењу је варирао, и претпоставља се да се ту најпре налазила цела легија, потом префект легије са половином њеног састава коју је чинило пет кохорти (*praefectus legionis quintae Ioviae cohortium quinque partis superioris*), да би под крај IV века тај број можда пао и на трећину састава тадашње легије.⁵⁵⁰ Посебан значај Бононија-Малата имала је као дунавска лука Сирмијума, са којим је била повезана путем дугим 19 римских миља који је ишао преко Фрушке Горе.⁵⁵¹ Из литерарних извора нам је познато да су се, на путу ка Сирмијуму, у Бононији-Малати искрцали цареви Јулијан 361.⁵⁵² и Грацијан 378. године.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Milošević 1972: 163.

⁵⁵⁰ Душанић 1968: 90-92; *Not. Dig. occ.* XXXII, 44.

⁵⁵¹ Више о овоме путу видети у поглављу овога рада посвећеном комуникацијама.

⁵⁵² *Amm. Marc.* XXI 9,6

⁵⁵³ *Amm. Marc.* XXXI 11,6

3.1.16. Onagrinum (Бегеч)*

Насупрот утврђења Бононија-Малата подигнуто је, по свој прилици за Диоклецијана, подигнуто је утврђење Онагринум на левој обали Дунава, на локалитету Кува код Бегеча. Процене величине тог утврђења, дате крајем XIX века, различите су, и крећу се од 340 x 220 м до 40-50 ха.⁵⁵⁴ У неколико кампања археолошких истраживања откривено је више зидова различитих димензија, од којих би требало истаћи да су почетком XX века зидове који су се налазили уз само речно корито,⁵⁵⁵ што може указивати и на очекивано постојање пристана. У Онагринуму је забележено присуство више војних јединица. Најважнији је свакако податак да је у овом утврђењу било седиште префекта легија *V Iovia* и *VI Heculia*,⁵⁵⁶ чије се присуство може везати за крај IV века,⁵⁵⁷ док би у ранијем периоду, у истом столећу, требало рачунати са посадом *auxilia Augustensia*.⁵⁵⁸

3.1.17. Нештин

На локалитету Кулуштра (бр. 11), уз трасу лимеског пута између Бононије-Малате и Кукцијума, откривени су један миљоказ из времена Александра Севера и остаци грађевинског објекта за који је претпостављено да је био мањи кастел или спекулум.⁵⁵⁹

3.1.18. Сусциум (Илок)

Утврђење Кукцијум (*Succium*), које се по итинерарима налазило на средини лимеског пута између Бононије и Корнакума, по 16 римских миља удаљено од оба. Претпоставља се да се налазило на месту данашњег Двора кнезова Илочких (лок. бр. 9). Стратешки положај претпостављене локације римског Кукцијума, на високој лесној обали Дунава, омогућава надгледање огромне равнице северно. Археолошка истраживања на том локалитету била су само заштитног карактера и током њих нису откривени поуздани трагови

⁵⁵⁴ Петровић 1995: 27.

⁵⁵⁵ Веленрајтер 1958; Dimitrijević, Gabričević, Vilotijević 1974; Dautova-Ruševljan 1972-1973.

⁵⁵⁶ *Not. Dig. occ.* XXXII 48 (*Praefectus legionis quintae Ioviae et septae Herculiae, in castello Onagrino*).

⁵⁵⁷ Душанић 1968: 91-92.

⁵⁵⁸ *Not. Dig. occ.* XXXII 41 (*auxilia Augustensia, contra Bononiam in barbarico in castello Onagrino*)

⁵⁵⁹ Milošević 1972: 162,

постојања римског утврђења.⁵⁶⁰ Претпоставља се да је узрок томе каснија градња двора кнезова Илочких, када је могло доћи до масовне употребе затеченог римског грађевинског материјала. О војним посадама у Кукцијуму током прва три столећа немамо поузданих података. Током касне антике у њему су се, према *Нотицији*, налазиле две коњичке јединице, *cuneus equitum Promotorum*⁵⁶¹ и *equites Sagitarii*.⁵⁶² Претпостављени простор кастела налазио се над старијим познолатенским насељем, а претпоставља се да се уз Кукцијум никло и касније, римско насеље. Налаз раноримског гроба, датованог у средину I века,⁵⁶³ надгробни натпис бившег центуриона I кохорте Лузитанаца Марка Аурелија Серена с краја II или почетка III века,⁵⁶⁴ а пре свега налази керамике која припада хронолошком распону од средине I до краја IV века,⁵⁶⁵ сведоче о континуитету живљења на овоме месту током читавог периода римске доминације.

3.2. УТВРЂЕЊА У ЗАЛЕЂУ ЛИМЕСА

У ову категорије уврстио сам утврђења која се не налазе на самом лимесу, без обзира да ли се она налазе тек 10-15 км јужно од Дунава, или су лоцирана уз обалу Саве. Приликом излагања наводићу утврђења у зависности од њиховог положаја, од севера ка југу.

3.2.1. Кулина-Градиште, Врдник

На месту средњовековног утврђења евидентирани су и налази римске провенијенције (лок. бр. 122). Имајући у виду изузетно повољан стратешки положај, који омогућава надгледање природног комуникационог правца преко Фрушке Горе, између Подлужја и обале Дунава, претпостављено је да се ту налазила и римска осматрачница, *спекулум*.⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Заправо најзнатије његове остатке можда предстаљају остаци античких стубова које је дао још Ф. Марсили почетком 18. века (Marsili 1726: Tab. 46).

⁵⁶¹ Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003: 58; *Not. Dign. occ.* XXXII, 25.

⁵⁶² Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003: 58; *Not. Dign. occ.* XXXII, 32.

⁵⁶³ Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003.

⁵⁶⁴ Rendić-Miočević 2009.

⁵⁶⁵ Jelinčić 2003.

⁵⁶⁶ Popović 1967: 173.

3.2.2. Caput Bassianense (Солнок)

Ово највеће утврђење у Срему налази се на ниском узвишењу званом Шевин брег, 3 км западно од Басијане, и неких 500-600 м северно од трасе пута Сирмијум – Басијана (лок. бр. 168). Утврђење има неправилан трапезоидни облик димензија 321,4 x 521,8 x 385 x 391,2 м укупне површине од око 16 ха. Уз његов североисточни део налази се још једно мање утврђење, димензија 200 x 150 м. Повлачећи аналогije са ситуацијама забележеним на Ђердапском делу лимеса, М. Петровић закључује да старија фаза већег утврђења на Солноку, чији су бедеми широки 1,05 м одговара начину градње логора крајем I века и почетком II века, док би млађа фаза, са дебљином бедема од 1,8 м, којој припадају и истражене куле полуистурене из равни бедема, могла бити датована у период обнове утврђења у приликом смене војних посада крајем III века.⁵⁶⁷ Мање утврђење, које се налази уз североисточни угао већег, по свој прилици је било земљано-палисадно. Оно, на жалост није истраживано, али на наведени начин градње упућују веома широки трагови његових бедема, што је уочљиво како на мапи из 1806 године (сл. 15),⁵⁶⁸ тако и на савременим сателитским снимцима (сл. 16).⁵⁶⁹ Такав начин градње мањег утврђења указује да оно по свој прилици припада најстаријем хоризонту изградње римских фортификација у југоисточном делу Доње Паноније, односно првој половини I века, за шта постоје примери и на другим деловима лимеса.⁵⁷⁰ Рано подизање првог утврђења могло је бити и разлог удаљености од римског пута Сирмијум – Басијана – Таурунум, који по свој прилици у том тренутку још увек није био изграђен.⁵⁷¹ У касном I и II веку у овом утврђењу су се могли извесни одреди легије *I Adiutrix*, чији је боравак у близини Басијана познат захваљујући натписима на надгробним споменицима њених војника.⁵⁷² У касној антици посаду овога утврђења чинила је *cohors I Thracum civium Romanorum*, за коју *Нотуција* наводи да се налазила у *Caput Basensis*.⁵⁷³

⁵⁶⁷ Petrović M. 1995: 222-223.

⁵⁶⁸ Ljubić 1883a: 67.

⁵⁶⁹ На сателитским снимцима доступним на Google Earth-у могу се приметити и контуре зграда унутар оба утврђења.

⁵⁷⁰ Petrović 1986: 92.

⁵⁷¹ Petrović M. 1995: 223.

⁵⁷² Душанић 1968: 89-90.

⁵⁷³ *Not. Dig.* XXXII 59 (*Tribunus cohortis primae Thracum civium Romanorum, Caput Basensis*). Сл. Душанић *Caput Basensis* разрешава као *Caput Bassianense*, видети Душанић 1968: 89, нап. 17.

3.2.3. Клисина, Шашинци

Округли брежуљак пречника 50 м, око кога се налази шанац широк око 20 м (лок. бр. 110). И. Јунг је забележио да се је крајем XIX века цео простор унутар шанца био озидан дебелим зидовима, иако су пре тога мештани већ били однели велику количину камена са тог места.⁵⁷⁴ На површини је и данас присутан материјал римске провенијенције. Локалитет се налази уз трасу пута Сирмијум – Фосе – Басијана.

3.2.4. Тврдењава, Добановци

Постојање мањег утврђења на овоме локалитету (бр. 275) је претпостављено на основу грађевинског материјала присутног на површини, стратешки повољне позиције изнад канала Галовица и налаза опеке са жигом *cohors III Alpinorum equitata*.⁵⁷⁵ На основу покретног материјала може се датovati у IV век.

3.2.5. Градуждине, Дебrc

Остатке мањег кастела (или спекулума?) евидентирао је Ф. Каниц крајем XIX века⁵⁷⁶ на десној обали Саве (лок.бр. 502), али је већ у то време већи део фортификације био одроњен ерозивним деловањем Саве. У непосредној близини је уочена и очувана конструкција пута Сирмијум – Сподент – Сингидунум,⁵⁷⁷ чија је траса ишла јужно од Саве.

3.2.6. Градуштина, Бељин

Постојање кастела димензија 150 x 100 м, са округлим кулама на угловима, забележио је Ф. Каниц.⁵⁷⁸ Кастел се налазио на самој обали Саве, на ушћу речице Вукодраж. Судаћи по скици Ф. Каница, фортификацију је већ крајем XIX века добрим делом оштетило одроњавање обале. Мањим сондажним рекогносцирањима 1971. године утврђено је да је кастел подигнут највероватније крајем III века. Североисточно од кастела, са друге стране речице Вукодраж

⁵⁷⁴ Jung 1890: 26-27.

⁵⁷⁵ Dimitrijević 1961: 98.

⁵⁷⁶ Каниц 1985: 366.

⁵⁷⁷ Васић 1985: 130.

⁵⁷⁸ Kanitz 1892: 126, fig. 89.

почиње велики антички локалитет на Ушћу (бр. 552) за који постоји основана претпоставка да је у питању муниципијум Сподент(...). Кастел на Градуштини и претпостављени муниципијум Сподент морали су стајати у тесној вези једно са другим, будући да их раздваја само ток Вукодража. Југозападно се на кастел наставља још један део цивилног насеља. Сама позиција фортификације веома је интересантна. Поред тога што је уз сам кастел пролазио јужни копнени пут од Сирмијума ка Сингидунуму, дакле десном обалом Саве, он је контролисао и пловни пут реком. Посебну пажњу треба обратити на само ушће речице Вукодраж у Саву. Ова мала река непосредно испод кастела прави једну јаку окуку, усецајући се у знатно више обале око ње и творећи на тај начин један мали ревер који је преко целе године испуњен водом. Такво место је идеално за склањање бродова за немирног времена на главном пловном путу, реци Сави, те би се могло претпоставити да се уз њега налазио и пристан за бродове.

О присуству војних јединица у југоисточном делу Доње Паноније јужно од Саве, у Мачви и Посавини, немамо никаквих информација. До недавно чак није био забележен ни један једини примерак опека са жиговима војних јединица. Прва опека са таквим жигом пронађена је непосредно уз кастел на Градуштини, у поменутом цивилном насељу југоисточно од њега. У питању је опека са жигом легије *I Noricorum (Figulinas Ivensianas Leg I Nor)*,⁵⁷⁹ која није боравила у овим крајевима.

3.2.7. Градац, Звечка

Мањи кастел, трапезоидне основе и димензија 60 x 80 м налази се у Посавини, на прелазу преко реке Тамнаве (лок. бр. 575). Постојање зидова утврђено је мањим сондажним ископавањима 1968. године, а облик фортификације претпостављен је на основу конфигурације терена забележене на мапи размере 1:1000 (сл. 36).⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ Црнобрња, Ратковић 2015.

⁵⁸⁰ Црнобрња А. 2005: 67-68, бр. 16.

3.3. МАЊИ ФОРТИФИКАЦИОНИ ОБЈЕКТИ У ЗАЛЕЂУ ЛИМЕСА

У залеђу лимеса, како у Срему, тако и на простору јужно од Саве, евидентиран је већи број мањих фортификационих објеката. У питању су куле стражаре – спекулуми, који су се налазили на стратешки значајним пунктовима уз путеве или у близини већих поседа. Највећи број таквих објеката регистрованих на нашој територији није поуздано идентификован, већ су њихове намене само претпостављена. Претпоставка да су у питању спекулуми доношена је на основу два основна параметра: мале површине коју су прекривали остаци грађевинског шута (опека, камена, малтера) и повољног положаја на коме су се ти остаци објекта налазили. Такав приступ има своје оправдање у чињеници да се, на пример, некрополе са зиданим гробницама, које на површини остављају сличан траг, по правилу не налазе на истакнутим и узвишеним позицијама. Са друге стране, мање виле које би биле само делимично оштећене обрадом земље могле би на површини оставити веома сличну ситуацију попут оне која је подразумевана за идентификацију спекулума, а и оне су често грађене на местима чији положај омогућава добар преглед околног терена. Будући да веродостојност навода о постојању спекулума не можемо проверити без ископавања, у овај преглед ћу, поред спекулума који су потврђени ископавањима, укључити и све локалитете на којима је њихово присуство претпостављено.

3.3.1. Мања утврђења и спекулуми у Срему

На подручју Срема, не рачунајући спекулуме који се налазе у склопу фортификационог система лимесу на обали Дунава, три спекулума су истражена, док је на још три локације њихово постојање само претпостављено. Сва три претпостављена мања утврђења (спекулума?) налазе се у Подлужју доњег Срема, на локалитетима Дужнице код Шимановаца (бр. 242), Мала хумка (бр. 234) и Лекића камен код Сремских Михаљеваца (бр. 247).

Истражени спекулуми налазе се уз веће стамбене агломерације, у близини путева. Спекулум на локалитету *Митровачке ливаде 2* (бр. 82) налазио се у близини виле рустике која није истраживана, на око 20 м од ње. Његове

спољашње димензије биле су 4,5 x 4,5 м, дебљина зидова 0,7 м, и са таквом величином он би се налазио на граници између категорија малих и средњих спекулума (сл. 7).⁵⁸¹ О. Брукнер је изнела претпоставку да је ова кула-осматрачница могла имати улогу не само у одбрамбеном систему саме виле, већ и оближњег Сирмијума.⁵⁸²

Спекулум идентичних димензија као и пертходни, истражен је на локалитету Кудошке ливаде код Шашинаца (лок. 114). И његове димензије износиле су 4,5 x 4,5 м, са дебљином зидова од 0,7 м, а налазио се око 70 м удаљен од базилике истражене на истом локалитету (сл. 10), и обе су датоване у IV век.⁵⁸³ Постоје индикације да се на овоме локалитету, или у његовој непосредној близини, налазила путна станица Фосе (*mutatio Fossae*), прва у низу на друму који је водио од Сирмијума ка Таурунуму.

Спекулум на локалитету *Камендин*, у Земун Пољу (лок. бр. 263) био је већих димензија 8,7 x 8,7 м, а ширина темеља била је до 1,5 м, а датован је у IV век (сл. 28).⁵⁸⁴ Налазио се у непосредној близини већг резиденцијалног објекта са хипокаустом, а претпоставља се да су и спекулум и резиденцијални објекат чинили део насеља и пратећих објеката уз путну станицу Алтина (*mutatio Altina*) на путу Сирмијум – Сингидунум, то јест његовом одсеку између Басијане и Таурунума.

У овоме прегледу мањих фортификација у Срему указао бих и на ситуацију евидентирану на вили рустици истраженој на локалитету Митровачке ливаде 3 (лок. бр. 83), иако није у питању самосталан фортификациони објекат. Наиме, вила која је изграђена у III веку, коришћена је и током IV века, када једоживела је извесне промене и адапције. Најзначајнија адаптација огледа се у преправци којом је апсида претворена у одбрамбену кулу.⁵⁸⁵ Та преправка највероватније је изведена у другој половини IV века.

⁵⁸¹ Вајенагу 2010: 161.

⁵⁸² Брукнер 1995: 142-14, сл. 4.

⁵⁸³ Брукнер 1995: 139.

⁵⁸⁴ Dimitrijević 1969: 88-89, sl. 10.

⁵⁸⁵ Брукнер 1995: 140-141, Пл. 3.

3.3.2. Мања утврђења и спекулуми јужно од Саве

Јужно од Саве, у данашњој Мачви, Посавини и Тамнави, није истраживан ни један мањи фортификациони објекат, али је на шест места претпостављено њихово постојање. На северу Мачве, уз десну обалу Саве, један такав објекат претпостављен је на локалитету Кулина, код Салаша Ноћајског (лок. бр. 349), где су уз присуство грађевинског шута на мањем простору, забележени и налази римског оружја и опреме. Локалитет се налази наспрам Сирмијума, а поред њега је по свој прилици пролазио јужни пут Сирмијум-Сингидунум, који је ишао десном обалом Саве. Могуће постојање спекулума претпостављено је и на локалитету Јовановића имање у Дрену (бр. 582), који је ситуиран на самој граници између области Посавине и Тамнаве, на северном ободу Дренског виса. Забележени површински налази и положај локалитета на прелазу преко Тамнаве у Обреновцу (лок. бр. 572), навели су ме да и на њему претпоставим постојање куле стражаре. Као спекулуми се тумаче и остаци грађевина на два локалитета у Тамнави, брду Чот код Кусања у Свилеуви (лок. бр. 519в) и Белим орницама код Дружетића (лок. бр. 529в). Позиције на којима се налазе спекулуми на оба локалитета су веома сличне. Позиционирани су на доминантим узвишењима испод који се налазе остаци руралних насеља (лок. бр. 519а и 529а) и њима припадајућих некропола (лок. бр. 519б и 519в). Такође, оба комплекса (насеље, некропола и спекулум) налазе се уз претпостављени вицинални путни правац који је спајао Тамнавску са Посавском облашћу.⁵⁸⁶

3.4. ДИСКУСИЈА

Почетак градње утврђења на нашој територији може се очекивати убрзо након финалног доласка Рима, и почетка сталног присуства војске на њему, односно након угушења панонског устанка 6 до 9. године наше ере. Као једна од кључних тачака ка којој су били усмерени напади устаника, и где се налазило упориште Римљана, у изворима се спомиње Сирмијум.⁵⁸⁷ О релативно слабом присуству војске, односно њеном распореду који није могао да пружи адекватан

⁵⁸⁶ Видети део *Вицинални путеви* у оквиру поглавља *Комуникације* овога рада.

⁵⁸⁷ Mirković 2006: 24.

одговор на изненадан и страховит напад побуњеника, посредно сведочи неколико података. Италици, конкретно римски трговци, присутни на овом тлу по свој прилици већ извесно време, били су, по сведочењу Велеја Патеркула, масакрирани од стране устаника.⁵⁸⁸ Устаници су напали и опсели Сирмијум, али нису успели да га освоје. Сирмијум по свој прилици није могао сам да се брани, јер у њему није било већих војних снага, које су биле раштркане по овој области, удаљене од својих команди и релативно брзо уништене, те му је у помоћ притекао Цецина Север (*Caecina Severus*), управник суседне Мезије.⁵⁸⁹ Овакав опис дешавања, иако штур, сведочи да су у изненадном нападу страдали Италици, који су се очигледно налазили и ван Сирмијума, али не и у близини структура које су им могле пружити заштиту. Чињеница да је Сирмијум, односно становништво и војска у њему одолело удару побуњеника, може се објаснити и присуством одређених раних фортификационих елемената око града, чији нам трагови нису познати, а који су им омогућили да први напад одбију. Очигледно је да у то време стални и утврђени војни логори на нашем простору још увек нису постојали. Ипак, требало би скренути пажњу на мање утврђење на локалитету Солнок (*Caput Bassianensis*, лок. бр. 168), које се налази уз североисточни угао млађег утврђења. Трагови његових бедема, као и удаљеност од, по свој прилици, касније изграђеног пута Сирмијум-Таурунум, указују да су они били земљано-палисадни, те би се могло рачунати да оно припада најстаријем хоризонту фортификација у југоисточном делу Доње Паноније, односно времену прве половине I века. У то време се у Доњој Панонији још увек не назире контуре касније успостављене одбрамбене линије утврђења на дунавском лимесу,⁵⁹⁰ али се мора рачунати са извесним војним присуством. Такву ситуацију потврђују и анализе распореда раних војничких натписа, на основу којих је закључено да је први талас градње аугзилијарних логора на лимесу био ограничен на подручје северно од Корнакума (данашњег Сотина), док је подручје Срема било штићено деловима легија са његовог подручја и из оближњег Сингидунума.⁵⁹¹ Позиција на којој се налазило утврђење на Солноку била је веома добра у случају неопходности брзе реакције,

⁵⁸⁸ Moczy 1974: 71; *Velleius Pat.* II, 110, 5

⁵⁸⁹ Mirković 1971: 12; Mirković 2006: 25.

⁵⁹⁰ Karavas 2001: 47-48.

⁵⁹¹ Душанић 1968: 96.

јер оно се налази у самом физичком средишту источног Срема. На готово идентичној удаљености од њега, око 25-27 км, налазе се на западу Сирмијум и Дунав на северу и истоку, док је само неколико километара јужније почињало пространство мочвара Подлужја доњег Срема. Такав положај утврђења одговарао би и главном фокусу римске војске у овим крајевима након Панонског устанка 6-9. године: концентрисању у близини будућих римских урбаних центара, осигуравању финалног смиривања ситуације унутар провинције и постепене консолидације управе и обезбеђеивање главних путних праваца за снабдевање војске.⁵⁹²

Прво размештање аугзилијарних јединица на нашем делу лимеса по свој прилици се догодило у последњој четвртини I века, за Домицијана. На основу епиграфских споменика Сл. Душанић је претпоставио да је у питању била *cohors I Britannica miliaria civium Romanorum equitata*, која је у Панонији боравила од 80. до око 100. године, а била је смештена највероватније у Акуминкуму (Стари Сланкамен).⁵⁹³ Стање истражености утврђења на делу лимеса који је предмет овога рада не омогућава нам подробније разматрање појединих фаза њихове изградње. Ипак, могу се уочити одређене правилности код готово свих утврђења. Једна од њих је да су сва утврђења уз Дунав подигнута на местима на којима је евидентирано и присуство аутохтоног становништва у време и непосредно након доласка Рима. Римске фортификације Акуминкум (Стари Сланкамен) и Кузум (Петроварадин) подигнуте су изнад латенских утврда које су им претходиле. Интензивно насељавање цивилног становништва у непосредној околини Кузума већ током I века, као и појава луксузне импортоване керамике, посредно указују да би могли рачунати и са постојањем фортификације већ у I веку. Б. Брукнер је на основу налаза керамике закључила да је и Бононија већ у I веку имала војни логор, али да у његовој околини није дошло до већег степена романизације ни у доба Флавијеваца.⁵⁹⁴ Уколико, у недостатку података о стратиграфији самих утврђења, посматрамо хронолошки распон доступног покретног археолошког материјала, могли бисмо закључити да је већина фортификација на нашем делу лимеса била успотављена већ крајем I века (Taurunum, Burgenae, Rittium,

⁵⁹² Karavas 2001: 49-50.

⁵⁹³ Душанић 1968: 95-96.

⁵⁹⁴ Брукнер 1987: 58.

Acumincum, Cusum, Bononia). Изостанак обимнијих археолошких истраживања оставља недоумицу по питању начина градње првобитних утврђења, те не знамо не само њихове димензије, већ не познајемо ни технику градње и врсту материјала која је том приликом коришћена. У време Флавијеваца нису забележени значајнији упади варварских група са леве обале Дунава, а у то време наш простор могао је служити првенствено као транзитна зона за трупе у пролазу ка истоку, или њихово привремено стационирање.⁵⁹⁵ Имајући то у виду, може се рачунати и са првобитно мањим, земљано-палисадним утврђењима на обали Дунава, довољним да задовоље потребе превентивне заштите. Са друге стране, не смемо искључити ни могућност да је већина утврђења изграђена тек за Трајана и Хадријана, и то на местима или у близини већ постојећих насеља. Подударност у избору локација не би требала да нас изненађује, јер насеља уз обалу су и настајала на местима погодним за комуникацију и трговину са популацијом на супротној обали, а управо таква места била су и логичан избор за подизање војне утврде.

Посебно је комплексна ситуација коју бележимо у Таурунуму, где је положај старијег, земљано-палисадног утврђења претпостављен на узвишењу на Гардошу, одакле се утврђење касније премешта ниже, уз обалу Дунава, када у Таурунуму бива смештено седиште Панонске флоте.⁵⁹⁶ Међутим, ако имамо у виду да је Панонска флота (*classis Flavia Pannonica*) формирана за Флавијеваца, и то највероватније за Веспасијана, који је дедукцијом ветерана-помораца из Равене обновио пловидбу Савом,⁵⁹⁷ поставља се питање коме је и када служило старије утврђење на Гардошу? Будући да Таурунум као насеље први пут помиње Плиније управо у другој половини I века,⁵⁹⁸ то би могло значити да је у то време већ имао одређени урбани и стратешки значај. Усудио бих се да претпоставим да је утврђење на Гардошу, уколико је заиста постојало, могло потицати из периода прве половине I века, пре почетка консолидације лимеса и планске изградње утврђења на њему, односно истом периоду као и већ поменуто утврђење на Солноку, у залеђу лимеса. Нешто доцније смештање седишта панонске флоте у

⁵⁹⁵ Karavas 2001: 54

⁵⁹⁶ Димитријевић 1996: 10.

⁵⁹⁷ Mocsy 1974: 112-113.

⁵⁹⁸ *Nat. hist.* III 148.

Таурунум имало би у том случају и додатно оправдање, будући да се пловидба Дунавом морала одвијати и пре оснивања прве званичне флоте у Панонији, а повољан положај Таурунума, у близини ушћа двеју великих река, намеће претпоставку да је као пристан могао бити коришћен и пре Веспасијановог времена. Ипак, подсетићу да се на основу епиграфских споменика само за *cohors I Britannica miliaria civium Romanorum equitata* може поуздано тврдити да је била стационирана на нашем простору, и то највероватније у Акуминкуму.

Већ почетком II века, за Трајана и Хадријана долази до консолидације лимеса, и у том периоду је по свој прилици дошло и до изградње већине утврђења од чврстог материјала, која ће на тим местима остати и наредних столећа, обезбеђујући не само границу, већ и сигуран транспорт Дунавом. Током II века на лимесу се може рачунати са три стално стациониране аугзилијарне јединице: *cohors I Campanorum voluntariorum civium Romanorum* у Акуминкуму, *ala I Ilyaeorum sagittariorum* у Ритијуму и *cohors I Thracum civium Romanorum* у Бургенама,⁵⁹⁹ а томе треба додати и делове Панонске флоте, чије се једно седиште поуздано налазило у Таурунуму. Посаде утврђења у Кузуму и Бононији у том периоду нам нису познате, али је евидентно да су та два кастела и тада активна, те не можемо знати да ли су у њима били стационирани делови три набројане јединице, или неких других, чија нам имена нису позната.⁶⁰⁰ Прва фаза градње већег утврђења на Солноку (*Caput Bassianense*) такође се датује у крај I и почетак II века, али се намеће питање којој јединици је требао логор са 25 кула и унутрашњом површином од око 16 хектара? Логор такве величине могао је примити и читаву легију, али ми немамо индицију о дужем боравку било које легије или дела легије у то време. Одговор на то питање можда се крије у неопходности смештаја већег броја војника на пропутовању ка даљим бојиштима. А. Мочи претпоставља да се један легијски логор могао налазити за Домицијанових и Трајанових ратова у близини Сирмијума, а на концентрацији војске у Срему инситира нарочито за време Домицијановог рата против Дачана, када се западна граница Децебалове Дакије налазила на Тиси.⁶⁰¹ Позиција великог

⁵⁹⁹ Душанић 1968: 96-101.

⁶⁰⁰ Постоји претпоставка да је у Кузуму, од краја II века, боравила *ala Pannoniorum*, видети Душанић 1968: 102.

⁶⁰¹ Mocsy 1974: 85-86.

логора на Солноку, као и претпостављено време његове изградње, могу понудити одговор на Мочијево трагање за одговарајућим местом за смештај Домицијанове војске "негде у подручју Сирмијума". Исти логор могао је бити употребљен и за смештај војске Марка Аурелија током кампања против Маркомана, Сармата и Јазига, када је војска за експедицију сабирана у околини Сирмијума, а и сам император је боравио у овоме граду.⁶⁰²

Посаде утврђења на лимесу током III века нису нам познате, али се претпоставља да су јединице које су се у њима налазиле у II веку на истим местима остале све до под крај III века. У другој половини III века долази до промена у организацији војних јединица, те старе але и кохорте по свој прилици постепено бивају реорганизоване у нове аугзилијарне јединице. У списку јединица који садржи *Нотиција*, и који се односи на IV и рани V век, налазе се потпуно нове јединице, а једина коју познајемо из ранијих периода, *cohors I Thracum civium Romanorum*, са лимеса је измештена у унутрашњост, у логор *Caput Bassianensis*. Од краја III века, односно Диоклецијанове војне реорганизације, уочавају се и новине у организацији читавог фортификационог система. На самоме лимесу и даље се налазе раније подигнута утврђења, у којима се сада налазе војне јединице нових назива, као и делови две новоформиране легије *V Iovia* и *VI Herculia*.⁶⁰³ Диоклецијан као додатне безбедносне мере у рату са Сарматима 294. године подиже нова утврђења на левој обали Дунава, код нас *castrum Onagrinum*, наспрам Бононије,⁶⁰⁴ и у њему бивају смештени детаשמани новоосноване легије. Такође крајем III века, на потесу између Акуминкума и Кузума подигнуто је ново утврђење на локалитету Просјанице код Чортановаца, које *Нотиција* не познаје. На такво датовање нас наводе и кружне куле на угловима утврђења, карактеристичне за утврђења настала крајем III век. Велика промена у приступу обезбеђења лимеса огледа се и томе ште у Таурунуму после неколико столећа више није смештено седиште Панонске флоте, већ се у њему први пут помињу искључиво копнене јединице. Стара утврђења на лимесу већ током прве половине IV века бивају обновљена и прилагођена новој одбрамбеној стратегији. За промене у изгледу утврђења на нашем делу лимеса услед слабе

⁶⁰² Mirković 2006:61.

⁶⁰³ О размештају јединица током IV видети у попис утврђења, у овоме поглављу изнад.

⁶⁰⁴ Mocsy 1974: 269.

истражености немамо потврде на терену, осим једног елемента у Бургенама, али их можемо претпоставити на основу промена забележених на северном делу лимеса. Оне се огледају у затварању улаза у утврђења, при чему на њима остаје само један улаз окренут ка реци, и доградњи и постављању избачених лепезастих кула на угловима.⁶⁰⁵ Овај други елемент забележен је у Бургенама, где је истражена североисточна кула утврђења лепезасте основе, која припада времену након последње трансформације утврђења у IV веку.

Између кастела изграђене су и куле осматрачнице – спекулуми. На нашем сектору лимеса евидентирано је више таквих објеката током рекогносцирања, од којих су два и истражена, на локалитетима Хумка између Ритијума и Акуминкума, и код Марин Дола, између Кузума и Бононије. Оба истражена спекулума били су готово идентичних димензија (7,7 x 7,7 и 7,5 x 7,5 м), што указује и на стандардизацију у изгледу најмањих фортификационих објеката. Постојање спекулума, или мањих утврђења, између Чортановаца и Кузума претпостављено је на два места (Липовац 1 и Ровине), између Кузума и Бононије на четири локалитета (Марин До, Градац, Раковац и Черевих) и између Бононије и Кукцијума на једном месту (Нештин).⁶⁰⁶ Разлог подизању већег броја новог типа фортификационих објеката, спекулума и бургуса на лимесу, може се двојако посматрати. Један разлог може лежати у жељи за бољим надгледањем границе и, у садејству са новим коњичким јединицама, бржем реаговању. Нешто другачије виђење указује да је осим боље видљивости, разлог подизању већег броја мањих утврђења могао лежати и у надомештању слабљења одбрамбение линије због смањења бројности посада у кастелима.⁶⁰⁷ Притисак који се осећао на лимесу и свест о тињајућој претњи са леве обале Дунава узроковали су и градњу фоортификационих објеката у залеђу. Доктрина одбране лимеса само једном линијом утврђења очигледно није више уливала поверење, и нова утврђења се граде и у унутрашњости Срема, Мачве и Посавине. Утврђења се граде и на Фрушкој Гори (Кулина-Градиште), вероватно ради обезбеђивања путева који су прелазили преко ње. Велико утврђење на Солноку (*Caput Bassianense*) је крајем III

⁶⁰⁵ Јовановић 1998.

⁶⁰⁶ У литератури нису јасно прецизиране површине које су поједина претпостављена "мања утврђења" или "спекулуми" заузимали. Чини се да у случају Раковца и Черевиха, уколико су у питању фортификациони објекти, можемо рачунати са утврђењима већим од спекулума,

⁶⁰⁷ Christie 2007: 554.

века обновљено изградњом практично новог, јер готово дупло шири бедеми зидају се на истом простору паралелно са старијим. У њему ће бити смештена *cohors I Thracum civium Romanorum*, која се до тад налазила на самом лимесу, у Бургенама. Додатно се обезбеђује и главна копнена комуникација кроз Срем, пут Сирмијум-Басијана-Таурунум. Поред спекулума истражених на локалитетима Камендин у Земун Пољу (претпостављена мутација Алтина) и Кудошке ливаде код Шашинаца (у близини мутације Фосе), евидентирано је присуство спекулума и уз виле. Претпостављена мања утврђења налазе се и у Подлужју доњег Срема, где раније нису евидентирани фортификациони објекти. Већина њих налази се уз канал Јарчину који је у римско доба био плован, што значи да и они обезбеђују путни правац, овај пут пловни.

По први пут у IV веку имамо податке о фортификацијама и јужно од Саве. Спекулум код Салаша Ноћајског, остаци утврђења на Градужини код Дебрца и кастел на Градуштини код Ушћа налазили су се на обали Саве и уз јужни пут Сирмијум – Сингидунум, надгледајући тако транспорт и воденим и копненим путем. Кастел на Градуштини код Бељина, уз сам муниципијум Сподент(...) подигнут је крајем III века, у првој етапи зидања нових утврђења након Диоклецијанове реформе војске, као и већ поменути кастели код Чортановаца и каструм Онагринум на левој обали Дунава. Два спекулума регистрована су и уз један претпостављени вицинални путни правац, који је спајао области Тамнаве и Посавине, а један на прелазу из Посавине у Тамнавску област, на претпостављеном вициналном путном правцу који је водио од муниципијума Сподент(...) код села Ушћа. На прелазима преко Тамнаве ка области Горње Мезије, код Обреновца, налазили су се један спекулум и једно мање утврђење (Мост на Тамнави и Градац). На жалост, осим времена изградње кастела на Градуштини, хронолошки распон у коме су настали мањи фортификациони објекти јужно од Саве не можемо ближе одредити. Узимајући у обзир да се та врста објеката у Срему, али и дургим деловима дунавског лимеса, појављује кроз IV век, то би и оне јужно од Саве могли одредити у исто време.

Међутим, намеће се питање да ли је само опасност која је претила од спољашњег нерпијатеља условила и изградњу фортификационих система јужно од Саве? Положај утврђења на Градуштини код Дебрца и Градужини код Ушћа

ишао би у прилог тези о стварању превентивног система одбране од евентуалних упада варварских племена. Градња кастела на Градужини код Ушћа предузета је по свој прилици одмах након Диоклецијанових ратова са Сарматима, истовремено када и обнова и унапређење фортификационог система на дунавском лимесу. Чини се да је поред обезбеђења пловног и копненог пута, војна јединица стационарирана у овом кастелу имала бити и гарант сигурности великог цивилног насеља уз које се налазила, муниципијума Сподент(...), а можда је чинила и резервну, другу линију одбране на самој Сави, заједно са утврђењем код Дебрца. Не треба заборавити да је прелазак евентуалног непријатеља преко Саве отварао пут не само ка пљачци бројних богатих пољопривредних поседа у Мачви и Посавини, већ и ка рудничким областима које би им тада биле практично на дохват руке. Таква могућност морала је бити предвиђена, јер рудници на Дрини и Космају били су најважније богатство на том подручју. За очекивати је да је држава морала да има додатни план њиховог обезбеђивања, будући да већ и ојачавање самога лимеса указује на свест о знатнијој опасности која је претила у надолазећим временима. У истом светлу би се могла посмартрати и мања утврђења која су евидентирана у тој области. Она се налазе на потенцијалном путном правцу из Посавине ка Тамнавској области (Кусање и Беле орнице), и на прелазима преко Тамнаве (Градац и мост на Тамнави), а сви ти путни правци настављају се ка рудоносним областима. Због тога је и било неопходно успоставити систем обавештавања о евентуалним изненадним продорима непријатеља. Хоризонт остава које се везују за упад Квада и Сармата 374/375. године, односно Гота 378. године,⁶⁰⁸ као и уочених трагова страдања насеља у том периоду који,⁶⁰⁹ сведоче да бојазан није била неоправдана, као и да чак и предузете мере подизања утврђења у неким ситуацијама нису биле довољне.

Релативно велики број утврђења у јужном делу Доње Паноније, касније Друге Паноније, познат нам је већ и из писаних извора, а у највећој мери су

⁶⁰⁸ У питању су следеће оставе у Мачви, Посавини и Тамнави: Јадранска лешница у Иверку (Mirnik 1981. 79, no. 285; Petrović 2004: 8, br. 20), Десић код Шапца (Mirnik 1981: 77, no. 220; Јовановић 1985: 64; Бенцаревић 2005: 558, бр. 17), Мрђеновац код Шапца (Petrović 2004: 9, бр. 31; Бенцаревић 2005: 558, бр. 18), Микоус код Шапца (Petrović 2004: 9, бр. 29; Бенцаревић 2005: 559, бр. 20), Нурча код Обреновца (Црнобрња Н. 1991: 46-47), Велико Поље код Обреновца (Црнобрња Н. 1991: 47-48), Црквине код Малог Борка (Црнобрња А. 2011а: 264).

⁶⁰⁹ Виле у Штитару, Прњавору, али се и за већину вила у Мачви сматра да страдају управо у овој варварској инвазији, видети Васић 1985: 10, 11.

њихове локације потврђене и на терену. За не мали број фортификационих објеката знамо и на основу површинских налаза евидентираних током рекогносцирања. На жалост, мали је број утврђења археолошки истраживан, а и када је то био случај, истраживања су била ограниченог и пре свега заштитног карактера. Ни једно од већих утврђења није у знатнијој мери истраживано, те и за она која су нам позната из писаних извора немамо довољно података да би могли иоле озбиљније да размишљамо о њиховом трајању, обновама, евентуалним деструкцијама. Ипак, и у таквој ситуацији, у којој оскудевамо са подацима и у квантитативном и у квалитативном смислу, општа слика коју имамо пред собом омогућава нам да пратимо и потврдимо основна дешавања у нашем подручју. Кроз развој фортификационих система у Доњој Панонији (касније Другој Панонији) могу се, у основним елементима, сагледати кроз време опасности које су се над тим подручјем надвијале, као и мере које је тим поводом предузимала држава.

4. ПУТЕВИ И КОМУНИКАЦИОНИ ПРАВЦИ

И пре првог писаног трага о крајевима Срема, Семберије, Мачве, Посавине и Тамнаве, које у овоме раду разматрам, на основу археолошких налаза пратимо много дуже трајање промета робе, људи, знања и идеја. Наравно, овде се нећу бавити самим почецима трговине, али треба истаћи да поједине правце којима је колала размена можемо пратити већ од неолита. Јасно је да у том времену не можемо замишљати путеве какве знамо у римском периоду, али није згорег подсетити се да су се основни правци комуникација, бирани на основу њихове исплативости и проходности, одржали миленијумима. Није зато необично да су и нека од кључних комуникационих (или саобраћајних?) чворишта бивала настањена у многим периодима наше прошлости. Први индиректни помен крајева којима се у овоме раду бавим, можемо наћи у Аргонаутици Аполонија са Родоса, где се описује пловидба која је водила Дунавом до његовог ушћа са Савом, и потом Савом све до северног Јадрана.⁶¹⁰ Тај опис је лапидаран, али ипак у довољној мери конкретан да нам сведочи како се иза митских Аргонаута крију храбри истраживачи непознатог, који су кроз њима дотад стране и митске земље пропловили Балканским полуострвом и његовим ободом, до северног Јадрана. Тај речни пут користили су сигурно и многи пре њих, али чини се да је антички свет који је познавао писменост, и писао историју, убрзо након авантуре Аргонаута престао да га користи. Искуства стечена том првом описаном и у сећању сачуваном пловидбом полако су бледела, те ће код каснијих античких писаца сећање на тај пут полако бледети. Првобитно сведочанство, нека врста примитивног итинера, лагано ће се крунити да би столећима доцније, у III века п.н.е. та слика већ толико избледела, да је у њој стајала искривљена представа о Подунављу и речним токовима у њему.⁶¹¹ Сведочанства која пружа археологија указују да је тај пут и даље коришћен. Можда најилустративнији пример пружају налази на локалитету Ушће код Обреновца (бр. 552). На том локалитету

⁶¹⁰ Аргонаутика 4.282-292, према Domić-Kunić 2006, 125.

⁶¹¹ Domić-Kunić 2006, 67-68. Ауторка претпоставља каснијем губљењу исправне представе о северним деловима Балкана доприносе и Келти који су их већ крајем IV века п.н.е. запосели. Више о Аргонаутици као првој скици економске географије једног дела Европе, видети: Гавела 1983.

пронађена је остава тетрадрахми Филипа II и њихових варварских имитација, похрањена у у првој половини III века п.н.е. у бронзану (или бакарну?) посуду украшену рељефним ликовима људи и животиња која је изгубљена, али по описима сведока подсећа на ситале из подалпских предела.⁶¹² Други је налаз римског републиканског *aes grave sextans*-а, номинала искованог између 280. и 276. године п.н.е., новца од бакра, дакле неплеменитог метала. Иако малобројни, ови налази нам указују да је пурни правац реком Савом у то време био коришћен за трговину, којом је до наших крајева приспевао и новац са запада, као далека претходница потоњих римских освајања.

Доласком Рима појам пута добија једно ново значење. Војно освајање одређених крајева, а тако и будућег југоисточног дела Доње Паноније, веома брзо је пратило и прављење путева којима су у наредним столећима пролазиле римске легије ка даљим освајањима, али су њима колали и роба и новац, због којих су освајања и предузимана. И римски путеви неретко су пратили старије комуникационе правце, али новина је да су били грађени квалитетно и од чврстог материјала, те су се њихови остаци често очували и до данашњих дана. Не тако ретко на римским комуникацијама грађени су и каснији путеви.

Трасе римских путева на нашем предметном подручју познајемо из двојакних извора, најпре из очуваних античких итинерара али и са самог терена, где су откривани археолошким истраживањима. У итинерарима (*itinerarium*) су бележена насеља која су се на путу налазила и њихове међусобне удаљености, а познајемо две врсте ових докумената: *itineraria adnotata (itineraria scripta)*, који доносе списак назива станица на јавним путевима као и раздаљине између њих, уз могуће додатне информације о путним станицама (*mutatio*) и постајама (*mansio*), царинама (*portorium*); *itineraria picta*, у којима су подаци били излагани у форми карата. Поред војске, путника и трговаца, јавним путевима преношена је и пошта (*cursus publicus*),⁶¹³ те су за потребе одмора и коначишта уз путеве подизане путне станице (*mutationes*) и веће постаје (*mansiones*) у којима су се могли заменити коњи. Уз та одморишта и коначишта, која су упошљавала и већи број људи, те имале не мале потребе за храном и разним занатским услугама, често су се налазила и насеља. На нашем простору за таква насеља знамо из извора, што нам

⁶¹² Црнобрња А. 2014а.

⁶¹³ О *cursus publicus* и уређењу и намени мансија, видети: Vasić, Milošević 2000: 129-139.

показује пример викуса Будалије, места које из итинерара познајемо као *mutatio Budalia*, а из епиграфских извора као *vico Budalia* (лок. бр. 106).⁶¹⁴ Са друге стране, за неке мутације знамо из итинерара, док се за постојање насеља уз њих сазнало на основу археолошких истраживања, као код мутација Новицијане (лок. бр. 221) и Алтине (лок. бр. 263).

4.1. ПУТЕВИ ПОЗНАТИ ИЗ ИТИНЕРАРА

За путну мрежу у југосточном делу Доње Паноније од значаја је неколико итинерара.⁶¹⁵ Најпре *Tabula Peutingeriana* (у даљем тексту овога поглавља *Табула*), једина сачувана античка карта у виду средњовековне копије из XII века, чији оригинал потиче из IV-V века. Међутим, њу не треба схватити као карту у савременом смислу, јер она је пре свега мапа мреже путева, те је све остало, што се није директно тичало самог путовања, описивано крајње оскудно (мора, реке, планине исл). На њој су се налазили подаци о више од 200.000 км дугој путној мрежи целог Риму познатог света, од Херкулових стубова на западу до ушћа реке Ганг у Индији на истоку. Израђена је крајње практично, на свитку дужине 6,74 м и висине 34 цм, те је могла бити лако ношена и коришћена по потреби. Таква израда имала је и својих мана, те је карта исцртана у линеарном и хоризонталном облику, где је читав простор Царства представљено у сабијеној и издуженој форми.

Itinerarium Hierosolymitanum, познат и под називом *Itinerarium Burdigalense* (у даљем тексту *Јерусалимски итинерар*) најранији је итинерар у вези са путовањем хришћанских ходочасника у Свету земљу, које је било предузето 333. године. Ходочасници су на пут кренули из *Burdigal* (данашњи Бордо у Француској), те одатле креће и опис пута. Итинерар јеписан у сажетој форми и садржи углавном списак станица (градова, мансија и мутација) са међусобним удаљеностима.

⁶¹⁴ Као *Budalia* се спомиње у: *Itin. Ant.* 268; *Itin Hier.* 563 (*Vedulia*); *Eutrop.* IX 4 (*Budalia*); *Aur. Vict. Epit.* XXIX I (*Bubalia*); *Iord. Rom.* 284. Према *Mirković* 1971: 18, note 80.

⁶¹⁵ Овом приликом даћу само основне информације о итинерарима који ће бити помињани у раду. Више о њима, њиховом настанку и историјату видети код: *Петровић* 2007: 41-46; *Петровић* 2014.

За *Itinerarium Antonini* (*Antonini Augusti itineraria provinciarum et maritimum*, у даљем тексту *Антонинов итинерар*) сматра се да је могао да настане још у време Јулија Цезара, али је до нас доспео у прерађеној верзији, насталој у III. Састоји се из два сегмента, првог, и за нас битнијег, који носи назив *Itinerarium Provinciarum* и односи се на копнене путеве, и другог, *Itinerarium maritimum* који је посвећен прекоморским рутама. У итинерару је дат списак успутних станица и раздаљина између њих.

Ravennatis anonymi cosmographia (*Anonymi ravenatis*) је итинерар настао највероватније у раном IX веку, и његов аутор се највероватније служио подацима из старијих, античких извора. Овај итинерар доноси списак мноштва насеља, али не и раздаљине између њих.⁶¹⁶

Из итинерара су нам познате оквирне трасе главних путних праваца кроз наше подручје. Претпоставља се да је настарији пут који је дуж Саве ишао од Сисције до Сирмијума и даље кроз Срем до Сингидунума у Горњој Мезији. Он се код Сирмијума укрштао са другим важним путем, који је ишао од Поетовиа (*Poetovio*, данашњи Птуј) преко Мурсе и Цибала до Сирмијума, потом истом трасом као и претходни ка Сингидунуму. Трећи је војни пут који је пратио обалу Дунава између касноантичких покрајина Приобалног Норика на западу (*Noricum Ripense*) и Скитије на истоку (*Scythia*), повезујући сва утврђења на лимесу. Можда најстарији друм је онај који је кроз гудуре Илирика водио од Салоне преко Аргентарије до Сирмијума, изграђен за намесништва Публија Корнелија Долабеле провинцијом Далмацијом.

У наставку, обрадићу један по један путни правац, преносећи информације које о сваком од тих путева имамо из различитих итинерара. Након навођења трасе какву познајемо из тих извора, прећи ћу на разматрање ситуације на терену, односно проблематике идентификовања појединих путних станица из итинерара са археолошким локалитетима евидентираним на терену. У тим разматрања пажњу ћу поклонити само путним станицама, односно локалитетима који се

⁶¹⁶ Што се тиче наше територије, Равенатова космографија не наводи детаље, већ само основна места на путном правцу, од истока ка западу: за Посавски пут *Sirmium – Drinum – Saldis – Bassantis – Marsonia*; за Подравски пут *Confluentes – Taurinum – Idominio – Bassianis – Fossis – Sirmium – Mursa* (Граћанин 2010). Будући да су нам та места позната и из старијих извора, који доносе и знатно више детаља о самим путним правцима и насељима уз њих, Равенатову космографију у овоме раду нећу узимати у обзир приликом разматрања путних праваца познатих из итинерара.

налазе у границама нашег дела провинције Доње Паноније, односно у Срему, Мачви, Посавини, делу Тамнаве и Семберији.

4.1.2. Подравски пут *Siscia-Sirmium-Taurunum*

За наше подручје најважнији пут повезивао је италско тло са читавим низом градова на југу Горње и Доње Панонији. Кретао је од Петовиона (Poetovio, данашњи Птуј), преко Сисције, Мурсе и Цибала до Сирмијума, и ишао даље до Таурунума. Његова траса позната нам је из више итинерара, а реконструкција готово читавог пута веома је успешно обављена и на самом терену. Преко територије коју разматрам у овој раду, по итинерарима, ишао је следећом трасом:

Јерусалимски итинерар (It. Hier. 563.1 – 563.14)

civitas Cibalis mil(ia) XIII

mutatio Celena mil(ia) XI

mansio Ulmo mil(ia) XI

mutatio Spaneta mil(ia) X

mutatio Vedula mil(ia) VIII

civitas Sirmium mil(ia) VIII

(fit ab Aquileia Sirmium usque milia [C]CCCXII mansiones XIII mutationes XXXVIII)

mutatio Fossis mil(ia) VIII

civitas Bassianis mil(ia) X

mutatio Noviciani mil(ia) XII

mutatio Altina mil(ia) XI

civitas Singiduno mil(ia) VIII (finis Pannoniae et Misiae)

Табула:

Cibalae X Cansilena XI Ulmospaneta XI Sirmium XIII Bassianis XVIII Idiminio VIII Tauruno VIII Confluentib(us) III co.(onjunctum?) Singiduno

Антонинов итинерап (*It. Ant.* 131,2 – 132, 1):

*Cibalas civitas m.p. XXIII*⁶¹⁷

*Ulmos vicus m.p. XXII*⁶¹⁸

Sirmi civitas m.p. XXVI

*Bassianis civitas*⁶¹⁹ *m.p. XVIII*

*Tauruno classis*⁶²⁰ *m.p. XXX*

*Sigiduno castra*⁶²¹ *m.p. III*

У овоме итинерару наводи се и један одсечак пута који је од Сирмијума водио ка Салони у Далмацији, и у коме су детаљније дате раздаљине између Сирмијума и Улма (*It. Ant.* 268, 1-3):

(*Sirmium*)

Budalia m. p. VIII

*Spaneta*⁶²² *m. p. VIII*⁶²³

*Ulmo*⁶²⁴ *m. p. X*

Cibalis m. p. XXII

Траса пута од Товарника до Земуна, у дужини од 115 км, готово је у целости рекогносцирањима и ископавањима добро утврђена. Њен најдетаљнији опис у литератури дао је Д. Поповић,⁶²⁵ те ћу се овом приликом у највећој мери њиме користити. Стога нећу преносити све детаље, јер се они у наведеном раду могу пронаћи, већ ћу трасу пута повезати са нумерацијом локалитета у овоме раду, уз посебне напомене код одређених деоница пута које још увек нису у потпуности разрешене. Прва постаја након што је пут ушао на нашу територију била је мансија Улмо (*mansio Ulmo*), за коју се претпоставља да се налазила на локалитету Орашје, између Товарника и Шида (лок. бр. 33),⁶²⁶ а на средокраћи ка данашњем Шиду, на њиви Корови је изоран један фрагментован миљоказ (лок.

⁶¹⁷ Рукописне верзије: XXXIII, XXIII.

⁶¹⁸ Рукописна верзија: XXIII.

⁶¹⁹ Рукописне верзије: *Basinianis, Basimanis*.

⁶²⁰ Рукописне верзије: *Taurono, Taurinio, Taurimo*.

⁶²¹ Рукописне верзија: *Sigiduno castellum*.

⁶²² Рукописна верзија: *Hispaneta*.

⁶²³ Рукописна верзија: VII.

⁶²⁴ Рукописна верзија: *Ulmos*.

⁶²⁵ Поповић Д. 1967; Поповић, Vasiljević 1969; Поповић, Vasiljević 1970; Поповић Д. 1980.

⁶²⁶ Детаљније описе локалитета видети у Списку локалитета овога рада.

37).⁶²⁷ Пут потом пролази кроз Шид и поново је био уочљив источно од периферије овога места (лок. бр. 43). Судаћи по правцу од Орашја до источне периферије Шида (лок. бр. 43), у непосредној близини пута налазиле су се некрополе регистроване на локалитетима Основна школа (бр. 38) и Стара циглана (бр. 42). Даље је траса римског пута секла северну периферију села Гибарац, потом нешто северније од Бачинаца, и уз саму јужну страну гробља овога села, и затим кроз северну периферију села Кукујевци и кроз његово гробље. Судаћи по раздаљини између *mansio Ulmo* и *mutatio Spaneta* (10 миља, односно 14,8 км), ову потоњу станицу би требало очекивати управо у селу Кукујевци, али ту није уочен ни један римски локалитет. Најближе би било насеље на локалитету Црквине (лок. бр. 56), али оно се налази око 1200 м јужно од пута. Даље пут правом линијом наставља ка југоистоку до остатака насеља на локалитету Камариште (бр. 106). То насеље се налази на 27,6 км од Орашја, што у потпуности одговара раздаљини од 18 миља између *mansio Ulmo* и *mutatio Budalia*, те се лоцирање Будалије на том месту може сматрати оправданим. Пут даље наставља преко села Лаћарак до претпостављене позиције западне капије Сирмијума. На данашњем градском подручју пут није било могуће пратити у дужини од око 4 км, да би његови површински трагови поново постали видљиви на источној страни града.⁶²⁸ Одатле је готово у правој линији, преко потеса Цреповац на коме су пронађена два миљоказа који су, судаћи по милијацији на њима, били постављени на 3 миље удаљености од Сирмијума,⁶²⁹ пут је затим настављао преко локалитета Баре где је нађен још један фрагментован миљоказ,⁶³⁰ пресецао је јужни део данашњег села Шашинци и настављао ка истоку преко потеса Драјшпиц и Кудошке ливаде. Управо на Кудошким ливадама би се могла очекивати и путна станица Фосе (*mutatio Fossis*). Раније доминантно мишљење у литератури било је да мутацију Фосе треба тражити у данашњем селу Јарак, али је ту погрешку убедљиво и аргументовано исправио П. Милошевић.⁶³¹ На том потесу се налазио и локалитет

⁶²⁷ Popović D. 1980: 101.

⁶²⁸ На тој позицији најпре га је, на основу површинских трагова, евидентирао И. Јунг (Jung 1890), а каснијим праћењем земљаних радова у индустријском реону митровачке Млекаре констатована је супструкција пута (Popović D. 1980: 102).

⁶²⁹ На карти у овоме раду место налаза два миљоказа на локалитету Цреповац обележио сам на основу плана који је у свом раду приложио П. Милошевић (1988: 118, сл. 2).

⁶³⁰ Popović D. 1980: 102.

⁶³¹ Милошевић 1988: 117-120.

Драјшпиц, за кога сам увидом у мађарски војни премер с краја XIX века⁶³² установио да се ради управо о локацији на Кудошким ливадама (лок. бр. 114) на којој су током заштитних истраживања при градњи аутопута истражени домородачко насеље и каснија вила рустика.⁶³³ У близини овога локалитета евидентирано је постојање римских објеката на још пет места: два који су се налазили нешто источније,⁶³⁴ један западно,⁶³⁵ и два северозападно од Драјшпица.⁶³⁶ Оваква концентрација грађевинске делатности на релативно малом простору, а у непосредној близини друма, додатно охрабрује у претпоставци да се негде на потесу Кудошких ливада налазила *mutatio Fossae*.

Пре него што наставимо трасом римског пута даље ка истоку и Басијани, вратио бих се још једном деоници *Sirmium-Fossae*. Њено крајње исходиште по свој прилици се налази негде на Кудошким ливадама, али сама та деоница, иако потврђена рекогносцирањима и налазима миљоказа, има неколико интересантних специфичности. М. Мирковић је истакла необичну ситуацију да се миљокази постављају на раздаљини која износи 3 миље од града, јер осим налаза два миљоказа, из различитих периода, на Цреповцу, источно од Сирмијума, један миљоказ је пронађен на истој раздаљини и западно од града, код села Лаћарак.⁶³⁷ Разлог за овакву неуобичајену милијацију она је покушала да пронађе предложивши могућност да главни пут није пролазио кроз сам град Сирмијум, већ да је ишао нешто северније од њега, а да су места на којима су се налазили миљокази на три миље удаљености западно (Лаћарак) и источно (Цреповец) од града заправо биле тачке где су се од главног друма одвајали прилази ка градском језгру.⁶³⁸ По том питању треба имати на уму опаску В. Поповића, који у размишљањима о локализовању јужне капије Сирмијума предвиђа могућност да се саобраћајница, која је до града долазила преко моста код Мачванске Митровице, једним краком одвајала и заобилазила ужу градску територију,

⁶³² Hungarian Kingdom 1869-1887

⁶³³ Брукнер 1995: 138-140. Истражени су делови викуса с краја I века, грађевинског хоризонта из III века, као и дела комплекса виле рустика из IV века (тробродна базилика која је касније коришћена као хореум и спекулум).

⁶³⁴ Брукнер 1995: 138, лок. 12, 15, Пл. 1. 12, 15.

⁶³⁵ Брукнер 1995: Пл. 1. 20.

⁶³⁶ Брукнер 1995: Пл. 1. 18, 19.

⁶³⁷ Mirković 2006: 129.

⁶³⁸ Mirković 2006: 129.

будући да је колски саобраћај од II века био забрањен у градским четвртима.⁶³⁹ Стога мислим да би мишљењу М. Мирковић требало поклонити посебну пажњу, јер би било крајње нерационално да каравани са робом, чије успутно или крајње одредиште није био Сирмијум, скрећу на југ ка овоме граду, где је пут морао да савлада и мочварни терен северно од Сирмијума. Оба миљоказа са Цреповца пронађена су заједно, на месту које је нешто више од 1 км северно у односу на трасу пута коју су предлагали Д. Поповић и П. Милошевић. Они нису обраћали пажњу на тај детаљ, те су линију пута повлачили равно ка југозападној периферији Шашинаца, вероватно под утиском скице И. Јунга.⁶⁴⁰ Међутим, траса коју ова два аутора наводе, не одговара њеном опису који је оставио И. Јунг,⁶⁴¹ који уједно и једини наводи да је трасу пута на овој деоници пратио преко његових на површини присутних трагова, који су крајем XIX века још увек били јасно видљиви. Он прецизно наводи да траса пута тече пољем Метеризе и Шљивице,⁶⁴² сече два пољаска пута, прелази "Забрану" (канал), те тече даље Шашиначким пољем све до Клисине (наш лок. бр. 110), за коју је констатовао да је у питању утврђено место поред римског пута. Јунг потом констатује да место налаза два миљоказа на Цреповцу не лежи на траси римског пута ка Таурунуму, већ да ту у питању може бити неки други пут.⁶⁴³ Д. Поповић локалитет Клисину наводи у свом извештају са рекогносцирања трасе пута Сирмијум-Басијана, двоумећи се да ли је тај пут ишао поред Клисине или преко потеса Бара, око 1 км јужније од Клисе, где је нађен још један фрагмент миљоказа.⁶⁴⁴ Место налаза два миљоказа на Цреповцу удаљено је око три километра од места налаза миљоказа на потесу Баре,⁶⁴⁵ и остаје нејасан разлог њиховог постављања на тако блиском растојању. Међутим, код следећег разматрања трасе пута од Сремске Митровице до Шашинаца, Д. Поповић више не спомиње Клису,⁶⁴⁶ и поред јасно наведеног и

⁶³⁹ Поповић В. 1971: 140, нап. 29.

⁶⁴⁰ Милошевић 1988: 122, сл. 6.

⁶⁴¹ Jung 1890: 26-27.

⁶⁴² Положај Шљивица обележен је војној секцији 428-1-2 Шабац (1:25.000)

⁶⁴³ Jung 1890: 27.

⁶⁴⁴ Popović 1967: 179.

⁶⁴⁵ Натпис са фрагмента миљоказа пронађеног на Барама очуван је само у два реда (*D(omino) n(ostro)/ nob(illissimo)*) М. Душанић наводи да је овај миљоказ у Шашинцима открила О. Брукнер (Dušanić М. 1990: 646, нар. 15), док Д. Поповић спомиње случајно изоран миљоказ на потесу Баре код Шашинаца, за који је он очигледно сазнао посредно (Popović Д. 1967: 179; Popović Д. 1980: 102). Фрагмент миљоказа је по свој прилици у међувремену изгубљен (Mirковић 2006: 138, br. 16).

⁶⁴⁶ Упоредити код Popović Д. 1980: 102-103.

поузданог Јунговог описа, док П. Милошевић цитирајући управо Јунгов опис трасе тог пута не чини то у целости, већ на крају реченице изоставља Клисину,⁶⁴⁷ иако је она била најмаркантнији детаљ те трасе. Мислим да би се требало вратити опису трасе који је дао И. Јунг, од кога су потекле и све његове доцније интерпретације. Тај правац би, идући од "Римског гробља" (лок. бр. 79), преко наведених потеса и Клисине (лок. бр. 110) прелазило некадашњи Манђелоски поток, а потом право преко северног обода потеса Баре и северне периферије данашњег села Шашинци долазио до Драјшпица (лок. бр. 114), уз укупну дужину од 10,6 км, односно 7,1 миљу. Ако би тој раздаљини додали и одстојање од самога града, или неке тачке у њему, дошли би до 8 миља, колико је одстојање од Сирмијума до мутације Фосе било по Јерусалимском итинерару.

Даље је пут благо скретао ка североистоку, и ту је током рекогносцирања 1969. године у дужини од 1,5 км био видљив као насип ширине 15 и висине око 0,5 м,⁶⁴⁸ те је констатован мањим ископавањима на локалитету Жировац (лок. бр. 156). Потом је пут пролазио поред римских грађевина на локалитету Мала умка код Краљеваца (бр. 161) које леже уз његову северну ивицу, преко Међица (лок. бр. 162), Моста код Добринаца (лок. бр. 171), локалитета Ваган, где је пронађен и један миљоказ из времена Александра Севера (лок. бр. 169), поред некрополе на имању Радовца (лок. бр. 170) до Басијане (бр. 172). Место налаза миљоказа на локалитету Ваган (бр. 169) налази се око 500-600 м јужно од великог утврђења на Солноку (бр. 168), што значи да је на главном друму на неком месту морало постојати одвајање ка овом утврђењу. Дужина пута у овоме његовом делу у потпуности одговара оној која је наведена у Јерусалимском итинерару (10 миља = 14,8 км), односно раздаљини од Сирмијума до Басијане коју наводи Антонинов итинерар (18 миља = 26,6 км).

До дилеме долази по питању правца којим се пут пружа када од Басијане настави даље ка истоку, до прелаза преко Саве и Сингидунума у Горњој Мезији.

Прва недоследност је у укупној раздаљини између Басијане и Сингидунума. У Јерусалимском итинерару, по коме пут не свраћа у Таурунум, укупна раздаљина од Басијане до Сингидунума износи 31 миљу, по *Табули* је то 20 миља, а по *Антониновом итинерару* 34 миље (од Басијане до Таурунума 30, и

⁶⁴⁷ Милошевић 1988: 118.

⁶⁴⁸ Popović, Vasiljević 1969: 261; Popović D. 1980: 103.

још 4 до Сингидунума). Претпоставља се да је узрок разлици од једне миље у милијацији од Таурунума до Сингидунума по *Табули* (3 миље) и Антониовом итинерару (4 миље) навођење, односно ненавођење станице Конфлуенти. Будући да *Табула* наводи три миље од Таурунума до Конфлуената и прелаз до Сингидунума (што би била још једна миља пута), претпоставља се да је у Антониовом итинерару раздаљина од четири миље обухватала обе деонице од Таурунума до Сингидунума.⁶⁴⁹ Ова претпоставка се чини веома вероватном те бисмо укупној раздаљини од Басијане до Сингидунума могли додати још једну миљу (прелаз преко Саве), што би укупно била 21 миља. Међутим, и по тој рачуници пут од Басијане до Сингидунума и даље је знатно краћи но по Јеруслимском и Антониовом итинерару, за 10 односно 14 миља.

Приликом поређења праваца које бележе ова три итинерара, у литератури се углавном пажња поклањала различитим трасама које бележе *Табула* и Јеруслимски итинерар. У први план је избијао проблем различитих мутација кроз које пут пролази идући од Басијане ка Сингидунуму. По *Јерусалимском итинерару* он је водио преко Новицијане и Алтине, не свраћајући у Таурунум, док је по *Табули* пролазио кроз станицу Идиминијум и седиште флоте у Таурунуму.

Покушавајући да разреши питање различитих станица кроз које римски пут пролази од Басијане ка Сингидунуму, Х. Грачанин је предложио два могућа правца.⁶⁵⁰ Северни (главни) који би по њему ишао нешто јужније од Голубинаца до Идиминијума, који он смешта на локалитет Брестове међе (лок. бр. 221), потом преко потеса Плоче до Батајнице, да би се преко локације Црквиште укључио на подунавски лimesки пут. Јужну варијанту пута, која је би ишла преко Новицијане и Алтине, он разрешава тако што предлаже да се траса пута праволинијски спушта од околине Голубинаца ка Карловчићу, где се по њему има налазити Новицијана,⁶⁵¹ а потом би готово праволинијски наставила ка Сурчину, где би по њему требало да је била Алтина.

Приликом ових разматрања, Х. Грачанин је направио један пропуст, заборавивши да провери раздаљине о којима пише. Његов предлог да се

⁶⁴⁹ Душанић 1965: 101.

⁶⁵⁰ Грачанин 2010: 26-27.

⁶⁵¹ О покушајима ранијих аутора да мутацију Новицијану сместе у Карловчић, Крњешевце, Стару Пазову или Шимановце видети код: Грачанин 2010: 27, нар. 92, са наведеном литературом.

Идиминијум може налазити на локалитету Брестове међе зато одмах можемо одбацити. По *Табули* раздаљина између Басијане и Идиминијума износила је 8 миља, односно нешто мање од 12 км. Ако повучемо праву линију између Басијане и Брестових међа утврдићемо да та најкраћа могућа раздаљина између њих износи 18 км, односно 12 римских миља. Правац који је предложио Д. Поповић (потеси Рогожњача и Камендин⁶⁵² до око 1 км јужно од Голубинаца па на Брестове међе)⁶⁵³ дугачак је 19,3 км, то јест 13 римских миља. Узимајући у обзир да не располажем потпуно прецизним подацима са рекогносцирања о траси пута између Голубинаца и Брестових међа, као и да морамо узети у обзир могућу грешку начињену у мерењима у римско време, мислим да би са великом поузданошћу мутацију Новицијана могли да идентификујемо са насељем ископаном на Брестовим међама (лок. бр. 221). То значи да би претпоставку Х. Грачанина да су се Новицијане налазиле код Карловчића требало одбацити, како због раздаљине на којој се Карловчић налази тако и због изузетно мочварног терена који се на том правцу налазио.⁶⁵⁴ Међутим, питању постојања пута, и његовој траси јужно од крака који води од Басијане ка Новицијани, требало би поклонити посебну пажњу због нових налаза два фрагмента, по свој прилици једног истог миљоказа, у околини Сремских Михаљеваца.⁶⁵⁵ Миљоказ се може датовати у 198. годину, и вероватно је истовремен са старијим од два миљоказа из Цреповца,⁶⁵⁶ али нам његово тачно место налаза није познато. Највероватније под утиском новог налаза из Сремских Михаљеваца, М. Мирковић на својој карти пут од Басијане преусмерава ка југу, до Михаљеваца и потом право на исток ка Конфлуентима, превиђајући евидентиране остатке пута на правцу преко Брестових међа, Батајнице и Земун Поља.⁶⁵⁷ Иако М. Мирковић није упозната са тачним местом налаза миљоказа у Сремским Михаљевцима, она наводи да су фрагменти "око средине 20. века" пренети у једну сеоску окућницу. Једини помен налаза било каквих епиграфских споменика у другој половини XX века у атару овога села јесте везан за потес Округла међа (лок. бр. 235) на коме је, поред римског шута,

⁶⁵² Тај потес се на првом Хабсбуршком премеру назива "Осечки друм", Habsburg Empire 1764-1784.

⁶⁵³ Popović 1980: 104-105.

⁶⁵⁴ По предложеном правцу Х. Грачанина та раздаљина износи 22,5 км, или 15 римских миља.

⁶⁵⁵ Dušanić M. 1990: 646; Mirković 2006: 138, br. 16.

⁶⁵⁶ Mirković 2006: 135-136, br. 9a, 9b.

⁶⁵⁷ Mirković 2006: 127 (карту израдио В. Иванишевић).

керамике и људских костију, власник имања "раније нашао камен са натписом", те је Д. Поповић претпоставио да је у питању некропола.⁶⁵⁸ Око 500 м југозападно од Округле међе, на локалитету Три анте евидентирани су површински остаци насеља из римског периода на површини од 12 до 18 ха (бр. 236),⁶⁵⁹ те би се могло претпоставити да се ова два локалитета (некропола и насеље) налазе у међусобној вези. Имајући у виду налаз миљоказа, као и присуство великог насеља какво се може очекивати уз пут (поменуто насеље код Три анте налази се на греди која се пружа правцем запад-исток и морало је бити издужене форме), на овоме простору, између данашњих села Сремски Михаљевци и Карловчић, можемо са сигурношћу претпоставити постојање неког римског пута. Будући да удаљеност правом линијом од Басијане до Три анте износи 14,5 км (скоро 10 римских миља), то значи да станицу Идиминијум ту не можемо лоцирати. Издужена форма коју је, судећи по простору на коме се налазило, морало имати насеље на Три анте, упозорава да бисмо могли очекивати да је и пут који је поред њега пролазио могао имати оријентацију запад-исток. Праћењем конфигурације терена, преко низа узвишених греда према западу од Три анте, можемо увидети да би се путни правац туда могао "провући" између сталних бара које су постојале још средином XVIII века, до великог насеља на локалитету Козловац, код данашњег села Јарак, које је заузимало површину од 30 ха (лок. бр. 118), одакле би готово правом линијом, уз обалу Саве, могло да се стигне до Римског гробља код Сирмијума (лок. бр. 79). Са друге стране, правац од Три анте ка западу, и Сингидунуму, могао би тећи преко Карловчића, насеља Сакуле у Дечу (лок. бр. 249),⁶⁶⁰ поред некрополе код Петровчића (лок. бр. 276) ка насељу (или утврђењу?) на Мачкаловици (лок. бр. 277) до утврђења изнад Галовице на Тврдењави (лок. бр. 275), у укупној дужини од 16,5 км. Од Тврдењаве би конфигурација терена дозвољавала да се пут настави готово праволинијски ка североистоку преко великог насеља на Соко Салашу (лок. бр. 279) до Камендина у Земун Пољу (лок. бр. 263), уз потоње прикључење на стандардни пут Басијана-Таурунум, или би се, по високој лесној греди, преко Сурчина могло стићи до Бежаније, одакле је водио

⁶⁵⁸ Popović 1969: 257. Д. Поповић не наводи какав је карактер натписа, те се може претпоставити да је на основу претпоставке да у питању мора бити надгробни натпис, у комбинацији са информацијом о присуству људских костију, локалитет определио као некрополу.

⁶⁵⁹ Brunšmid 1901: 154.

⁶⁶⁰ Ту су пронађени и два сегмента римског оклопа.

најкраћи пут преко мочварног терена до станице Конфлуенти (лок. бр. 268а). Укупна дужина пута предложеном трасом од Три анте код Сремских Михаљеваца до Сингидунума износила би 36 км, што је знатно дужи пут од оног који по Јеруслимском итинерару, од Новицијане преко Алтине, води до Сингидунума, а који би требало да је дуг 19 миља односно 28 км. Тако да чак и ако би се повели за тим да би Три анте код Сремских Михаљеваца, на основу раздаљине од Басијане и налаза миљоказа у близини, могле бити место на коме се налазила Новицијана, дистанца која би се морала превалити до Сингидунума их по том питању дисквалификује. Цело ово размишљање о могућем путу који је пролазио у близини Сремских Михаљеваца је у домену крајњих претпоставки, али мислим да је оно неопходно због тога што у Срему није обраћана довољна пажња на евентуалне трагове других путева, осим оних који су наведени у итинерарима. Међутим, највећи број насеља у Срему, као што ћемо видети у поглављу о насељима, налази се управо у Подлужју доњег Срема, где су она размештена по бројним гредама унутар баровитог терена. Тако велики број насеља, међу којима има и оних која заузимају знатну површину, свакако није могао опстајати самостално, и она су морала имати добре путне везе са већим центрима. Поред могућег транспорта мрежом канала, о чему ће више речи бити у делу о воденим путевима, нужно је морала постојати и мрежа путева копном, где је то конфигурација терена допуштала. Стога мислим да постојање пута, или путева кроз Подлужје не треба стављати под знак питања, већ би се требала обратити већа пажња ради њиховога уочавања на терену.

Но, вратимо се проблему деонице пута између Брестових међа и Сингидунума, будући да његово решење очигледно нисмо успели да пронађемо у околини Сремских Михаљеваца и Карловчића. За почетак, вратио бих се раздаљинама које дају *Табула*, *Антонинов* и *Јеруслимски итинерар* између испутних станица и градова, што се може видети у Табели 7.

Пут који је установљен аутопсијом на терену настављао је од Брестових међа ка Турунуму преко потеса Плоча до северозападне периферије Батајнице,⁶⁶¹ да би се затим укључио на лимески пут поред Дунава и правом линијом наставио

⁶⁶¹ Трагови тог пута су у дужини од нешто преко 5 км видљиви на сателитском снимку на Google Earth-у од 29.04.2002. године. Топоним "Плоча" означен је на Мађарском премеру војном премеру, видети Hungarian Kingdom 1869-1887.

до Таурунума.⁶⁶² Његова дужина, установљена на терну износи од Басијане до Брестових међа (Нивицијане) 19,4 км или 13 миља, а од Брестових међа до Таурунума 18,5 км или 12,5 миља, што укупно од Басијане до Таурунума износи 38 км или око 25,5 римских миља.

Пут од Басијане до Сингидунума, по *Јеруслимском итинерару*, који наводи успутну станицу Новицијану, има дужину од 31 миље, односно око 46 км, док би пут од Басијане до Сингидунума (преко Таурунума и Конфлуената) идући трасом која је забележена рекогносцирањима био дугачак максимално 25,5 миља, односно око 38 км. Узгред, траса коју наводи Д. Поповић не пролази поред иједног места за које би се могло претпоставити да би могло бити Алтина, која следи иза Новицијане, што значи да је током рекогносцирања од Брестових међа ка Батајници можда и праћен неки римски пут, али не онај на који се односе милијације наведене у *Јеруслимском итинерару*, што је и јасно, јер по том итинерару пут и не свраћа у Таурунум.

Следећа путна станица коју Јеруслимски итинерар наводи иза Новицијане је Алтина, која је у литератури најчешће препознавана у комплексу који се налази на локалитету Камендин у Земун Пољу (лок. бр. 263). Да би дошли од Брестових међа до Камендина морали би да одступимо од претходно наведене трасе установљене рекогносцирањем, и да се запутимо преко локалитета Клисина (бр. 261а), на коме је такође утврђена траса пута, а који се налази између северозападне периферије Батајнице и железничке пруге, а у литератури је често идентификован као *mutatio Idiminio*. Тим правцем од Брестових међа до Камендина растојање износи око 12,5 км, то јест око 8 римских миља, што је знатно мање од растојања по *Јеруслимском итинерару* које износи 11 миља (око 16 км). Гледано са те стране, Камендин никако не би могао да се налази на месту Алтине. Али, ако посматрамо раздаљину између Камендина и Сингидунума, путем који би ишао право на шпиц Бежанијске греде, па потом преко мочварног Бежанијског поља на Конфлуенте,⁶⁶³ избегавајући скретање ка Таурунуму,

⁶⁶² Dimitrijević 1961: 97; Popović 1980: 105.

⁶⁶³ Будући да Јерусалимски итинерар не наводи Таурунум као успутно место, за претпоставити је да се ради о неком другом правцу. Да би се дошло до Конфлуената на ушћу Саве у Дунав, ако се не иде обалом од Земуна, морали су се прећи Бежанијско поље и мочварни терен између њега и Саве. Пример премошћавања тог мочварног терена мостом на дрвеним стубовима имамо у периоду друге половине XVII века (Марјановић-Вујовић 1970: 0-31, Црнобрња А. 2009: 159-160, сл. 4).

раздаљина од 12 км би се тачно уклапала у ону коју наводи *Јерусалимски итинерар*. Међутим, тај пут би и даље био нешто краћи но што би по Јерусалимском итинерару требао да буде, и износио би 43 км, односно 29 уместо 31 миље. Зато сам се морао вратити на претпоставке о положају станице Алтина присутне у старијој литератури и, сагледавајући евентуално проходне правце на основу доступне картографске грађе, покушати да барем теоретски пронађем тачке чије би раздаљине одговарале следећем: 1) да укупан пут од Басијане до Сингидунума, преко Брестових међа, износи око 31 римске миље; 2) да се на раздаљини од 11 римских миља од Брестових међа налази било какав локалитет за који би могло да се претпостави како је могао бити у рангу насеља уз путну станицу. Једина могућа траса, до које сам дошао, након премеравања више претпостављених праваца, јесте следећа: од Брестових међа готово правом линијом на југоисток ка локалитету на Соко Салашу (бр. 279), потом на југ до Сурчина (где би, на основу раздаљине, у овом случају требало да се налази станица Алтина), потом на шпиц Бежанијске греде, правом линијом на Конфлуенте и након прелаза преко Саве у Сингидунум. Сурчин као могућу локацију станице Алтина наводи и Х. Грачанин, не образлажући своје мишљење.⁶⁶⁴ Трагови насеља на месту данашњег Сурчина нису регистровани, али су познати случајни налази римске провенијенције, укључив и два епиграфска споменика.⁶⁶⁵ Мени лично се правац који сам управо предложио не чини најбољим избором, будући да би пут од Брестових међа до Соко Салаша морао да кривуда или премошћава рукавце и баре, али је, понављам, једино оваква траса задовољавала два горе наведена предуслова. Дакле, да би дошли до разрешења дилеме око трасе пута између Басијане и Сингидунума (не свраћајући у Таурунум) по *Јерусалимском итинерару* или би морали да тражимо решење у путу који би се спуштао кроз мочварни терен јужно од Брестових међа, или би морали да рачунамо да је раздаљина између путних станица Новицијане и Алтине у итинерару погрешно наведена.

Антонинов итинерар подразумева још дужи пут између Басијане и Сингидунума, који је до Конфлуената износио 33 миље (34 до Сингидунума, уколико додамо и прелаз преко Саве). Будући да раздаљина између Таурунума и

⁶⁶⁴ Gračanin 2010: 27.

⁶⁶⁵ Vujović 2009.

Сингидунума није спорна, пажњу ћемо посветити траси пута између Басијане и Таурунума, где овај итинерар не наводи успутне станице, већ само укупну раздаљину која је износила 30 миља или 44,5 км. За толику дужину пута између Басијане и Таурунума сви горе разматрани правци су исувише кратки. Раздаљина између Басијане и Таурунума добијена праћењем трасе на основу трагова пута на површини износи 38 км (више од 4 миље краће но по Антониновом итинерару), као и код варијанте преко Клисине и Камендина, док би пут преко Сремских Михаљеваца (уколико претпоставимо да је та траса заиста постојала) опет био предугачак, пошто би у најидеалнијој варијанти био дуг око 50 км. Због тога сам покушао да сагледам могућност да је пут од Басијане, уместо да скрене ка југоистоку код Голубинаца, настављао ка истоку према Бургенама (лок. бр. 213),⁶⁶⁶ спајао се са лимеским путем уз Дунав, и тако долазио до Таурунума. Тај правац износи 41,5 км, што је још увек две миље краће од милијације по Антониновом итинерару, али је ипак најприближније раздаљини од 30 миља.

За крај је остало да размотримо и трасу коју наводи *Табула*, на којој је између Басијане и Таурунума наведена само једна путна станица, Идиминијум (*Idiminio*). Растојања која се налазе у Табули највише одступају од стварног стања на терену, будући да је по њој укупно растојање од Басијане до Таурунума свега 17 миља (Басијане - Идиминијум 8, Идиминијум - Таурунум 9). Већ на први поглед јасно је да се Идиминијум није могао налазити на средокраћи путе наведене дужине, те да се ради о грешци у Табули, односно да нека од успутних станица није наведена. Такву ситуацију имали смо и на почетку трасе коју разматрамо, где Табула наводи да је раздаљина између Улмоспанете и Сирмијума 13 миља, док *Јерусалимски* и *Антонинов итинерар* доносе идентичне трасе, Улмо-Спанета-Будалија-Сирмијум у дужини од 26 миља. Исправку код назива Улмоспанета било је лако учинити, имајући у виду прецизност два поменута итинерара. Међутим, нико се није бавио милијацијом која је код тог "хибридног" назива стајала, а то је раздаљина од 13 миља која, можда и случајно, износи тачно половину раздаљине између Улма и Сирмијума. Међутим та раздаљина не значи ништа, јер се на тој раздаљини ни од Улма ни од Сирмијума не налази ни једна путна станица, судећи по *Јерусалимском* и *Антониновом итинерару*. Уколико би

⁶⁶⁶ У попису утврђења уз обалу Дунава узводно од Таурунума Антонинов итинерар не бележи постојање Бургена, упореди *Itin. Ant.* 242.1-3.

то протумачили само као о пропуст у навођењу појединих успутних станица између Басијане и Таурунума постојале би три могуће варијанте:

1. Изостављена је нека путна станица између Басијане и Идиминијума, што би значило да нам *Табула* доноси милијације које се односе на део трасе: непозната станица - Идиминијум – Таурунум. Премеаравањем раздаљина нисам установио ни један евидентирани локалитет који би се налазио на раздаљини од приближно 9 миља (13,3 км) од Таурунума. На приближно тој раздаљини би се налазио једино Сурчин, који сам већ једном помињао приликом покушаја реконструкције пута на основу раздаљина наведених у Јерусалимском итинерару.

2. Изостављена је нека путна станица између Таурунума и Идиминијума, што би значило да нам *Табула* доноси милијације које се односе на део трасе: Басијана – Идиминијум – непозната станица. Тражењем на карти знатнијих насеља на удаљености од приближно 8 миља (11,8 км, рачунајући и на могућа скретања пута прегледао сам све локалитете на раздаљини од 9,5 до 11,8 км) од Басијане, у смеровима ка југу, југоистоку и истоку, покушао сам да одредим потенцијалне кандидате за лоцирање Идиминијума, али нисам пронашао ни један одговарајући локалитет. Једино насеље на коме су забележени налази који би могли да одговарају насељу уз евентуалну путну станицу (укључујући и епиграфске споменике) јесте оно на ПД Јанко Чмелник код Старе Пазове (лок. бр. 208), али се оно налази благо североисточно од Басијане, и подразумевало би да је пут од Басијане избијао на лимески друм негде између Старих и Нових Бановаца (лок. бр. 213).

3. Између Басијане и Таурунума су постојале три успутне станице, што би значило да *Табула* наводи милијације које се односе на део трасе: непозната станица – Идиминијум – непозната станица. У овом случају је готово немогуће и покушати да се лоцира евентуални положај Идиминијума.

Због свега горе наведеног, сматрам да је у случају Идиминијума, као што је то било и код Улмоспанете, по среди једна од грешки Табуле у наведеним раздаљинама, ако не и у навођењу самог назива станице. Веома је интересантно да траса пута од Басијане до Таурунума, која је установљена на основу рекогносцирања, по својој дужини не одговара дужини пута коју наводи Антонинов итинерар, и та разлика износи више од 4 миље. На терену је

констатована и другачија траса римског пута, која се одваја испред Батајнице и иде њеном западном периферијом, преко локалитета Клисина и Камендин ка Бежанији и одатле ка Конфлуентима, што је нешто краћи пут ка Сингидунуму но преко Таурунума. То би одговарало и ономе што итинерари наводе, јер пут који заобилази Таурунум (Јерусалимски итинерар) је за три миље краћи но пут кроз Таурунум (Антонинов итинерар).

4.1.3. Лимески пут

Лимески пут уз Дунав (*Ripa Pannonica*) пратио је границу Римског царства низ ову реку, од утврђења *Castra Reginae* (данашњи Регенсбург у Немачкој) до ушћа Дунава у Црно море. У дужини од преко 2300 км повезивао је сва утврђења и градове који су се налазили уз Дунав, опстајући у појединим својим деловима практично од тренутка њиховог освајања па до краја Царства. Овај пут биће основа за настајање многих других у каснијим столећима, до данашњих дана, али више никада се неће пружати кроз једну државу. Због значаја лимеса, односно северне границе Царства, називи већине утврђења која су се на њему налазила врло детаљно су позната из итинерара, као и раздаљине између њих. Део лимеског пута на територији који разматрамо приказан је у *Антониновом итинерару* и *Појтингеровој карти (Табули)*, а у њима наведена раздаљина од 16 миља између утврђења *Vononia-Malata* (Баноштор, лок. бр.) и *Cusum* (Петроварадин), потврђена је и налазима два миљоказа на Петроварадину.⁶⁶⁷

Антонинов итинерар (*It. Ant.* 242-243.2) за лимески пут бележи следеће раздаљине:⁶⁶⁸

A Tauruno Ritti in medio Aciminci XXXVI

Cusi XXXIII

Vonnonia XVI

Cusci XVI

Cornaco XVI

⁶⁶⁷ Marsili 1726: 118, Tab. 47.

⁶⁶⁸ Осим наведених раздаљина постоје и њихове рукописне верзије: иза *Tauruno* додато *mp XVI*, *XXVI*, *XXV*; иза *Ritti* додато *XXXII*, *XXXVIII*, *XXXIII*; иза *Aciminci* - *XXXVI*, *CXIII*, *CXII*; иза *Cusi* - *XXX*, *XXXII*; иза *Vonnonia* - *XVII*.

Табула (*Not. Dig.* 5A3-5A5) нам доноси нешто другачију милијацију, али и назив Бургена (Нови Бановци), утврђења које се не помиње у Антониновом итинерару:

Tauruno X Burgenis XIII Bittio VIII Acunum XL Cusum XVI Milatis XVI Cuccio XIII Cornaco

Идентификација утврђења која се наводе у Антониновом итинерару и Табули је веома поуздано извршена, о чему ће више речи бити у поглављу овога рада о утврђењима у југоисточном делу Доње Паноније. Више појединости о сваком од утврђења, као и пратећа литература, налази се у оквиру њихових описа у списку локалитета, а овом приликом ћу само навести локалитете у којима су препозната поједина утврђења: *Taurunum* – центар Земуна (лок. бр. 268), *Burgenae* – Градина у Новим Бановцима (лок. бр. 213), *Rittium* – Сурдук (лок. бр. 197), *Acumincum* – Градина код Старог Сланкамена (лок. бр. 138), *Cusum* – Петроварадин (лок. бр. 23), *Vonnonia-Malata* – Баноштор (лок. бр. 14), *Cuccium* – Илок (лок. бр. 9). Осим наведених утврђења, и насеља уз њих, на траси лимеског пута уз обалу Дунава регистрован је релативно мали број локалитета из римског периода. Између Земуна (*Taurunum*) и Нових Бановаца (*Burgenae*), површински налази из разних периода се готово континуирано пружају скоро до Батајнице, али је читав тај простор густо изграђен индустријским постројењима, те је отежано издвајање појединачних локалитета. Иза Батајнице до Нових Бановаца уз обалу Дунава нема римских насеља. Од Нових Бановаца (*Burgenae*) до Сурдука (*Rittium*), пут пролази поред неколико римских насеља на високој лесној обали,⁶⁶⁹ од којих би требало издвојити оно на Дуваринама код Белегиша (лок. бр. 201), на коме су пронађени и епиграфски споменици. Између Сурдука (*Rittium*) и Старог Сланкамена (*Acumincum*) налази римске провенијенције уочени су на ширем простору потеса званих Јанда и Одушевац (лок. бр. 141, 140) а на локалитету Хумка истражен је један спекулум (лок. бр. 139). Од Старог Сланкамена до Сремских Карловаца пут се све више удаљава од обале, која је у том сектору висока, стрма и подложна одроњавању. Од Сланкамена до Банстола код Чортановаца траса се са сигурношћу не може лоцирати, али је за претпоставити да је пратила равнији терен у непосредном залеђу обале, те је Р. Бунарџић

⁶⁶⁹ Узводно, следећим редом: лок. бр. 212, 211, 210, 202, 201, 199.

претпоставио да је текла најкраћим правцем: поред Крчедина,⁶⁷⁰ преко некрополе на локалитету Брест код Бешке (лок. бр. 136), низ Чортановачки поток, до Банстола, потом низ Стражевачки поток поред некрополе, насеља и спекулума на локалитетима Липовац 1 и 2 (бр. 30 и 31) до Сремских Карловаца (лок. бр. 27, 28, 29), и на крају поред насеља на Ровинама (лок. бр. 24) до Петроварадина (*Cusum*). Одатле је ка Баноштору пут могао наставити ободом високе лесне обале, али и њеним подножјем трасом којом пут води још од краја XVIII века, јер туда би могао да избегне дубоке и уске долине потока који се спуштају са Фрушке Горе. У оба случаја, у његовој непосредној близини налазили су се спекулум и вила рустика у Марин Долу код Думбова (лок. бр. 20б и 20в), претпостављено мање утврђење код Черевиха (лок. бр. 17), локалитет код ушћа потока Поторањ где је констатована конструкција пута (лок. бр. 16) и спекулума изнад овога прелаза (лок. бр. 17). Између Баноштора (*Bononia-Malata*) и Илока (*Cuccium*) на траси пута је регистрован само локалитет на Кулуштри (бр. 11) код Нештина, на коме је пронађен миљоказ са ерадираним именом Александра Севера, а за трагове уочених грађевина претпостављено је да би могли бити остаци мањег кастела или спекулума.

Ради лакшег поређења, раздаљине између појединих утврђења прерачунао сам из римских миља у километре и упоредио их са раздаљинама између појединих локалитета на терену (Табела 8). Раздаљине сам мерио на сателитском снимку, држећи се обале Дунава и заобилазећи веће препреке на траси, попут дубоких сурдука који су чести уз високу лесну обалу. Из приложеног се може видети да се раздаљине које даје Антонинов итинерар приближно поклапају са раздаљинама на терену тек од Кузума, док пре тога није такав случај. Разлика раздаљине између Таурунума и Акуминкума по Антониновом итинерару и оне на самом терену износи 11 км, а између Акуминкума и Кузума 14-16 км, у зависности од варијанте пута која је премеравана.⁶⁷¹ Раздаљине које се налазе у Табули готово у потпуности одговарају стању на терену, са малим одступањима која се могу приписати заобилажењу природних препрека или грешкама у

⁶⁷⁰ Бунарцић 2006: 45-46. Ту је регистровано насеље на локалитету Буцак (лок. бр. 137).

⁶⁷¹ Раздаљина од 33 км мерена је уз што веће приближавање обали Дунава, колико то дозвољавају чести високи лесни одсеци на овој деоници. Нешто дужи пут водио би трасом коју је предложио Р. Бунарцић (Бунарцић 2006: 45-47).

мерењу, осим за раздаљину између Акуминкума и Кузума, где је по Табули пут дужи за 24-26 км од стања на терену. Разлог толикој разлици може бити само грешка у самој Табули, односно приликом израда њених преписа, нарочито ако имамо у виду изузетну прецизност у раздаљинама пре Акуминкума и после Кузума. Лимески пут се од Земуна до Илока пружа у дужини од 122 км, али су његови материјални остаци уочени само на једном месту, код ушћа потока Поторањ (лок. бр. 16). Конструкције римског и средњовековног пута на тој локацији примећене су након одрона дела савременог друма, и налазиле су се испод њега. Тај детаљ нам открива и један од могућих разлога због којих приликом рекогносцирања нису евидентирани трагови римског пута. Чиниоци који утичу на избор најповољнијих праваца за трасирање путева није се много мењао кроз столећа и миленијуме, те не треба да нас изненади уколико су савремени путеви на овој деоници грађени на основама средњовековних и римских друмова.

4.1.4. Посавски пут: Сисција – Сирмијум – Сингидунум

Овај пут био је најбржа веза између италског тла и источних провинција. Водио је од Аквилеје, преко Емоне и Сисције даље ка Сирмијуму десном обалом Саве, и био је најкраћа саобрћајница која је повезивала два најзначајнија центра Паноније. Имао је посебан значај и због тога што су се у њега уливали сви путеви са југа, који су кретали из јадранских лука и градова, као и из унутрашњости провинције Далмације.⁶⁷² У наставку ћу навести трасу његовог дела ода Марсоније до Сирмијума, односно непосредно пре уласка на простор у овоме раду разматраног југоисточног дела Доње Паноније.

По Табули он је ишао следећим правцем:

Marsonia – Ad Basante XXXIII – Saldis XX – Drinum fl(umen) XVIII (XXIII) – Sirmium XVIII

Антонинов итинерар не бележи овај део правца кроз наше подручје, већ је од Марсоније путнике који су путовали Посавским путем упућивао на Цибале и

⁶⁷² Бојановски 1984: 145.

даље ка Сирмијуму, трасом Подравског пута. *Јерусалимски итинерар* овај пут уопште не спомиње, јер ходочасник који га је користио тим путем није ишао.

Овај путни правац често је у прошлости разматран у стручној литератури, уз покушаје његове идентификације на терену, а заокупља пажњу и савремених аутора. Најдетаљније разматрање, утемељено не само на проучавању писаних извора и извештаја са терена, већ поткрепљено и лично спроведеним детаљним рекогносцирањима и топографским испитивањима спровео је Иво Бојановски.⁶⁷³ Будући да се И. Бојановски у свом раду користио свим до тада стеченим искуствима,⁶⁷⁴ а да су се каснији аутори на његов рад ослањали без додатних теренских истраживања, то ће ми његов рад користити као основна смерница за покушај исцртавања дела трасе Посавског пута кроз подручје Семберије.

Последња станица коју бележи Појтингерова карта на левој обали Саве јесте путна станица Салдис (*Saldis*), док се у Семберији налазила станица *Drinum flumen*. Раздаљина између ова два места била је 18 или 23 римске миље (26,7 или 34,1 км), а улазак Посавског пута на подручје Семберије налазио се негде између њих. На то указује и правац који је приказан на *Табули*, јер линија пута између ове две станице прелази два пута Саву. Након опсежних разматрања И. Бојановски аргументовано предлаже, у односу на до тада у литератури присутна мишљења, потпуно нову локацију у Посавским Подгајцима, на локалитету Кључеви.⁶⁷⁵ Тражећи прелаз преко Саве након станице Салдис, И. Бојановски је топографски, кроз старе записе и рекогносцирањима испитивао више могућих локација, Гуњу, Стару Гуњу, Проход у Рачиновцима, римско утврђење код Накића куле на ушћу Лукавца, Јамени,⁶⁷⁶ да би се на крају определио за прелаз на Домускели, да би се на крају ипак определио за смештање прелаза преко саве негде у одсечку између Гуње и Рачиноваца (локација Брод). Као даљу трасу, на десној обали Саве, предлаже правац: Брезово Поље – Вршани (Накића кула и Бусија) – Драгољевац – Чађавица Доња (лок. бр. 311, Главичорак) и Горња (Градац) – преко северне Семберије – Велика Обарска (лок. бр. 312) – Батковић (Црквина у Липовици) –

⁶⁷³ Војановски 1981. О претходним разматрањима деонице Посавског пута од Сисције до Сирмијума видети: Војановски 1981: 146-149, са припадајућом литературом.

⁶⁷⁴ Упоредити са Граћанин 2010.

⁶⁷⁵ О убикацији станице *Saldis* видети: Војановски 1981: 205-211

⁶⁷⁶ И. Бојановски наводи да у Јамени нема римских остатака, да је земљиште плавно те да би на тај прелаз и у римско време требало рачунати, али као прелаз у склопу мањег, економског пута, Војановски 1981:

Горњи и Доњи Бродац (Прекаје, лок. бр. 303).⁶⁷⁷ Од локалитета Прекаје предлаже следећу трасу: Црква у Доњем Бродцу – сеоско гробље – Добре воде – савремени пут Д. Бродац-Балатун – потес гредом Орашје – Карантин на Дрини код Балатуна.⁶⁷⁸

На жалост, подаци којима располажемо о северном делу Семберије у римско време веома су оскудни, у сваком погледу. Најпре по питању датовања самих локалитета. Више њих је опредељено као "римски" само на основу оскудних и дискутабилних изјава људи који су случајно наишли на њима нејасне и неразумљиве остатке из прошлости, а те остатке су на основу описа ("велике цигле") каснији истраживачи приписивали римском времену. Остатака пута у североисточној Семберији, осим несигурног податка о путу "Филипа Маџарина" код Батковића, заправо и нема. Повлачење претпостављених линија којима би пут требао да иде на основу поприлично ретких налаза римских насеља, која нису морала неминовно ни да се налазе уз сам пут, или претпоставки да је неки локалитет у забареном терену, на коме су уочени праисторијски или средњовековни остаци, могло бити настањено и у римско време, јер би на тај од околине нешто виши терен могао погодовади изградњи пута, нису довољни аргументи. Стога можда и не чуди да је И. Бојановски, понет знатнијим остацима римских насеља предложио трасу која заиста јесте дужа од 35 км али се никако не би, како је он навео, "уклапала у коригорану варијанту Табуле: *Saldis XVIII (XXIII) m.p.*".⁶⁷⁹ А не би погодовала зато што је много дужа од 23 римске миље. Најмања могућа раздаљина између Подгајаца Посавских (предложена локација за *Saldis*) и Прекаја код Бродца Доњег (предложена локација *Drinum flumen*)⁶⁸⁰ је она која би ишла потпуно правом линијом, кроз ваздух, и она износи 37 км, односно око 25 миља. Прелаз код Босанске Раче, и локализовање станице *Drinum flumen* негде у близини овога места, а таква мишљења су била присутна у старијој литератури,

⁶⁷⁷ Војановски 1981: 216.

⁶⁷⁸ Војановски 1981: 218

⁶⁷⁹ Војановски 1981: 216.

⁶⁸⁰ Мишљења сам да идентификацију путне станице *Drinum flumen* на месту виле рустике у Прекајама код Доњег Бродца треба узети са резервом. Резултати истраживања тог објекта показали су да се ради о остацима скромније виле рустике (Busuladžić 2011: 166-167), грађевини чије карактеристике не указују да се ради о објекту јавне намене, какву јој је И. Бојановски приписао. Назив Бродац свакако указује на релативно скору близину прелаза преко реке, али то не мора неминовно значити и да се римска путна станица морала налазити у самоме данашњем Бродцу. Посебно отежавајућу околност представља природа реке Дрине, њено често измештање корита које је вековима односило делове обале, а са њима и могуће трагове ранијих насеља.

такође је мало вероватно, јер у правој линији и између Посавских Подгајаца и Босанске Раче раздаљина је нешто преко 40 км. Ако прихватимо претпоставку И. Бојановског да се станица *Drinum flumen* налазила негде у близини Доњег Бродца, што је образложио чињеницом да су данашња насеља од Доњег Бродца према Дрини рецентног порекла, будући да је тај широки појас до скоро био прекривен барама и шумама, као и самим именом села Бродац, чији назив евидентно асоцира на прелаз преко реке,⁶⁸¹ веома је тешко реконструисати деоницу Салдис – Дринум флумен преко Семберије. Тај задатак би захтевао и преиспитивање доброг дела трасе пута пре станице Салдис, пошто је евидентно да и минималне раздаљине које се имају превалити од локалитета Кључеви код Подгајаца Посавских, потом од неког од могућих прелаза преко Саве кроз Семберију па до предложених прелаза преко Дрине, у потпуности дисквалификују Подгајце Посавске као римску путну станицу Салдис. Тек разрешењем питања локације Салдиса могло би се предузети испитивање трасе наредне деонице пута кроз Семберију, а будући да та проблематика захтева и сагледавање широке територије која је изван интересовања овога рада, а имајући у виду и слабу истраженост римског периода у Семберији, у тај посао се овом приликом нећу упуштати.

Наставак трасе Посавског пута на десној обали Дрине, кроз Мачву, није тако детаљно разрађиван као његов сегмент кроз Семберију. Подаци о римским насељима у Мачви су, међутим, далеко квалитетнији но они за Семберију, иако остаци самог пута ни на једном месту нису забележени на терену. Међутим, велики број локалитета који су убицирани у овоме крају, њихов распоред и конфигурација терена пружају знатно више могућности за разматрање положаја Посавског пута кроз Мачву.

И. Бојановски је предложио три варијанте посавског пута кроз Мачву, од Дрине до Сирмијума.⁶⁸²

1. Црна бара – Совјак – Богатић (спајање са путем Сирмијум-Аргентарија) – Глушци, Рибарица – Ноћај – Салаш Ноћајски (утврда) – Мачванска Митровица, Кулина – Сава – Сирмијум.

⁶⁸¹ Код покушаја лоцирања прелаза преко Дрине треба бити веома опрезан, јер она је често мењала свој ток, усецала се час у леву час у десну обалу, меандрирала, те је веома могуће да су се евентуални остаци мањих насеља потпуно изгубили у њеним водама.

⁶⁸² Војановски 1981: 221-222.

2. Црна Бара – прелаз преко Батра – Баново Поље – Раденковић – Ноћај – Салаш Ноћајски – Мачванска Митровица – Сава – Сирмијум. (36 km)

3. Црна Бара – прелаз преко Батра – Баново Поље – прелаз преко Засавице – Горња Засавица – Доња Засавица – Мачванска Митровица – мост на Сави – Сирмијум. (35,5 km)

Сагледавајући распоред локалитета и карактеристике рељефа, предложио бих следећу трасу од прелаза преко Дрине до Сирмијума: обала Дрине – Мијатовића бездан, Црна Бара (лок. бр. 367) – гредама на источној страни баре Јоваче, преко потеса Кућиште ка насељу на локалитету – Баново поље, Црна Бара (бр. 366) – гредама поред јужног обода Засавице – насеље Црквине 2, Баново Поље (бр. 362) – насеље Дуге њиве, Баново Поље (бр. 361) – прелаз преко Бакреног Батра – насеље Терамиде, Раденковић (бр. 358) - јужном обалом око доње окуке Засавице – обалом Засавице покрај низа мањих насеља уз њу у атарима данашњих села Ножај и Салаш Ноћајски (лок. бр. 350, 351, 352, 346, 347, 348) ка Мачванској Митровици и прелазу преко Саве до Сирмијума. Укупна дужина овога предложеног правца, од Прекаја до Сирмијума (рачунајући и прелаз преко Саве) износила би 32,5 км, односно око 22 миље. Иако дужа но по *Табули* (18 миља), ова траса је краћа од свих претходно предложених, а уз то она иде и тереном који има најекономичније прелазе преко успутних водотокова. Међутим, траса коју сам предложио од реке Дрине до Сирмијума дугачка је 22,5 км (око 15 миља), што би одговарало раздаљини из *Табуле* ако би се станица *Drinum fl(umen)* налазила ближе прелазу на Караули у односу на њену предложену идентификацију код локалитета Прекаје, који је од самог прелаза удаљен око 9 км.

4.1.5. Пут *Argentaria – Gensis – Sirmium*

Овај пут је заправо само одсечак једног од најстаријих римских путева у дубини Илирика, путу Салона – Сирмијум, који је по свој прилици изградио Долабела, намесник провинције Далмације за владавине Клаудија. О овоме путу је у литератури често расправљано, уз више или мање успешно реконструкција његове трасе на терену. Међутим, део овога пута који пролази кроз територију коју разматрам у овоме раду, односно кроз Мачву до Сирмијума, није побуђивао

нарочиту пажњу истраживача. Праћење његове трасе кроз Мачву углавном се завршавало сумарним закључком да је пут ишао од путне станице Генсис (по свој прилици данашње Лешнице) до Сирмијума, пружајући се правцем ка североистоку кроз Мачву.⁶⁸³

Пут је забележен само у *Табули*, која наводи следећу трасу: *Sirmium XXX Gensis Ad Drinum XV*. Путна станица Генсис (*Gensis*) је веома поуздано идентификована код данашњег места Лешница, највероватније на локалитету Црквине у Шљокушама.⁶⁸⁴ као што сам и нагласио, траса овога пута није уочена на терену у Мачви, а није ни изазивала посебну пажњу истраживача, те покушаја њене реконструкције није ни било. И. бојановски наводи само покушај Ф. Каница да оквирно одреди правац овога пута, повлачећи линију од Лешнице до Шапца, и потом од Шапца до Сремске Митровице уз десну обалу Саве.⁶⁸⁵ Р. Арсић је за исти проблем понудио три варијанте у графичком решењу:⁶⁸⁶ 1) уз Дрину ка северу до села Баново поље, потом јужним ободом Засавице до Сирмијума, 2) северним ободом Поцерске површи до Шапца, потом десном обалом Саве до Сирмијума, 3) од Поцерине дијагонално кроз Мачву до Узвећа, где би се потом пут гранао у две могуће правца, ка Засавици и Сави.

Другу варијанту би одмах требало одбацити због њенедужине која износи око 65 км, односно око 44 миље, што је знатно дуже но 30 миља колико бележи *Табула*. Трећа варијанта би, у обе предложене подваријанте, такође била превише дугачка, а мислим и да би дијагонални правац преко централне Мачве морао бити још мало дужи, узимајући у обзир да је до скоро био прекривен мочварама које би требалошироко заобилазити. Остаје нам први правац који се и мени чини најпогоднијим. Од Сирмијума би ишао истом трасом као и Посавски пут до насеља на локалитету Дуге њиве код Бановог поља (бр. 361), где би се одвајао скрећући ка југоистоку, и поред низа римских насебина (бр. 365, 379, 378, 389, 396, 397, 442) настављао до Лешнице. У прилог оваквој траси пута, која би ишла преко римског насеља на Дугим њивама у Бановом пољу, посредно говоре и

⁶⁸³ Раšалић 1960: 75; Војановски 1981: 221 нар. 7, 247; Васић 1985: 130; Војановски 1988: 343; Мirković 2006: 40; Арсић 2007: 50.

⁶⁸⁴ Васић 1985: 130.

⁶⁸⁵ Војановски 1981: 221, нар. 6-7.

⁶⁸⁶ Арсић 2011, 197, Карта 1.

налази рудничког новца на том локалитету.⁶⁸⁷ Интересантно је да је највећа концентрација налаза ове врсте забележена управо на Дугим њивама, што би се могло објаснити и добрим путним и трговачким везама са рудним реверима у доњем току Дрине.

4.2. ПУТЕВИ ПОЗНАТИ СА ТЕРЕНА

4.2.1. Варијанта пута *Argentaria* - *Sirmium* кроз Семберију

Кренувши трагом ранијих претпоставки о постојању оваквог пута левом обалом Дрине,⁶⁸⁸ који сније познат из у итинера, И. Бојановски је 1978-1980. године обавио археолошка и топографска рекогносцирања претпостављене трасе пута. На основу резултата тих истраживања, која су обухватила правац од Дрињаче до Босанске Раче, установио је да се поуздано може рачунати са постојањем овог путног правца.⁶⁸⁹ Током својих истраживања И. Бојановски је трасу пута одређивао на основу положаја насеља, микрорељефа и остатака старих путева или предања о њима. Поуздано убицираним остацима римског пута могу се сматрати једино они који су виђени код данашњег насеља Јања, на локалитету Пачић брдо (лок. бр. 326). Сам опис пута на том месту позива на позорност, будући да је наведено да је био широк до 6 м и израђен од опека. Изоставићу део пута од Дрињаче до уласка на нашу разматрану територију, и навешћу само места преко којих је И. Бојановски водио пут, уз основне информације о њима и позив на њихов број у списку локалитета, где је и цитирана литература о сваком од њих. Пут тако води од насеља у Хаништима код села Главичице (лок. 329), потом се удаљава од Дрине и пролазећи преко потеса "Маџарске њиве" у Батару стизао до Црквишта (лок. бр. 328) у Јоховцу где су регистровани остаци римских грађевина на потесу званом "Стари пут". Одатле је настављао до прелаза "Маџарски брод" на реци Јањи, на чијој је левој обали стизао до великог комплекса насеља и некропола код данашње Јање, где су регистровани и поменути остаци римског

⁶⁸⁷ Mladenović, Woytek 2012.

⁶⁸⁸ О ранијим претпоставкама за постојање овога пута видети Војановски 1980: 180-181, нар. 79-81, са наведеном старијом литературом.

⁶⁸⁹ Војановски 1981: 181-185; Војановски 1981: 246-247; Војановски 1988: 343.

пута грађеног од опека (лок. бр. 324, 325, 326). Важно је напоменути да се река Јања, поред које се налазе наведени локалитети, неких два километра источније улива у Дрину, управо наспрам Лешнице, која се често идентификује са путном станицом *Gensis* на путу од Сирмијума ка Аргентарији који је пролазио кроз Мачву. То значи да би ови путеви, идући различитим обалама Дрине, овоме месту међусмеђусобно били удаени око пет километара, те би се могло претпоставити да је између Јање и Лешнице могао постојати и прелаз преко реке, који би те две комуникације повезивао. Ка северу наставља поред некрополе на Црквинама код Којчиновца (лок. бр. 322) где је су примећени трагови неког старог пута насутог шљунком у ширини од 5 м, и који се може местимично пратити даље ка североистоку. Исти стари друм од насутог речног шљунка примећен је на локалитету Гробље код Кованлука (бр. 319) где је забележен и случајни налаз римског гроба грађеног од опека, а Бојановски његову трасу даље води поред руралних насеобина на локалитетима Кривацима и Чаир код Дворова (лок. бр. 308 и 306), преко потеса Маџарски пут, где је опет изораван некистари друм од шљунчане подлоге, до виле у Прекајама (лок. бр. 301) ко Доњег Бродца. Вилу у прекајама Бојановски наводи као "бивијум" односно место укрштања Посавског пута (Аквилеја-Сисција-Сирмијум) и ове варијанте пута од Аргентарије ка Сирмијуму. Даље би овај пут настављао истим правцем кроз Мачву као и Посавски пут. Траса коју је предложио И. Бојановски изгледа логично, али остаје питање датовања старог пута који је он пратио кроз Семберију, и који не мора бити из римског времена. Чињеница је да се највећи број регистрованих римских локалитета у Семберијиналази управо уз овај пут Аргентарија-Сримијум, али и то треба узети са извесном резервом, јер је већина тих локалитета и уочена управо за тематских рекогносцирања И. Бојановског, током којих је он покушавао да лоцира трасу пута.

4.2.2. Пут *Sirmium – Spodent – Singidunum*

Иако овај путни правац не бележе итинерари он нам је познат како из литерарних извора, тако и са рекогносцирања терена. Постојање пута који је десном обалом Саве водио од Сирмијума ка Сингидунуму претпостављено је на

основу података из литерарних извора.⁶⁹⁰ Након битке код Цибала 316. године, Лициније је у бегу прошао кроз Сирмијум и, покупивши своју породицу и благо који су се ту налазили, прешао Саву рушећи мост за собом и запутио се ка Тракији. Део блага које је са собом носио, донативе поводом његових деценалија, три сребрна тањира и два слитка, остао је код утврђења на локалитету Градуштина (лок. бр. 514), које се налазило на правцу пута јужно од Саве.⁶⁹¹ Осим потврде о постојању пута који је од Сирмијума водио уз десну обалу Саве, ти подаци из извора нам указују и на његову почетну тачку, западни мост који је констатован три километра низводно од Сремске Митровице.⁶⁹² На терену су остаци овога пута констатовани на две локације. Прва се налази на месту Мало Дубоко, у непосредној близини локалитета Градуждине код Дебрца (лок. бр. 502), на коме је је Каниц претпоставио постојање римског кастела, највећим делом однетог ерозивним деловањем Саве.⁶⁹³ Друга локација на којој су уочени остаци пута налази се код насеља и утврђења на локалитету Градуштина (лок. бр. 514). Оба места на којима су забележени остаци овог пута налазе се уз Саву, те се и претпоставља да је његова траса највећим својим делом пратила ову реку. Будући да је супструкција овога пута на терену препозната само на два места, те да осим претпостављеног почетка код оквирне локације сирмијумског, тзв. "Лицинијевог" моста, не замо ни куда је текао тај његов почетни део, са покушајем реконструкције трасе овога путног правца кренућу од утврђења на Градуштини (лок. Бр. 514), као најзнатнијег места на њему и најпоузданијег места његове убикације. Од Градуштине ка Сингидунуму траса пута није установљена ни на једном месту, али би се правац којим је он ишао могао оквирно реконструисати на основу позиција локалитета и карактеристика рељефа. Након проласка поред насеља и утврђења на Градуштини пут је прелазио речицу Вукодраж и уз обалу Саве настављао је кроз некрополе и насеље муниципијума Сподент на локалитету Ушће (бр. 552). И после Сподента траса би морала ићи обалом Саве и пратити данашњи пут Шабац-Обреновац, јер су се дубље у копну налазили читави

⁶⁹⁰ *Excerpta Valesiana* V 17 и *Zosimus*, II 19, према: Mirković 2006: 67.

⁶⁹¹ Роровић I. 1996: 137; Поповић И. 1996: 287-288.

⁶⁹² Поповић В. 1980: VII. М. Јеремић заступа мишљење да би се тај, такозвани "Лицинијев мост" мост ипак морао тражити нешто ближе граду, то јест царској палати Сирмијума, где је био повољнији положај за премошћавање реке (Јеремић 2007: 238).

⁶⁹³ Каниц 1985: 366.

комплекси бара и отока Саве, поред локалитета Мали Ворбис (бр. 553) све до центра данашњег села Скела, на чијем атару се по свој прилици налазио викус Јатументијана. Ту би, попут данашњег, и римски пут морао да скрене ка југоистоку због мочвара које су се налазиле на југоистоку. Затим би правом линијом, поред имања ветерана Присцинија Приска на Вровима (бр. 556) и насеља на Лазића њивама (лок. бр. 558, 559) настављао до прелаза преко Купинца и насеља код Маринковића кућа у Звечкој (лок. бр. 574) где би могао да скрене ка југу. Држећи се лесне заравни, која је неколико метара вишља од околног терена, преко насеља на Дугим њивама (лок. бр. 573) настављао би до прелаза старог тока Тамнаве који је обезбеђивало мање утврђење на Градцу (лок. бр. 575) и по преласку ове реке пут би долазио до насеља у Лугу (лок. бр. 576).

М. Васић као његову трасу ка Сирмијуму предлаже правац преко Новог села (лок. бр. 504), Дебрц (лок. бр. 502), Прово (лок. бр. 492, 493, 494) до насеља на Славотином броду у Драгојевцу (лок. бр. 486),⁶⁹⁴ не разматрајући куда би пут могао наставити ка Сирмијуму. Р. Арсић у свом графичком решењу предлаже трасу која би, на већој или мањој удаљености, пратила десну обалу Саве, избегавајући мочварне пределе.⁶⁹⁵ Таква траса се чини и најрационалнијом, и она би, после Славотиног брода настављала оквирно следећим правцем: Добравско-Думачке површи до локалитета Улице код Орашца (бр. 457) и даље неутврђеном трасом ка Сирмијуму.

4.2.3. Пут *Sirmium – Bonnonia Malata*

Пут Сирмијум – Бононија Малата познат је, као и претходни, посредно из литерарних извора али је прецизно убициран теренским истраживањима. Овај пут повезивао је Сирмијум са његовом дунавском луком у Бононији-малати, али и са лимеским путем који је туда пролазио. Постојање овога путног правца који је повезивао Сирмијум са његовим дунавским пристаништем код утврђења Бононија-Малата, познато је из описа Амијана Марцелина. Он је, описујући доласке у Сирмијум цара Јулијана (361. године)⁶⁹⁶ и Грацијана (378. године).⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ Васић 1985: 130.

⁶⁹⁵ Арсић 2011, 197, Карта 1.

⁶⁹⁶ *Amm. Marc.* XXI 9,6

Оба цара допутовала су до Боноије Дунавом, а потом прешли преко Фрушке Горе до Сирмијума путем дугим 19 римских миља.⁶⁹⁸ Иако је трасу овога пута била И. Јунг веома добро претпоставио и описао још крајем XIX века, почетни део његове трасе код Сирмијума дуго је био предмет дискусија. Ископавањима је 1969. године истражена је краћа деоница овога пута, који је ту имао ширину од 3,2 м, а откривена је само његова подлога састављена од ломљених опека, тегула и необрађеног камена, док је нешто даље његова ширина износила око 4,5 м, а на том потесу подлога пута је била највећим делом од необрађеног камена.⁶⁹⁹

4.2.4. Вицинални путеви

Под вициналним путевима подразумевамо путеве који су повезивали мања места, групе насеља, лежишта сировина са главним друмовима и, преко њих, већим градским центрима. Ни на једном од праваца за које се у литератури претпостављало да би њима могао пролазити неки вицинални пут нису пронађени материјални остаци који би такве претпоставке потврдили. Разматрајући у литератури присутне претпоставке о могућим правцима вициналних путева, може се уочити да су се аутори приликом њиховог доношења руководили следећим подацима: природним комуникацијама, односно логичним и рационалним путањама на основу карактеристика микрорељефа; бројем и густином насеља уз неку од природних комуникација који би указивали на неопходност њиховог међусобног повезивања; евентуално постојање фортификационих грађевина (кастела, спекулума) уз логичне комуникационе правце.

Тако је М. Васић оквирно предложио два путна правца кроз Посавско-Тамнавску обалст. Први би водио од Дружетића преко Свилеуве на Скупљен, Крнић и даље према Бељину где би се укључивао на јужну варијанту пута Сирмијум-Сподент-Сингидунум, док би други од Скупљена настављао на Јаловик, Трбушац, Звезд и Прово, такође се укључујући на претходно поменути јужни пут Сирмијум-Сподент Сингидунум.⁷⁰⁰ Оба предложена правца чине се

⁶⁹⁷ *Amm. Marc.*. XXXI 11,6

⁶⁹⁸ У опису Јулијановог доласка у Сирмијум Амијан Марцелин наводи и раздаљину од 19 миља између Боноије и Сирмијума.

⁶⁹⁹ Milošević 1969; Милошевић 1988: 119-123.

⁷⁰⁰ Васић 1985: 130.

логичним, али бих указао и на могућност треће варијанте, узимајући, поред већ наведених праметара, и чињеницу да је код села Дебрц на једном локалитету релативно удаљеном од Саве, откривена и један део трасе највероватније римског пута (лок. бр. 507). Тако бих предложио и следећи путни правац: од Белих орница код Дружетића (лок. бр. 529а, 529б, 529в) преко Села Прњавора и реке Тамнаве до низа насеља уз Тамнаву на подручју Свилеуве (лок. бр. 528, 527, 526, 525), уз јаругу косом преко насеља на Селишту и Чанду (лок. бр. 522, 521), комплекса на Кусањама (вила рустика, некропола, спекулумлок. 520, 519а-в) на прелазу преко Вукодража, косама уз потоке и јаруге до Петковца у Власеници, где је уз остатке римског насеља констатована и траса пута (лок. бр. 507), преко данашњег Дебрца на Градужине (лок. бр. 502) и приључење на пут Сирмијум-Сподент-Сингидунум.

Р. Арсић у свом раду, осим навођења поменутих разматрања М. Васића, не износи претпоставке о евентуалним новим вициналним путевима.⁷⁰¹ И. Поповић је указала на могућност постојања једне интересантне руте која би од Градуштине код Бељина (лок. бр. 514) прелазила Саву ка Купинову и одатле правом линијом настављала до Басијане и потом до Кузума. Иако ми се то на први поглед није чинило логичним, пажљивијим увидом у стање забарености у Срему пре мелиорационих радова увидео сам да изградња таквог пута, уз извесне корекције његове руте, не би била неизводљива. За почетак бих предложио премештање почетне тачке на десној обали Саве, и прелаза преко ове реке, на место где се и данас налази скела – у данашње село Скелу, у чијем атару се налазио римски викус Јатументијана. Осим што се до њега стизало већ постојећим путем (Сирмијум-Сподент-Сингидунум) тај прелаз се налази управо наспрам Купинова где су такође регистровани налази римске провенијенције (лок. бр. 257), и не захтева пловидбу од Градуштине дугу око 7 км. Од Купинова би се најпре морао заобићи комплекс Обедске баре, а потом би се, између до пре мање од три столећа сталних бара и мочвара, пут могао "провући следећим правцем: поред римских насеља у атару Ашање (лок. бр. 253, 251), потом уз канал Јарчину поред руралног насеља или мањег утврђења на Лекића камену (бр. 247), у близини неколико насеља у атару Сремских Михаљеваца (лок. бр. 235, 236, 237) и даље на север, уз Јарчину, до Басијане. Морам напоменути да је уз предложени правац код

⁷⁰¹ Арсић 2007: 52.

Сремских Михаљеваца пронађен и већ неколико пута помињани миљоказ,⁷⁰² за који није јасно на ком путу је стајао. Дужина овога пута од Скеле до Басијане износила би око 35 км.

И сам сам једном приликом предложио могући правац вициналног пута од муниципијума Сподент на Ушћу (лок. 552) уз Вукодраж према Дрену (лок. бр. 582, 583) и даље преко Дренског вуса ка старом путу који је водио ка једном од могућих прелаза преко Колубаре.⁷⁰³ На том примеру бих се и зауставио, ограничивши се само на изношење предложених праваца вициналних путева који су публиковани. Мањи и већи споредни (вицинални) путеви, са уређеном подлогом или тек утабане колске стазе, морали су бити бројни. Сваки викус и вила рустика, као и мање газдинство, морали су бити повезани међусобно, а у крајњом исходу путева и са главним друмовима. Уколико упоредимо мапе из XVIII и XIX века и мапе размештаја римских локалитета у овоме раду, видећемо да се број села и заселака не разликује превише од броја руралних насеља у римско време. Међутим, ако обратимо пажњу на мноштво путева и путељака који су повезивали насеља пре два или три столећа, лако можемо схватити да је и у римско време читав овај простор морао бити премрежен многобројним путевима различитих величина и значаја. Због тога мислим да би свако даље предлагање могућих вициналних путева, без лоцирања њихових трагова на терену, било излишно. Тло каво се налази у Срему, Мачви, Посавини и Семберији није погодно за очување лошије грађених путева, а хронични недостатак камена је у многим крајевима резултовао разношењем њихових остатака, те је могућност евидентирања до сада непознатих путева на терену мала. За крај, морам нагласити да све то не значи како је сагледавање могућих вициналних праваца узалудан посао, јер он своју пуну примену може наћи у планирању рационалних рута приликом тематских рекогносцирања, у потрази за новим локалитетима.

⁷⁰² Dušanić M. 1990: 646; Mirković 2006: 138, br. 16.

⁷⁰³ Црнобрња А. 2006: 13.

4.3. ПЛОВНИ ПУТЕВИ

Истраживању пловних путева кроз нашу област није придавана већа пажња, али они су свакако морали имати веома важну улогу у транспорту робе. Пловидба рекама била је далеко најјефтини начин транспорта кабастих и тешки товара, а у случају савладавања већих раздаљина и једини могући. Кроз територију коју проучавамо у овоме раду протицале су три велике реке, Дунав, Сава и Дрина, што је у римско време био велики потенцијал за протицај огромних количина робе. Дунавом је југоисточни део Доње Паноније био повезан са северним провинцијама, Нориком и Германијом, Сава је омогућавала везу са Сисцијом као и подручјима из којих су долазили мањи водотокови који су се уливали у ову реку, док је Дрина омогућавала лак, брз и јефтин транспорт руда из централног дела Далмације.

4.3.1. Дунав

Транспорт Дунавом је свакако имао највећи потенцијал, али је ова река уједнобила и граница ка варварским пределелима. Саобраћај Дунавом морамо посматрати у тесној вези са римском Панонском флотом (*Classis Flavia Pannonica*). Оснивање ове флоте везује се за период Флавијеваца, односно императора Веспасијана (69-79. године), а једно њено стално пристаниште је дуго времена било у Таурунуму (данашњем Земуну, лок. бр. 268), који је вероватно био и њено најважније пристаниште у Доњој Панонији.⁷⁰⁴ Таурунум се као пристаниште (*Taurunum classis*) наводи у *Антониновом итинерару*.⁷⁰⁵ Међутим, у *Нотицији* се Таурунум више не спомиње као седиште флоте, већ су у њему размештене компнене војне јединице, што значи да му је флота одузета између прве половине III века, када је помиње *Антонинов итинерар*, и краја IV века. Разматрајући могуће положаје пристаништа узводно уз Дунав, Д. Димитријевић претпоставља да су се она могла налазити и уз војна утврђења Бургене (лок. бр. 213), Аквинкум (лок. бр. 138), Кузум (лок. бр. 23) и Бононију-Малату (лок. бр.

⁷⁰⁴ Душанић 1968: 107; Више о Таурунуму као пристаништу и евентуалном седишту флоте видети код Димитријевић 1996: 10-16.

⁷⁰⁵ *It. Ant.* 11,6.

14).⁷⁰⁶ Будући да би се та претпостављена пристаништа налазила уз места која су пре свега војног карактера, разлозима који су довели до тих претпоставки више ћемо се бавити у поглављу о утврђењима. Ипак, треба скренути пажњу да је евентуално постојање пристаништа уз утврђења на дунавском лимесу морало бити од значаја и за насеља која су се налазила уз њих, као и за насеобине у њиховом залеђу. О томе сликовиту говори и претпоставка Д. Димитријевић да код Бургена пристаниште треба очекивати због живе и знатне грађевинске делатности, посведочене осервацијама на терену али и епиграфским натписом, јер је транспорт камена, опеке и сotalих грађевинских потрепштина најрационалније могао бити обављен путем речног саобраћаја.⁷⁰⁷ Уз логор Акуминкум постојало је велико и, по свој прилици, разуђено насеље које се простирало на високој лесној обали око утврђења, али и у њеном подножју, уз сам Дунав. За очекивати је да је такво насеље имало и могућност приступа речном саобраћају, односно роби која је њиме путовала

4.3.2. Сава

Сава се такође налазила под надлежношћу Панонске флоте. Ако би, спуштајући се Дунавом, ушли у Саву, већ на ушћу те две реке наишли би на царинску станицу Конфлуенте (*Confluentes*, лок. бр. 268а),⁷⁰⁸ која је вероватно убирала значајан новац на опорезивању промета између Доње паноније и Горње мезије. Претпоставља се да је на том месту постојао и мост преко кога се настављао копнени пут од Таурунума ка Сингидунуму. До Сирмијума је уз Саву било још насеља, али би се по значају могло издвојити свега њих неколико. Насеље на локалитету Прогарски виногради (бр. 286) данас се налази на обали баре Живаче, која је некада, а по свој прилици и у римско време, била пловни рукавац Саве. На овоме локалитету, поред трагова насеља II-IV века, истражене су и циграске пећи у којима је пронађен велики број опека са различитим варијантама жигова Панонске флоте (*Classis Flavia Pannonica*). Д. Димитријевић је, на основу конфигурације терена, претпоставила да се на овоме локалитету

⁷⁰⁶ Димитријевић 1996.

⁷⁰⁷ Димитријевић 1996: 17.

⁷⁰⁸ Душанић 1965: 99-106; Црнобрња А. 2009.

могао налазити и навоз за извлачење бродова на копно ради њихове поправке.⁷⁰⁹ У самом селу Прогар, на данашњој обали Саве, регистрована је и касноантичка некропола уз коју се морало налазити и насеље коме је припадала, а могуће је да је између Прогара и десне обале Саве постојао и прелаз преко реке.⁷¹⁰ Претпостављени муниципијум Сподент, код данашњег села Ушћа (лок. бр. 552) налазио се на самој обали Саве, као и оближње утврђење на Градуштини (лок. бр. 514). Кастел на Градуштини је највероватније саграђен крајем III века, тако да је у пуној био у пуној употреби управо у време када *Нотиција* наводи Сирмијум као једно од седишта флоте (*Praefectus classis primae Flaviae Augusti Sirmi*),⁷¹¹ а његова позиција је веома интересантна са становишта разматрања речног саобраћаја. Поред тога што се налазио на средокраћи пловног пута Савом између великих градских центара, Сирмијума и Сингидунума, посебну пажњу треба обратити на само ушће речице Вукодраж у Саву. Кастел је био позициониран управо на том месту, контролишући копнени пут Сирмијум-Сингидунум, али и ушће Вукодража. Ова мала река непосредно испод кастела прави једну јаку окуку, усецајући се у знатно више обале око ње и творећи на тај начин један мали ревер који је преко целе године испуњен водом. Такво место је идеално за склањање бродова за немирног времена на главном пловном путу, реци Сави. Такође морамо имати на уму да се у залеђу Сподента и кастела на Градуштини налази већи број руралних насеља, која су природним путним правцем низ речицу Вукодраж гравитирали ка њима. Чак је можда и део тока саме речице Вукодраж могао бити коришћен за транспорт кабастијег терета попут камена са локалитета Ртови из Јазовника (лок. бр. 518).⁷¹² Због тога не би требало искључити ни могућност да се код муниципијума Сподент налазио и пункт за даљи транспорт пољопривредних производа Савом. Постојање још једног касноантичког утврђења на десној обали Саве претпостављено је на локалитету Градуждине код Дебрца (лок. бр. 502), у чијој су близини регистровани и остаци јужног копненог пута Сирмијум-Сподент-Сингидунум. Треба указати и на занатски центар на левој

⁷⁰⁹ Dimitrijević 1967.

⁷¹⁰ Црнобрња А. 2007б: 282.

⁷¹¹ *Not. Dign.* XXXII, 50.

⁷¹² Кречњачки камен из каменолома код Јазовника био је широко коришћен за градњу и израду надгробних споменика последња три столећа у посавини. На жалост, анализа малобројних налаза камена коришћеног у римско време у Посавини није рађена, те не можемо са сигурношћу тврдити да је експлоатација овог лежишта вршена и у то време.

обали Саве, на Гомолави (лок. бр. 176), у чијој се позадини налазила и вила рустика на локалитету Врањ (бр. 179). Поред близине лежишта глине, што се најчешће истиче као разлог за дуг континуитет постојања центра за производњу керамике на Гомолави, томе је свакако погодноао и положај уз Саву, који је омогућавало лаку даљу дистрибуцију производа. Стога мислим да би мањи пристан могли очекивати и код овог локалитета. Других значајнијих насеља до Сирмијума, уз саму Саву нема. Низводно од Сирмијума налазило се још једно заповедништво Панонске флоте, *Graio*, која се у *Нотицији* наводи као седиште префекта дела Панонске флоте (*Praefectus classis secundae Flaviae Graio*).⁷¹³ Убикација ове постаје веома је неизвесна,⁷¹⁴ мада постоје претпоставке да се могла налазити на локалитету Бела Црква код Сремске Раче (бр. 109).⁷¹⁵

4.3.3. Дрина

Трећа велика река, Дрина, свакако је имала значајну улогу у транспорту сребра ка Сирмијуму, у коме су се вероватно налазиле и радионице за израду предмета од тог метала као и ковница новца. Поред овог племенитог метала, низ Дрину се вероватно спуштала и дрвена грађа, док је транспорт камена и потврђен истраживањима. Анализе камена коришћеног у Сирмијуму, за градњу, израду саркофага и камене пластике, откриле су места уз Дрину са којих је он вађен.⁷¹⁶ Каменолом Дардаган удаљен је од Дрине око 4 км, а пловни пут до Сирмијума, Дрином и Савом, укупно је дугачак 114 км. Више различитих врста камена и мермера допремано је у Сирмијум и из удаљенијих крајева Царства (Грчке, Мале Азије, северне Африке), такође воденим путевима.⁷¹⁷

4.3.4. Колубара и Тамнава

Након три главне реке, најдуже токове имају Колубара и Тамнава. Добрим делом године њихови токови су свакако били проходни за мања пловила, али је

⁷¹³ *Not. Dign.* XXXII, 51.

⁷¹⁴ Rummel 2008: 75-76. Поред леве, неки је виде и на десној обали Саве, Vojanovski 1988: 377.

⁷¹⁵ Брукнер, Даутова-Рушевљан, Милошевић 1987, 21; Đorđević 2007: 34.

⁷¹⁶ Rižnar, Jovanović 2008.

⁷¹⁷ Đurić et al. 2008: 112-122, fig. 13.

питање да ли је било исплативо користити их на нивоу већем од индивидуалних потреба. Против њиховог коришћења као сталних пловних праваца говори неколико података. Најпре природа токова обе реке, које су бујичног карактера. Две трећине слива Колубаре потиче од бујичних токова, те њен водостај од њих највише и зависи, а Колубара је позната и као река са једним од највиших разлика у минималном и максималном протицају (од 2 до 251 м³/с).⁷¹⁸ Тамнаву такође карактерише бујична природа и веома низак водостај лети. Други разлог би могла да буде шумовитост токова ове две реке. Баре које су остајале након високих водостаја и повплава чиниле су комплекс широк више километара, и то земљиште је још у XIX веку било обрасло густим и тешко проходним шумама, које су у свим периодима могле бити згодне за активности разбојника. На крају стоје и најважнија питања – која би се роба превозила Тамнавом и Колубаром, ко би имао потребу да ту траспортује реком и зашто, за које крајеве би у римско време било битно ове две реке користити као пловни пут? Сагледавањем бројности и карактера насеља која се налазе уз Колубару и Тамнаву, уочава се да је у питању мањи број искључиво руралних насеља која заузимају релативно малу површину. Њихов положај је такав да веома лако могу остварити комуникацију са главним копненим путевима, а врсте и количине робе коју би та насеља могла понудити тржишту битнијих центара биле су такве да не захтевају одступање од редовног, "копненог" начина живота. Присуство обимнијег речног транспорта на овим двама рекама подразумевао би сталност у протоку робе и константност у њеном обиму, што овде није могло бити оствариво.

4.3.5. Пловидба каналима кроз Срем

Рисмки писац Флавије Вописк (*Flavius Vopiscus*) забележио је да је император Проб (276-282) ангажовао хиљаде војника ради прокопавања великог јарка који би био плован за бродове, а истовремено и одводио воду из мочваре у околини Сирмијума у Саву. Уследила је побуна незадовољне војске која је окочана Пробовом смрћу.⁷¹⁹ Опис догађаја који су резултирали Пробовом смрћу више аутора је сматрало довољним доказом о прокопавању пловних канала кроз

⁷¹⁸ Аноним 1963: 13. Протоци пре мелиорационих и хидроелектранских захвата.

⁷¹⁹ *Fl. Vopiscus*, XXI.

Срем, за које сматрају да су се очували до данашњег времена.⁷²⁰ Д. Димитријевић као канале којима је пловидба била могућа у римско време наводи Јарчину, Галовицу и Велики Бегеј, као и могућу регулацију потока Будовар. Свакако најинтересантнији положај има канал *Јарчина*. Полазећи од данашњег села Прогар овај канал је ишао ка северозападу до Басијане, у дужини од око 33,5 км, где је испод њених јужних бедема скретао и спуштао се ка југозападу до села Јарчина, где се након 18 км од Басијане поново уливао у Саву. Већ уз сам почетак Јарчине, одмах уз канал код села Прогара, налази се низ локалитета, почев од некропола у центру данашњег села (лок. бр. 287), преко насеља код Црпне станице (лок. бр. 288) до виле на локалитету Баштине (бр. 288). Уз Јарчину се потом, до Басијане ниже још насеља,⁷²¹ од којих бих указао на два, на изглед, битнија. Лекића камен код Карловчића које се налази на позицији која може индицирати постојање мањег утврђења (бр. 247), и велико насеље на локалитету Три анте код Михаљеваца (бр. 236) са оближњом некрополом на потесу Округла међа (лок. бр. 235) где је по свој прилици пронађен и један, сада изгубљени миљоказ.⁷²² Код Басијане, испод чијих јужних бедема Јарчина скреће назад ка Сави, у овај канал се уливају и два потока који се спуштају са Фрушке горе, Шеловренац и Међаш (који опкољава Басијану са северне, источне и западне стране). Дотицај воде из тих потока, као и дренажа бара дуж Јарчине омогућавали су, као и данас, да тај канал током целе године има довољну количину воде за пролаз пловила са плићим газом. Насеља се на овоме правцу уз Јарчину налазе тек на нека три километра пре његовог уливања у Саву. Ту се, са леве стране канала, налазе два локалитета на којима су регистровани хоризонти становања I-II и III-IV века (лок. бр. 119, 120). На око 1,5 км од Саве, уз саму северну обалу Јарчине налази се и велико насеље на локалитету Козловац (бр. 118), са налазима на површини од око 30 ха. Претпоставка да Јарчина потиче још из римског времена чини се веома вероватном. На мапи *Панонско-карпатског базена пре мелиорација*,⁷²³ која

⁷²⁰ Dimitrijević 1961: 101; Душанић 1968: 107; Димитријевић 1996: 35-36; Mirković 2006: 64.

⁷²¹ На удаљености до 1 км од Јарчине ка Басијани налазе се следећа насеља на локалитетима под бројем: 252, 251, 247, 236, 235, 237.

⁷²² Детаљније о налазу миљоказа и односу ових локалитета капрема могућем компненом путу кроз Полужје доњег срема видети у овоме поглављу изнад, у оквиру *Подравског пута Siscia-Sirmium-Taurovum*.

⁷²³ Мапу је 1938. године саставило Министарство пољопрвредне Мађарске на основу старијих премера.

доноси стање вода у Угарској пре првих мелиорационих радова у другој половини XVIII века, назире се правац канала Јарчина. На нешто касније израђеном првом војном премеру Хабсбуршког царства⁷²⁴ овај канал је јасно уцртан целом трасом, а означен је садашњим називом Јарчина. Помена о мелиорационим радовима између времена императора Проба и XVIII века нема, те не постоји ваљан разлог да његов настанак везујемо за било које друго време до римско. Томе у прилог говоре и положаји римских насеља у близини, а често и уз саму Јарчину. Уколико је заиста био у употреби у римско време, овај канал је повезивао већи део мочварног подлужја доњег Срема, превазилазећи на тај начин проблем градње путева кроз изузетно мочварно земљиште које је, како ћемо видети у поглављу о насељима, било веома густо насељено.

Са каналом Галовица стање је већ доста другачије. Данашњи његов ток, који води од Саве испод Бежаније преко бара криваја између Бечмена, Сурчина и Добановаца, кроз које скраћује пут њиховим попречним повезивањем и даље у равним правцима наставља ка западу до Буђановаца, није тако изгледао још само пре неколико столећа. На другом војном премеру Хабсбуршке империје⁷²⁵ први пут се види Галовица какву данас познајемо, с тим да се њен почетак није налазио испод Бежанијске косе као данас. Она је кретала од самог ушћа Саве у Дунав, одакле је тада полазио канал звани Дунавац, вијугајући и спајајући се са Сурчинском баром јужно испод Сурчина, одакле је, пресецајући Бечменски кључ и одвајајући се од Угриновачке баре настављао ка западу до Суботишта и Спахинске баре. На првом војном премеру Хабсбуршке империје⁷²⁶ можемо пратити канал Дунавац али само до нешто иза Сурчина, где се спаја са барама кривајама (Бечменски кључ), а одатле ка западу још увек нема праволинијских канала који би асоцирали на евентуалне трагове Галовице. Назив Галовица јавља се и тада али као бара Галовица, а поред јасних ознака за мочваре постоје и баре које су уцртане као кривудасти канали, подсећајући на токове потока са пуно обарака или очага. На основу положаја сталних бара и кривудастих канала који носе назив баре (Галовица бара, Угриновачка бара) јасно је да кривудасти токови представљају природне правце дренажа, за које би се у појединим случајевима

⁷²⁴ Habsburg Empire 1764-1784.

⁷²⁵ Habsburg Empire 1806-1869.

⁷²⁶ Habsburg Empire 1764-1784.

могло претпоставити да су у питању и канали настали интервенцијом људи. Нисам склон да међу таквим водотоцима препознам канал који је служио као стални путни правац, и мислим да су, и ако су настали вештачким путем, прокопавани ради одводњавања земљишта. Утврђење које је Д. Димитријевић претпоставила на Тврдењави (лок. бр. 275), изнад Галовице, Бечменског кључа и Сурчинске баре, могло је обезбеђивати неки путни правац, али сумњам да је разлог томе била пловидба Галовицом кроз цело Подлужје. Краће деонице су се, уколико је за то постојала потреба, свакако могле користити за превоз робе, за шта је канал Дунавац коришћен још средином XIX века.⁷²⁷

4.4. ДИСКУСИЈА

У овоме поглављу изнета су основна сазнања којима располажемо о путевима и путним правцима на нашем подручју. Проблем реконструкције трасе античких путева који се помињу у итинерарима очекивано је присутан када су у питању путеви који нису већим делом поуздано лоцирани на терену. Код покушаја реконструкције делова траса које пролазе кроз наш крај, у случајевима путева Сисција-Сирмијум (сегмент од Салдиса до Сирмијума) или Аргентариа-Сирмијум (сегмент Генсис-Сирмијум) отежавајућа је и ситуација у којој су путне станице међусобно веома удаљене, те не постоји могућност провере међурастојања. Пут Сисција-Сирмијум-Таурунум рекогносцирањима је праћен је на нашој територији у дужини од 115 км, и сматра се да је његова траса дефинитивно потврђена. Испоставило се, међутим, да ни реконструисане трасе путева, потврђене аутопсијом на терену, нису у потпуности одговарајуће наводима из итинерера. Најбољи пример за то је део пута Сирмијум-Таурунум, сегмент између Басијане и Таурунума, познат из итинерара и пре више деценија утврђен рекогносцирањима на терену. Пажљивијим упоређивањем дужина пута који наводе итинерери са дужином пута утврђеном на терену, уочава се да траса која се већ деценијама сматра потврђеном заправо не одговара ни једној од раздаљина понуђених у итинерарима.

⁷²⁷ На једној гравири из 1845-1850. године приказани су људи (сараорци) који вуку тегљеницу кроз Дунавац, видети Црнобрња А. 2009: 159-161, сл. 6.

Нови подаци о налазу миљоказа код Сремских Михаљеваца, сагледани у контексту распореда насеља у Полужју доњег Срема и одлика микрорљефа, указују на до сада недовољно поклоњену пажњу могућности постојања путева које итинерари бележе.

Посебан проблем представља датовање путева који су уочени на терену током рекогносцирања и заштитних ископавања. Поменути пут Сисција-Сирмијум-Таурунум на више места је истраживан и током заштитних ископавања, али се у литератури не налази на податке о ближе датовању његове градње. Као да се приликом писања о њему подразумева да се на утврђеној траси налазио од када и римски локалитети поред њега, то јест од неког тренутка у I веку. Неколико посредних података, међутим, не иду потпуно у прилог таквом датовању. Једини хронолошки осетљив предмет пронађен у самој конструкцији пута који је публикован јесте бронзана монета Трајана, пронађена на Брестовим међама,⁷²⁸ претпостављеној локацији мансије Новицијане (лок. бр. 221). Најпре бих пажњу скренуо на положај утврђења на Солноку (*Caput Basianense*, лок. бр. 168). на Солноку се заправо налазе два утврђења, једно уз друго. Млађе и веће, чија се прва фаза градње одређује у крај I или почетак II века, и старије а мање, земљано палисадно утврђење које се може давати у средину I века. Оба ова утврђења налазе се 500 до 600 м северно од утврђене трасе пута Сирмијум – Басијана, око 3 км пре Басијане, што М. Петровић види као наговештај могућности да је сам пут саграђен након утврђења на Солноку.⁷²⁹ Друга интересантна ствар јесу доступни подаци о супструкцији пута Сирмијум-Таурунум. Најсолиднија супструкција регистрована је код самог Сирмијума, на локалитету Римско гробље (лок. бр. 79) где је забележено изразито крупног камена. Није за очекивати да се такав камен могао очувати свугде у Срему, јер је кроз столећа могао бити дислоциран обрадом земље али и разградњом пута и коришћењем камена за даље градње. Међутим, на местима где су вршена ископавања делова трасе овога пута евидентирано је и, веће или мање присуство ломљених опека и имбрекса у његовој супструкцији.⁷³⁰ Намеће се питање –

⁷²⁸ Dimitrijević 1969: 98.

⁷²⁹ Petrović D. 1995: 223.

⁷³⁰ На локалитеу између Мост код Добринаца (бр. 171) уситњене опеке, имбрекси и малтер налазили су се испод крупног камења са траговима колотечине. Налази камена различитих

одакле и од када се уситњене опеке налазе у супструкцији овога пута? Да би се уситњена опека употребила при градњи пута она је најпре морала да се налази у неким грађевинама и тек након њиховог рушења могла је да буде рециклирана. Како ћемо видети у поглављу о насељима, насеља са грађевинама зиданим од опека нису биле толико бројне током I века, нити је њихова градња била раширена по читавом Срему. појава уситњених опека и имбрекса у дорсуму пута била би очекивана, јер он се морао периодично обнављати и насипати, али њихово присуство у супструкцији није очекивано за пут грађен кроз Срем у I веку, поготово ако имамо на уму релативно лаку доступност камена. Иако се камен чини тешко доступним у Срему, он то заправо није био. Камен неопходан за градњу супструкције пута није морао бити посебно квалитетан, што потврђују и врсте коришћеног камена (пешчар, кречњак, плочар и бреча). Истина, неопходна количина камена, ако рачунамо са ширином пута од 6 м и супструкцијом дебљине око 0,5 м, на читавој нашој деоници пута од Улма до Таурунума износи око 345.000 м³, што јесте импозантна количина. Ако као просечну тежину једном кубног метра камена узмемо 2700 кг то укупно износи 931.500 тона камена који је требало са Фрушке Горе пребацити до трасе пута, односно требало је превести барем 3.500.000 воловских запрега са каменом.⁷³¹ Међутим, камен са Фрушке Горе највероватније се спуштао до будуће трасе пута јефтенијим, лакшим и бржим путем. Са Фрушке Горе спушта се више од десет потока који су у одређено доба године имали и већу количину воде, која је уз прављење једноставних устава могла да омогући пловност спавова са каменом.⁷³²

На пловне путеве би требало обратити нарочиту позорност. У Табели 9 дата су временска растојања потребна за савлађивање пута копном и водом између урбаних центара у југоисточном делу Доње Паноније, као и од каменолома Дардаган код Зворника, одакле је довожен камен за саркофаге у

гранулација а местимично и уситњених опека присутни су дуж већег дела трасе пута Сирмијум-Басијана, видети Роровић, Vasiljević 1969: 261.

⁷³¹ Максимална оптерећеност кола која вуче пар волова износи око једне четвртине кубног метра камена. До тог податка дошао сам испитујући људе у селима јужне Србије који су средином XX века "на кулук" градили сеоске путеве.

⁷³² Знатна ширина плавних зона потока који се спуштају са Фрушке Горе уочљива је на првом војном премеру Хабсбурше монархије (Habsburg Empire 1764-1784) као и на сателитским снимцима доступним на сервису Google Earth.

Сирмијум. Брзине путовања преузео сам са сајта *Orbis: Geospatial Network Model of Roman World* универзитета Stanford,⁷³³ где је обрачунато да се воловска кола под пуним оптерећењем крећу брзином од 12 км на дан, бродови низводно (укласи реке Саве) до 65 км на дан а узводно 15 км, што је и прорачуната брзина кретања каналима. Брзине којима путује државна пошта, војска, па и путници пешаци већа је од наведених, али сам овом приликом желео да илуструјем исплативост путовања између градова на примеру транспорта робе. При разматрању времена неопходног за преваљивање одређених дистанци треба имати на уму да је транспорт реком за исту тежину робе био 3,5 (узводно) до 7 пута (низводно) јефтинији од копненог. На основу таквог прорачуна може се видети да пут између од Сирмијума до Сингидунума, осим што је реком јефтинији, може и временски бити исплативији, јер потребно четири пута мање времена да се превали. Тада се примећује и пун значај погодности које је могао пружити канал Јарчина. Путовање Јарчином и Савом, уместо копном, временски је готово дупло краће када се иде од Сирмијума до Басијане или од Басијане до Сингидунума (Табела 9).

Економска исплативост путева којима се транспортовала роба кроз југоисточни део Доње Паноније очигледно није била иста као она која је важила за путнике ван трговачких каравана. Очигледно је највећи део кабастог терета било далеко лакше и јефтиније транспортовати пловним путевима, чак и кроз сам Срем. Можда би се у томе могао тражити и разлог релативно слабих субструкција копненог пута, забележених на местима где су оне биле откривене? Комплексно разматрање путних праваца у нашем делу Доње Паноније захтевало би најпре разматрање потенцијалних потреба за транспортом кроз поједине делове територије, у квалитативном и квантитативном смислу, а потом и сагледавање погодности које пружају копнени и водени правци. Досадашње оријентисање првенствено на путеве које су забележили итинерари заправо је умногоме скренуло пажњу са изгледа веома живог и разноликог унутрашњег саобраћаја.

⁷³³ <http://orbis.stanford.edu/orbis2012/#present>

5. КАТАЛОГ РИМСКИХ ЛОКАЛИТЕТА У ЈУГОСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ

У овоме поглављу наведени су сви публиковани римски локалитети на територији разматараној у раду, за које је било довољно података да би били картирани. Сви локалитети су најпре картирани на геореференцираним војним секцијама размере 1:25.000. Приликом разматрања међусобних односа насеља, комуникација и фортификација служио сам се подацима са тих карата. Како је хидролошка слика у последњих неколико столећа, услед мелиорационих захвата и изградње обалоутврда, веома измењена, то сам при разматрању услова микрорељефа морао консултовати и старије мапе. За подручје јужно од Саве користио сам *Бенералштабну карту Краљевине Србије* из 1894. године, будући да су обалоутврде у Мачви и Посавини грађене после тог датума. Најтачнија слика водног стања за подручје Срема може се видети на карти *Панонско-карпатског базена пре мелиорација*,⁷³⁴ која доноси стање вода у Угарској пре првих мелиорационих радова у другој половини XVIII века. Ту карту сам користио и у комбинацији са мапама првог војног премера Хабсбуршке монархије,⁷³⁵ који је спровођен непосредно након почетка савремених мелиорационих радова у Срему. Будући да се ради о великом броју коришћених мапа, за потребе овога рада, ради лакшег коришћења, карте сам израдио у одговарајућој, прегледнијој размери 1: 200.000 (Карта 1-10).

На тај начин прикупљени и обрађени подаци систематизовани су у оквиру каталога локалитета у овоме поглављу. Подаци наведени у оквиру каталога локалитета чинили су основну базу за даља разматрања, која су све време морала бити обављана уз сагледавање услова микрорељефа и хидролошке ситуације на терену. Њихово обједињавање и презентовање такође сматрам једним од важнијих доприноса овога рада, будући да ће стајати на располагању најширој стручној

⁷³⁴ Мапу је 1938. године саставило Министарство пољопрivreде Мађарске на основу старијих премера.

⁷³⁵ Habsburg Empire 1764-1784.

јавности и, надам се, олакшати будућа разматрања римског периода на простору југоисточног дела Доње Паноније.

За сваки локалитет навођени су следећи подаци:

- Редни број (одговара бројевима на Карти 1-10)
- Надморска висина (метара надморске висине - мнв)
- Број војне секције на којој се налази локалитет (нпр. 377-4-1)
- Врста локалитета (утврђење, насеље, вила рустика, викус, некропола, остава, остаци пута, претпостављено пристаниште и друго).
- Положај (опис микролокације).
- Опис (физички опис врсте и карактера налаза, као и површине на којој се налази распрострању; код већих и детаљније истраживаних локалитета изложен је сажет приказ најзначајнијих резултата истраживања).
- Извор (наводи се на који начин се дошло до информација о локалитету: случајни налаз, рекогносцирања, ископавања).
- Датовање (преузето од истраживача који су локалитет публиковали или одређено на основу касније публикованог покретног материјала доступног у литератури).
- Литература (наводи се литература у којој су објављиване информације о самом локалитету).
- Материјал (информације о покретним налазима који потичу са локалитета и њихове референце у литератури).
- Новац (основне информације о публикованим нумизматичким налазима римске провенјенције који потичу са локалитета, уз упуте на референце у литератури).
- Напомена (уколико су на истом локалитету регистровани налази из других периода то се посебно напомиње због могућности да је укупна површина локалитета већа од оне коју на њему заузимају остаци из римског периода).

БАПСКА

1. Средње брдо, Бапска

130 мнв (377-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван, на ободу лесне заравни изнад сурдука, нагиб ка СИ.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

ШАРЕНГРАД

2. Лугови, Шаренград

130 мнв (377-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван.

Опис: Површински налази касноантичке керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

3. Моловински пут, Шаренград

136 мнв (377-4-1)

Врста: Инфраструктура (пут).

Позиција: На лесној заравни

Опис: Површински остаци римског пута али и ситуација као код Честе.и Шмитовца (лок. бр. 4 и 5).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп.

Литература: Minichreiter 2007: 91; Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

ИЛОК

4. Честа, Илок

132 мнв (377-4-1)

Врста: Инфраструктура (пут).

Опис: Претпостављен положај римског пута преко сурдука на основу усека који се налазе управно са обе стране сурдука и служили су лакшем савлађивању нагиба терена.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

5. Шмитовац, Илок

132 мнв (377-4-1)

Врста: Инфраструктура (пут).

Опис: Претпостављен положај римског пута преко сурдука на основу усека који се налазе управно са обе стране сурдука и служили су лакшем савлађивању нагиба терена.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

6. Циглана, Илок

137 мнв (377-4-1)

Врста: Рурална насеобина, инфраструктура (пут).

Позиција: Брдо (лесна зараван), нагиб ка северу.

Опис: Површински налази касноантичке керамике, на неколико места остаци римског пута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век(?)

Литература: Minichreiter 2007: 90-91; Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

7. Сридељ, Илок

138 мнв (377-4-1)

Врста: Рурална насеобина, инфраструктура (водовод и пут).

Позиција: Брдо (лесна зараван), нагиб ка северу

Опис: Површински налази касноантичке керамике и водоводних цеви, остаци римског пута.

Извор: Рекогноцирање.

Датовање: IV век(?)

Литература: Minichreiter 2007: 90; Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

8. Орашје, Илок

140 мнв (377-4-1)

Врста: Рурална насеобина, инфраструктура (пут).

Позиција: Брдо (лесна зараван), нагиб ка северу.

Опис: Површински налази касноантичке керамике, површински остаци римског пута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Касноантичка керамика, IV век(?)

Литература: Minichreiter 2007: 90; Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009: 120.

9. Двор кнезова Илочких, Илок

130 мнв (377-4-2)

Врста: Некропола, утврђење (*Cissium*)?

Позиција: Обод лесне заравни изнад Дунава, нагиб ка северу.

Опис: Налаз гроба инхумираног покојника, аутохтоно становништво, керамика латенске традиције са римским импортованим материјалом. У непосредној близини пронађена је надгробна плоча Марка Аурелија Серена, чији је завичај била Басијана, бившег центуриона I кохорте Лузитанаца (*cohors I Lusitanorum*), датоване у крај II или почетак III века.

Извор: Ископавање.

Датовање: I век.

Литература: Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003.

Материјал: Rendić-Miočević 2009 (надгробна плоча Марка Аурелија Серена); Jelinčić 2003 (керамика од средине I до краја IV века).

Новац: Клаудије

10. Арвалук, Илок

130 мнв (377-4-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Лесна зараван, на обали сурдука (летњег потока?), нагиб ка истоку.

Опис: Случајни налаз саркофага са акротеријама и гроба са опекама.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: III-IV век.

Литература: Brunšmid 1901: 147, sl. 98; Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003: 59.

НЕШТИН (Бачка Паланка)

11. Кулуштра, Нештин, Бачка Паланка

130 мнв (377-4-2)

Врста: Некропола, војна инфраструктура (утврђење), инфраструктура (пут).

Позиција: Јужна падина брежуљка који се стрмо спушта ка Дунаву.

Опис: Случајни налаз миљоказа са ерадираним именом Александра Севера, једног римског гроба, дела грађевинског објекта са подом од опека и слојем шута од ломљених опека, камена и малтера, за који је изнета претпоставка да могу бити остаци кастела или спекулума чији је већи део нестао одроњавањем обале.

Извор: Случајни налази, рекогносцирање.

Датовање: Прва половина III века.

Литература: Brunšmid 1910/11a: 127-128; Milošević 1972: 162; Брукнер 1995в: 57.

БЕОЧИН

СУСЕК (Беоцин)

12. Грбаве ливаде, Сусек, Беоцин

(378-3-1)

Врста: Рурално насеље.

Позиција: Лесна зараван (1.5км ЈЗ од Дунава)

Опис: Површински налази римског грађевинског материјала, приметне и контуре зидова испод површине.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп.

Литература: Пештерац 2013.

БАНОШТОР (Беочин)⁷³⁶

13. Милино брдо, Баноштор, Беочин

125 мнв (378-3-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Коса брда која се спушта стрмо ка северу и обали Дунава.

Опис: Усмени искази о налазима више предмета римске провенијенције, пробним ископавањима откривен је гроб кремираног покојника.

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1901: 148

14. Православна црква, Баноштор, Беочин

120 мнв (378-3-1)

Врста: Насеље уз утврђење, утврђење (*Bononia-Malata*)

Позиција: Врх брега на лесној заравни, око 400 м јужно од Дунава.

Опис: Новијим истраживањима је на простору око данашње цркве откривен део терми, датованих у IV век, испод којих се налазио слој I века. Керамика из старијег слоја израђивана је са јаким латенским утицајем, али су се у њој налазили и римски, импортовани примерци који могу указивати на рано присуство војске. Терме су касније, у V-VI веку преправљене у цркву, са зиданим гробницама. У околини ове локације регистровани су зидови грађени од камена и опека, са

⁷³⁶ Brunšmid 1901: 148 помиње честе налазе новца Никеје у Баноштору.

чврстим подовима од опека и малтера, за које је претпостављено да припадају резиденцијалним објектима.⁷³⁷ Нешто даље, уз претпостављену трасу лимеског пута ка Кузуму (лок. бр. 23) евидентирана је некропола IV века са зиданим гробницама. Приликом копања септичке јаме откривен је зид грађен од ломљеног камена и малтера, ширине 120 цм, а такође су пронађени и једна тегула, Августов новчић и посуда која се може датовати у I-II век. Највећи део утврђења Бононије-Малате био је разграђен од стране мештана, за потребе савремене градње, већ пред крај XIX века.⁷³⁸

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-II век.⁷³⁹

Литература: Brunšmid 1895-6: 183; Петровић 1995: 25-26; Пештерац 2013.

Материјал: Брукнер 1995в: 75 (керамика I-II и IV века); Даутова-Рушевљан 1995: 119 (стаклене посуде, крај I века и IV-V век).

Новац: Пештерац 2013 (Августов новчић, без других података); Даутова-Рушевљан 1995: 133-134 (новци у следећим распонима: Август-Нерон, Хадријан, А. Север, Гордијан III-Нумеријан, Лициније-Аркадије)

15. Градац - потес Павлиш, Баноштор, Беочин

110 мнв (378-3-2)

Врста: Утврђење (спекулум?)

Позиција: На брежуљку са положајем који доминира ушћем потока Поторањ у Дунав, терен се спушта ка северу.

Опис: Утврђење површине око 20x20м, окружено шанцем, налази средњовековне и, знатно мање, римске керамике. (П 0.25ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1972: 163.

⁷³⁷ Петровић 1995: 26.

⁷³⁸ О јединицама које су биле стационаране у Бононији-Малати видети у поглављу овога рада посвећеном утврђењима.

⁷³⁹ На основу нађеног материјала, не треба искључити ни могућност дужег трајања.

Материјал: Даутова Рушевљан 1995: 112 (I-II век, аукциса и лучне фибуле); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (емајлирана фибула, од I века); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле IV век);
Новац: Даутова-Рушевљан 1995: 136-138, кат 1-108 (у распону од I-IV века, Germanicus-Theodosius).

16. Ушће Поторња, Баноштор, Беочин

85 мнв (378-3-2)

Врста: Инфраструктура, пут.

Позиција: Јужна обала Дунава.

Опис: Приликом одрона савременог пута у профилу су се испод њега појавили трагови средњовековног и римског пута.

Извор: Рекогносцирање

Датовање: нп

Литература: Milošević 1972: 163.

ЧЕРЕВИЋ (Беочин)

17. Брег, Черевих, Беочин

110 мнв (378-3-2)

Врста: Утврђење (претпостављено постојање), некропола.

Позиција: Доминантан брежуљак изнад православне цркве у самом месту, спушта се стрмо ка северу, односно Дунаву.

Опис: Рекогносцирањима је утврђено постојање утврђења опасаног мањим шанчевима, чији су зидови били грађени од ломљеног камена, опеке и хидростатичног малтера. Раније су у близини забележени и случајни налази римских зиданих гробница, у које су биле уграђене и опеке са жигом легије *VI Herculia*.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Brukner 1963; Milošević 1972: 163; Петрових 1995: 25; Dautova-Ruševljan, Vujović 2006: 64; Đorđević 2007: 66.

Материјал: Mirković 1971: 82, No. 81 (натпис војника *cohors II Alpinorum*); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (укосница са профилисаном главом, IV век); видети и Савић 2012: 28.

Новац: Даутова-Рушевљан 1995: 138-139, кат 109-120 (Септимије Север - Валенс).

18. Поторањ, Черевих, Беочин

110 мнв (378-3-2)

Врста: Некропола (усамљени гроб).

Позиција: На источној обали потока Поторањ, нагиб ка западу.

Опис: Случајни налаз (усамљеног) гроба спаљеног покојника

Извор: Случајни налаз.

Датовање: последња ¼ III века.

Литература: Савић 2012: 28-33.

Материјал: Налази грнчарије (лонац, тањир, крчази – један класично гробни, са црвеном горњом половином, маказе)

Новац: Аурелијан и Проб (6 ком)

БЕОЧИН (Беочин)

19. Железнички магацин, Беочин, Беочин

80 мнв (378-3-2)

Врста: Камен међаш са поменом викуса Јосиста (*Iosista*).

Позиција: Зараван испод падине ка Дунаву.

Опис: Приликом градње железничког магацина у Беочину, 1909. године случајно је откривен натпис који сведочи о одузимању земљишта села Јосиста и његовом додељивању префекту але *I civium Romanorum*, Тиберију Клаудију Приску.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: Друга половина I века.

Литература: Brunšmid 1910/11: 128-129; Mirković 1971: 81-82, no. 79; Milošević 1972: 163.

20. Марин До, Думбово, Беочин, Беочин (сл. 2-4)

20а - насеље аутохтоног становништва I век (378-4-1) 120 мнв

20б - villa rustica IV век (378-4-1) 100 мнв (сл. 3, 4)

20в - speculum IV век (378-4-1) 100 мнв (сл. 2)

Врста: Насеље аутохтоног становништва, вила рустика, утврђење (спекулум)

Позиција: Долина фрушкогорског потока (вила рустика), долина потока и падина ка западу на десној обали потока (аутохотно насеље), северна падина брега на коме се налази насеље аутохтоног становништва (спекулум).

Опис: Локалитет је испитан са преко 50 сонди, али ни један објекат није било могуће у целости истражити. Старији хоризонт припада насељу аутохтоног становништва, које је заузимало велику површину, судећи по томе да су његови трагови откривени како у долини потока (на релативној дубини 2,5-3 м), тако и на западним падинама брега изнад десне обале потока (на рел. дубини 0,4 м). Колибе су биле елипсоидног облика, грађене од плетера и лепа, а керамички материјал је припадао највећим делом аутохтоном становништву а мањи број примерака је био римске провенијенције. Насеље траје до почетка II века. Млађем хоризонту становања, без континуитета са старијим, припада вила рустика која је саграђена и коришћена током IV века. Откривене су три грађевине које су се налазиле у комплексу виле рустика. Централни објекат била је тзв. Грађевина 1, и припадала је типу панонских вила са средишњим ходником (откривене димензије су 60 x 60 м), а грађена је од ломљеног камена и необрађених облутака у кречном малтеру са примесама туцаних опека. Делови преостале две грађевине откривени су на површини од 20,75 x 7,5 односно 15,7 x 7,5 м. У мањој згради откривен је алат који индицира постојање ковачнице у склопу виле. Спекулум је био делимично сачуван, откривена је само његова источна половина, а његове димензије су процењене на 7,5 x 7,5 м.

Извор: Ископавања.

Датовање: I век, IV век.

Литература: Brukner 1972; Brukner 1973; Brukner 1974; Брукнер 1976; Петровић 1995: 25; Dautova-Ruševljan, Vujović 2006: 64; Ђорђевић 2007: 66.

Материјал: Даутова-Рушевљан 1995: 112 (аукциса фибуле, викус, I век, лучне фибуле I-II век); Даутова Рушевљан 1995: 112 (омега фибуле III-IV век); Даутова-

Рушевљан 1995: 113 (Т фибула у вили, друга половина III век); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле IV век); Даутова-Рушевљан 1995: 114 (наруквица, друга половина IV века); Даутова-Рушевљан 1995: 116 (пређице и окуви, прва и друга ½ IV века); Брукнер 1976: Т. XV, 21 (икона подунавских коњаника); Брукнер 1995в: 65, бр. 1-8 (керамика са простора викуса, друга половина I до почетка II века); Брукнер 1995в: 65-66, бр. 9-15 (керамика из виле рустике IV век)

Новац (најранији-најкаснији): Даутова-Рушевљан 1976а; Даутова-Рушевљан 1995: 138-139, кат 121-155.

СВИЛОШ (БЕОЧИН)

21. Крушевље (или Старо гробље), Свилош, Беочин

210 мнв (378-3-1)

Врста: Некропола.

Позиција: На стрмој падини која се спушта ка северозападу, изнад потока Алмаш.

Опис: Систематским ископавањима од 1976. до 1983. године истражена је римска некропола III-IV века, и тада је откривено 11 зиданих гробница и 51 скелетни гроб. Насеље којем је ова некропола припадала није убицирано.

Извор: Ископавања.

Датовање: III-IV век.

Литература: Manojlović, Brukner 1978; Manojlović, Brukner 1979; Манојловић и Брукнер 1982; Dautova-Ruševljan 2003; Đorđević 2007: 31.

Материјал: Брукнер 1995: 80, Т. XVIII 1а, в Т. XIX 2, 5, Т. XX 6-10 (керамика IV век); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле IV век).

Новац (најранији-најкаснији): Gallienus – Константинова династија (Даутова-Рушевљан 1995: 143-144, кат. 383-441).

21а. Селиште, Свилош, Беочин

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: У подножју касније римске некрополе (лок. бр. 21).

Опис: Рекогносцирање. су на падини изнад потока Алмаш (а испод некрополе III-IV века) уочени трагови керамике и римског грађевинског материјала. Део локалитета на коме су се налазили остаци чврстог грађевинског шута није могао бити истраживан те је мања сонда (2 x 5 м) отворена у нижем делу, ка потоку. Том приликом констатовани су остаци дела стамбеног објекта са подом од набоја, зидни леп и каснолатенска керамика.

Извор: Рекогносцирање., сондажно ископавање.

Датовање: I-II, по материјалу и у III век.

Литература: Marijanski-Manojlović, Bрукнер 1985: 69-70; Брукнер 1987: 37; Брукнер 1995в: 61; Ђорђевић 2007: 31.

Материјал: Брукнер 1995в: 61, 80, Т. XVII, 1-8 (керамика II-III века)

РАКОВАЦ (Беочин)

22. Манастирско гробље, Раковац, Беочин

180 мнв (378-4-1)

Врста: Некропола (усамљени гроб).

Позиција: Падина ка Раковачком потоку, нагиб ка западу

Опис: Случајни налаз гроба спаљеног покојника, на основу материјала домородачки, односно аутохтоног келтског становника али и са импортованим римским материјалом (бронзани симпулум, обод и дршка скифоса, келтски бојни нож, три каснолатенск посуде).

Извор: Случајни налаз

Датовање: I век н.е.

Литература: Срејовић 1965: 58; Брукнер 1987: 40, нап. 87, Брукнер 1995в: 62; Савић 2012: 34-39.

22а. Градина, Раковац, Беочин

121 мнв (378-4-1)

Врста: утврђење

Позиција: Налази се на обалама два потока, чија су се корита дубоко усекла у лес, и који се, северно од брда Стручица на коме се налази локалитет, уливају у алувијалну раван Дунава, удаљену око 500 м од локалитета.

Опис: Приликом истраживања средовековног манастира откривени су и објекти из римског времена, остаци хипокауста, а 200 м југозападно од Цркве и остаци четвороугаоног спекулума.

Извор: ископавања

Датовање: IV век

Литература: Dautova-Ruševljan, Vujiović 2006: 64; Đorđević 2007: 67-68.

Материјал: Душанић М. 1988; Шарановић-Светек 1990 (налази опека са жиговима *Legio VII Claudia, Legio IV Flavia, Cohors II Asturum, Cohors I Aurelia Dardanorum, Tricornium Bonio praepositus, Tricornium Valerius praepositus, Magrio praepositus*).

Новац: Даутова-Рушевљан 1995: 139, кат. 156-162.

ПЕТРОВАРАДИН

23. Горња тврђава (*Cusum*), Петроварадин

111 мнв (378-4-2)

Врста: Утврђење, насеље уз утврђење, некропола.

Позиција: Врх стене изнад Дунава, крајње северне падине Фрушке Горе.

Опис: Током најновијих археолошких истраживања, обимнијих радова заштитног карактера, на простору Горње тврђаве, откривени су антички бедеми који су у великој мери пратили праисторијске земљане бедеме. Утврђено је да се изнад дунавске обале, наспрам Новог Сада, налазила једна од бедемских кула са капијом. О изгледу унутрашњости римског утврђења мало је података, али је откривен дуг дрвени портик са кровом од опека који је крајем IV века страдао у пожару. Констатован је део трасе античке комуникације са гробљем поред, у чијој су позадини, на падинама тврђаве, били стамбени објекти.⁷⁴⁰ На горњем платоу Петроварадинске тврђаве откривени су најранији примерци римске керамике, тера сигилате која се може датовати у прву трећину I века. У подргађу данашње

⁷⁴⁰ Бунарцић 2006: 45.

Петроварадинске тврђаве, у манастиру Свети Јурај, откривен је каснолатенског насеља и стамбени хоризонт од доба Флавијеваца до средине III века. Око 1 км источно од тврђаве и подграђа откривени су трагови насеља који су садржали керамичке налазе у распону од треће трећине I века до средине II века, што указује на интензивно насељавање и шире околине Кузума.

Извор: Ископавања, случајни налази.

Датовање: I до краја IV века (пожар у коме је страдао портик).

Литература: Петровић 1995: 24-25; Бунарџић 2006: 45, нап. 22; Dautova-Ruževljan, Vučković 2006: 63-64; Đorđević 2007: 68.

Материјал: Marsili 1726: 118, Tab. 47 (два миљоказа); Брукнер 1995: 66-67, бр. 1-20 (керамика I до средине III века).

24. Ровине, Петроварадин

115 мнв (378-4-2)

Врста: Утврђење (спекулум)

Позиција: Овално узвишење изнад потока Раша, пад ка западу, недалеко од Дунава.

Опис: Површински остаци грађевинског материјала и атипичне римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Бунарџић 2006: 45.

25. Подвезирац, Буковац, Петроварадин

150 мнв (378-4-2)

Врста: Рурална насебина, некропола.

Позиција: блага падина ка СИ

Опис: Без прецизног описа, током грађевинских делатности крајем 1980-их пронађено је неколико зиданих гробница, на основу материјала датованих у IV век.

Извор: Рекогносцирање., случајни налази.

Датовање: IV век.

Литература: Бунарџић 2006: 45; Савић 2012: 45.

Материјал: Савић 2012: 45-47.

Новац: Галерија Валерија (308-310) 1 ком, Констанције II (351-361) 4 ком.

26. Рача-Подвезирац, Буковац, Петроварадин

200 мнв (378-4-2)

Врста: Насеље.

Позиција: На ободу платоа изнад потока, пад ка истоку.

Опис: Површински налази римске керамике и грађевинског шута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век (?)

Литература: Савић 2012: 48.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

27. Магистрат, Сремски Карловци

90 мнв (378-4-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Подножје брега (лесног платоа).

Опис: Један гроб слободноукопаног покојника.

Извор: Заштитна ископавања.

Датовање: IV век.

Литература: Гачић 2007.

28. Каром (Стаклени брег), Сремски Карловци

90 мнв (378-4-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Врх и падина лесног платоа, оријентисана ка северу.

Опис: У одроњеном лесном платоу проналажене су римске зидане гробнице, крчази, жишци, фибуле.

Извор: Рекогносцирање., сондажно ископавање.

Датовање: III-IV век (на основу материјала у Музеју у Сремским Карловцима)

Литература: Бунарџић 2006: 45, Гачић 2007: 46.

Материјал: Брукнер 1995: 67 (керамика III-IV век); Савић 2012: 49-53.

29. Црква Св. Тројства, Сремски Карловци

90 мнв (378-4-2)

Врста: Насеље, грађевински објекат (цивилни).

Позиција: Североисточно подножје лесног платоа, лева обала потока Сражилово

Опис: Четири масивна паралелна зида који су чинили део централне грађевине у склопу једне веће, вероватно сакралне целине, настале у најмање две грађевинске фазе.

Извор: Заштитна ископавања.

Датовање: IV-V век.

Литература: Бунарџић 2006: 45, Гачић 2007: 46.

30. Липовац 1, Сремски Карловци

225 мнв (378-4-2)

Врста: Утврђење (спекулум).

Позиција: Доминантно узвишење изнад потока Липовац, оријентисано ка истоку.

Опис: Остаци квадратне основе, претпоставља се спекулума, у вези са локалитетом Липовац 2 (бр. 31).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Бунарџић 2006: 47.

31. Липовац 2, Сремски Карловци

180 мнв (378-4-2)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: У подножју утврђења са спекулумом (Липовац 1, лок. бр. 30), на левој обали потока Липовац.

Опис: Изоравани су стакло, римска керамика и људске кости.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век.

Литература: Бунарџић 2006: 47; Брукнер 1995в: 59.

32. Курјаковац, Сремски Карловци

250 мнв (378-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На гребену коса које се спуштају ка С-СИ (и лок. Липовац)

Опис: Остаци грађевинског материјала и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Бунарџић 2006: 47.

Новац: Реган 1965: Т IX/1; Поповић И. 1988: 150, бр. 3 (калуп за ковање аверса легијског новца М. Антонија).

ШИД

Шид (Шид)

33. Орашје, Шид, Шид

88 мнв (377-3-2)

Врста: Рурално насеље, путна станице Улмо (*mansio Ulmo*).

Позиција: Уздигнут плато, приближно правоугаоног облика, на заравни која се благо спушта ка југу-југозападу (три извора воде у пречнику од 1000м).

Опис: На површини 200 x 150 м (П 3ха) евидентирана је велика концентрација опека, имбрекса, тегула, камења, малтера, животињске кости, латенска и римскопровинцијска керамика. Констатовано је и постојање благо наглашених обриси одбрамбеног рова – vallum. У збирци у Шиду са овога локалитета се чувају профилисане, коленасте и крстасте фибуле.⁷⁴¹ Изнета је претпоставка да би се овај локалитет, који се налази непосредно уз трасу римског пута,⁷⁴² могао идентификовати као римско насеље *mansio* или *vicus Ulmo* код Товарника.⁷⁴³ (П 3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век.

⁷⁴¹ Сремац 2008: 235.

⁷⁴² Сремац 2008: 235

⁷⁴³ Поповић, Vasiljević 1970: 194.

Литература: Popović D. 1967: 179; Popović i Vasiljević 1970: 193; Popović D. 1980: 101; Đorđević 2007: 30.

34. Вртлог, Шид, Шид

105 мнв (377-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На заравни која се благо спушта ка југу, у близини су извор (300 м јужно) и поточић.

Опис: Ретки налази римског грађевинског материјала.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1967: 179-180.

35. Бановина, Шид, Шид

148 мнв (377-3-2)

Врста: Рурална насеобина (вила рустика?)

Позиција: На ободу заравни која се стрмо спушта ка југу.

Опис: Изразити површински трагови римског грађевинског материјала (опека, препа, камења, малтера и једна камена профилисана греда), фрагменти камених жрвњева, римско провинцијска керамика. Прегледом сателитских снимака уочава се грађевински комплекс који заузима простор од око 90 x 50 м, за који аутор претпоставља да се ради о вили рустици коју чине главна зграда, житница и један кружни објекат. Р. Сремац је изнео претпоставку да би ово насеље (или вила рустика?) могло стајати у вези са групом некропола у долини Ашман.⁷⁴⁴ (П 5-10 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1967: 179-180; Сремац 2008: 325.

36. Ханиште, Шид, Шид

102 мнв (377-3-2)

⁷⁴⁴ Сремац 2009: 105.

Врста: Некропола.

Позиција: Хумка на заравни која благо пада ка југу.

Опис: Налази великог броја људских костију и лобања, као и фрагмената римских опека и имбрекса.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: По типу гробница може бити датовано од краја III века.

Литература: Роровић D. 1967: 179.

37. Корови, Шид, Шид

95 мнв (377-3-2)

Врста: Пут.

Позиција: На заравни која се благо спушта ка ЈЗ.

Опис: Случајни налаз миљоказа између два светска рата, претпостављена је његова секундарна употреба јер није било других налаза.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: Миљоказ из 3. века (Ђорђевић 2007: 30)

Литература: Роровић D. 1967: 179; Сремац 2008: 325.

38. Основна школа Филип Вишњић, Шид, Шид

95 мнв (377-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: На заравни која се благо спушта ка југозападу.

Опис: Налаз зидане гробнице из III века.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: III век.

Литература: Роровић D. 1967: 179; Милошевић 2003: 153; Сремац 2008: 235;

39. Бељњача, Шид, Шид

98 мнв (377-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Блага падина ка западу, према потоку Шидина.

Опис: Налаз римског мермерног саркофага. Истражена је крипта осликана фрескама и делимичо очуваним мозаиком, у којој се налазио саркофаг.

Извор: случајни налаз

Датовање: IV век.

Литература: Ђорђевић 2007: 30; Сремац 2008: 235; Поп-Лazić 2010.

40. Руски двор, Шид, Шид

100 мнв (377-3-2)

Врста: Неодређено.

Позиција: Зараван са падом ка југу и истоку, на обали потока Шидина.

Опис: Налази римског новца.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 325.

41. Бармач, Шид, Шид

92 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван која се благо спушта ка југу – југозападу.

Опис: На већој површини налази римске импортоване и провинцијске керамике, кућног лепа са фреско бојом и без ње, римске опеке, шут, обрађени камен, ситни метални налази, римски новац III-IV века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век (наводи: дужи континуитет трајања)

Литература: Сремац 2008: 325.

42. Стара циглана, Шид, Шид

98 мнв (377-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Зараван која је у благом паду ка југу, непосредно поред констатоване трасе римског пута (50-100 м северније) на локалитету Крчевине (бр. 43)

Опис: Налаз каменог саркофага 1936. године, а на површини су присутни и налази црвене глачане римске керамике.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: Саркофаг је датован у прву половину III века.

Литература: Поповић D. 1967: 179; Сремац 2008: 326; Ђорђевић 2007: 30.

Материјал: Dautova-Ruševljan 1983: 16, br. 41, T. 23/1.

43. Крчевине, Шид, Шид

98 мнв (377-3-4)

Врста: Пут.

Позиција: Зараван која је у благом паду ка југу

Опис: Траса пута *Cibalae - Sirmium* откривена је на овом потесу у дужини од 1,5 км.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић D. 1967: 179; Поповић и Vasiljević 1970: 193.

БЕРКАСОВО (Шид)

44. Телек, Беркасово, Шид

125 мнв (377-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Блага падина ка југозападу.

Опис: Приликом ископавања канала за одвођење вишка атмосферских вода откривено је више касноантичких зиданих гробница, налази новца опредељују локалитет у IV век.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Сремац 2008: 321; Ђорђевић 2007: 30.

45. Ашман, Беркасово, Шид

175 мнв (377-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Затон падине косе која се спушта ка југу.

Опис: Приликом рекогносцирања забележен је случајни налаз три зидане гробнице. Случајни налаз два луксузна парадна шлема, пара коњских жвала и делова сребрног појаса, који се доводе у везу са Лицинијевим повлачењем након битке код Цибала.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Манојловић 1961; Поповић D. 1967: 172.

Материјал: Марјански-Манојловић 1964 (налаз шлемова); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (позлаћене крстасте фибуле, почетак IV века); Јовановић 2006: 309

46. Света Петка, Беркасово, Шид

185 мнв (377-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: На јужној падини косе.

Опис: Налази људских костију и керамике који индицирају римске гробнице.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (можда истовремено са лок. бр. 45?)

Литература: Поповић D. 1967: 172.

47. Богдановац, Беркасово, Шид

190 мнв (377-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Затон падине косе која се спушта ка југу.

Опис: На локалитету је уочено неколико девастираних касноантичких гробница. Налази се у непосредној је близини лок. Св. Петка са којим можда чини и јединствен комплекс некрополе.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: IV-V век.

Литература: Сремац 2008: 321.

Бикић До (Шид)

48. Чизовци,⁷⁴⁵ Бикић До, Шид

200 мнв (377-4-2)

Врста: Остава новца

Позиција: Зараван која се благо спушта ка југу.

Опис: Локалитет је познат по остави од 10.000 комада римског бронзаног и посребреног новца.

Литература: Vrenot 1978; Даутова-Рушевљан 1981а: 66, бр. 22; Сремац 2008: 321.

48а. Иноценц (Билићи)

225 (377-4-1)

Врста: Остава новца.

Позиција:

Опис: Остава новца Константинових фолиса.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Даутова-Рушевљан 1981а: 67, бр. 23; Сремац 2008: 325.

ГИБАРАЦ (Шид)

49. Селиште, Гибарац, Шид

81 мнв (377-4-3)

Врста: Рурална насебина са некрополом.

Позиција: На северозападном куту заравни која је била окружена барама са северне, западне и јужне стране.

Опис: На површини од око 500 x 400 м површински налази римских опека, имбрекса, керамике као и ситнијег камена, људских и животињских костију. Забележени ранији налази зиданих гробница без прилога (П 20ха).⁷⁴⁶

Извор: Рекогносцирање.

⁷⁴⁵ Даутова Рушевљан овај локалитет назива Царизовић (1981б: 66, бр. 22), а Đorđević (2007: 29) га именује као Чазировац.

⁷⁴⁶ Власник њиве однео кући четвора кола грађевинског материјала.

Датовање: нп (судећи по помену зиданих гробница оквирно III – IV век)

Литература: Роровић D. 1970: 195-196; Сремац 2008: 322.

50. Католичко гробље, Гибарац, Шид

108 мнв (377-4-3)

Врста: Некропола (траса пута је око 600 м јужно).⁷⁴⁷

Позиција: На благој падини која се спушта ка југу, некада је у непосредној близини, са источне стране, протицао сезонски поточић.

Опис: Површински налази римских опека и керамике и људских костију.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Роровић D. 1970: 196; Сремац 2008: 322.

ЕРДЕВИК (Шид)

51. Бања Кулина, Ердевик, Шид

130 мнв (377-4-2)

Врста: Терме.

Позиција: На источној падини брега, у уској долини кроз коју је протицао поток (данас је ту вештачко језеро) који је истицао из извора Бања.

Опис: Приликом радова на реконструкцији обале језера откривене су терме, а у оквиру њих и делимично очувана дрвена конструкција (зидане су од камена, у темељној зони). У самом објекту налазило се неколико термалних извора са лековитим водама. У непосредној близини пронађен је и покретни материјал, новац Антонина Пија и две зидане гробнице.

Извор: Ископавање.

Датовање: II-III век.

Литература: Radenović 1985.

52. Мали Баракут, Ердевик, Шид

102 мнв (377-4-4)

⁷⁴⁷ Роровић 1970: 196.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На благом узвишењу које се некада налазило између водотокова који су се спуштали са Фрушке горе (350 x 170 м).

Опис: Површински налази римског шута, фрагмената опека и керамике. (П 5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Неодређено.

Литература: Сремац 2008: 322.

Бачинци (Шид)

53. Гај, Бачинци, Шид

95 (377-4-3)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: Равница, нагиб ка југозападу.

Опис: Локалитет је познат из литературе по великој остави фолиса с почетка IV века (1023 примерка: Максимин Херкулије – Константин II), која је првобитно запремала далекоко више новца, будући да је била тешка око 15 кг. Недалеко (североисточно) од места налаза ове оставе на површини се налази на бројне остатке римског шута (опека, тегула и камена), као и на фрагменте римске керамике. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Сремац 2008: 321.

Новац: Даутова Рушевљан 1981б: 66, бр. 21; Dautova Ruševljan 1984-1985.

54. Мишковача тек убицирати, Бачинци, Шид

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римског грађевинског шута (малтер, опеке) и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 321.

КУКУЈЕВЦИ (Шид)

55. Калотинци,⁷⁴⁸ Кукујевци, Шид

100 (377-4-3)

Врста: Рурална насеобина и некропола (уз пут?)

Позиција: На заравни која се благо спушта ка југу, у непосредној близини је извор воде.

Опис: На површини од око 80 x 50 м површински налази римског шута (опека, имбрекса, ситнијег камена), један већи камен неправилног облика, људске и животињске кости, керамика и стакло (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1970: 197.

56. Црквине, Кукујевци, Шид

88 мнв (377-4-3)⁷⁴⁹

Врста: Рурална насеобина или путна станица(?), пут (500 м северно), *mutatio Spaneta*.

Позиција: Зараван.

Опис: Ретки површински налази римске опеке и керамике, као и камења. У ранијем периоду (пре рекогносцирања 1969-70) мештани села Кузмина су одатле вадиле циглу и употребљавали за градњу кућа. Овај локалитет је познат могућа локација *mutatio Spaneta*, а на шта наводи удаљеност од локалитета Орашје (*mansio Ulmo*) као и непосредна близина римског пута, чија је траса утврђена око 500м северно од локалитета.⁷⁵⁰

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1970: 197; Сремац 2008: 324.

⁷⁴⁸ Калетинец на војној секцији СФРЈ 377-4-3.

⁷⁴⁹ Можда су и још ближе Кузмину. Обратити пажњу и на правоугаону аномалију на Гуглу изнад петље испред Кузмина, иако је 4 км од Кукујеваца

⁷⁵⁰ Поповић 1970: 197.

Илинци (Шид)

57. Буџаци, Илинци, Шид

83 мнв (377-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда између некадашњих бара.

Опис: Спорадични налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Роровић D. 1968, 217; Сремац 2008: 323.

58. Кленовац, Илинци, Шид

83 мнв (377-3-3)

Врста: Рурална насеобина (луксузнија).

Позиција: На греди која се пружа правцем северозапад – југоисток, између два канала, некада између баровитог терена (односно два мања водотока).

Опис: На површини 150 x 100 м интензивни налази римског шута, малтера, ситнијег камења, цилиндричних и правоугаоних мањих подних плочица и керамике.⁷⁵¹ Касније су на површини пронађене и тесере мозаика, фрагменти водоводних цеви, обрађени камен са траговима натписа, фибуле, перле од стаклене пасте.⁷⁵² (П 1.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Роровић D. 1968: 217-218; Сремац 2008: 323; Ђођевић 2007: 30.

59. Клиса, Илинци, Шид (Поповић га зове Клиса)

82 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, прва речна тераса.

Опис: На површини су налажене велике количине римског шута, опеке, малтера, керамике, што упућује на већи грађевински комплекс. (П 3ха)

⁷⁵¹ Роровић 1968: 217.

⁷⁵² Сремац 2008: 323.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Сремац 2008: 323.

Напомена: Средњи век.

60. Мишчевића салаш, Илинци, Шид

82 мнв (377-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Површинске налазе чине новац, накит и делови оружја, док шута нема, по чему би се могло закључити да се ради о некрополи која би се због близине могла повезати са насељем на локалитету Клиса (лок. бр. 59). Новац налажен на овом локалитету датује се у време Трајана Деција, Проба, Константина I, Криспа, Констанција II.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Сремац 2008: 323.

ВАШИЦА (Шид)

61. Селиште, Вашица, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Неодређено (по позицији могућа некропола).

Позиција: На равном терену, једва приметан пад ка северу, испод кога се некада налазила мочвара (1869).

Опис: Површински налази римске керамике. На јужној страни локалитета, уз пут Вашица-Илинци пронађена је остава Трајанових денара.⁷⁵³

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз

Датовање: неодређено

Литература: Роровић D. 1966: 186; Сремац 2008: 322; Сремац 2008: 322;

⁷⁵³ Сремац 2008: 322.

62. Ајмаш 2, Вашица, Шид

84 мнв (377-3-4)

Врста: Некропола (?)

Позиција: Равница, на нешто узвишенијем терену од околног, некада забареном

Опис: Површински налази римске црвене глчане керамике. Аутор је претпоставио да, пошто нема грађевинског шута, локалитет може да се определи као некропола.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Неодређено.

Литература: Сремац 2008: 321

63. Градина на Босуту, Вашица, Шид

88 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина или војна инфраструктура, некропола (?)

Опис: На овоме локалитету, познатом као вишеслојно насеље са периодима живота од финалног неолита до I века н.е., током систематских истраживања није забележен живот и у периоду рима. То је учињено на основу увида у касније пронађене површинске налазе на самом локалитету и у његовој непосредној околини.⁷⁵⁴ Забележен је и налаз римског гроба поред самог одбрамбеног рова праисторијског утврђења као и покретни налази (новац, фибуле, други ситни метални налази) опредељени у период I-IV века, а помиње се и налаз оставе римског новца, без прецизнијих података о истој.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Сремац 2008: 321-322;

64. Илача, Вашица, Шид

81 мнв (377-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Зараван која се благо спушта ка југоистоку, ка Босуту (пар стотина метара даље је Градина на Босуту, бр. 63)

⁷⁵⁴ Сремац 2008: 321.

Опис: Приликом обраде земље пронађени су гробови триангуларне основе са накитом као прилозима.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 322.

АДАШЕВЦИ (Шид)

65. Црквине 1, Адашевци, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На ободу незнатно уздигнутог платоа, пад терена ка југозападу.

Опис: Вишеслојан локалитет, ретки налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1966: 186.

66. Црквине 2, Адашевци, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: У југоисточном делу платоа на коме се налази и претходни локалитет (бр. 65) ситуирано је узвишење димензија 100x60м, које се уздиже за 2-3м изнад околног терена. Судаћи по сателитским снимцима читав потес Црквина је некада био окружен баровитим тереном.

Опис: Средњевековна и римска керамика, фрагментовна водоводна цев.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1966: 186.

67. Гајићи, Адашевци, Шид

83 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина, каснолатенско насеље.

Позиција: На благом узвишењу на заравни, некада са свих страна окруженом баровитим тереном

Опис: Археолошким ископавањима истражени су полуземунична колиба овалне основе, пречника 2,7 м са најмлађим каснолатенским материјалом и објекат укопане квадратне основе (колиба или економски објекат) димензија 3.5 x 3.5 м са јамом у западном делу, датован новцем III-IV века.

Извор: Ископавање.

Датовање: I век насеље (каснолатенска традиција), III-IV век опште.

Литература: Брукнер 1995: 97-98, 143-144, лок. 40; Ђорђевић 2007: 31;

68. Западна периферија села, , Адашевци, Шид

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази већих количина уломака тегула, имбрекса и малтера, порцењено је да се ради присуству већег грађевинског објекта.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 320.

МОРОВИЋ (Шид)

69. Лазарице, Моровић, Шид

82 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Овално узвишење пречника око 200м изнад Босута, који тече источно од њега; налази се на куту између потока Брек и Босута. (П 4ха)

Опис: На површини од око 150 x 100 м налази римских опека и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић D. 1968: 221.

70. Полој, Моровић, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Налази се на углу кута, на ушћу потока Брек (западно од лок.) у Босут, нагиб терена ка североистоку.

Опис: Површински налази фрагмената римских опека и керамике, раније и бронзаног новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1968: 221.

71. Вујковац-Врањак, Моровић, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Незнатно уздигнута зараван елипсоидног облика површине 270 x 170 м, између некадашњих бара (П 4ха).

Опис: Површински налази шута и римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1968: 221; Сремац 2008: 324.

72. Уринци (Турско гробље) , Моровић, Шид

80 мнв (377-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: На обали Студве, на месту где се канал Слезен улива у речицу, пад терена ка северу.

Опис: Површински налази фрагментоване раноримске и провинцијске керамике и опеке, по причи мештана налажене су људске кости и лобање.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-III век (?)

Литература: Поповић Д. 1968: 221.

73. Краљева скела, Моровић, Шид

80 мнв (377-4-3)

Врста: Рурална насеобина и некропола; остава новца III века.

Позиција: Око 1.5км источно од села, На заравни непосредно изнад окуке Босуца, који тече са јужне стране локалитета.

Опис: Приликом земљаних радова 1976. године констатован је викус са домородачком и раном провинцијском керамиком I века.⁷⁵⁵ На површини од око 400 x 200 м констатовани су интензивни налази римских опека, имбрекса, кречног малтера, мермерне оплате, једна велика бронза Константина I и керамика из широког временског распона, од раноримске до позноантичке. У близини је нађена остава сребрног новца III века, од које је око 100 комада доспело у Музеј Срема. (П 8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I – IV век.

Литература: Роровић D. 1968: 220; Брукнер, Даутова Рушевљан, Милошевић 1987: 38; Ђорђевић 2007: 33.

Новац: Даутова Рушевљан 1981б: 65, бр. 10.

ВИШЊИЋЕВО (ШИД)

74. Шанчине, Вишњићево, Шид

80 мнв (427-2-1)

Врста: Неодређено.

Позиција: На десној обали Босуца, некада окружен барама.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 322.

75. Ограде, Вишњићево, Шид

80 мнв (427-2-1)

⁷⁵⁵ Брукнер, Даутова-Рушевљан, Милошевић 1987: 38.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда (СЗ-ЈИ) између некадашњих бара.

Опис: Површински налази римске провенијенције (шут, опека, керамика) указују на остатке грађевине.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 322.

76. Звонара, Вишњићево, Шид – тек убициати

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције, грађевинског шута, опека, керамике, налазе се на већој површини.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 322.

ЈАМЕНА (Шид)

77. Крчевине, Јамена, Шид

83 мнв (427-1-1)

Врста: Некропола.

Позиција: На једној од паралелних греда које се, између некада забареног терена, спуштају правцем север-југ ка Сави.

Опис: Површински налази костију и фрагмената керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Сремац 2008: 323.

СРЕМСКА МИТРОВИЦА

СРЕМСКА МИТРОВИЦА

78. Сирмијум, Сремска Митровица, Сремска Митровица (сл. 5)

Врста: Урбано место, колонија (*Colonia Flavia Sirmium*)

Позиција: Обала Саве, некада окружен отокама те реке и барама.

Опис: Вишедеценијска систематска археолошка истраживања урбаног језгра Сирмијума дала су обиље података о архитектури, грађевинским фазама, покретном материјалу. Будући да Сирмијум на више места помињем у готово свим поглављима овога рада, то ћу овом приликом само дати упуте на основну литературу која се бавила појединим питањима везаним за овај град.⁷⁵⁶ Овом приликом бих само указао на нека општа сазнања о Сирмијуму која нису наведена у другим деловима овога рада. Најпре бих пажњу скренуо на његов специфичан положај, јер овај град се у антици, по свој прилици налазио готово у потпуности окружен водом, Савом, њеним отокама и барама.⁷⁵⁷ У граду се сустицало и више путева, копнених и пловних. Најважнији је несумњиво био пуут који је од Птуја преко Сисције, долуном Драве долазио до Сирмијума, па кроз Срем настављао ка Сингидунуму и даље на исток. Са лимеским путе Сирмијум је био повезан кратком деоницом која је преко Фрушке Горе водила до Бононије, а уз коју се налазио и један од акведукта који су Сирмијум снабдевали свежеом водом.⁷⁵⁸ Са десном обалом Саве био је повезан са два моста. Севернији је водио у Мачву кроз једно предграђа Сирмијума које се налазило на простору данашње Мачванске Миртовице. Пут је даље настављао ка Дрини, рачвајући се на правац ка данашњој Семберији и даље ка Сисцији, и јужни крак који је водио ка Салони. Други мост, који се налазио нешто низводније, спајао је Сирмијум са јужним путем ка Сингидунуму.⁷⁵⁹ Сматра се да у самом Сирмијуму није била стационирана војна посада, бар не на дуже време. Налаз станице бенефицијарија, недалеко од претпостављеног места западне капије античког града, потврда је о присуству ових службеника који су водили рачуна о полицијској служби и царини.⁷⁶⁰ У изабраним радовима порф. др Владислава Поповића, вишедеценијског

⁷⁵⁶ Видети и библиографију радова о Сирмијуму до 1974. године код: ПоповићВ. 2003: 347-354.

⁷⁵⁷ Јеремић 2007: 231.

⁷⁵⁸ Milošević 1969; Dautova-Ruševljan 1989a;.

⁷⁵⁹ Више о тим путевима речено је у поглављу овога рада *Путеви и комуникациони правци*. О мостовима Сирмијума видети: Јеремић 1997; Milošević 1995a.

⁷⁶⁰ Мирковић 2006: 58-59.

руководиоца истраживања, налази се добар преглед најважнијих детаља у истраживању Сирмијума.⁷⁶¹ Низ радова који садрже извештаје о ископавањима, али и разматрања о развоју и историји града, покретним налазима и другом објављивано је у оквиру серије *Sirmium*.⁷⁶² Студије о историјским дешавањима у Сирмијуму и околини дала је М. Мирковић,⁷⁶³ Н. Миладиновић је у свом раду обрадила антрополошке налазе из свих периода антике са многобројних некропола Сирмијума.⁷⁶⁴

Извор: Ископавање, случајни налази, рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е. – VI век.

Литература: Милошевић 1969; Mirković 1971; Mirković 1994; Mirković 1998, Mirković 2004; Mirković 2006 (историјат града и дешавања везана за Сирмијум); Поповић В. 1971; Milošević 1995a; Јеремић 2007 (топографија Сирмијума); Поповић В. 1977 (урбани развој); Milošević 1961; Milošević 1971a; Milošević 1973a; Јеремић 2005; Милошевић 1997 (прегледи археолошких истраживања); Milošević 1971; Oschenschlager 1971; Поповић И. 1988; Поповић И. 1996 (покретни налази); Орлов 1969; Vasić, Поповић 1975; Поповић Р. 1995; Поповић П. 1998; Црнобрња Н. 1996a (новац).

79. Градина (Римско гробље), С. Митровица, С. Митровица

83 мнв (428-1-2)

Врста: Некропола, пут.

Позиција: Ниска греда у равници.

Опис: Забележени су налази римских саркофага, преоравањем и прекопавањем локалитет је био уништен још крајем XIX века, мада се ситнији артефакти налазе и дан данас. На овоме локалитету констатован је и почетак пута Сирмијум-Басијана-Таурунум, где је приликом земљаних радова регистрована добро очувана супструкција пута са кемењем које је достигало и тежину од 10 кг.⁷⁶⁵

Извор: Рекогносцирање.

⁷⁶¹ Поповић В. 2003.

⁷⁶² Археолошки институт у Београду објавио је осам свезака едиције *Sirmium* (томови I-IV, VII-VIII, XI-XII) између 1971. и 1980. године. Суиздавачи су били Denison University, The City University of New York (томови II-IV) и École française de Rome (томови VII-VIII).

⁷⁶³ Mirković 1971; Mirković 1998; Mirković 2004.

⁷⁶⁴ Miladinović-Radmilović 2011.

⁷⁶⁵ Поповић Д. 1980: 102.

Датовање: IV век.

Литература: Brunšmid 1895: 162-163; Milošević 1971: 7; Popović D. 1980: 102.

80. Ушће Чикаса, С. Митровица, С. Митровица (сл. 6)

82 мнв (428-1-2)

Врста: Насеље, вила рустика (субурбана?)

Позиција: Некдашња обала Саве, пад терена ка J-J3.

Опис: Приликом орања откривени су темељи зграде димензија 41 x 12.75 м. Јужни, већи део зграде, имају је предворје са 4 м широким вратима, из ког се улазило у једну велику просторију. Мањи, северни део, одвојен од јужног 7 м широким пешачким пролазом са стубовима по средини, имао је три правоугаоне просторије и са источне стране додату просторију са кружним подом. Зграда је била саграђена од камена везиваног мешавином земље и кречног малтера. И. Јунг је претпостављао да се ради о јавној грађевини, *excubitoria*, на путу *Sirmium-Gensis*.

Извор: Случајни налаз, ископавања.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1971a: 10, Т. XV.

81. Митровачке ливаде 1, С. Митровица, С. Митровица

85 мнв (428-1-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Налази се око 3 км од северног градског бедема Сирмијума.

Опис: Приликом заштитних ископавања истражено је укупно 57 гробова (17 кремираних и 40 инхумираних без зиданих конструкција). Поред осталих покретних налаза требало би нагласити налаз оловне иконе подунавских коњаника и малу оставу сребрних силикви (6 ком, укупно нађено 22 новчића) као гробних прилога. Претпоставља се да је некропола припадала оближњој вили рустиси, која је констатована 350 м југоисточно (наш бр. 85), или да ју је користило неколико оближњих вила.

Извор: Ископавање.

Датовање: Од краја I до друге половине IV века.

Литература: Brukner 1989a: 116-118; Brukner 1990c; Брукнер 1995: 141-142, лок. 26; Милошевић 1995; Ђорђевић 2007:26.

82. Митровачке ливаде 2, С. Митровица, С. Митровица (сл. 7)

87 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина (вила рустика) и спекулум (*speculum*)

Позиција: Благо узвишен терен на заравни.

Опис: Основа куле осматрачнице (*speculum*) димензија 4.5 x 4.5 м (зидови дебљине 0.7м) припадала је комплексу виле рустика која је евидентирана око 20 м северније,⁷⁶⁶ а налазили су се у близини насеља из I-II века (Брукнер 1995: 142, лок. 29). Сама вила рустика није истраживана, а њени остаци су захваћени трасом аутопута.

Извор: Ископавање.

Датовање: IV-V век, на основу неколико уломака керамике.

Литература: Brukner 1989b; Брукнер 1995: 142-143, сл. 4, лок. 30 и 31.

83. Митровачке ливаде 3, С. Митровица, С. Митровица (сл. 8)

87 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика (сл. 8) и маузолеј.

Позиција: Плато нешто узвишенији у односу на околно земљиште.

Опис: Архитектонско грађевински комплекс чине вила рустика, око 120 м северније, њој припадајући октогонални маузолеј. Истражени су базиликална грађевина са апсидом на северном делу, димензија 24 x 24 м, и маузолеј унутрашњег пречника 8 м. Старија фаза базиликалне грађевине припада крају III века (на основу начина градње и покретних налаза), док се млађа, током које је апсида преправљена у правоугаону кулу, опредељена у IV век. Изградња маузолеја је датована у крај III - почетак IV века. Откривени су и трагови насеља из I века.

Извор: Ископавање.

Датовање: Раноримско насеље I век; вила и маузолеј крај III и кроз IV век.

⁷⁶⁶ Брукнер 1995: 142, лок. 31.

Литература: Brukner 1989a: 114-116; Brukner 1990b: 162-163; Брукнер 1995: 140-141, Пл. 3, лок. 23; Брукнер 1995б; Петровић 1995.

84. Митровачке ливаде 4, С. Митровица, С. Митровица

87 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина, насеље (латен).

Позиција: На ниској, дугој греди.

Опис: Истражене су две отпадне јаме и једна колиба полуземуничког типа.

Извор: Ископавање.

Датовање: I век п.н.е

Литература: Brukner 1989a: 109-114; Брукнер 1995а: 93, лок. 32.

85. Митровачке ливаде 5, С. Митровица, С. Митровица

85 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика.

Позиција: На заравни, јужно од ње налази се поток Чикаш.

Опис: Налази се 300м југоисточно од некрополе (лок. бр. 81), ископавањима је истражен југоисточни део централне зграде (92,5 м²) са неколико просторија повезаних ходником, а у једној од просторија откривен је и подни мозаик. Грађена је од опека у правилном слогу и са темељима од ломљених опека постављаних насатично. Подлога пода била је израђена од дебљег слоја хидрауличног малтера са туцаном опеком, на основи од нивелисаног грађевинског шута.

Извор: Ископавање.

Датовање: Претпостављене су две грађевинске фазе – изградња у III веку и коришћење уз доградње у IV веку.

Литература: Брукнер 1995: 141, лок. 25; Brukner 1990b: 161-162.

86. Митровачке ливаде 6, С. Митровица, С. Митровица

87 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На ниској дугој греди, у близини потока Чикаш.

Опис: О. Брукнер га помиње ово насеље у неколико наврата, али се ни једном не осврће на његову позицију (осим да је у непосредној близини неких других локалитета), карактер локалитета, врсте налаза, основ за датовање, позивајући се на "локалитет 29".⁷⁶⁷ Међутим, по свој прилици се ради о њеном локалитету под бр. 28,⁷⁶⁸ на коме су током заштитних ископавања истражене четири надземне или плитко укопане правоугаоне колибе (димензија 5,20 x 5,10 и 2,80 x 4 м). У објектима је заједно нађен скордистички и раноримски керамички материјал, а насеље је датовано у период до средине I век на основу налаза два Августова контрмаркирана бронзана новчића.

Извор: Ископавање.

Датовање: I век

Литература: Брукнер 1995а: 100-102, лок. 28.

87. Цреповац, С. Митровица, С. Митровица

85 мнв (428-1-2)

Врста: Пут.

Позиција: Заравни.

Опис: Налаз два миљоказа, један је из времена Марка Аурелија а други из доба Септимија Севера, на оба се помиње растојање од три миље од Сирмијума.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: II-III век

Литература: Ljubić 1887; Милошевић 1988: 117.

88. Глацов салаш, С. Митровица, С. Митровица

81 мнв (428-1-2)

Врста: Насеље, вила рустика (вила субурбана?)

Позиција: Прва речна тераса, лева обала Саве.

Опис: На око 4 км источно од Сирмијума, између пута ка Јарку и обале Саве, налази се велика површина (350x200 м) са великом количином римског грађевинског материјала. Почетком 20. века И. Јунг је мањим ископавањима успео да открије остатке веће грађевине са подним мозаиком, као и део

⁷⁶⁷ Брукнер 1995а: 141, 142, лок. 29.

⁷⁶⁸ Брукнер 1995а: 100-102.

просторије са апсидом у којој се налазио и велики број белих и зелених мермерних плоча димензија 48 x 48 x 5 cm. Северно од остатака грађевине налазиле су се на површини велике количине тегула и имбрекса, а на једном месту је виђен и широк тротоар од камена. (П 7ха)

Извор: Регонсоцирање, ископавање.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1971a: 9, Т. XIII.

ЛЕЖИМИР (Сремска Митровица)

89. Црквине, Лежимер, С. Митровица

145 мнв (378-3-3)

Врста: Рурална насебина, некропола?

Позиција: Налази се у долини потока Илијаш, уз сам извор Близумена, у подножју источне падине.

Опис: Благо уздигнут терен површине 50x50м, настао нагомилавањем шута од грађевина (пресечен летњим путем Лежимер-Манђелос), површински налази грађевинског шута, људских костију и керамике. (П 0.25-0.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (ако су зидани гробови крај III – IV век)

Литература: Роровић D. 1968: 220.

ЧАЛМА (Сремска Митровица)

90. Морјан, Чалма, С. Митровица

97 мнв (377-4-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Налази се на благој коси која се спушта ка југу, са источне стране су га омеђавали некада поток, данас канал, Ремета и बारे око њега.

Опис: На површини од око 400 x 200 м констатовани су фрагменти римских опека, ситнијег малтера, камена и керамике римске и средњовековне провенијенције (П 8ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Роровић D. 1968: 223.

Материјал: Даутова-Рушевљан 1995: 116 (пређице и окови, друга пол. IV века).

91. Загат (сада вештачко језеро!), Чалма, С. Митровица

105 мнв (378-3-3)

Врста: Некропола.

Позиција: У ставама два некадашња потока, са северне, западне и источне стране заклоњено падинама, отворено ка југу (данас је на том месту вештачко језеро).

Опис: Некропола са више гробова и зиданих гробница, испитане су само две, а забележен је и налаз стеле из II века.

(Dautova Ruševljan 1983: 15, br. 24)

Извор: Рекогносцирање, ископавање.

Датовање: II-IV век

Литература: Milošević 1973; Đorđević 2007: 32.

Материјал: Dautova Ruševljan 1983: 15, br. 24 (стела).

МАНЂЕЛОС (Сремска Митровица)

92. Бадњача, Манђелос, С. Митровица

105 мнв (378-3-3)

Врста: Инфраструктура, траса водовода за Сирмијум и део трасе пута.

Позиција: У саставу потока Лежимирског (Ремета) и Врањашког.

Опис: Трагови зидане конструкције водовода у профилу Лежимирског потока.

Пут Сирмијум-Бононија констатован је у ширини од 3,5м, подлога од ломљених опека и имбрекса, и необрађеног камена различитих гранулација.

Извор: Ископавања, сондажно рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1969: 199.

92а – извор Врањаш, за водовод ка Сирмијуму

93. Калуђерска воденица, Манђелос, С. Митровица

102 мнв (378-3-3)

Врста: Траса пута.

Позиција: На коси која се спушта ка југу, изнад Врањашког потока.

Опис: Истражен је део трасе пута Сирмијум-Бононија ширине 4.5 м Константована је само основа израђена од необрађеног камена, понегде и у два реда, са појединачним траговима опека и малтера, очувана дебљине 0,3 м. нешто источније од пута налаз надгробне стеле указује и на могуће постојање бекрополе.

Извор: Ископавања, сондажно рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1969: 199.

Материјал: Dautova-Ruševljan 1983: 13, br. 6.

ШУЉАМ (Сремска Митровица)

94. Дужнице, Шуљам, С. Митровица

155 мнв (378-3-4)

Врста: Изоловани објекат.

Позиција: На јужним падинама Фрушке Горе. На гребену оријентисаном ка југу.

Опис: Јако оштећен објекат, зидан искључиво од фрушкогорског камена, велики отвори уместо врата (3,05 и 3,30м), једина констатована дужина 12,40м, налаз заветне оловне плочице.

Извор: Ископавање.

Датовање: III-IV век

Литература: Milošević 1963: 118.

Материјал: Iskra-Janošić 1966: 53, br. 17; Oschenschlager 1971, no. 5 (икона подунавских коњаника)

95. Овсиште, Шуљам, С. Митровица

115 мнв (378-3-4)

Врста: Вила рустика.

Позиција: Налази се на јужним падинама Фрушке Горе, на благој падини оријентисаној ка југу. Око 600 м источно налази се поток Мутаљ, а око 900 м западно речица Бупчева.

Опис: Већи архитектонски комплекс. Ископавањима предузетим 1963. године откривени су остаци једне виле рустике са делом канализационог и хипокаустног система. Оријентација објекта је север-југ, истражен је јужни део са две просторије и једном апсидом. Под од мозаика, тзв панонски стил, геометријска композиција (бело, плаво, црвено). Констовани само темељи од трпанца са белим кречним малтером. Стубићи хипокауста су од црвеног фрушкогорског камена. Пре ископавања у музеј Срема приспела су три камена споменика, од којих два жртвеника посвећена Јупитеру.

Извор: Ископавања.

Датовање: III век

Литература: Milošević 1963: 117.

Новац: Налази сребрног и бронзаног новца на нивоу мозаика – Клаудије II, Аурелијан, Проб.

БЕШЕНОВО (Сремска Митровица)

96. Мутаљ, Бешеново, С. Митровица

175 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насебина (мањи арх. комплекс) са некрополом.

Позиција: На платоу брежуљка који се спушта ка југу. Са западне стране брежуљка је поток Грабовац.

Опис: Површински налази римских опека, ситнијег камења, малтера, лепо обликован комад камене оплате, керамика. Ранији налаз дечје гробнице од тесаног камена везиваног кречним малтером, са прилозима.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век (?)

Литература: Popović D. 1970: 194; Đorđević 2007: 33.

ВЕЛИКИ РАДИНЦИ (Сремска Митровица)

97. Човинац, Велики Радинци, С. Митровица

110 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина, изолован објекат?

Позиција: На заравни која се благо спушта ка југу, око 200 м западно је данашњи канал, некада поточић, Мутаљ.

Опис: На површини 100 x 100 м налази римских опека и керамике. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1970: 195.

98. Пашњак 1, Велики Радинци, С. Митровица

100 мнв (378-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: На ободу платоа између два водотока, некада готово потпуно окружено барама са западне, јужне и источне стране.

Опис: На простору 100 x 100м констатовани су површински налази римских опека, имбрекса, керамике, фрагменти стаклених посуда, људских костију и оловних плоча. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (III-IV век на основу помена оловних саркофага)

Литература: Поповић Д. 1970: 195.

99. Пашњак 2, Велики Радинци, С. Митровица

96 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика.

Позиција: Брежуљак површине око 150 x 100 м које се за око 2 м уздиже изнад околног терена.

Опис: Површински налази римских опека и имбрекса, веће количине крупнијег и ситнијег камења са остацима кречног малтера и фрагменти римске керамике. (П 1.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (видети наведене табле са керамиком)

Литература: Popović D. 1970: 195; Đorđević (2007: 33) локалитете Пашњак 1 и 2 наводи као један локалитет, Кованлук.

Кузмин (Сремска Митровица)

100. Бок–Паљевина, Кузмин, С. Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина, комплекс грађевина са некрополом.

Позиција: На полукружној греди, некада потпуно, као острво, окружен мањим водотоковима и барама, око 1.3 км северно од Саве, терен у паду ка југу.

Опис: На површини 150 x 50 м уочене су велике количине керамике, опека, тегула имбрекса, малтера, згуре и шљунка, спорадични налази новца. Пре другог светског рата, у близини овог локалитета откривено је и више зиданих гробница.

(П 1 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век?

Литература: Popović D. 1966: 189; Đorđević 2007: 34.

101. Ласица, Кузмин, С. Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Плато у сред некадашњих бара и потока.

Опис: Спорадични налази римске керамике и опеке.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1966: 189.

102. Ћелије, Кузмин, С. Митровица

82 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На платоу данас окруженом каналима, некада водотоковима и барама.

Опис: На доста великом простору површински налази римске керамике и опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1966: 189; Đorđević 2007: 34.

103. Међаш,⁷⁶⁹ Кузмин, С. Митровица

93 (377-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На благом узвишењу, некада уз сам поток, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази фрагменти керамике, стаклених судова, тера сигилата, гвоздене алатке.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век

Литература: Брукнер 1995: 144, лок. 35; Đorđević 2007: 34.

104. Селиште, Кузмин, С. Митровица

87 мнв (377-4-4)

Врста: Рурално насеље.

Позиција: Зараван на ниској греди, некада између бара.

Опис: Површински налази римских опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1966: 189

105. Брегови-Атовац, Кузмин, С. Митровица

81 мнв (377-4-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Узвишење окружено некадашњом баром Атовац, сада каналима.

Опис: заштитиним ископавањима установљена су насеља од раног бронзаног доба до касне антике. Насеље полуземуничких колиба из I века п.н.е испитано је на две локације, међусобно удаљене 480м, те се претпоставља да је заузимало велику

⁷⁶⁹ На путном прелазу Кузмин-Ердевик. Брукнер 1995 је на Пл. 1 погрешно картирала овај локалитет, исувише на исток.

површину. Правоугаоне колибе у том насељу грађене су у техници плетера и лепа. На западном делу локалитета констатовано је, у дужини од 300 м, станиште из IV, али и V-VI века, које су чиниле појединачне колибе са огњиштима и јамама (Брукнер 1995: 144-145, Пл. 5). Ауторка је претпоставила да се то насеље налазило у склопу већег римског имања, а за становнике колиба да су били радници најамници – федерати.

Извор: Ископавање.

Датовање: I век (5-10ха) и IV-V век (3-5ха).

Литература: Брукнер 1995: 93-95, лок. 32 (насеље I века); Брукнер 1995: 144-145, Пл. 5 (касноантичко насеље).

МАРТИНЦИ (Сремска Митровица)

106. Камариште (Budalia), Мартинци, С. Митровица

87 мнв (377-4-4)

Врста: Пут, путна станица (мутација), некропола (*mutatio Budalia*)

Позиција: Зараван између некадашњих бара.

Опис: Траса римског пута поред које су рекогносцирањем констатовани комплекс римских грађевина и некропола са саркофазима од камена и олова. По сведочењу мештана пре II светског рата ту је нађен један каменисаркофаг, а само један сељак одвезао је одатле 10 кола опека. Овај потес могуће је идентификовати као *vicus et mutatio Budalia*.

Датовање: I-IV век.

Литература: Поповић D. 1967: 177; Поповић D. 1980: 102.

107. Старо гробље, Мартинци, С. Митровица

82 мнв (377-4-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Зараван између некадашњих бара.

Опис: Површински налази римске керамике и опеке. Орањем откривени један камен и један оловни саркофаг и више зиданих гробница које су уништене.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: III-IV век (?)

Литература: Jung 1890: 96, 2; Гарашанин и Гарашанин 1951: 227; Popović D. 1967, 177; Popović D. 1980; 102; Đorđević 2007: 35.

ЛАЋАРАК (Сремска Митровица)

108. Селиште, Лаћарак, С. Митровица

82 мнв (378-3-3)

Врста: Рурална насеобина са некрополом.

Позиција: На заравни, ниској обали баровитог терена, 200-ак м јужно некада је био баровит терен, око 1 км западно текао је Манђелоски поток.

Опис: Приликом градње аутопута откривена је некропола са зиданим гробницама и гробним ракама. Сви гробови били су још раније опљачкани, а по начину грађења засвођене двојне гробнице датује се у IV век. Површински налази грађевинских остатака у непосредној близини омогућили су лоцирање виле чији су становници сахрањивани на овој некрополи.

Извор: Ископавање, рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Брукнер 1995: 143, сл. 10, лок. 42; Поповић И. 1988: 111, сл.11 (икона подунавских коњаника)

Напомена: латен (Брукнер 1998: 96-97)

* У атару села откривено је и више камених споменика надгробних стела као и миљоказ из II-III века (Jung 1884: 124 VHAD VI,4; isti 1885,51 VHAD VII,2; Dautova Ruševljan 1983: 13, br. 6; 17, br. 53 – Лаћарско поље 600 м северно од аутопута)

СРЕМСКА РАЧА (Сремска Митровица)

109. Бела црква, Сремска Рача, С. Митровица

83 мнв (427-2-1)

Врста: Војна/путна инфраструктура.

Позиција: Благо узвишење на обали Саве, интересно је да је исти топоним (Бела црква) за места на обе стране Саве.

Опис: Избагеровани су, 1973. године, бројни римски налази (оклопи и шлемови од бронзе са натписом, котлићи од бронзе, гвоздено оружје и оруђе, још раније пронађена војничка диплома из времена Клаудија). Претпостављена локација војног логора или речне луке *Graio*.

Извор: случајни налази

Датовање: I-II век.

Литература: Брукнер, Даутова-Рушевљан, Милошевић 1987, 21; Ђорђевић 2007: 34.

Материјал: Брукнер, Даутова-Рушевљан, Милошевић 1987, 15-18

ШАШИНЦИ (Сремска Митровица)

110. Клисина, Шашинци, С. Митровица

86 мнв (428-1-2)

Врста: Утврђење (сл. 9).

Позиција: Брежуљак у равници.

Опис: Округли брежуљак пречника 50 м, око кога се налази шанац широк око 20 м. И. Јунг је забележио да се је крајем 19. века цео простор унутар шанца био озидан дебелим зидовима, иако су пре тога мештани већ били однели велику количину камена са тог места.⁷⁷⁰ Колега М. Вујовић је приликом посете овога локалитета забележио велику концентрацију површинских налаза римских опека.⁷⁷¹ Локалитет се налази уз трасу пута од Сирмијума ка Фосама и даље ка Басијанама (П 0.2ха утврђење, 1 ха укупна површина са шанцем)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Jung 1890: 26-27.

Материјал: Iskra-Janošić 1966: 51, br. 5; Oschenschlager 1971, no. 1 (икона подунавских коњаника).

⁷⁷⁰ Jung 1890: 26-27.

⁷⁷¹ Овом приликом се колеги М. Вујовићу захваљујем на датој информацији.

111. Табориште, Шашинци, С. Митровица

85 мнв (428-1-2)

Врста: Некропола.

Опис: Случајни налази више саркофага и зиданих гробница.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: III-IV век (?)

Литература: Brunšmid 1895: 167.

112. Беглук, Шашинци, С. Митровица

91 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ситуиран на малом узвишењу-греди на платоу који се спушта ка југу.

Опис: Ретки налази трагова лепа, налази римског новца и латенске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век.

Литература: Popović D. 1967: 178.

113. Гробљанска 58, Шашинци, С. Митровица

85 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, насеље (латен)

Позиција: На заравни, терен је у благом паду према југу.

Опис: Налази приликом копања септичке јаме и рекогносцирања.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е – I век.н.е.

Литература: Jovanović 1985.

114. Кудошке ливаде (Драјшпиц), Шашинци, С. Митровица

92 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика (део *mutatio Fossis?*) (сл. 10)

Позиција: На заравни, јужно од њега биле су баре.

Опис: Истражен је део комплекса виле рустике чије су грађевине лоциране у пречнику од 150 м. Том приликом је откривено више грађевина. Најстарији хоризонт припада викусу из доба Флавијеваца,⁷⁷² потом следи грађевинска фаза из III века,⁷⁷³ а најмлађе су тробродна базилика са апсидом, и више фаза обнове, (25 x 21 м) подигнута у IV веку, на основама старије грађевинске фазе из III века, као и кула стражара (димензија 4.5 x 4.5м). Положај велике централне зграде је констатован на основу површинских налаза али она није истражена услед недобијања дозволе од стране власника имања. Налази новца Клаудија II, Тацита, Диоклецијана, Констанција II и Валентинијана II. Управо за овај локалитет Д. Поповић, пратећи трасу пружања римског пута и раздаљине из античких извора, као и претпостављајући да чини јединствену целину са локалитетом Драјшпиц, претпоставља да је био *mutatio Fossis*, за разлику од устаљеног мишљења да се та мутација налазила код данашњег села Јарак.⁷⁷⁴ Поређењем са трећим војним премером Краљевине Мађарске, установили смо да се овај локалитет налази на месту локалитета Драјшпиц, У непосредној близини овога локалитета, такође у ширем потесу званом Кудош или Кудошке ливаде, О. Брукнер наводи јо две локације на којима је, према површинским налазима, претпостављено постојање две виле рустике, које би се на основу налаза новца и покретног материјала оквирно могле датовати у III век.⁷⁷⁵ Оне се налазе нешто западније од Кудошких ливада на којима се налази истраживана вила рустика, према локалитету Жировец на коме је констатована траса римског пута (лок. бр. 156).

Извор: Ископавања.

Датовање: Старије насеље (викус) I век; хоризонт III века, сама вила рустика IV век.

Литература: Поповић D. 1980: 103; Брукнер 1980a; Брукнер 1982; Брукнер 1985; Брукнер 1995: 138-140; Ђорђевић 2007: 36-37.

ЈАРАК (СРЕМСКА МИТРОВИЦА)

⁷⁷² Брукнер 1980a: 107; Брукнер 1982: 95.

⁷⁷³ Чији је материјал, страдао у пожару, искоришћен при градњи објеката из IV века, видети: Брукнер 1982: 95.

⁷⁷⁴ Поповић 1980: 103, лок. 10.

⁷⁷⁵ Брукнер 1995: 138, лок. бр. 12, 15.

115. Алуге, Јарак, С. Митровица

81 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Кружно узвишење на старој обали Саве, пад терена ка југу.

Опис: На површини 300 x 100 м интензивни површински налази римских опека, имбрекса, малтера, камена, стакла.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1969: 250

Напомена: Неолит.

116. Турјан, Јарак, С. Митровица

80 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На старој обали Саве, пад терена ка југу – југозападу.

Опис: Површински налази римског шута, животињских костију и раноримске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век (?)

Литература: Поповић Д. 1969: 250.

117. Црквице, Јарак, С. Митровица

81 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На заравни која благо пада ка југу, ка Сави. Око 1 км источно је канал Кудош.

Опис: Површински налази фрагментованих римских опека и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Brunšid 1895: 167; Поповић Д. 1969: 250.

118. Козловац, Јарак, С. Митровица

82 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На заравни уз канал Јарчину (са његове источне стране), некада се и са северне стране налазио баровит терен.

Опис: Интензивни површински налази опека, имбрекса, кречног малтера, ситнијег камена, животињских костију, згуре и керамике римске провенијенције, на површини од око 600 x 500м (П 30ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Popović D. 1969: 251.

Материјал: Iskra-Janošić 1966: 56, br. 7 (икона подунавских коњаника) и још једна са непознатог локалитета у околини истога места (Поповић И. 1988)

119. Симате 1, Јарак, С. Митровица

83 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Узвишење на заравни, површине 100 x 100 м.

Опис: На површини изразити остаци животињских костију, грађевински шут у виду зидних и кровних опека са траговима кречног малтера, прозорског стакла и обиља керамике. Насеље I-II века и каснија вила рустика III-IV века. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-II; III-IV век.

Литература: Popović D. 1969: 251; Dautova-Ruševljan, Vujović 2011: 36, Karta 3/4.

120. Симате 2, Јарак, С. Митровица

84 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика.

Позиција: На нешто вишљем делу заравни, око 200 м јужно од канала Јарчина.

Опис: На површини од око 250 x 300 м констатована је већа концентрација грађевинског римског шута од зидних, кровних и подних опека, два масивна

камена блока, прозорског стакла и фрагмената више различитих класа керамичких посуда. Насеље I-II века и каснија вила рустика III-IV века. (П 7 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-II, III-IV век.

Литература: Поповић D. 1969: 251; Dautova-Ruševljan, Vujiović 2011: 36, Karta 3/4.

121. Караула, Јарак, С. Митровица

80 мнв (428-2-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Овално узвишење на некадашњој обали Саве (повереник Вохаски, крајем XIX века, напомиње да је то место по позицији слично Гомолави).

Опис: случајни налази римских гробова и камених споменика

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1898: 243; Đorđević 2007: 37 и припадајућа литература.

ИРИГ

Врдник (Ириг)

122. Градиште, Врдник, Ириг

(по опису, то је Кула на секцији)

390 мнв (378-4-1)

Врста: Мање утврђење и некропола (?)

Позиција: На врху брега чије се стране стрмо спуштају, те је једини добар прилаз са источне стране. Испод његовог западног краја протиче поток Дубоћаш. У залеђу, на истоку, су савремени мајдани и рудници.

Опис: На површини од око 100 x 80 м констатовани су изразити трагови грађевинског материјала римске провенијенције и људске кости, керамика је веома ретка и атипична. У атару села су забележени налази римског новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Гарашанин, Гарашанин 1951: 224; Popović D. 1967: 173.

НЕРАДИН (ИРИГ)

123. Брестове међе, Нерадин, Ириг

165 мнв (378-4-4)

Врста: Инфраструктура, водовод, извор, рурално насеље.

Позиција: Блага падина оријентиасна ка југу, у ставама потока.

Опис: Приликом чишћења извора 1931. године откривени су део водовода и остаци грађевина, рекогносцирањем 1971. године на истом потесу констатовано је вишеслојно налазиште са материјалом из праисторијског и римског периода. Само је 400 м узводно и северније удаљен од локалитета Савине воде у Крушедолском атару, где је такође откривена траса водовода.

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Гарашанин, Гарашанин 1951: 226; Đođević 2007: 44.

МАЛА РЕМЕТА (ИРИГ)

124. Град (Стејан-град), Мала Ремета, Ириг

155 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина (можда и кастелум?), насеље и некропола

Позиција: Око 2.5 км јужно од села, локалитет захвата већу површину (до око 4 ха), у долини потока, ширине 100м, који тече правцем север-југ, и на два околна брежуљка који благо падају ка истоку-западу-југу (основни правац север-југ)

Опис: Приликом рекогносцирање забележени су површински налази римских опека, имбрекса, малтера и јако пуно камена, фрагменте керамике, животињских костију и згуре. По причању мештана у долини потока су у више наврата налажене подземне просторије дебелих зидова од камена са сводовима, као и мозаици са геометријским преставама у разним нијансама. (II 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Popović D. 1968: 220.

Напомена: Касни средњи век.

КРУШЕДОЛ (ИРИГ)

125. Савина вода, Крушедол, Ириг

162 мнв (378-4-4)

Врста: Инфраструктура, водовод, извор.

Позиција: У долини потока који тече ка југу, на дну благе падине оријентисане ка западу.

Опис: Случајни налаз дела римског водовода за који се претпоставља да је служио за снабдевање Басијане, а само је 400 м низводније од водовода откривеног на локалитету Брестове међе у Нерадинском атару.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: III-IV век.

Литература: Đorđević 2007: 44.

ЈАЗАК (ИРИГ)

126. Беговине, Јазак, Ириг

192 мнв (378-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На јужној падини Фрушке Горе, терен у паду ка југу – југоистоку.

Опис: Пре првог светског рата изоравани су камен, опеке великог формата и малтер.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1966: 188.

127. Калуђерице, Јазак, Ириг

163 мнв (378-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На јужној падини Фрушке Горе, терен у паду ка југу – југозападу.

Опис: Површински налази керамике и опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Роровић Д. 1966: 188.

Ривица (Ириг)

128. Гај, Ривица, Ириг

175 мнв (378-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На шпицу брега који се спушта ка југу.

Опис: Површински налази опека, имбрекса, малтера и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Роровић Д. 1969: 254.

129. Селиште, Ривица, Ириг

170 мнв (378-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На ободу платоа који се нагло спушта ка западу, и у чијем подножју је долина Великог потока.

Опис: Површински налази опека, имбрекса, кречног малтера и римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Роровић Д. 1969: 255.

Шатринци (Ириг)

130. Језеро (Добродол), Шатринци, Ириг

112 мнв (378-4-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Удолина потока који се спушта са фрушке Горе.

Опис: Заштитним истраживањима 1987. године, пре подизања вештачког језера, установљен је вишеслојни локалитет, са покретним налазима римске провенијенције II-IV века. Нису утврђени грађевински остаци.

Извор: Заштитна сикопавања.

Датовање: II-IV век.

Литература: Поповић Д. 1997: 15; Ђорђевић 2007: 49.

ИНЂИЈА

ЧОРТАНОВЦИ (Инђија)

131. Просјанице, Чортановци, Инђија

95 мнв (379-3-1)

Врста: Утврђење (сл. 11).

Позиција: лесно узвишење изнад Дунава

Опис: Утврђење на локалитету "Просјанице", познато и као Михаљевачка шума, мањим делом је археолошки истражено.⁷⁷⁶ Тим радовима откривени су југоисточна кула и део јужног бедема, а на основу покретних налаза установљено је да је утврђење подигнуто крајем III или почетком IV века, односно да се његов настанак може везати за обнову лимеса под Диоклецијаном, након варварских упада у овај део провинције.⁷⁷⁷ У функцији је било до пред крај IV века, када је страдало у пожару и више није обнављано.⁷⁷⁸ По мишљењу Р. Бунарцића ово утврђење првобитно се налазило на коти 197, на врху узвишења изнад Дунава, али је склизнуло за нешто више од 100 м. Аутор наводи и да је ово место у геолошкој литератури познато као једно од највећих клизишта у нашој земљи.⁷⁷⁹ Некропола

⁷⁷⁶ Манојловић 1961а: 100; Манојловић 1962: 123-125; Манојловић 1962а: 187-188; Даутова-Рушевљан, Петровић 1994: 13-25.

⁷⁷⁷ Даутова-Рушевљан, Петровић 1994: 14-15.

⁷⁷⁸ Налази римског новца крећу се у распону од Клаудија II до Грацијана, уз изузетак једног аса фаустине II (Даутова-Рушевљан 1989: 75-76, 80)

⁷⁷⁹ Бунарцић 2006: 51-52.

са зиданим гробницама пружала се и на путу ка данашњим Чортановцима, односно ка некадашњем лимеском путу.⁷⁸⁰

Извор: Ископавања, рекогносцирања.

Датовање: II-IV век.

Литература: Manojlović 1961a; Manojlović 1962; Manojlović 1962a; Даутова-Рушевљан, Петровић 1994; Петровић 1995: 23-24; Бунарџић 2006; Dautova-Ruševljan, Vujić 2006: 63; Đorđević 2007: 69-70.

Материјал: Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле III-IV век); Даутова-Рушевљан 1995: 117 (пређице и окови, прва и друга ½ 4. века); Даутова-Рушевљан 1995: 120 (жижак са ликом Амора, I век);⁷⁸¹ Даутова-Рушевљан 1995: 120 (жижак, прва ½ 3. века); Брукнер 1995: 68 (керамика IV век).

Новац: Даутова-Рушевљан 1995: 139-140, кат 176-190 (од Фаустине до Валенса/Валентинијана).

132. Железничка станица Дунав, Чортановци, Инђија

110 мнв (379-3-1)

Врста: Некропола, насеље.

Позиција: На заравни лесне падине ка Дунаву, нагиб ка северу

Опис: Налази зиданих гробница и грађевинских објеката (све стоји очигледно у вези са утврђењем на Просјаницама). Северно од пруге, ка утврђењу, констатовани су и остаци цивилног насеља.

Извор: Случајни налаз (жел. станица Дунав), заштитна ископавања (130м западно од станице, као и јужно од пруге)

Датовање: III-IV век.

Литература: Бунарџић 2006: 51; Савић 2012: 54-59.

Материјал: Савић 2012: 55-58;

133. Гробље, Чортановци, Инђија

155 мнв (379-3-1)

Врста: Остава новца

⁷⁸⁰ Бунарџић 2006: 51.

⁷⁸¹ Једини налаз овог типа на Фрушкој Гори, најранији жижак на том подручју.

Позиција: Блага падина која се спушта ка југоистоку и Чортановачком потоку (Будовару), поред савременог гробља (Бунарџић 2006: 47, нап. 28, 29, 30),.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: Након 210. године.

Литература: Бунарџић 2006: 47, нап. 28, 29, 30.

Новца: Vorić-Brešković, Vojvoda 2011 (остава новца која је садржала 2457 денара и две драхме, последњи примерци ковани су 210. године).

134. Бели брег (Старо гробље), Чортановци, Инђија

150 мнв (379-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Обала потока Будовар.

Опис: На овоме локалитету, односно његовој широј околини, констатовано је постојање руралног насеља и некрополе.

Извор: Рекогносцирања.

Датовање: нп

Литература: Бунарџић 2006: 47, нап. 31.

135. Дубоки До, Чортановци, Инђија

150 мнв (379-3-1)

Врста: Рурална насеобина, некропола

Позиција: Налази се са леве стране Чортановачког потока (Будовара), на дну падине оријентисане ка југу, са супротне стране потока почиње нови вис.

Опис: Површински налази грађевинског шута (опеке, камен, малтер, кућни леп) као и керамике и животињских костију, нешто даље и случајни налаз гроба спаљеног покојника. Налази се уз уз претпостављену трасу пута од Кузума ка Таурунуму.

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз.

Датовање: крај II – почетак III века

Литература: Брукнер 1995в: 60; Бунарџић 2006: 47, нап. 31; Савић 2012: 54.

БЕШКА (Инђија)

136. Брест, Бешка, Инђија

125 мнв (379-3-3)

Врста: некропола

Позиција: падина ка северу, изнад потока Патка

Опис: Након случајног открића гробнице са фрескама приступљено је вишегодишњим истраживањима ове некрополе. Откривено је укупно 111 гробова, од којих 81 скелетни, 22 са кремираним покојницима и осам претпостаљвених кенотафа, као и две калотасте пећи на перигерији некрополе. Почетак сахрањивања се може датовати у III век, а некропола је у пуној мери коришћена током прве половине IV века.

Извор: ископавања

Датовање: III-IV век

Литература: Manojlović 1966; Manojlović 1967, Manojlović 1968; Manojlović 1972; Manojlović 1973; Manojlović 1974; Marijanski-Manojlović 1987.

Материјал: Даутова Рушевљан 1995: 112 (омега фибула, III-IV век); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле IV век); Брукнер 1995в: 80-81 (керамика III-IV век).

Новац: Даутова-Рушевљан 1995: 142-143, кат. 315-382 (од А. Севера до Валентинијана).

КРЧЕДИН (Инђија)

137. Буцак, Крчедин, Инђија

120 мнв (379-3-4)

Врста: Рурална насеобина, пут.

Позиција: На северној обали потока (баре) Патка, на месту ушћа у канал Будовар, пад терена ка југу.

Опис: "Изразит римски локалитет који је лежао на римском путу". Евидентиран приликом рекогносцирања пута Сусциум-Асуминциум, јер су истраживачи, сматрајући топографске услове уз обалу Дунава неповољним за трасу пута (тло је стрмо или мочварно), те су сматрали да је пут ишао краћом трасом, попут тетиве

лука који чини Дунав, спајајући линију Чортановци – Крчедин – Стари Санкамен. Тада су и претпоставили његову трасу на северној обали потока Патке.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Milošević 1972: 164.

СЛАНКАМЕН (Инђија)

138. Градина (*Acutincum*), Стари Сланкамен, Инђија

145 мнв (379-4-1)

Врста: Утврђење, цивилно насеље.

Позиција: Овално узвишење пречника 200м на лесној обали Дунава. Сама микролокација, на тремеђи Срема, Баната и Бачке, а наспрам ушћа Тисе у Дунав, на којој се Градина налази веома је интересантна. Градина је заправо узвишење на лесном одсеку Дунава које доминира целом околином. Источни огранак Фрушке Горе, Кошевац, који је прекривен дебелим наслагама леса, непосредно пред Градином сужава се на ширину од свега неколико стотина метара. Дуго коришћење Кошевца као природног путног правца вековима створило је тесначки пролаз, тзв. Велики Сурдук, преко којег становништво уз Дунав вековима одржава саобраћај са залеђем.⁷⁸² У непосредној близини Градине налази се врело бањске воде, звано Сланача, а у источном делу Сланкамена, званом Дугореп, налази се и читав низ сланих извора.⁷⁸³

Опис: Ископавањима је утврђено да се ради о вишеслојном насељу, које је, готово у континуитету, било настањено од халштата до средњег века. Непосредно испод најстаријег римског слоја налазе се објекти аутохтоног становништва из позног латена, датовани у I век п.н.е. и почетак I века, а постоје и индикације да се на овоме месту налазио скордистички опидум, утврђење овалног облика са системом одбрамбених ровова које га је окруживало.⁷⁸⁴ Археолошким ископавањима мањег обима утврђено је да је средњовековно утврђење у великој мери оштетило античке слојеве. Најраније римско утврђење развило се на ареалу келтског опидума а његови темељи укопани су у културни слој с почетка I века. Грађено је

⁷⁸² Кумар 1955-1957: 155-156.

⁷⁸³ Кумар 1955-1957: 157.

⁷⁸⁴ Димитријевић 1970: 6-7.

од ломљеног камена са блатом као везивом и у техници сухозида.⁷⁸⁵ Ојачавање утврђења квалитетнијом изградњом бедема од тесаника, и даља грађевинска делатност у њему, потврђени су ископавањима и везују се за II-III век. Са простора утврђења и из његове околине потиче велики број покретних налаза као и више епиграфских споменика. У подножју Градине, између лесног одсека и Дунава, а на месту данашњег села, развило се и цивилно насеље, На том месту налажени су масивни зидови грађевина, епиграфски споменици и мноштво покретних налаза.

Извор: ископавања, рекогносцирања

Датовање: латен, I-V век

Литература: Piletić 1957; Piletić, Rašić 1957: 339-341; Dimitrijević 1961: 99-101; Piletić 1962; Dimitrijević, Kovačević 1965: 116-117; Димитријевић 1970: 4-11; Димитријевић 1987: 35-36; Петровић 1995. 23, сл. 11; Dautova-Ruševljan, Vujović 2006: 63; Пековић 2007: 38-42; 64-68.

Материјал: Brunšmid 1895-1896: 181; Brunšmid 1910-1911a: 78.

Новац: Brunšmid 1912: 265 (пет драхми Аполоније и Дирахиона); Даутова-Рушевљан 1995: 142, кат. 306-314 (новац у распону од Галијена, 260-268, до Валенса 364-375. године).

139. Одушевац, Сланкамен, Инђија

120 мнв (379-4-1)

Врста: Неодређено.

Позиција: залеђе високе лесне обале Дунава

Опис: У литератури је изнета претпоставка да је током времена уз утврђење на Градини изграђен појас утврђења, чији су остаци констатовани у потесима званим Дугореп и Одушевац, без навођења врсте остатака који су ту констатовани.⁷⁸⁶ Нешто раније, на отприлике истом месту (наспрам ушћа Тисе) спомиње се и локалитет Хумка,⁷⁸⁷ те се може претпоставити да се заправо ради о истом локалитету.

Извор: Рекогносцирање.

⁷⁸⁵ Димитријевић 1970: 9.

⁷⁸⁶ Dimitrijević, Kovačević 1965: 117

⁷⁸⁷ Piletić, Rašić 1961: 88.

Датовање: нп

Литература: Dimitrijević, Kovačević 1965: 117; Piletić 1958: 250; Piletić, Rašić 1961: 88.

140. Хумка, Сланкамен, Инђија

120 мнв (379-4-3)

Врста: Спекулум (сл. 12).

Позиција: Овај назив носи шири потес од Старог Сланкамена ка Сурдуку, површине око 3 x 2 км, који се уздиже изнад Дунава 30-40 м.

Опис: Ископавањима мањег обима откривена је кула стражара (спекулум) квадратне основе, димензија 7,75 x 7,75 м, датована у период од друге половине IV века.⁷⁸⁸ На ширем простору овога потеса наилазило се на површинске остатке римске провинијенције на више места и на ширем подручју, али се тачне локације не могу одредити на основу публиковане грађе.⁷⁸⁹ Уз сам спекулум откривена су и три људска скелета, без икаквих прилога, као и девет дислоцираних лобања. Хронолошко опредељење ових сахрана није било могуће одредити. По свој прилици овом потесу припадао би и локалитет Одушевац (бр. 139).⁷⁹⁰

Извор: Ископавање.

Датовање: Друга половина IV века (на основу налаза новца).

Литература: Piletić 1958: 246-247; Piletić 1964; Dimitrijević, Kovačević 1965: 117.

141. Дугореп, Сланкамен, Инђија

90 мнв (379-4-3)

Врста: Утврђење (?)

Позиција: На лесном платоу изнад Дунава, пад ка североистоку.

Опис: Нешто источније од претпостављене позиције Акуминкума (лок. бр. 138), на локалитету Дугореп откривени су остаци масивних зидова од ломљеног камена у малтеру, ширине 0,94 – 1,16 м, на релативној дубини од 1,47 до 2,37 м, за које се

⁷⁸⁸ Иако Д. Пилетић јасно наглашава да су Дугореп и Хумка различити локалитети (Piletić, Rašić 1961: 91; Piletić 1964: 10-11), на којима се налазе две различите грађевине (део фортификације и спекулум), више аутора је сматрало да се ради о једној истој грађевини откривеној на "локалитету Дугореп-Хумка" (Петровић 1995: 23), "потесу Дугореп" (Dautova-Ruševljan, Vujić 2006: 63) или "локалитету Хумка или Дугореп" (Ђорђевић 2007: 73). У питању су, заправо, две различите локације, и два потпуно различита објекта, који имају различиту дебљину зидова и откривени су на различитим релативним дубинама.

⁷⁸⁹ Piletić 1958: 246-247.

⁷⁹⁰ Dimitrijević, Kovačević 1965: 117.

претпоставило да припадају римском фортификационом објекту. Од покретног материјала налажени су фрагменти римско-провинцијске керамике срвене и црне боје и фрагменти стакла.⁷⁹¹

Извор: Ископавање.

Датовање: нп.

Литература: Piletić-Rašić 1961: 91.

142. Танацков салаш, Сланкамен, Инђија

114 мнв (379-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На таласастој заравни са обе стране потока/канала Комаревац.

Опис: Налази латенске и римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Piletić 1958: 247-248; Piletić, Rašić 1961: 88.

143. Фиалина њива

120 мнв (379-3-2)

Врста: Рурална насеобина?

Позиција: Изнад мањег водотока, пад ка југоистоку.

Опис: На читавом потесу уз пут Нови Сланкамен-Крчедин наилазило се на изоран материјал римске провенијенције. Налази римске провенијенције забележени су на више места уз поменути пут.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Piletić 1958: 248-249; Piletić, Rašić 1958: 89.

МАРАДИК (Инђија)

144. Барице, Марадик, Инђија

170 мнв (379-3-3)

⁷⁹¹ Piletić, Rašić 1961: 91. О погрешном идентификовању локалитета Дугореп и Хумка видети под локалитетом Хумка (лок. бр. 139)

Врста: Остава новца.

Позиција: Баровита зараван.

Опис: Случајни налаз оставе новца III века.

Извор: случајни налаз

Датовање: Остава антонинијана, 230 комада, Гордијан III до Салонина, трг 257-258. година.

Литература: Đorđević 2007: 44.

Новац: Даугова-Рушевљан 1980а: 64, бр. 5

145. Ладиславци, Марадик, Инђија

135 мнв (379-3-3)

Врста: Инфраструктура, водовод

Позиција: зараван између два потока који се спуштају са Фрушке Горе, нагиб ка југу.

Опис: Случајан налаз две земљане римске цеви, призматичног пресека.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1900: 197.

ИНЂИЈА (Инђија)

146. ПК 1. Мај, Инђија, Инђија

100 мнв (379-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван изнад потока Љуково, ка коме терен пада ка западу.

Опис: На великој површини изоравани су опеке, тегуле, имбрекси, грумење кречног малтера, леп, ломљен камен, делови пољопривредних алатки као и римска керамика. Претпостављено је постојање виле рустике са помоћним економским зградама.⁷⁹²

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

⁷⁹² Dimitrijević 1965: 150-151.

Литература: Dimitrjević 1965: 150-151; Đorđević 2007: 44.

147. Крчевине, Инђија, Инђија

130 мнв (379-3-3)

Врста: Некропола и, вероватно, мање насеље.

Позиција: На ободу платоа, терен у паду ка западу – југозападу, где се налази некадашњи поток.

Опис: На простору од више стотина метара забележени су налази римске и средњовековне керамике, људских костију и опеке. Почетком XX века забележен налаз зидане римске гробнице иза православне цркве.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Jung 1902: 231; Popović D. 1966: 188; Đorđević 2007: 44;

148. Пустара Моја воља (данас село Јарковци), Инђија, Инђија

120 мнв (379-3-3)

Врста: Остава фибула.

Позиција: На платоу изнад некадашњег потока, који се налази тик уз локалитет, са западне стране (данас вештачко језеро Љуково).

Опис: У непосредној близини локалитета ПК 1. мај (наш бр. 146) пронађена је остава фибула 1883. године.

Извор: Случајан налаз.

Датовање: нп

Литература: Đorđević 2007: 44.

Нови Карловци (Инђија)

149. Водице, Нови Карловци, Инђија

101 мнв (379-3-4)

Врста: Рурална насеобина са некрополом (сл. 13)

Позиција: На заравнима са обе стране некадашњег поточића, сада канала (источној и западној), на самом локалитету се налази и извор воде.

Опис: На површини од око 1000 x 1000 м налази грађевинског шута, животињских и људских костију и згуре, керамика је позноантичка и средњовековна. (П 100ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV-V век

Литература: Popović D. 1968: 222.

РУМА

СТЕЈАНОВЦИ (Рума)

150. Браилово, Стејановци, Рума

105 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика.

Позиција: Плато који се благо спушта ка југу, само место је узвишење кружног облика пречника око 50 м.

Опис: Површински налази римских опека, имбрекса, керамике као и крупнијег камења и животињских костију. (П 0.25ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1969: 258.

151. Црквине, Стејановци, Рума

165 мнв (378-3-4)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Јужне - југоисточне падине брежуљка који се спушта са Фрушке горе.

Опис: На површини 100 x 80 м констатовани су налази веома интензивног римског шута, мноштво камења, атипична римска керамика и људске кости. Само 250 м југоисточно налази се локалитет Град (наш бр. 124), те се може претпоставити да ова два локалитета заправо чине јединствен локалитет, што значи да су насеље, припадајућа некропола и, можда, претпостављено утврђење, заузимали релативно велику површину. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1969: 258.

ВОГАЊ (Рума)

152. Кудош, Вогањ, Рума

105 мнв (378-4-3)

Врста: Некропола.

Позиција: На платоу нешто узвишенијем од околног терена који се спушта ка северу и истоку. Са источне стране некадашњи поток Кудош.

Опис: Површински налази римске керамике, опека и костију, по усменим информацијама пронађени су и римски гробови са прилозима који су пренети у музеј у Руми.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1966: 186.

153. Округлице, Вогањ, Рума

98 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На платоу који се благо спушта ка југозападу.

Опис: Површински налази римске керамике и доста грађевинског шута на већој површини.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1966: 187.

154. Ерем пустара, Вогањ, Рума

92 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Налази већег броја предмета римске провенијенције приликом градње железничке пруге крајем XIX века.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1900: 198.

155. Оранице, Вогањ, Рума

101 мнв (378-4-3)

Врста: Некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Случајни налаз саркофага 1959. године.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: Прва половина III века.

Литература: Dautova Ruševljan 1983: 16, br. 43; Đorđević 2007: 35.

РУМА (Рума)

156. Жировец, Рума, Рума

94 мнв (428-2-1)

Врста: Траца пута; насеље аутохтоног становништва.

Позиција: Висока греда у равници.

Опис: Приликом рекогносцирања 1970-их праћена је, на основу површинских налаза, траса римског пута, и наведено је да се од локалитета Кудош и Драјшпиц она може видети као насип ширине 15 и висине око 0.5м у дужини од следећих 1,5 км,⁷⁹³ што би одговарало позицији Жировца. На позицији чије су координате дате вршено је и мање сондажно ископавање које је потврдило раније изнету претпоставку.⁷⁹⁴

Извор: Рекогносцирање., ископавање.

Датовање: I и III-IV век.

Литература: Popović D. 1980: 103; Brukner 1982a; Брукнер 1995: 100.

⁷⁹³ Popović 1980: 103.

⁷⁹⁴ Brukner 1982a: 96, T. XLV, sl.2.

157. Церје (Жировац ?)⁷⁹⁵ Рума, Рума

90 (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, траса пута

Позиција: Греда, пад терена ка југу.

Опис: Површински налази уломака римских опека, кречног малтера и имбрекса.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1980: 103.

158. Златара, Рума, Рума

88 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика

Позиција: Нешто издигнутије елипсоидно узвишење на заравни склоној задржавању воде.

Опис: Површински налази римског шута, сондажним рекогносцирањем потврђено постојање виле у III-IV веку. Површина централног објекта, судећи по шуту на површини, износила је око 500 м².

Извор: Рекогносцирање., ископавање.

Датовање: Друга половина III-IV век.

Литература: Брукнер 1995: 138, лок. 9 (икона подунавских коњаника Т. XX/1);

159. Борковац, Рума, Рума

130 мнв (378-4-3)

Врста: Рурална насеобина са некрополом.

Позиција: Прва речна тераса, западна обала некадашњег потока.

Опис: Рекогносцирање.м 1962. године на потесу Борковац уочени су остаци виле рустике и некрополе са гробницама зиданим од опека чији прилози – керамичке и стаклене посуде, накит, оружје и новац датују локалитет у III-IV век.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Поповић Д. 1997: 17; Đorđević 2007: 49.

⁷⁹⁵ Да ли се овде ради о једном од локалитета названих Жировац код О. Брукнер (Брукнер 1995: 100, Пл. 1/лок. 10 и 13).

КРАЉЕВЦИ (Рума)

160. Велика умка, Краљевци, Рума

92 мнв (428-2-2)

Врста: Некропола.

Позиција: На кружном узвишењу пречника око 80м, које се уздиже око 4-5м изнад околног терена, иначе равнoг платоа. Горњи плато димензија око 40 x 30 м.

Опис: На овоме месту изораване су више пута људске кости, налази новца I и III века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I – III век

Литература: Popović D. 1967: 176; Đorđević 2007: 49;

161. Мала умка, Краљевци, Рума

90 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Нешто мање узвишење, елипсоидног облика, на иначе равном платоу.

Опис: Површински трагови римског шута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1967: 176.

162. Међице, Краљевци, Рума

90 мнв (428-2-2)

Врста: Траса пута.

Позиција: На равном платоу, почетак пута констатован је између локалитета Мала и Велика Умка.

Опис: Континуирани налази облутака и калдрме који се пружају правцем запад-исток. Трагови ове траке, ширине 8-10 метара, праћени су од лок. Мала умка (бр. 161) до добриначког атара у дужини од око 2,3 км. Аутор напомиње да се на карти види како се тај правац у правој линији наставља до Басијана.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1967: 176.

163. Забрана, Краљевци, Рума

91 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На ободу платоа који се спушта ка југу.

Опис: На великој површини коснатовани су римски грађевински шут и керамике, претпостављена веза са некрополом на истом потезу али у добриначком атару (лок. бр. 167). Претпостављено постојање пагуса.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1967: 177.

Путинци (Рума)

164. Путинци село, Путинци, Рума

105 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На благим јужним падинама, које се спуштају ка Басијанама.

Опис: На великој површини налази животињских костију, керамике латенске, римске и турске провенијенције и ретки трагови римских опека. Аутор је изнео претпоставку да су ове благе падине ка Басијани могле служити њеним становницима као места за винограде.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Латен и рим.

Литература: Поповић Д. 1968: 223.

165. Доње ливаде, Путинци, Рума

98 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На узвишењу које се пружа правцем север-југ и са три стране је било окружено водотоковима и барама, са источне и западне потоцима који се испод јужног краја узвишења спајају у канал, некада поток Међаш. У залеђу се налази и извор воде.

Опис: На површини 200 x 200 м налази животињских костију, римског грађевинског шута, керамике, стакла и лепа. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1968: 223.

166. Агата, Путинци, Рума

110 мнв (379-3-3)

Врста: неколико грађевина (храм?)

Позиција: На западној обали некадашњег водотока који је силазо са Фрушке Горе и баре око њега (Шеловренац), данас канала, цео терен имао је тежњу ка задржавању воде у локвама. Сам локалитет је благо узвишење у равници пречника 100 м.

Опис: На површини 40 x 40 м констатовани су налази опека, кречњака аморфног облика, неколико фрагмената римске керамике и комад камена који подсећа на порфир.⁷⁹⁶ Раније је на истом месту нађена мермерна глава Дијане која се налази у Музеју Срема, а крајем XIX века и кипови Јупитера и Зевса (?!) као и неки украсни предмети од сребра и гвожђа,⁷⁹⁷ и икона подунавских коњаника.⁷⁹⁸

Извор: Рекогносцирање, случајни налази.

Датовање: II-IV век.

Литература: Поповић Д. 1970: 201; Brinšmid 1900: 195-197.

ДОБРИНЦИ (Рума)

167. Забрана, Добринци, Рума

100 мнв (428-2-2)

⁷⁹⁶ Поповић 1970: 201.

⁷⁹⁷ Brinšmid 1900: 195-197.

⁷⁹⁸ Iskra-Janošić 1966: 58, br. 3.

Врста: Некропола.

Позиција: Налази се на терену који се благо спушта ка југу.

Опис: На површини од око 150 x 50 м констатовани су комади опека, тегула и костију, претпостављено је да се ради о некрополи (П 1ха) која би требало да буде у вези са великим насељем на истоименом локалитету у атару Краљеваца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1966: 187.

168. Солнок или Добриначка градина (*Caput Bassianense*), Добринци, Рума

93 мнв (428-2-2)

Врста: Утврђење, некропола (сл. 14, 15, 16, 17, 18).

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Остаци великог утврђења налазе се око 3 км западно од Басијане. Утврђење има неправилан трапезоидни облик димензија 321,4 x 521,8 x 385 x 391,2 м, укупне површине од око 16 ха. Уз његов североисточни део налази се још једно мање утврђење, димензија 200 x 150 м. Иако је овај локалитет био познат и из раније литературе, прве информације о конкретним налазима римске провенијенције на њему приспевају крајем XIX века од Ш. Љубића. Он је забележио да су приликом градње пруге, која пресеца ово утврђење, забележени налази бедема, зидова више грађевина унутар њих као и зиданих гробница изван самог утврђења. Ш. Љубић је том приликом приступио и ископавањима, приликом којих је пронађено неколико натписа, више ситнијих украсних предмета, тринаест оловних водоводних цеви тежине 581 кг, више керамичких жижака од којих један глеђосани, уломака керамичких посуда, две опеке са натписима *Leg II Ad* и *Sisc.*⁷⁹⁹ Након више од сточећа доцније, 1992. године, поново је приступљено археолошким ископавањима на Солноку.⁸⁰⁰ Тада су истражени делови јужног и западног бедема, улазна и још једна кула на јужном бедему. Уочено је да су бедеми грађени у две фазе, при чему млађи бедеми нису негирали старије, већ су били грађени паралелно са њима. Старији бедеми су били ужи, од млађих, а ширине су им биле 1,05 и 1,80 м. Спољашње димензије јужне

⁷⁹⁹ Ljubić 1883a: 68.

⁸⁰⁰ Petrović M. 1995.

улазне куле биле су 7,72 x 7,84 м, а сам улаз у фортификацију био је широк 3,3 м. Друга истражена кула на јужном бедуу следећа је у низу ка западу у односу на улазну, од које је удаљена 42,5м, а спољашње димензије биле су јој 7,73x 7,73м.⁸⁰¹

Извор: Рекогносцирање., ископавање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Ljubić 1883a; *Археолошка налазишта* 1951: 224-225; Popović D. 1966: 187; Петровић 1995: 29; Petrović M. 1995; Đorđević 2007: 47-48.

169. Ваган, Добринци, Рума

88 мнв (428-2-2)

Врста: Траса пута.

Позиција: На јужном ободу нешто узвишеније заравни..

Опис: Констатовани комади опека и камења од којих неки својим обликом индицирају да су били уграђени у пут, 1960. године изоран један стуб кружног облика, висине 2.60 м, на коме су била урезана нека слова, можда миљоказ. Касније је исти миљоказ поново ископан и констатовано је да је из времена Александра Севера, те да говори о обнови пута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Миљоказ из прве половине III века.

Литература: Popović D. 1966: 187; Popović, Vasiljević 1969: 262-263; Popović D. 1980: 103-104.

170. Имање Радовца, Добринци, Рума

88 мнв (428-2-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Зараван, око 50 м јужно од трасе пружања римског пута, 2.5 км западно од Басијане.

Опис: Површински налази који индицирају постојање римске некрополе.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1980: 104 (лок. 16).

⁸⁰¹ Више о хронологији градње утврђења и војним посадама видети у поглављу овога рада о фортификацијама.

171. Мост, Добринци, Рума

87 мнв (428-2-2)

Врста: Траса пута.

Позиција:

Опис: Површински налази камења које је на горњим површинама било глатко, у ређим случајевима били су видљиви трагови колотечине, док је доња површина камења заобљена или у облику клина. Поред камена (пешчар, кречњак, плочар и бреча) има и трагова уситњених опека, имбрекса и малтера.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Popović D. 1980: 103.

Доњи ПЕТРОВЦИ (Рума)

172. Петровачка градина (Басијана - Bassianae), Д. Петровци, Рума

95 мнв (428-2-2)

Врста: Урбано место, колонија (сл. 19, 20, 21).

Позиција: Благо узвишење на самом крају јужних падина Фрушке Горе. Са југа омеђено каналом Јарчина, са севера запада и истока омеђава је вода која је некада дотицала из потока Међаш, теко да су градске зидине и данас у потпуности окружене водом.

Опис: Прва истраживања Басијане предузета су још 1882. године.⁸⁰² Следећа, и до данас најобинија ситраживања обавио је М. Грбић 1930-их, када је обавио и аерофотографисање на основу кога је израђен прецизан план позицијаграђевина унутар бедема.⁸⁰³ Басијана се налази унутар бедема неправилног, овалног облика, са квадратним кулама, димензија 605 x 455 м (максималне димензије). Некрополе су се налазиле северно (рупе настале радом дивљих трагача видљиве су и на сателитским снимцима) и источно од града (лок. бр. 173). Претпоставља се да су се његова предграђа налазила западно и северозападно. Случајни налази римске провенијенције који потичу са простора саме Басијане углавном се датују у III-IV век, те немамо никаквих материјалних сведочабстава о ранијем животу у овоме

⁸⁰² Ljubić 1883.

⁸⁰³ Грбић 1935; Грбић 1936; Грбић 1937.

граду, о чему можемо закључивати само на основу података из литерарних и епиграфских извора. Тако се претпоставља да Басијана стиче статус муниципијума 124. године, а колоније 214. године. Будући да су археолошки подаци о овоме граду еома скромни, највећи допринос истраживању његове прошлости заснован је на литерарним и епиграфским изворима.⁸⁰⁴

Литература: Ljubić 1883; Грбић 1935; Грбић 1936; Грбић 1937; Dušanić 1967; Milin 2004; Đorđević 2007:45-46.

Материјал: Brunšmid 1903-1904: 235, 47; Vikić-Belančić 1976: 139, kat. 1002 (жижак III-IV век); Vikić-Belančić 1971: 162, kat. 236 (жижак III-IV век); Iskra-Janošić 1966: 51 br. 3, 52 br. 13; Dautova-Ruševljan 1983: 19-22, br. 81, 82, 85, 86, 88, 92, 93, 94, 96, 99, 102, 109, 112 (надгробне стеле, жртвеници камена пластика, са стзаријом литературом), Поповић 1989: 109 бр. 8, 9 (иконе подунавских коњаника).

173. ПГ Будућност, Д. Петровци, Рума

92 мнв (428-2-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Источно уз Басијану.

Опис: Приликом градње зграда економије откривено је више гробница са скелетима и прилозима. Некропола је по свој порилици припадала Басијани.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1969: 249.

174. Село, Д. Петровци, Рума

98 мнв (428-2-2)

Врста: Некропола.

Опис: У самом селу се, 1960-их, приликом градње наилазило на гробнице са скелетима и прилозима. Јужно од Басијане. Некропола је припадала Басијани.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

⁸⁰⁴ Dušanić 1967; Milin 2004.

Литература: Popović D. 1969: 249.

Материјал: Vikić-Belančić 1976: 152, kat. 1107 (фрагмент бронзане лампе, I век).

БУЂАНОВЦИ (Рума)

175. Турска бара, Буђановци, Рума

78 мнв (428-2-4)

Врста: Некропола.

Позиција: На ободу заравни изнад некадашњих бара које су се налазиле са њене источне и јужне стране.

Опис: Површински налази људских костију, римских опека, имбрекса и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: крај III – IV век?

Литература: Popović D. 1968: 216.

ХРТКОВЦИ (Рума)

176. Гомолава, Хртковци, Рума

86 мнв (428-2-1)

Врста: Насеље, некропола, производни центар.

Позиција: Узвишење на левој обали Саве.

Опис: На Гомолави је највећа активност производње керамике била у финалном периоду латена, пред долазак Рима, из ког и потиче највећи број од 164. откривене пећи. Прерада метала, као и откривени предмети који су директно везани за тај процес, такође се датују у предримско време. Поједини налази раноримских предмета указују да су они и пре римских освајања наше области доспевали до аутохтоног становништва. Непокретних објеката директно везаних за римски период на самој Гомолави је мало. Остаци грађевина из римског периода откривени су у подножју тла, и источно уз њега, а у питању су мањи остаци темеља објеката, као и једне грађевине са подом од тегула, за коју је претпостављено да би заправо могла бити пећ. Део темеља и зида једне грађевине указује да је њен највећи део одроњен са обалом у Саву, што је и судбина и

највећег дела самог тела на Гомолави. У асоцијацији са наведеним објектима није пронађен покретни материјал који би омогућио њихово датовање. Са друге стране, покретни материјал римске провинцијације, проналажен у културном слоју, указује на се страији материјал може датовати у време I-II века, док се предмети провинцијске израде датују у II-IV век. У подножју источне падине откривен је и део некрополе, са једним кремираним и 33 скелетна гроба. Претпоставља се да би насеље на Гомолави требало тражити на северној периферији села Хртковаца,⁸⁰⁵ а активности на њој у периоду од II века свакако би требало сагледавати заједно са дешавањима на локалитетима бр. 177 и 179.

Извор: Ископавања.

Датовање: I-IV век.

Литература: Dautova-Ruševljan, Brukner 1992.

Материјал: Dautova-Ruševljan 1983: 16, br. 34 (жртвеник посвећен Јупитеру, крај II почетак III века); Даутова-Рушевљан 1982/1983 (налази новца).

Напомена: Неолит, латен, средњи век.

177. Врањ , Хртковци, Рума

78 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина, викус и вила рустика (сл 22).

Позиција: На ободу лесне греде, вероватно некадашње обале рукавца Саве, која се пружа правцем северозапад-југоисток.

Опис: Истраживања овога локалитета, започета као заштитна, трају од 1979. године до данашњих дана. До сада је истражена површина од 14 x 48 м. Откривен је више просторија виле рустике грађене у две фазе, средином III и почетком IV века. Темељи виле укопани су у насеље из раноцарског периода, које је било активно током I до у прву половину II века. У оквиру тог, старијег хоризонта откривени су делови неколико стамбених објеката грађених у традиционалном маниру, као и остаци три хлебне пећи. Живот на овоме локалитету у натици мора се сагледавати у тесној вези са активностима на локалитетима бр. 176 и 179, који се налазе у непосредној близини. (II 1 ха)

Извор: Ископавања.

⁸⁰⁵ Dautova-Ruševljan, Brukner 1992: 167.

Датовање: Насеље (викус) из I-II века; вила рустика је грађена у две фазе, средином III века и почетком IV века.

Литература: Dautova-Ruševljan 1980; Даутова-Рушевљан 1981; Dautova-Ruševljan 1985; Dautova-Ruševljan 1991; Даутова-Рушевљан 1993; Даутова-Рушевљан 1998; Даутова-Рушевљан 2000; Даутова-Рушевљан 2004; Даутова-Рушевљан 2005; Dautova-Ruševljan 2005a; Даутова Рушевљан 2006: 341, сл. 4/1 и 4/2 (две иконе подунавских коњаника); Даутова-Рушевљан 2008 (сумирани досадашњи резултати на истраживању виле рустике).

Новац: Dautova-Ruševljan 1982/1983.

178. Крчевине, Хртковци, Рума

77 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насебина (раноримска), некропола или насеље (касноантички)

Позиција: На широкој греди-платоу омеђеном са запада Савом а са истока барама.

Опис: На великој површини потеса Крчевине налазе се веће количине грађевинског шута (камен, опеке, тегуле, имбрекси) и римско-провинцијске керамике. Сондажним рекогносцирањем 1997. године констатована су два хоризонта – раноримски објекти зидани од камена и опеке и културни слој чији материјал индицира и постојање касноантичког насеља или некрополе.

Извор: Ископавање.

Датовање: Крај I до краја II века (насеље) и IV век (некропола).

Литература: Даутова-Рушевљан 1999-2000: 167-168.

179. Лоле Рибара, парна страна, Хртковци, Рума

(428-2-1)

Врста: Некропола, производна зона (керамичарске пећи).

Позиција: Северна страна исте греде на чијој се јужној страни налази локалитет Врањ.

Опис: Ископавањима 1997. године констатовани су дечји гроб, две отпадне јаме са материјалом од почетка I до почетка II века, као и две керамичарске пећи, које се могу датовати у другу половину I и II век. Читав правац ове улице од раније је био познат по честим налазима предмета римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање, ископавање.

Датовање: I-II (производна зона), IV век (некропола).

Литература: Dautova-Ruševljan 1976: 177; Dautova-Ruševljan 1980: 109; Даутова-Рушевљан 1999-2000: 164-165.

Материјал: Даутова Рушевљан 2006: 342, сл. 4/3 (икона подунавских коњаника).

180. Стари Хртковци, Хртковци, Рума

80 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска греда изнад баровитог тла.

Опис: На површини су налажене велике количине шута из римског периода.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пештерац 2013.

181. Вукодер 1, Хртковци, Рума

80 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Овално узвишење које се налазило на обали некадашње Велике баре.

Опис: Површински налази римског грађевинског шута и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Ранији хоризонт I-II век, вила је из периода III-IV века.

Литература: Даутова-Рушевљан 2005: 239-240; Пештерац 2013.

181а. Вукодер 2, Хртковци, Рума

79 мнв (428-2-1)

Врста: Усамљени налаз.

Позиција: Ниска греда, некадашња обала Велике баре.

Опис: Случајни налаз металних предмета келтске провенијенције (копља, бојни нож, бронзане посуде, делови кола).

Извор: Случајни налаз.

Датовање: I век п.н.е. – I век н.е.

Литература: Пештерац 2013.

182. Живаљих (јужно од Бунар 1) , Хртковци, Рума

80 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда.

Опис: Изоравани су бројни уломци римских опека, делова пода и керамике I-IV века, од које већи део потиче из I-II века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Пештерац 2013.

183а. Бунар 1а, Хртковци, Рума

80 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда.

Опис: На већој површини наилажено је на велике количине грађевинског шута (фрагменти опека, тегула, имбрекса, малтера), а препознате су две зоне са изразитијом концентрацијом, за које је претпостављено да су остаци два објекта. Уломци керамике припадали су периоду од I-IV века, те је претпостављено да се ради о викусу из I-II и вили рустици из III-IV века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Пештерац 2013.

183б. Бунар 1б

80 мнв (428-2-1)

Исто као претходно (бр. 183а), ради се о локацији једног од два горепоменуата објекта.

183в. Бунар 1в

80 мнв (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда.

Опис: Обиље фрагмената римске керамике на површини, уз малобројне фрагменте опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-II век.

Литература: Пештерац 2013.

184. Бунар 2, Хртковци, Рума

(потес Пањеви-Симате) (428-2-1)

Врста: Рурална насеобина (без грађевинског шута).

Позиција: Ниска лесна греда.

Опис: Уочен је већи број фрагмената питоса црвене боје, украшених валовитом и хоризонталном линијом, са или без смоластог премаза на ободу;⁸⁰⁶ налажена је и мања количина фрагмената сиве керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-II век.

Литература: Пештерац 2013.

185. Каракуша 4, Хртковци, Рума

80 мнв (428-2-3) (Сенајске बारे)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Овално узвишење унутар некада баровитог терена.

Опис: Велике количина површинских налаза фрагмената опека и нешто мања количина фрагмената керамике. Северно од ове позиције, на удаљености од 300 м налази се зона са површинским налазима римске провинцијске керамике I-II века, а још око 150 метара северније и зона са налазима латенске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Пештерац 2013.

⁸⁰⁶ Т. Пештерац (Пештерац 2013) их је хронолошки определила у I-II век.

186. Старчево брдо, Хртковци, Рума

81 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Елипсоидно узвишење које се некада, вероватно, налазило на самој обали Саве и са свих страна било окружено водом.

Опис: Површински грађевински шут и покретни материјал.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Ранији хоризонт I-II век, вила је из периода III-IV века.

Литература: Даутова-Рушевљан 2005: 239-240.

НИКИНЦИ (Рума)

187. Опсиште, Никинци, Рума

80 мнв (428-2-3)

Врста: Некропола.

Позиција: Лесна греда на северној обали баре Врањ, некада са обе стране окружен мочварним тереном.

Опис: На површини од око 300 x 300 м налази римских опека, имбрекса, керамике и људских костију. (П 9ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1970: 198.

188. Гроб- цигља, Никинци, Рума

80 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На северном ободу исте лесне греде на којој се налази и лок. 104, на јужној обали Вишњева баре.

Опис: На површини од око 450 x 150 м констатовани су налази опека, имбрекса, камена, кречног малтера, фрагмената прозорског стакла и стаклених посуда, фрагмент крстасте фибуле и римска керамика. Аутор предпоставља да је у питању пагус, чија се некропола налазила на лок. Опсиште (лок. бр. 187) (П 7ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век по фибули, можда и ранији хоризонти.

Литература: Popović D. 1970: 198.

189. Барадинци, Никинци, Рума

(428-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса на западној обали поток Врањ.

Опис: На површини 200 x 100 м дивљи трагачи су отворили више сонди (највећа димензија 20 x 10 м), и том приликом су избачене веће количине римских опека, тегула, имбрекса, мањих подних плочица, а по исказима сведока на више места су наишли и на знатније остатке грађевина.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање Народног музеја у Београду 2014. године.

ПЛАТИЧЕВО (Рума)

190. Ирковци, Платичево, Рума

80 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На лесној греди, источно од обале старе баре, пад терена ка северу и западу.

Опис: На површини од око 300 x 150 м површински налази римских опека, имбрекса, керамике (и старији материјал, енеолит, баден и костолац) (П 4.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1970: 199.

191. Греда, Платичево, Рума

80 мнв (428-2-3)

Врста: Некропола.

Позиција: На краткој лесној греди, некада са свих страна окруженој барама (северно Врањ, јужно Трсковача, западно и источно отоке истих).

Опис: Ретки површински налази римских опека и римске керамике, као и људских костију (старији хоризонт рано бронзано доба).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: неодређено.

Литература: Popović D. 1970: 199;

192. Церовак, Платичево, Рума

81 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: лесна греда, на јужној обали баре Трсковаче, пад терена ка северу

Опис: површински налази римских опека, животињских костију, кућног лепа и керамике (неолит, рана бронза, латен и рим).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: неодређено

Литература: Popović D. 1970: 199;

193. Малиш, Платичево, Рума

79 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: лесна греда, на западној обали баре Трсковаче, пад терена ка истоку.

Опис: површински налази опека, имбрекса, животињских костију, латенске и римске керамике. Аутор претпоставља да је могуће да овај локалитет са локалитетом Церовак (лок. бр. 192, међусобно су удаљени око 500м) чине јединствену целину.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1970: 199-200.

КЛЕНАК (Рума)

194. Ацине њиве, Кленак, Рума

82 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ситуиран на узвишењу кружног облика, пречника око 70м, са мањом равном терасом на врху, које је остатак старе савске обале и доминантна је висинска кота у том делу атара. За високих водостаја Сава се излива до подножја локалитета. (П 0.5ха)

Опис: Спорадични налази римске керамике, налаз гвоздене косе.

Извор: Рекогосцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1967: 175.

Материјал: Поповић И. 1986: 204, Т. II/4 (коса са усадником).

Напомена: Неолит, халштат.

195. Селиште, Кленак, Рума

79 мнв (428-1-4)

Врста: Неодређен (некропола?)

Позиција: На старој обали Саве, која се налази са југозападне стране и ка којој се спушта терен.

Опис: Ретки трагови опека и имбрекса, људских костију, касноантичка керамика.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV-V век.

Литература: Поповић Д. 1967: 176.

196. Мишар, Кленак, Рума

79 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина са некрополом.

Позиција: Греда која се пружа правцем исток-запад, некада је са северне и јужне стране била окружена барама. И данас се на јужној страни, ка Сави (удаљеној око 1 км), налазе баре.

Опис: Велике количине римског грађевинског шута, животињске и људске кости, фрагменти прозорског и стакла посуда, новчић Констанција II, керамика из периода од I до VI века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I до VI век.

Литература: Popović D. 1967: 176; Đorđević 2007: 57.

СТАРА ПАЗОВА

СУРДУК (Стара Пазова)

197. Градина (*Rittium*), Сурдук, Стара Пазова

106 мнв (379-4-3)

Врста: Утврђење, насеље, некропола (сл. 23).

Позиција: Висока лесна обала Дунава.

Опис: Локалитет, који се поистовећује са античким Ритијумом (*Rittium*) никада није ископан, а податак о постојању утврђења димензија 300 x 400 м потиче с краја XIX века. У непосредном окружењу Градине забележено је на више места постојање трагова римске архитектуре (темељи масивних грађевина у Брђанској улици, виноградима уз обалу Дунава), као и у нешто дубљем залеђу, на локалитету Дрварска (керамика и новац из I и II века). На основу литерарних и епиграфских извора, закључује се да је у другој половини II века у овом војном логору била смештена *alla I Augusta Ityaeorum sagittariorum*,⁸⁰⁷ а IV веку у њему је била стационирана јединица *equites Dalmatae*.⁸⁰⁸ (II 12ха – цео комплекс)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I до IV век.

Литература: Ljubić 1879; Piletić, Rašić 1957: 339; Piletić, Rašić 1961: 88; Dimitrijević 1961: 95; Димитријевић 1987: 36; Петровић 1995: 22, сл. 10; Димитријевић 1996: 17-18; Dautova-Ruševljan, Vujović 2006: 62; Đorđević 2007: 73; *Стара Пазова* 2011: 73, бр. 40.

⁸⁰⁷ Душанић 1968: 99-100.

⁸⁰⁸ Nott. dign. occ. XXXII, 32, 36; Dimitrijević 1961: 95.

Материјал: Brunšmid 1904. 219-220 (мермена Афродитина глава); Brunšmid 1907: 107-109 (споменик и жртвеник Јупитеру Долихену); Brunšmid 1910/11a: No. 729, 737, 768, 769 (еписграфски споменици) Даутова-Рушевљан 1995: 112 (аукциса фибуле, I век); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (емајлирана фибула, од I века); Vikić-Belančić 1976: 80, kat. 485 (жижак I-II век); Vikić-Belančić 1976: 81, kat. 492 (жижак II век); Vikić-Belančić 1976: 82, kat. 496 (жижак II век); Vikić-Belančić 1976: 84, kat. 511 (жижак II век); Vikić-Belančić 1976: 103, kat. 680 (жижак III век); Vikić-Belančić 1976: 103, kat. 687 (жижак у касноантичком гробу); жижак II век (Vikić-Belančić 1976: 115, kat. 787); Vikić-Belančić 1976: 127, kat. 893 (жижак II-III век); Vikić-Belančić 1971: 135, kat. 51; 138, kat. 69; 146, kat. 120 (жишци II век); Vikić-Belančić 1971: 142, kat. 97 (жижак II-III век); Vikić-Belančić 1971: 148, kat. 141; 149, kat. 145 (жижак I-II век); Vikić-Belančić 1971: 154, kat. 183 (жижак I век); Tadin 1979: 29, kat. 56; 37, kat. 96; 38, kat. 103; 39, kat. 111; 40, kat. 116, 117; 41, kat. 125, 127, 128, 131 (ситна фигурална бронзана пластика); Iskra-Janošić 1966: 58, br. 1 (икона подунавских коњаника III-IV век); Брукнер 1995в: 61, 69-70 (керамика I-III век).

Новац: од Августа (27-14. г.п.н.е.) до Грацијана (367-383. год) (Црнобрња Н. 1984: 20; Даутова-Рушевљан 1995: 140-142, kat. 191-305).

198. Чолићев Чот, Сурдук, Стара Пазова

107 мнв (379-4-3)

Врста: Насеље уз утврђење.

Позиција: Брег на високој лесној обали Дунава.

Опис: Локалитет се налази око 300 м северозападно од утврђења на сурдучкој Градини, на њему су регистровани површински налази римског шута, кућног лепа, стакла, костију и фрагмената римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 22; *Стара Пазова* 2011: 73, бр.41.

БЕЛЕГИШ (Стара Пазова)

199. Шанчине, Белегиш, С. Пазова

110 мнв (379-4-3)

Врста: Неопредељен.

Позиција: Налази се на високој лесној обали Дунава, јужно од њега је један сурдук.

Опис: Земљано утврђење, највероватније из бронзаног доба, али је на локалитету рекогносцирањима констатован материјал који указује на континуитет коришћења овога места од неолита до XVII века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Димитријевић 1958: 300; Трбуховић 1965: 163.

200. Будовар, Белегиш, С. Пазова

91 мнв (379-4-3)

Врста: Некропола.

Позиција: Изнад потока Будовар, падина ка северу и истоку. Значајно је напоменути да се шири део уз ову, западну и јужну страну Будовара, некада називао "Каменита анта".

Опис: Наводи се само да се некада наилазило на "циглом озидане мање просторије",⁸⁰⁹ вероватно римске гробнице. (П 1.5 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (IV-V век?)

Литература: Димитријевић 1958: 300; *Стара Пазова* 2011: 70, бр. 1.

201. Дуварине, Белегиш, С. Пазова

95 мнв (379-4-3)

Врста: Рурално насеље или утврђење?

Позиција: Висока лесна обала Дунава.

Опис: Површински налази римске керамике на већој површини. Крајем XIX века на овоме локалитету пронађена су и два епиграфска споменика, жртвеник посвећен Јупитеру од стране декуриона Панонске але и уломак натписа са

⁸⁰⁹ Димитријевић 1958: 300.

очуваним пописом 16 војника. За други наведени споменик, датован у почетак III века, сматра се да је део монументалног натписа који се налазио на некој грађевини, подигнутој највероватније за Каракалине владавине.

Извор: сондажно ископавање, рекогносцирање

Датовање: нп

Литература: Piletić, Rašić 1961: 88; Димитријевић 1987: 36; Петровић 1995: *Стара Пазова* 2011: 70, бр. 5.

Материјал: Brunšmid 1906-7: 106-107, 153-154.

Напомена: праисторија и турско доба

202. Радновић брег, Белегиш, С. Пазова

90 мнв (379-4-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Брежуљак изнад Дунава, нагиб ка ЈИ.

Опис: На површини од око 150 x 100 м налажена је римска керамика (П 1.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 71, бр. 8.

ГОЛУБИНЦИ (Стара Пазова)

203. Селиште, Голубинци, С. Пазова

93 мнв (429-1-1)

Врста: Руална насеобина.

Позиција: Грета у равници која се пружа правцем исток-запад.

Опис: На површини од 500 x 150 м констатовани су налази римских опека, црепа, керамике, ситнијег и крупнијег камена, кречног малтера, костију. (П 8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 24.

204. Фртаљице, потес Ледине, Голубинци, С. Пазова

87 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насобина (и пут?)

Позиција: Мања греда у равници.

Опис: На површини 100 x 400 м налази римских опека, црепа, ситнијег камења, животињских костију и керамике. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 23.

205. Средње њиве (Елде), Голубинци, С. Пазова

82 мнв (429-1-1)

Врста: Некропола.

Позиција: На јужном ободу незнатно узвишеног платоа, некада окруженог забарама.

Опис: На површини од око 80 x 40 м констатоване су људске кости, фрагментоване римске опеке и имбрекси. Од керамике: сива, латеноидног типа, римско провинцијска и тера сигилата.

Извор: Рекогносцирање. и усмени исказ.

Датовање: Неодређено, могуће I-II. век.

Литература: Роровић D. 1967: 174; *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 21.

206. Цигља, Голубинци, С. Пазова

79 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На полукружној греди испод чије западне стране је данас канал, некада мањи водоток и бара.

Опис: На површини од око 60 x 30 м констатовани су изразити трагови римског грађевинског шута, мермерне оплате. На Мађарској војној секцији из 1869-1887 године⁸¹⁰ овај потес се звао Велики друм

Извор: Рекогносцирање., усмени исказ.

Датовање: Dautova-Ruševljan 1983: 20, br. 9 (жртвеник II век), керамика III-IV век.

⁸¹⁰ Hungarian Kingdom 1869-1887.

Литература: Popović D. 1967: 174; Dautova-Ruševljan 1983: 20, br. 97; Đorđević 2007: 45 са наведеном литературом; *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 22.

207. Беглук, Голубинци, С. Пазова

Врста: Граса пута.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази који указју на пружање трасе римског друма.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Đorđević 2007: 45.

СТАРА ПАЗОВА (Стара Пазова)

208. ПД Јанко Чмелник (Јарковац), Ст. Пазова, Ст. Пазова

83 мнв (429-1-2)

Врста: Рурално насеље и некропола.

Позиција:

Опис: Обилнији грађевински шут, остаци темеља зграда, фрагменти керамике и метални предмети, али се помиње и ранији налаз вотивне аре Аурелија Супера, ветерана легије II Adiutrix, датован у 207. годину.⁸¹¹ Забележени су и спорадични налази сребрних драхми Аполоније (II век п.н.е.) као и остава од 86 комада бакарног новца IV века. (П 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-I век п.н.е., II-IV век.

Литература: Dimitrijević 1965: 150; Đorđević 2007: 45.; *Стара Пазова* 2011: 73, бр. 36.

Материјал: Brunšmid 1910-1911a: 106, br. 223; Dautova-Ruševljan 1983: br. 101 (ара Аурелија Супера).

Новац: Brunšmid 1912a: 265; Даутова Рушевљан 1981: 66; Миљанић 2001.

209. Старо село, Ст. Пазова, Ст. Пазова

90 мнв (379-3-4)

⁸¹¹ Dautova-Ruševljan 1983: br. 101.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Плато изнад некадашњег водотока, нешто узвишенији од околног терена, који пада ка некадашњем водотоку, нагиб ка западу.

Опис: На великој површини налази латенске и римске керамике, опеке, малтера и костију; 1893. на том месту је пронађен жртвеник посвећен Јупитеру од стране војника прве трачке кохорте.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Роровић D. 1966: 189; *Стара Пазова* 2011: 73, бр. 35.

Материјал: Brunšmid 1907: 106, бр. 223 (жртвеник посвећен Јупитеру).

Напомена: латен

СТАРИ БАНОВЦИ (Стара Пазова)

210. Петринци, Стари Бановци, Ст. Пазова

84 мнв (429-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Брежуљак на високој лесној обали Дунава

Опис: Површински налази римског шута, животињских костију, лепа, керамике (праисторијске, римске и турске) (П 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазва* 2011: 73, бр. 39.

211. Брег-Подунавље, Стари Бановци, Ст. Пазова

84 мнв (429-2-1)

Врста: Насеље

Позиција: Брежуљак на лесној обали Дунава, пад ка ЈИ.

Опис: Налази животињских костију, римског шута и керамике на површини 300 x 100 м. (П 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 73, бр. 37.

212. Бели брег, Стари Бановци, Ст. Пазова

95 (429-2-1)

Врста: Рурално насеље.

Позиција: Елипсоидни брежуљак на лесној бали Дунава, пад ка ЈИ.

Опис: Површински налази римског шута, праисторијске и римске керамике, животињских костију. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 73, т. 38.

НОВИ БАНОВЦИ (Стара Пазова)

213. Градина (*Burganae*), Нови Бановци, Ст. Пазова

100 мнв (429-2-1)

Врста: Утврђење (сл. 24, 25, 26).

Позиција: Узвишење изнад обале Дунава, површине 250 x 150м.

Опис: Претпоставља се да је локалитет Градина, брежуљак на самој ивици високе лесне обале изнад Дунава, заправо локација римске Бургене (*Burganae*), седишта кохорте *I Thracum civium Romanorum* током II века,⁸¹² односно, у касној антици, *cuneus equitum Constantinorum*,⁸¹³ *equites Dalmatae* и напоследку делова легије *V Iovia*.⁸¹⁴ Крајем XIX века на овоме месту је регистровано утврђење величине 500 x 600 м, али те димензије никада нису потврђене ископавањима. Током новијих истраживања није се могао утврдити план утврђења, али су откривени део бедема са кулом потковичасте основе, и део зграде са хипокаустом.⁸¹⁵ Римски хоризонт налазио се непосредно изнад латенског слоја.⁸¹⁶ Осим са Градине, налази римске провенијенције потичу и из њене околине. Цивилно насеље захватало је шири простор, узводно и низводно од утврђења, а некрополе су потврђене на

⁸¹² Душанић 1968: 101.

⁸¹³ Душанић 1968: 105.

⁸¹⁴ Душанић 1968: 91-93.

⁸¹⁵ Piletić 1972.

⁸¹⁶ Piletić, Rašić 1961: 90.

савременом сеоском гробљу и код сеоске циглане.⁸¹⁷ Са целог тог простора потиче мноштво покретних римских налаза, међу којима и више епиграфских споменика. Натпис на једном од њих, пронађеном на самој Градини, сведочи да је у Бургени, за владавине Антонина Пија или Каракале, грађена и једна базилика.⁸¹⁸ Претпоставља се да је добар део обале Дунава на овом месту, а и римског утврђења и насеља заједно са обалом, одроњен и однет током времена, те да је и то један од разлога што пробна ископавања нису до сада давала очекиване резултате.⁸¹⁹ (П 3.5-4ха)

Извор: ископавање, рекогносцирање, случајни налази

Датовање: I-IV век

Литература: Brunšmid 1895: 172-180; Piletić, Rašić 1957: 338-339; Piletić, Rašić 1961: 87; Dimitrijević 1961: 93-94; Popović D. 1969: 251; Piletić 1972; Димитријевић 1987: 36-38; Петровић 1995: 21; Димитријевић Dautova-Ruševljan, Vujić 2006: 61-62; Đorđević 2007: 75.

Материјал: Даутова Рушевљан 1995: 113 (емајлирана фибула, од I века); Даутова-Рушевљан 1995: 113 (крстасте фибуле IV век); Vikić-Belančić 1976: 73, kat. 433 (жижак, друга ½ I века); Vikić-Belančić 1976: 75, kat. 447 (жижак II век); Vikić-Belančić 1976: 82, kat. 498 (жижак II век); Vikić-Belančić 1976: 101, kat. 658-659; Vikić-Belančić 1971: 159, kat. 217 (жижак II-III век, 2 ком); Vikić-Belančić 1976: 122, kat. 843 (жижак, друга ½ II века); Vikić-Belančić 1976: 133, kat. 950 (жижак III-IV век); Vikić-Belančić 1976: kat. 1003, 1012, 1029, 1057 (жижак IV век); Vikić-Belančić 1971: 136, kat. 57 (жижак I-II век); Vikić-Belančić 1971: 146, kat. 121-122 (жижак II век); Tadin 1979: 13, kat. 13; 25, kat. 48; 26, kat. 52, 53; 35, kat. 86; 39, kat. 110; 40, kat. 112 (ситна фигурална бронзана пластика), Tadin 1979: 30, kat. 59 (фигурина Хермеса-Тот II-III век); Iskra-Janošić 1966: 51, br. 2 (икона подунавских коњаника).

Новац: Црнобрња Н. 1984: 20 (у распону од Тиберија, 14-37. године до Аркадија, 383-408. године).

Напомена: Латен.

⁸¹⁷ Димитријевић 1987: 37.

⁸¹⁸ Brunšmid 1895-1896: 174; Димитријевић 1987:37.

⁸¹⁹ Петровић 1995: 21.

ВОЈКА (Стара Пазова)

214. Тапавица, Војка, Ст. Пазова

79 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Овално узвишење у равници.

Опис: На овалном узвишењу од 30 x 40 м површински налази опека, тегула, имбрекса, неколико коцкица мозаика, римске керамике. (П 0.15ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 71, бр. 19.

215. Селиште, Војка, Ст. Пазова

78 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Ретки налази животињских костију, римских опека, камења, лепа, шкољки и фрагмената керамике на површини од 60 x 80 м. (П 0.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 71, бр. 18

216. Беглучка хумка, Војка, Ст. Пазова

80 мнв (429-1-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Узвишење овалног облика, пречника око 30 м, висине око 3 м.

Опис: Интензивни налази људских лобања и костију, опека, имбрекса и римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1968: 216-217.

217. Беглук, Војка, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Уз сам канал, некада поток, Велики Бегеј, са обе његове стране.

Опис: површински налази римског шута и керамике; латенска керамика.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (можда IV век, по икони?)

Литература: Popović D. 1968: 217; *Стара Пазова* 2011: 71, бр. 11.

Материјал: Iskra-Janošić 1966, 54, br. 1; Dimitrijević 1969a, 84, sl. 3 (икона подунавских коњаника)

Напомена: Латен, керамика и леп (насеље)

218. Камење, Војка, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Некропола.

Позиција: На заравни, вероватно уз пут који је настављао ка истоку према Брестовим међама (лок. бр. 221).

Опис: Интензивни налази римских опека, имбрекса, керамике и људских костију. Налажени су и целе посуде, новац и оловне плоче (вероватно делови оловних саркофага).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Popović D. 1968: 217; *Стара Пазова* 2011: 71, бр. 14.

Напомена: латен

219. Мандра, Војка, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Рурална насеобина (усамљени објекат?).

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 71, бр. 13.

Напомена: праисторија

220. Нова земља, Војка, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Благо узвишење на краткој греди у некада забареном терену.

Опис: Површински налази опека, црепа, камења, животињских костију и римске керамике. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 71, бр. 17.

221. Брестове међе (*mutatio Noviciana*), Војка, Ст. Пазова (сл. 27, 28)

76-78 мнв (429-1-2)

221а - Утврђење: 78 мнв

221б - Некропола: 77 мнв

221в - Насеље: 76 мнв

Опис: На локалитету се могу раздвојити три зоне. Прву чини простор на брежуљку нешто узвишенијем од околног терена на коме се налазило мање утврђење,⁸²⁰ на коме је истражен део грађевине коју чини канал за скупљање кишнице (сл. 28), и у чијој су непоредној близини констатоване зоне интензивног шута од опека и тегула, које су вероватно припадале околним објектима. Испод истраживаног објекта, датованог у III-IV век, налазила се јама са старијим материјалом, у коме се налазило 31,3% каснолатенских фрагмената керамике, 35,6% fine црвено печене раноримске керамике и свега 10,9% сиве латеноидне. Другу зону представљало би цивилно насеље западно од платоа, у коме је током истраживања констатовано да су објекти грађени у традиционалним техникама, од набоја, плетера и лепа са кровном покривком од тегула и имбрекса. Покретни налази упућују да је ово насеље коришћено током целог периода римске доминације, од I до IV века, а том распону припада и пронађени новац. Ауторка

⁸²⁰ Претпоставка Д. Димитријевић (1969: 89).

истиче да је било пуно налаза животињских костију, међу којима и 23 кости коња. У овом насељу доминантна је фина црвено печена римска керамика (61,1%), латенске је пронађено веома мало (1,6%) док остало чини керамика грубе израде и из каснијих периода. У трећем сектору откривена је траса пута ширине 3 м, у чијој је супструкцији нађен један Трајанов новчић, што представља једини хронолошки осетљив налаз у супструкцији пута на целој траси од Орашја код Товарника до Земуна. У трећој зони је констатована и некропола. Претпоставља се да се на овом локалитету налазила путна станица Новицијана.

Извор: Рекогносцирање и ископавање.

Датовање: I-IV век, најинтензивније током II-III века.⁸²¹

Литература: Dimitrijević 1965: 153-154; Dimitrijević 1966; Dimitrijević 1969: 89-92, 98; Димитријевић 1987: 30.

Материјал: Dimitrijević 1969: 85, сл. 9 (икона подунавских коњаника), 99-105 (керамика).

Новац: Црнобрња А. 2011: 312.

НОВА ПАЗОВА (Стара Пазова)

222. Бановачка хумка, Нова Пазова, Ст. Пазова

80 мнв (429-1-2)

Врста: Неодређено.

Позиција: Овално узвишење висине 1,5 и пречника око 50 м.

Опис: Ретки површински налази фрагментованих римских опека и имбрекса и керамика новијег порекла(!). (П 0.25ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1970: 198;

КРЊЕШЕВЦИ (Стара Пазова)

223. Салашине II (потес Јенца), Крњешевци, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

⁸²¹ Dimitrijević 1966: 127.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази праисторијске керамике, кућног лепа, а местимично и римске опеке. (П 0.5 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 27.

Напомена: Праисторија.

224. Салашине (потес Јенца), Крњешевци, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика.

Позиција: Равница и узвишење у равници.

Опис: Површински налази кућног лепа, животињских костију, праисторијске, римске и средњовековне керамике на простору 200x150м, са централним узвишењем димензија 70x70 м. (Римски налази су на П 0.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 25.

Напомена: Праисторија, средњи век.

225. Рупетине, Крњешевци, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Некропола?

Позиција: Благо узвишење у равници, неправилног облика.

Опис: На простору 50 x 40 м костатовани су површински налази грађевинског шута, костију и ређе керамике; на простору 20 x 15 м било је много камења и једна профилисана бела мермерна плоча (део саркофага или венца). (П 0.3 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Стара Пазова* 2011: 72, бр. 29.

226. Башге (Маршала Тита 18-26), Крњешевци, Ст. Пазова

77 мнв (429-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета у равници.

Опис: Повшински налази кућног лепа, животињских костију и керамике (праисторијске, римске и средњовековне).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Стара Пазова 2011: 72, бр. 26.

Напомена: праисторија и средњи век.

227. Мало Кувалово, Крњешевци, Ст. Пазова

78 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина

Позиција:

Опис: Заштитним ископавањима 1979. откривено је вишеслојно археолошко налазиште. На постојање насеља I века указивали су ране римско-провинцијске форме керамичког материјала и налази кровних опека и лепа. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирања, ископавања.

Датовање: I век.

Литература: Брукнер 1995: 138; Ђорђевић 2007: 54.

Напомена: отпадне јаме V-VI века.

ПЕЋИНИЦИ

228. Просине-Граови, Пећинци, Пећинци

84 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван.

Опис: Пробним сондама констатован је културни слој који је садржао предмете римске предмете из III – IV века. У непосредној околини (ван зоне северне

пећиначке петље аутопута) нађен је и интензиван римски шут (опеке, малтер, тегуле, ломљен камен) који је индицирао и атрибуцију локалитета.

Извор: Ископавање, рекогносцирање.

Датовање: III – IV век.

Литература: Брукнер 1995: 138, лок. 6.

229. Тронеђа, Пећинци, Пећинци

80 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: На нешто узвишенијем терену о околног, кекада се са северне и јужне стране налазио баровит терен, а на 300 м источно је канал Јарчина.

Опис: Приликом заштитних ископавања 1981. године откривено је девет полуземуница (кружних и елипсоидних основа, димензија 2 x 4 до 3,6 x 5,2 м) са јамама и две керамичке пећи, а насеље се простирало на површини од око 200 x 250 м. На основу покретних налаза (керамичка продукција аутохтоног становништва, керамика римске провинијенције, сребрна драхма и монета Августа, рани тип легионарске фибуле с навојима) одређен је и хронолошки распон живљења у овом насељу. (П 4.5ха).

Извор: Ископавање.

Датовање: II век п.н.е – I век н.е.

Литература: Брукнер 1982; Брукнер 1995а: 98-100, лок. 4.⁸²²

Напомена: Латен.

230. Будимља, Пећинци, Пећинци

80 мнв (428-2-2)

Врста: Рурална насебина, насеље (касни латен?)

Позиција: Нешто узвишеније место у баровитом окружењу.

Опис: Приликом заштитних радова при постављању далековода установљено је да се на овом локалитету налазе остаци керамичарске занатске зоне (керамичка пећ, јама за отпад и јама-бунар) из I века н.е. (уз старчевачки и средњевековни

⁸²² Побројани су и налазе животињских костију: овца, говече, домаћа свиња, коњ, пас, дивља свиња и јелен (Брукнер 1995а: 99-100).

хоризонт). Керамика је рађена у каснолатенској традицији. Претпостављено је постојање истовременог насеља на овом локалитету.

Извор: Ископавања.

Датовање: I век н.е.

Литература: Brukner 1990a.

Напомена: Неолит.

БРЕСТАЧ (Пећинци)

231. Дрса, Брестач, Пећинци

79 мнв (428-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван на греди између некадашњих отока бара.

Опис: Површински остаци грађевинског шута и покретног материјала римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-IV век.

Литература: Поповић Д. 1995: 18-19; Ђорђевић 2007: 55.

СУБОТИШТЕ (Пећинци)

232. Штипаљ, Суботиште, Пећинци

78 мнв (428-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета између бара.

Опис: Површински налази грађевинског шута и покретних налаза касноантичке провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV-V век.

Литература: Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 55.

ПРХОВО (Пећинци)

233. Просине, Прхово, Пећинци

78 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насеобина-

Позиција: Равница.

Опис: Приликом заштитних ископавања откривено је неколико јама са великим количинама отпадног материјала (грађевинског отпада, керамике, фибула, пређица, стаклених судова итд) и једно огњиште. Претпоставља се да се вила рустика или насеље са којим је овај локалитет био у вези налазе у непосредној близини. Налази новца Хадријана, Гордијана III, Филипа II.

Извор: Ископавање.

Датовање: На сонову материјала II-IV век.

Литература: Врукнер 1980b; Брукнер 1995: 138, лок. 3.

Материјал: Iskra-Janošić 1966: 56, br. 3, 6; Oschenschlager 1971: no. 8 and 11 (иконе подунавских коњаника).

СРЕМСКИ МИХАЉЕВЦИ (Пећинци)

234. Мала хумка, Сремски Михаљевци, Пећинци

80 мнв (429-1-3)

Врста: Мање утврђење и некропола.

Позиција: Овално узвишење пречника око 50 и висине око 1,5м.

Опис: Површински налази изразитих остатака римског шута и камена, а ређе римске керамике и људских костију. (П 0.25ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић D. 1969: 257.

235. Округла међа, Сремски Михаљевци, Пећинци

77 мнв (429-1-3)

Врста: Некропола.

Позиција: На једној у низу полукружних греда осталих од меандрирања старих водотокова. Око 300 м источно је данашњи канал Јарчина (ка селу Прогар).

Опис: Површински налази римског шута и керамике и људских костију. Случајни налаз камена са натписом.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век

Литература: Popović D. 1969: 257.

Материјал: Dušanić M. 1990: 646; Mirković 2006: 138, br. 16 (миљоказ).

236. Три анте, Сремски Михаљевци, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда, некада на обали Мартовачке баре.

Опис: Крајем XIX века изораване су римске опеке на великој површини од 20-30 јутара (П 12-18ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1901: 154; Đorđević 2007: 55.

237. Спахинска бара, Сремски Михаљевци, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда, некада на обали Спахинске баре.

Опис: Приликом орања проналажене су опеке великог формата.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Brunšmid 1901: 154; Đorđević 2007: 55.

ШИМАНОВЦИ (Пећинци)

238. Умка, Шимановци, Пећинци

78 мнв (429-1-1)

Врста: Неодређено.

Позиција: Благо узвишење изнад некада забареног терена, пад ка западу.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке, има и металних налаза.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Уусмени исказ налазача.

239. Вртлози, Шимановци, Пећинци

78 мнв (429-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Налазило се на благом узвишењу, на обали некадашње баре (данас су ту рупе од позајмишта земље за изградњу аутопута).

Опис: Археолошким ископавањима констатовано је 15 објеката домородачког насеља I века н.е., од којих су три стамбена (плитко укопане овалне полуземунице). Уз колибе су се налазиле и кружне јаме-силоси и отпадне јаме. Керамички материјал припада каснолатенској традицији а присутни су и примери ранопровинцијске римске керамике, као и импортован материјал. Ауторка је као аналогне ситуације навела насеља на Гомолави и Думбову.⁸²³ На истом потесу је 1893. године случајно откривена и римска гробница.⁸²⁴

Извор: ископавање

Датовање: средина I века н.е.

Литература: Brunšmid 1901: 153; Brukner 1980; Брукнер 1995а: 100; Ђорђевић 2007: 55.

240. Селиште, Шимановци, Пећинци

78 мнв (429-1-1)

Позиција: Благо узвишење изнад некада забареног терена.

Опис: Површински налази керамике и опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић D. 1966: 189.

⁸²³ Brukner 1980: 65, нап. 2

⁸²⁴ Brunšmid 1901: 153.

241. Православно гробље, Шимановци, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Остава новца, некропола (?)

Позиција: Брежуљак који доминира над околном равницом.

Опис: Велики број секундарно употребљени римских надгробних споменика, за које се претпоставља да су донети са неког оближњег места.⁸²⁵ Спомињу се и ранији налази оставе од 400 комада бакарног новца III века, као и вотивни споменик Елија Целзина, војника легије II Adiutrix.

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Dimitrjević 1965: 152.

242. Дужнице, Шимановци, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Утврђење или насеље и некропола.

Позиција: Налази се на јужној страни греде, односно благог узвишења, која се пружа правцем И-З, уз пут ка Михаљевцима.

Опис: Насеље, или утврђење, налази се на највишем делу греде, док је нешто источније, и на мало нижем терену, констатована већа некропола. Приликом дубоког орања на месту насеља изораване су веће количине грађевинског шута, преваходно ломљеног камена и кречног малтера, потом и опека имбрекса, као и керамике. Остаци архитектуре, плитко испод земље, прате контуру гребена у дужини од преко 30 м. Рекогносцирањем 1965. уочена је правоугаона грађевина.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Dimitrjević 1965: 151-152; Popović D. 1966: 189; Đorđević 2007: 55.

243. Свињчине (потес Беглук), Шимановци, Пећинци

77 мнв (429-1-3)

Врста: Остава новца, усамљени налаз.

⁸²⁵ Можда оног испод Дужнице, лок. бр. 242?

Позиција: Ниска лесна греда у равници (СИ-ЈЗ)

Опис: 1908. године пронађена је остава која је садржала око 4000 антонинијана (ковања Галијена, Аурелијана, Северине, тацита, Флоријана, Проба, Кара, Нумеријана и Карина).

Извор: Случајни налаз.

Датовање: Крај III века.

Литература: Brunšmid 1901: 151-153; Brunšmid 1913/14: 269-294; Даутова-Рушевљан 1981a: 65-66, бр. 15.

Доњи Товарник (Пећинци)

244. Црквине, Доњи Товарник, Пећинци

79 мнв (428-2-4)

Врста: Рурална насеобина са некрополом

Позиција: Елипсоидно узвишење на лучној греди (ЈЗ-СИ) између некадашњих бара.

Опис: Констатовано постојање грађевинског комплекса са некрополом.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 56.

245. Виноградине, Доњи Товарник, Пећинци

78 мнв (428-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција:

Опис: Грађевински комплекс са неколико грађевина и случајни налаз гроба покојника сахрањеног у урни, са прилозима латенске и ране римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање

Датовање: I век некропола, III-IV век (грађевински комплекс).

Литература: Срејовић 1965: 58; Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 56.

КАРЛОВЧИЋ (Пећинци)

246. Селиште (Мало Селиште), Карловчић, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Некропола.

Позиција: Греда између бара, на јужној обали некадашње Велике баре.

Опис: Површински налази који индицирају постојање некрополе.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 56.

247. Лекића камен, Карловчић, Пећинци

81 мнв (429-1-3)

Врста: Мање утврђење или насеље?

Позиција: Узвишење изнад окуке баре Криваје.

Опис: Наводи се само као "грађевински комплекс" римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 56.

Деч (Пећинци)

248. Селиште, Деч, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Ниска лесна греда у равници, на обали канала галовица (СЗ-ЈИ).

Опис: Површински налази римске провенијенције, грађевински шут и керамика.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 56.

249. Сакуле, Деч, Пећинци

78 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина са некрополом.

Позиција: На већем платоу некада окруженом барама.

Опис: Површински налази грађевинског шута, људских костију, керамике од сиве латенске, римско провинцијске и тера сигилате до глеђосане, бронзани новац, два сегмента љуспастог оклопа, грађевински шут на површини 250 x 150 м (П око 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Popović D. 1967: 174; Đorđević 2007: 56.

АШАЊА (Пећинци)

250. Урошевачка бара, Ашања, Пећинци

79 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Широка греда између некадашњих отока-бара.

Опис: Остаци грађевинског комплекса и површински налази који указују на постојање пољског добра из римског периода.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 18; Đorđević 2007: 58.

251. Рогљевац, Ашања, Пећинци

80 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На греди између некадашњих отока-бара.

Опис: Површински налази који индицирају постојање зграда од камена и опеке

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 18; Đorđević 2007: 58.

252. Галат, Ашања, Пећинци

80 мнв (429-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Шира греда између некадашњих отока бара.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Ђорђевић 2007: 58

253. Рибњак, Ашања, Пећинци

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда између некадашњих отока-бара.

Опис: Забележено је постојање остатака грађевина од камена и опеке.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Поповић Д. 1995: 18; Ђорђевић 2007: 58.

ОБРЕЖ (Пећинци)

254. Баштине, Обреж, Пећинци

80 мнв (428-4-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Лесна греда, уздигнута северна обала баре Ревенице.

Опис: Површински налази римске провенијенције, радом циглане уништен је већи број гробова.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I и III-IV век.

Литература: Брукнер 1960; Dimitrijević 1961: 98; Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 57.

КУПИНОВО (Пећинци)

255. Купински кут, Купиново, Пећинци

75 мнв (428-4-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Обала реке.

Опис: На левој обали Саве, претпоставка је да се налазила уз пут Cusum-Solnok-Купиново-Spodent. (П преко 1.5ха)

Извор: Рекогносцирање (након уништења од стране трагача површине 250x50м).

Датовање: III-IV век (на основу прикупљеног материјала)

Литература: Одобашић 2005.

256. Крстови, Купиново, Пећинци

76 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На обали Саве, оријентисан ка западу.

Опис: У профилу обале прикупљене су римска и латенска керамика (испод позни неолит)⁸²⁶

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Латен, рим.

Литература: Роровић D. 1968: 219

Материјал: Tadin 1979: 42, кат. 141 (бронзано попрсје жене III-IV век).

Напомена: Позни неолит.

257. Црква Светог Луке, Купиново, Пећинци

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина, викус, аутохтоно становништво.

Позиција: Ппиц лесне греде, некада са севера, запада и југа окружен барама.

Опис: У саму цркву је као сполија био узидан споменик декурионске породице из Басијане, датован у IV век. Мањим истраживањима 1994. године констатован је

⁸²⁶ Идентична ситуација као на Ушћу код Обреновца.

слој са раноримским материјалом у кружним јамама са гаром, пепелом и кућним лепом.

Извор: Ископавања.

Датовање: I век.

Литература: Ђорђевић 1995; Поповић Д. 1995: 19; Ђорђевић 2007: 58.

Материјал: Brunšmid 1899-1900: 198-199.

258. Гробница, Купиново, Пећинци

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Ниска лесна греда, северна обала баре, некадашње отоке Саве.

Опис: Истражена су 72 м², покретни налази указују на континуитет живљења од I до IV века (покретни материјал од познолатенске керамике, до IV века, има га из целог поменутог периода).

Извор: ископавања

Датовање: I-IV век.

Литература: Игњатовић 2007.

Новац: Трајанов денар.

ЗЕМУН

УГРИНОВЦИ (Земун)

259. Бусија, Угриновци, Земун

78 мнв (429-1-2)

Врста: Траса пута, рурална насеобина.

Позиција: Зараван и овално узвишење на заравни.

Опис: Површински налази латенске и римске керамике, и римског грађевинског материјала. На основу позиције локалитета и његовог односа према Брестовим међама, Пустари и Клисина изнета је претпоставка да је то насеље лежало уз римски пут Сирмијум-Сингидунум.⁸²⁷

⁸²⁷ Црнобрња Н. 1997: 5.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: на основу новца (скордистички и римски) од I века п.н.е до IV века

Литература: Црнобрња 1997.

Новац: Црнобрња 1997; Црнобрња 2011: 312.

БАТАЈНИЦА (Земун)

260. Мале међе, Батајница, Земун

77 мнв (429-2-1)

Врста: инфраструктура (пут) и Рурална насеобина

Позиција: овално узвишење на заравни

Опис: површински налази римског шута и латенске и римске керамике

Извор: Рекогносцирање. МГБ 2004. године.

Датовање: неодређено

261. Клисина, Батајница, Земун

79 мнв (429-2-1)

Врста: Инфраструктура (пут и *mutatio Idiminium*)

Позиција: На заравни, истиче се неколико овалних узвишења на којима су најинтензивнији површински налази.

Опис: Први помен локалитета је код Д. Димитријевић: "у потезу Клисина... уочено је једно благо таласасто узвишење на чијој су површини у свежем орању нађене велике количине ломљених опека и тегула, фрагменти римске провинцијске керамике, међу којима је било и глеђосане, као и обилни трагови малтера".⁸²⁸ Приликом обиласка терена 1990-их примећено је и неколико обрађених камених блокова, а рекогносцирањима 2004. године установљено је да интензивни шут обухвата површину од око 600 x 400м. Новац пронађен на Клисини публикован је заједно са новцем са Пустаре, будући да су ова два локалитета очигледно била повезана путем Сирмиум-Сингидунум. На више места је изнета претпоставка да се локалитет Клисина може поистоветити са *mutatio Idiminium*.⁸²⁹ Од Клисине, око 100м западно од ње, па пративши пругу ка северу, у дужини од 800м пружа се и

⁸²⁸ Dimitrijević 1961: 97.

⁸²⁹ Dimitrijević 1961: 97; Црнобрња, Челекетић 1995: 128; Црнобрња Н. 1997: 6, сл. 1.

траса на којој се могу уочити трагови римског пута Сирмијум – Сингидунум (Пустара) и са кога такође потиче новац објављен заједно са новцем са Бусија. (П 20 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Dimitrijević 1961: 97.

Материјал: Васић 2000-2001: 92, бр. 2, сл. 2 (налаз иконе подунавских коњаника).

Новац: Црнобрња, Челекетић 1995; Црнобрња, Челекетић 1996; Црнобрња Н. 1997: 6, сл. 1; Црнобрња, Челекетић 1998; Црнобрња А. 2011: 313.

ЗЕМУН ПОЉЕ (Земун)

262а. Бертранда Расела б.б.Земун Поље, Земун

262б. Булевар Лењина б.б. Земун Поље, Земун

85 и 83 мнв

(429-2-3, 429-2-1)

Врста: Некропола.

Позиција: На незнатно узвишенијем терену од околног, који се благо спушта ка североистоку.

Опис: Заштитним археолошким ископавањима ова некропола је истраживана у два наврата. Приликом земљаних радова 1975. године истражен је један гроб са конструкцијом од насатице постављених тегула, а регистрована су и још четири оштећена, док су на ширем простору некрополу већ уништиле грађевинске машине. Тада је констатовано да су гробови распоређивани у редовима, те је претпостављено да се некропола пружа и даље према североистоку (Војовић 1975: 113).⁸³⁰ Већ 1982. године приступљено је новим заштитним ископавањима на локацији око 150 м сверозападно у односу на првобитни налаз гробова. Том приликом су истражена још два гроба сличних конструктивних одлика (Simić 1982). Имајући у виду међусобну удаљеност и просторни однос ова два налаза, као и претпостављено пружање некрополе ка североистоку, може се закључити да се ради о доиста великој површини коју је заузимала (2 до 5 ха). Потребно је

⁸³⁰ Лобања овце као прилог у гробу (Војовић 1975: 114).

напоменути да ниједан од аутора не прихвата везивање ове некрополе за римско насеље на локалитету Камендин у Земун Пољу, које је откривено око 2 км јужније (*mutatio Altina*, лок. бр. 263).⁸³¹

Извор: Ископавање.

Датовање: Прва половина IV века..

Литература: Војовић 1975; Simić 1982.

263. Камендин римско насеље, Земун Поље, Земун (*mutatio Altina?*)

80 мнв (429-2-3)

Врста: Насеље, некропола, спекулум, путна станица (*mansio Altina?*)

Положаји: Раван плато, терен веома благо пада ка западу.

Опис: Заштитним ископавањима 1963. године констатовано је да се на овоме локалитету, који се налази уз саму трасу римског друма Сирмиујум-Таурунум, најпре налазило насеље аутохтоног становништва, изнад кога је касније подигнуто веће римско насеље, уз које се, претпоставља се, налазила и мутација Алтина. У нјастаријем слоју преовлађује сива латенска крамика, уз спорадичне налазе fine увозне римске керамике, као и керамике са тзв. "дачким" обележјима. Том хоризонту припада и сахрана пса испод велике римске зделе, и са тзв. "дачком" шољом као прилогом. Хоризонту римског времена припада откривени део веће зграде са хипокаустом и темељима грађеним од тесаног камена са кречним малтером. Претпостављена је јавна намена овога објекта. Најмлађем периоду припада соекулум димензија 8,7 x 8,7 м (сл. 28), са мањим поплочањем од опека уз њега. На овоме локалитету пронађен је и жртвеник посвећен Јупитеру, као и фрагменти скулптуре и камене пластике, а један фрагмент мермерног плитког рељефа са делом очуваног натписа пре пар година прибављен је за Музеј града Београда. (П око 30ха)

Извор: Ископавање.

Датовање: I век п.н.е. – крај IV века.

Литература: Dimitrijević 1963; Dimitrijević 1965: 155; Dimitrijević 1969: 85-89; Димитријевић 1987: 38-39.

⁸³¹ Војовић 1975: 114; Simić 1982: 109.

Материјал: Душанић 1967а: 208-210 (жртвеник Аурелија Пропинка, пва половина III века); Dautova-Ruševljan 1983: 20 br. 98, 22 br. 113 (камена пластика).

264. Бекића салаш, Земун Поље, Земун

(429-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Благо уздигнута зараван у баровитом терену.

Опис: Површински налази римске керамике, опека, малтера (П 5 ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање Музеја града Београда 2009. године.

265. Галеника, Земун Поље, Земун

85 мнв (429-2-3)

Врста: Насеље (позни латен).

Позиција: Лесна зараван уз обалу Дунава.

Опис: Приликом земљаних радова уништена су три познолатенска објекта, праћењем неколико грађевинских радова констатовано је да је површина насеља била 3-5 ха.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е. - I век н.е.

Литература: Мркобрад 1985.

266. Краткоталасна радио станица (Тањуг), Земун Поље, Земун

90 мнв (429-2-1)

Врста: Некропола, аутохтона.

Позиција: Лесна зараван, обала Дунава.

Опис: Налази гробова спаљених покојника.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век н.е.

Литература: Димитријевић 1987: 30.

ЗЕМУН (Земун)

267. Гардош, Земун, Земун

110 мнв (429-2-4)

Врста: Неодређено (сл. 29/16).

Позиција: На платоу доминантног брега, на самом крају високе лесне заравни

Опис: Приликом ископавања 1972. године, у оквиру трећег стратума, на релативној дубини 1.3 до 2.6м пронађено је неколико уломака касноантичке керамике са чешљастим орнаментом и неколико уломака тера сигилате, уз обиље средњовековне керамике.

Извор: Ископавања.

Датовање: II-IV век.

Литература: Stančić 1973: 98.

268. Taurunum, Земун, Земун

80 мнв (429-2-4)

Врста: Урбано насеље, утврђење, пут (сл. 29).

Позиција: Обала Дунава.

Опис: Систематска археолошка истраживања на простору античког Таурунума нису вршена, те нам сви подаци којима располажемо долазе углавном као извештаји о налазима примећеним приликом земљаних радова током изградње објеката савременог Земуна.⁸³² Претпоставља се да се првобитно утврђење налазило на оближњем Гардошу (лок. бр. 267), док су бедеми Таурунума подигнути у II-III веку. На основу случајних налаза донете су основне претпоставке о локацији и димензијама бедема (сл. 29), а више епиграфских споменика пружило је и оскудна сазнања о становништву. Налази вотивних рељефа донели су и мршаве индикације о евентуалном постојању храмова унутар бедема. Трагови некропола Таурунума евидентиране су на неколико места. Најранији би био дечји гроб, датован Домицијановим новцем, кованим 85. године,

⁸³² Најкоплетнији прикази римског Таурунума налазе се у радовима Д. Димитријевић (Димитријевић 1987: 39-44; Димитријевић 1996: 10-15, сл. 1).

у крај I века,⁸³³ а који је случајно откривен у данашњој Господској улици. Имајући у виду да се тај гроб налазио унутар каснијих бедема утврђења, можемо са сигурношћу рачунати да они нису постојали још крајем I и почетком II века. Некропола II-III века евидентирана је на Гардошу, док се су се доцнији гробови ширили ка његовом подножју. Касноантички гробови регистровани су и дуж путева који су излазили из града (сл. 29/17, 18, 21).⁸³⁴

Извор: Случајни налази

Датовање: I-IV век.

Литература: Археолошка налазишта 1951: 128-129; Димитријевић 1958: 300-301; Dimitrijević 1961: 95-96; Mrkobrad 1981; Димитријевић 1987: 39-44; Петровић 1995: 17-20; Димитријевић 1996: 10-15; Dautova-Ruševljan, Vujić 2006: 61; Đorđević 2007: 77-79.

Материјал: Dautova-Ruševljan 1983: br. 113, 114, 196-211.

Новац: Ljubić 1879 (остава ауреуса, I век); Brunšmid 1912: 265; Црнобрња Н. 1984: 19-20 (у распону од Августа, 27-14. г. п.н.е., до Валентинијана II, 375-92. год.)

НОВИ БЕОГРАД

268a. Confluentes, Нови Београд, Београд

76 мнв (429-2-4, т. 502)

Врста: Траса пута, прелаз преко реке, мање утврђење.

Позиција: Ниска лесна греда на обали Саве.

Опис: У новије време нису забележени материјални трагови, постојање станице Конфлуенти познато је из писаних извора. Према тврђењу старих земунских летописаца, наишло се крајем XIX века, приликом изградње железничког насипа на остатке друма од Таурунума ка Конфлуентима, који је народ још средином прошлог века звао "каменита греда". Пут је био широк око 10 м, и текао је правцем исток-запад, пресецао је пругу Загреб-Београд и протезао се ка "Дунавцу", рукавцу Дунава.⁸³⁵

Извор:

⁸³³ Димитријевић 1987: 43.

⁸³⁴ О Таурунуму као седишту флоте и војних јединица, вид. у поглављу овога рада о утврђењима.

⁸³⁵ Dimitrijević 1961: 96.

Датовање: I-IV век (?)

Литература: Душанић 1965: 99-106; Димитријевић 1996: 14; Црнобрња А. 2009.

СУРЧИН

ДОБАНОВЦИ (Сурчин)

269. Брешће, Добановци, Сурчин

78 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина?

Позиција: На завршетку греде између две отоке Угриновачке баре.

Опис: Материјал избачен дубоким орањем – римски новац, керамика, гвоздени предмети, ситни бронзани украси, жижак. (П – 0.5-1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Dimitrijević 1965: 154; непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

270. Шупља јабука, Добановци, Сурчин

78 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина?

Позиција: Равница.

Опис: Орањем су на површину избачене велике количине уломака опека, тегула, малтера керамике. (П 8 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

271. Настини салаши 1, Добановци, Сурчин

77 мнв (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина?

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Уз сам данашњи канал налази се зона са обиљем римског грађевинског материјала (уломци опека и тегула, малтер) као и нешто ситних фрагмената римске керамике. Зона са остацима римског грађевинског материјала је у пречнику од око 200м. По свој прилици се ради о остацима већег објекта или више објеката. (П 3-4 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

272. Поље, Добановци, Сурчин

78 (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина?

Позиција: Равница.

Опис: Орањем су на површину избачене велике количине уломака опека, малтера керамике (П 0.5 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

273. Брег, Добановци, Сурчин

87 мнв (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина, насеље (латен, рим)

Позиција: Благо, затубасто узвишење.

Опис: У условима Завода за заштиту споменика културе града Београда за израду Просторног плана ГО Сурчин наводи се да су на потесу Брег, са обе стране аутопута, констатовани површински налази латенске и римске провенијенције. Заштитним ископавањима 1980. године установљено је постојање каснолатенског насеља аутохтоног становништва.

Извор: Ископавање, рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е и почетак I в.н.е; II-IV век.

Литература: Mrkobrad 1980.

Напомена: Латен.

274. Калифорнија шпед (стари Балвани?), Добановци, Сурчин

84 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На платоу изнад канала Галовице, пад терена ка ЈЗ.

Опис: Површински налази римске, средњовековне и енеолитске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

Напомена: Енеолит, средњи век.

275. Тврдењава, Добановци, Сурчин

84 мнв (429-1-4)

Врста: Утврђење.

Позиција: На узвишењу које доминира изнад канала Галовица, некада баре криваче. Узвишење је на коти 80-84 мнв, са шпицом оријентисаним ка југозападу.

Опис: Поред претпоставке о постојању мањег утврђења на централном делу локалитета, засноване на самој позицији и налазу опека са натписом *C III ALP (cohors III Alpinorum equitata)*, Д. Димитријевић је претпоставила и постојање већег насеља са настамбама од трошнијег материјала (налази керамике, опека, тегула и ломљеног камена на ширем простору).

Извор: Рекогносцирања.

Датовање: Жижак припада IV веку (документација МГБ)

Литература: Димитријевић 1958: 301; Dimitrijević 1961: 98; Dimitrijević 1965: 154-155.

ПЕТРОВЧИЋ (Сурчин)

276. Забран, Петровчић, Сурчин

77 мнв (429-1-4)

Врста: Некропола.

Позиција:

Опис: Ископавањима су откривене једна зидана гробница и слободноукопане гробне раке, а евидентирани су и случајни налази више гробница.

Извор: Ископавање, рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Dimitrijević 1963b; Đorđević 2007: 57.⁸³⁶

Новац: Црнобрња 2011: 12 (ковање Никеје, прва половина III века).

БЕЧМЕН (Сурчин)

277. Мачкаловица, Бечмен, Сурчин

78 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика (?)⁸³⁷

Позиција: На западној обали канала Сурчиновице (Бечменски кључ), нагиб терена ка западу.

Опис: Средином XX века пронађена је вотивна рељефна мермерна плоча, данас су на површини видљиви само уситњени фрагменти римске керамике.

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање.

Датовање: III век (вотивна плоча).

Литература: Dimitrijević 1969: 84, sl. 2; Đorđević 2007: 57; непубликовано рекогносцирање Музеја града Београда 2009. године.

Материјал: Dautova-Ruševljan 1983: 22, br. 114, T. 20/5 (вотивна плоча).

278. Велике међе, Бечмен, Сурчин

77 мнв (429-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Узвишење у равници, некада окружено барама, данас поред Михаљевачког канала.

Опис: Површински налази јако фрагментоване античке керамике. (II 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

⁸³⁶ Може бити у вези са насељем код Мачкаловице (лок. бр. 277).

⁸³⁷ Д. Димитријевић (Dimitrijević 1969: 84) је претпостављала да се на Мачкаловици заправо ради о мањем утврђењу, а као разлоге за ту претпоставку изнела је позицију самог локалитета и представу "војног божанства" на вотивном рељефу.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

Напомена: на истом потесу, али са друге стране Михаљевачког канала, налази се локалитет на коме је евидентирана јако фрагментована латенска керамика.

СУРЧИН (Сурчин)

279. Соко Салаш, Сурчин, Сурчин

82 мнв (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина, некропола, остава ковачког алата.

Позиција: Насеље се налази на благом узвишењу, док се на паду терена ка северу налазила некропола.

Опис: Површински налази простиру се на веома великој површини. Керамика и опеке које се могу приметити на површини су ретки и веома усиитњени услед интензивне обраде земљишта, јер локалитет се налази на велико пољопривредном имању. У централном делу преовлађује материјал који припада III-IV веку. Северно су раније констатовани налази коју упућују на постојање некрополе, и у тој зони је је евидентирана и растурена остава денара и антонинијана са најмлађим примерком Галијена.⁸³⁸ У западном делу локалитета забележено је присуство покретних налаза римске провенијенције који се хронолошки могу одредити у другу половину I и II век. Источно уз централни простор доминантно су присутни латенски налази, а забележени су и случајни налази драхми Аполоније и Дирахiona. (П 100 ха)

Извор: Рекогносцирања.

Датовање: I-IV век.

Литература: Dimitrijević 1963; Dimitrijević 1965: 155-156; Црнобрња 1993.

280. Мото стаза, Сурчин, Сурчин

82 мнв (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

⁸³⁸ Црнобрња Н. 1993.

Опис: Налази римске керамике приликом грађевинских радова; налаз неколико још увек повезаних љуспица оклопа (*lorica squamata*).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2012. године.

281. Бршљан, Сурчин, Сурчин

76 мнв (429-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Благо овално узвишење у равници, још почетком XX века окружено барама попут острва. Више греда од Сурчинског поља долази до овог локалитета. Некада се налазио уз саму леву обалу Саве.

Опис: Површински налази веома уситњене римске керамике и опека/тегула. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-IV век (?)

Литература: Црнобрња А. 2013: 49.

Напомена: неолит, енеолит, бронзано доба, позни средњи век.

281а. Калуђерске ливаде, Сурчин, Сурчин

Врста: Рурална насеобина, занатски центар.

Позиција: Греда између мочвара, некада на левој обали Саве.

Опис: Током заштитних археолошких истраживања 1991. године, која су рађена на површини од 1 ха, откривено је и римско насеље. Пошто ке механизацијом био уклањан дебљине 0,7 м највећи део римског насеља је у великој мери био тешко оштећен. Од непокретних структура, на истраженој површини иткривена су три стамбена објекта, осам пећи, од којих једна цигларска, већи број јама и укопа, као и велике количине покретног материјала римске провенијенције (керамика, стакло, метал). На основу анализе покретног материјала и архитектонских остатака, могу се издвојити две фазе живота у овоме насељу: старија током I-II века, и млађа током III-IV века. Поремећена стратиграфија није дозвољавала јасније дефинисање односа старијег и млађег насеља, а најављени чланак о

стамбеној архитектури никада није публикован. Крај живота у овоме насељу може се везати за варварске упаде 374/5-378. године.⁸³⁹

Извор: Ископавање.

Датовање: I-IV век.

Литература: Петровић 1996.

Материјал: Петровић 1996 (метални налази, хронолошки распон од I до IV века).

Новац: Црнобрња Н. 1996 (по један примерак Филипа II и Галијена, 14 примерака од Константина I до Валентинијана I).

Напомена: Бронзано доба, средњи век.

ЈАКОВО (Сурчин)

282. Силоси, Јаково, Сурчин

77 мнв (429-1-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Греда, обала отоке-баре.

Опис: Случајан налаз зиданих гробница приликом градње силоса 1980-их година.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: III-IV век.

Литература: Документација Музеја града Београда.

283. Танкови, Јаково, Сурчин

77 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Греда, обала отоке-баре, пад ка ЈИ.

Опис: Налази латенске и римске керамичарске пећи.

Извор: Заштитна ископавања.

Датовање: I-III век.

Литература: Документација Музеја града Београда, заштитна ископавања МГБ 2000. године.

⁸³⁹ Петровић 1996: 24.

284. Брег, Јаково, Сурчин

77 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда, обала отоке-баре, пад ка ЈИ.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Рекогносцирање. МГБ 2009. године.

ПРОГАР (Сурчин)

285. Баштине, Прогар, Сурчин

77 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина (вила рустика?) (сл.)

Позиција: Истражена грађевина се налази на самом западном крају ниске греде, на око 20 м од канала Јарчина. Површински налази констатовани 2009. године се налазе око 180 м источније, на благој падини исте греде, која се према југозападу спушта ка каналу Јарчина.

Опис: Приликом ископавања Народног музеја Земун 1968. године откривена су два античка хоризонта. У оквиру старијег, који припада позном латену (I век п.н.е – I век н.е.), констатоване су отпадне јаме у којима се меша покретни материјал келтске и дачке провенијенције.⁸⁴⁰ У млађем хоризонту је откривен део веће касноантичке грађевине са хипокаустом чији је прекид употребе на основу покретног материјала (налази новца између хипокаустних стубића) опредељен у IV век,⁸⁴¹ док би се на основу осталих налаза⁸⁴² могла претпоставити и њена употреба и током последње четвртине III века. Рекогносцирањима 2009. године на овом локалитету констатовани су површински налази римских опека, тегула и керамике на површини од око 200 x 50 m. На основу тих података може се претпоставити да је и грађевина са хипокаустом припадала ширем грађевинском комплексу.

⁸⁴⁰ Dimitrijević 1969: 172.

⁸⁴¹ Dimitrijević 1969: 173.

⁸⁴² Васић J. 2000/2001: 93.

Извор: Ископавања, рекогносцирања.

Датовање: I век п.н.е – I век н.е. и IV век.

Литература: Dimitrijević 1969: 171-173; Васић Ј. 2000/2001: 93 (икона подунавских коњаника);

286. Прогар, Прогарски виногради, Прогар, Сурчин

79 мнв (429-3-2)

Врста: Војна инфраструктура пристаниште(?), насеље, радионице (цигларска и керамичарска пећ) (сл. 30, 31, 32)

Позиција: Локалитет се налази на узвишењу изнад некадашњег тока Саве, данас баре Живаче, на самој обали, на два платоа одвојена стрмијом удољицом, који су нешто вишљи од околног терена и спуштају се ка некадашњем водотоку према истоку и југоистоку. Цигларска пећ се налази на самој обали, док су стамбени објекти и керамичарске пећи нешто удаљенији од обале и заузимају највише делове југозападног платоа. Треба напоменути и да се између два поменута платоа, нешто западније од њих, налази и депресија елипсоидног облика, површине око 2 ара и највеће дубине око 4 метра, за коју би се могло претпоставити да је настала као последица вађења земље за потребе цигларске пећи, мада је раније изнета и претпоставка да је тај усек могао бити коришћен приликом извлачења бродова ради ремонта.

Опис: На овоме потесу је, приликом археолошких истраживања 1966-1969. године, откривено више објеката римске провинијенције. Најзначајније октриће свакако представљају цигларске пећи, у којима су откривене и опеке са жиговима *Classis Flavia Pannonica*, што је дозволило и доношење претпоставке о овоме месту као једном од седиште поменуте јединице. Иако су археолошка истраживања трајала више година и, за наше услове, истражена је већа површина, сви добијени подаци дозволили су само констатовање постојања већег насеља из римског периода које је трајало од II до IV века. Међусобна удаљеност цигларских пећи и стамбених објеката (као крајњих позиција сонди на северу, односно југу) износи око 300 m. Приликом рекогносцирања 2009. године констатовано је да се пружање насеља може претпоставити и на потесима од више стотина метара према југу односно североистоку, пратећи стари ток Саве.

Период II-III века – на југозападном платоу констатован је културни слој дебљине 50-60 цм у коме се налазио покретни материјал који припада овоме периоду. Фиксни објекти нису констатовани, али се, имајући у виду трајање насеља и у каснијем периоду, може претпоставити да је долазило и до нивелација приликом којих јемогло доћи до формирања горепоменутог слоја са материјалом II-III века. Период IV века – положај централног дела насеља претпостављен је на југозападном платоу, на коме су констатовани остаци четири стамбена објекта, различитог степена очуваности, који су грађени од плетера и лепа (набоја?), док су им кровни покривачи били од тегула и имбрекса.⁸⁴³ Један објекат је имао и под од опеке. На истом платоу откривене су и лончарске пећи,⁸⁴⁴ али и један гроб из IV века.⁸⁴⁵ На североисточном платоу истражен је комплекс опекарских пећи.⁸⁴⁶

Извор: Ископавања.

Датовање: II-IV век.

Литература: Dimitrijević 1967; Dimitrijević 1968; Dimitrijević 1969: 169-171; Dimitrijević 1969a.

287. Центар села, Прогар, Сурчин

76 мнв (429-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Грбови који су пронађени приликом грађевинских радова налазе се на некадашњој греди коју је са југа омеђавала Сава, док се на њеној северној страни налази депресија која је раније (пре мелиорационих радова) била бара. Провером података приликом рекогносирања 2009. године констатовано је да су се гробнице налазиле на северној падини те ниске греде. Од старог тока Саве ове гробнице су удаљене од 150 до 350 m.

Опис: У самом центру села су приликом грађевинских активности откривени делови касноантичке некрополе. У Бољевачкој улици бр. 7 пронађене су две зидане гробнице датоване, а у Купинској 54 једна. Све су датоване у крај IV - почетак V века.⁸⁴⁷ На основу рекогносцирања исте године констатовано је да је

⁸⁴³ Dimitrijević 1968: 143; Dimitrijević 1969: 169-170.

⁸⁴⁴ Dimitrijević 1967; Dimitrijević 1969a: 106-110.

⁸⁴⁵ Dimitrijević 1969a: 106; Barišić 1970.

⁸⁴⁶ Dimitrijević 1967; Dimitrijević 1969a: 108.

⁸⁴⁷ Dimitrijević 1969a: 105.

више римских гробова пронађено у самом центру села, те је на основу тога претпостављено да је то била и локација касноантичке некрополе.⁸⁴⁸

Извор: Рекогносцирања и ископавања.

Датовање: IV-V век.

Литература: Dimitrijević 1966a; Dimitrijević 1969a: 105.

288. Црпна станица, Прогар, Сурчин

77 мнв (429-3-2)

Врста: Насеље, Рурална насебина

Позиција: На равном терену, на западној обали канала Јарчина. Овај потес се крајем XVIII века звао Црквина (Czerkvina).⁸⁴⁹

Опис: Површински налази римске керамике и опеке. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликована рекогносцирања МГБ 2009. године.

289. Ора, Прогар, Сурчин

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насебина/усамљени објекат.

Позиција: Јужна падина овалног узвишења на некадашњој левој обали Саве.

Опис: Површински налази римске керамике и опека (једна са отиском псеће шапице).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

Напомена: Површински налази винчанске провенијенције на овом локалитету заузимају далеко већу површину.

БОЉЕВЦИ (Сурчин)

290. Церова греда, Бољевци, Сурчин

⁸⁴⁸ Dimitrijević 1966a.

⁸⁴⁹ Habsburg Empire 1764-1784.

78 мнв (429-1-4)

Врста: Рурална насеобина (?)

Позиција: Ниска лесна греда у равници, некада на обали баре Бусаре.

Опис: Активношћу дивљих трагача на површину је, у дужини од око 50 м, избачена велика количина римског грађевинског шута (опеке и малтер), других покретних налаза није било.⁸⁵⁰

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009. године.

291. Грабовац-Гибовац 1, Бољевци, Сурчин

77 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Западна обала Фенечке баре, пад терена ка истоку.

Опис: Бројни површински налази уситњених римских опека и керамике, локалитет је затечен након дубоког преоравања од стране дивљих трагача. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликована рекогносцирања МГБ 2009. године.

292. Грабовац-Гибовац 2, Бољевци, Сурчин

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина, некропола(?)

Позиција: Северна страна Фенечке баре, пад терена ка југоистоку.

Опис: На обали фенечке баре, између пута ка Гибавцу и фенечке баре, доста налаза римске керамике (спорадично и латенске). Чудна конфигурација терена: примећује се неколико бразди (канала?) који се спуштају преко њиве, управно на Фенечку бару. На самом гребену обале ка Фенечкој бари дају се приметити блага узвишења, грбине, као да све то индицира на присуство још увек солидно

⁸⁵⁰ Површинских налаза није било ни у околини дубоко узораних бразди којима је оштећен антички објекат. Ово је веома добар пример да и објекти који се налазе релативно плитко испод површине (око 40-50цм) не морају неминовно бити приметни на основу покретног материјала.

очуваних објеката испод. Д. Мркобрад је претпоставио постојње утврђења на овом локалитету. (П 5ха)

Извор: Рекогносцирања.

Датовање: I/I, II-IV век.

Литература: Mrkobrad, Maglovski 1978; непубликована реогносцирања МГБ 2009. године.

Напомена: Латен.

293. Грабовац-Гибавац 3, Бољевци, Сурчин

77 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Обала изнад северне стране Фенечке баре, пад терена ка југоистоку.

Опис: Велика концентрација ломљених опека и тегула. На овој њиви се може установити и неколико зона пречника до 15-20 м са изузетно повишеном концентрацијом римског грађевинског материјала. Конфигурација терена је такође чудна, са неприродним грбинама. У шипражју поред њиве, кроз коју пролази и мањи канал (попут оног по ободу Бојчинске шуме, но нешто мањи), налазила се хрпа римског грађевинског материјала (опека, тегула, имбрекса, кречног малтера) избаченог приликом чишћења њиве након орања. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање, ископавања.

Датовање: Прва половина IV века до 378. године.

Литература: Димитријевић 1987: 47; непубликована рекогносцирања МГБ 2009. године.

Напомена: Грабовац-Гибавац 2 и 3 су раније забележени као јединствен локалитет, под претпоставком да се, због удаљености зона са грађевинским материјалом, ради о могућим остацима кула на угловима утврђења.⁸⁵¹ Имајући у виду њихову међусобну удаљеност, која износи око 400 м, определио сам се за означавање два локалитета. На овоме простору пронађени су и новци Аполоније и један Клаудијев ас као најстарији, а налажени су и новци који припадају периоду од I до краја IV века.⁸⁵² По називу и описаној позицији, Грабовац-Гибавац 3 је заправо локалитет Мали Грабовац, на коме су вршена мања археолошка

⁸⁵¹ Mrkobrad, Maglovski 1978: 148-149.

⁸⁵² Mrkobrad, Maglovski 1978: 149.

ископавања 1978. године. Д. Димитријевић наводи да је зграда, која је била делимично истражена, грађена од опека и маена са квалитетним малтером, да је поседовала хипокауст, као и да су на зидовима били очувани трагови фрескосликарства, а од покретног материјала били су присутни и фрагменти стаклених посуда, прозорског стакла и мермерних зидних оплата.⁸⁵³ Најранији нађени новчић кован је за Константина Великог и нађен је утиснут у малтер темељног зида, док је најмлађи новчић припадао ковањима Валенса. Пре ископавања на том локалитету пронађени су и метални окови луксузног ковчежића са ликовима царске породице у медаљонима, који се могу датовати у прву половину IV века.⁸⁵⁴

294. Фенек 1, Бољевци, Сурчин

76 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Па платоу у куту Фенечке баре, са севера, запада и југа окружен баром.

Опис: Површински налази великих количина римске керамике и уломака тегула

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Непубликовано рекогносцирање МГБ 2009 године.

295. Фенек 2, Бољевци, Сурчин

76 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На платоу у куту Фенечке баре, са севера, запада и југа окружен баром.

Опис: Површински налази римске керамике и уломака опека, тегула, неколико камених тесаника. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликована рекогносцирања МГБ 2009. године.

296. Селиште, Бољевци, Сурчин

⁸⁵³ Димитријевић 1987: 47.

⁸⁵⁴ Наведени окови не налазе се у територијалном надлежном Музеју града Београда.

74 мнв (429-4-1)

Врста: Неодређено.

Позиција: Лучна греда настала повлачењем водотока Саве.

Опис: Случајни налази римског новца (Веспазијана и Валенса)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I – IV век.

Литература: Mrkobrad i Maglovski 1978.

Новац: Brunšmid 1912a: 265.

БИЈЕЉИНА

297. Босанска Рача, Бијељина

83 мнв (427-2-1)

Врста: Некропола, појединачни налази.

Позиција: Обала Саве.

Опис: Појединачни налази, фибула I-II век, новац III-IV век.

Извор: Случајни налази.

Датовање: I-IV век.

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 89, br. 06.24, 06.25;

БАТКОВИЋ (Бијељина)

298. Велики Градац, Батковић, Бијељина

83 мнв (427-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Узвишење у равници.

Опис: Површински налази римских опека и керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 160, br. 96.

Напомена: Неолит, енеолит, рано бронзано доба.

299. Црквиште, Батковић, Бијељина

85 мнв (427-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Брежуљак између садашњих канала, некадашњих бара.

Опис: Површински налази римске керамике и малтера, приликом мањег пробног ископавања откривени су зидови. (П 1ха – прекривена римским зидним опекама)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Patsch 1897: 519; *Arheološki leksikon BiH* II: 89, br. 06.42; Vojanovski 1981: 160, br. 98.

БРОДАЦ ГОРЊИ (Бијељина)

300. Томова бара (Јелаз), Бродац Горњи, Бијељина

82 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, узвишење поред баре.

Опис: На великом простору (не прецизира се коликом) налазе се остаци бројних римских кућа што сведочи о постојању повећег насеља.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Patsch 1897: 517-518; *Arheološki leksikon BiH* II: 97, br. 06.220;

Новац: Војановски 1981: 159, br. 92 (новчић Јулије Домне).

301. Прекаје, Бродац Горњи, Бијељина

84 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална ансеобина – вила рустика (сл. 33), ковачка радионица (?).

Позиција: Обала потока.

Опис: Делимично истражена вила рустика, откривено је пет порсторија, од којих једна апсидална. Темелји су, до висине од 40 цм грађени од речних облутака, док су зидови били грађени од опека. Ширина темелја износила је 60 а зидова 50 цм.

У највећој просотрији налазила се основа пећи пречника 1 м, те се претпоставља да се ту налазила радионица, у чији склоп је улазила и апсидална просторија

Извор: Ископавање.

Датовање: Почетак III до средине IV века.

Литература: Ćremošnik 1957; *Arheološki leksikon BiH* II: 96, br. 06.196; Busuladžić 2011: 166-167, T. 32a-32b.

Новац: Војановски 1981: 159, br. 91 (Клаудије II, Галијен, Лициније, Максимијан Херкулије, Константин I, Констанс, Константин II).

ТРИЈЕШЊИЦА (Бијељина)

302. Растик, Тријешњица, Бијељина

85 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Површински налази керамике, опека и тегула римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 96, br. 06.201; Војановски 1981: 159.

303. Прекаје, Тријешњица, Бијељина

86 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница, обала баре, некада водотока.

Опис: Налази латенске и римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е - I век.

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 96, br. 06.192; Војановски 1981: 159.

ДАЗДАРЕВО (Бијељина)

304. Топлице, Даздарево, Бијељина

84 мнв (427-2-3)

Врста: Неопредељено, појединачни налази.

Позиција: Прва речна тераса, коса изнад исушеног мањег речног корита

Опис: Случајни налази римске провенијенције.

Извор: Случајни налази.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 97, br. 06.221.

305. Језеро, Даздарево, Бијељина

85 мнв (427-2-3)

Врста: Неопредељено, појединачни налази.

Позиција: Некада ток мање реке.

Опис: Приликом вађења шљунка откопани су римска посуда, гвоздени нож и секира, забележени и налази римског новца.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 92, br. 06.92; Vojanovski 1981: 159.

ДВОРОВИ (Бијељина)

306. Чаир, Дворови, Бијељина

88 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Благо узвишење некада окружено барама, данас са југа и запада Бистриком.

Опис: Површински налази римске керамике, опека, као и једне оштећене базе стуба.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 89, br. 06.46; Vojanovski 1981: 158, br. 82.

307. Беговача, Дворови, Бијељина

87 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 88, br. 06.17.

308. Криваци, Дворови, Бијељина

90 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина, траса пута.

Позиција: Равница.

Опис: На већој површини изораван римски грађевински материјал (опеке, тегуле, камен).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 158.

309. Поткућнице, Дворови, Бијељина

90 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Изоравани су темељи зграда, римска керамика и грађевински материјал (опеке, тегуле, обрађени камен).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 158.

310. Дијелови, Дворови, Бијељина

90 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Изораване су римске опеке, тегуле, грађевински камен и малтер, хексагоналне подне плочице.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 157, br. 88.

ВЕЛИКА ОБАРСКА (Бијељина)

311. Главичарка (Главичорак), Велика Обарска, Бијељина

86 мнв (427-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Благо узвишење у равници, некада окружено потоцима.

Опис: Површински налази римске керамике и опеке, налажени су и зидови и поднице од опека. (П 10ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 90, br. 06.61; Војановски 1981: 160, br.99.

312. Кремењак, Велика Обарска, Бијељина

105 мнв (427-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Обод заравни изнад Семберије, изнад малог потока, нагиб ка СИ.

Опис: Површински налази римске керамике, копаља, ножа, фибула и једне иконе подунавских коњаника. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Gabričević 1972: 53; *Arheološki leksikon BiH* II: 93, br. 06.118; Војановски 1981: 160, br.101.

313. Циглана, Велика Обарска, Бијељина

105 мнв (427-1-4)

Врста: Инфраструктура, радионица, производња, циглана.

Позиција: Обод заравни изнад Семберије, изнад малог потока, нагиб ка СИ.

Опис: Проналажене су велике количине римских опека без малтера, па је претпостављено да се ту налазила циглана (?).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Patsch 1897: 519; *Arheološki leksikon BiH* II: 95, br. 06.172.

314. Ново село, Велика Обарска, Бијељина

90 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Остаци грађевина и налази римског новца; налаз једне "барбарске" тетрадрахме и три римска новчића из I века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е., непозната горња граница.

Литература: Patsch 1897: 520; *Arheološki leksikon BiH* II: 95, br. 06.167 и 168;

ПАТКОВАЧА (Бијељина)

315. Алаковац (Голо Брдо), Патковача, Бијељина

92 мнв (427-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Случајни налаз гроба од опеке у коме су се налазиле две бронзане фибуле.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 88, br 06.4; Војановски 1981: 156-157, br.81.

316. Беглуци (потес Друм) , Патковача, Бијељина

92 мнв (427-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Изоравањем су пронађени римска керамика и опека (П нп)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 88, br. 06.16; Војановски 1981: 157, br. 81.

317. Ћипровине, Патковача, Бијељина

92 мнв (427-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Случајни налаз гроба зиданог римским опекама "на ћемер" (двосливна конструкција), површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање, случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Војановски 1981: 156, br.80.

318. Орашје, Патковача, Бијељина

96 мм (427-3-2, т. 530)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 95, br. 06.178; Војановски 1981: 157.

КОВАНЛУК (Бијељина)

319. Гробље, Кованлук, Бијељина

92 м (427-2-3)

Врста: Некропола, траса пута.

Позиција: Равница.

Опис: Случајни налаз гроба зиданог опекама; ка северу води "друм" чија је супструкција сачињена од насутог речног шљунка који се местимично изорава.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 157, br.84.

ПОПОВИ (Бијељина)

320. Витаје, Попови, Бијељина

93 мнв (427-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Зараван у окуци изнад некадашње баре, нагиб ак С-СИ.

Опис: Изоравани су римска керамика, опеке и тегуле.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 157, br. 85.

АМАЈЛИЈЕ (Бијељина)

321. Амајлије

92 мнв (427-4-1)

Врста: Неопредељено.

Позиција: Равница.

Опис: Изораване су римске опеке, откривен под од римских опека, случајни налази ситне бронзане фигуралне пластике.

Извор: Рекогносцирање, случајни налази.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 157, br. 82.

КОЈЧИНОВАЦ (Бијељина)

322. Црквине (Црквиште), Којчиновац, Бијељина

104 мнв (427-3-2)

Врста: Некропола, траса пута.

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Налаз римског надгробног споменика, површински налази римске керамике, опека и тегула. Примећени и трагови старог пута ширине 5 м (води ка СИ, између Чардачина и Главичора).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 97, br. 06.205; Војановски 1981: 155-156, br. 78, sl. 5.

Напомена: бронзано доба, халштат

МОДРАН (Бијељина)

323. Остава новца, Модран, Бијељина

95 мнв (427-3-2)

Врста: Остава новца.

Позиција: Равница.

Опис: Остава новца тежине 20 кг.

Извор: Случајни налаз.

Датовање: IV век, иза 378. године (новац Валентинијана I, Валенса, Грацијана)

Литература: Војановски 1981: 155, br.77.

Навац: Сергејевскиј 1932: 24 (кратка белешка о приспећу у Земаљски музеј у Сарајеву оставе из Модрана, тешке 20 кг, "ситног бакреног новца царева Валентинијана I, Валенса и Гратијана", остава није накнадно публикована (лаи се може везати за хоризонт остава 375-378. године).

ЈАЊА (Бијељина)

324. Црквиште, Јања, Бијељина

105 мнв (427-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Patsch 1897: 520; *Arheološki leksikon BiH* II: 89, br. 06.43; Vojanovski 1981: 155, br.76.

325. Ђебина башта, Јања, Бијељина

108 мнв (427-3-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Приликом орања пронађени су римски новац и подница зграде.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Patsch 1897: 520; *Arheološki leksikon BiH* II: 90, br. 06.56; Vojanovski 1981: 155, br.76; Vojanovski 1984: 247.

326. Пачић брдо, Јања, Бијељина

111 мнв (427-3-2)

Врста: Некропола, траса пута.

Позиција: Лева обала реке Јање.

Опис: Након одроњавања леве обале реке Јање откривени су скелетни гробови уз фрагменте римских опека, керамике и стакла. Забележено је и постојање пута ширине 6 м, чија је конструкција била израђена од опека (?).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Arheološki leksikon BiH* II: 96, br. 06.182; Vojanovski 1981: 155, br.76; Vojanovski 1984: 247.

ОБРИЈЕЖ (Бијељина)

327. Антића брдо, Обријеж, Бијељина

115 мнв (427-3-2)

Врста: Неопредељен.

Позиција: Греда.

Опис: Изоравани су камен и римска опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 155, br.75.

ЈОХОВАЦ (Бијељина)

328. Црквиште, Јоховац, Бијељина

111 мнв (427-3-2)

Врста: Рурална насеобина, траса пута.

Позиција: Друга речна тераса, нагиб ка истоку.

Опис: Површински налази римских тегула и опека, по предању се на том месту налазила "маџарска црква" поред које је пролазио стари пут.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 155, br.73; 183.

ГЛАВИЧИЦЕ (Бијељина)

329. Ханиште-Старо село, Главичице, Бијељина

125 мнв (427-3-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, у окуци реке Тавне.

Опис: На површини од "два дулума" изораване су велике количине римског грађевинског материјала (опеке, тегуле, камен малтер), а налажени су и римски бронзани новци.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Војановски 1981: 154-155, br.72.

СРЕМСКА МИТРОВИЦА (део у Мачви)

РАВЊЕ (Сремска Митровица)

330. Шор, Равње, Сремска Митровица

(427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, обала Саве, нагиб ка северу.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 101, бр. 304.

331. Засавица 2, Равње, Сремска Митровица

(427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница између канала Засавица (некадашњих бара) и Саве.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 101, бр. 303.

332. Требљевина, Равње,⁸⁵⁵ Сремска Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, обала Засавице.

Опис: Случајно ископани темељи римске грађевине грађени опеком (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

⁸⁵⁵ Из атара села Равња, са непознатих локалитета потичу и три бронзана прстена који се оквирно датују у II-III век (Ковић 2006: 45, бр. 1-3), односно III-IV век (Ковић 2006: 48, бр. 12, 13) као и бронзаних наруквица (иста: 50-51, бр. 23-25) и огрлица од стаклене пасте које се датују у IV век (иста: 51, бр. 25-30).

Литература: Vasiljević 1973: 159; Васић 1985: 139, бр. 142; Арсић 2007: 101, бр. 299.

333. Клегиште, Равње, Сремска Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Прва речна тераса, обала Саве.

Опис: Површински налази римске провенијенције, чести налази новца III века, случајни налаз зидане гробнице и каменог надвратника димензија 2.2 x 0.6 x 0.25 м. (П 5-6ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III, можда и IV век.

Литература: Васиљевић 1967: 137, бр. 124 и 143, бр. 183; Васиљевић 1969: 460, бр. 383; Васић 1985: 139, бр. 127; Арсић 2007: 101, бр. 302.

Новац: Петровић 2010: 126.

334. Вртичка ада, Равње, Сремска Митровица

78 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина, спекулум по М. Васићу.⁸⁵⁶

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римских опека, за ниског водостаја били су видљиви темељи неких зграда. (П 0.4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1967: 143, бр. 184; Васић 1985: 139, бр. 138; Арсић 2007: 101, бр. 301.

ЗАСАВИЦА (Сремска Митровица)

335. Врбица у Стражи, Горња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

⁸⁵⁶ Васић 1985: 139, бр. 138.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Изораване су римске тегуле и камен (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: 458, бр. 368; Васић 1985: 139, бр. 134; Арсић 2007: 101, бр. 307; Đorđević 2007: 39.

336. Бисаге, Горња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске опеке и малтера. (П 0.15ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Васиљевић 1967: 137, бр. 125; Васић 1985: 139, бр. 136; Арсић 2007: 101, бр. 306.

337. Штале, Доња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Константовани темељи грађевине из римског периода. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Васиљевић 1967: 137, бр. 123; Васић 1985: 139, бр. 131; Арсић 2007: 101, бр. 310.

338. Село, Горња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: На простору 500 x 150 м бројни површински налази римске провенијенције, били уочљиви трагови темеља зграда. (П 7ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Васиљевић 1967: 137, бр. 126; Васић 1985: 139, бр. 132; Арсић 2007: 101, бр. 305.

339. Турске њиве, Горња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв⁸⁵⁷ (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина са некрополом.

Позиција: Равница, блага коса која се спушта ка Засавици.

Опис: На простору 200 x 200 м површински налази римске керамике, опеке, имбрекса, новца и другог. Приликом земљаних радова (двориште ПИК Сирмиум) пронађено је неколико зиданих гробница. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 158; Васић 1985: 139, бр. 137; Арсић 2007: 101, бр. 308.

340. Ледине, Доња Засавица, Сремска Митровица

79 мнв⁸⁵⁸ (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина,

Позиција: Равница, обала Засавице.

Опис: На простору 300 x 150 м површински налази римске керамике, опеке и грађевинског шута. (П 4.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 158; Васић 1985: 139, бр. 135; Арсић 2007: 102, бр. 311.

Напомена: касни средњи век

341. Чаушевица, Доња Засавица, Сремска Митровица

⁸⁵⁷ Код Васиљевића је назив Турске ливаде.

⁸⁵⁸ Код Васиљевића назив Лађине.

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и другог. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: 459, бр. 374; Васић 1985: 139, бр. 139; Арсић 2007: 102, бр. 312.

342. Полој, Горња Засавица, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Оовршински налази материјала римске провенијенције. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1978: 209; Васић 1985: 139, бр. 151; Арсић 2007: 102, бр. 313.

Напомена: латен и касни средњи век

МАЧВАНСКА МИТРОВИЦА (Сремска Митровица)

343. Острво (њива ПД Мачва), Мачванска Митровица, Сремска Митровица

81 мнв⁸⁵⁹ (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Узвишење пречника 100 м и висине до 5 м, налази новца III-IV века. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 159; Васић 1985: 139, бр. 147; Арсић 2007: 102, бр. 323; Ђорђевић 2007: 37.

⁸⁵⁹ Бивше Милованчевића имање.

Новац: Петровић 2010: 120; Војвода, Јесретић 2012: 119 (налази новца Никеје, 7 комада).

344. Ширинград, Мачванска Митровица, Сремска Митровица⁸⁶⁰

80 мнв (428-1-1)

Врста: Спекулум.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Ширинград на Чаушевици, до II светског рата били су видљиви и темељи грађевине (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 19; Васиљевић 1967: 140, бр. 162; Васић 1985: 139, бр. 133; Арсић 2007: 102, бр. 309 и 314.⁸⁶¹

345. Зидине, Мачванска Митровица, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Насеље, некропола.

Позиција: На данашњој обали Саве, некада је то била ада (речно острво).

Опис: Приликом првих ископавања констатовано је да најстаријој фази припада римска грађевина. Ипак, треба имати на уму да је недалеко од грађевине коју је истражио И. Јунг почетком 20. века пронађен и жртвеник посвећен Нептуну, NEPT AVG SAC DD (Milošević 1961: 75). Каснијим истраживањима хоризонт сахрањивања одређен је у период II до IV века.⁸⁶²

Извор: Рекогносцирања, ископавања.

Датовање: II-IV век.

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 18; Milošević 1961: 175; Popović D. 1966; Pavlović 1969; Васиљевић 1967: 140, бр. 161; Васић 1985: 139, бр. 124.

Новац: Војвода, Јесретић 2012: 119 (један примерак Никеје).

САЛАШ НОЂАЈСКИ (Сремска Митровица)

⁸⁶⁰ Зидине и Ширинград су можда и исти локалитет? (Војвода, Јесретић 2012: 119)

⁸⁶¹ Арсић наводи спекулум на месту Зидине, док Васиљевић јасно раздваја Зидине и Ширинград.

⁸⁶² Pavlović 1969: 198.

346. Којша кућерине, Салаш Ноћајски, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Трагови римског грађевинског материјала. (П 0.2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1967: 143, бр. 190; Васић 1985: 139, бр. 128; Арсић 2007: 102, бр. 326.

347. Котаруша, Салаш Ноћајски, Сремска Митровица

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда на обали баре.

Опис: Површински налази римске керамике и грађевинског шута, изоравани и темељи зграда (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп, III век? (налаз новца Никеје)

Литература: Vasiljević 1973: 159; Васић 1985: 139, бр. 145; Арсић 2007: 102, бр. 325.

Новац: Војвода, Јесретић 2012: 119 (новац Никеје).

348. Јабуке, Салаш Ноћајски, Сремска Митровица

79 (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда, на вишој обали Модрена.

Опис: На простору 200 x 200 м изоравани су римска керамика, веће количине грађевинског шута и друго. (П 4 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Гарашанин, Гарашанин 1951, 164; Vasiljević 1973: 159; Васић 1985: 139, бр. 146; Арсић 2007: 102, бр. 324; Ђорђевић 2007: 38.

349. Кулина, Салаш Ноћајски, Сремска Митровица

81 (428-1-1)

Врста: Спекулум.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Остаци зидина, налази римског оружја, металних посуда и другог. (П 0.1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Археолошка налазишта 1951: 163; Vasiljević 1967: 140, бр. 160; Васић 1985: 139, бр. 125; Арсић 2007: 103, бр. 327.

НОЋАЈ (Сремска Митровица)

350. Црквине Лесковац, Ноћај, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, узвишење на обали Засавице, нагиб ка западу.

Опис: На површини 200 x 200 м проналажене су велике количине римске керамике, новца и грађевинског шута (опека, тегула, имбрекса).

(П 1ха по Арсићу, 4ха по Васиљевићу)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 158; Васић 1985: 139, бр. 144; Ђорђевић 2007: 38.

351. Сацак, Ноћај, Сремска Митровица

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 102, бр. 320.

352. Лесковац, Ноћај, Сремска Митровица

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса, обала баре.

Опис: Површински налаз римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 158; Арсић 2007: 102, бр. 321.

353. Мацине њиве,⁸⁶³ Ноћај, Сремска Митровица

78 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Речна тераса, обала баре, пад ка југу.

Опис: површински налази керамике, шута, опеке.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV-V век (?)

Литература: Vasiljević 1980: 210; Васић 1985: 139, бр. 148.

354. Црквине 1, Ноћај, Сремска Митровица⁸⁶⁴

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције, на простору 60 x 40 м констатовани су остаци грађевине оријентисана у правцу исток-запад, ширине темеља 0.7 м. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

⁸⁶³ Васиљевић овај локалитет назива "обала баре Ведрило" (Vasiljević 1980: 210)

⁸⁶⁴ Са територије Ноћаја (не наводе се места налаза) потиче више примерака новца IV века (Петровић 2010: 124).

Литература: Васиљевић 1967: 142, бр. 177; Vasiljević 1978: 210; Васић 1985: 139, бр. 126; Арсић 2007: 102, бр. 315.

355. Црквина 2, Ноћај, Сремска Митровица

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница (јединствен са лок. Црквина 1, бр. 354)

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1980: 210; Васић 1985: 139, бр. 149; Арсић 2007: 102, бр. 316.

356. Буцак, Ноћај, Сремска Митровица

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда.

Опис: Површински налази римске провенијенције на простору 200 x 200 м. (П 1-4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1980: 210; Васић 1985: 139, бр. 152; Арсић 2007: 102, бр. 318.

357. Шијаковац, Ноћај, Сремска Митровица

79 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и шута. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1980: 210; Васић 1985: 139, бр. 150; Арсић 2007: 102, бр. 317.

РАДЕНКОВИЋ (Сремска Митровица)

358. Терамиде, Раденковић, Сремска Митровица

82 мнв⁸⁶⁵ (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, земљана греда.

Опис: На простору 300 x 300 м су површински налази керамике и грађевинског шута у већим количинама, хексагоналне подне плочице, новац IV века. Били су видљиви и остаци темеља зграда (П 7-9ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 160, Т. LXXXII, 6; Васић 1985: 139, бр. 130; Арсић 2007: 103, бр. 328.

Новац: Петровић 2010: 126.

359. Јеленско брдо Раденковић, Сремска Митровица

82 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 7ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: 143 (погрешно унет под именом Терамиде); Vasiljević 1973: 160; Васић 1985: 139, бр. 141; Арсић 2007: 103, бр. 329.

Напомена: Неолит.

БОГАТИЋ

БАНОВО ПОЉЕ (Богатић)

360. Црквине 1, Баново поље, Богатић

⁸⁶⁵ Васиљевић (1973: 161, нап. 34) наводи да је у Топографији 1 под именом Терамиде погрешно унет локалитет Јеленско брдо.

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на ушћу Батра у Засавицу.

Опис: П 2ха

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: На основу материјала II век, IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 181; Васић 1985: 138, бр. 84; Арсић 2007: 88, бр. 80.

Материјал: Ковић 2003: 64, кат. 20; Ковић 2009: 31, кат. 21.

Напомена: неолит, средњи век

* У атару села Баново Поље (не наводе се прецизније појединачни локалитети) пронађено је више примерака новца III века: 59 примерака новца колоније Виминацијум и 3 новчића провинције Дакије (Борић-Брешковић, Петровић 2012: 135)

361. Црквине 2, Баново поље, Богатић

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на обали реке Батра.

Опис: П 5.5 ха

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Vasiljević 1972: 181; Васић 1985: 138, бр. 96; Арсић 2007: 88, бр. 81.

362. Дуге њиве, Баново поље, Богатић

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.⁸⁶⁶

Позиција: Равница.

Опис: површински налази римске провенијенције (П 10 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 181; Васић 1985: 138, бр. 88; Арсић 2007: 88, бр. 82.

⁸⁶⁶ У вези са лок. бр. 360 и 361.

Новац: Петровић 2010: 112 (денари Веспасијана (69-79) и Елагабала (218-222), антонинијан Аурелијана (270-275), дупондиј Фаустине); Mladenović, Woytek 2012: 12-14 (руднички новац, 5 ком).

363. Гајеви-Ћерамиде, Баново поље, Богатић

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Греда.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 88, бр. 83;

364. Кључеви, Баново поље, Богатић

82 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва и друга речна тераса, десна обала реке Батар, у куту реке која га са три стране окружује, оријентација ка ЈИ.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Од средине II и прва половина III века

Литература: Vasiljević 1980: 208; Васић 1985: 128, 139, бр. 123; Арсић 2007: 88, бр. 85.

365. Нешковине 2, Баново поље, Богатић

80 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Греда (ЈЗ-СИ), између потока Батар и Журава.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 88, бр. 83.

ЦРНА БАРА (Богатић)

366. Баново поље, Црна Бара, Богатић

72 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, пад терена ка СЗ и потоку.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и новца IV века (П 10ха?)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1967: 144, бр. 201; Васић 1985: 138, бр. 112; Арсић 2007: 91, бр. 124.

Материјал: Ковић 2009: 31, кат. 21 (појасни привезак)

367. Мијатовића бездан, Црна Бара, Богатић

83 мнв (427-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, пад терена ка западу и реци Дрини.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 178; Васић 1985: 138, бр. 110; Арсић 2007: 91, бр. 123.

ГЛУШЦИ (Богатић)

368. Старо село – Рибарица, Глушци, Богатић

82 мнв (428-1-1)

Врста: Рурално насеље (утврђење?)

Позиција: прва речна тераса

Опис: Ни код једног аутора није наведен било какав опис овога великог локалитета, осим његове површине. (П 25 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: материјал III-IV век.

Литература: Алексић 1881: 185; Васић 1985: 138, бр. 81; Арсић 2007: 89, бр. 97.

Материјал: Ковић 2003: 67, кат. 39, 70, кат. 60, 71 кат. 64, 73 кат. 75.

369. Сегедин 3, Глушци, Богатић

80 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Прва речна тераса, стара обала мочварног терена

Опис: Површински налази римске провенијенције и један споменик са представом Атиса. Налази римске провенијенције се пружају на већој површини уз обалу некадашње баре. (П 3-5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Археолошки споменици 1953: 18; Васиљевић 1967: 136, бр. 117; Васић 1985: 138, бр. 82; Арсић 2007: 89, бр. 96.

Напомена: Неолит.

УЗВЕЋЕ (Богатић)

370. Јасеник-Ановача, Узвеће, Богатић

78 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на греди у некадашњим мочварама Битве.

Опис: П 1ха

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 104; Арсић 2007: 90, бр. 117.

371. Поповица-Ановача, Узвеће, Богатић

77 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на греди у некадашњим мочварама Битве.

Опис: П 3ха

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 103; Арсић 2007: 90, бр. 116.

372. Греда у Битви, Узвеће, Богатић

77 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на греди у некадашњим мочварама Битве.

Опис: Површински налази римских опека, грађевинског шута и керамике. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 101; Арсић 2007: 91, бр. 121.

373. Кућиште, Узвеће, Богатић

82 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини 200 x 200 м налажени су у већим количинама изорана римска опека, имбрекси и керамика. (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 100; Арсић 2007: 90, бр. 114.

374. Дренова међа, Узвеће, Богатић

81 мнв (428-1-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Приликом орања налажене су веће количине римске опеке и керамике.

Извор: Реогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 107; Арсић 2007: 90, бр. 115.

Напомена: Бронзано доба.

375. Црквина, Узвеће, Богатић

82 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Место је раније носило назив Камено окно, и крајем 19. века забележено је да је од стране локалног становништва коришћено као мајдан за снабдевање грађевинским материјалом.⁸⁶⁷ Налази се на греди у дужини од око 1 км (П 20ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век, материјал IV век.

Литература: Васиљевић 1967: 142, бр. 178; Васиљевић 1969: 461, бр. 384; Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 99; Арсић 2007: 90, бр. 118.

Материјал: Ковић 2003: 62, кат. 2; Ковић 2004: 14, кат. 10; Ковић 2006: 47, бр. 9, 11 (бронзано прстење); Ковић 2009: 30, кат. 15 (појасни језичак); Ковић 2011: бр. 4 (икона подунавских коњаника)

Напомена: Старије гвоздено доба, латен.

376. Рајића луг, Узвеће, Богатић

77 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на греди у некадашњим мочварама Битве.

Опис: П 3 ха.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

⁸⁶⁷ Vasiljević 1972: 176.

Литература: Vasiljević 1972: 176; Васић 1985: 138, бр. 105; Арсић 2007: 90, бр. 120.

377. Јањићи, Узвеће, Богатић

78 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница, веће узвишење елипсоидног облика у бари Богојевачи.

Опис: Површински налази неолитског и материјала римске провенијенције. (П 1-3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 176-177; Васић 1985: 138, бр. 102; Арсић 2007: 90, бр. 119.

Напомена: Неолит.

ГЛОГОВАЦ (Богатић)

378. Старо гробље, Глоговац, Богатић

83 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: На простору 150 x 300 м изоравани су римска керамика, опеке, новац и друго. Приликом копања случајни налаз целих римских посуда и металних предмета, од којих једно рало. (П 4.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: 136, бр. 116; Васић 1985: 138, бр. 83; Арсић 2007: 89, бр. 95.

Материјал: Петровић 2010: 114.

СОВЉАК (Богатић)

379. Црквина, Совљак, Богатић

84 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина, инфраструктура (водовод)

Позиција: Обала Батра, прва речна тераса, нагиб ка југу.

Опис: Крајем 19. века забележен случајни налаз засвођеног римског водоводног канала, 1970-их површински налази римске керамике и грађевинског шута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Васиљевић 1967: 144, бр. 196; Vasiljević 1972: 182; Васић 1985: 138, бр. 106; Арсић 2007: 90, бр. 112.

Напомена: Средњи век.

380. Гајеви, Совљак, Богатић

84 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, равница, 500 м источно од Батра.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 90, бр. 113.

МЕТКОВИЋ (Богатић)

381. Кућиште 2, Метковић, Богатић

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на обали реке Битве.

Опис: Површински налази римске провенијенције, грађевинског шута и керамике. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: На основу публикованог материјала IV век.

Литература: Vasiljević 1975: 165; Васић 1985: 129, 138, бр. 117; Арсић 2007: 89, бр. 104.

Материјал: Ковић 2003: 72, кат. 69.

382. Збежине, Метковић, Богатић

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1980: 209; Арсић 2007: 90, бр. 105.

Материјал: Ковић 2009: 27, кат. 8 (бронзана копча).

383. Паљевине, Метковић, Богатић

83 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: темељ римске грађевине, фибула IV век (II 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Васиљевић 1967: 141, бр. 164; Васић 1985: 138, бр. 86; Арсић 2007: 90, бр. 109.

384. Црквина, Метковић, Богатић

83 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насебина (утврђење?) са некрополом

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Уочавани су темељи утврђења ширине 2 м, постојао је и бунар у који се могло сићи степеништем, налажени су и камени саркофази и новац III (Проб) и IV века (II 8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Васиљевић 1967: 140, бр. 163; Васић 1985: 138, бр. 85; Арсић 2007: 90, бр. 108.

Новац: Петровић 2010: 121.

385. Селиште, Метковић, Богатић

83 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини 200 x 200 м регистровани су налази римске керамике, опеке, имбрекса, новца и другог. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1975: 165; Васић 1985: 138, бр. 116; Арсић 2007: 90, бр. 106.

386. Двор, Метковић, Богатић

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Равница.

Опис: На површини од 200 x 200 м обимни налази римске грнчарије и фрагмената опеке и грађевинског шута. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: на основу публикованог налаза III век.

Литература: Vasiljević 1972: 181; Васић 1985: 138, бр. 95; Арсић 2007: 90, бр. 107.

Материјал: Ковић 2003: 67, кат. 37.

САЛАШ ЦРНОБАРСКИ (Богатић)

387. Батар 1, Салаш Црнобарски, Богатић

84 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, лева обала реке Батар, пад ка истоку (Дрини).

Опис: Површински остаци римске керамике, опеке, шута и другог. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1980: 209; Арсић 2007: 90, бр. 110.

388. Батар 2, Салаш Црнобарски, Богатић

85 мнв (427-2-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Прва речна тераса, покрај некадашње отоке Дрине, нагиб ка западу.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Арсић 2007: 90, бр. 111.

БОГАТИЋ (Богатић)

389. Кућиште, Богатић, Богатић

83 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Васић 1985: 138, бр. 93; Арсић 2007: 89, бр. 93.

390. Мунићевка, Богатић, Богатић

83 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, десна обала Жураве, нагиб ка СИ.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 89, бр. 92.

391. Грабље, Богатић, Богатић

84 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, лева обала Жураве, нагиб ка ЈИ.

Опис: На простору 200 x 200 м налазиле су се веће количине римских опека, имбрекса и керамике. (П 3-4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1975: 164; Васић 1985: 139, бр. 119; Арсић 2007: 89, бр. 90.

392. Стаменића брдо, Богатић, Богатић

86 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини 200 x 200 м налазе се у великим количинама римски грађевински шут, опека и керамике. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Публиковани налаз III век.

Литература: Vasiljević 1972: 177-178; Васић 1985: 138, бр. 97; Арсић 2007: 89, бр. 89.

Материјал: Ковић 2003: 67, кат. 35.

393. Јабуковац 2, Богатић, Богатић

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II век.

Литература: Vasiljević 1975: 164; Васић 1985: 139, бр. 118; Арсић 2007: 89, бр. 91.

394. Гиговац кућиште, Богатић, Богатић

84 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини од 200 x 200 м налажени су остаци керамике, опеке и грађевинског шута римске провинијенције. (II 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 177; Васић 1985: 138, бр. 91; Арсић 2007: 89, бр. 88.

БАДОВИНЦИ (Богатић)

395. Брестине, Бадовинци, Богатић

90 мнв (427-2-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Уз кружно узвишење у равници.

Опис: Налази римске керамике, опеке и грађевинског шута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 179; Васић 1985: 138, бр. 108; Арсић 2007: 87, бр. 77.

Напомена: Неолит.

396. Росића шор 2, Бадовинци, Богатић

90 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Земљана греда у равници.

Опис: П 0.4ха

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 88, бр. 78.

397. Росића шор, Бадовинци, Богатић

90 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Чести налази римске керамике и опеке, забележени ранији налази темеља неке грађевине, фрескоосликаног малтера и мозаика. (П 4ха)

Извор: Реогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 179; Васић 1985: 138, бр. 94; Арсић 2007: 88, бр. 76.

398. Терарида Мађаревац, Бадовинци, Богатић⁸⁶⁸

90 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета у равници.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и грађевинског шута. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (публикована копча је IV век)

Литература: Vasiljević 1972: 179; Васић 1985: 138, бр. 109; Арсић 2007: 88, бр. 79.

Материјал: Ковић 2009: 27, кат 7 (копча, IV век).

КЛЕЊЕ (Богатић)

399. Авлије, Клење, Богатић

85 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика (сл. 34).

⁸⁶⁸ Код Василјевића назване Терамидине.

Позиција: Благо узвишење у равници.

Опис: Током четворогодишњих ископавања истражени су темељи виле рустике грађени од ломљеног камена и облутака везаних кречним малтером, ширине 0.5м. Истражена површина објекта са две апсидалне просторије и једним правоугаоним анексом, очуваним само у нивоу темеља, износи 22 x 20 м, а уз њега су истражене и две отпадне јаме. Грађевина је, судећи по налазима фрагмената опека, тегула и имбрекса имала чврсту надземну конструкцију. (П 2.5ха)

Извор: Ископавања.

Датовање: III-IV век.

Литература: Ковић 2012; Ковић 2013.

400. Ново село, Клење, Богатић

87 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина (вила рустика).

Позиција: Равница, земљана греда у равници.

Опис: Налази римске керамике, опеке и грађевинског шута.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1975: 165; Васић 1985: 139, бр. 120; Арсић 2007: бр. 101.

401. Плац Мијатовића, Клење, Богатић

84 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 89, бр. 100.

402. Црквине, Клење, Богатић

88 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције, случајни налаз антонинијана Гордијана III и Галијена (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Арсић 2007: 89, бр. 102.

Новац: Петровић 2010: 119 (антонинијани Гордијана III и Галијена).

Напомена: средњи век

ОЧАГЕ (Богатић)

403. Мачковац, Очаге, Богатић

92 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Грета у равници.

Опис: површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1974: 146; Васић 1985: 138, бр. 115; Арсић 2007: бр. 330.

Напомена: Касни средњи век.

404. Брешће, Очаге, Богатић

90 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Грета.

Опис: Приликом обраде земље откривени темељи зграде зидане од римске опеке, површински налази керамике и грађевинског шута. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 181; Васић 1985: 138, бр. 90; Арсић 2007: бр. 331.

ДУБЉЕ (Богатић)

405. Машића шор, Дубље, Богатић

80 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина, остава алата.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције, остава пољопривредног алата.

(П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 174; Васић 1985: 138, бр. 113; Арсић 2007: бр. 98.

406. Раскршће, Дубље, Богатић

84 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римских опека, керамике, новца IV века и људских костију. (П 8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 139; Васић 1985: бр. 87; Арсић 2007: бр. 99.

Новац: Петровић 2010: 118.

БЕЛОТИЋ (Богатић)

407. Радован кула, Белотић, Богатић

85 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и другог, приликом копања темеља налази су могли да буду праћени до дубине од 2.5 м. (П 3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: 457-458, бр. 366; Арсић 2007: 88, бр. 86.

408. Село, Белотић, Богатић⁸⁶⁹

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римског новца, грнчарије и другог (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: 458, бр. 367; Васић 1985: бр. 92; Арсић 2007: бр. 87.

ШАБАЦ

ДРЕНОВАЦ (Шабач)

409. Обала Битве, Дреновац, Шабач

80 мнв (428-1-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Приликом скидања обале (на месту где пут из Шеварица избија на Битву) откривено је 11 гробница зиданих опеком на две воде. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1980: 205; Васић 1985: 138, бр. 80; Арсић 2007: бр. 132.

410. Бабињска греда, Дреновац, Шабач⁸⁷⁰

79 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насебина, некропола.

Позиција: Греда.

Опис: Пронађени остаци римске грађевине, база стуба у НМ Шабач, изораване и озидане гробнице, случајни налази новца Гордијана III, Аурелијана, Проба. (П 0.5 ха)

⁸⁶⁹ Васиљевић наводи назив локалитета Раповица.

⁸⁷⁰ Код Васиљевића 1967 назив је Зидине.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III (копча) - IV век.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 136; Васић 1985: бр. 22; Арсић 2007: бр. 133;

Материјал: Ковић 2006: 47, бр 10, 49 бр. 16, 17 (бронзано прстење); Ковић 2009: 26, кат. 2 (бронз. копча); Ковић 2011: 22, бр. 1 (икона подунавских коњаника)

Новац: Петровић 2010: 118.

411. Утома, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета у мочварном терену (север-југ).

Опис: Површински налази римске опеке и керамике. (II 0.4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 186; Васић 1985: 137, бр. 89; Арсић 2007: бр. 126.

412. Синђилат, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета у мочварном терену (север-југ).

Опис: Површински налази римске опеке и керамике. (II 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 186; Васић 1985: 137, бр. 34; Арсић 2007: бр. 125.

413. Савска улица 7, Дреновац, Шабац

78 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и шута, случајно откривена и гробница од опека на две воде. (II 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1980: 205; Васић 1985: 138, бр. 78; Арсић 2007: бр. 130.

414. Јазбине, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 91, бр.134.

415. Селиште-Просје, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на обали баре Каловице.

Опис: На простору 200 x 200 м, остаци римског објекта. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 137; Васић 1985: 138, бр. 61; Арсић 2007: бр. 128.

416. Липа-Кућиште, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда између две баре.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке, шута, новца и другог. (П 1 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век (новац Констанција, копча)

Литература: Vasiljević 1980: 205; Васић 1985: 138, бр. 79; Арсић 2007: бр. 131.

Материјал: Ковић 2009: 27, кат. 5 (бронзана копча).

417. Кућиште, Дреновац, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда у мочварном терену.

Опис: Површински налази кућног лепа, римске керамике, опеке, грађевинског шута, новца (Констанције II). (II 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Друга половина IV века.

Литература: Vasiljević 1972: 186; Васић 1985: 129, 137, бр. 35; Арсић 2007: бр. 127.

Материјал: Ковић 2009: 27, кат. 5.

Новац: Петровић 2010: 117.

418. Орашће, Дреновац, Шабац

79 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, греда опкољена баром.

Опис: Интензивни остаци римског грађевинског шута и керамике. (II 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 137; Васић 1985: 138, бр. 65; Арсић 2007: бр. 129;

Напомена: Средњи век.

МАЧВАНСКИ ПРИЧИНОВИЋ (Шабац)

419. Каменица, Мачвански Причиновић, Шабац

81 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда у мочварном терену.

Опис: За време првог светског рата, приликом копања ровова, наишло се на темеље неке зграде; 1970-их површински налази римске керамике и мање количине шута. (II 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 186; Арсић 2007: 91, бр. 135.

420. Церик, Мачвански Причиновић, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насебина.⁸⁷¹

Позиција: Греда.

Опис: На површини 1000 x 500 м налази римске опеке, имбрекса, керамике (има и тера сигилате). (П 50ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-III⁸⁷² и IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 142; Васић 1985: 129, бр. 43; Арсић 2007: бр. 136.

421. Обала Саве, Мачвански Причиновић, Шабац

78 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса, обала Саве.

Опис: Ровршински налази материјала римске провенијенције, налаз неколико римских копаља. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 142; Васић 1985: 138, бр. 64; Арсић 2007: бр. 137.

Напомена: Касни средњи век.

ТАБАНОВИЋ (Шабац)

422. Поповача у Гају, Табановић, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насебина.

⁸⁷¹ Имајући у виду наводе о налазима крстастих фибула, на основу којих М Васиљевић одређује локалитет у IV век (Vasiljević 1973: 142), треба размислити и о могућности да се ради о некрополи у склопу локалитета који би припадали овом великом насељу.

⁸⁷² Судаћи по цртежу налаза тера сигилате код Vasiljević 1973: Т. LXXXII/1.

Позиција: Греда.

Опис: Ровршински налази римске провенијенције, налаз оловне иконе подунавских коњаника. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Друга половина III – почетак IV века.

Литература: Васић 1985: 137, бр. 16; Арсић 2007: 92, бр. 139.

Материјал: Ковић 2000: 38-39 (икона подунавских коњаника).

423. Самуиловача, Табановић, Шабац⁸⁷³

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, са обе стране реке Јереза.

Опис: на простору 800 x 500 м обилни налази римске керамике, опеке, грађевинског шута и другог (П 4-40 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Vasiljević 1975: 167; Васић 1985: 138, бр. 71; Арсић 2007: бр. 138.

Материјал: Ковић 2006: 49, бр. 19 (бронзана наруквица IV век).

Напомена: Неолит.

424. Толић, Табановић, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда над мочварним тереном.

Опис: На великој површини бројни налази римске керамике, опеке и грађевинског шута. На површини су се јасно учавали обриси темеља зграда. (П 1 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Публиковани налаз III век.

Литература: Vasiljević 1972: 185; Васић 1985: 137, бр. 31; Арсић 2007: бр. 140.

Материјал: Ковић 2003: 65, кат. 26.

Напомена: Бронзано доба.

⁸⁷³ Са непознатог локалитета у околини Табановића потиче статуета Јупитера датована у II век (Tadin 1979: 9, сл. 2).

ШТИТАР (Шабац)

425. Јасеновица, Штитар, Шабац

81 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика и припадајућа некропола.

Позиција: Прва речна тераса, десна обала Јасеновице.

Опис: На простору 400 x 250 м налажене су веће количине римске керамике и грађевинског шута, а на неколико места били су видљиви и трагови темеља зграда, откривени су и скелетни гробови, један са гривном са змијским главама.⁸⁷⁴ Ископавањима 1979. године откривена је источна половина главне стамбене зграде са темељима рађених од ломљеног камена и ломљених опека уливених у малтер. Зграда је била правоугаоног облика, истражене су три просторије од којих је једна имала малу апсиду. На североисточном углу грађевина је имала петоугаону просторију која излази из равни фасада виле. М. Васић је проценио да она несумњиво припада вилама са избаченим кулама (Eckrisalit), које су познате у Панонији у IV веку. У два просторијама налазило се отворено огњиште. Нешто даље су власници имања пронашли и осам гробова са материјалом који се датује у IV век. Претпоставка је да је зграда страдала у пожару у другој половини IV века.⁸⁷⁵ Уз главну зграду откривена су и мања станишта – колибе у којима су могли да станују најамници.⁸⁷⁶ (П 10ха)

Извор: Ископавање, рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 154-155; Васић 1985: 128, бр. 39.

Материјал: Ковић 2003: 70, кат. 61; Ковић 2006: 50, бр. 20 (бронзана наруквица).

426. Грмик, Штитар, Шабац (нема на карти, 82)

80 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина, Викус (?)

Позиција: прва речна тераса

⁸⁷⁴ Обратити пажњу на овај локалитет као и Грмик у истом селу. Арсић није посветио довољно пажње наведеним великим површинама код Васиљевића.

⁸⁷⁵ Васић 1985: 128

⁸⁷⁶ Васић 1985: 127. Упоредити и са ситуацијом на локалитету Кусање у Свилеуви (519а) где је забележена слична ситуација, али неколико деценија раније.

Опис: правцем север-југ локалитет има дужину 600, а правцем исток запад 300-500 м. На том простору били су обилни налази римске керамике, грађевинског материјала, новца IV века и другог. Раније су ископавани и темељи зграда (П 20ха, Арсић 1ха!!!)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 154; Васић 1985: 129, 137, бр. 41; Арсић 2007: 104, бр. 356; Петровић 2010: 129.

Змињак (Шабац)

427. Сибинско поље, Змињак, Шабац

87 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини 200 x 200 м налази римске керамике, опеке, имбрекса и грађевинског шута. (П 3-4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1975: 166; Васић 1985: 138, бр. 72; Арсић 2007: бр. 358.

428. Пожар, Змињак, Шабац

87 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насебина, траса пута?

Позиција: Равница

Опис: На простору 500 x120 м површински налази римске керамике, опеке и другог, видљиви су били и трагови планума неког старог пута, случајни налази новца Хадријана и Трајана. (П 6ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II век.

Литература: Васиљевић 1969: 459, бр. 376; Васић 1985: 137, бр. 28; Арсић 2007: 104, бр. 357.

Новац: Петровић 2010: 118.

429. Врановача 2, Змињак, Шабац

87 мнв (427-2-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: На површини од 200 x 200 м налажене су веће количине римске керамике и грађевинског шута. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1975: 166; Васић 1985: 138, бр. 70; Арсић 2007: бр. 359.

СЛЕПЧЕВИЋ (Шабац)

430. Селиште, Слеччевић, Шабац⁸⁷⁷

82 мнв (428-1-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, греда у равници.

Опис: На простору 500 x 300 м изораване су веће количине римске керамике, опеке, имбрекса, малтера, новца и другог. (П 15ха, ро Арсићу 8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: материјал II до IV века.

Литература: Vasiljević 1973: 151; Васић 1985: 137, бр. 44; Арсић 2007: бр. 150.

Материјал: Ковић 2003: 68, кат. 43, 69, кат. 49; Ковић 2011: бр. 3 (икона подунавских коњаника)

МАЈУР (Шабац)

431. Тоболац, Мајур, Шабац

81 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

⁸⁷⁷ Познат још и под називима Митров Гај или Мраморје.

Позиција: Увала.

Опис: На површини 200 x 200 м површински налази римског новца, керамике, опека, имбрекса и другог. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II век.

Литература: Vasiljević 1973: 140; Васић 1985: 138, бр. 59; Арсић 2007: бр. 187.

Напомена: Неолит.

432. Липик, Мајур, Шабач

81 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, са југа омеђен баром.

Опис: Површински налази римске керамике и грађевинског шута. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 140-141; Васић 1985: 137, бр. 40; Арсић 2007: бр. 188.

433. Дуга бара (потес Магазиновача), Мајур, Шабач⁸⁷⁸

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, обала Дуге баре.

Опис: На површини 200 x 200 м нађено је, у већим количинама, римске керамике, новца и грађевинског шута. У средини тог простора уочени су остаци темеља зграде димензија 50 x 50 м, озидани опеком. (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 141; Васић 1985: 137, бр. 32; Арсић 2007: бр. 189.

434. Китог-Градина, Мајур, Шабач

80 мнв (428-1-4)

⁸⁷⁸ Васиљевић овај локалитет наводи под именом Магазиновача.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римских опека, керамике и новца (од А. Пија до С. Севера). (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-III век.

Литература: Vasiljević 1967: бр. 156; Васић 1985: бр. 17; Арсић 2007: бр. 190.

Новац: Петровић 2010: 120.

ШАБАЦ (Шабац)

435. Триангл (Детелина), Шабац, Шабац

80 мнв (428-1-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: У усеку пруге констатован је римски културни слој дебљине 0.5 – 1,5 м, налази опеке, тегула и керамике. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Археолошки споменици 1953: 18; Vasiljević 1967: 144, бр. 204; Васић 1985: 137, бр. 7; Арсић 2007: 95, бр. 191.

436. Стари град, Шабац, Шабац

84 мнв (428-1-4)

Врста: Налази у секундарном контексту.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Случајни налази римског новца IV века. (П 0.3ха)

Извор: Случајни налази.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1967: 145, бр. 206; Арсић 2007: 95, бр. 199.

437. Алфировица, Шабац, Шабац

91 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провинијенције- (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasljević 1973: 152; Васић 1985: 137, бр. 47; Арсић 2007: 95, бр. 193.

438. Цаминовача, Шабац, Шабац

81 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: На простору 300 x 250 м површински налази керамике, имбрекса, опеке и другог. (П 7.5ха, Арсић 6ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 152; Васић 1985: 137, бр. 46; Арсић 2007: бр. 192.

Напомена: неолит

439. Забран Бугарчића, Шабац, Шабац

80 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Констатовани остаци римске грађевине, чести налази новца III-IV века. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 142; Васић 1985: бр. 14; Арсић 2007: бр. 196.

Материјал: Ковић 2006: 47, бр. 8.

Новац: Петровић 2010: 118; (Проб, Галијен (аурелијани), Лициније, Константин, Констанс, Валенс).

440. Шљункара Думача, Шабац, Шабац

77 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази материјала римске провенијенције, приликом вађења шљунка избагеровани римски питоси и штитови. (П 6ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век (по Арсићу), налази материјала III-IV века.

Литература: Археолошки споменици 1953: 18; Васиљевић 1967: 138, бр. 141;

Васић 1985: 137, бр. 5; Арсић 2007: 95, бр. 194.

Материјал: Ковић 2009: 26, кат. 4 (копча).

Напомена: Неолит, старчевачка култура.

441. Савски потес, Шабац, Шабац

80 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: На површини од 200 x 200 м налазили су се остаци римске керамике, грађевинског шута, новца и другог, 1960-их у профилу обале је било видљиво и неколико озиданих римских гробница (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век (Арсић), крај III и IV век судећи по опису по гробница.

Литература: Vasiljević 1973: 144; Васић 1985: 137, бр. 8; Арсић 2007: 95, бр. 195.

ПРЊАВОР (Шабац)

442. Горње поље, Прњавор, Шабац

95 мнв (427-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 92, бр. 144.

443. Орнице, Прњавор, Шабац

94 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина и припадајућа некропола.

Позиција: Равница.

Опис: На површини од 200 x 200 м налази римске керамике, грађевинског шута и другог. Приликом орања, 1960. године, уништена је једна озидана гробница на свод (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Крај III-IV.

Литература: Vasiljević 1973: 147; Васић 1985: 137, бр. 50; Арсић 2007: бр. 141.

Напомена: Неолит.

444. Село, Прњавор, Шабац

75 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (III-IV век на основу налаза иконе подунавских књаника?)

Литература: Арсић 2007: 92, бр. 143; Крунић 1995 (икона подунавских коњаника).

445. Шевар, Прњавор, Шабац

95 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина, терме.

Позиција: Грета.

Опис: Површински налази римске провенијенције, случајан налаз Галијеновог новца. М. Васић и М. Васиљевић извршили су и сондажна ископавања 1979-1980.

године, и том приликом су открили део објекта, највероватније терми, са остацима суспензуре хипокауста, апсиде калдаријума, као и фрагмената фресака.⁸⁷⁹ (П 5ха)

Извор: Рекогносцирање, ископавање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Vasiljević 1973: 148; Васић 1985: 129, бр. 30; Арсић 2007: бр. 142.

Материјал: Ковић 2006: 50, бр. 22 (бронзана наруквица).⁸⁸⁰

Новац: Петровић 2010: 125.

РИБАРИ (Шабац)

446. Бећировача, Рибари, Шабац (није означен, 92)

90 (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика

Позиција: равница, нешто уздигнутији терен од околног

Опис: на простору 200 x 200 м изораване су веће количине римске керамике, новца, грађевинског шута и другог (4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 149; Васић 1985: 137, бр. 56; Арсић 2007: бр. 145.

447. Село, Рибари, Шабац

94 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 92, бр. 147.

448. Вранића бара, Рибари, Шабац

93 мнв (427-4-2)

⁸⁷⁹ М. Васић овај локалитет назива Штитар у Прњавору.

⁸⁸⁰ Г. Ковић овај локалитет назива Црквина.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, на северном ободу баре (окренут ка југу).

Опис: На простору 300 x 300 м обилни налази римске керамике, имбрекса, опеке, новца; били су видљиви и темељи зграде озидане римском опеком (П 5ха-Арсих, 9ха-Васиљевић)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 149; Васић 1985: 137, бр. 57; Арсић 2007: бр. 146.

ПЕТЛОВАЧА (Шабач)

449. Село, Петловача, Шабач

95 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: Греда.

Опис: Површински налази римске провенијенције, случајни налаз оставе новца. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: крај III, почетак IV века.

Литература: Vasiljević 1967: 142, бр. 180; Васић 1985: 128, 137, бр. 21; Арсић 2007: 92, бр. 148.

Новац: Васић 1985: 128 нап. 49; Петровић 2010: 125 (остава III-IV век, 1180 ком).

450. Жујача, Петловача, Шабач

89 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница.

Опис: Интензивни површински налази римске керамике (грубих и већих судова-питоса), опеке, металних налаза и другог. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1967: 142, бр. 181; Арсић 2007: 92, бр. 149.

БОГОСАВАЦ (Шабац)

451. Окно, Богосавац, Шабац

87 мнв (428-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: На простору 500 x 200 м налази римске керамике, опеке и другог (П 6-10ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: На основу публикованог материјала II-III век, IV век.

Литература: Vasiljević 1976: 174; Арсић 2007: 92, бр. 151.

Материјал: Ковић 2003: 65, кат. 27; 73, кат. 76, 78.

Напомена: Неолит.

МИШАР (Шабац)

452. Ђерамидиште, Мишар, Шабац

80 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (опеке, тегуле, керамика), откривени темељи мање грађевине са апсидом, оријентације исток-запад, у близини забележени и случајни налази зиданих гробница (П 5ха).

Извор: Рекогносцирање, ископавање.

Датовање: IV век.

Литература: Археолошки споменици 1953: 18; Васиљевић 1967: 141, бр. 170, 171, 172; Васић 1985: 137, бр. 6; Арсић 2007: 195, бр. 197.

Материјал: Ковић 2004: 14, кат. 14; Ковић 2006: 49, бр. 18 (бронзана наруквица); Ковић 2009: 27, кат. 7, 28, кат. 9 (бронзане копча).

453. Башчине, Мишар, Шабац

90 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 95, бр. 198.

МРЂЕНОВАЦ (Шабац)

454. Добрава, Мрђеновац, Шабац

78 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Равница, ушће Добраве у Саву.

Опис: Површински налази римске провенијенције, грађевинског шута и керамике, налаз крстасте фибуле (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Гарашанин 1951: 196; Васиљевић 1967: 142; Vasiljević 1973: 144; Васић 1985: 129-130, 137, бр. 20; Арсић 2007: 94, бр. 181.

455. Обала Саве, Мрђеновац, Шабац

75 мнв (428-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Случајни налази римског копља и стрелице (П 1ха),

Извор: Случајни налаз.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: 142, бр. 175; Васић 1985: 138, бр. 75; Арсић 2007: 94, бр. 180.

ОРАШАЦ (Шабац)

456. Добрава, Орашац, Шабач⁸⁸¹

75 мнв (428-4-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Равница.

Опис: Случајни налаз три зидане гробнице са кровом на две воде, налази новца III и IV века, налаз оловне иконе подунавских коњаника (П 0.4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Vasiljević 1967: бр. 179; Васић 1985: бр. 53; Арсић 2007: 94, бр. 179.

Материјал: Поповић И. 1988а: 41, бр. 4 (мотика пронађена поред гробнице); Ковић 2000: 42 (икона подунавских коњаника нађена је у зиданој гробници).

Новац: Петровић 2010: 125 (Постум, К. Готски, Крисп, Константин I, Валенс).

457. Улице, Орашац, Шабач

77 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази римске провенијенције, налази фибула I века (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I и III-IV век.

Литература: Васић 1985: 137, бр. 37; Арсић 2007: 94, бр. 178.

Материјал: Ковић 2003: 62, кат. 3, 63, кат. 7, 66, кат. 32; 69, кат. 54; 70, кат. 55; 71, кат. 65; Ковић 2004: 13, кат. 3; 14, кат. 15.

ГОРЊА ВРАЊСКА (Шабач)

458. Јусуповац, Горња Врањска, Шабач

100 мнв (428-3-2)

Врста: Неодређено.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Случајни налази римског новца (остава?).

⁸⁸¹ Код Васиљевића 1967 назив локалитета је Деонице.

Извор: Рекогносцирање, случајни налази.

Датовање: III век (новац Проба и Трајана Деција)

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 18; Васиљевић 1967: 137, бр. 120, 121 и 122; Васић 1985: 137, бр. 1; Арсић 2007: 94, бр. 172.

Новац: Петровић 2010: 114 (20 антонинијана Проба, ауреус Трајана Деција).

МАЛА ВРАЊСКА (Шабач)

459. Врбовац, Мала Врањска, Шабач

101 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 94, бр. 175.

Напомена: Неолит.

460. Башчине у Просинама, Мала Врањска, Шабач

100 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, брежуљак изнад потока са заравњеним платоом на врху.

Опис: Површински налази римске провенијенције, тегуле, опеке, керамика (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Публикован је материјал III века.

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 18; Vasiljević 1967: 140, бр 158; Васић 1985: 137, бр. 10; Арсић 2007: 94, бр. 176.

Материјал: Церовић 2000: 24-26; Ковић 2003: 69, кат. 51.

461. Липовица, Мала Врањска, Шабач

100 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: На средини благе косе на другој речној тераси.

Опис: Површински налази римске опеке и шута, случајан налаз гробнице озидане на свод, изоравани темељи зграде озидане опеком. (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 187; Васић 1985: 137, бр. 33; Арсић 2007: бр. 174.

Напомена: Неолит.

462. Густа међа, Мала Врањска, Шабац

105 мнв (428-2-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 94, бр. 177.

КОРМАН (Шабац)

463. Трново Поље, Корман, Шабац

90 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, елипсоидно узвишење у водоплавној речној долини Добраве.

Опис: На површини од 200 x 150 м земљаног тела елипсоидног облика налазили су се остаци керамике, грађевинског шута и другог (П 3.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-III век (по материјалу код Vasiljević 1973).

Литература: Vasiljević 1973: 138, Т. LXXXII, 2 и 8; Васић 1985: 137, бр. 52; Арсић 2007: 94, бр. 183.

ЖАБАР (Шабац)

464. Салаш, Жабар, Шабац

95 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на завршетку благе косе окренуте ка југу, изнад потока Којића.

Опис: На површини 150 x 300 м остаци римске керамике, нова, грађевинског шута и осталог (П 4.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 138; Васић 1985: 137, бр. 51; Арсић 2007: бр. 184.

МИОКУС (Шабац)

465. Јазбине, Миокус, Шабац

78 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: Равница.

Опис: Површински налази већих количина римске опеке, керамике и шута; налаз растурене оставе новца из друге половине IV века (Константин I - Валенс) (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 188; Васић 1985: 129, бр. 19; Арсић 2007: бр. 185.

Новац: Бенџаревић 2005: 559; Петровић 2010: 123.

ПРЕДВОРИЦА (Шабац)

466. Шећеровац, Предворица, Шабац

104 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске керамике и опека (П 0.4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: бр. 381; Васић 1985: бр. 25; Арсић 2007: бр. 182.

ПЕТКОВИЦА (Шабац)

467. Немирна крушка, Петковица, Шабац

200 мнв (427-4-2)

Врста: Инфраструктура, рудник гвожђа.

Позиција: Увала, нагиб ка северу.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 92, бр. 155.

ЛИПОЛИСТ (Шабац)

468. Растица, Липолист, Шабац

90 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, десна обала реке Јерез.

Опис: Површински налази римске керамике и грађевинског шута, често изоравани темељи зграда (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1976: 172; Васић 1985: 138, бр. 74; Арсић 2007: бр. 153.

469. Бабојевић, Липолист, Шабац

90 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на неколико паралелних земљаних греда, на десној обали реке Језез.

Опис: На простору 700 x 500 м нађени су остаци римске керамике, опека, имбрекса, новца, малтера и другог. По предању се на овоме месту налазила римска варош, и ту су била закопана кола пуна блага.⁸⁸² (П 35ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (судећи по поменутом налазу денара, II-III век су сасвим извесни)

Литература: Vasiljević 1973: 140; Васић 1985: 137, бр. 58; Арсић 2007: бр. 154.

Напомена: Неолит, касни средњи век.

ДОБРИЋ ПОЦЕРСКИ (Шабач)

470. Лабудова бара, Добрић Поцерски, Шабач

87 мнв (428-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Греда.

Опис: На обали Лабудове баре, на површини 150 x 100 м, остаци грађевинског шута и керамике. (П 1.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 137; Васић 1985: 137, бр. 45; Арсић 2007: бр. 152.

БЕЛА РЕКА (Шабач)

471. Осоје, Бела река, Шабач

135 мнв (427-4-2)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Прва речна тераса изнад Беле реке, падина, нагиб ка ЈИ.

Опис: Површински налази римске опеке и керамике (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

⁸⁸² Почетком XXI века у близини овога локалитета дивљи копачи су уистину и пронашли оставу од 120.000 денара, која је илегалним путевима изнета из Србије. То сам сазнао из два потпуно независна извора.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: бр. 365; Васић 1985: бр. 29; Арсић 2007: бр. 156.

472. Црквине, Бела река, Шабац

160 мнв (427-4-2)

Врста: Остава, вила рустика.

Позиција: Падина брда, нагиб ка СЗ.

Опис: Остава новца, посуђа и накита.

Извор: Случајан налаз оставе сребрног новца, накита и посуђа. У близини места налаза оставе констатовани су остаци опредељени као вила рустика.

Датовање: II век.

Литература: Vasiljević 1976: 173; Васић 1985: 137, бр. 3; Арсић 2007: 93, бр. 157.

Материјал: Поповић, Борић-Брешковић 1994 (остава новца и сребрних предмета, новац у распону од 32. године п.н.е. до 182. године).

ВАРНА (Шабац)

473. Турске башче, Варна, Шабац

110 мнв (428-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, лева обала Думаче, падина се спушта у правцу југа.

Опис: Површински налази римске провинијенције (II 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Vasiljević 1974: 145; Васић 1985: 138, бр. 68; Арсић 2007: бр. 171.

Материјал: Ковић 2003: 65, кат. 22.

Напомена: Неолит.

ДЕСИЋ (Шабац)

474. Кућине, Десић, Шабац

220 мнв (428-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римских опека, за које М. Васиљевић наводи да су поседовале жигове и знакове, али не спомиње које и какве, керамике и камених округлих жрвњева (П 0.3ха?)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: бр. 370, 371; Васић 1985: бр. 27; Арсић 2007: бр. 158.

475. Рупље, Десић, Шабац

200 мнв (428-3-3)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: прва речна тераса

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха), случајни налаз оставе 550 комада римског новца IV века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век (најмлађи у остави новац Валентинијана I)

Литература: Васиљевић 1967: бр. 133; Васић 1985: бр. 49; Арсић 2007: бр. 159.

Новац: Марић 1956: 180 (остава од 550 новчића).

Грушић (Шабац)

476. Шипуровача, Грушић, Шабац

180 мнв (428-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске керамике и грађевинског шута, статуета Меркура. (П 0,4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век (Церовић – I век?)

Литература: Арсић 2007: 94, бр. 169;

Материјал: Церовић 2000: 21-24 (статуета Меркура).

СИНОШЕВИЋ (Шабац)

477. Ђенадило, Синошевић, Шабац⁸⁸³

110 мнв (428-3-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске опеке на простору 50 x 50 м (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арх. споменици 1953: 18; Vasiljević 1967: бр. 195; Арсић 2007: бр. 168.

ЗАБЛАЋЕ (Шабац)

478. Остињак, Заблаће, Шабац⁸⁸⁴

125 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насебина и некропола.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Уништено је 9 озиданих гробница од опеке са кровом на две воде, у непосредној близини евидентирани су и остаци темеља грађевине (П 1.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Vasiljević 1967: 136, 143; Васић 1985: бр. 12; Арсић 2007: бр. 186.

МИЛОШЕВАЦ (Шабац)

479. Село (Крчевине), Милошевац, Шабац

230 мнв (428-3-3)

Врста: Рурална насебина, хореум.

Позиција: Прва речна тераса, изнад састава две реке а испод једне главице.

⁸⁸³ У Археолошки споменици 1953: 18, локалитет је назван Обала Добраве.

⁸⁸⁴ Код Арсића назив је Орловац.

Опис: Приликом радова у винограду ископани су темељи неке зграде зидани великом танком опеком у малтеру, а у једном њиховом делу биле су веће количине изгореле пшенице (П 0.25ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1973: 143; Васић 1985: 137, бр. 48; Арсић 2007: бр. 161.

Напомена: Неолит.

480. Коњуша, Милошевац, Шабац

430 мнв (428-3-3)

Врста: Војна инфраструктура.

Позиција: Врх брда.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV-V век.

Литература: Васић 1985: 137, бр. 24; Арсић 2007: 93, бр. 102.

Напомена: Гвоздено доба, кружне основе, видљивост само према Шапцу.

НАКУЧАНИ (Шабац)

481. Кућерине, Накучани, Шабац

140 мнв (428-3-4)

Врста: Рурална насебина и некропола.

Позиција: Обала Добраве, друга речна тераса.

Опис: Изораване су гробнице са скелетима (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 176; Васић 1985: бр. 15; Арсић 2007: бр. 165.

482. Вићиновац, Накучани, Шабац

110 мнв (428-3-4)

Врста: Рурална насебина, остава новца(?).

Позиција: Прва речна тераса, обала Добраве.

Опис: Случајан налаз солида Валентинијана I, Валенса и Грацијана (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1969: бр. 380; Васић 1985: 137, бр. 26; Арсић 2007: бр. 166.

483. Градина-Косаревац, Накучани, Шабац

160 мнв (428-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: врх брда

Опис: Налази зиданих гробница са кровом на две воде (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 167; Васић 1985: бр. 55; Арсић 2007: бр. 167.

РУМСКА (Шабац)

484. Сребрне рупе, Румска, Шабац

350 мнв (428-3-3)

Врста: Инфраструктура, рудник олова и сребра.

Позиција: Увала.

Опис: Рудник олова и сребра који је коришћен у антици и средњем веку.

Извор: Реогнсоцирање.

Датовање: нп

Литература: Simić 1951: 303; Vasiljević 1973: 150; Васић 1985: 137, бр. 54; Арсић 2007: 94, бр. 170.

ВЛАДИМИРЦИ

ТРБУШАЦ (Владимирци)

485. Урвача, Трбушац, Владимирци

120 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на благој коси која се спушта ка потоку.

Опис: На површини 200 x 200 м мноштво керамике, опеке и шута (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 171; Васић 1985: 139, бр. 165; Арсић 2007: бр. 206.

ДРАГОЈЕВАЦ (Владимирци)

486. Брод-Славотин, Драгојевац, Владимирци

120 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке, камених споменика и новца (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Друга половина IV века.

Литература: Васиљевић 1967: бр. 134; Васић 1985: 139, бр. 161; Арсић 2007: бр. 205.

Новац: Петровић 2010: 117.

ВУКОШИЋ (Владимирци)

487. Црквине, Вукошић, Владимирци

110 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, пад ка ЈЗ, тј. ка Вишњевој реци.

Опис: Површински налази шута и атипичне керамике на површини 200 x 200 м (4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 172; Васић 1985: 140, бр. 178; Арсић 2007: бр. 225.

488. Кленовац, Вукошић, Владимирци

120 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, на падини оријентисаној ка југу која се спушта ка Црвеном потоку.

Опис: Површински налази типичне римске керамике (нарочито питоса), опека и грађевинског шута на површини 300 x 200 м (П 6ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 172; Васић 1985: 140, бр. 177; Арсић 2007: бр. 226.

СКУПЉЕН (Владимирци)

489. Змајевац, Скупљен, Владимирци

110 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Прва речна тераса речице Змајевац, на коси која се благо спушта ка југу.

Опис: На површини 500 x 200 м налажени су бројни остаци римске керамике, грађевинског шута, целих опека и другог. Забележени су и налази зиданих гробница. (П 8-10ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Од краја III века (по опису гробова).

Литература: Vasiljević 1972: 170; Васић 1985: 139, бр. 168; Арсић 2007: 207.

ЗВЕЗД (Владимирци)

490. Присеке, Звезд, Владимирци

160 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и грађевинског шута (П 0,3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 171; Васић 1985: 139, бр. 166; Арсић 2007: бр. 208.

491. Вровине, Звезд, Владимирци

180 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насебина са некрополом.

Позиција: Блага коса која се од врха брда у правцу југа спушта у Воденички поток.

Опис: Површински налази римске провенијенције, случајни налаз мањег озиданог гроба (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Vasiljević 1974: 146; Васић 1985: 140, бр. 181; Арсић 2007: бр. 209.

ПРОВО (Владимирци)

492. Црквине, Прово, Владимирци

74 мнв (428-4-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази керамике, опеке и шута (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 169; Васић 1985: 139, бр. 162; Арсић 2007: бр. 202.

Напомена: Неолит.

493. Селиште – Доњи Чагаљ, Прово, Владимирци

90 мнв (428-4-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Падина речне терасе која се спушта ка Сави.

Опис: На већем пространству забележени су површински налази керамике, опеке, лепа и другог (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Публиковани налаз је из III века.

Литература: Vasiljević 1972: 169; Васић 1985: 139, бр. 163; Арсић 2007: бр. 203.

Материјал: Ковић 2003: 65, кат. 25.

Напомена: Неолит, латен, византија, средњи век.

494. Велике њиве, Прово, Владимирци

140 мнв (428-4-2)

Врста: Рурална насебина (?)

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Чести налази римског новца приликом орања (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 170; Васић 1985: 139, бр. 164; Арсић 2007: бр. 204.

ЛОЈАНИЦЕ (Владимирци)

495. Мујиновача, Лојанице, Владимирци

100 мнв (428-3-2)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: На простору 20 x 20 м изораване су римске опеке (П 0.4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1969: бр. 378; Васић 1985: бр. 176; Арсић 2007: бр. 227.

МЕХОВИНЕ (Владимирци)

496. Врачевац, Меховине, Владимирци

100 мнв (428-4-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције, остава новца I-III века.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Средина II до прве половине III века.

Литература: *Археолошка налазишта* 1951: 195; *Археолошки споменици* 1953: 17;

Васиљевић 1967: бр. 165 и 166; Васић 1985: 128, 139, бр. 158; Арсић 2007: бр. 224.

Новац: Вогић-Бреšković, *Vojvoda* 2012 (остава је иницијално садржала око 2000 комада, а у данас сачуваном делу оставе (489 ком) налазе се ковања у распону од Нерона до Маскимина Трачанина).

ВЛАДИМИРЦИ (Владимирци)

497. Владимирци, Владимирци, Владимирци

100 мнв (428-4-3)

Врста: Остава новца.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Случајни налаз оставе новца..

Извор: Случајни налаз.

Датовање: III век.

Литература: Арсић 2007: 97, бр.223.

Новац: Црнобрња Н. 2005 (остава антонинијана, најмлађи примерак Аурелијана).

ЈАЛОВИК (Владимирци)

498. Точкова јаруга, Јаловик, Владимирци

150 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина брда, последња коса планине Влашић.

Опис: Површински налази римске керамике и опека.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век*

Литература: Vasiljević 1980: 212; Васић 1985: 140, бр. 184.

499. Стојаковац, Јаловик, Владимирци

180 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Археолошки споменици 1953: 17; Vasiljević 1980: 212; Васић 1985: 139, бр. 159; Арсић 2007: 97, бр. 220.

500. Мисија, Јаловик, Владимирци

140 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: На површини од 2 ха констатовани су интензивни налази керамике, опеке, грађевинског шута и другог. (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (IV век на основу иконе?)

Литература: Vasiljević 1972: 170; Васић 1985: 140, бр. 180; Арсић 2007: бр. 221.

Материјал: Крунић 1995 (икона подунавских коњаника).

501. Лубењак, Крнуле, Владимирци

160 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насебина

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Интензивни површински налази керамике, опеке, шута римске провенијенције на простору 300 x 300 м (П 9 ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 173; Васић 1985: 140, бр. 179; Арсић 2007: бр. 222.

ДЕБРЦ (Владимирци)

502. Градуждине, Дебрц, Владимирци

95 мнв (428-4-2)

Врста: Утврђење (спекулум?), траса пута.

Позиција: Висока десна обала Саве.

Опис: Крајем XIX века Ф. Каниц је на овоме месту забележио постојање остатака неког римског кастела (спекулума?) који је највећим делом већ био одроњен заједно са стрмом обалом Саве. У непосредној близини, на месту мало Дубоко, констатовани су и остаци римског пута.⁸⁸⁵ (П 4ха)

Литература: Каниц 1985: 366; Гарашанин, Гарашанин 1951: 195; Васић 1985: 130, 139, бр. 156; Арсић 2007: 95, бр. 200.

Материјал: иконе подунавских коњаника IV век (Iskra-Janošić 1966: 51, br. 5, 6; Tudor 1969: 70)

503. Виноград Живковића, Дебрц, Владимирци

90 мнв (428-4-2)

Врста: Рурална насебина, вила рустика.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције, налаз оловне иконе Подунавских коњаника (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Археолошки споменици 1953: 17; Васиљевић 1967: 137, бр. 132; Васић 1985: 130, 139, бр. 160; Арсић 2007: 95, бр. 201.

Материјал: Ковић 2004: 13, кат. 1; 14, кат. 7.

НОВО СЕЛО (Владимирци)

504. Грчка бара, Месарци (Ново село), Владимирци

84 мнв (428-4-2)

⁸⁸⁵ Васић 1985: 130.

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, на обали баре.

Опис: Површински налази керамике, опеке, шута и другог (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Материјал III век.

Литература: Vasiljević 1972: 171; Васић 1985: 139, бр. 169; Арсић 2007: бр. 210.

Материјал: Ковић 2003: 67, 36.

Напомена: Неолит и средњи век.

ПЕЈИНОВИЋ (Владимирци)

505. Село, Пејиновић, Владимирци

130 мнв (428-3-4)

Врста: Некропола.

Позиција: Центар села.

Опис: Озидане римске гробнице са људским костима, пронађене приликом риголовања за виноград.

Извор: Случајан налаз.

Датовање: нп (III-IV век, судећи по опису гробница?)

Литература: Vasiljević 1972: 172; Васић 1985: 140, бр. 175.

КАОНА (Владимирци)

506. Прориште, Каона, Владимирци

130 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Речна тераса са падом ка југу.

Опис: На површини 200 x 200 м остаци опеке, керамике и другог материјала римске провенијенције (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 170; Васић 1985: 140, бр. 174; Арсић 2007: бр. 230.

ВЛАСЕНИЦА (Владимирци)

507. Петковац, Власеница, Владимирци

140 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насеобина са некрополом, траса пута.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: У питању је шири простор уз поток Петковац на коме су констатовани остаци већег римског насеља (на основу површинских налаза), трасе римског пута и некрополе наспрам насеља. (П 6-8ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Каниц 1985: 67; *Археолошки споменици* 1953: 17; Васиљевић 1967: 136, бр. 112, 113 и 114; Васић 1985: 139, бр. 157; Арсић 2007: 96, бр. 212.

508. Милиштанска коса, Власеница, Владимирци

110 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина, остава алата.

Позиција: Друга речна тераса, изнад потока.

Опис: Веће количине површинских налаза керамике, опеке и шута, пронађена је и остава пољопривредног алата. Око 300 метара северније од овог локалитета, приликом копања за канал је уништено неколико питоса. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Vasiljević 1972: 169; Васић 1985: 130, бр. 172; Арсић 2007: бр. 213.

Материјал: Поповић И. 1986: 201-20, Т. I (остава алата); Поповић И. 1988: 84, бр. 18 (коса); 101 (раоник); 107, бр. 4-5 (грделница);

509. Куће Дрекића, Власеница, Владимирци

95 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Приликом земљаних радова откривено је неколико питоса, налази се око 300 м северније од локалитета Милиштанска коса, са којим вероватно чини јединствену целину. (П 0.3ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 169; Васић 1985: 139, бр. 173; Арсић 2007: бр. 214.

Крњић (Владимирци)

510. Томићевка, Крњић, Владимирци

145 мнв (428-4-4)

Врста: Неопредељен.

Позиција: Прва речна тераса, изнад потока Плавинца.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0,3 ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Kanitz 1904: 360; Vasiljević 1972: 169; Васић 1985: 139, бр. 154; Арсић 2007: 97, бр. 229.

Јазовник (Владимирци)

511. Пиштала у Шеварицама, Јазовник, Владимирци

175 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Друга речна тераса, на коси која се благо спушта ка потоку Миличинци.

Опис: Површински налази римске провенијенције 200 x 200 м (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 171; Васић 1985: 139, бр. 171; Арсић 2007: бр. 218.

МЕСАРЦИ (Владимирци)

512. Сеири, Месарци, Владимирци

90 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, блага падина у правцу југа ка Месарачкој реци.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1974: 146; Васић 1985: 140, бр. 182; Арсић 2007: бр. 211.

СУВО СЕЛО (ВЛАДИМИРЦИ)

513. Мађарско гробље, Суво Село, Владимирци

120 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина (некропола је изнад).

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 10ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Vasiljević 1972: 171; Васић 1985: 139, бр. 170; Арсић 2007: бр. 215.

Напомена: Винча-Плочник; са друге стране Вукодража је лок. Ђеврића ливаде у Кожуару (бр. 530)

БЕЉИН (ВЛАДИМИРЦИ)

514. Градуштина, Бељин, Владимирци

80 мнв (428-4-2)

Врста: Утврђење (кастел) са припадајућим насељем и некрополом (сл 35/ I, III, б).

Позиција: Десна Обала Саве.

Опис: Локалитет Градуштина у Бељину налази се на левој обали ушћа речице Вукодраж у Саву и на њему је још Каниц забележио постојање римског утврђења димензија 150 x 150 м (сл. 35/I, сл. 36).⁸⁸⁶ Крајем 1960-их мањим ископавањима⁸⁸⁷

⁸⁸⁶ Kanitz 1892: 126, fig. 89

је очишћена североисточна кула, чији је унутрашњи пречник износио 6,5 м, а дебљина 1,2 м, а тада је још увек био видљив и део јужног бедема, очуван у висини од 2 м. Мањим сондажним рекогносцирањем, обављеним 1971. године у унутрашњем простору утврђења, констатовани су позновизантијски и касноантички слој који припада IV веку. Рекогносцирањима је, у профилу обале Саве, утврђено да се темељне зоне касноантичких грађевина налазе изнад хоризонта III века, а испод њега се налазио и познолатенски слој. Југозападно од утврђења, на површини од око 4 ха, налазило се и насеље (сл. 35/III).⁸⁸⁸ Цела површина је местимично покривена покретним налазима римске провенијенције, али се на неколико места издвајају зоне површине 1-2 ара са интензивни траговима шута (малтера, камена, уломака камене архитектонске пластике, тегула опека, имбрекса). Судећи по површинским налазима ови трагови припадају времену не раније од краја III века и настанка утврђења. На месту једне од тих површина, приликом инфраструктурних радова 2012. године је и установљено да су у питању остаци зграда, чији се под налазио на дубини од око 1,2 м, а том приликом је пронађена и опека са натписом Прве Норичке легије.⁸⁸⁹ Међутим, на основу сведочења мештана сазнао сам да су на овом потесу, али ближе Сави, подови римских објеката налажени и на 2,5 метара дубине приликом земљаних радова уз пут Обреновац-Шабац. Питање је да ли се можда ради о старијем хоризонту, који може бити у вези са насељем на Ушћу (лок. бр. 552)?

Датовање: крај III – V век.

Литература: Kanitz 1892: 126, fig. 89; Васић 1985: 131, 139, бр. 155;

Материјал: Поповић И. 1986а: 117, сл. 14 (икона подунавских коњаника); Ковић 2001; Ферјанчић, Пелцер 2006; Ковић 2009: 29, кат. 13, 30, кат. 17, 31, кат. 20 (појасни језичци и оков); Ковић 2011: бр. 2 (икона подунавских коњаника); Ковић 2006: 46, бр. 4, 7 (бронзано прстење).

КОЦЕЉЕВА

⁸⁸⁷ Никада нису публикована, нити се у литератури наводи које године су вршена. На усменој информацији се захваљујем колегама Милоју Васићу и Николи А. Црнобрњи.

⁸⁸⁸ Сгнобрња 2011: 379 fig. 4/I, III.

⁸⁸⁹ То је до сада једина позната опека са жигом јужно од Саве, на простору који разматрамо, видети: Црнобрња, Ратковић 2015.

ДОЊЕ ЦРНИЉЕВО (Коцељева)

515. Ртови (Чардачине), Доње Црниљево, Коцељева⁸⁹⁰

220 мнв (478-1-2)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика – кастел?, остава новца⁸⁹¹

Позиција: Друга речна тераса, падина брда, последња коса планине Влашић. која се спушта са Јанковог виса. Сам локалитет је смештен на малом рту, коју у облику језичка благо пада ка поменутом путу и реци.

Опис: Један од ретких, барем сондажним ископавањима истраживаних локалитета у Мачви, те стога доносим нешто исцрпнији опис: "На њиви су биле видљиве веће зоне тамније боје, док су на површини налажени остаци римске керамике. На једној од ових мрља постављена је археолошка сонда димензија 3 x 3 м. На дубини од 0,40 м. од горње површине појавила се камена калдрма по целој површини сонде. Уклањањем калдрме константован је слој набијене земље дебљине око 10 цм, а испод њега слој песка дебљине око 5 цм. У оба слоја испод калдрме нађено је доста керамичких уломака. Није искључено да су они стављени у супструкцију калдрме као ојачање. У слоју изнад калдрме исто тако су нађени уломци керамике. Из овог се може закључити да се овде ради о дворишту неког пољопривредног имања (*villa rustica*). Непосредно у дворишту виле била је похрањена и једна остава сребрног римског новца пронађена 1978. године на основу које је и ова вила рустика датована у прву половину III века после Христа."⁸⁹² (П 1.1ха)

Извор: Рекогносцирање, случајни налаз, сондажно ископавање.

Датовање: III век (258. година)

Литература: Vasiljević 1980: 211; Васић 1985: 128, 140, бр. 192; Арсић 2007: 87, бр. 58; Живановић 2009: 37-38; Живановић 2011: 80.

Материјал: Vasić 2005 (остава денара и антонинијана, 2495 примерака, најмлађи новац је из 259-260. године).

⁸⁹⁰ Код Живановића (2009: 37) овај локалитет је наведена под називом Чардачине, а код Васиљевића (1979: 211) као Цевановица.

⁸⁹¹ О карактеру локалитета и грешци Арсића који га проглашава за војну инфраструктуру, видети напомену 5 код Живановић 2009: 37-38.

⁸⁹² Vasić 2005.

516. Цевановица, Доње Црниљево, Коцељева

220 мнв (478-1-2)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1.2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Арсић 2007: бр. 58; Живановић 2009: 36-37; Живановић 2011: 80.

БРДАРИЦА (Коцељева)

517. Дередија, Брдарице, Коцељева

125 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, лева обала Врбичанке, на благој коси са падом ка југу.

Опис: На простору 100 x 200 м налазе се чести остаци римске керамике и мање количине грађевинског шута (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.⁸⁹³

Литература: Vasiljević 1973: 155; Васић 1985: 140, бр. 191; Арсић 2007: 102, бр. 338; Живановић 2009: 35; Живановић 2011: 85.

СВИЛЕУВА (Коцељева)

518. Ртови код каменолома, Свилеува, Коцељева

188 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насеобина, каменолом.

Позиција: Прва речна тераса, пад терена ка истоку.

Опис: Површински налази римске керамике и новца, на поршини видљив већи број тамних флека. Налази се у непосредној близини каменолома.

⁸⁹³ Живановић 2011: 81.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век

Литература: Живановић 2009: 43; Живановић 2011: 88.

519. Кусање, Свилеува, Коцељева

519а Вила рустика 150 мнв

519б Некропола 145 мнв

519в Спекулум на брду Чот 185 мнв

(428-4-3) укупна површина (П 6-25ха)⁸⁹⁴

Врста: Рурална насеобина са некрополом

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције, у продужетку локалитета случајно је откривено неколико римских гробница зиданих на свод, док је на врху оближњег брда Чот забележен налаз темеља озиданих каменом и великом опеком, пре II Светског рата. Мањим ископавањима констатовано је да су се поред главне зграде за становање власника виле налазила и мања станишта, колибе.⁸⁹⁵ Важан је локалитет, јер га чини јасно дефинисан комплекс од три подцелине, те у целости преносим навод З. Живановића:⁸⁹⁶ "Локалитет Кусање у Свилеуви је тераса која се уздиже око 30 м изнад потока Кусање и орјентисан је дужином у правцу северозапад-југоисток. Дужина терена износи око 300 м, ширина око 200 м. На површини терена налазе се фрагменти римске, црвене и сиве, керамике. Приликом сондажног рекогносцирања констатовано је да се поред главне зграде за становање власника виле налазе и мања станишта – колибе у којима су могли да станују најамници. На североистоку терен се стрмо уздиже према брду Чот. Просторно, локалитет захвата 500 x 500 метара. Налазиште прелази преко речице Вукодраж, где је откопано неколико римских (на свод) озиданих гробница. На врху брда Чот, мештани причају да су пре Другог светског рата откопавали неке темеље озидане каменом и опеком већег формата. Поред овога, свугде по површини налазе се многобројни фрагменти керамичких посуда, како fine, тако

⁸⁹⁴ Мислим да је прецизније одређење површине код Живановића (2009: 41), Арсић (2006) наводи 3 ха.

⁸⁹⁵ Васић 1985: 127.

⁸⁹⁶ Живановић 2011: 83.

и грубе фактуре, као и различити предмети за свакодневну употребу, бронзани, сребрни, па чак и златни римски новац. Ово налазиште је свакако остатак виле рустике са некрополом, док би горе на брду Чот могли бити остаци војничког *spriculum*-а (стражаре) из III века после Христа."

Извор: Рекогносцирање, остава новца, сондажно ископавање.

Датовање: средина и друга половина III века (на основу оближње оставе новца, лок. бр. 520), *speculum* IV век.

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 17; Vasiljević 1967: 143, бр. 192; Васић 1985: 140, бр. 186; Арсић 2007: 103, бр. 334; Живановић 2009: 40-41;

520. Ливаде у Бубњу, Свилеува, Коцељева (није лоциран остава новца!, 200?)

180 мнв (428-4-3)

Врста: остава новца

Позиција: падина брда, у непосредној близини локалитета Кусање (бр. 519).

Опис: Случајни налаз оставе новца.

Извор: случајни налаз

Датовање: крај III века

Литература: Vasiljević 1967: 143, бр. 191; Васић 1985: 127, 140, бр. 187; Црнобрња 1985; Арсић 2007: бр. 335; Живановић 2009: 50-52.

Новац: Црнобрња Н. 1985; Црнобрња Н. 2005а.

Напомена: У непосредној близини виле рустике на локалитету Кусање (бр. 519). Похрањена остава новца у његовој непосредној близини објашњава разарање овог објекта које би се могло везати за продор Сармата у ове крајеве 283. године.⁸⁹⁷

521. Селиште, Свилеува, Коцељева

135 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина брда изнад потока.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

⁸⁹⁷ Црнобрња Н. 1985: 143.

Литература: Живановић 2011: 89-90.

522. Дуго воће, Свилеува, Коцељева

180 мнв (428-4-3)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Падина речне терасе (рт између Лазихке и Гуњачке мале).

Опис: Површински налази римске керамике и једног златног прстена (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп (III век? – Живановић 2011: 81)

Литература: *Археолошки споменици* 1953: 18; Vasiljević 1967: бр. 193; Васић 1985: 140, бр. 185; Арсић 2007: бр. 336; Живановић 2009: 39; Живановић 2011: 81.

Напомена: Средњи век.

523. Пескана, Свилеува, Коцељева

160 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Падина речне терасе, у подножју Дебелог брда, на падини речне терасе изнад Вукодража, а простире се и преко Вукодража на територију села Јазовник

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и грађевинског шута (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Vasiljević 1972: 183; Васић 1985: 140, бр. 189; Арсић 2007: 103, бр. 337; Живановић 2009: 42-43; Живановић 2011: 86.

524. Ратковац II, Свилеува, Коцељева

140 мнв (478-2-1)

Врста: Рурална насебина, некропола, остава новца.

Позиција: У непосредној близини локалитета Црквине, са обе стране потока Шипчић.

Опис: Површински налази римске керамике, фибула и новца. Налази са десне стране потока Шипчић припадају двома (хронолошки различитим), вилама рустикама, у чијој непосредној близини (а са леве стране потока Шипчић) се

налази и пратећа античка некропола. На њој је могуће, после дубљег орања, пронаћи раздробљене делове људских костију и керамичке фрагменте чије морфолошке и типолошке карактеристике упућују на домородачку провинцијску продукцију. У непосредној близини виле рустике из IV века пронађен је 1999. године мањи део растурене оставе римског ситног бакарног новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Вила рустика III век; вила рустика IV век.

Литература: Живановић 2009: 43; Живановић 2011: 87.

525. Перићи, Свилеува, Коцељева

160 мнв (478-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На западној падини брда, изнад потока Глогова јаруга.

Опис: Површински налази римске керамике и новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Живановић 2009: 42; Живановић 2011: 85.

526. Крчевина 2, Свилеува, Коцељева

120 мнв (478-2-1)

Врста: Инфраструктура, производња, циглана.

Позиција: Прва речна тераса, уз отоку Тамнаве.

Опис: Површински налази већих количина издробљене римске опеке, ранији случајни налази римских пећи. Живановић⁸⁹⁸ наводи: У питању су остаци утврђене виле рустике, док се у југоисточном правцу, између асфалтног пута Коцељева-Баталаге и отоке Тамнаве, налазе остаци цигларских пећи из римског времена. (П 4ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Vasiljević 1980: 211; Арсић 2007: 103, бр. 332; Живановић 2011: 82.

⁸⁹⁸ Живановић 2011: 82.

527. Крчевине, Свилеува, Коцељева

125 мнв (478-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, са обе стране потока.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 6 ха), мањим сондажним рекогносцирањем утврђено постојање римског грађевинског објекта. У продужетку локалитета Крчевине према истоку, између пута Коцељева-Свилеува и отоке реке Тамнаве, на простору величине 200 x 200 м, налазе се веће количине издробљене опеке. Мештани кажу да су ту до скоро биле видљиве пећи, што наводи на закључак да се ради о циглани из римског доба која би била из времена, око III века (види лок. бр. 526) (П 6-8ха)

Извор: Рекогносцирање, сондажно ископавање.

Датовање: III век

Литература: Vasiljević 1980: 211; Васић 1985: 140, бр. 188; Арсић 2007: 103, бр. 333; Живановић 2009: 40; Живановић 2011: 82.

Напомена: Неолит.

528. Перино поље у Тамнави, Свилеува, Коцељева

128 мнв (478-2-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Плато изнад потока Леска.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Живановић 2009: 42; Живановић 2011: 85.

ДРУЖЕТИЋ (Коцељева)

529. Беле орнице – римска чаршија, Дружетић и Бресница, Коцељева⁸⁹⁹

(478-2-1)

⁸⁹⁹ У непосредној близини, на неприступачном ћувику, налазили су се остаци неког темеља и зида озиданог великим речним облацима. М. Васиљевић (Vasiljević 1967: 135) је претпоставио да се ради о мањем спекулуму који је штитио неки пут од Ваљева ка Сави.

529а Дружетић, рурално насеље, 300 мнв

529б Бресница, некропола, 280 мнв

529в Дружетић, спекулум, 330 мнв

Врста: Рурална насебина, некропола, спекулум.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Налази римске керамике, опеке и грађевинског шута; постоје подаци да су са овог локалитета римски надгробни споменици повађени и искоришћени за изградњу цркве у Коцељеви, тј. на истом локалитету али у делу који залази у село Бресница налажени су саркофази и зидане гробнице. Претпоставља се да је у питању уз које су били некропола и спекулум који је штитио пут ка Сави. На њувику, стрмом и тешко приступачном налазе се остаци највероватније спекулума. На Бресничком делу локалитета налажен је и новац II-III века. (П 2 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-III век, дружетићки део IV век.

Литература: Павловић 1912: 485; Васиљевић 1967: 135; Vasiljević 1972: 184; Арсић 2007: 103, бр. 339; Живановић 2009: 36, 38-39.

У Б

КОЖУАР (Уб)

530. Беврића ливаде, Кожуар, Уб⁹⁰⁰

122 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насебина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Арсић 2007: 87, бр. 59.

531. Дуринац, Кожуар, Уб

⁹⁰⁰ Пековић: бр. 10; Он овај локалитет назива "Турска њива" у селу Вукони. По опису положаја ради се о истом локалитету.

125 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: На падини брда оријентисаној ка ЈИ.

Опис: Повшински налази керамике римске провенијенције (П 0.7ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пековић: бр. 11.

532. Брдаревића њиве, Кожуар, Уб

125 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Падина брда која се спушта ка потоку Кожуарица, нагиб ка ЈИ.

Опис: Налази покретног материјала римске провенијенције (керамика, грађевински материјал, бронзана фигурина висине 30 цм) као и већих количина згуре. (П 5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пековић: бр. 18.

Напомена: Неолит.

ТУЛАРИ (УБ)

533. Кнежевац, Тулари, Уб

165 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка СИ ка потоку Река.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Старовић 1992: 15; Арсић 2007: 87, бр. 56; Пековић: бр. 38.

Напомена: Средњи век.

534. Луг, Тулари, Уб

125 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције, остава новца III века (П 2.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III век

Литература: Црнобрња Н. 2004; Црнобрња 2005а; Арсић 2007: 87, бр. 60.

Новац: Црнобрња А. 2005а (остава новца, најмлађи примерак 274. година).

535. Збеговине, Тулари, Уб

124 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса уз поток Марковац.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век

Литература: Арсић 2007: 87, бр. 61; Пековић: бр. 37.

536. Торине-Кленовац, Тулари, Уб

130 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса, подножје падине изнад потока Кленовица.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век (налази новца Urbs Roma).

Литература: Арсић 2007: 104, бр. 349; Пековић: бр. 39.

БАЊАНИ (Уб)

537. Стублини, Бањани, Уб

124 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина брда ка ЈЗ, непосредно са леве стране извора безименог потока који се 2 km југоисточно улива у поток Реку.

Опис: Површински налази римске провенијенције, керамике и опека (П 5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Старовић 1992: 15; Арсић 2007: 86, бр. 55; Пековић: бр. 5.

Напомена: Рани средњи век.

538. Милошевића њива, Бањани, Уб

130 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Речна тераса, блага падина ка потоку Река, нагиб ка ЈИ.

Опис: Површински налази лепа и керамике (праисторијске и римске) (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пековић: бр. 2.

539. Бунарача, Бањани, Уб

130 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Речна тераса, блага падина ка ЈЗ.

Опис: Површински налази неолитске, латенске и римске керамике као и једног латенског копља (П 0.3ха за Рим).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I век п.н.е - нп

Литература: Пековић: бр. 3.

Материјал: Пековић 2006: 96, сл. 4.

Напомена: Неолит и латен.

540. Жути брег, Бањани, Уб

132 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Речна тераса, падина ка потоку Река, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римске провинцијске керамике и новца IV века (П 3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Пековић: бр. 4;

Материјал: Пековић 2006: 132, сл. 1.

КАЛИНОВАЦ (Уб)

541. Аниште (Туларско брдо), Калиновац, Уб

120 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, блага падина Туларског брда ка ЈЗ, спушта се ка пототку Марковац.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Арсић 2007: 104, бр. 347; Пековић: бр. 17.

Напомена: Неолит.

ВРЕЛО (Уб)

542. Поток, Врело, Уб

100 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва и друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 53; Пековић: бр. 7.

Напомена: Старије гвоздено доба.

543. Велики бунар, Врело, Уб

108 мнв (428-4-4)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, изнад потока.

Опис: Површински налази римске провенијенције, керамике и подних опека, двочлана фибула са шарниром (П 1-2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Пековић 2006: 106, сл. 3 (фибула III век).

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 54; Пековић: бр. 6.

ТАКОВО (УБ)

544. Јаковљевача, Таково, Уб

95 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 52; Пековић: бр. 33.

Напомена: Старије гвоздено доба.

ЛОНЧАНИК (УБ)

545. Лончаник, Лончаник, Уб

113 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва и друга речна тераса изнад безименог потока, нагиб ка Ј-ЈИ.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 51; Пековић: бр. 19.

Напомена: Гвоздено доба.

БРГУЛЕ (Уб)

546. Поповића имање, Бргуле, Уб

100 мнв (479-1-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Друга речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 2.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 50.

Напомена: Налази се простиру у континуитету према југоистоку.

ЛИСО ПОЉЕ (Уб)

547. Мађарске куће, Лисо Поље, Уб

85 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва и друга речна тераса, обала Колубаре.

Опис: Површински налази римске провенијенције. На обали Колубаре нађени су бројни уломци римске свакодневне црвено печене керамике и подних опека од којих су поједини украшени концентричним круговима. На централном делу локалитета осим поменутог материјала, нађено је више комада мањих тесаних камених блокова као и знатна количина кречног малтера (П 5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Арсић 2007: 86, бр. 49; Пековић: бр. 24.

Напомена: Латен, насеље.

548. Поповица, Лисо Поље, Уб

82 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва и друга речна тераса, обала Колубаре.

Опис: Међу површинским налазима, који се могу наћи на читавој површини, издвајају се већи фрагменти римске свакодневне керамике црвене боје, подних опека од којих су поједине имају декорисане у виду ребрасте спирале, кречни малтер и уломци тесаних камених блокова. По речима једног од власника имања, при дубоком орању избациван је већи број плочастих подних опека као и делова подног мозаика. У СЗ делу локалитета су чести латенски налази (П 10ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пековић бр. 23; Пековић 2006: 96, сл. 5.

Напомена: Латенско насеље.

БРЕЗОВИЦА (Уб)

549. Река, Брезовица, Уб

100 мнв (478-2-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Речна тераса, блага падина изнад леве обале Тамнаве, нагиб ка Ј

Опис: површински налази керамике, на централном елу локалитета неприродно узвишење на коме су нађене римске опеке (1 ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Пековић: бр. 1.

СОВЉАК (Уб)

550. Брдо (Мартића крај), Совљак, Уб

115 мнв (479-1-1)

Врста: Рурална насеобина, остава алата.

Позиција: Доминантан брежуљак на гребену изнад Тамнаве, која тече северно испод њега. Нагиб стрм ка северу али благ ка југу.

Опис: Површинки налази римске провенијенције, дубоким орањем пронађена остава алата (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање., случајни налаз

Датовање: III-IV век

Литература: Пековић: бр. 27;

Материјал: Пековић 2006: 82-87 (остава алата - пољопривредни, занатски, два копља).

Напомена: Неолитско насеље (старчево, винча).

РАДЉЕВО (Уб)

551. Поповића имање, Радљево, Уб

105 мнв (429-3)

Врста: Насеље (можда и нкропола, судећи по материјалу?)

Позиција: Прва речна тераса, лева обала потока Пљоштанице, нагиб ка ЈИ.

Опис: Знатан број фрагмената римске провинцијалне керамике, мноштво подних опека од којих су поједине декорисане, новац (Грацијан), делови огледала као и двочлана „Т“ фибула.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Пековић: бр. 25.

Материјал: Пековић 2006: 106, сл. 2; 133, сл. 5.

ОБРЕНОВАЦ

УШЋЕ (Обреновац)

552. Ушће, Ушће, Обреновац

80 мнв (428-4-2)

Врста: Урбано насеље са некрополама (municipium Spodent...?) (сл. 35)

Позиција: Десна бала Саве.

Опис: Величину римског насеља на Ушћу тешко је претпоставити, будући да је читава површина коју је заузимало страховито девастирана подизањем плантажног воћњака и изградњом термоелектране. Једини поуздани подаци којима располажемо јесу они о положају некропола из различитих периода, позицији остатака једне грађевине као и укупном ареалу на коме су присутни површински налази. Вишекратним рекогносцирањем овога терена и бележењем граница распрострањања површинских налаза GPS уређајем, добили смо макар некакав оквир простора на коме су се налазили укупни габарити насеља са некрополем (сл. 35/II). Уз саму обалу Саве, налазила се некропола која припада времену од краја III до V века. Позицију остатака најзападније зидане гробнице евидентирали смо приликом рекогносцирања 2008. године (сл. 35/1), око 100 м североисточније потврду о постојању зиданих структура добили смо геоелектричном проспекцијом (сл. 35/2), а крајње поуздано лоциране гробнице на североистоку откривене су ископавањима 2009⁹⁰¹ (сл. 35/3) и 1967. године (сл. 35/4). На тај начин поуздано је потврђено постојање интензивно коришћене некрополе, у времену од краја III до V века, у дужини од око 1000 м.⁹⁰² Прегледом документације Завода за заштиту споменика културе града Београда дошао сам и до податка о локацији на којој се налазила некропола која је могла да припада периоду од краја I до почетка III века (сл. 35/IV). Остаци архитектуре, осим површинских налаза грађевинског материјала, нису откривени. Ф. Каниц постојање правоугаоних зиданих структура забележио само у ограниченем појасу уз друм, али локално становништво је највећи број налаза везивало за локалитет Ворбис (сл. 35/V).⁹⁰³ На жалост, управо на Ворбису је за изграђена Термоелектране Никола Тесла Б, а градњи нису претходила ни археолошка истраживања ни археолошки надзор, те је заувек изгубљена могућност потврде или оповргавања веродостојности тог записа. Једини поуздан податак о постојању било каквих грађевинских објеката јесте остатак једног зида откривеног током ископавања Музеја града Београда 1967. године (сл. 4/5), као и то да је у самом зиду нађен бронзани Трајанов новчић, што може подржати претпоставку о

⁹⁰¹ Заштитним ископавањима Завода за заштиту споменика културе града Београда 2009. године руководио је Зоран Симић, док је аутор овога рада био члан стручне екипе.

⁹⁰² Од мештана сам добио информације да су гробнице откриване и низводно од локација на којима су вршена археолошка истраживања, те би дужина некрополе у том случају била око 1,4 км

⁹⁰³ Види напомену 6.

постојању насеља током II века. У непосредној близини поменутог зида пронађен је и жртвеник посвећен Јупитеру (сл. 4/6), чији је дедикант ветеран Септимија Севера, те је на основу тих налаза изнета и претпоставка о постојању храма/святилишта у рубној зони некрополе.⁹⁰⁴ Простор на коме сам током рекогносцирања евидентирао површинске налазе заузима површину од око 70 хектара, а ако би се њему прикључио и некадашњи Ворбис, дошли бисмо до укупне површине од око 120 хектара. Публиковани покретни налази са Ушћа припадају периоду од III века п.н.е. до VI века н.е. Најпоузданије датовање омогућавају налази новца, и судећи по њима може се претпоставити да је ово место било настањено већ у I веку н.е. Присутан је новац царева од I века, али су налази новца и керамике I-II века ипак малобројнији од истородних налаза из периода III-IV века.⁹⁰⁵ Таква ситуација би се могла приписати и дугом животу на овоме локалитету и, следствено томе, деградацији и девастацији остатака из ранијих периода. Комплекс који чине насеље и некрополе на Ушћу мора се посматрати као јединствена целина са утврђењем, насељем и некрополом на Градуштини у Бељину (бр. 514), са друге стране речице Вукодраж.

Извор: Рекогносцирање, ископавање.

Датовање: I век п.н.е. – VI век.

Литература: Роровић I. 1996; *Археолошки споменици* 1953: 16; Црнобрња А. 2005: 76-77, бр. 39; Срнобрња А. 2011; Симић, Јанковић, Михаиловић 2012.

Материјал: Војовић 1977: 27 (каталогски бројеви налаза керамике са Ушћа); Војовић 1983: 12 (каталогски бројеви налаза фибула са Ушћа); Ферјанчић, Пелцер 2006 (жртвеник); Црнобрња 2007а (епиграфски споменици); Црнобрња, Племић 2013 (вотивни рељеф Сераписа); Црнобрња, Племић 2015 (иконе подунавских коњаника); Црнобрња, Ратковић 2015 (опека са жигом).

Новац: Кондић 1967 (остава златних мултипли); Црнобрња Н. 1985а (налази новца I-IV века); Шипуш 1986 (налази новца I-IV века); Вогић-Врешкович, Срнобрња 2008 (остава 403 денара, најмлађи кован 168. године); Црнобрња А. 2013а (налази новца I-IV века); Црнобрња А. 2014а (остава тетрадрахми III век п.н.е.).

Напомена: Неолит, бронзано доба, латен.

⁹⁰⁴ Црнобрња 2007а: 275-

⁹⁰⁵ О заступљености новца из одређених периода видети: Црнобрња 2013а.

СКЕЛА (Обреновац)

553. Ворбис мали, Скела, Обреновац

80 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина, некропола (?)⁹⁰⁶

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске керамике, новца, фибула (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 75, бр. 36; Арсић 2007: 106, бр. 379.

554. Вочага, Скела, Обреновац

79 мнв (429-3-1)

Врста: Некропола.⁹⁰⁷

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Случајни налаз римске гробнице зидане на свод (П 1ха).

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање.

Датовање: III век.

Литература: Аноним 1963: 45; Црнобрња А. 2005: 75, бр. 34; Арсић 2007: бр. 378.

555. Проиште, Скела, Обреновац

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка североистоку.

Опис: Површински налази већих концентрација римске керамике и опеке (П 2 ха).

Извор: Рекогносцирање.

⁹⁰⁶ Р. Арсић (2007) претпоставља да ово може бити део некрополе на Ушћу. Имајући у виду прави положај некадашњег потеса Ворбис, на коме је по старим записима био римски град (који не успевамо да лоцирамо на Ушћу), девастираном изградњом ТЕНГ Б, удаљеност Ушћа, односно Вочаге, пре би се могло претпоставити да некропола припада Јатументијани (Скели), и да се налазила уз пут који је са десне стране Саве водио од Сирмијума ка Сингидунуму.

⁹⁰⁷ Имајући у виду позицију, као и аналогију са позицијом некрополе на оближњем Ушћу, може се претпоставити да је ова гробница само део некрополе на том потесу. Тој претпоставци би у прилог ишле и информације од мештана у непосредној близини о спорадичном наилажењу на зидане гробнице приликом земљаних радова.

Датовање: IV век.

Литература: Археолошки споменици 1953: 16; Црнобрња А. 2005: 74, бр. 33; Арсић 2007: 106, бр. 377.

556. Врови, Скела, Обреновац

80 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика (део викуса *Iatumenianaе?*).

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка западу.

Опис: Површински налази римске керамике и опеке, случајни налаз римске војничке дипломе (П 0.5ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: прва половина III века

Литература: Црнобрња А. 2005: 74, бр. 31; Арсић 2007: 105, бр. 375.

Материјал: Мirković 2000; Лазих 2006.

557. Селиште, Скела, Обреновац

80 мнв 429-3-1, т. 397

Врста: Рурална насеобина (можда функционални део Врова, лок. бр. 557?).

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка истоку.

Опис: Површински налази римске керамике и опеке (П 0.4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 74, бр. 32; Арсић 2007: 106, бр. 376.

558. Лазиха њиве, Скела, Обреновац

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: речна тераса

Опис: Површински налази већих концентрација римске керамике, већи камени тесаник (П 1ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV и V-VI век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 75-76, бр. 37; Арсић 2007: 106, бр. 380.

559. Канал 2, Скела, Обреновац⁹⁰⁸

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2007а: 75, бр. 53.

РАТАРИ (Обреновац)

560. Воћине, Ратари, Обреновац

78 мнв (429-3-1)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка северозападу.

Опис: Површински налази римске провенијенције, новац II и IV века (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II и IV век.

Литература: Црнобрња А. 2007а: 75, бр. 54; Црнобрња 2011: 311.

Напомена: Средњи век.

561. Крчевине, Ратари, Обреновац

78 мнв (429-3-1)

Врста: Некропола.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римске керамике, новца и ситних металних предмета (П 2ха)

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: Новац с почетка III и из IV века.

⁹⁰⁸ Највероватније у вези са Лазића њивама (лок. бр. 558).

Литература: Црнобрња А. 2007а: 75-76, бр. 55.

КРТИНСКА (Обреновац)

562. Младост, Кртинска, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, нагиб ка североистоку и реци Сави.

Опис: Површински налази римске керамике и новца (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2007а: 76, бр. 57.

УРОВЦИ (Обреновац)

563. Код гробља, Уровци, Обреновац

77 мнв (429-3-2)

Врста: Некропола.

Позиција: Прва речна тераса, нагиб ка југозападу и некадашњој бари.

Опис: Површински налази римске керамике, новца, ситних металних предмета, две оловне иконе подунавских коњаника (П 4ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: I до IV век

Литература: Црнобрња А. 2007а: 76-77, бр. 58.

Материјал: Црнобрња А. 2007в (два налаза икона подунавских коњаника).

564. Поље, Уровци, Обреновац

77 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске керамике и новца II-IV век (П 2ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: II-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2007а: 77, бр. 59.

Напомена: Налштат, среди век.

БРЕСКА (Обреновац)

565. ТЕНТ А, Бреска, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Десна обала Саве.

Опис: Приликом градње термоелектране ТЕНТ-А радници су на овоме месту наишли на засведене гробнице и једну велику грађевину од камена и опеке, чији је свод био очуван и у коју су и улазили. Велики део овога локалитета (200м у дубину копна) одронила је Сава 1860-их година.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 63-64, бр. 4; Арсић 2007: 105, бр. 363.

Напомена: Латен.

566. Уљарица, Бреска, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 63, бр. 3; Арсић 2007: 105, бр. 362.

Напомена: латен

567. Код војске, Бреска, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 62, бр. 2; Арсић 2007: 105, бр. 361.

Напомена: Латен.

ЗАБРЕЖЈЕ (Обреновац)

568. Марковићи, Забрежје, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, греда, некада острво омеђено барама и водотоком Саве, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 65, бр. 8; Арсић 2007: 105, бр. 364.

Напомена: Латен.

569. Савска улица, Забрежје, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, на некадашњој обали Саве, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази латенске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 65, бр. 10; Арсић 2007: 105, бр. 365.

Напомена: Латен.

570. Гробље, Забрежје, Обреновац

80 мнв 429-3-2

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, греда, некада острво омеђено барама и водотоком Саве, нагиб ка југу (П 0.5ха).

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање Музеја града Београда.

Напомена: Латен.

ОБРЕНОВАЦ (Обреновац)

571. Црквине, Рвати, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југоистоку.

Опис: Површински налази римске керамике, новца и опеке (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 62, бр. 1; Арсић 2007: 104, бр. 360.

Материјал: Новац III и IV века, фрагмент оловне иконе подунавских коњаника (откупи Музеја града Београда, непубликовано).

572. Мост на Тамнави, Обреновац, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Прелаз преко реке Тамнаве, по описима одговара спекулуму.

Позиција: Прва речна тераса, лева обала Тамнаве.

Опис: Раније присутни површински налази римске опеке, керамике и новца, локалитет је уништен пре неколико деценија.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 66, бр. 12; Арсић 2007: 106, бр. 389.

ЗВЕЧКА (Обреновац)

573. Дуге њиве, Звечка, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина (некропола?)

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка западу-југозападу и речици Купинац.

Опис: Површински налази римске керамике (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 71, бр. 22; Арсић 2007: 105, бр. 370.

Напомена: Бронзаноодобна некропола са урнама.

574. Маринковићи, Звечка, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка западу и речици Купинац.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и новца. На једном месту био је откопан део темеља од опека римског формата (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: На основу новца, II-IV век (откупи Музеја града Београда)

Литература: Црнобрња А. 2005: 71, бр. 23; Арсић 2007: 105, бр. 371.

Материјал: Црнобрња Н. 1992: 155.

575. Градац, Звечка, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Мање утврђење (сл. 36).

Позиција: Прва речна тераса, на левој обали Тамнаве.

Опис: Трапезоидно узвишење, око 3.5 м вишље од околног терена, налази се на окуци Тамнаве. Сондажним рекогносцирањем Музеја града Београда 1968. године констатовани су само негативи бедема и пронађена је мања количина керамике халштатске, античке и касноантичке провенијенције (0.5ха).

Извор: Рекогносцирање, сондажно ископавање.

Датовање: нп (IV век?)

Литература: Црнобрња А. 2005: 67-68, бр. 16; Арсић 2007: 105, бр. 366.

Напомена: Халштат.

576. Луг, Звечка, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 69, бр. 17; Арсић 2007: 105, бр. 367.

577. Луг 2, Звечка, Обреновац

78 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса, нагиб ка истоку и југоистоку.

Опис: Површински налази римске опеке, керамике и новца.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: На основу налаза новца, III-IV век (откупи Музеја града Београда).

Литература: Црнобрња 2005: 69, бр. 18; Арсић 2007: 105, бр. 368.

578. Депонија, Звечка, Обреновац

78 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Уломци касноантичке керамике и опеке (П 0.1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 70, бр. 19; Арсић 2007: 105, бр. 369.

579. Нурча 1, Звечка, Обреновац

79 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина и некропола.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске керамике и опеке, растурена остава новца, зидана гробница (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 72, бр. 25; Арсић 2007: 105, бр. 372; Црнобрња А. 2007: 72.

Новац: Црнобрња Н. 1991: 41; Црнобрња Н. 1992: 154.

580. Нурча 2, Звечка, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске керамике и опека (П 0.5ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 72, бр. 26; Арсић 2007: 105, бр. 373.

Новац: Црнобрња А. 2011: 311.

Напомена: Латен.

581. Нурча 3, Звечка, Обреновац

80 мнв (429-3-2)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Површински налази римске керамике, опека, имбрекса металних алатки (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 72, бр. 27; Арсић 2007: 105, бр. 374.

ДРЕН (Обреновац)

582. Јовановића имање, Дрен, Обреновац

120 мнв (429-3-3)

Врста: Спекулум (?)

Позиција: Падина речне терасе, обод Дренског вуса, истурена тачка, нагиб ка северу.

Опис: Приликом риголовања земље налажени су римска опека и керамика, данас површински налази (П 0.3ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 81, бр. 47; Арсић 2007: 106, бр. 385.

583. Дренска вода, Дрен, Обреновац

87 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина/подножје речне терасе.

Опис: Површински налази материјала римске провенијенције, случајни налаз зида римске грађевине (П 1ха), на самом локалитету је извор воде.

Извор: Рекогносцирање. (ископавање, недоступно)⁹⁰⁹

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња 2005: 80, бр. 46; Арсић 2007: 106, бр. 384;

ГРАБОВАЦ (Обреновац)

584. Доља, Грабовац, Обреновац

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина/подножје речне терасе.

Опис: Површински налази римске керамике, опека и ситнијих металних предмета (П 1 ха).

⁹⁰⁹ Завод за заштиту споменика културе града Београда, под руководством Зорана Симића, вршио је археолошка ископавања на овоме локалитету 1985-1986. године. Резултати истраживања нису публиковани, а документација није била доступна.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Непубликовано рекогносцирање Народног музеја у Београду 2015. године.

СТУБЛИНЕ (Обреновац)

585. Црквине, Стублине, Обреновац

110 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина

Позиција: Падина брега изнад потока Трстенице, нагиб ка југу.

Опис: Површински налази римског новца и ситнијих уломака керамике (II 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Археолошки споменици 1953: 16.

586. Шарена чесма, Стублине, Обреновац

106 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Грета, нагиб ка југоистоку.

Опис: Површински налази римске керамике, опеке и новца (II 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: III-IV век.

Литература: Црнобрња А. 2005: 77-78, бр. 40; Арсић 2007: 106, бр. 381.

Новац: Црнобрња Н. 1992: 157; Црнобрња А. 2011: 311.

Напомена: Неолит.

ВЕЛИКО ПОЉЕ (Обреновац)

587. Куће Шпановића, Велико Поље, Обреновац

80 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина, остава новца.

Позиција: Прва речна тераса.

Опис: Остава римског новца друге половине IV века.

Извор: Случајан налаз.

Датовање: Друга половина IV века.

Литература: Црнобрња А. 2005: 82, бр. 51; Арсић 2007: 106, бр. 388.

Материјал: Црнобрња Н. 1991: 46; Црнобрња Н. 1992: 157.

ТРСТЕНИЦА (Обреновац)

588. Араповача, Трстеница, Обреновац

110 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина (некропола, судећи по оскудним налазима и оријентацији?).

Позиција: Друга речна тераса, нагиб ка северу.

Опис: Површински налази римске керамике.

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 79, бр. 43; Арсић 2007: 106, бр. 383.

ПИРОМАН (Обреновац)

589. Кесеровића куће, Пироман, Обреновац

88 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југоистоку.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Црнобрња А. 2005: 82, бр. 50; Арсић 2007: 106, бр. 387.

БРОВИЋ (Обреновац)

590. Мишићи, Бровић, Обреновац

90 мнв (429-3)

Врста: Рурална насеобина, вила рустика, остава алата, ковачница.

Позиција: Падина речне терасе, нагиб ка југоистоку.

Опис: Површински налази већих концентрација римске керамике и опеке, налази силикви, случајни налаз оставе пољопривредног алата. По исказу налазача приликом обраде земље наишли су на круништа зидова, и потом приступили њиховом потпуном откривању. Том приликом ископали су апсидалну просторију пречника 5-6 метара, грађену од опеке у кречном малтеру. На средини апсиде налазило се отворено кружно огњиште са пуно гара, док се пољопривредни алат из оставе највећим делом налазио на ниском озиданом банку који је пратио лук апсиде, што указује на могућност постојања ковачнице на имању.⁹¹⁰ (П 3 ха).

Извор: Случајни налаз, рекогносцирање, исказ налазача.

Датовање: IV век.

Литература: Бојовић 1978; Црнобрња А. 2005: 82, бр. 49; Арсић 2007: 106, бр. 386.

ЉУБИНИЋ (Обреновац)

591. Дивинац, Љубинић, Обреновац

105 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1 ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп

Литература: Арсић 2007: 104, бр. 50

Материјал:

Напомена: Старије гвоздено доба.

⁹¹⁰ Детаљан опис услова налаза оставе пољопривредног алата из Бровића није био наведен приликом њеног публикавања (Бојовић 1978). До њега сам дошао пре неколико година кроз серију разговора са ћерком налазача, која је била присутна приликом откопавања наведеног делавиле рустика.

592. Алуге, Љубинић, Обреновац

110 мнв (429-3-3)

Врста: Рурална насеобина.

Позиција: Падина речне терасе.

Опис: Површински налази римске провенијенције (П 1ха).

Извор: Рекогносцирање.

Датовање: нп.

Литература: Арсић 2007: 104, бр. 351.

Напомена: Старије гвоздено доба.

6. ЗАКЉУЧАК

Започињући рад на овој тези надао сам се да ћу успети да докучим одређене правилности у насељавању, распореду насеља, начину коришћења земљишта, интеракцији цивилног становништва и војске. Територија коју сам одлучио да проучавам слови за једну од, у римско време, најбоље истраживаних територија на подручју Србије. Већ у првој фази рада, која је захтевала омеђавање његовог колико толико прецизног територијалног оквира, сусрео сам се са чињеницом да ту постоје велике недоречености. Док се територија која је припадала Басијани може, услед физичке ограничености географског простора, релативно лако одредити, територија која је припадала Сирмијуму представљала је не мали проблем. Одређивање ширих граница подручја које је припадало Сирмијуму у литератури се ограничавало на навођење Дунава на северу, претпостављене линије разграничења са Басијаном на истоку и, углавном тек узгредног, подразумевања да је овоме граду припадала и нека територија јужно од Саве. У поглављу посвећеном том проблему покушао сам да, барем оквирно, сагледам где су могле бити западна граница агера Сирмијума и јужна граница провинције Доње (касније Друге) Паноније. Тако сам дошао до закључка да би се западна граница Сирмијума могла налазити, посматрано од севера ка југу, на линији чија би полазна тачка била између Илока (*Cuccium*) и Сотина (*Cornasium*), ишла би ка Орашју (*mansio Ulmo*) и даље ка југу до ушћа Лукавца у Саву, обухватајући при том и Семберију на југу. Јужна граница територије коју сам у овоме раду разматрао, уједно јужна граница ширег подручја Сирмијума као и саме провинције Доње Паноније, ишла би од ушћа Лукавца у Саву, линијом одсека на око 120 м надморске висине, укључујући и Семберију до ушћа Јање у Дрину, и потом гребеном планине Цер, средњим и доњим током Тамнаве и доњим током Колубаре до њеног ушћа у Саву. Због недостатка података нисам могао да дефинишем који би простор јужно од Саве припадао муниципијуму Сподент(...), чију сам локацију претпоставио на локалитету Ушће код Обреновца (лок. бр. 552).⁹¹¹ Тако сам територијални оквир овога рада омеђио на данашњи Срем, Семберију, Мачву, Посавину, Поцерину и део области Тамнаве. Хронолошки

⁹¹¹ Crnobrnja A. 2011.

оквир рада обухватио је време од дефинитивног доласка Рима на те просторе, на размеђи старе и нове ере, до 380. године и Теодосијевог проглашења за императора у Сирмијуму. Тако су заправо у овоме раду обрађена насеља, фортификације и комуникације у Доњој и Другој Панонији.

Током прикупљања и систематизовања података о свим регистрованим локалитетима из римског периода на подручју које сам у овоме раду обрађивао, сусрео сам се са проблемом велике неуједначености информација које су биле доступне, како у квантитативном тако и у квалитативном смислу. Заправо сам се суочио са, у великој мери, привидом добре истражености целог подручја. То ме је знатно ограничило приликом разматрања могућег приступа класификацији насеља. Археолошким истраживањима, конкретно ископавањима, на читавом разматраном подручју у целости није истражена ни једна вила рустика. Још је неповољнија ситуација када су у питању викуси, јер истраживани су само појединачни објекти унутар, пре свега, викуса који се могу датовати у I и евентуално почетак II века. Подручје Мачве, Посавине и Поцерине, које слови за једно од најбоље рекогносцираних на територији Србије, такође није било штедро квалитетним и иоле употребљивим подацима. Од укупно 267 регистрованих римских локалитета на том подручју, ископавања било ког типа вршена су на само 10 локација, а резултати углавном нису публиковани. Ни на једном локалитету и северно и јужно од Саве није рађена детаљана површинска серијација, те са поприличном резервом треба узимати податке о величинама насеља и њиховим оквирним датовањима која су присутна у литератури. Приликом рекогносцирања истраживачи су очигледно на основу личног утиска, а не на основу прецизно утврђених параметара, одлучивали да ли ће остатке неког насеља назвати вилом рустиком, викусом, мањим газдинством или некако другачије. Размотривши искуства истраживача из других земаља, закључио сам да се на нашем подручју не може поуздано, на основу података са рекогносцирања, донети претпоставка да ли је неко насеље било вила рустика или викус. Досадашња истраживања не пружају довољно информација о томе на који су начин грађене куће у викусима, колику површину и са каквом структуром објекта је заузимала нека вила рустика, на који начин би могли да пратимо хијерархију вила на одређеном простору. Због тога сам се одлучио да све

површинске остатке који су указивали на постојање насеља, а који очигледно нису били урбани центри, назовем руралним насеобинама. Само у случајевима када је археолошким истраживањима (ископавањима) утврђен ближи карактер насеља додавана је и ближа одредница – вила рустика или викус. Датовање насеља је такође углавном оквирно одређивано. Изостанак претходно јасно дефинисаног начина прикупљања површинских налаза током рекогносцирања, као и дефинисања њиховог просторног распореда, те изостанак финалне комплетне обраде материјала, имало је за резултат да су истраживачи локалитете тек оквирно датовали. У таквим ситуацијама остаје потпуно нејасно колику је површину насеље могло запремати у различитим периодима свога трајања. Многи локалитети нису били ни оквирно датовани од стране истраживача, те сам претрагом литературе проналазио накнадно публиковане артефакте са појединих локалитета, не бих ли могао барем оквирно да одредим неки од периода током којих се у њима живело. Од урбаних центара једино су у Сирмијуму вођена коректна истраживања, која су током вишедеценијског трајања дала многе податке о животу у овоме римском граду, упркос чињеници да су касније градње, укључив и савремене, у великој мери неповратно оштетиле трагове из римског времена. Од ископавања на Басијани прошло је готово осам деценија, али нам је њен основни план познат преко авио и сателитских снимака. Међутим, план Басијане који имамо пред собом заправо је план из последњих деценија живота у њој, или највише једног столећа постојања. Никакве конкретне информације као резултат теренских истраживања немамо о Басијани из I, II или III века. Помало поражавајуће звучи чињеница да план Басијане познајемо пре свега на основу интерпретације авио снимка из 1934. године, коју је дао М. Грбић. Иако овај римски град пружа велике могућности за добијање мноштва података на основу даљинских и недеструктивних начина истраживања, она на њему никада више нису примењивана. Трагови римског Таурунума познати су нам на основу извештаја о случајним налазима током градње савременог Земуна, али и те кратке цртице углавном су старе преко пола века, а неретко и више од столећа. Евентуални трагови претпостављеног муниципијума Сподент(...) на Ушћу су, по свој прилици, неповратно уништени изградњом термоелектране и савременог воћњака.

Боља ситуација није била ни када је истраженост утврђења у питању. На нашем одсеку дунавског лимеса, од Земуна (*Taurinum*, лок. бр. 268) до Илока (*Cisium*, лок. бр. 9) ни за једно од утврђења која су позната из итинерара, и чије су позиције лоциране током рекогносцирања, није утврђен ни оквирни габарит који су заузимала, нити њихово унутрашње уређење. Покушаји сагледавања утврђења римског Таурунума заснивају се на подацима о случајним евидентирањима његових кула, од којих није остао ни један једини цртеж. Што се тиче осталих утврђења, истражена је једна кула која припада касној фази утврђења римске Бургене (Нови Бановци, лок. бр. 213), у Ритијуму (Сурдук, лок. бр. 197) утврђење ископавањима није лоцирано, а у Акуминкуму (Стари Сланкамен, лок. бр. 138) откривени су зидови који би могли припадати касноантичком утврђењу, али не и они који би припадали утврђењу I-III века, те питање његове локације остаје отворено. Место једне од бедемских кула утврђено је и у Кузуму (Петроварадин, лок. бр. 23). Највећи део безименог касноантичког утврђења у Чортановцима је одроњен заједно са високом лесном обалом Дунава, но једино је у његовом случају регистрована дужина целе једне стране бедема.

Нешто је боља ситуација са стањем утврђења у унутрашњости територије. Утврђење, или боље речено утврђења на Солноку (*Caput Bassianense*, лок. бр. 168) још увек је готово у целости препознатљиво на сателитским снимцима, те његово лоцирање и процена габарита нису проблематични. На Солноку су вршена и археолошка истраживања приликом којих су откривене две куле и део трасе бедема, а констатоване су и две грађевинске фазе, прва с краја I и почетка II века, и друга фаза с краја III века. Међутим, мање утврђење на Солноку још увек није истраживано, иако би потврда претпоставке да оно потиче из прве половине I века могла бити веома значајна за питање најранијег размештаја војске у Срему. Габарити касноантичког утврђења на Градуштини у Бељину (лок. бр. 514), а заправо уз сам претпостављени муниципијум Сподент(...) на Ушћу (лок. 552), познати су нам само на основу скице Ф. Каница с краја XIX века. Каснија истраживања свела су се на чишћење данас непостојеће кружне куле и једну стратиграфску сонду димензија 1 x 1 м. Контуре овога утврђења на терену више није могуће препознати.

Дошавши до путева и комуникационих праваца на територији коју разматрам, осетио сам се сигурним, имајући на уму да је главни путни правац кроз Срем, у дужини од око 115 км, добро познат из античких итинерара, али и поуздано убициран добрим делом трасе, од мансије Улмо (Орашје код Товарника, лок. бр. 33) до Таурунума (Земун). Међутим, и у случају овога пута појавио се проблем на његовом сегменту за који се сматра да је одавно препознат на терену, од претпостављене мутације Новицијане (Брестове међе, лок. бр. 221) до Таурунума (Земун). Дужина трасе пута која је препозната на терену као римски пут, не уклапа се ни у једну од дужина пута које доносе итинерари. Том проблему је посвећена већа пажња у поглављу о путевима. Разматрајући могуће алтернативне трасе од Новицијане до Таурунума морао сам да обратим пажњу и на могућност проласка овога пута кроз Подлужје доњег Срема, преко Сурчина. Иако сам склонији мишљењу да је у античким итинерарима наведена погрешна милијација, могућност постојања јужније варијанте пружања овога пута не би се смела у потпуности пренебрегнути. На могућност постојања римског пута кроз Подлужје доњег Срема, невезано за претходно разматрану трасу Сирмијум-Таурунум, указује налаз миљоказа код Сремских Михаљеваца. Сагледавањем позиција и врста локалитета, као и конфигурације терена и хидролошке слике на њему, изнео сам претпоставку о могућности постојања копненог путног правца од Сирмијума, поред низа римских насеља у Подлужју, до прелаза преко Саве ка Сингидунуму. Досадашња превасходна сконцентрисаност истраживача на проблем убицирања трасе пута познатог из итинерара, изгледа да је потпуно искључила заинтересованост за могуће постојање још неких путева кроз Срем који су, имајући у виду густу настањености Подлужја кроз сва четири разматрана столећа, свакако морали постојати. Стога мислим да постојање пута, или путева кроз Подлужје не треба стављати под знак питања, већ би се требала обратити већа пажња ради њиховога уочавања на терену. Трасе осталих копнених путева, познатих из итинерара, или само на основу података са терена, могуће је тек оквирно реконструисати, руководећи се раздаљинама из итинерара када су нам оне познате, распоредом насеља и погодностима рељефа. Посебну пажњу посветио сам могућностима које су пружали водени путеви, а нарочито у комбинацији са претпостављеном пловношћу канала Јарчине кроз Срем, који је

по свему судећи прокопан још у римско време. Основни прорачуни исплативости превоза кабасте робе указују да је такав транспорт од Сирмијума до Басијане, или од Басијане до Сингидунума, могао бити знатно исплативији, па чак и временски краћи но када се користи добро познати копнени пут. Комплексно разматрање путних праваца у нашем делу Доње Паноније захтевало би најпре сагледавање потенцијалних потреба за транспортом кроз поједине делове територије, у квалитативном и квантитативном смислу, а потом и различитих видова транспорта. Досадашње поклањање пажње првенствено путевима које су забележили антички итинерари заправо је умногоме скренуло пажњу са изгледа веома живог и разноликог унутрашњег саобраћаја.

У наставку ћу покушати укратко да сажмем и основне закључке до којих сам дошао анализирајући нашу територију кроз четири столећа интензивног живота на њој. На самом почетку успостављања римске управе над територијом коју разматрам, као и током I века наше ере, можемо разликовати неколико различитих категорија насеља. Најпре су то каснолатенска насеља у којима нису пронађени трагови римске материјалне културе. Она се по правилу опредељују у I век пре наше ере, подразумевајући да би се по доласку Римљана у насељима морали наћи и артефакти новодошле државе. Да ли је то заиста морало тако да буде? Логично је рачунати са тим да је затечено, аутохтоно становништво свој живот наставило, где год је то било могуће, као и пре доласка Римљана. Посредно би се такав развој догађаја могао наслутити и из штурих описа почетка Батоновог устанка, када се описује напад на Римљане који се налазе сконцентрисани у Сирмијуму. Ако мало боље размислимо о подацима које нам нуде извори, можемо ли закључити да до неког интензивног мешања аутохтоног и новопридошлог становништва није ни долазило у првим деценијама након доласка Рима? Лично сам склон таквом виђењу ствари, поготово ако на уму имамо и то да хоризонти деструкције у насељима аутохтоног становништва, осим можда на Гомолави, нису евидентирани. Првобитни контакти највероватније су остваривани са главешинама затеченог становништва, што ће убрзо прерасти и у институцију принцепса перегриних цивитаса, а што није морало да подразумева и нарочито обимну размену артефаката између две популације. Барем не толику да би могли очекивати да се у великом броју кућа насеља обичног аутохтоног становништва

обавезно морају затећи и предмети римске провенијенције. Због тога мислим да би требало имати у виду да неке од откривених кућа које се хронолошки опредељују у време пре римских освајања, јер у њима нису затечени римски предмети, можда могу припадати управо периоду непосредно пред, за време, и након римског освајања. Каснији уплив римске материјалне културе у свакодневицу аутохтоног живља пратимо у другој категорији насеља, у којима живот траје до краја I и почетка II века, и која чине најбројнију групу насеља датованих у I или II век на простору разматраном у овоме раду. Истовремено почиње и ширење римског начина живота. На жалост, до сада није истражена ни једна вила која би припадала I веку, али посредно можемо закључити да земљиште у све већој мери преузимају приватни поседи римских грађана као и територије градских средина. Једини до сада познати пример одузимања земљишта од аутохтоне заједнице и његовог додељивања новом власнику, који се одиграо крајем I века, познат нам је у случају викуса Јосисте код Беочина (лок. бр. 19). Сирмијум добија статус колоније између 89. и 96. године, што посредно говори и о неминовној трансформацији његове околине, на којој се морао налазити већи број новоподигнутих вила.

Мање утврђење на Солноку, највероватније подигнуто у првој половини I века, налазило се у близини потоњег муниципијума Басијане. У време подизања тог утврђења Басијана по свој прилици није постојала као градски центар. Претпоставља се да је Басијана настала из великог приватног поседа неког Басијуса,⁹¹² а указао бих и на још једно виђење разлога за појаву имена градова попут *Bassianae*. Разлог постојању таквих назива места Ш. Еплбаум, осим тога да су они имали значење "власништво тог и тог", налази и у томе да је испред таквих назива као прва стајала реч *villae* (*villae Sullonicae*, *villae Vagnicae*),⁹¹³ односно у нашем случају *villae Bassianae*. То би значило да се на одређеном подручју, у нашем случају каснијег града Басијане, налазила група фарми, односно вила рустика. Највећа концентрација насеља I века управо се и може пратити уз трасу главног пута кроз Срем, као и у Подлужју, али поглавито у близини Саве. Јужно од Саве највећа концентрација насеља I века такође је управо уз ову реку.

⁹¹² Dušanić 1965: 86; Dušanić 1967: 70, note 54; Milin 2004: 255.

⁹¹³ Applebaum 1963: 6.

Број регистрованих насеља у којима се живот одвијао током II века опада у односу на I век у толикој мери, да се О. Брукнер запитала "у којим је насељима живело сеоско становништво и породице војника граничара у периоду II до средине III века?"⁹¹⁴ Међутим, иако их је мало, она ипак постоје. Грађевинска делатност II века у Сирмијуму слабо нам је позната због исте те делатности у каснијим столећима. О Басијани тог времена немамо никаквих података до претпоставке да је, највероватније 124. године, добила статус муниципијума, али свакако морамо рачунати са интензивним напредовањем овога града управо крајем I и у првој четвртини II века. То је било неминовно, будући да је у релативно кратком периоду Басијана прешла пут од приватног поседа до урбаног центра са статусом муниципијума. Насупрот стању у Срему, јужно од Саве током II века бележимо значајан пораст броја насеља у односу на претходно столеће. О богатим поседима сведоче нам и оставе знатне вредности из Поцерине и Мачве, попут познате и публиковане оставе из Беле Реке (лок. бр. 472), чији је власник имао имање на североисточним косама рудоносног Цера, потом оставе из Ушћа (лок. 552), а на крају и велике остава из Липолиста, од око 120.000 денара, која је на жалост заувек изгубљена за науку. Међутим, управо у периоду за који нам недостају подаци о насељима са терена, стварајући слику слабе настањености током II века, одвија се интензиван процес консолидовања утврђења и на нашем одсеку лимеса. То се дешава већ почетком II века, за Трајана и Хадријана, и у том периоду је по свој прилици дошло и до изградње већине утврђења од чврстог материјала, која ће на тим местима остати и током наредних столећа, обезбеђујући не само границу, већ и сигуран транспорт Дунавом. Током II века имамо и прве поуздане податке о тачним називима војних јединица које се налазе на лимесу,⁹¹⁵ а томе треба додати и делове Панонске флоте, чије се једно седиште налазило у Таурунуму (Земуну). У неколико наврата током II века на подручју Срема се привремено налази и већи број војске, приликом пролаза јединица за Трајановог похода на Дакију, или за ратова Марка Аурелија против Маркомана, Сармата и Јазига, када он Сирмијум и околину користи као своју војну базу. На прелазу из I у II век подигнуто је и веће утврђење на Солноку (*Caput Bassianense*). Разлоге уздицању Басијане до муниципалног статуса, Сл. Душанић види управо у

⁹¹⁴ Брукнер 1995в: 63.

⁹¹⁵ Душанић 1968: 96-101.

новонасталим дешавањима, када долази до веће диференцијације становништва, подстакнуте и приспећем већег броја војника који се након отпуста из војске насељавају у близини места службовања, што за последицу има и већи промет новца и добара.⁹¹⁶ Сведочанство о таквом развоју у разматраном подручју не налазимо у пуној мери и у археолошком запису. У околини утврђења на лимесу не бележимо насеља која су датована у II век, осим постојања насеља уз сама утврђења. Такође је приметно да у Подлужју доњег Срема број регистрованих насеља значајно опада у односу на претходно столеће. Таква слика са терена дијаметрално је супротна вестима које имамо о интензивном развоју урбаних центара, утврђивању лимеса и забележеном повећаном присуству војске. Процес промене власништва над земљиштем, где оно прелази из руку перегриних заједница у посед муниципалних и колонијалних заједница, а потом и приватних поседника, у највећем броју вероватно новопридошлог становништва и ветерана, морало је довести и до промена у местима становања аутохотоног становништва. Подаци са војних диплома сведоче о томе да перегрини цивитаси опстају на нашој територији релативно дуго, до у II век, и након што Сирмијум стиче статус колоније, односно Басијана муниципијума.⁹¹⁷ Морамо рачунати са тим да извештан број аутохотоног становништва одлази да ради за поседнике великих имања, вила рустика, али не смемо ни заборавити на то да вероватно не мали број њих наставља да живи у селима, то јест викусама. Постојање викуса у којима нису коришћене римске технике градње и римски грађевински материјал (опеке, тегуле, малтер) теже је регистровати на основу површинских налаза. Чини се да несклад између, са једне стране индиција о интензивном напретку наших крајева током II века које нам доносе литерарни и епиграфски извори, а са друге опадања броја регистрованих насеља из тог периода, треба тражити пре свега у недовољној или неадекватној истражености овога подручја.

Период с краја II и почетка III века, за владавине Септимија Севера, карактерише повећан обим давања грађанских права перегрином становништву Паноније,⁹¹⁸ настањивање већег броја ветерана, а и највећи број споменика у обе

⁹¹⁶ Dušanić 1967: 71.

⁹¹⁷ Душанић 1977: 82; Грбић 2012: 309.

⁹¹⁸ Ферјанчић 2002: 235.

Паноније и Мезије потиче управо уз времена династије Севера.⁹¹⁹ Почетком III века, 212. године, Каракалиним едиктом сви слободни становници добијају статус римских грађана (*cives Romani*). Све је то вероватно отворило могућности остваривања закупа или поседа над земљиштем за шири слој становништва. Управо током III века бележимо и највећи пораст броја руралних насеља на нашој територији, и северно и јужно од Саве. Плодна земљишта Срема, Мачве и Посавине⁹²⁰ густо су настањена, појављује се и знатнији број насеља средње (2-8 ха) и велике површине (преко 8 ха). Доступни подаци указују да се рурална насеља, а са њима и обрада земљишта, успостављају и на мање плодним подручјима Фрушке Горе и, нарочито изражено, брежуљкастој области Тамнаве. У III веку се може приметити и више зона у којима долази до груписања извесног броја насеља на мањим површинама. Пажљивом анализом броја руралних насеља која настају или се гасе током III века, изнео сам претпоставку да се током овог столећа могу разлучити два периода током којих се може рачунати са оснивањем већег броја насеља тог типа: за владавине Севера и под крај столећа, од почетка владавине Диоклецијана. Крупне промене у пореском систему које су се догодиле под крај III века, за владавине Диоклецијана, довеле су и до промена у организацији пољопривреде и положаја власника и људи који су је обрађивали. Увођење новог система опорезивања (тзв. *iugatio - capitatio*) подразумевало је и регистровање сваког сељака у селу у коме је живео или код земљопоседника код кога је радио.⁹²¹ Такав систем пописа отежавао је кретање људи, јер да би порез био плаћен морала се остварити добит са комада земљишта које се поседује и које је пописано, као и за сваку пореску главу, те је власницима постајало неисплативо да изгубе од њих зависне сељаке. Такав систем опорезивања доводи и до неопходности да земља која се налази у нечијем поседу мора бити обрађена, те би се можда и то могло сматрати једним од разлога за пораст броја руралних насеља и током IV века. Појава већег броја мањих насеља, на местима где је раније постојало једно веће, асоцира на давање делова већих имања под закуп. Међутим, разлог пораста броја руралних насеља у IV веку може се тражити и у бежању

⁹¹⁹ Мосу 1974: 230.

⁹²⁰ Подручје Семберије није било могуће пуноправно укључити у разматрања о густини насеља, будући да је веома мали број њих макар и оквирно датован.

⁹²¹ Поповић И. 1988: 207. Више о променама које је подразумевао нови, Диоклецијанов систем опорезивања, као и разматрања о истом видети код Вилемс 1898: 640-646; Воек 2008: 63-83.

становништва из градова на село, као последици оскудице у намирницама,⁹²² што је упитно, јер Сирмијум управо током већег дела IV века доживљава најинтензивнији раст. Већи број руралних насеља на територији Сирмијума могао је такође бити и у функцији обезбеђивања неопходних основних живежних намирница великом граду. Током IV века приметно је и додатно ширење насеља у мање плодне крајеве, на Фрушкој Гори, Поцерини и области Тамнаве. Међутим, то су махом насеља која заузимају мање површине, те би се у тим случајевима пре могло рачунати да су у питању мања индивидуална газдинства, но делови неких већих поседа. Прецизније праћење раста броја руралних насеља отежава нам велики број недатованих локалитета, поглавито јужно од Саве, за које би се најпре могло претпоставити да припадају III и IV веку. У исто време Диоклецијан спроводи и војну реформу, која се у археолошком запису може пратити кроз преправке старих и изградњу нових утврђења, као и успостављање друге линије одбране, на Сави. Општа несигурност и честе претње варварских упада током IV века приметне су и у појави утврђивања вила,⁹²³ као и изградњи низа кула-стражара (спекулума) и мањих утврђења уз главне комуникационе правце. Сарматска инвазија 374-375. године огледа се у хоризонту остава новца које су пронађене на нашој територији, али и у слојевима деструкције забележеним на више локалитета.

Потврду многих дешавања која познајемо или наслућујемо из литерарних и епиграфских извора, налазимо и у археолошком запису на простору југоисточног дела Доње Паноније. Археологија, међутим, може пружити и више од тога, те расветлити одређене детаље који не могу бити ишчитани из писаних извора. Тренутно стање истражености разматраног подручја, када су у питању насеља, комуникације и фортификације, дозвољава да допремо до мањег броја правилности и детаља који омогућавају остваривање одређених помака у тумачењу појединих појава и проблема. На жалост, за разлику од квантитета података, који уочавамо када је у питању број регистрованих римских локалитета на овоме подручју, њихов квалитет није на тако високом нивоу. У највећем броју случајева подаци којима сам располагао потичу са рекогносцирања, и стари су углавном више од пола столећа. Приступ прикупљању података током тих

⁹²² Васић 1985: 127.

⁹²³ Локалитети број 83 и 425.

рекогносцирања у највећем броју случајева не обезбеђује довољно основних информација о локалитетима: датовање, површину, дистрибуцију налаза, врсте пронађеног материјала, а често ни прецизан опис позиције самог локалитета. Са друге стране, сам процес прикупљања података, њихове обраде и анализе, као и обилазака терена за потребе израде овога рада, пружили су ми и могућност уочавања одређених истраживачких питања, као и сагледавања могућих приступа ка њиховом разрешавању. На нека од тих питања покушао сам да дам одговор али, на жалост, одговори на већину питања која сам уочио морају се тражити у додатном теренском раду. Навешћу само неколико примера. Први би било питање могућности пловидбе каналима прокопаним кроз Срем у римско време. У старијој литератури изношене су претпоставке да би пловни канали могли бити Галовица и Јарчина, али се није приступало провери изнетих претпоставки. Галовицу сам, консултујући старије мапе, морао да искључим као могућ пловни пут у римско време, док се Јарчина чини као врло вероватна претпоставка. Уколико је Јарчина заиста тада била пловна, било би веома корисно урадити тематско рекогносцирање дуж целог њеног тока, јер је за очекивати да се поред овог канала, као битне саобраћајнице, налазио већи број насеља но што је до сада регистрован. Питање најранијег стационарања војних јединица у Срему тражено је кроз више истраживачких кампања на местима претпостављених кастела на лимесу, али нису установљени трагови утврђења који би припадали I веку. Претпостављени след акитвности војске на подручју Срема указује да је пре подизања утврђења на Дунаву морао постојати и простор за смештај војске у дубини територије. Повољна стратешка позиција старијег утврђења на Солноку, подједнако удаљеног од Сирмијума и северне и западне границе на Дунаву, као и начин градње који указује на његов рани настанак, нису побуђивали интересовање истраживача да и на том месту потраже одговоре о раном присуству римске војске. Пре свега систематичнији приступ самим рекогносцирањима могао би да пружи далеко поузданије податке о величини, датовању и карактеру појединих локалитета.

Детаљна површинска серијација није обављена ни на једном локалитету подручја које сам разматрао. Она подразумева прикупљање површинских налаза са претходно дефинисаних једнаких површина у истом временском интервалу,

што након обраде материјала пружа могућност сагледавања просторне дистрибуције налаза и евентуално хронолошки издвојених делова истог локалитета. На тај начин би се можда и приближили могућности сагледавања проблема малог броја руралних насеља током II века, или лоцирању могућих викуса у којима су грађевине зидане у традиционалним техникама. Неприкупљање комплетних серија површинских налаза са одређеног локалитета, и изостанак детаљне обраде истих, која би требало да уследи, можда су и један од разлога да на неком локалитету не буде препознато и могуће присуство ређих налаза керамике II века, из теже доступних слојева над којима су никли каснији објекти III и IV века? Локалитети на којима је налажена римска керамика без присуства опека и тегула најчешће се тумаче као некрополе, превиђајући могућност да у питању могу бити и насеља која су грађена традиционалним техникама, од органских материјала. Велики број мањих руралних насеља која се налазе између села Глушци и Узвећа на југу, и Саве на северу, њих готово 30, нису хронолошки опредељена. Ревизиона рекогносцирања са претходно јасно дефинисаним циљем и добро припремљеним методолошким приступом могла би, осим самог датовања, обезбедити и обиље информација неопходних за сагледавање потреба Сирмијума у одеђеним периодима. Када и због чега се толико руралних насеља налазило у близини Сирмијума, са друге стране Саве, док у залеђу града на северу нема толико регистрованих руралних насеља? Да ли су она настала ради редовног и сигурног снабдевања Сирмијума храном? Да ли су једновремена, и ако јесу када и због чега се јавља потреба за толиким њиховим бројем? Или су можда настала под крај IV и почетком V века, када већ почиње опадање моћи овога града, а скровите греде у мочварном терену приобаља Саве и баруштина Засавице пружају поуздано уточиште? Пут ка одговору на оваква и слична питања води преко теренских истраживања, којима у будућности мора претходити другачије осмишљавање но што је ранијих деценија примењивано.

Мноштво таквих питања постављао сам себи током израде овога рада, и покушавао да трагам за одговорима на њих. У мањем броју случајева располагао сам подацима довољним да до одређених одговора и дођем. У далеко већем броју случајева прелазео сам одређени пут до тренутка када сам схватао да не располажем довољном количином информација да бих до одговора и дошао. То

ме је неретко обесхрабривало, јер се појављивало све више питања за која није било довољно података да бих кренуо ка њиховом ваљаном решавању. Међутим, након неколико чланака које сам објавио паралелно са радом на тези,⁹²⁴ схватио сам да су они управо резултат ових истраживања без којих не бих успео да поставим питања која су до израде тих чланака довела, нити да на та питања понудим одговор. То ме је охрабрило у даљем раду и дало наду да ће он моћи да буде од користи и другим истраживачима. Најпре као корпус са обједињеном грађом везаном за насеља, комуникације и фортификације у југоисточном делу Доње Паноније, на основу кога сам обавио и неке од основних просторних и хронолошких анализа. Напоследку, надам се да ће и разматрања појединих специфичних питања којима сам приступао моћи да послуже не нужно као дефинитивни одговори, већ и као путоказ или инспирација у даљим истраживањима овога простора.

⁹²⁴ Црнобрња А. 2009; Српобитја А. 2011; Црнобрња А. 2011; Црнобрња, Племић 2015; Црнобрња, Ратковић 2015.

7. БИБЛИОГРАФИЈА

Скраћенице

AP – *Arheološki pregled*

VAMZ – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*

ГГБ – *Годишњак града Београда*

ГМГНС - *Годишњак Музеја града Новог Сада*

ГСАД – *Гласник Српског археолошког друштва*

VHAD – *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu*

ГСВИ - *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja*

ЗНМ – *Зборник Народног музеја, Београд*

Museum – *Museum: Godišnjak Народног музеја у Шапцу*

ОА – *Opuscula archaeologica, Osijek*

РМВ – *Рад Музеја Војводине*

РВМ – *Рад војвођанских музеја*

Извори

Amm. Marc.

Ammianus Marcellinus, *Res gestae a gine Corneli Taciti*

<http://www.thelatinlibrary.com/ammianus.html>

Aur. Vict. Epit.

Sextus Aurelius Victor, *Epitome de Cesaribus*

<http://www.thelatinlibrary.com/victor.caes2.html>

Eutrop.

Eutropius, *Breviarum historiae romanae*

<http://www.thelatinlibrary.com/eutropius.html>

Fl. Vopiscus

Flavius Vopiscus, *Vita Probi*

http://www.intratext.com/IXT/LAT0229/_P42.HTM

Gromaticus Hyginus

<http://latin.packhum.org/loc/1266/4/0#0>

Iord. Rom.

Iordanes, *Romana*, trans. B.T. Regan

<http://www.harbornet.com/folks/theedrich/Goths/Romana.htm>

Itin. Ant.

G. Parthey, M. Pinder (eds.), *Itinerarium Antonini Avgvsti et Hierosolymitanvm*, Berolini: Impensis Friderrici Nicolai 1848, 1-259.

Itin. Hier.

G. Parthey, M. Pinder (eds.), *Itinerarium Antonini Avgvsti et Hierosolymitanvm*, Berolini: Impensis Friderrici Nicolai 1848, 261-290.

Nat. hist.

C. Plinius Secundus, *Naturalis historiae*
<http://www.thelatinlibrary.com/pliny.nh3.html>

Not. dign.

O. Seeck, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries*, Berolini 1876.

Tab. Peut.

Tabula Peutingeriana <http://www.cambridge.org/us/talbert/>

Velleius Pat.

C. Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*
<http://www.thelatinlibrary.com/vell2.html>

Карте

Бенералштабна карта Србије [Картографска грађа 1:75.000]. Београд: Географско одељење Главног Бенералштаба, 1881-1892.

Habsburg Empire 1764-1784

First millitary survey of Habsburg Empire (1764-1784) 1:28.000
<http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=6&lat=47.89034&lon=14.76556>

Habsburg Empire 1806-1869

Second millitary survey of Habsburg Empire (1806-1869) 1:28.000
<http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=6&lat=46.81258&lon=18.42373>

Habsburg Empire 1869-1887

Third millitary survey of Habsburg Empire (1806-1869) 1:75.000
http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?zoom=14&lat=44.97614&lon=19.96363

Hungarian Kingdom 1869-1887

Third millitary survey of Habsburg Empire (1806-1869) 1:25.000
http://mapire.eu/en/map/hkf_25e/?zoom=14&lat=44.9717&lon=19.96456

Литература

Алексић 1881

А. Алексић, Топографија старинских остатака у садањој Мачви (грађа за археологију тога краја), *Рад, лист за науку и књижевност*, књ. I, св. II (Београд): 186-192.

Аноним 1963

Аноним, *Обреновац и околина*, Београд: Народна књига и Општинска скупштина Обреновац.

Applebaum 1963

S. Applebaum, The Pattern of Settlement in Roman Britain, *The Agricultural History Review* 11-1: 1-14.

Arheološki leksikon BiH

В. Ћовић (ур.), *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* I-III, Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

Археолошка налазишта 1951

М. Гарашанин, Д. Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, Београд: Просвета.

Археолошки споменици 1953

Археолошки споменици и налазишта у Србији I, Западна Србија (Грађа IX). Београд: Археолошки институт.

Арсич 2007

Р. Арсич, *Античка топографија северозападне Србије*, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Необјављени мастер рад.

Arsić 2007a

R. Arsić, Problem negativnih arheoloških podataka na primeru teritorije severozapadne Srbije u predrimskom i ranocarskom periodu, *Antropologija - zbornik radova odeljenja društvenih nauka Istraživačke stanice Petnica*, Valjevo: Istraživačka stanica Petnica, 11-22.

Арсич 2012

Р. Арсич, Функција римске војне инфраструктуре на простору северозападне Србије, *ГСАД* 27 (2011): 61-82.

Băjenaru 2010

C. Băjenaru, *Minor Fortification in the Balkan-Danubian Area from Diocletian to Justinian*, Cluj-Napoca: National Museum of Romanian History – The center for Roman Military Studies.

Barišić 1970

F. Barišić, Une defixionis tabella grece de Progar en Srem, *Archaeologia Iugoslavica* XI (Beograd): 23-28.

Бенцаревић 2005

Т. Бенцаревић, Оставе бронзаног новца IV века на територији Србије, *ЗНМ* 18-1: 553-578.

Бенцаревић 2014

Т. Бенцаревић, Предлог мера за унапређење заштите културног наслеђа, *Српско археолошко друштво, XXXVII Скупштина и годишњи скуп*. Београд – Крагујевац: Српско археолошко друштво – Завод за заштиту споменика културе Крагујевац, 90-91.

Bödöcs, Kovács 2011

A. Bödöcs, G. Kovács, A római kori birtokrendszer kialakítása és tájformáló hatása Pannóniában, *Geodézia és Kartográfia* 2011/3. LXIII: 20-25.

Bödöcs, Kovács, Anderkó 2014

A. Bödöcs, G. Kovács, K. Anderkó, The impact of the roman agriculture on the territory of Savaria, *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* Ser. No. 2 (Budapest): 321-332.

Boek 2008

J.A. Boek, *Taxation in the later Roman Empire: a study on the character of the late antique economy*, Leiden University, unpublished thesis.

Bojanovski 1981

I. Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (4. dio) Rimaska cesta Siscia - Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija, *GCBI* 20 (Sarajevo): 145-265.

Bojanovski 1987

I. Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (5. dio) - Gornje Podrinje u sistemu rimskih komunikacija, *GCBI* 25(23) (Sarajevo): 63-174.

Bojanovski 1988

I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH.

Bojović 1975

D. Bojović, Zemun Polje, Bulevar Lenjina b.b. – kasnoantička nekropola, *AP* 17: 113-114.

Bojović 1977

D. Bojović, *Rimska keramika Singidunuma*, Beograd: Muzej grada Beograda.

Bojović 1978

D. Voјović, Остава римског пољопривредног алата из села Бровић код Обреновца, *ГГБ XXV*: 185-195.

Voјović 1983

D. Voјović, *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd: Muzej grada Beograda.

Borić-Brešković, Crnobrnja 2008

B. Borić-Brešković, N. Crnobrnja, The First and Second Century Hoard of Roman Denarii from Ušće Near Obrenovac, *Numizmatičar* 26/27 (2003-2004): 9-82.

Борић-Брешковић, Петровић 2012

Б. Борић-Брешковић, С. Петровић, Налази новца Виминацијума и провинције Дакије у Мачви, *Нумизматичар* 30: 135-154.

Borić-Brešković, Vojvoda 2011

B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, A Hoard of Roman Coins from Čortanovci in Srem, *Numizmatičar* 29: 9-281.

Borić- Brešković, Vojvoda 2012

B. Borić-Brešković, M. Vojvoda, Hoard of Roman Silver Coins from the Village of Mehovine near Šabac, *Numizmatičar* 30: 23-115.

Borojević 1988

K. Borojević, Analize ugljenisanog semenja iz latenskog naselja na Gomolavi, u: B. Jovanović i M. Jovanović (ur.), *Gomolava, naselje mlađeg gvozdenog doba*, Novi Sad – Beograd: Vojvođanski muzej – Arheološki institut, 111–127.

Brenot 1978

Cl. Brenot, Le trésor de Bikić Do, *Sirmium VIII*, Rome-Belgrade: 7-98.

Brukner 1972

O. Brukner, Marin Do, Dumbovo – rimsko naselje, *AP* 14: 68-71.

Brukner 1973

O. Brukner, Dumbovo, Beočin "Marin Do" – Rakovac – rimsko naselje, *AP* 15: 60-61.

Brukner 1974

O. Brukner, Dumbovo, Beočin – rimsko naselje, *AP* 16: 90-91.

Брукнер 1976

О. Брукнер, Vicus и Vila Rustica у пограничној зони између Cusuma и Voноnia-e, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* 6/7, Нови Сад, 19-43.

Brukner 1980

O. Brukner, Vrtlozi, Šimanovci - domorodačko naselje I v.n.e., *AP* 21: 64-65.

Brukner 1980a

O. Brukner, Kudoš, Šašinci - vila rustika, *AP* 21: 106-108.

Brukner 1980b

O. Brukner, Prosine, Prhovo – rimsko naselje, *AP* 21: 108-109.

Brukner 1981

O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu Provincije Donje Panonije*, Beograd: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine - Savez arheoloških društava Jugoslavije

Brukner 1982

O. Brukner, Tromeda, Pećinci - keltsko naselje, *AP* 21: 52-53.

Brukner 1982a

O. Brukner, Žirovac, Ruma - rimski put, *AP* 21: 95-97.

Brukner 1985

O. Brukner, Kudoš, Šašinci - villa rustika, *AP* 24: 99.

Брукнер 1988

O. Брукнер, Континуитет домородачких насеља у време римске доминације. Сремске Митровице (Сирмиум), *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* 15, Нови Сад, 95-102.

Brukner 1989a

O. Brukner, Sremska Mitrovica / Livade – kasnolatensko naselje, nekropola i mauzolej, *AP* 28: 113-118.

Brukner 1989b

O. Brukner, Sremska Mitrovica / Livade – Sirmium, specula, *AP* 28: 119.

Brukner 1990

O. Brukner, Pećinci / Budimlja bara Alicia – Keramička zanatska zona, *AP* 29: 147-148

Brukner 1990b

O. Brukner, Sremska Mitrovica / Livade, villae rusticae, *AP* 29: 161-163.

Brukner 1990c

O. Brukner, Sremska Mitrovica / Livade, Rimska nekropola, *AP* 29: 164-165.

Брукнер 1995

O. Брукнер, Римска насеља и виле рустике, у: *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем* (ур. З. Вапа), Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 137-174.

Брукнер 1995a

O. Брукнер, Домородачка насеља, у: *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем* (ур. З. Вапа), Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 91-136.

Брукнер 1995б

О. Брукнер, Маузолеј – октогонална грађевина, у: *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем* (ур. З. Вапа), Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 175-177.

Брукнер 1995в

О. Брукнер, Импортована и панонска керамика – прилог топографским истраживањима Фрушке Горе, у: *Фрушка Гора у античко доба: прилози за стару историју и археологију* (П. Петровић, М. Душанић, О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан), Нови Сад: Матица Српска, 37-86.

Брукнер, Милошевић, Даутова-Рушевљан 1987

О. Брукнер, П. Милошевић, В. Даутова-Рушевљан, *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније*, Нови Сад: Матица српска.

Brunšmid 1895-1896

J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD n.s.* I: 148-183.

Brunšmid 1898-1899

J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD n.s.* III: 150-205.

Brunšmid 1900

J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD n.s.* IV: 181-201.

Brunšmid 1901

J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD n.s.* V: 87-169.

Brunšmid 1903-1904

J. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u zagrebu, *VHAD n.s.* VII: 210-240.

Brunšmid 1907

J. Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *VHAD n.s.* IX: 82-184.

Brunšmid 1910/11

J. Brunšmid, Nekoliko našašća novca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, *VHAD n.s.* XI: 241-277.

Brunšmid 1910/11a

J. Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskoga narodna muzeja u Zagrebu, *VHAD XI*: 64-144.

Brunšmid 1912

J. Brunšmid, Ulomak rimskoga vojničkoga diploma iz Male Mitrovice (Srbija), *VHAD n.s.* XII: 198-200.

Brunšmid 1912a

J. Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, *VHAD n.s.* XII: 260-286.

Brunšmid 1913/14

J. Brunšmid, Nekoliko našašća novca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, *VHAD n.s.* XIII: 269-306.

Бунарџић 2006

Р. Бунарџић, Ка убикацији *Acumincuma*, *ГМГНС 1* (2005), Нови Сад: 37-53.

Busuladžić 2011

A. Busuladžić, *Rimske vile u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine.

Leusen 2002

M. van Leusen, *Pattern to Process: Methodological Investigations into the Formation and Interpretation of Spatial Patterns in Archaeological Landscapes*, Rijksuniversiteit Groningen, unpublished PhD Thesis.

Васић Ј. 2000/2001

Ј. Васић, Оловне иконе подунавског коњаника из Музеја града Београда, *ГГБ* 47-48. Београд: 89-98.

Васић 1985

М. Васић, Мачва и Подриње у римско доба, *ГСАД 2*: 124-141.

Vasić M. 2005

M. Vasić, *Ostava denara i antoninijana iz Donjeg Crniljeva*, Beograd - Šabac: Arheološki institut - Narodni muzej u Šapcu.

Vasić, Milošević 2000

M. Vasić, G. Milošević, *Mansio Idimum: rimska poštanska i putna stanica kod Medvede*, Beograd: Arheološki institut – Narodni muzej.

Vasić, Popović 1975

M. Vasić, V. Popović, Un tresor de monnaies d'or de Sirmium. *Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité* 87, *École française de Rome (Rome)* 87: 425-440.

Васиљевић 1967

М. Васиљевић, Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу, *Годишњак Историјског архива (Шабач)* V: 121-156.

Васиљевић 1969

М. Васиљевић, Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу II, *Годишњак Историјског архива (Шабач)* VII: 449-468.

Vasiljević 1973

М. Vasiljević, *Rekognosciranje Podrinja*, *AP* 15: 133-161.

Vasiljević 1974

M. Vasiljević, Rekognosciranja u Podrinju, *AP* 16: 145-150.

Vasiljević 1975

M. Vasiljević, Rekognosciranja u Podrinju, *AP* 17: 163-169.

Vasiljević 1976

M. Vasiljević, Rekognosciranja u Podrinju, *AP* 18: 161-177.

Vasiljević 1980

M. Vasiljević, Arheološka rekognosciranja u Podrinju, *AP* 21: 205-228.

Вапа 1995

З. Вапа (ур.), *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем*, Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе.

Веленрајтер 1958

П. Веленрајтер, Castellum Onagrinum, *PBM* 7: 126-132.

Vikić-Belančić 1971

В. Vikić-Belančić, Antičke svetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu II. *VAMZ* IX: 97-182.

Vikić-Belančić 1976

В. Vikić-Belančić, Antičke svetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu II. *VAMZ* IX: 49-160.

Вилемс 1898

П. Вилемс, *Римско јавно право или римске политичке установе од постанка Рима до Јустинијана*, прев. Жив. М. Милосављевић, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

Војвода, Јесретић 2012

М. Војвода, М. Јесретић, Новац битинијске ковнице Никеје из Музеја Срема у Сремској Митровици, *Нумизматичар* 30: 117-134.

Војвода, Петровић 2011

М. Војвода, С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у Мачви. *Нумизматичар* 29: 283-307.

Vujović 2009

М. Vujović, A newly-discovered Roman Altar from Surčin, *Starinar* LIX: 149-157.

Вулић 1939

Н. Вулић, Војводина у римско доба, у: *Војводина I*, Нови Сад.

Gabričević 1972

M. Gabričević, Olovna pločica sa predstavom dunavskih konjanika iz Velike Obarske (SO Bijeljina), *Članci i građaza kulturnu istoriju istočne Bosne* (Tuzla) 9: 53-57.

Гавела 1983

Б. Гавела, Мит и стварност у спеву о Аргонаутима, у: *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове* (ур. В. Чубриловић), Београд: Српска академија наука и уметности, 71-85.

Гарашанин 1986

М. Гарашанин, Крупањ и Рађевина у праисторијско и римско доба, у: *Рађевина у прошлости* (ур. Д. Бојанић), Београд: 57-109.

Gaffney, Leusen 1996

V. Gaffney, P.M. van Leusen, Extending GIS methods for regional archaeology: the Wroxeter Hinterlands Project, in: *Interfacing the Past: Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology CAA 95* (H. Kamermans, K. Fennema, eds.), *Analecta Praehistorica Leidensia* 28, 297-305.

Гачић 2005

Д. Гачић, *Миодраг Грбић (1901-1969) живот и дело*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.

Гачић 2007

Д. Гачић, Резултати заштитних археолошких истраживања у атријуму Магистрата у Сремским Карловцима, *ГМГНС 2* (2006): 45-55.

Goodchilde 2007

H. Goodchilde, *Modeling Roman Agricultural Production in the Middle Tiber Valley, Central Italy*, Institute of Archaeology and Antiquity-School of Historical Studies-The University of Birmingham, unpublished PhD thesis.

Граћанин 2010

Н. Граћанин, Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj Južnoj Panoniji, *Scrinia Slavonica* 10: 9-69.

Грбић 1935

М. Грбић, Извештај о раду на ископавању римске Басијане код Доњих Петроваца, *Гласник Историјског друштва Нови Сад VIII-3*: 483-486.

Грбић 1936

М. Грбић, Архитектура у Бастијани (Сремски Петровци) I. Реконструкција места према ситуационом плану и авионском снимку, *Гласник Историјског друштва – Нови Сад IX-1*: 19-31.

Грбић 1937

М. Грбић, Архитектура у Бастијани код Доњих Петроваца у Срему II. Откопане грађевине у 1935. години, *Гласник Историјског друштва – Нови Сад X-1*: 1-7.

Грбић 2012

Д. Грбић, *Civitates peregrinae у Илирику у доба принципата према Плинијевој Naturalis Historia и епиграфским изворима*, Филозофски факултет Универзитета у Београду, непубликована докторска дисертација

Dautova-Ruševljan 1972-1973

V. Dautova-Ruševljan, *Zaštitno iskopavanje antičkog lokaliteta "Kuva" kod Begeča*, *RVM* 21-22: 141-152.

Dautova-Ruševljan 1976

V. Dautova-Ruševljan, *Rekognosciranje terena oko s. Hrtkovaca u Sremu*, *AP* 18: 177-180.

Даутова-Рушевљан 1976а

В. Даутова-Рушевљан, Римски новац са археолошких ископавања на лок. Думбово код Беочина, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* 6/7: 45-47.

Dautova-Ruševljan 1980

V. Dautova-Ruševljan, *Vranja, Hrtkovci – antičko nalazište*, *AP* 21: 109-111.

Даутова-Рушевљан 1980а

В. Даутова-Рушевљан, Остата антонинијана из Марадика, *Нумизматичар* 3: 21-45.

Даутова-Рушевљан 1981

В. Даутова-Рушевљан, Резултати заштитно сонажних ископавања на локалитету Врањ код Хртковаца у Срему 1979. године, *PBM* 27: 181-201.

Даутова-Рушевљан 1981а

В. Даутова-Рушевљан Остата варварског, римског и византиског новца из Војводине, *Нумизматичар* 4: 60-72.

Даутова-Рушевљан 1982/1983

В. Даутова-Рушевљан, Новац са ископавања римског насеља на локалитету Гомолава (1953-1978), *PBM* 28: 39-46.

Dautova-Ruševljan 1983

V. Dautova-Ruševljan *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Dowe Paonije*, Novi Sad: Vojvođanski muzej – Savez arheoloških društava Jugoslavije.

Dautova Ruševljan 1984-1985

V. Dautova Ruševljan, *Ostava folisa iz Bačinaca u Sremu*, *RVM* 29: 85-120.

Dautova-Ruševljan 1985

V. Dautova-Ruševljan, *Vranja, Hrtkovci – antički lokalitet*, *AP* 24: 110-114.

Даутова-Рушевљан 1989

В. Даутова-Рушевљан, Римски новац са лимеса у Војвођанском музеју, *PBM* 31: 75-106.

Dautova-Ruševljan 1989a

V. Dautova-Ruševljan, Sremska Mitrovica Sirmium – akvedukt, *AP* 28 (1987): 112.

Dautova-Ruševljan 1991

V. Dautova-Ruševljan, Sondažno zaštitna iskopavanja na lokalitetu Vranj kod Hrtkovaca (1980-1989), *PBM* 33. Нови Сад: 41-62.

Даутова-Рушевљан 1993

В. Даутова-Рушевљан, Заштитно ископавање римског насеља у Хртковцима (1991. године), *PBM* 35: 53-70.

Даутова-Рушевљан 1995

В. Даутова-Рушевљан, Занатски производи и нумизматички налази, у: *Фрушка Гора у античко доба: прилози за стару историју и археологију* (П. Петровић, М. Душанић, О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан), Нови Сад: Матица српска – Археолошки институт Београд, 111-147.

Даутова-Рушевљан 1998

В. Даутова-Рушевљан, Касноантички гроб на локалитету Врањ у Хртковцима, *PMB* 40: 97-105.

Даутова-Рушевљан 1999-2000

В. Даутова-Рушевљан, Систематско-заштитна ископавања у Хртковцима, *ГСАД* 15/16: 163-174.

Даутова-Рушевљан 2000

В. Даутова-Рушевљан, Villa rustica на локалитету Врањ у Хртковцима, *PMB* 41-42: 15-28.

Dautova-Ruševljan 2003

V. Dautova-Ruševljan, *Kasnoantička nekropola kod Sviloša u Sremu*, Novi Sad: Matica srpska.

Даутова Рушевљан 2003

В. Даутова-Рушевљан, *Касноантичка некропола код Свилоша у Срему*, Нови Сад: Матица Српска - Музеј Војводине.

Даутова-Рушевљан 2004

В. Даутова-Рушевљан, Вила рустика у Хртковцима, *Зборник Матице српске за класичне студије* (Нови Сад) 6: 171-173.

Даутова-Рушевљан 2005

В. Даутова-Рушевљан, Систематско-заштитна ископавања виле рустикe у Хртковцима 2004. године, *ГСАД* 21: 239-249.

Dautova-Ruševljan 2005a

V. Dautova-Ruševljan, Imported Terra Sigillata and Pannonian Production from the Site Vranj in Hrtkovci (Srem), *ЗНМ* 18-1: 395-416.

Даутова-Рушевљан 2006

В. Даутова-Рушевљан, Римски оловни предмети из Срема, *ГСАД* 22: 333-353.

Даутова-Рушевљан 2008

В. Даутова-Рушевљан, Систематско-заштитна ископавања на локалитету Хртковцима 2005-2006. године, *ГСАД* 24: 287-312.

Dautova-Ruševljan, Brukner 1992

V. Dautova Ruševljan, O. Brukner, *Gomolava: rimski period*, Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Даутова-Рушевљан, Петровић 1994

В. Даутова-Рушевљан, П. Петровић, Римско утврђење код Чортановаца, *РВМ* 36: 13-33.

Dautova-Ruševljan, Vujović 2006

V. Dautova-Ruševljan, M. Vujović, *Rimska vojska u Sremu*, Novi Sad: Muzej Vojvodine.

Dautova-Ruševljan, Vujović 2011

V. Dautova-Ruševljan, M. Vujović, *Kasnoantički šlem iz Jarka*, Novi Sad: Muzej Vojvodine.

Димитријевић 1958

Д. Димитријевић, Рад земунског народног музеја на римском лимесу у Срему, *Старинар* VII-VIII: 229-308.

Dimitrijević 1961

D. Dimitrijević, Nekoliko podataka o rimskom limesu u istočnom Sremu, *Limes u Jugoslaviji I - Zbornik radova sa Simpozija o Limesu 1960 godine*, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije: 93-107.

Dimitrijević 1963

D. Dimitrijević, Zemun Polje. Zemun – rimsko naselje i nekropola seobe naroda, *AP* 5: 106-108.

Dimitrijević 1965

D. Dimitrijević, Rad Narodnog muzeja u Zemunu na istraživanju rimskog Limesa u Sremu tokom 1965. godine, *AP* 7: 149-156.

Dimitrijević 1966

D. Dimitrijević, Vojka – Ugrinovci, Stara Pazova – Zemun, lok. Brestove Međe, *AP* 8: 124-127.

Dimitrijević 1966a

D. Dimitrijević, Progar, Zemun, (centar sela) – kasno-antička nekropola, *AP* (Beograd) 8: 139-141.

Dimitrijević 1967

D. Dimitrijević, Progar, SO Zemun, lokalitet Progarski vinogradi – rimsko nalazište sa ostacima ciglane Classis Flaviae Pannonicae, *AP* (Beograd) 9: 94-99.

Dimitrijević 1968

D. Dimitrijević, Progar, Zemun, lokalitet Progarski vinogradi – rimsko naselje I srednjevekovna nekropola, *AP* 10: 142-145.

Dimitrijević 1969

D. Dimitrijević, Progarski Vinogradi i Baštine, Progar, Zemun – rimska nalazišta. *AP* 11: 169-173.

Dimitrijević 1969a

D. Dimitrijević, Istraživanja rimskog limesa u istočnom Sremu s posebnim osvrtom na pitanje komunikacija, *Osječki zbornik* 12: 87-121.

Димитријевић 1970

Д. Димитријевић, Протоисторијски и антички Акуминкум, *Зборник за ликовне уметности* 6 (Нови Сад): 274-277.

Димитријевић 1975

Д. Димитријевић, Сармати и Римљани, у: *Шајкашка историја* 1, Нови Сад: Матица Српска – Војвођански музеј, 34-67.

Димитријевић 1987

Д. Димитријевић, Источни Срем под римском влашћу, у: *Земун* (ур. Б. Мишевић), Земун, 29-52.

Димитријевић 1996

Д. Димитријевић, Пристаништа Classis Flaviae Pannonicae на Басијанском сектору Дунава, *Зборник Матице Српске за историју* 54: 7-38.

Dimitrijević, Gabričević, Vilotijević 1974

D. Dimitrijević, M. Gabričević i D. Vilotijević, Begeč – rimsko utvrđenje Onagrinum na levoj obali Dunava, *AP* 16: 86-89.

Dimitrijević, Kovačević 1965

D. Dimitrijević, J. Kovačević, Stari Slankamen (Acumincum), Indija – praistorijska, antička i sredevekovna nalazišta, *AP* 7: 115-120.

Dizdar, Ložnjak Dizdar 2009

M. Dizdar, D. Ložnjak Dizdar, Terenski pregledi područja općina Ilok, Lovas i Tovarnik u 2008. godini. *Annales Instituti Archaeologici* 5 (Zagreb): 117-121

Dizdar, Šoštarić, Jelinčić 2003

M. Dizdar, R. Šoštarić, K. Jelinčić, Ranorimski grob iz Iloka kao prilog poznavanju romanizacije zapadnog Srijema, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 20: 57-77.

Дивал 2003

Н. Дивал, Владислав Поповић и Сирмијум (1962-1999), у: В. Поповић, *Град царева и мученика (сабрани радови о археологији и историји Сирмијума)*, Сремска Митровица – Београд: Пројекат Благо Сирмијума – Археолошки институт, 19-26.

Долинај, Павић, Савић 2008

Д. Долинај, Д. Павић, С. Савић, Хидролошке карактеристике и проблеми хидроакумулационог система Чалма, *Гласник Српског географског друштва* 88-1: 125-137.

Домić-Кunić 2004

А. Домić-Кunić, Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i osobito Panoniju) u *Naturalis Historia* Plinija Starijeg, *VAMZ XXXVII*: 119-171.

Домić-Кunić 2006

А. Домić-Кunić, Bellum Pannonicum - Posljednja faza osvajanja Južne Panonije, *VAMZ XXXIX*: 59-164.

Душанић 1965

С. Душанић, Три епиграфска прилога, *Жива антика XV/1*: 85-108.

Душанић 1967

С. Душанић, Bassianae and its Territory, *Archaeologia Jugoslavica VIII*: 67-83.

Душанић 1967а

С. Душанић, Нови и ревидирани римски натписи из источног Срема, *Жива антика XVII*: 195-215.

Душанић 1968

С. Душанић, Римска војска у источном Срему, *Зборник Филозофског факултета X-1*: 87-113.

Душанић 1977

С. Душанић, Епиграфске белешке (Two epigraphical notes), *Жива антика XXVII*: 179-190.

Душанић 1978

С. Душанић, A Military Diploma od A.D. 65, *Germania* 65: 461-465.

Душанић 1980

С. Душанић, Организација римског рударства у Норику, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији, *Историјски гласник 1-2*: 7-57.

Душанић 1998-1999

С. Душанић, An Early Diploma Militare, *Starinar* 49, 51-62.

Душанић М. 1988

М. Душанић, Римске опеке са жигом са панонског лимеса (одсек Cussum-Taurunum), *Старинар* 39: 85-97.

Dušanić M. 1990

М. Dušanić, Novi miljokaz iz okoline Sirmijuma, *Arheološki vestnik* 41 (Ljubljana): 643-648.

Ђорђевић 1995

М. Ђорђевић, Црква Св. Луке у Купинову, археолошка истраживања у 1994. години, *ГДКС* 19: 122-125.

Ђорђевић 2007

М. Ђорђевић, *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Ђурић et al. 2008

В. Ђурић, Ј. Davidović, А. Maver, Н.В. Müller, Stone Use in Roman Towns. Resources, Transport, Products and Clients. Case Study Sirmium. First Report, *Starinar* LVI (2006): 103-137.

Живановић 2009

З. Живановић, Публиковани археолошки локалитети општине Коцељева II, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 10: 33-52.

Живановић 2011

З. Живановић, *Систематизација археолошких локалитета са територије општине Коцељева*, хабилитациони рад за стицање стручног звања вишег кустоса. Веб адреса

Zaninović 1985

М. Zaninović, Prata legionis u Kosovu kraj Knina, *OA* 10: 63-79.

Zaninović 2003

М. Zaninović, Breuci od Sirmija do Marsonije, *OA* 27: 443-449.

Игњатовић 2007

М. Игњатовић, Купиново – локалитет гробница, насеље предримског и римског периода, *Археолошки преглед н.с.* 1: 35-38.

Илић 2007

М. Илић, *Јувелирске минералне сировине*. Београд: Evro Giunti.

Илић 2012

О.Р. Илић, *Poljoprivredna proizvodnja u rimskim provincijama na tlu Srbije od I do prve polovine IV veka*, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, непубликована докторска дисертација.

Iskra-Janošić 1966

I. Iskra-Janošić, Rimske votivne pločice od olova u Jugoslaviji, *Opuscula Archeologica* VI (Zagreb): 49-68.

Jelinčić 2003

K. Jelinčić, Rimska keramika iz Iloka, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu* 20: 79-88.

Jelinčić-Vučković 2015

K. Jelinčić-Vučković, *Rimsko selo u provinciji Gornjoj Panoniji: Virovitica Kiškorija Jug*, Monografije Instituta za arheologiju, knjiga 7, Zagreb: Institut za arheologiju.

Јерemiћ 1985

М. Јерemiћ, Дрвени скелет у архитектури Сирмијума I-IV века, *Старинар* XXXVI: 69-90.

Jeremić 2005

М. Jeremić, Adolf Hytrek et les premiers fouilles archeologiques a Sirmium, *Старинар* LV: 115-132.

Јерemiћ 2007

М. Јерemiћ, Сирмијум, "град острво" и његова два острва, *Ниш и Византија V*: 228-241.

Јерemiћ 2013

Г. Јерemiћ, Римски споменици из источних делова провинције Далмације и јужних делова Доње Паноније, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић). Београд-Ваљево: Српско археолошко друштво – Завод за заштиту споменика културе, 177-191.

Јовановић 1985

М. Јовановић, Šašinci, ulica Grobljanska br. 58 – naselje kasnolatenskog perioda, *AP* 24: 66-67.

Јовановић 1998

А. Јовановић, Два прилога проучавању фортификација у Доњој Панонији, *ГСАД* 14: 21-29.

Јовановић 2006

А. Јовановић, *Гло Србије – завичај римских царева*, Београд: Принцип-Бонарт прес.

Jung 1890

I. Jung, Dopisi, *VHAD* XII: 25-32.

Jung 1902

I. Jung, Izveštaji muzejskih povrerenika i prijatelja, *VHAD n.s* VI: 226-247.

Kanitz 1892

F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien II*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien 41, Wien: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Каниц 1985

Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја XIX века* (I), Београд: Српска књижевна задруга и Рад.

Karavas 2001

J. Karavas, *The evolution of roman frontier defence systems and fortifications the lower danube provinces in the first and second centuries AD*, Durham University, unpublished PhD thesis. <http://etheses.dur.ac.uk/3957/>

Klemenc 1961

J. Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji. *Limes u Jugoslaviji I* (Zbornik radova sa simposiuma o limesu 1960. godine), Beograd: 5–34.

Кондић 1967

В. Кондић, Налаз римских златника код Ушћа близу Обреновца, *Старинар XVIII*: 207-212.

Kovács 2008

P. Kovács, Some Notes on the Division of Illyricum, in: *Die Römischen Provinzen. Begrif und Gründung* (ed. I. Piso), Cluj-Napoca, 237–248

Kovács 2012

P. Kovács, Some notes on the imperial estates in Pannonia, *Studia Epigraphica Pannonica* (Budapest) IV: 76-78.

Kovács 2013

P. Kovács, Territoria, pagi and vici in Pannonia, in: *Studia epigraphica in memoriam Geza Alföldy* (eds. W. Eck, B. Feher, P. Kovacs), Antiquitas, Reihe 1, Abhandlungen zur alten geschichte, Band 61. Bonn: 131-154.

Ковић 2000

Г. Ковић, Оловне плочице подунавског коњаника из збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 1: 36-48.

Ковић 2001

Г. Ковић, Геме из античке збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 2: 7-12.

Ковић 2003

Г. Ковић, Фибуле из античке збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 4: 47-75.

Ковић 2004

Г. Ковић, Антички жишци из збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 5: 9-20.

Ковић 2006

Г. Ковић, Накит из античке збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum – Годишњак Народног музеја у Шапцу* 7: 37-56.

Ковић 2009

Г. Ковић, Делови војничких појасева из античке збирке, *Museum – Годишњак народног музеја у Шапцу* 10. Шабац: 19-33.

Ковић 2013

Г. Ковић, Резултати археолошког истраживања виле рустике у Клењу, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић), Београд – Ваљево: Српско археолошко друштво – Завод за заштиту споменика културе Ваљево, 193-199.

Ковић 2014

Г. Ковић, Оловне фигурине из Народног музеја у Шапцу, *ГСАД* 29 (2013): 261-274.

Крунић 1995

С. Крунић, Необјављене иконе подунавских коњаника из збирки Музеја града Београда, *Старинар* 45-46: 163-172.

Кумар 1955-1957

Ж. Кумар, Стари Сланкамен : антропогеографска испитивања, *Гласник Етнографског института Српске академије Наука* 4-6, 155–183.

Лазић 2006

М. Лазић, Римска војничка диплома из Скеле код Обреновца, *ГСАД* 22: 321-329.

Leleković 2008

Т. Leleković, Ivandvor, *Hrvatski arheološki godišnjak* 4/2007, 2-15.

Leleković, Rendić-Miočević 2012

Т. Leleković, А. Rednić-Miočević, Rural Settlements, in: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia: The state of research and selected problems in the Croation part of the Roman Province of Pannonia* (ed. В. Migotti), BAR International Series 2393, Oxford: Archaeopress, 279-311.

Ljubić 1879

Š. Ljubić, Ritium (Surduk), *VHAD* I: 97-101.

Ljubić 1883

Š. Ljubić, Arхеологичка iskapanja на Petrovačkoj gradini u Sriemu, gdje je, tobož, starorimska Bassianis, *VHAD* V-2: 33-49.

Ljubić 1883a

Š. Ljubić, Arheologička iskanja na Petrovačkoj gradini u Sriemu, gdje je, tobož, starorimska Bassianis, *VHAD* V-3: 65-70.

Ljubić 1886

Š. Ljubić, Rimske Thermae u Mitrovici (Syrmium), *VHAD* VIII-1:

Ljubić 1887

Š. Ljubić, Dva nova miljokaza iz okolice Sirmiuma, *VHAD* IX: 14-19.

Ljubić 1888

Š. Ljubić, Dopisi, razne viesti, *VHAD* 10: 59-64.

Magyar 2015

Z. Magyar, Research in the Late La Tene – Early Roman Settlement at Bataszek, Kortvelyesi-dűlő. The Early Roman Period, in: *Ländliche Siedlungen der römischen Kaiserzeit im mittleren Donaauraum* (eds. S. Bíró, A. Molnár), Győr: Mursella Régészeti Egyesület, 197-224.

Манојловић 1961

Манојловић М. Беркасово. Античка некропола. *Старинар* XII: 277-278.

Manojlović 1961a

M. Manojlović, Prosjanice – Čortanovci – utvrđenje, *AP* 3: 100-101.

Manojlović 1962

M. Manojlović, Prosjanice – Čortanovci – utvrđenje, *AP* 4: 187-189.

Манојловић 1962a

М. Манојловић, Римско утврђење код Чортановаца, Извештај о ископавању у 1961. години, *PBM* 11: 123-125.

Manojlović 1966

M. Manojlović, Beška – Inđija, lokalitet Brest – antička nekropola, *AP* 8: 138-139.

Manojlović 1967

M. Manojlović, Beška, Brest, Srem – antička nekropola, *AP* 9: 112-113.

Manojlović 1968

M. Manojlović, Beška, Brest – antička nekropola, *AP* 10: 146-147.

Manojlović 1972

M. Manojlović, Brest, Beška – antička nekropola, *AP* 14: 94-95.

Manojlović 1973

M. Manojlović, Brest, Beška – antička nekropola, *AP* 15: 70-71.

Manojlović 1974

M. Manojlović, Beška, Brest – antička nekropola, *AP* 16: 91-92.

Manojlović, Brukner 1978

M. Manojlović, O. Brukner, Sviloš, Kruševlje – antička nekropola, *AP* 19: 90-91.

Manojlović, Brukner 1979

M. Manojlović, O. Brukner, Sviloš, Kruševlje – antička nekropola, *AP* 20: 89-90.

Manojlović, Brukner 1982

M. Manojlović, i Brukner O. Kruševlje, Sviloš – rimska nekropola, *AP* 23: 105-106.

Marijanski-Manojlović 1964

M. Marijanski-Manojlović, *Kasnorimski šlemovi iz Berkasova*, Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Marijanski-Manojlović 1987

M. Marijanski-Manojlović, *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Marijanski-Manojlović, Brukner 1985

M. Marijanski-Manojlović, O. Brukner, Selište, Sviloš – kasnolatensko naselje, *AP* 24: 69-70.

Марјановић-Вујовић 1970

Г. Марјановић-Вујовић, *Пристаншта Београдског града*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Marsili 1726

A.F. Marsili, *Danubius Pannonicae-Mysicus, Tomus Secundus – De antiquitatibus Romanorum ad ripam Danubii*. Amsterdam.

Medović 2010

A. Medović, "Arheoznanje-arheoimanje" u poseti jednom sremačkom Vikusu iz I ili II veka, *RMV* 52: 103.

Migotti 2012

B. Migotti (ed.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia: The state of research and selected problems in the Croatia part of the Roman Province of Pannonia*, BAR International Series 2393, Oxford: Archaeopress.

Miladinović-Radmilović 2011

N. Miladinović-Radmilović, *Sirmium necropolis*, Beograd – Sremska Mitrovica: Arheološki institut – Blago Sirmijuma.

Milin 2003

M. Milin, Pitanje ilirske komponente stanovništva jugoistočnog dela Donje Panonije u savremenim istraživanjima, *Balkanica* 32-33: 49-60.

Milin 2004

M. Milin, Bassianae. *The Autonomus Towns of Noricum and Pannonia, Pannonia II* (Situla 42). Ljubljana: 253-269.

Милићевић 1876

М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд: Државна штампарија.

Милојевић 1962

М. Д. Милојевић, *Мачва, Шабачка Посавина и Поцерина: привредно географска проучавања*, Географски институт "Јован Цвијић", Посебна издања књ. 17, Научно дело: Београд.

Milošević 1961

P. Milošević, Raniji antički nalasci u Sirmijumu, *Limes u Jugoslaviji I*, Beograd 1961: 71-76.

Milošević 1963

P. Milošević, Ovsište, Šuljam – rimska vila, *AP* 5: 116-118.

Milošević 1969

P. Milošević, Sremska Mitrovica (Sirmium) - Banoštor (Bononia) - rimske komunikacije i vodovodi, *AP* 11: 199-201.

Милошевић 1969

П. Милошевић, Антички Сирмијум, у: *Сремска Митровица* (ур. Р. Прица), Сремска Митровица: Скупштина општине и музеј Срема, 19-32.

Milošević 1971

A. Milošević, Roman brick stamps from Sirmium, *Sirmium I*: 95-118.

Milošević 1971a

P. Milošević, Earlier archeological activity in Sirmium, *Sirmium II*: 3-14.

Milošević 1972

P. Milošević, Rekognosciranje rimskog puta Cucium - Acumincum, *AP* 14: 161-163.

Milošević 1973

P. Milošević, Ovsište, Šuljam – rimska vila, *AP* 3: 116-118.

Milošević 1973a

P. Milošević, Ignjat Jung (1860-1915), *Sirmium III*, непагинирано.

Милошевић 1987

П. Милошевић, Наоружање и опрема римског ратника у доба освајања и консолидације долине Саве, у: *Почеци романизације у југоисточном делу провинције Паноније* (О. Брукнер, В. Даутова Рушевљан, П. Милошевић), Нови Сад: Матица српска, 11-24.

Милошевић 1988

П. Милошевић, О траси пута Sirmium-Fossis и Sirmium-Boononia, *Старинар* 39: 117-123.

Милошевић 1995

П. Милошевић, Римска некропола на излазници митровачке петље, у: *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем* (ур. З. Вапа), Нови Сад - Покрајински завод за заштиту споменика културе: 195-218.

Milošević 1995a

P. Milošević, Roman Bridges near Sirmium, in: *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Srejić), Beograd: The Serbian Academy of Sciences and Arts: 196-204.

Милошевић 1997

П. Милошевић, Четрдесет година истраживања Сирмијума, *Зборник музеја Срема* 3: 7-15.

Minichreiter 2007

K. Minichreiter, Arheološki lokaliteti na trasi Iločke transverzale, brze ceste od Iloka do Lipovca, *AIA* III: 89-92;

Мирковић 1963

М. Мирковић, Прилог историји римске провинције Доње Паноније почетком III века нове ере, *Зборник Филозофског факултета у Београду* VII/1: 113-117.

Mirković 1971

M. Mirković, Sirminum - Its History from the I Century A:D: to 582 A.D, *Sirmium* I: 5-94.

Mirković 1994

M. Mirković, Beneficarii consularis in Sirmium, *CHIRON*, Band 24, München: 354-404.

Mirković 1998

M. Mirković, The Staff of Imperial Administration in Sirmium in the first half of the fourth century, *Starinar* 49: 93-101.

Mirković 2000

M. Mirković, Euphrata et Romano consulibus auf einem neuen Militardiplom von der unteren Sava, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, band 133, Bonn: 286-290.

Mirković 2004

M. Mirković, Sirmium, *The Autonomus Towns of Noricum and Pannonia, Pannonia II* (Situla 42), Ljubljana: 145-156.

Mirković 2006

M. Mirković, *Sirmium: istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*, Sremska Mitrovica i Beograd: Blago Sirmijuma i Filozofski fakultet.

Mirnik 1981

I. Mirnik, *Coin hoards in Yugoslavia*, BAR International Series 95, Oxford.

Mladenović, Woytek 2012

D. Mladenović, B. Woytek, Metal Delm. Unpublished Quadrantes from the National museum in Belgrade and the Fajfrić Collection, *Numizmatičar* 30: 9-21.

Mocsy 1957

A. Mocsy, Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol. 6, No. 4 (Oct., 1957): 488-498.

Mocsy 1974

A. Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Boston: Routledge & K. Paul.

Mrđić 2007

N. Mrđić, *Snabdevanje vodom u antici na prostoru Gornje Mezije i jugoistočnog dela Donje Panonije*, Arheologija i prirodne nauke, posebna izdanja 4. Beograd: Arheološki institut Beograd.

Mrkobrad 1980

D. Mrkobrad, Breg, Dobanovci kod Zemuna – kasno latensko naselje, *AP* 22: 48-49.

Mrkobrad 1981

D. Mrkobrad, Dom vazduhoplovstva, Zemun – rimska nekropola, *AP* 22: 77-78.

Mrkobrad, Maglovski 1978

D. Mrkobrad, J. Maglovski, Rekognosciranje terena u ataru sela Boljevci u Sremu, *AP* 19: 148-149.

Одобашић 2005

P. Одобашић, Дивље копање по археолошким локалитетима, *Зборник Завичајни музеј Рума* 5: 61-64.

Oltean 2004

I.A. Oltean, *Later prehistoric and Roman rural settlements and land-use in western Transylvania*, University of Glasgow, Department of Archaeology, unpublished PhD Thesis.

Oschenschlager 1971

E.L. Oschenschlager, Lead plaques of the Danubian Horsemen type at Sirmium, *Sirmium II*: 51-68.

Орлов 1969

Г. Орлов, Римски новац из Сремске Митровице нађен 1963, *Старинар н.с.* XIX: 239-250.

Павловић 1912

Љ. Павловић, Антропогеографија Ваљевске Тамнаве, *Насеља српских земаља VIII*, Српска краљевска академија: Београд, 381-677.

Patsch 1897

К. Patsch, Mali rimski nahodaji i posmatranja, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo) IX: 511-537.

Раћ 1905

К. Раћ, Pirska carina i međe Provincija, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XVII (Sarajevo): 1-4.

Pavlović 1969

С. Pavlović, Zidine, Mačvanska Mitrovica – kompleks nekropola, *AP* 11: 197-198.

Раšалић 1960

Е. Раšалић, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Zemaljski muzej: Sarajevo.

Pegan 1965

Е. Pegan, Antični žigi iz Jugoslavije in čas nastanka rimskih kovnic na Bakanu. *Situla* 8, Ljubljana 1965: 195-199.

Пековић

М. Пековић, Рукописна документација рекогносцирања околини Уба.

Пековић 2006

М. Пековић, *Археолошка збирка Војног музеја у Београду*, Београд: Војни музеј – Српско археолошко друштво.

Пековић 2007

М. Пековић, *Војни музеј – Пет деценија археолошких истраживања 1954-2004*, Београд: Војни музеј и Српско археолошко друштво.

Perkins 1999

Р. Perkins, *Etruscan Settlement, Society and Material Culture in Central Coastal Etruria*. BAR International Series (788), Oxford: J. and E. Hedges.

Petrović 1986

Р. Petrović, Odbrambeni sistemi u antici (jugoistočni sektor), *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije*, Materijali XXII, Novi Sad: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 91-100.

Петровић 1995

П. Петровић, Римски Лимес на Дунаву у Доњој Панонији, у: *Фрушка Гора у античко доба: прилози за стару историју и археологију* (П. Петровић, М.

Душанић, О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан), Нови Сад - Београд: Матица српска - Археолошки институт, 9-30.

Petrović M. 1995

M. Petrović, Remains of Roman architectural ruins near Dobrinč - Caput Bassianense, in: *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Sreјović), Beograd: The Serbian Academy of Sciences and Arts: 221-232.

Петровић 1996

Б. Петровић, Римски метални налази са локалитета "Калуђерске ливаде" у Сурчину, *ГГБ* 43: 13-32.

Petrović 2004

S. Petrović, *Rimski novac u Podrinju*, Šabac: Narodni muzej Šabac.

Петровић 2010

С. Петровић, Налази римског новца у Подрињу, *Нумизматичар* 28: 107-143.

Петровић и други 1995

П. Петровић, М. Душанић, О. Брукнер, В. Даутова-Рушевљан, *Фрушка Гора у античко доба: прилози за стару историју и археологију*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Археолошки институт.

Петровић 2007

В. Петровић, *Дарданија у римским итинерарима – градови и насеља*, Београд: Балканолошки институт САНУ.

Петровић 2014

В. Петровић, Централни Балкан у римским итинерарима, у: *Тематски зборник радова – Савремене парадигме у науци научној фантастици Међународног научног скупа Наука и савремени универзитет 3* (ур. Б. Димитријевић), Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Piletić 1957

D. Piletić, Arheološka iskopavanja na rimskom limesu u Starom Slankamenu, *Vesnik Vojnog muzeja* 4 (Beograd): 61-72.

Piletić 1958

D. Piletić, Rekonosciranje rimskog limesa i njegove neposredne pozadine na terenu u okolini Starog Slankamena, *Vesnik Vojnog muzeja* 5: 245-251.

Piletić 1962

D. Piletić, Neki novi momenti u istraživanju Slankamena, *Vesnik Vojnog muzeja* 6/7: 9-23.

Piletić 1964

D. Piletić, Spekulum na lokalitetu "Humka" - primer rimskog stražarskog objekta na donjapanonskom limesu, *Vesnik Vojnog muzeja* 10: 9-22.

Piletić 1972

D. Piletić, Preliminarni rezultati istraživanja rimskog kastruma Burgenae u Novim Banovcima 1971 godine, *Vesnik Vojnog muzeja* 18: 7-16.

Piletić, Rašić 1957

D. Piletić, B. Rašić, Orijentaciono rekognosciranje dunavskog limesa na itinereru Novi Banovci – Sremski Karlovac, *Vesnik Vojnog muzeja* 4: 337-342.

Piletić, Rašić 1961

D. Piletić, B. Rašić, Pregled radova Vojnog muzeja JNA na limesu od Novih Banovaca do Sremskih Karlovaca, *Limes u Jugoslaviji I - Zbornik radova sa Simpozija o Limesu 1960 godine*, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije: 87-92.

Pop-Lazić 2010

S. Pop-Lazić, Late Roman Necropolis Beljnjača In Šid, *Starinar* 58 (2008): 163-173.

Поповић В. 1971

В. Поповић, Преглед топографије и градске структуре Сирмијума у доба касног царства, *Sirmium I*: 135-148.

Popović V. 1977

V. Popović, Главне етапе урбаног развоја Сирмијума, *Материјали XIII (Антички градови у Панонији и граничним подручјима, симпозијум у Вараџдину, 1975)*, Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 111-122.

Поповић В. 2003

В. Поповић, *Град царева и мученика (сабрани радови о археологији и историји Сирмијума)*, Сремска Митровица – Београд: Пројекат Благо Сирмијума – Археолошки институт.

Popović D. 1966

D. Popović, Rekognosciranje u Sremu, *AP* 8: 186-189.

Popović D. 1967

D. Popović, Rekognosciranje Srema, *AP* 9: 172-180.

Popović D. 1968

D. Popović, Rekognosciranje Srema, *AP* 10: 215-224.

Popović D. 1969

D. Popović, Rekognosciranja u Sremu, *AP* 11: 249-259.

Popović D. 1970

D. Popović, Rekognosciranja u Sremu, *AP* 12: 194-201.

Popović D. 1980

D. Popović, Glavne komunikacije u Sremu u svetlu arheoloških istraživanja, *Putevi i komunikacije u antici* (Materijali XVII), Beograd-Priština: Savez arheoloških društava Jugoslavije-Muzej Kosova, 101-107.

Поповић Д. 1995

Д. Поповић, Археолошки споменици у Југоситочном Срему, *Зборник музеја Срема* 1: 9-30.

Поповић Д. 1997

Д. Поповић, Археолошко наслеђе на тлу Руме и шире околине, *Зборник Завичајни музеј Рума* 1: 7-23.

Поповић И. 1986

И. Поповић, Налази римског гвозденог алата у Шапцу и околини, *ГСАД* 3: 200-205.

Поповић И. 1986а

И. Поповић, Један доњопанонски центар за израду оловних икона подунавских коњаника, *ЗНМ* 12-1: 113-122.

Поповић И. 1988

И. Поповић, Нове оловне иконе култа дунавских коњаника из Сирмијума, *Старинар* 39. Београд, 104-116

Поповић И. 1988а

И. Поповић, *Античко оружје од гвозђа у Србији*, Београд: Народни музеј у Београду.

Поповић И. 1994

И. Поповић, Продукција сребра у периоду раног царства: локални производи и импорт, у: *Античко сребро у Србији* (ур. И. Поповић), Београд: Народни музеј у Београду, 45-67.

Popović I. 1996

I. Popović, Notes topographiques sur la region limitrophe entre la Pannonie Seconde et la Mesie Premiere, *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrade, 137-142.

Поповић И. 1996

И. Поповић, Деловање и статус радионице сребра у Сирмијуму, *Зборник Народног музеја* (Београд) 16-1: 283-290.

Popović P. 1995

P. Popović, The Circulation of Coinage in Sirmium in the Period of the Tetrarchy, in: *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Srejić), Beograd: The Serbian Academy of Sciences and Arts, 270-282.

Поповић П. 1998

Поповић П. О налазу новца са локалитета 80 из Сирмијума 1996 (Грађевинска локација нове зграде Медицинске школе), *ГСАД* 14: 213-231.

Поповић, Борић-Брешковић 1994

И. Поповић, Б. Борић-Брешковић, *Остава из Беле реке*, Београд: Народни музеј.

Popović, Vasiljević 1969

D. Popović, M. Vasiljević, *Rekognosciranje i sondiranje rimskog puta Sirmium-Bassianaе*, *AP* 11: 261-262.

Popović, Vasiljević 1970

D. Popović, M. Vasiljević, *Rekognosciranje i sondiranje rimskog puta Sirmium-Mursa*, *AP* 12: 193-194.

Radenović 1985

Z. Radenović, *Banja Kulina - Erdevik – rimsko kupatilo*, *AP* 24: 108-109.

Rendić-Miočević 2009

A. Rendić-Miočević, *Nadgrobnа ploča Marka Aurelija Serena iz Iloka (Cuccium)*, *OA* 33 (2010): 79-103.

Rižnar, Jovanović 2008

I. Rižnar, D. Jovanović, *Stone material of regional Provenance from Sirmium*, *Starinar* LVI (2006): 139-152.

Rummel 2008

C. Rummel, *The Fleets on the Northern Frontier of the Roman Empire from the 1st to 3rd century*, University of Nottingham, unpublished PhD thesis.

Sanader 1995

M. Sanader M, *Vilicus - prilog poznavanju djelatnosti upravitelja imanja i državnog namještenika*, *Opuscula Archaeologica* 19: 97-109.

Савић 2012

Н. Савић, *Појединачни гробни налази са дела лимеса између Черевиха и Чортановаца*. *ГМГНС* 5-6 (2009-2010): 23-68.

Сергејевскиј 1932

Д. Сргејевскиј, *Нумизматичке белешке*, *Гласник Земаљско музеја у Босни и Херцеговини* XLIV-2: 24-30.

Simić 1982

Z. Simić, *Zemun Polje, ul. Bertranda Rasela b.b. – kasnoantička nekropola*, *AP* 23: 106-109.

Симић, Јанковић, Михајловић 2012

З. Симић, М. Јанковић, В. Михајловић, *Касноантичка некропола у селу Ушћу код Обреновца*, *ГСАД* 28: 179-200.

Smith 1997

J.T. Smith, *Roman Villas: A Study in Social Structure*, London and New York: Routledge.

Срејовић 1965

Д. Срејовић, Римске некрополе раног Царства у Југославији, *Старинар* XIII-XIV (1962-1963): 49-88.

Сремац 2008

Р. Сремац, Прилог познавању топонима општине Шид са посебним освртом на римске локалитете, *ГСАД* 24: 313-328.

Сремац 2009

Р. Сремац, Осврт на територију општине Шид током касноантичког периода, *Зборник музеја Срема* 8 (Сремска Митровица): 101-114.

Станимировић 2010

М. Станимировић, *Источна Тамнава: Бргуле и околина*, Београд: Културно просветна заједница Србије.

Стара Пазова 2011

Група аутора, *Просторни план општине Стара Пазова до 2025. године*, Стара Пазова: Јавно урбанистичко предузеће *Урбанизам* Стара Пазова.

Temin 2013

Р. Temin, *The Roman Market Economy*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Трбуховић 1965

В. Трбуховић, Праисторијска некропола у Белегишу. *Старинар* 11 (н.с.): 163-180.

Трбуховић, Васиљевић 1983

В. Трбуховић, М. Васиљевић, *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*, Шабац: Народни музеј Шабац.

Tudor 1969

D. Tudor, *Corpus monumentorum Religionis Equitum Danuviorum (The monuments)* I, Leiden: E.J. Brill.

Ћалић и др. 2012

Ј. Ћалић, М.В. Милошевић, Р. гаудењи, Д. Штрбац, М. Миливојевић, Панонска низија као морфоструктурна јединица Србије, *Гласник Српског географског друштва* ХСП-1: 47-70.

Ферјанчић 2002

С. Ферјанчић, *Насељавање легијских ветерана у балканским провинцијама I-III век н.е.*, Београд: Балканолошки институт САНУ.

Ферјанчић 2013

С. ферјанчић, *Константин (306-337)*, Београд: Службени гласник.

Ферјанчић, Пелцер 2006

С. Ферјанчић, О. Пелцер, Две дедикације Јупитеру из Народног музеја у Шапцу, *Museum* (Шабац) 7: 25-36.

Flynt 2005

S.R. Flynt, *The Military Vici of Noricum*, University of Missouri – Columbia, unpublished PhD thesis.

Церовић 2000

М. Церовић, Двије римске бронзане статуете, *Museum* (Шабац) 1: 21-26.

Цвијић 1922

Ј. Цвијић, *Геоморфологија I*, Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Цвијић 1926

Ј. Цвијић, *Геоморфологија II*, Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Corbier 2008

М. Corbier, Coinage and taxation: the state's point of view, A.D. 193-337, in: *The Cambridge Ancient History XII* (eds. A.K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron), Cambridge University Press: Cambridge.

Црнобрња А. 2005

А. Црнобрња, Археолошка налазишта на територији Обреновца (1), *ГГБ ЛП*: 59-94.

Црнобрња А. 2005а

А. Црнобрња, Остава антонинијана из Тулара, *Museum* (Шабац) 6: 61-109.

Црнобрња А. 2006

А. Црнобрња, Подручје Обреновца у римско доба сагледано кроз археолошке податке, у: *Прилози за монографију Обреновца 2*, Обреновац, 5-21.

Црнобрња А. 2007а

А. Црнобрња, Два епиграфска споменика из Ушћа код Обреновца, *ГСАД 23*: 271-278.

Црнобрња А. 2007б

А. Црнобрња, Две иконе подунавских коњаника из Уроваца, *ГСАД 23*: 279-287.

Црнобрња А. 2009

А. Црнобрња, Прилог убикацији statio Confluentes, *Архаика 2* (Београд): 155-164.

Crnobrnja A. 2011

А. Crnobrnja, Roman Settlement at Ušće near Obrenovac – Municipium Spodent()?, *ЗНМ 20-1*: 373-388.

Црнобрња А. 2011

А. Црнобрња, Археолошка топографија налаза новца Никеје на територији града Београда, *Нумизматичар* 29: 309-318.

Црнобрња А. 2011а

А. Црнобрња, Налази новца с локалитета Црквине, *Колубара* 5: 263-274.

Црнобрња А. 2013

А. Црнобрња, Три фрагмента из праисторије на тлу Београда, *Српско археолошко друштво, XXXVI Скупштина и годишњи скуп*, Београд – Нови сад: Српско археолошко друштво – Музеј Војводине, 48-49.

Црнобрња А. 2013а

А. Црнобрња, Налази римског новца са археолошких истраживања 1967. године на локалитету Ушће код Обреновца (*municipium Spodent?*), *Нумизматичар* 31: 197-238.

Црнобрња А. 2014

А. Црнобрња, *Српско археолошко друштво, XXXVII Скупштина и годишњи скуп*, Београд – Крагујевац: Српско археолошко друштво – Завод за заштиту споменика културе Крагујевац, 91-92.

Црнобрња А. 2014а

А. Црнобрња, Остава тетрадрахми Филипа II и њихових варварских имитација из Ушћа код Обреновца, *Нумизматичар* 32: 7-29.

Црнобрња Н. 1984

Н. Црнобрња, *Новац са подручја Земуна до 1521. године*, Београд: Музеј града Београда.

Црнобрња Н. 1985

Н. Црнобрња, Остава антонинијана из Свилеуве - време и узрок попопавања, *ГСАД* 2: 141-144.

Црнобрња Н. 1985а

Н. Црнобрња, Антички новац из Ушћа код Обреновца, *ГГБ XXXII*: 51-79.

Црнобрња Н. 1991

Н. Црнобрња, Три остатке римског бронзаног новца (IV век) са подручја општине Обреновац, *Нумизматичар* 14: 41-48.

Црнобрња Н. 1992

Н. Црнобрња, Нови подаци о налазима римског новца на подручју општине Обреновац, *ГСАД* 8: 152-158.

Црнобрња Н. 1993

Н. Црнобрња, Остава римског новца из Добановаца (III век), *ГСАД* 9: 163-171.

Црнобрња Н. 1996

Н. Црнобрња, Римски новац са локалитета "Калуђерске ливаде" у Сурчину, *ГГБ* 43: 33-36.

Црнобрња Н. 1996а

Н. Црнобрња, Филијала римске ковнице новца у Сирмијуму из времена цара Галијена 265/266. године, *Нумизматичар* 18/19: 71-76.

Црнобрња Н. 1997

Н. Црнобрња, Групни налаз античког новца из Угриноваца, *ГГБ XLIV*: 5-10.

Црнобрња Н. 2004

Н. Црнобрња, Три оставе римског новца из региона Тамнаве, *Museum* (Шабац) 5: 35-44.

Црнобрња Н. 2005

Н. Црнобрња, Документарна грађа о налазу велике оставе римског новца царева трећег века откривене у селу Свилеува, *ЗНМ* 18-1: 549-552.

Црнобрња, Лазић 2007

А. Црнобрња, Ђ. Лазић, Археолошки локалитети на територији општине Обреновац (2), *ГГБ LIV*: 71-97.

Црнобрња, Мићовић 2009

А. Црнобрња, Н. Мићовић, Касноантички објекат у чика Љубиној улици, *Српско археолошко друштво XXXII годишњи скуп – Симпозијум археологија Баната*, Зрењанин: Српско археолошко друштво, 42-43

Црнобрња, Племић 2013

А. Црнобрња и Б. Племић, Вотивни рељеф из Ушћа код Обреновца – разматрања о култу Сераписа на тлу Србије, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић), Београд-Ваљево: Српско археолошко друштво – Завод за заштиту споменика културе, 201-212.

Црнобрња, Племић 2013а

А. Црнобрња и Б. Племић, Жишци у обредима култа подунавских коњаника, у: С. Крунић (ур.), *Акта са стручног скупа Античке светилке: хронологија, типологија и орнаментика*, Београд: Музеј града Београда, 89-100.

Црнобрња, Племић 2015

А. Црнобрња, Б. Племић, Просторни контексти налаза икона подунавских коњаника из југоисточног дела Доње Паноније, *ЗНМ* 32-1, у штампи.

Црнобрња, Ратковић 2015

А. Црнобрња, Д. Ратковић, Опека са жигом *Legio I Noricorum* из Ушћа код Обреновца, *ЗНМ* 32-1, у штампи.

Црнобрња, Челекетић 1995

Н. Црнобрња, В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници, *ГСАД* 10: 128-138.

Црнобрња, Челекетић 1996

Н. Црнобрња, В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници (II део), *ГСАД* 12: 179-190.

Црнобрња, Челекетић 1998

Н. Црнобрња, В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници (III део), *ГСАД* 14: 233-240.

Christie 2007

N. Christie, From the Danube to the Po: the Defence of Pannonia and Italy in the Fourth and Fifth Centuries AD, in: *The Transition to late Antiquity on the Danube and Beyond* (ed. A.G. Poulter), Oxford: British Academy, 547-578.

Čremošnik 1957

I. Čremošnik, Arheološka istraživanja u Brodцу. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne (Tuzla)* I: 127-150.

Šaranović-Svetek 1986

V. Šaranović-Svetek, *Antičko staklo u jugoslovenskom delu Provincije Donje Panonije*, Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Шарановић-Светек 1990

В. Шарановић-Светек, Цигларство као значајна привредна грана на подручју југословенског дела провинције Доње Паноније, *РВМ* 32 (1989-1990): 41-80.

Шипуш 1986

Н. Шипуш, Римски новац из села Ушћа код Обреновца, *ГГБ* XXXIII: 5-25.

8. ПРИЛОЗИ

ПОПИС ПРИЛОГА:

Табеле и графикони

Табела 1. Параметри за класификацију руралних насеља по Р. Арсићу (преузето из: Арсић 2007: 11).

Табела 2. Број насеља у I, II, III и IV веку у оквиру појединих области југоисточног дела Доње Паноније.

Табела 3. Величине насеља по периодима на простору Срема.

Табела 4. Величине насеља по периодима јужно од Саве.

Табела 5. Насеља чија је површина процењена на 8 или више хектара.

Табела 6. Фортификациони објекти у југоисточном делу Доње Паноније (касније Друге Паноније).

Табела 7. Раздаљине између успутних станица и градова, изражене у римским миљама, које дају *Табула*, *Антонинов* и *Јерусалимски итинерар*.

Табела 8. Упоредо дате раздаљине између утврђења на основу података из итинерара и са терена (изражене су у километрима)

Табела 9. Процена времена неопхоног за прелажење одређених растојања копненим путем или пловидбом реком.

Графикон 1. Процентуални однос начина на који су регистрована римска насеља у југоисточном делу провинције Доње Паноније.

Графикон 2. Укупан број евидентираних руралних насеља у појединим столећима.

Слике

1. Подручје југоисточног дела Доње Паноније разматрано у овоме раду. (стр. 24) (преузето са: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/General_map_of_yugoslavia_%281945-1991%29_%28SH_labels%29.png)

2. Основа спекулума на локалитету Марин До код Думбова (лок. бр. 20в) (према Брукнер 1976, План 5)

3. Основа дела грађевона 1виле рустике из,Марин Дола код Думбова (лок. бр. 20б) (према Брукнер 1976, План 6).

4. План истражених делова виле рустике на локалитету Марин До код Думбова (лок. бр. 20в) (према Брукнер 1974)

5. План истражених делова Сирмијума (лок. бр. 78) (према Mirković 2004: fig 1)

6. Објекат на ушћу Чикаса у Саву, лок. бр. 80 (према Milošević 1971a: T. XV)

7. Митровачке ливаде 2 (лок. бр. 82) основа спекулума (према Брукнер 1995: сл. 4)

8. Митровачке ливаде 3, лок. бр. 83, основа виле рустике (према Брукнер 1995: пл. 3)

9. Сателитски снимак утврђења на локалитету Клисина, Шашинци (лок. бр. 110) (преузето са Google Earth)

10. Основа базиликалне грађевине на Кудошким ливадама код Шашинаца, лок. бр. 114 (према Брукнер 1995: 139, Пл. 2)
11. Просјанице, Чоратновци, лок. бр. 131, основа утврђења (према Петровић 1995: сл. 12)
12. Основа спекулума са локалитета Хумка, лок. бр. 140 (према Piletić 1964: Т. I)
13. Сателитски снимак локалитета Водице, лок. бр. 149 (преузето са Google Earth)
14. Цртеж утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense* на првом војном премеру Хабсбуршког царства (Habsburg Empire 1764-1784)
15. План утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense*, из 1883. године (према Ljubić 1883, 67)
16. Обрађени сателитски снимак утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense* (преузето са: Google Earth)
17. Основа куле и дела бедема на Солноку (лок. бр. 168), ископавања 1992. године (према Petrović M. 1995: fig. 2)
18. Основа утврђења на Солноку (лок. бр. 168), ископавања 1992. године (према Petrović M. 1995: fig. 1)
19. Цртеж Петровачке градине, лок. бр. 172 (*Bassianae*) на првом војном премеру Хабсбуршког царства (Habsburg Empire 1764-1784)
20. Основа Басијане према авио снимку из 1934. године (према Đorđević 2007: 46)
21. Сателитски снимак основе Басијане (накнадно обрађени снимак преузет са: Google Earth)
22. Врањ код Хртковаца, лок. бр. 177, основа истраженог дела виле рустике (према Даутова-Рушевљан 2008: 288, сл. 1)
23. Позиција Градине код Сурдука, лок. бр. 197 (*Rittium*) са ближом околином (према Петровић 1995: 22, сл. 10)
24. Нови Бановци, лок. бр. 213 (*Burgenae*) са ближомоколином: 1. Градина, 2. Гробље, 3. Циглана (према Петровић 1995: 20, сл. 9)
25. Основа грађевине са хипокаустом на Градини код Нових Бановаца (*Burgenae*) (према Piletić 1972: Poseban prilog VI)
26. Основа потковичасте куле касноантичке фазе утврђења на Градини код Нових Бановаца, лок. бр. 213 (*Burgenae*) (према Piletić 1972: Poseban prilog V)
27. Брестове међе, лок. бр. 221а-в (*Noviciana*), сателитски снимак (преузето са Google Earth)
28. Брестове међе, лок. бр. 221а-в (*Noviciana*), основа истраженог дела објекта на узвишенијем платоу (непубликовано, документација Музеја града Београда)
28. Камендин, Земун Поље, лок. бр. 263 (*Altina?*), основа спекулума истраженог 1963. године (према Dimitrijević 1969: 11, sl. 11)
29. План Таурунума, лок. бр. 268 (*Taurunum*) (према Димитријевић 1996: 11, сл. 1)
30. Прогарски вионогради, лок. бр. 286, сателитски снимак са преклопљеном катастарском основом и уцртаним положајима сонди (Google Earth и документација Музеја Града Београда)
31. Прогарски виногради, лок. бр. 286, анитчки објекат (непубликовано, документација Музеја града Београда)
32. Прогарски виногради, лок. бр. 286, пећ 1 (према Dimitrijević 1969: 107, sl. 21)
33. Прекаје, лок. бр. 301, основа виле рустике (према Busuladžić 2011: 267, Т. 32b)
34. Авлије, Клење, лок. бр. 399, основа виле рустике (према Ковић 2013: 197, сл. 7)
35. Ушће код Обреновца, лок. бр. 552 (*municipium Spodent...*) и Градуштина код Бељина (лок. бр. 514). План зона са налазима на Ушћу и Бељину (*municipium*

Sprodent): I - утврђење на левој обали Вукодража (Градуштина), Бељин; II - простор са површинским налазима на Ушћу; III - простор са површинским налазима западно од утврђења, Бељин; IV - гробови I-III века; V - локација римског насеља на некадашњем Ворбису; 1-4 – места налаза касноантичких зиданих гробница; 5 - локација ископавања 1967; 6 - место налаза опеке. (према Стробрња А. 2011)

36. Градац, Звечка, лок. бр. 575, основа утврђења на катастарском снимку (према Црнобрња А. 2005)

37. Груписање руралних насеља уз Битву код села Узвећа. Бројеви локалитета на слици одговарају бројевима у каталогу локалитета и на картама 1-10.

38. Насеља на падинама Цера. Бројеви локалитета на слици одговарају бројевима у каталогу локалитета и на картама 1-10.

Карте

1. Римски локалитети I-IV века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
2. Римски локалитету у југоисточном делу Доње Паноније – хронолошка припадност (1: 200.000)
3. Римски локалитети I века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
4. Површине насеља I века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
5. Римски локалитети II века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
6. Површине насеља II века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
7. Римски локалитети III века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
8. Површине насеља III века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
9. Римски локалитети IV века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)
10. Површине насеља III века у југоисточном делу Доње Паноније (1: 200.000)

Табела 1 Параметри за класификацију руралних насеља по Р. Арсићу (преузето из: Арсић 2007: 11).

Врста локалитета	Критеријум	интерпретација	напомена
Усамљена кућа, колиба	Простире се континуирано, археолошки остаци лепа, камена, кровних опека заједно са грнчаријом на површини до 200 м ²	Домаћинство пољопривредне породице базирано на раду чланова породице	Често без опека, камена и малтера
Фарма	Као и код претходног, континуални остаци на површини 0,1 до 0,3 ха, нема показатеља интерне социјалне хијерархије, ретка употреба малтера и опеке	Домаћинство пољопривредне породице базирано на раду чланова породице и евентуално најамника	Често без опека и надгробних споменика
Село	Исто као прво, обухвата већу површину са остацима 0,5 до 4 ха		Насеља перегриног становништва
Село разбијеног типа			
Вила рустика	Као код првог, уз присуство чврстих структура, резиденцијални објекат се издваја по квантитету и квалитету налаза, обухвата више развојених зона шута и налаза, присуство надгробних споменика, површина простирања налаза преко 0,25 ха	Центар агрикултурног имања са фамилијом робова као радном снагом, летима или колонима	Налази опека, отесаног камена, пластике, фресака, мозаика. Интерна хијерархија, интерна инфраструктура
Викус	Више зона као код вила, међусобно удаљене 20 до 200 м. Већи број надгробних споменика, површине 2 до 10 ха.	Мање насеље са груписаним објектима, са основним производним и трговинским постројењима	Налази сугеришу спонтани, а не плански развој
Пагус	Немогућа идентификација на терену, само на основу писаних извора и епиграфских споменика	Територијална јединица руралног карактера која се састоји од више викуса	

Табела 2 Број насеља у I, II, III и IV веку у оквиру појединих области југоисточног дела Доње Паноније.

	I	II	III	IV
Дунав	12	7	10	16
Фрушка Гора	-	2	8	9
З. Срем	5	2	5	8
Зона	10	8	14	15
Д. Срем	23	12	31	28
Сава	5	8	7	10
Срем укупно	55	39	75	86
Семберија	2	0	3	3
Мачва	4	11	30	46
Поцерица	-	2	7	6
Посавина	1	3	13	23
Тамнава	-	1	15	16
Јужно од Саве укупно	7	17	68	95
УКУПНО	62	56	143	181

Табела 3 Величине насеља по периодима на простору Срема.

	< 0,5 ха	1 ха	2-4 ха	5-8 ха	9-20 ха	> 20 ха	просечна
II век	1	2	3	1	-	1	-
III век	4	6	12	3	3	3	5,4 ха
IV век	4	6	11	7	1	5	4,7 ха
недатована	11	8	10	2	1	0	

Табела 4 Величине насеља по периодима јужно од Саве.

	< 0,5 ха	1 ха	2-4 ха	5-8 ха	9-20 ха	> 20 ха	просечна
II век	-	2	6	3	1	2	
III век	8	18	23	9	3	4	4,6 ха
IV век	8	26	27	13	7	4	4,8 ха
недатована	38	30	27	7	4	0	

Табела 5 Насеља чија је површина процењена на 8 или више хектара. Колоне су следеће: 1) период (II, III, IV век), 2) број локалитета који одговара њиховим бројевима у списку локалитета и на мапама, 3) период у коме насеље постоји, 4) област у којој се насеље налази, 5) површина насеља, 6) број других насеља из истог периода на раздаљини до 2 км, 7) најближе следеће насеље из истог периода / време у коме оно постоји, 8) раздаљина до најближег локалитета, 9) површина најближег насеља.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II век	420	II-IV	Мачва	50 ха	-	431 / II	6,5 км	4 ха
II век	430	II-IV	Мачва	15 ха	-	451 / II-IV	3,3 км	8 ха
II век	451	II-IV	Мачва	8 ха	-	430 / II-IV	3,3 км	15 ха
II век	469	II-III	Мачва	35 ха	-	428 / II	5,5 км	5 ха
II век	496	II-III	Мачва	8 ха	-	463 / II-III	7,0 км	3 ха
II век	73	I-IV	Срем	8 ха	-	71/нп	2,5 км	4 ха
II век	261*	II-IV	Срем	20 ха	-	263/ I-IV	3,2 км	30 ха
II век	263*	I-IV	Срем	30 ха	-	279 / I-IV	2,5 км	100 ха
II век	279	II-IV	Срем	100 ха	-	263/ I-IV	2,5 км	30 ха
III век	362*	III-IV	Мачва	10 ха	5 (2 нп)	360 / II-IV	0,5 км	2 ха
III век	368	III-IV	Мачва	25 ха	-	369 / III	2,8 км	4 ха
III век	384	III-IV	Мачва	8 ха	1	386 / III	1,8 км	4 ха
III век	420	III-IV	Мачва	50 ха	-	422 / III-IV	2,3 км	1 ха
III век	430	III-IV	Мачва	15 ха	-	451 / II-IV	3,3 км	8 ха
III век	451	III-IV	Мачва	8 ха	-	430 / II-IV	3,3 км	15 ха
III век	469	II-III	Мачва	35 ха	3 (2 нп)	449 / III-IV	1,6 км	4 ха
III век	496	II-III	Мачва	8 ха	1	497 / II-III	1,6 км	0,1 ха
III век	326	III-IV	Поцери на	10 ха	-	496 / II-III	2,2 км	8 ха
III век	049	III-IV	Срем	20 ха	-	42 / III	5,5 км	нп
III век	73	I-IV	Срем	8 ха	-	67/III-IV	5,0 км	нп
III век	261*	II-IV	Срем	20 ха	-	263/I-IV	3,2 км	30 ха
III век	263*	I-IV	Срем	30 ха	-	279 / I-IV	2,5 км	100 ха
III век	270	III-IV	Срем	8 ха	3	273/II-IV	0,8 км	нп
III век	279	I-IV	Срем	100 ха	-	263/I-IV	2,5 км	30 ха
IV век	358	IV	Мачва	8 ха	3	360/II-IV	0,8 км	2 ха
IV век	362	III-IV	Мачва	10 ха	6	361/III-IV	0,5 км	5 ха
IV век	366	IV	Мачва	10 ха	-	362	4,4 км	10 ха
IV век	368	III-IV	Мачва	25 ха	-	381/IV	3,1 км	4 ха
IV век	375	IV	Мачва	20 ха	- (5 нп)		0,4	3 ха
IV век	406	IV	Мачва	8 ха	-	405/IV	2,2 км	2 ха
IV век	420	II-IV	Мачва	50 ха	-	422/ III-IV	2,3 км	1 ха
IV век	423	IV	Мачва	40 ха	-	422/III-IV	2,2 км	1 ха
IV век	425	IV	Мачва	10 ха	-	426/ II-IV	3,1 км	20 ха
IV век	426	IV	Мачва	20 ха	1	430 / II-IV	1,5 км	15 ха
IV век	430	II-IV	Мачва	15 ха	1	426 / IV	1,5 км	20 ха

IV век	451	II-IV	Мачва	9 ха	-	430/II-IV	3,2 км	15 ха
IV век	049	III-IV	Срем	20 ха	-	53 / IV	2,7 км	1 ха
IV век	73	I-IV	Срем	8 ха	-	67/III-IV	5,0 км	нп
IV век	90	IV	Срем	8 ха	-	106 / I-IV	5,2 км	нп
IV век	118	III-IV	Срем	30 ха	-	176/нп	4,1 км	1 ха
IV век	261*	II-IV	Срем	20 ха	-	263/ I-IV	3,2 км	30 ха
IV век	263*	II-IV	Срем	30 ха	-	279 / I-IV	2,5 км	100 ха
IV век	270	III-IV	Срем	8 ха	3	273/II-IV	0,8 км	нп
IV век	279	I-IV	Срем	100 ха	-	263/I-IV	2,5 км	30 ха

Табела 6 Фортификациони објекти у југоисточном делу Доње Паноније (касније Друге Паноније).

Бр. лок.	Данашњи назив	Римски назив	Тип утврђења	јединица	активно
268	Земун	<i>Taurinum</i>	кастел	<i>classis Flavia Pannonica</i> (од I до краја III века); <i>equites promoti</i> и <i>auxilia ascarii</i> (IV век)	I-IV век
213	Нови Бановци	<i>Burgenae</i>	кастел	<i>cohors I Thracum c.R.</i> (II до краја III века) <i>legio V Iovia</i> (прве две деценије IV века) <i>cuneus equitum Constantinorum, equites Dalmatae</i> (IV век)	II-IV век
197	Сурдук	<i>Rittium</i>	кастел	<i>Ala I Augusta Ithyaeorum sagittariorum</i> (110. год до краја III века) <i>equites Dalmatae</i> (IV век)	I-IV век
141	Дугореп	-	?	-	-
140	Хумка	-	спекулум	-	IV век
138	Стари Сланкамен	<i>Acumincum</i>	кастел	<i>cohors I Britanica</i> (I век) <i>cohors I Campanorum c.R.</i> (II-III век) <i>Cuneus equitum Constantium, Equitues sagittarii</i> (IV век)	I-IV век
131	Чортановци	<i>Ad Herulem (?)</i>	кастел	?	IV век
30	Липовац 1	-	спекулум	-	IV век
24	Ровине	-	спекулум	-	IV век
23	Петроварадин	<i>Cusum</i>	кастел	<i>ala Pannoniorum (?)</i>	I-IV век
22а	Раковац	-	спекулум / бургус?	-	IV век
20в	Марин До	-	спекулум	-	IV век
17	Черевих	-	спекулум / бургус?	-	IV век
15	Градац	-	спекулум / бургус?	-	?

14	Баноштор	<i>Bononia Malata</i>	кастел	<i>legio V Iovia</i>	I-IV век
-	Бегеч	<i>Onagrinum</i>	каструм	<i>auxilia Augustensia, legio V Iovia, legio VI Herculia</i> (IV век)	294. до краја IV века
11	Нештин	-	спекулум	-	IV век
9	Илок	<i>Cuccium</i>	Кастел	<i>cuneus equitum Promotorum, equites Sagitarii</i> (IV век)	I-IV век
122	Градиште Врдник	-	спекулум	-	IV век
168	Солнок Добринци	<i>Caput Bassianense</i>	каструм	делови <i>legio I Adiutrix</i> (крај I-II век) <i>cohors I Thracum civium Romanorum</i> (IV век)	I-IV век
110	Клисина Шашинци	-	?	-	?
275	Тврдењава Добановци	-	спекулум / бургус?	<i>cohors III Alpinorum equitata</i> (?)	IV век
502	Градуждине Дебрц	-	?	-	IV век
514	Градужина Бељин	- (<i>Spodent...?</i>)	кастел	?	IV век
575	Градац Звечка	-	спекулум / бургус?	-	IV век
82	Митровачке ливаде	-	спекулум	-	IV век
114	Кудош Шашинци	<i>Fossae</i> (?)	спекулум	-	IV век
263	Камендин Земун Поље	<i>Altina</i> (?)	спекулум	-	IV век
349	Кулина С. Ноћајски	-	спекулум	-	IV век
582	Дрен	-	спекулум	-	IV век
572	Обреновац	-	спекулум	-	IV век
519в	Кусање Свилеува	-	спекулум	-	IV век
529в	Беле орнице Дружетић	-	спекулум	-	IV век

Табела 7 Раздаљине између успутних станица и градова, изражене у римским миљама, које дају *Табула*, *Антонинов* и *Јерусалимски итинерар*.

	Јерусалимски	Табула	Антонин
Улмо-Спанета	10	-	10
Спанета-Будалија	8	-	8
Будалија-Сирмијум	8	-	8
Улмо-Сирмијум	26	13* ⁹²⁵	26
Сирмијум-Фосе	8	-	-
Фосе-Басијана	10	-	-
Сирмијум-Басијана	18	18	18
Басијана-Новицијане	12	-	-
Новицијана-Алтина	11	-	-
Алтина-Сингидунум	8	-	-
Басијана-Идиминијум	-	8	-
Идиминијум-Таурунум	-	9	-
Басијана-Таурунум	-	17	30
Таурунум-Сингидунум	-	4	3 (4)
Басијана-Сингидунум	31	21	33(34)
Улмо-Сингидунум	75	52	77(78)

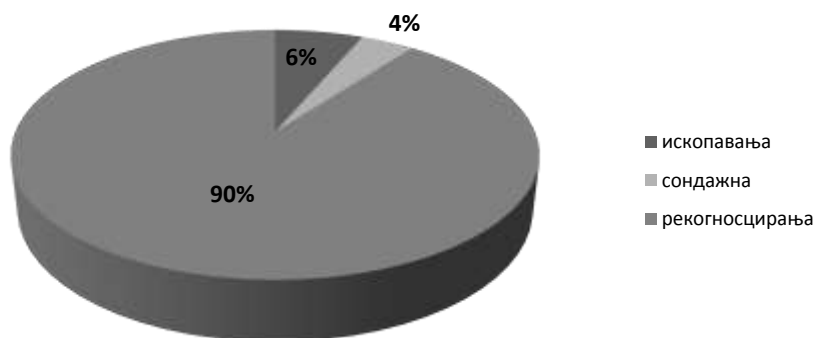
Табела 8 Упоредо дате раздаљине између утврђења на основу података из итинерара и са терена (изражене су у километрима)

Извор	Burgenae	Rittium	Acumincum	Cusum	Bonnonia	Cuccium
<i>It. Ant.</i>	-	-(26,6)	53	48,8	23,7	23,7
<i>Tabula</i>	14,8	19,2	11,8	59	23,7	23,7
терен	15,0	17,5	10,8	33-35	22,0	22,0

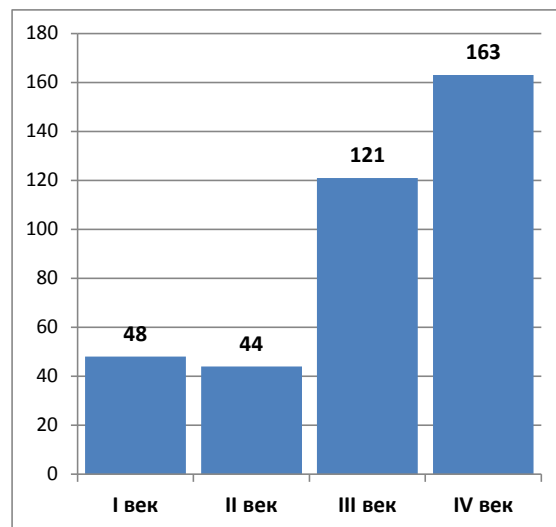
⁹²⁵ Раздаљина од 13 миља наведена је за пут од "Улмоспанета" до Сирмијума.

Табела 9 Процена времена неопхоног за прелажење одређених растојања копненим путем или пловидбом реком.

Путни правац	Врста пута	Раздаљина	Трајање
Сирмијум - Басијана - Сингидунум (воловска кола)	копно	72 км	6 дана
Сирмијум - Сингидунум	река	137 км	2 дана
Сингидунум - Сирмијум	река	137 км	9 дана
Сирмијум – Басијана (воловска кола)	копно	27 км	2 дана
Сирмијум – Басијана (Савом и Јарчином)	река	34 км	14 сати
Басијана - Сингидунум (воловка кола)	копно	46-50 км	4 дана
Басијана - Сингидунум (Јарчином и Савом)	река	80 км	2 ½ дана
Дардаган - Сирмијум	копно	50 км	4 дана
Дардаган - Сирмијум	река	114 км	2 дана

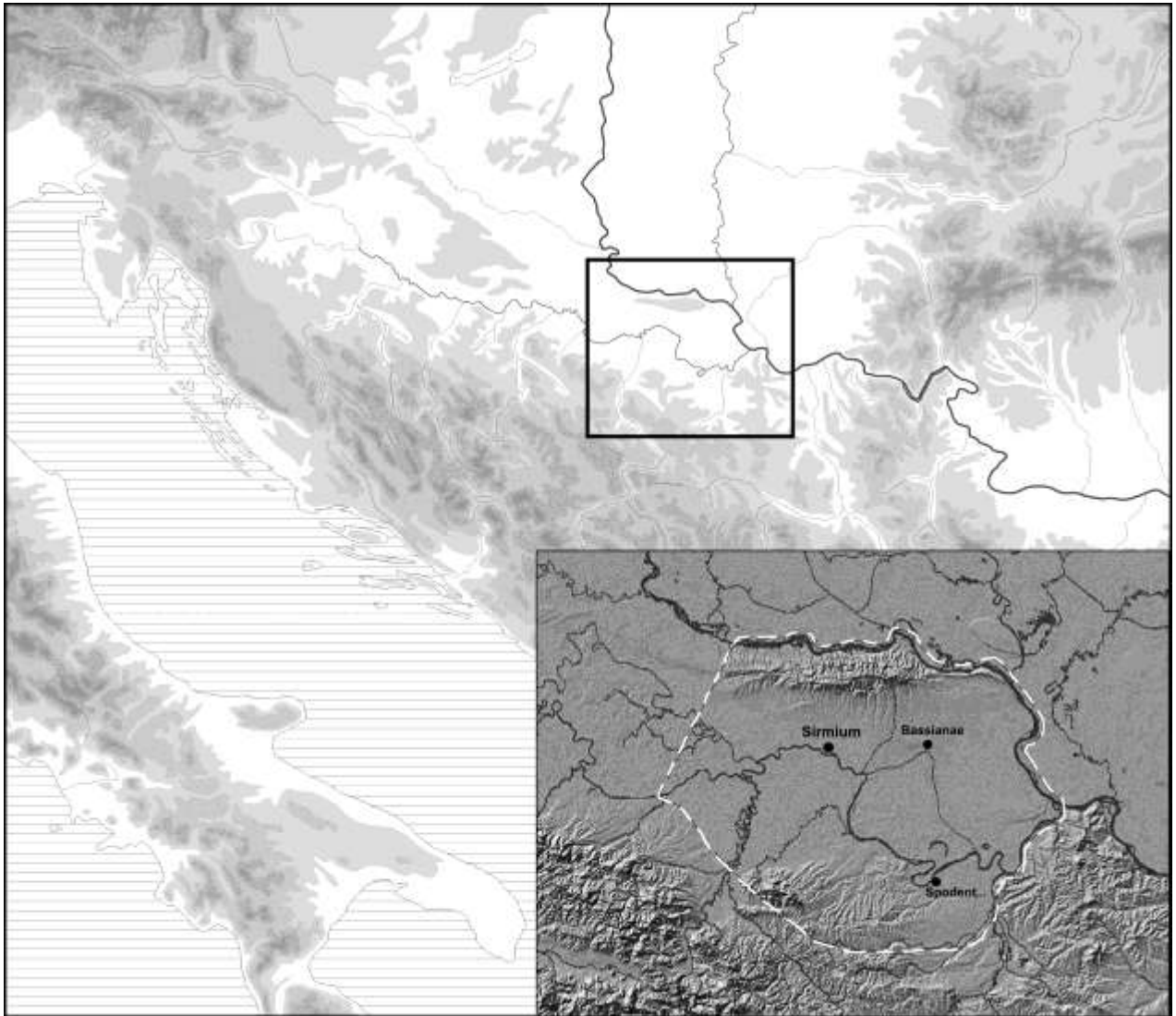

Графикон 1 Процентуални однос начина на који су регистрована римска насеља у југоисточном делу провинције Доње Паноније.

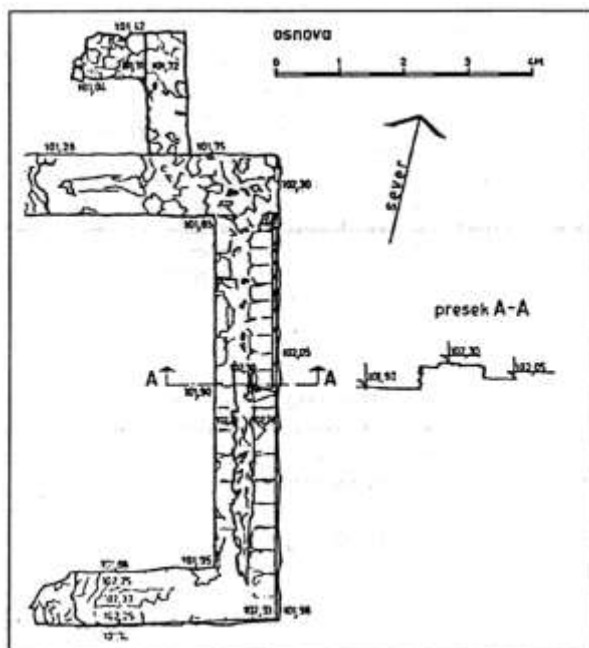

Графикон 2 Укупан број евидентираних руралних насеља у појединим столећима.

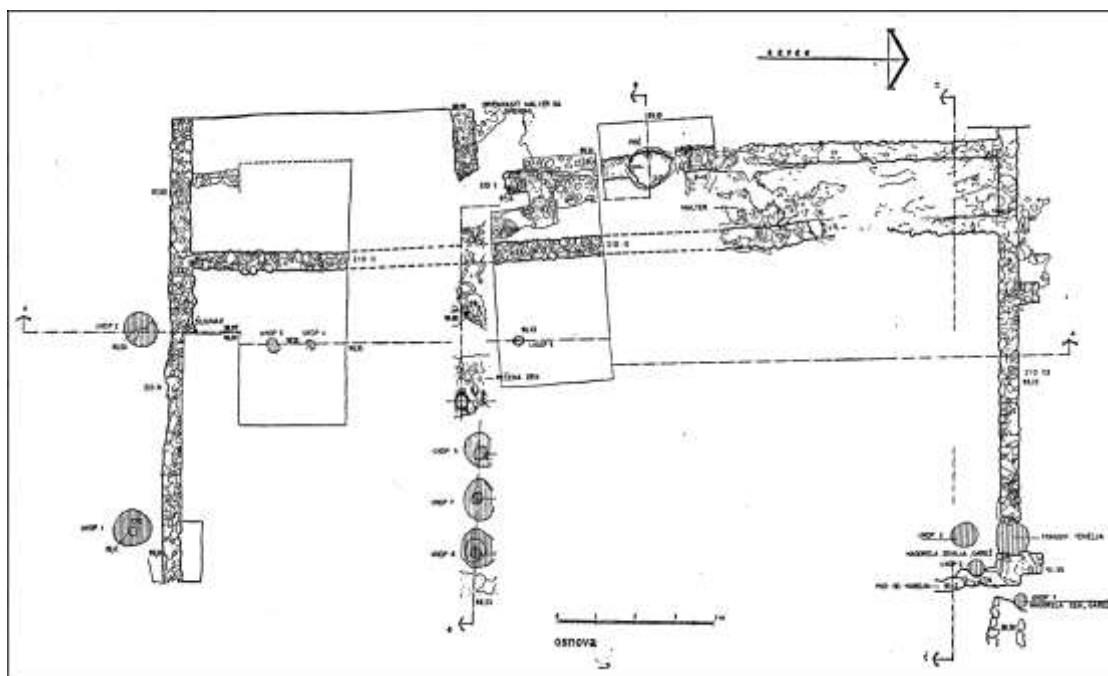
СЛИКЕ

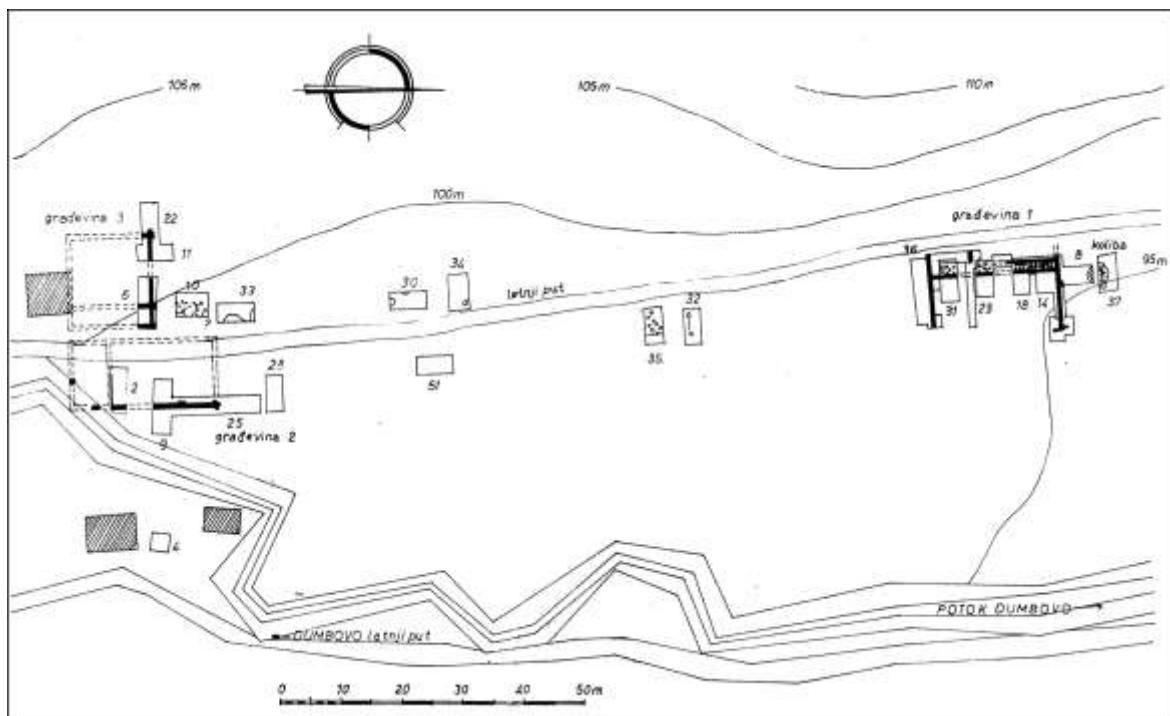
Сл. 1. Подручје југоисточног дела Доње Паноније разматрано у овоме раду.

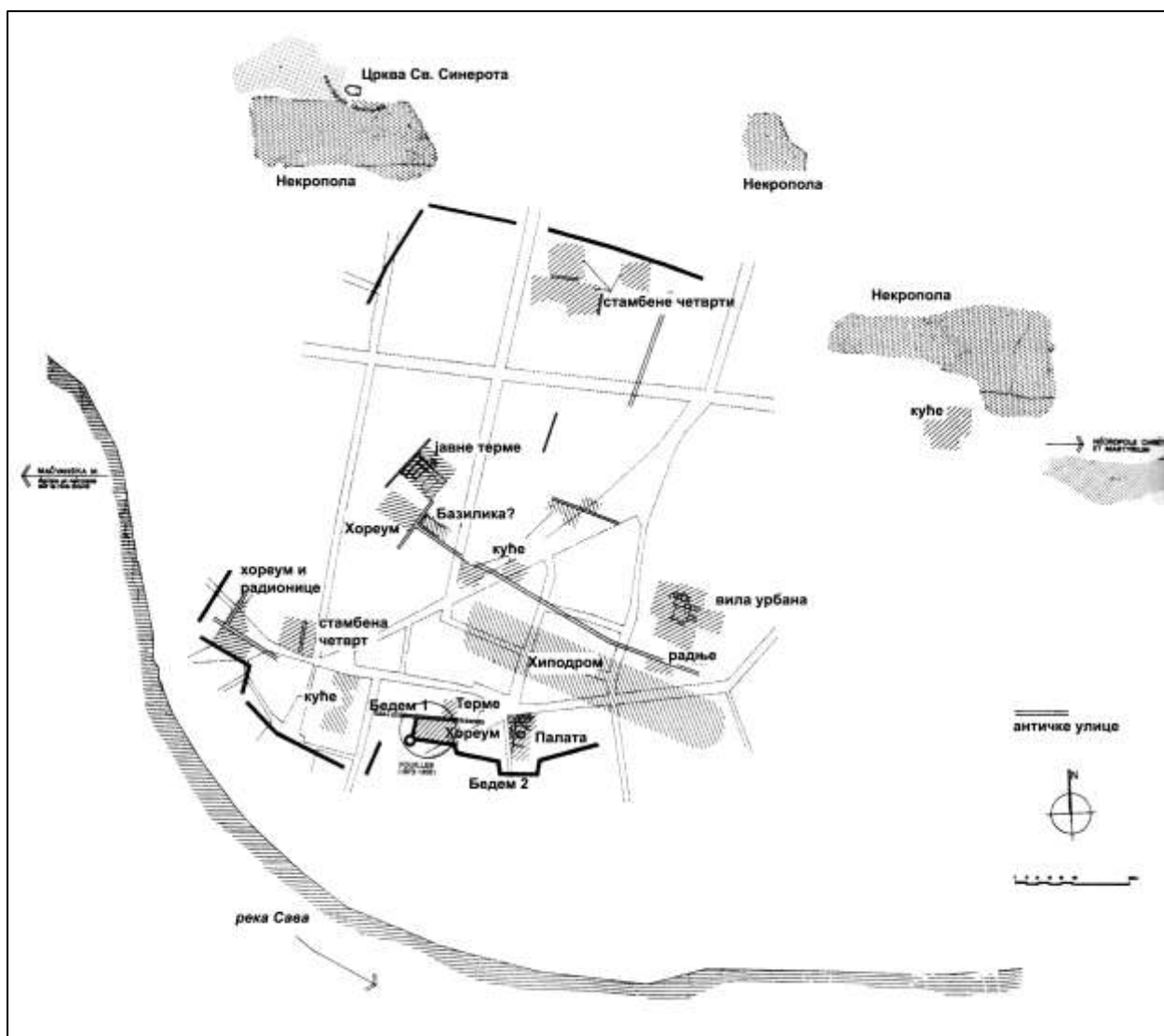
Слика 2. Основа спекулума на локалитету Марин До код Думбова (лок. бр. 20в) (према Брукнер 1976, План 5).

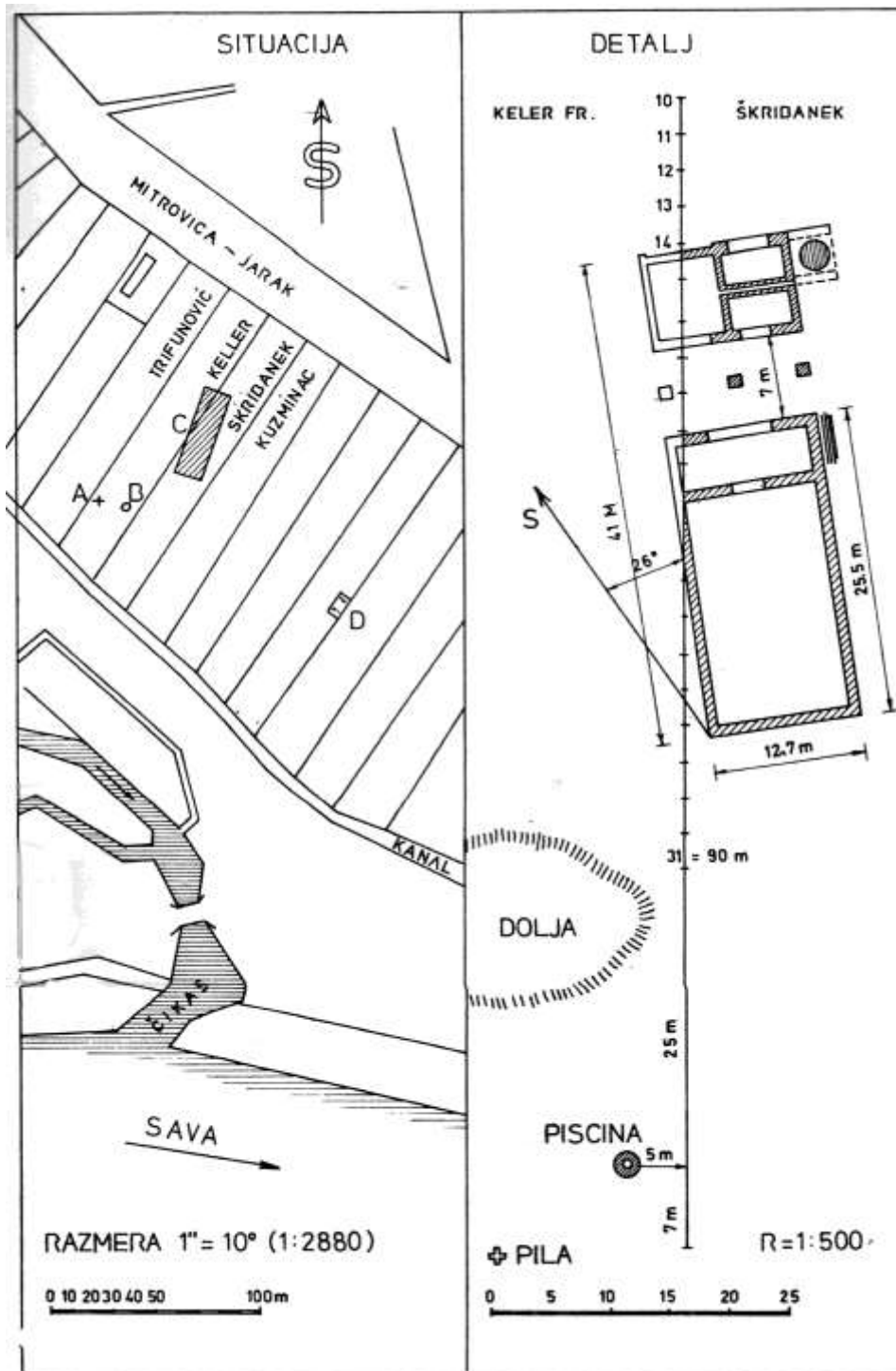
Сл. 3. Основа дела грађевона I виле рустике из,Марин Дола код Думбова (лок. бр. 20б) (према Брукнер 1976, План 6).

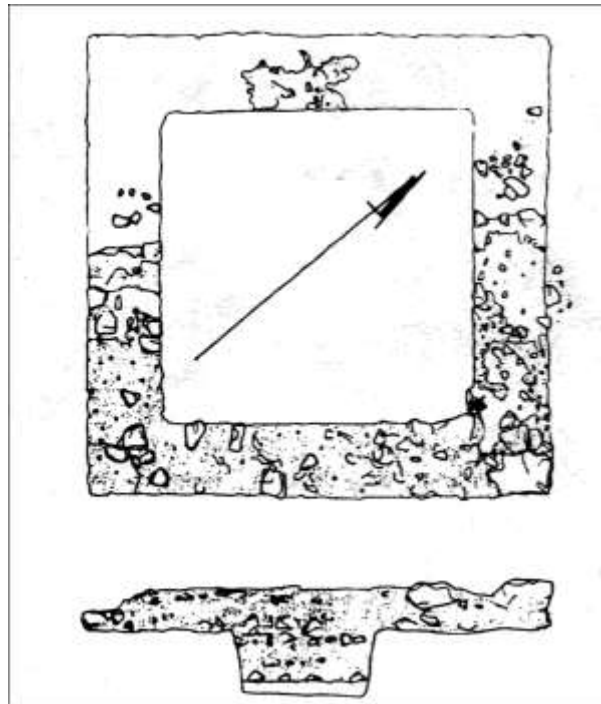
Сл. 4. План истражених делова виле рустике на локалитету Марин До код Думбова (лок. бр. 20в) (према Врукнер 1974)

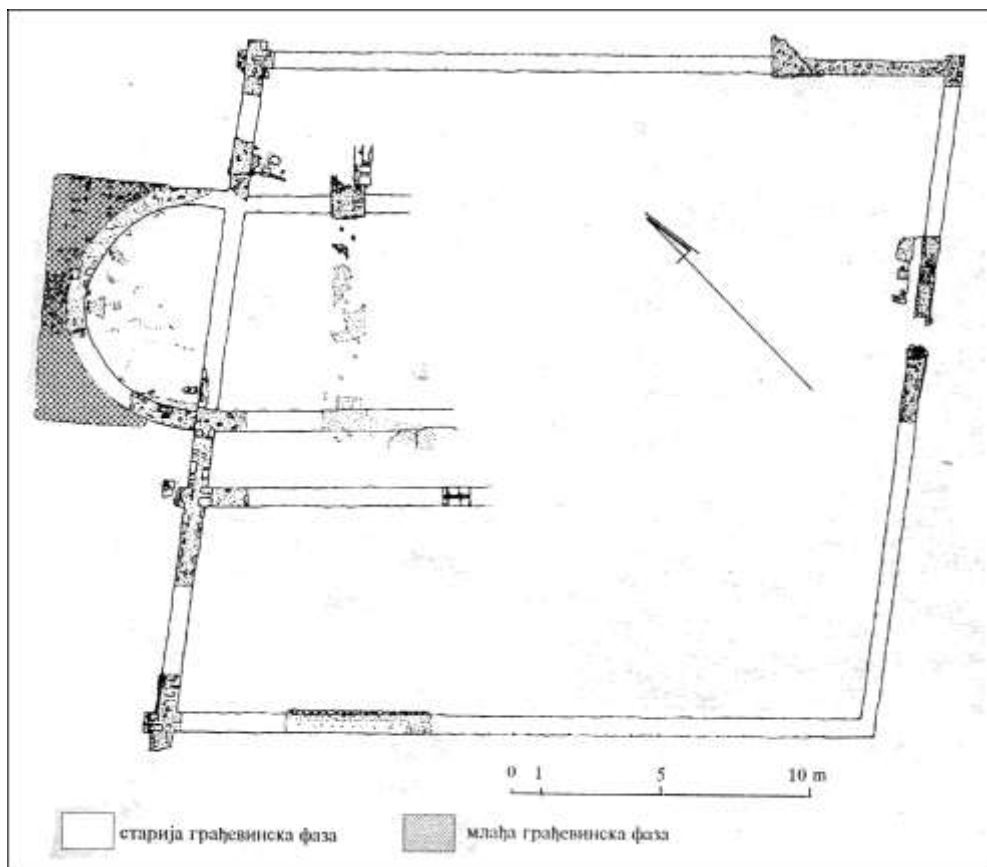
Сл. 5. План истражених делова Сирмијума (лок. бр. 78) (према Mirković 2004: fig 1)

Сл. 6. Објект на ушћу Чикаса у Саву, лок. бр. 80 (према Милошевић 1971а: Т. XV)

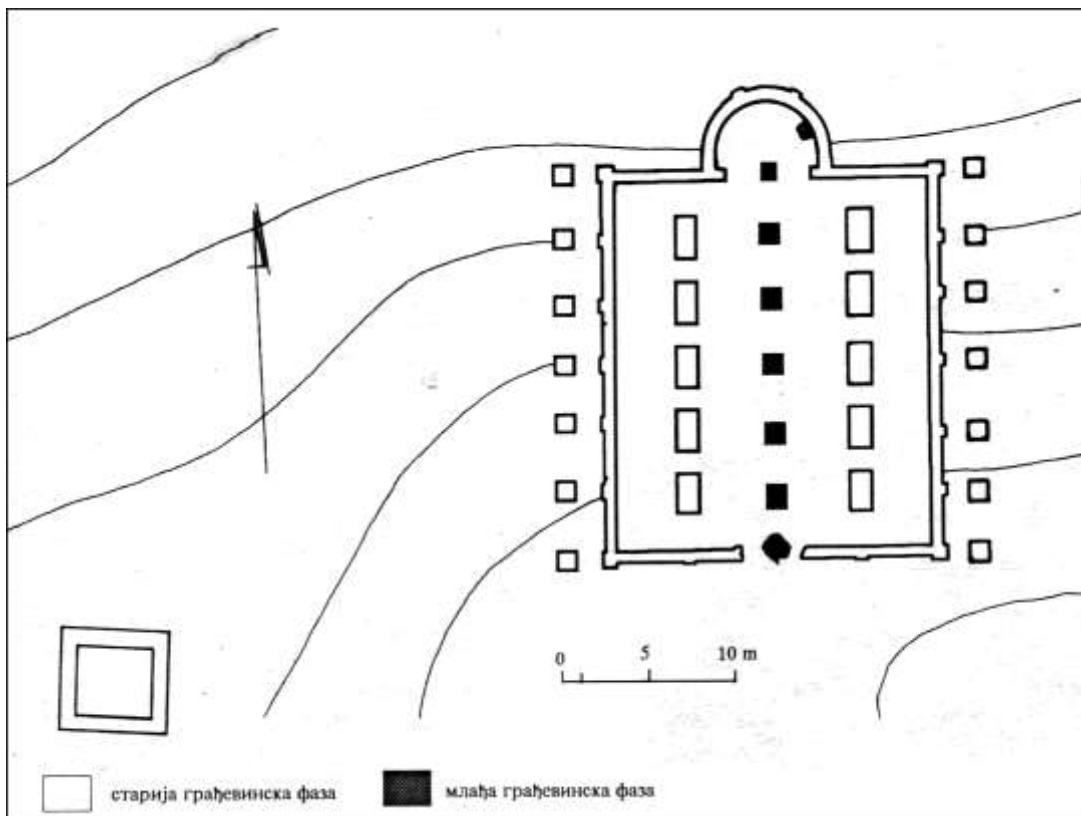
Сл. 7. Митровачке ливаде 2 (лок. бр. 82) основа спекулума (према Брукнер 1995: сл. 4)

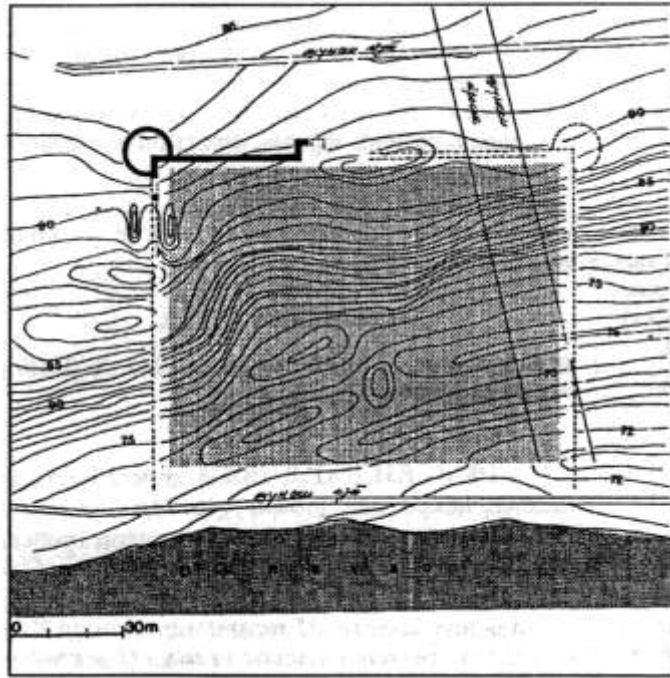
Сл. 8. Митровачке ливаде 3, лок. бр. 83, основа виле русике (према Брукнер 1995: пл. 3)

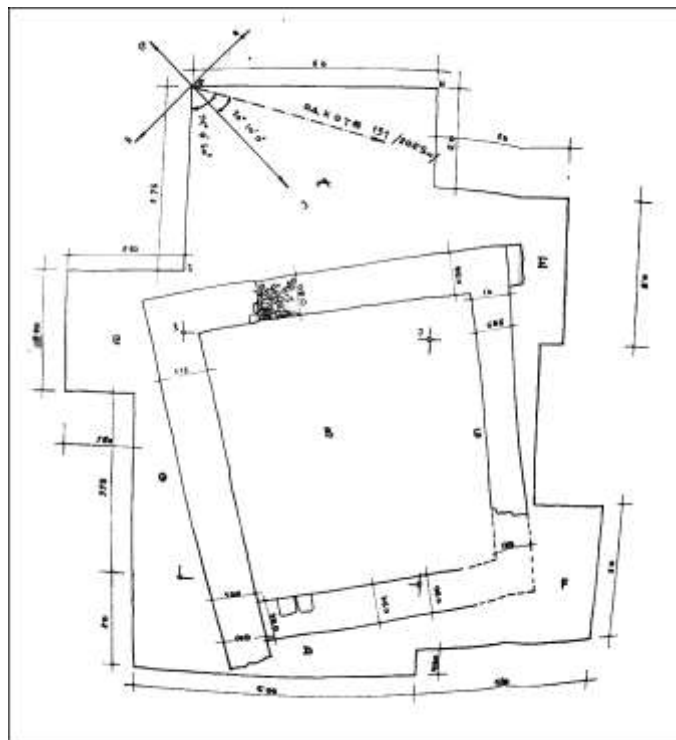
Сл. 9. Сателитски снимак утврђења на локалитету Клисина, Шашинци (лок. бр. 110) (преузето са Google Earth)

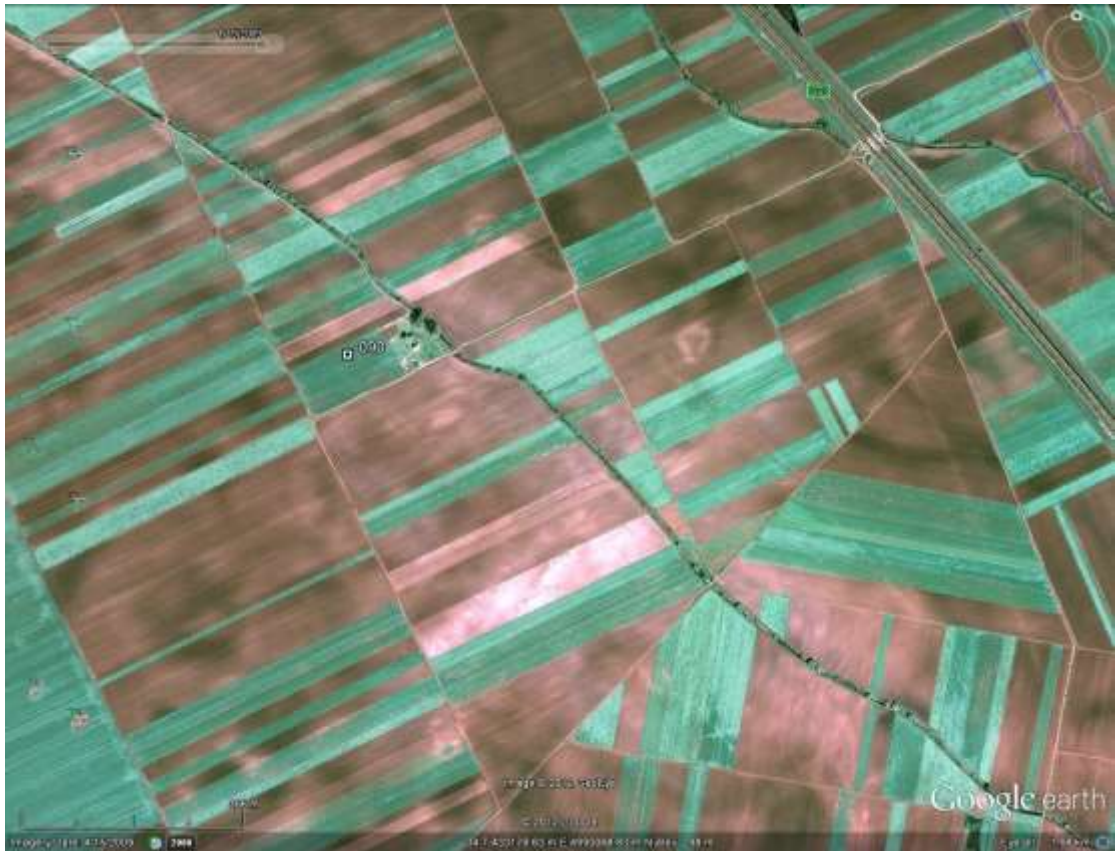
Сл. 10. Основа базиликалне грађевине на Кудошким ливадама код Шашинаца, лок. бр. 114 (према Брукнер 1995: 139, Пл. 2)

Сл. 11. Просјанице, Чоратновци, лок. бр. 131, основа утврђења (према Петровић 1995: сл. 12)

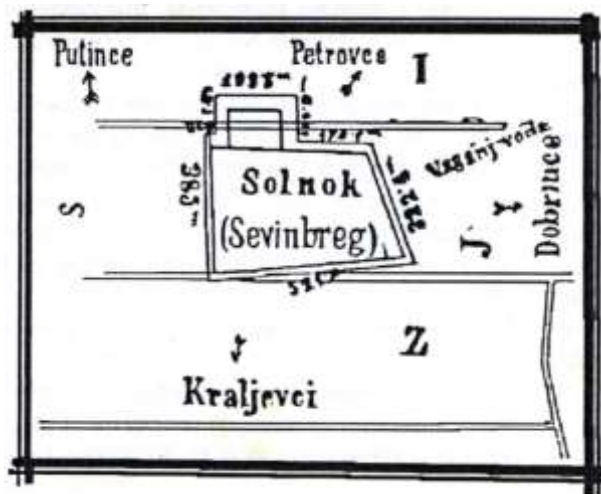
Сл. 12. Основа спекулума са локалитета Хумка, лок. бр. 140 (према Piletić 1964: Т. I)

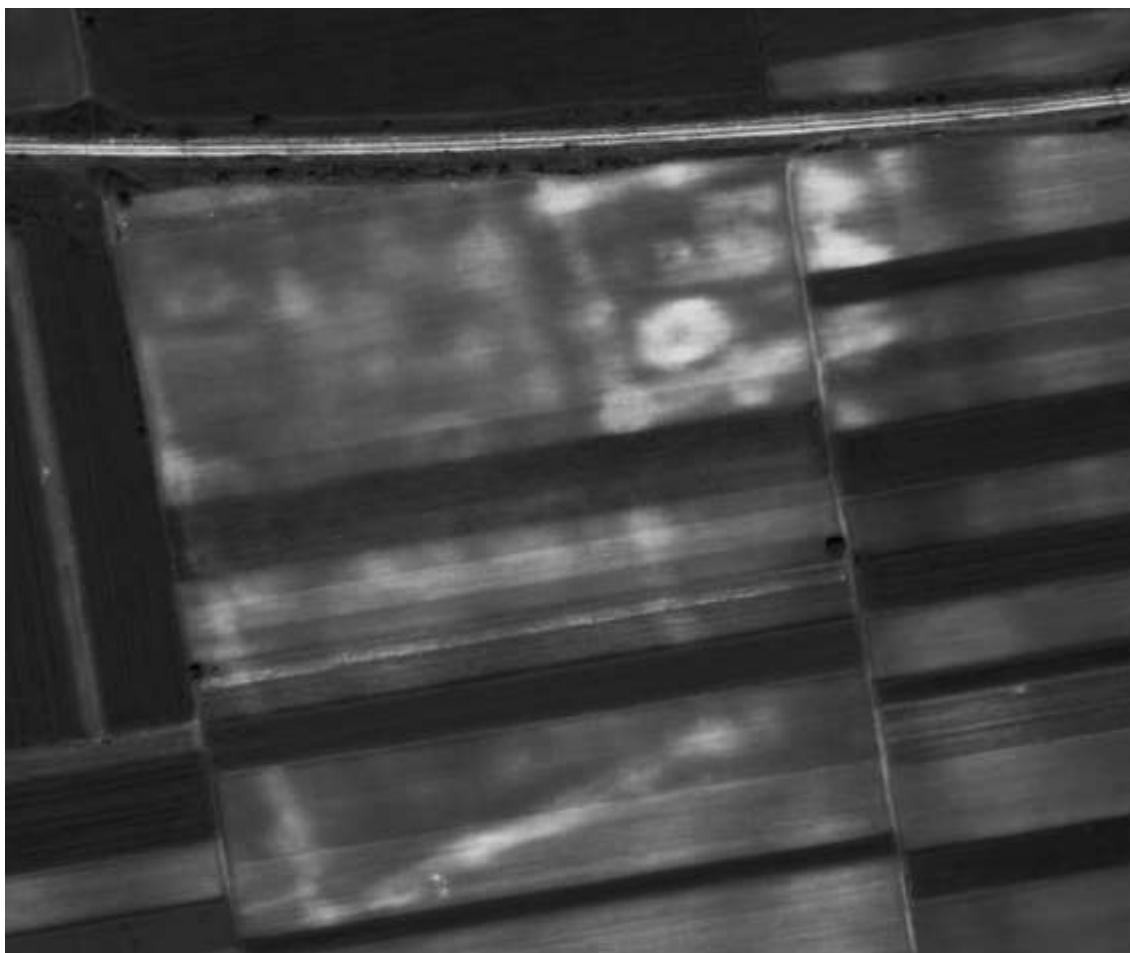
Сл. 13. Сателитски снимак локалитета Водице, лок. бр. 149 (преузето са Google Earth)

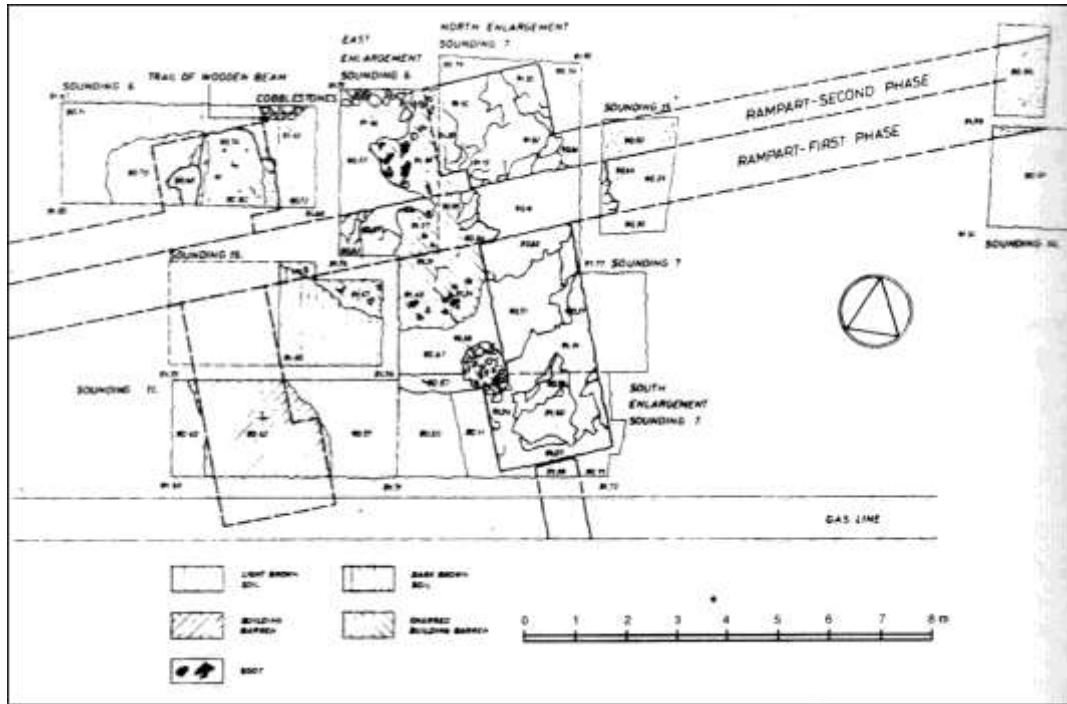
Сл. 14. Цртеж утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense* на првом војном премеру Хабсбуршког царства (Habsburg Empire 1764-1784)

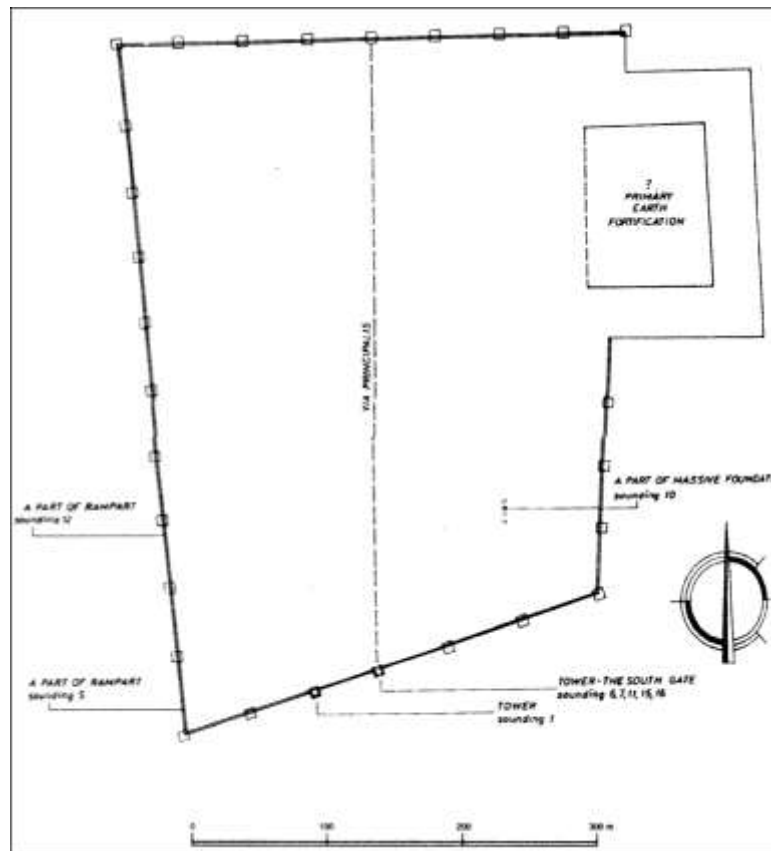
Сл. 15. План утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense*, из 1883. године (према Ljubić1883, 67)

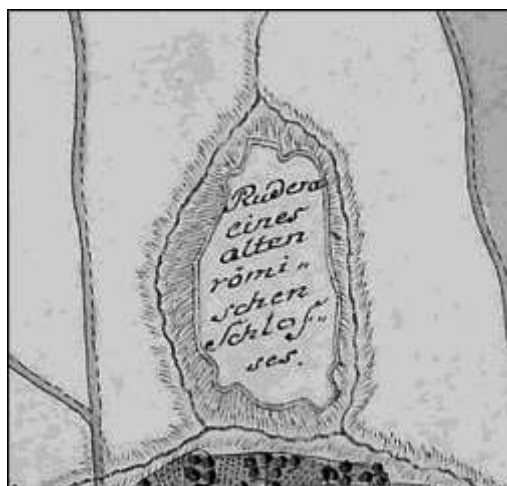
Сл. 16. Обрађени сателитски снимак утврђења на Солноку (лок. бр. 168), римског *Caput Bassianense* (преузето са: Google Earth)

Сл. 17. Основа куле и дела бедема на Солноку (лок. бр. 168), ископавања 1992. године (према Petrović M. 1995: fig. 2)

Сл. 18. Основа утврђења на Солноку (лок. бр. 168), ископавања 1992. године (према Petrović M. 1995: fig. 1)

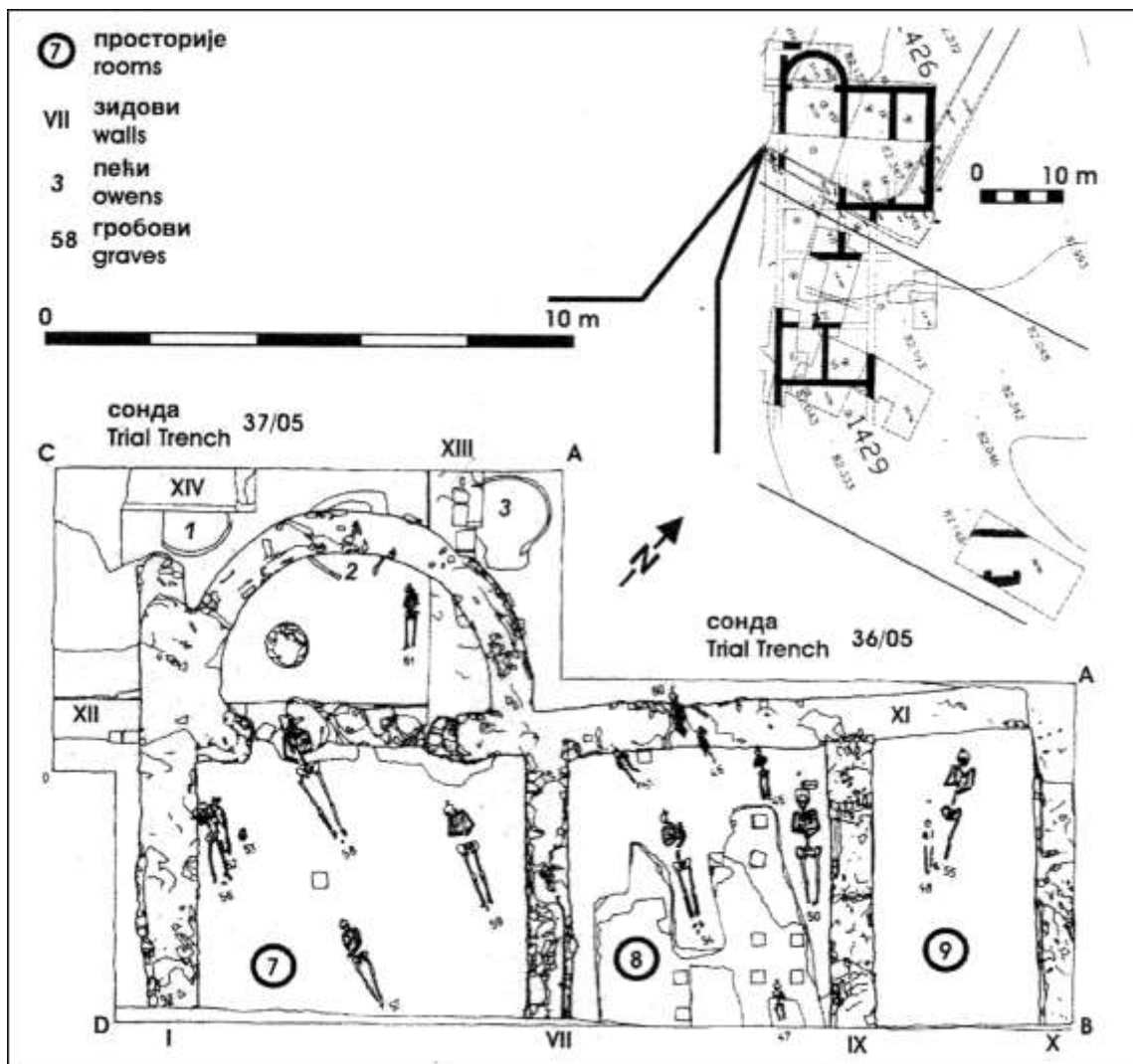
Сл. 19. Цртеж Петровачке градине, лок. бр. 172 (*Bassianae*) на првом војном премеру Хабсбуршког царства (Habsburg Empire 1764-1784)

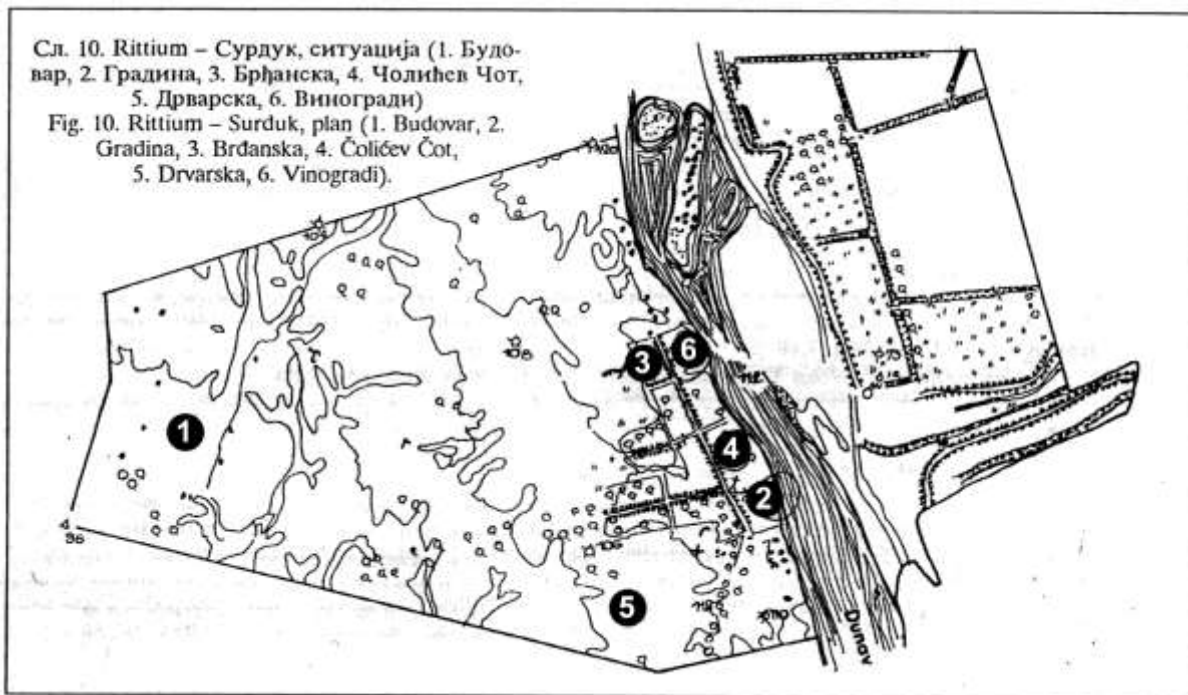
Сл. 20. Основа Басијане према авио снимку из 1934. године (према Ђорђевић 2007: 46)

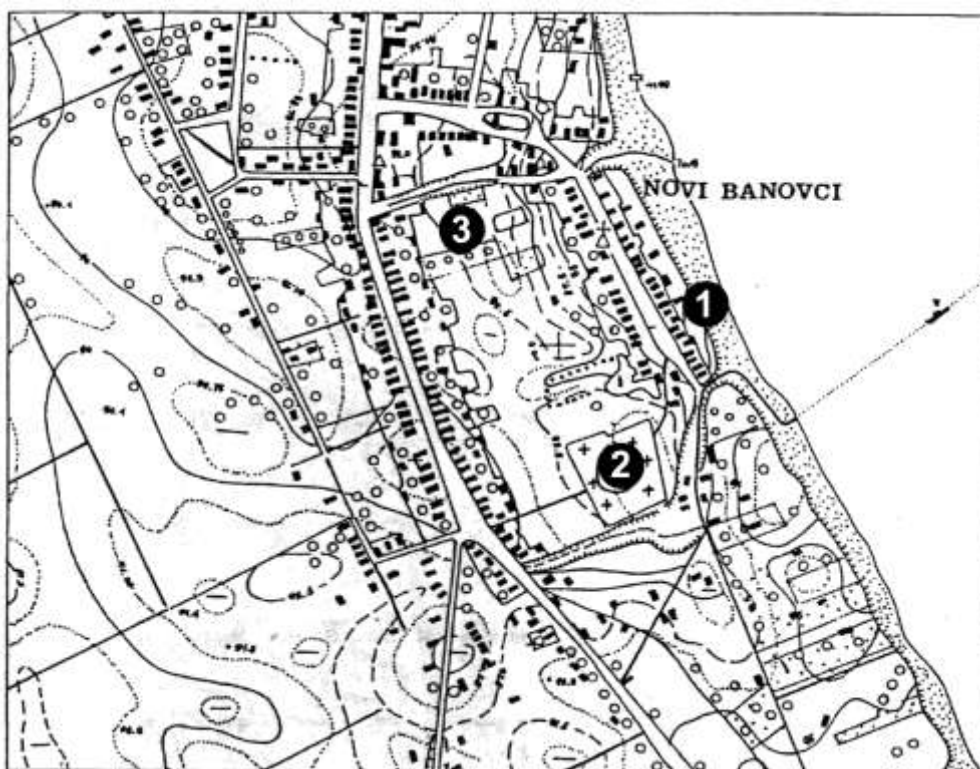
Сл. 21. Сателитски снимак основе Басијане (накнадно обрађени снимак преузет са: Google Earth)

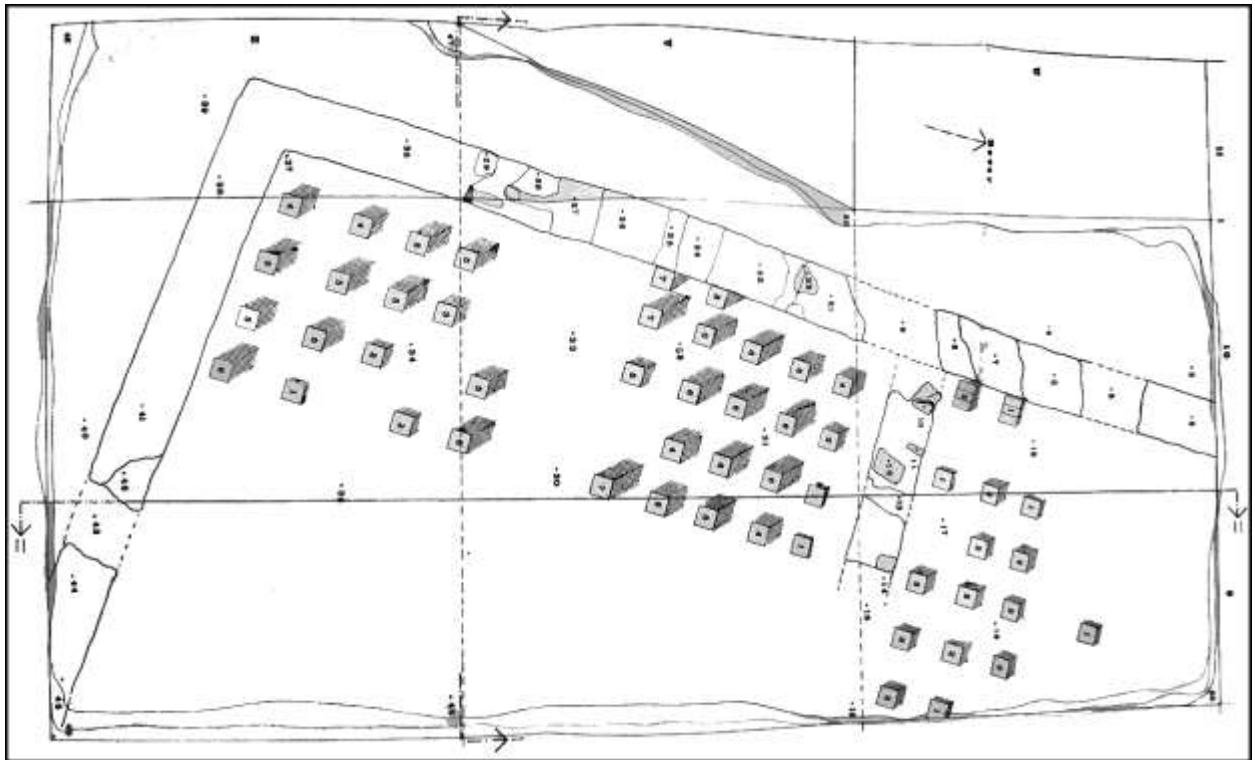
Сл. 22. Враћ код Хртковаца, лок. бр. 177, основа истраженог дела виле рустике (према Даутова-Рушевљан 2008: 288, сл. 1)

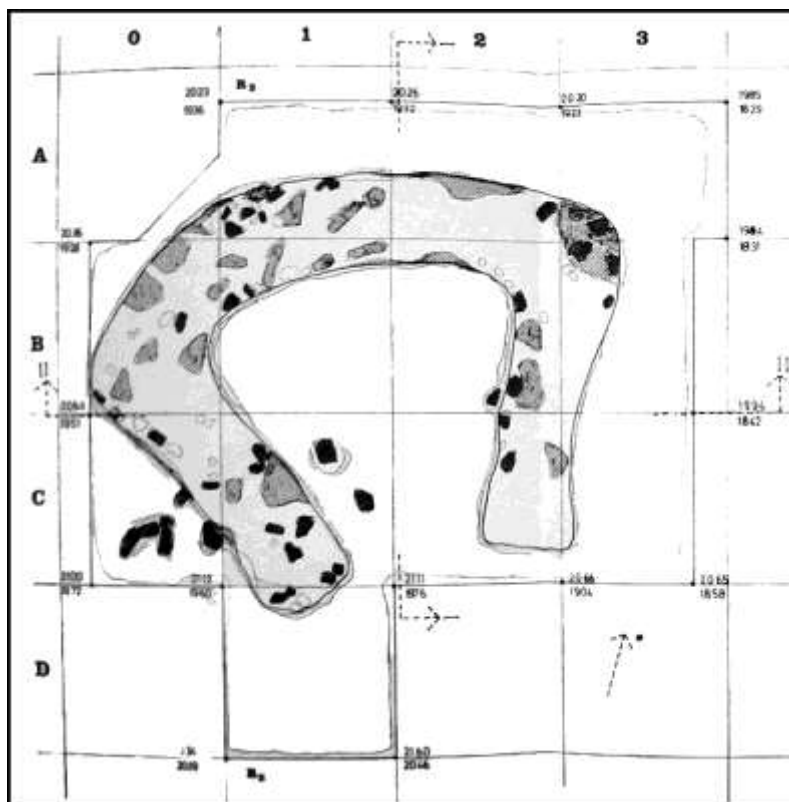
Сл. 23. Позиција Градине код Сурдука, лок. бр. 197 (*Rittium*) са ближом околином (према Петровић 1995: 22, сл. 10)

Сл. 24. Нови Бановци, лок. бр. 213 (*Burganae*) са ближом околином: 1. Градина, 2. Гробље, 3. Циглана (према Петровић 1995: 20, сл. 9)

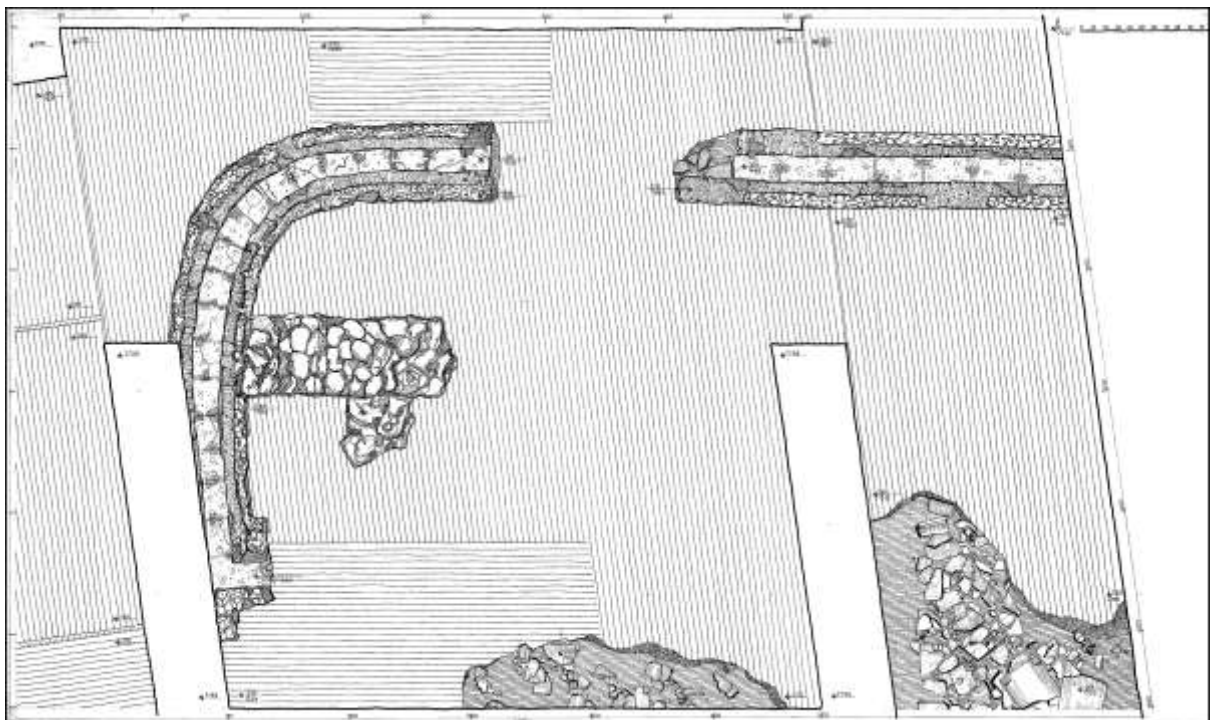
Сл. 25. Основа грађевине са хипокаустом на Градини код Нових Бановаца (*Burganae*) (према Piletić 1972: Poseban prilog VI)

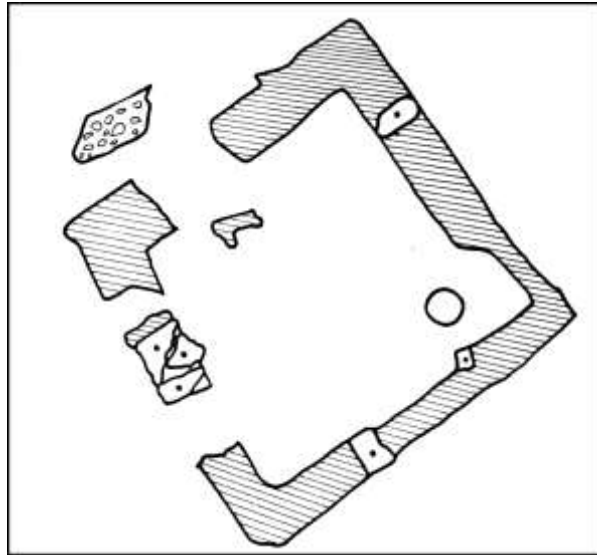
Сл. 26. Основа потковичасте куле касноантичке фазе утврђења на Градини код Нових Бановаца, лок. бр. 213 (*Burganae*) (према Piletić 1972: Poseban prilog V)

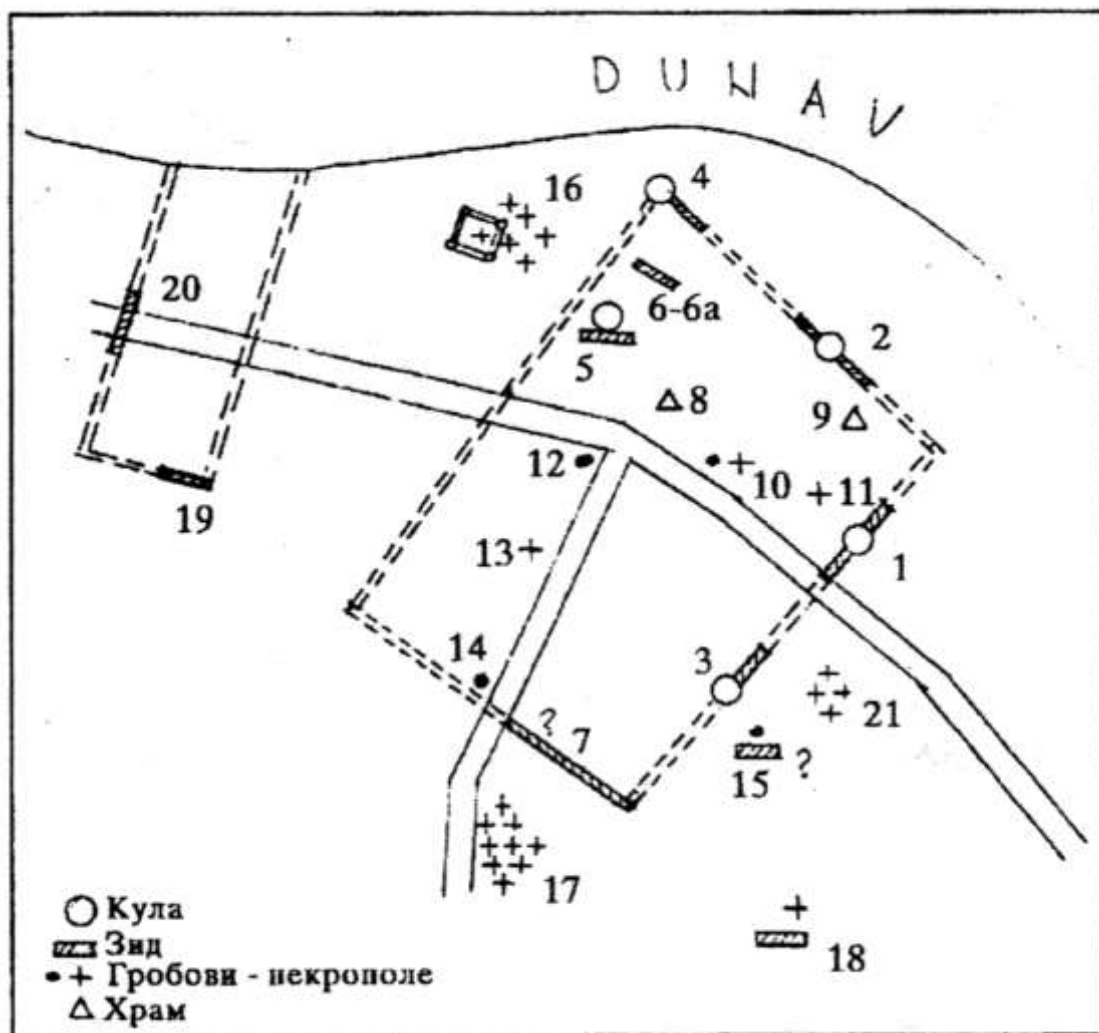
Сл. 27. Брестове међе, лок. бр. 221а-в (*Noviciiana*), сателитски снимак (Google Earth)

Сл. 28. Брестове међе, лок. бр. 221а-в (*Noviciiana*), основа истраженог дела објекта на узвишењу платоу (непубликовано, документација Музеја града Београда)

Сл. 28. Камендин, Земун Поље, лок. бр. 263 (*Altina?*), основа спекулума истраженог 1963. године (према Dimitrijević 1969: 11, сл. 11)

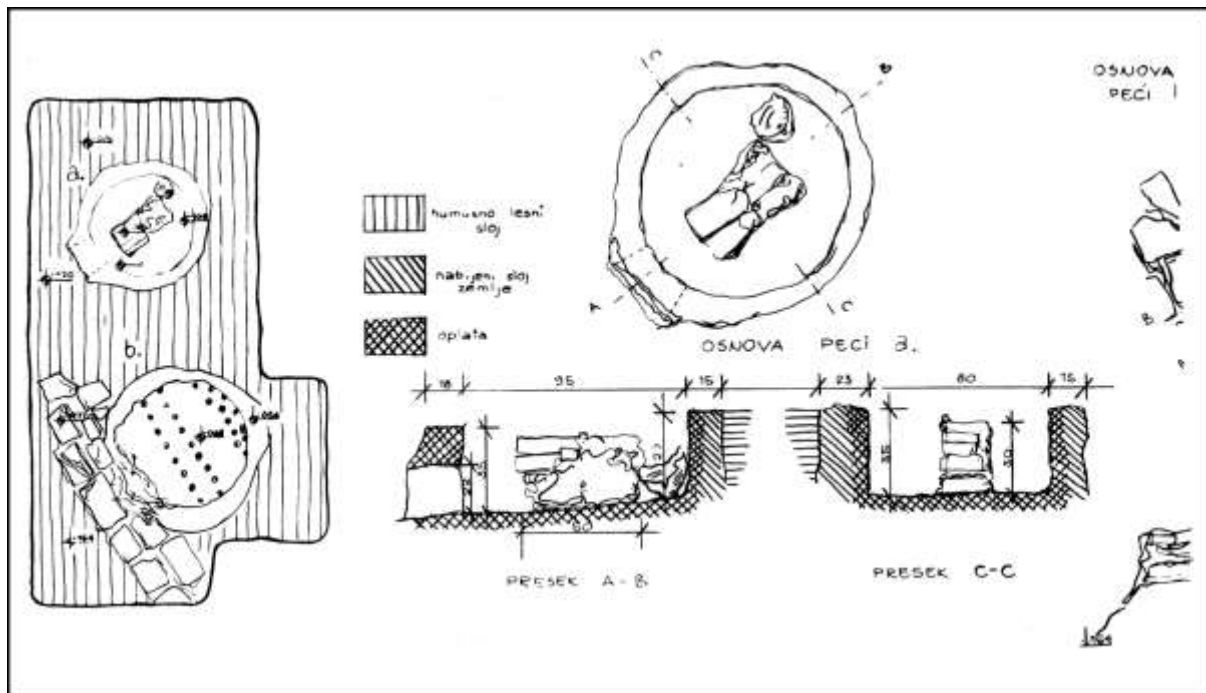
Сл. 29. План Таурунума, лок. бр. 268 (*Taurinum*) (према Димитријевић 1996: 11, сл. 1)

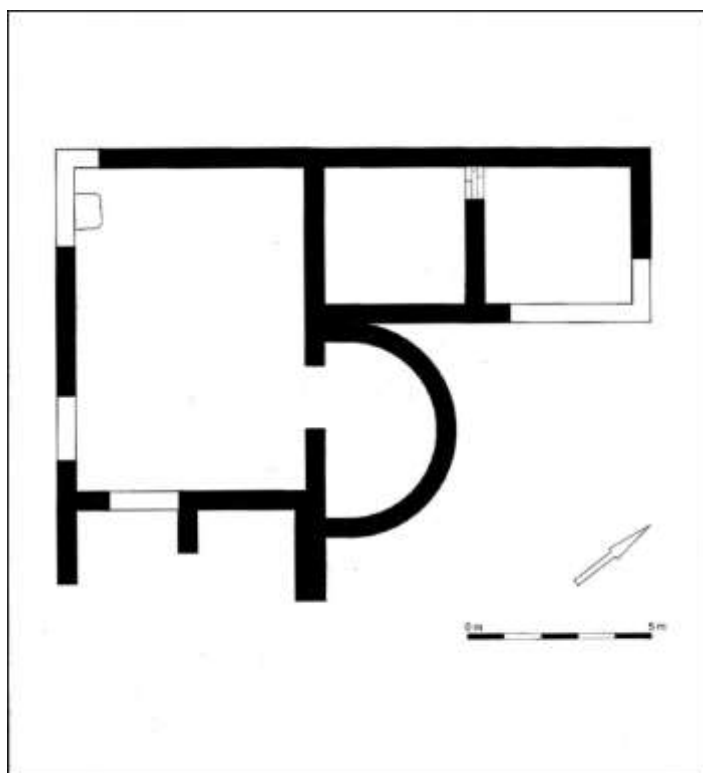
Сл. 30. Прогарски вионогради, лок. бр. 286, сателитски снимак са преклопљеном катастарском основом и уцртаним положајима сонди (Google Earth и документација Музеја Града Београда)

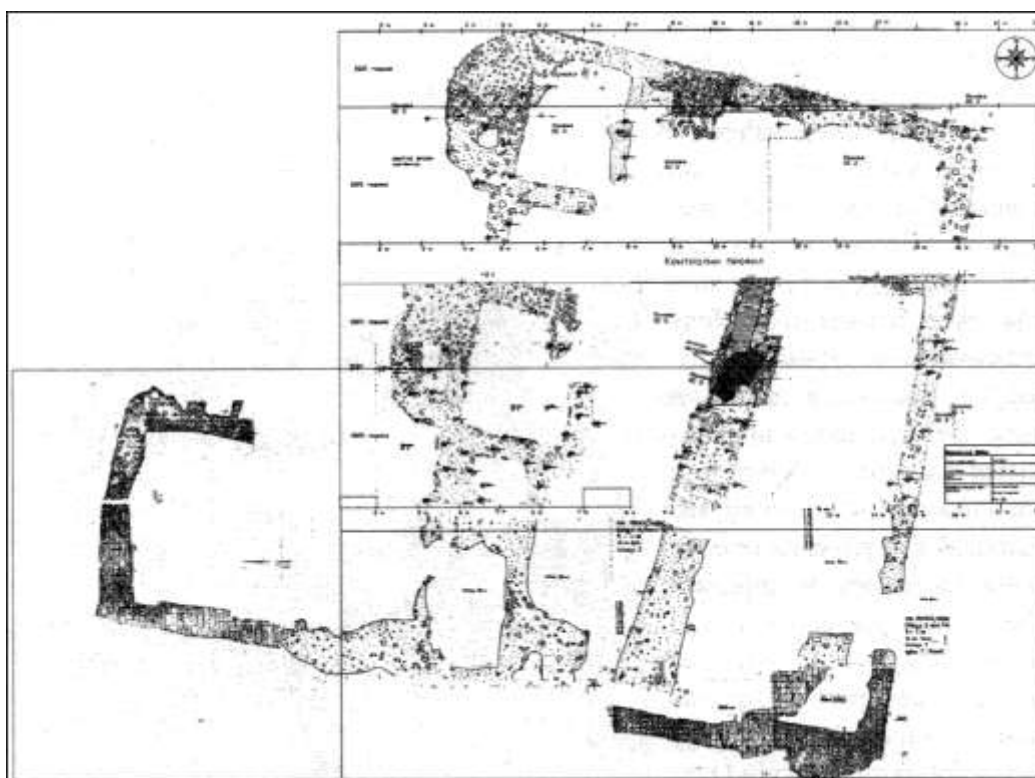
Сл. 31. Прогарски виногради, лок. бр. 286, анитчки објекат (непубликовано, документација Музеја града Београда)

Сл. 32. Прогарски виногради, лок. бр. 286, пећ 1 (према Dimitrijević 1969: 107, sl. 21)

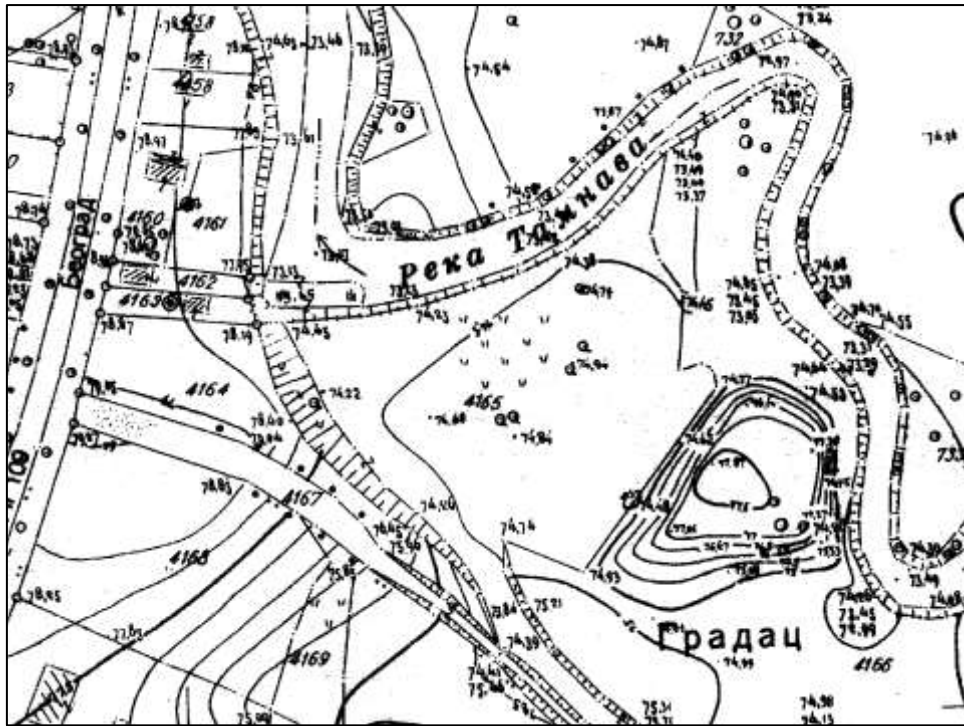
Сл. 33. Прекаје, лок. бр. 301, основа виле рустике (према Busuladžić 2011: 267, Т. 32b)

Сл. 34. Авлије, Клење, лок. бр. 399, основа виле рустике (према Ковић 2013: 197, сл. 7)

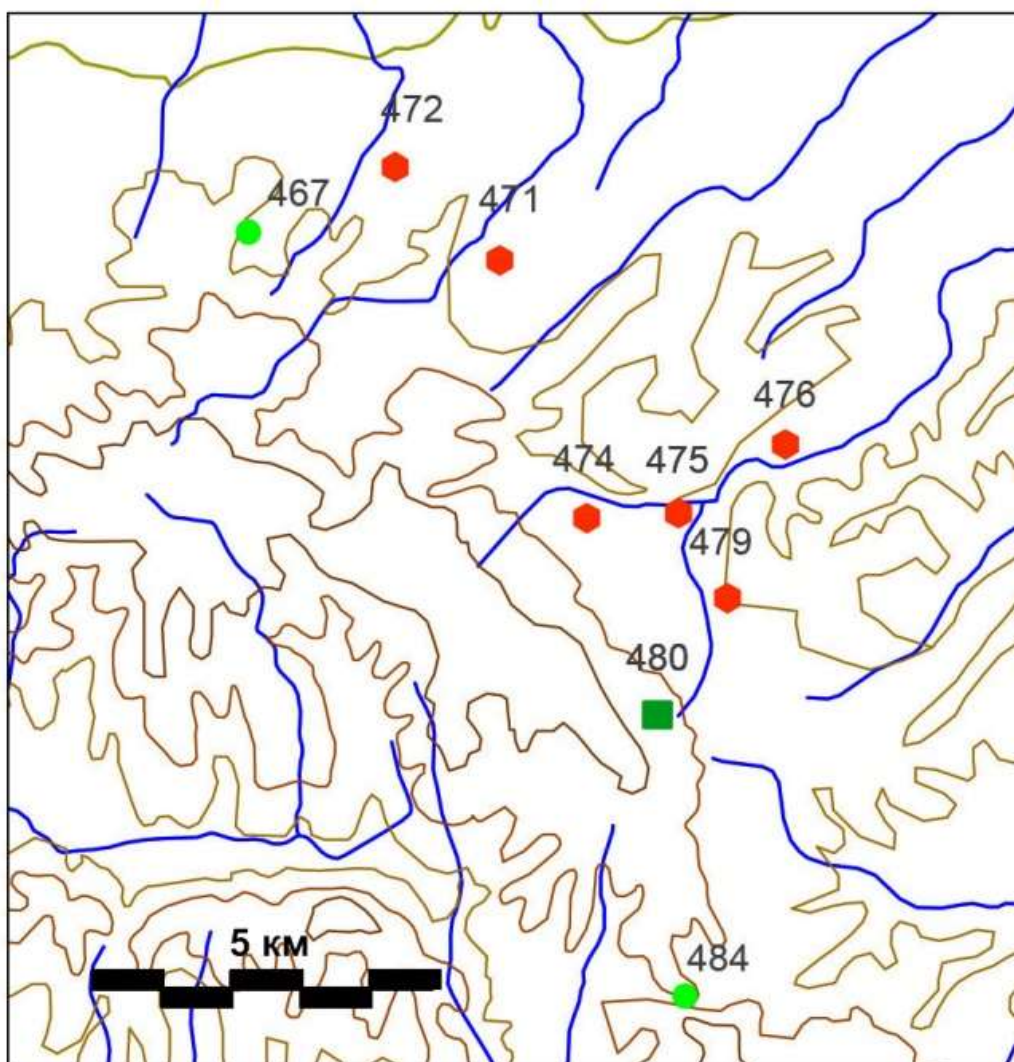
Сл. 35. Ушће код Обреновца, лок. бр. 552 (*municipium Spodent...*) и Градуштина код Бељина (лок. бр. 514). План зона са налазима на Ушћу и Бељину (*municipium Spodent*): I - утврђење на левој обали Вукодража (Градуштина), Бељин; II - простор са површинским налазима на Ушћу; III - простор са површинским налазима западно од утврђења, Бељин; IV - гробови I-III века; V - локација римског насеља на некадашњем Ворбису; 1-4 – места налаза касноантичких зиданих гробница; 5 - локација ископавања 1967; 6 - место налаза опеке. (према Crnobrnja A. 2011)

Сл. 36. Градац, Звечка, лок. бр. 575, основа утврђења на катастарском снимку (према Црнобрња А. 2005)

Сл. 37. Груписање руралних насеља уз Битву код села Узвећа. Бројеви локалитета на слици одговарају бројевима у каталогу локалитета и на картама 1-10.

Сл. 38. Насеља на падинама Цера. Бројеви локалитета на слици одговарају бројевима у каталогу локалитета и на картама 1-10.

Биографија

мр Адам Н. Црнобрња
e-mail: ancrnobrnja@gmail.com

Кандидат мр Адам Црнобрња рођен је 5. марта 1972. године у Београду. Основну и средњу школу завршио је у Обреновцу. Дипломирао је на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду 1996. године, а на истом факултету стекао је звање магистра археологије 2005. године. Докторску тезу пријавио је на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду 2008. године.

Од 1996. до 2013. године радио је у Музеју града Београда (1996-2004. кустос конзерватор, 1999-2004. шеф одељења за конзервацију, 2004-2013. кустос збирке новца и медаља, 2006-2013. шеф одељења за археологију). Од 2013. године ради као музејски саветник у Народном музеју у Београду. Учествовао је, као руководилац или члан тима, на више десетина археолошких истраживања, међу којима би требало истаћи руковођења вишегодишњим теренским истраживањима *Систематско археолошко рекогносцирање Обреновца и околине* (2004-2009. године) и *Систематско археолошко истраживање позновинчанског локалитета Црквине, село Стублине* (2009-2013. године).

Поред рада на заштити, конзервацији, истраживању, обради, излагању и публикавању културних добара био је и учесник научно истраживачког пројекта Филозофског факултета у Београду (2007-2010. године) *Археолошка грађа – основа за проучавање културног континуитета у праисторији и антици на територији Србије*. Аутор је и коаутор пет монографских публикација и више десетина стручних и научних радова.

Уз учешће на двадесетак стручних и научних скупова у земљи и иностранству, одржао је око 30 стручних предавања полазницима и студентима археологије у Истраживачкој станици Петница, као и двадесетак јавних и предавања по позиву, од којих би требало истаћи два предавања по позиву на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Љубљани 2012. године. Кроз читав досадашњи рад био је активан и у струковним удружењима.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а АДАМ ЦРНОБРЊА

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

АНТИЧКА НАСЕЛА, ФОРТИФИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ У
ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ПОЉЕ ПАНОНИЈЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 20. X 2015.

Адам Црнобрња

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора АДАМ ЦРНОБРИЋА
Број уписа _____
Студијски програм АРХЕОЛОГИЈА
Наслов рада АНТИЧКА НАСЕЉА, ФОРТИФИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ У
ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЊЕ ПАНОНИЈЕ
Ментор ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ ВУЈОВИЋ
Потписани АДАМ ЦРНОБРИЋА

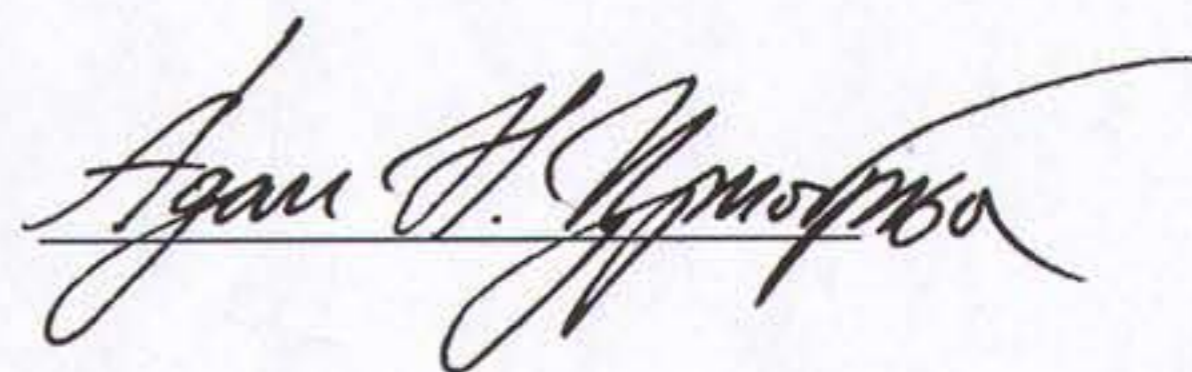
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 20. X 2015.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

АНТИЧКА НАСЛАВА, ФОРТИФИКАЦИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ У
ЈУГОИСТОЧНОМ ДЕЛУ ДОЉЕ ПАНОНИЈЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

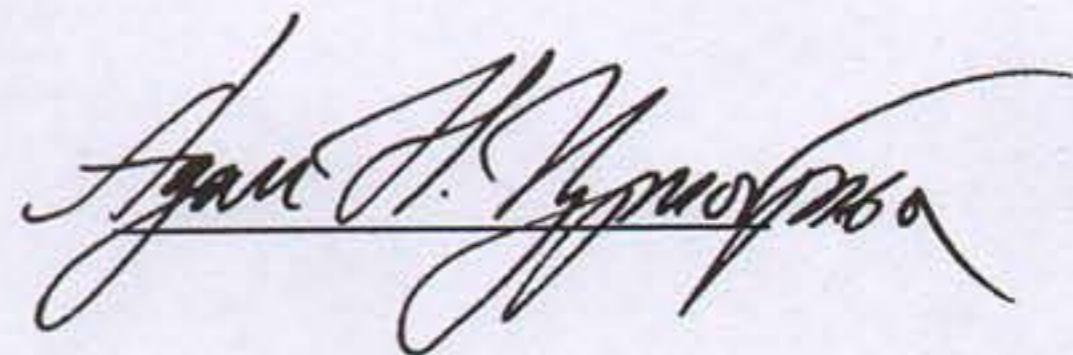
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

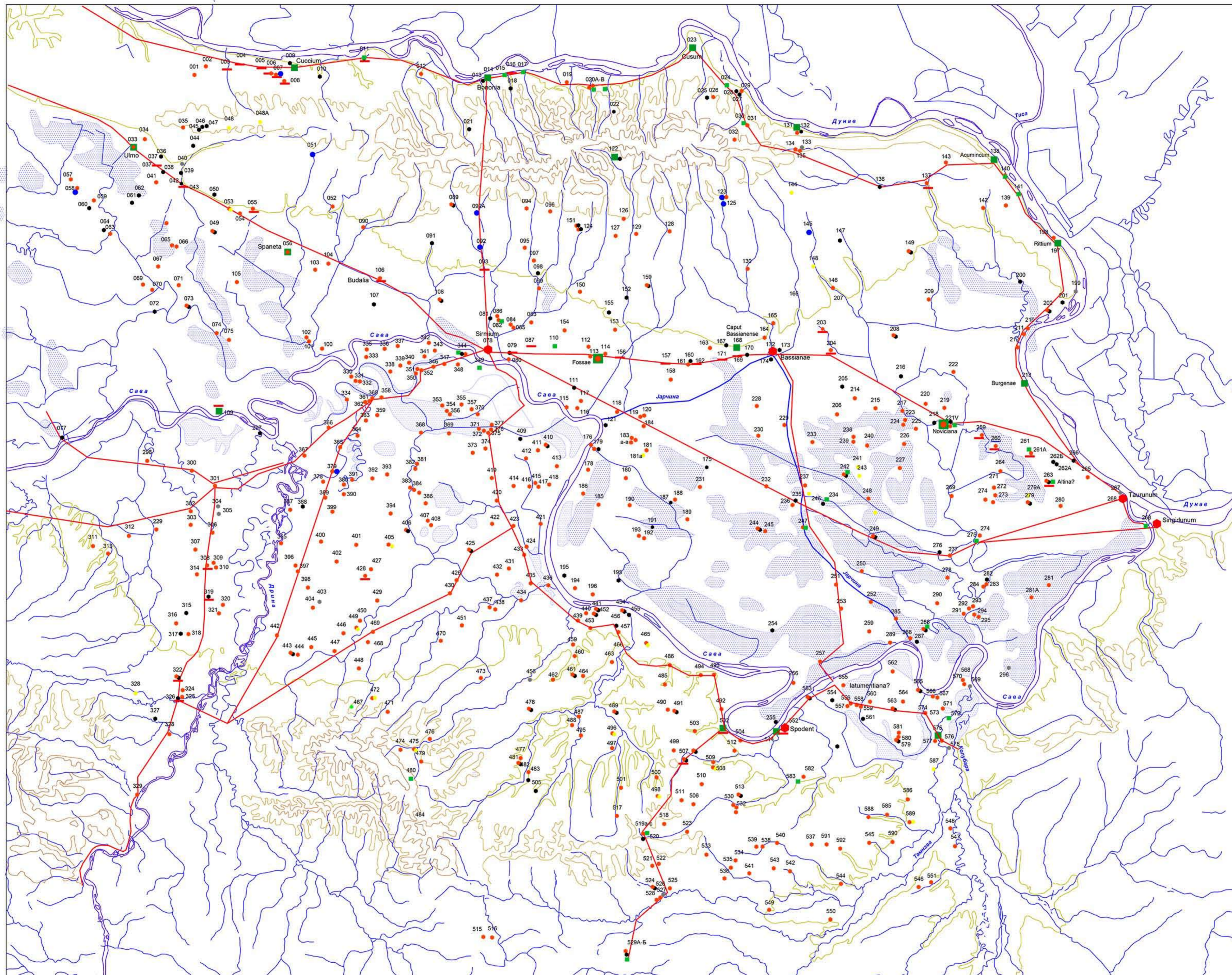
1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 20. X 2015.

Легенда:

- Урбано насеље
- Рурално насеље
- Рурално насеље са некрополем
- Путна станица
- Утврђење
- Спекулум
- Некропола
- Неопређено
- Остава
- Водовод / извор
- Остаци трасе пута
- Траса пута

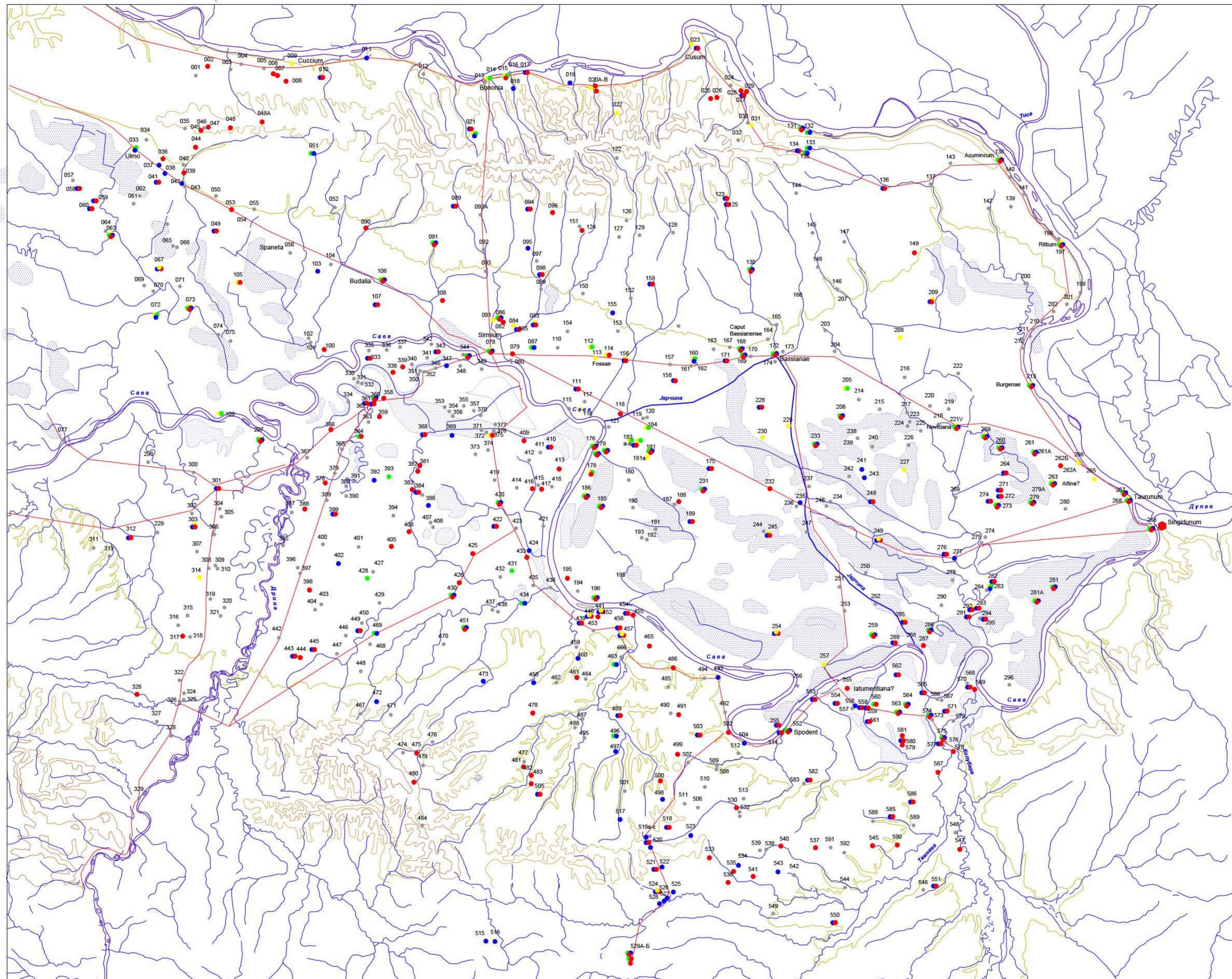
- Изохиписе:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 1

**Римски локалитети
I - IV века
у југоисточном делу
Доње Паноније**

Размера 1:200.000

Легенда:

- I век
- II век
- III век
- IV век
- Недатован
- Траса пута

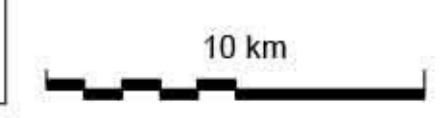
- Изохије:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m

Сталне баре и мочваре

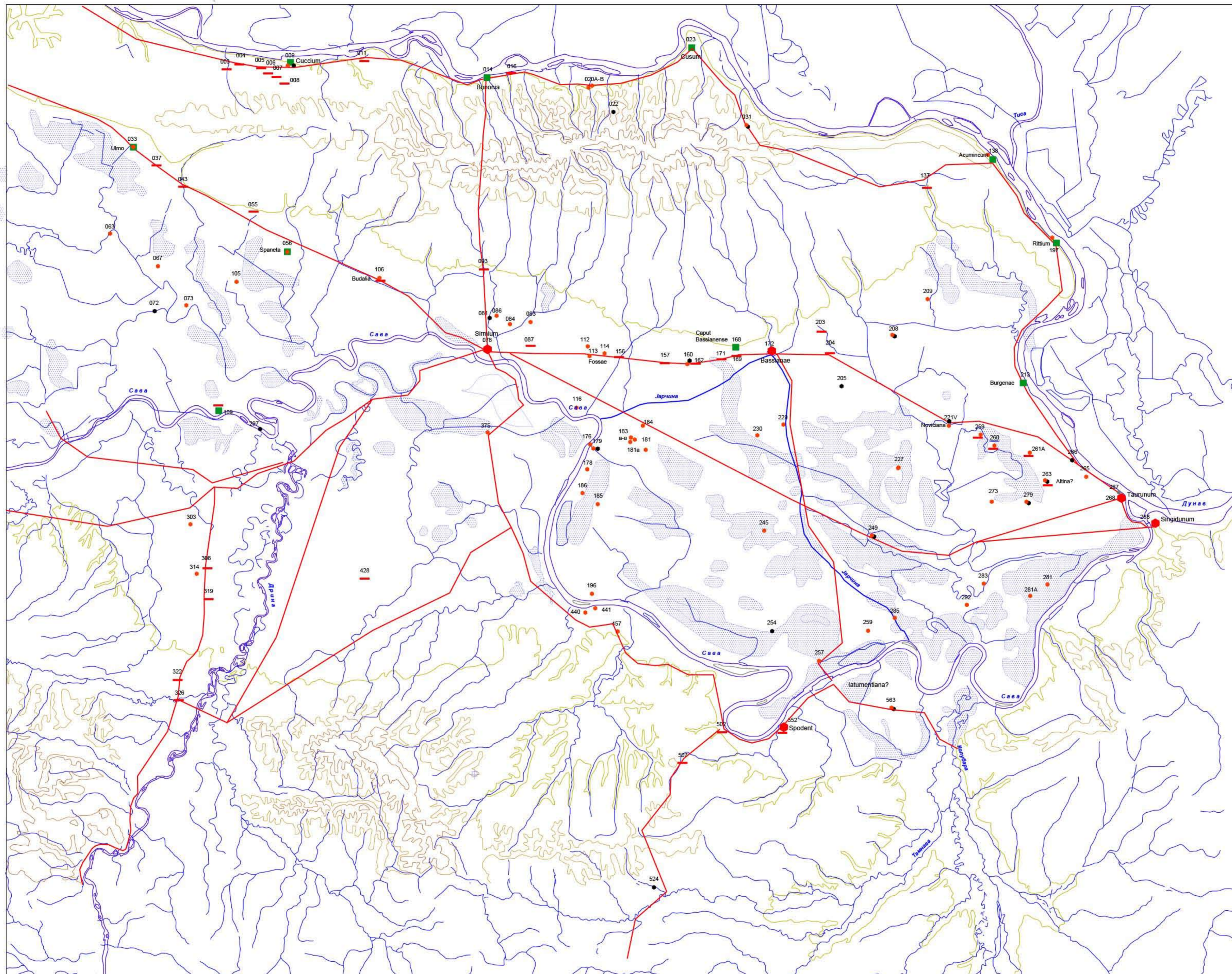
Карта 2

Римски локалитети у југоисточном делу Доње Паноније - хронолошка припадност

Размера 1:200.000

аутор: Адам Н. Црнобрња 2015

Легенда:

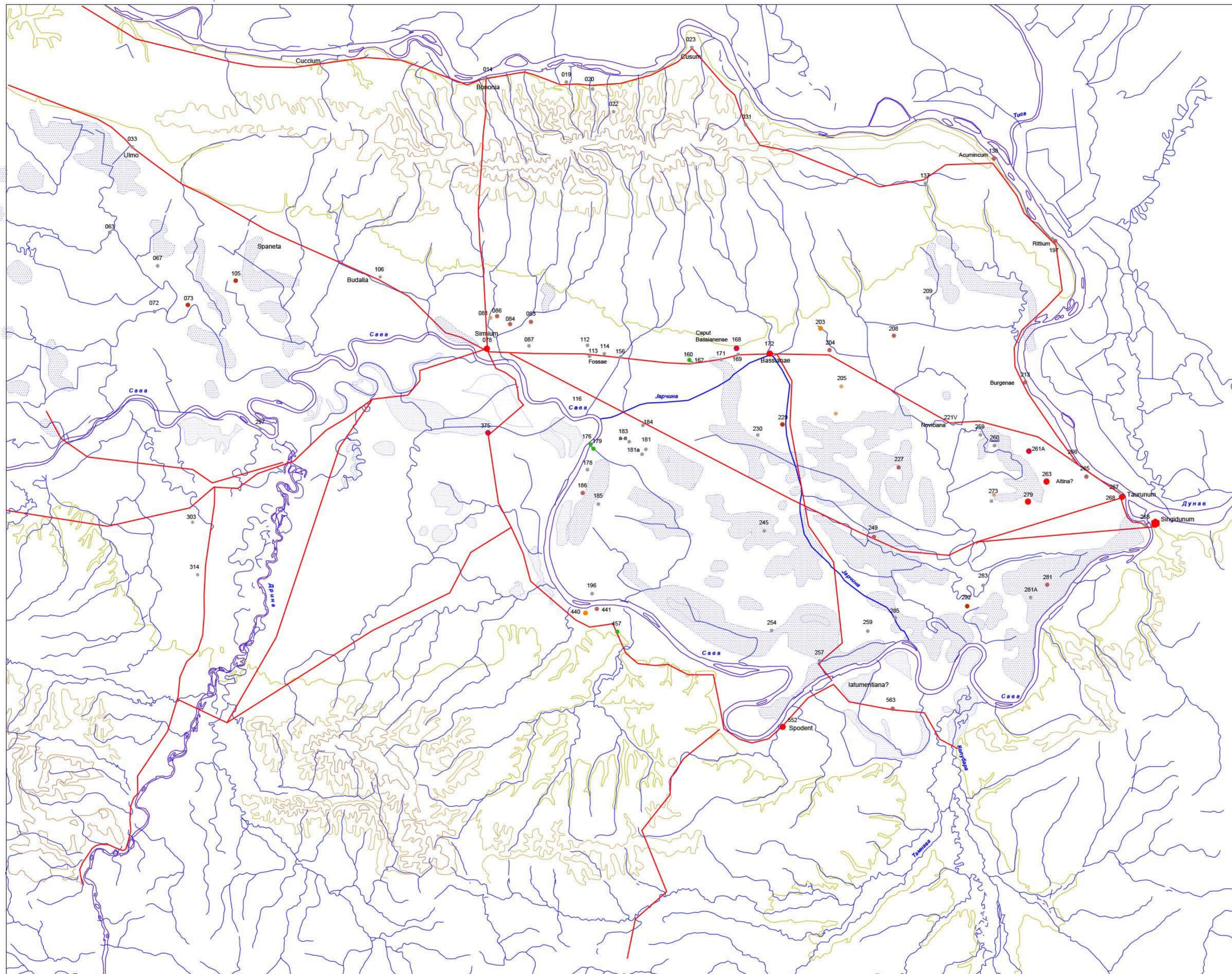
- Урбано насеље
 - Рурално насеље
 - Рурално насеље са некрополем
 - Путна станица
 - Утврђење
 - Некропола
 - Неопређено
 - Остача
 - Водовод / извор
 - Остаци трасе пута
 - Траса пута
- Изохиле:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 3

**Римски локалитети
I века у југоисточној
делу Доње Паноније**

Размера 1:200.000

Легенда:

- површина 0,1 - 0,5 ха
- површина 0,5 - 1 ха
- површина 2 - 4 ха
- површина 5 - 8 ха
- површина 9 - 12 ха
- површина 12 - 24 ха
- површина преко 24 ха
- површина непозната
- Траса пута

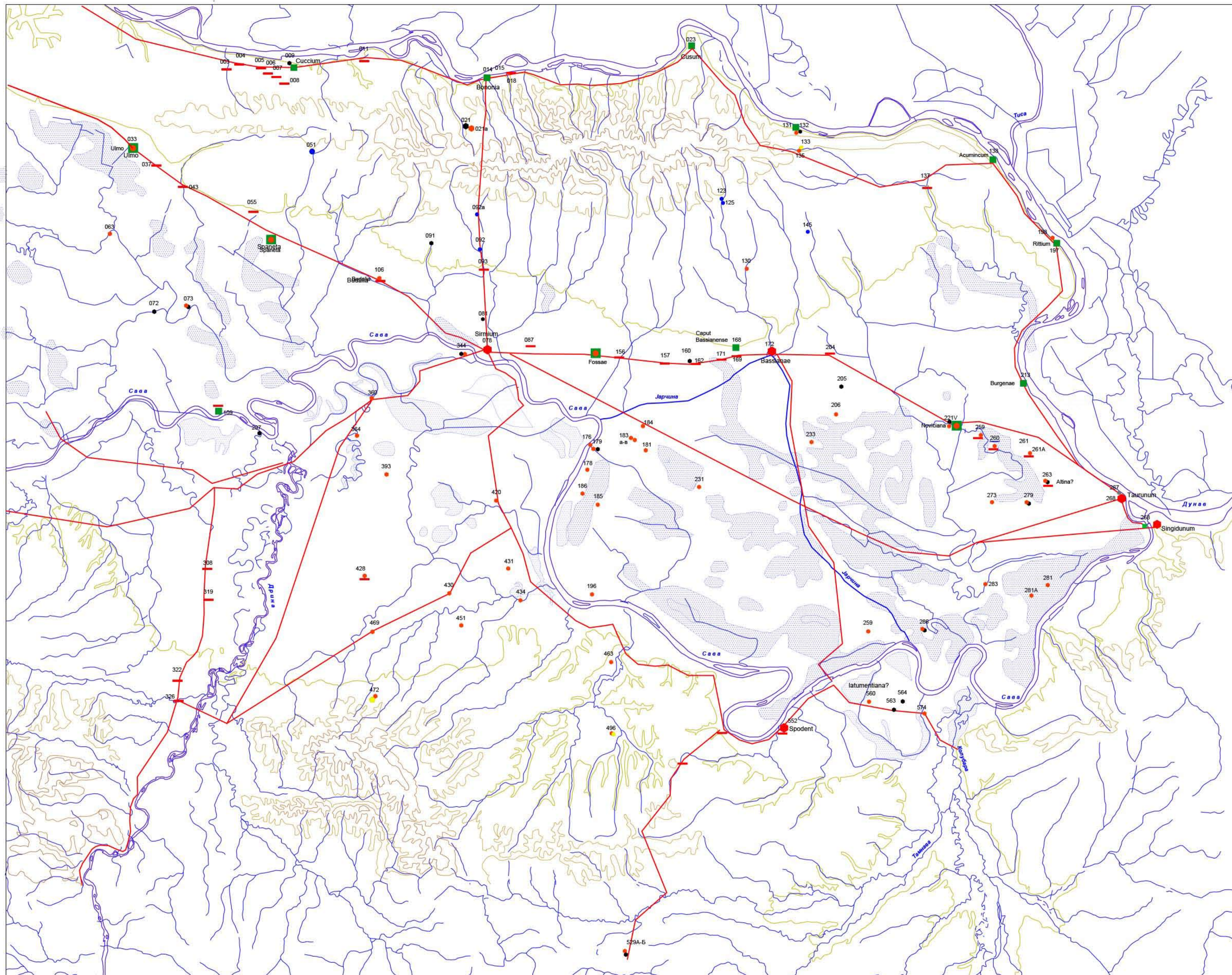
- Изохиле:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 4

**Површине насеља
I века у југоисточном
делу Доње Паноније**

Размера 1:200.000

Легенда:

- Урбано насеље
- Рурално насеље
- Рурално насеље са некрополем
- Пута станица
- Утврђење
- Некропола
- Неопређено
- Остача
- Водовод / извор
- Остаци трасе пута
- Траса пута

Изохисе:

- 100 m
- 200 m
- 300 m
- 400 m

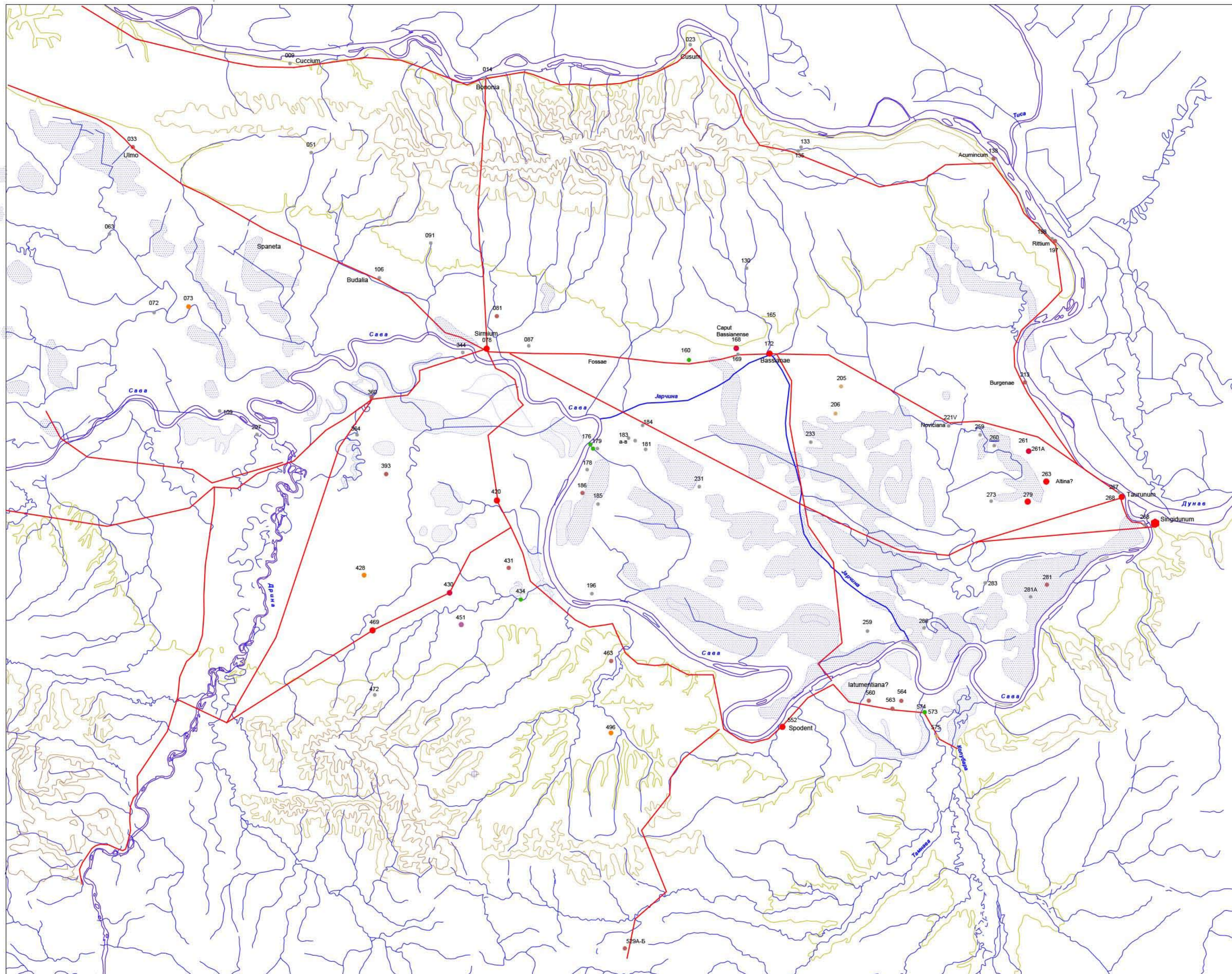
■ Сталне баре и мочваре

Карта 5
Римски локалитети
II века у југоисточном
делу Доње Паноније

Размера 1:200.000

10 km

аутор: Адам Н. Црнобрија 2015

Легенда:

- површина 0,1 - 0,5 ха
- површина 0,5 - 1 ха
- површина 2 - 4 ха
- површина 5 - 8 ха
- површина 9 - 12 ха
- површина 12 - 24 ха
- површина преко 24 ха
- површина непозната
- Траса пута

Изохиле:

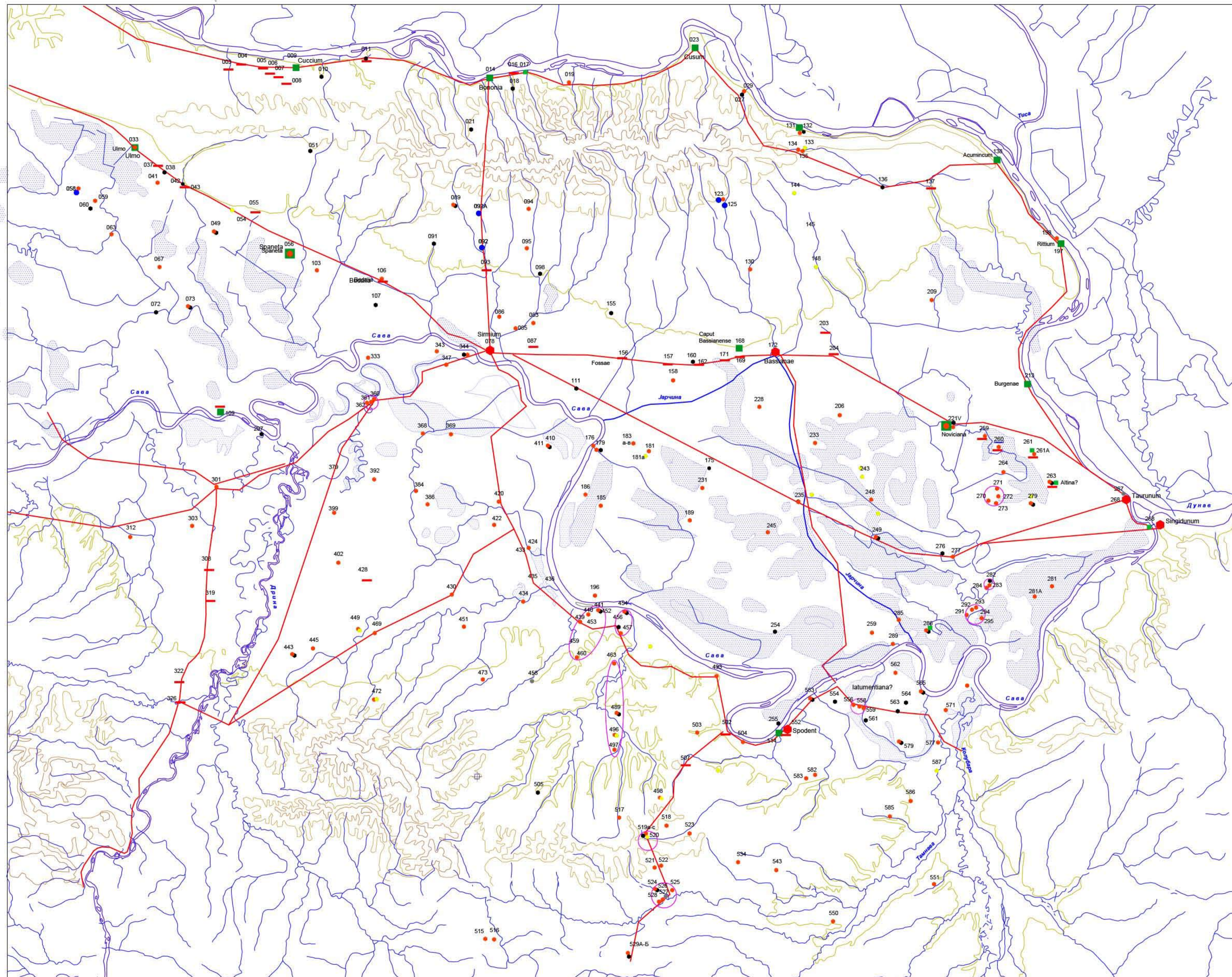
- 100 m
- 200 m
- 300 m
- 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 6

**Површине насеља
II века у југоисточном
делу Доње Паноније**

Размера 1:200.000

Легенда:

- Урбано насеље
- Рурално насеље
- Рурално насеље са некрополем
- Путна станица
- Угарђење
- Некропола
- Неопређено
- Остата
- Водовод / извор
- Остаци трасе пута
- Траса пута
- Групе насеља III века назначене у тексту
- Траса пута

Изохије:

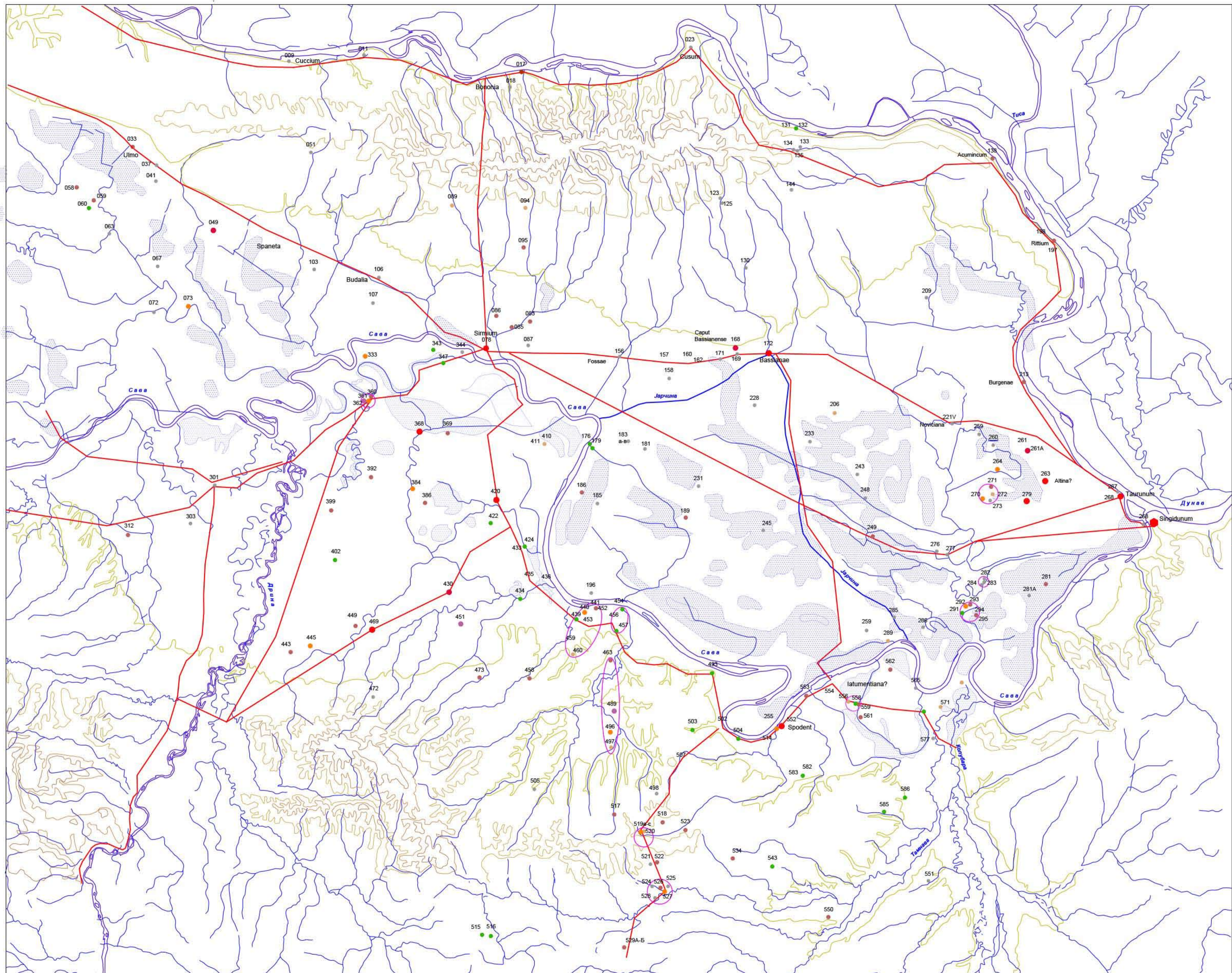
- 100 m
- 200 m
- 300 m
- 400 m

■ Сталне баре и мочваре

Карта 7
Римски локалитети III века у југоисточном делу Доње Паноније

Размера 1:200.000

10 km

Легенда:

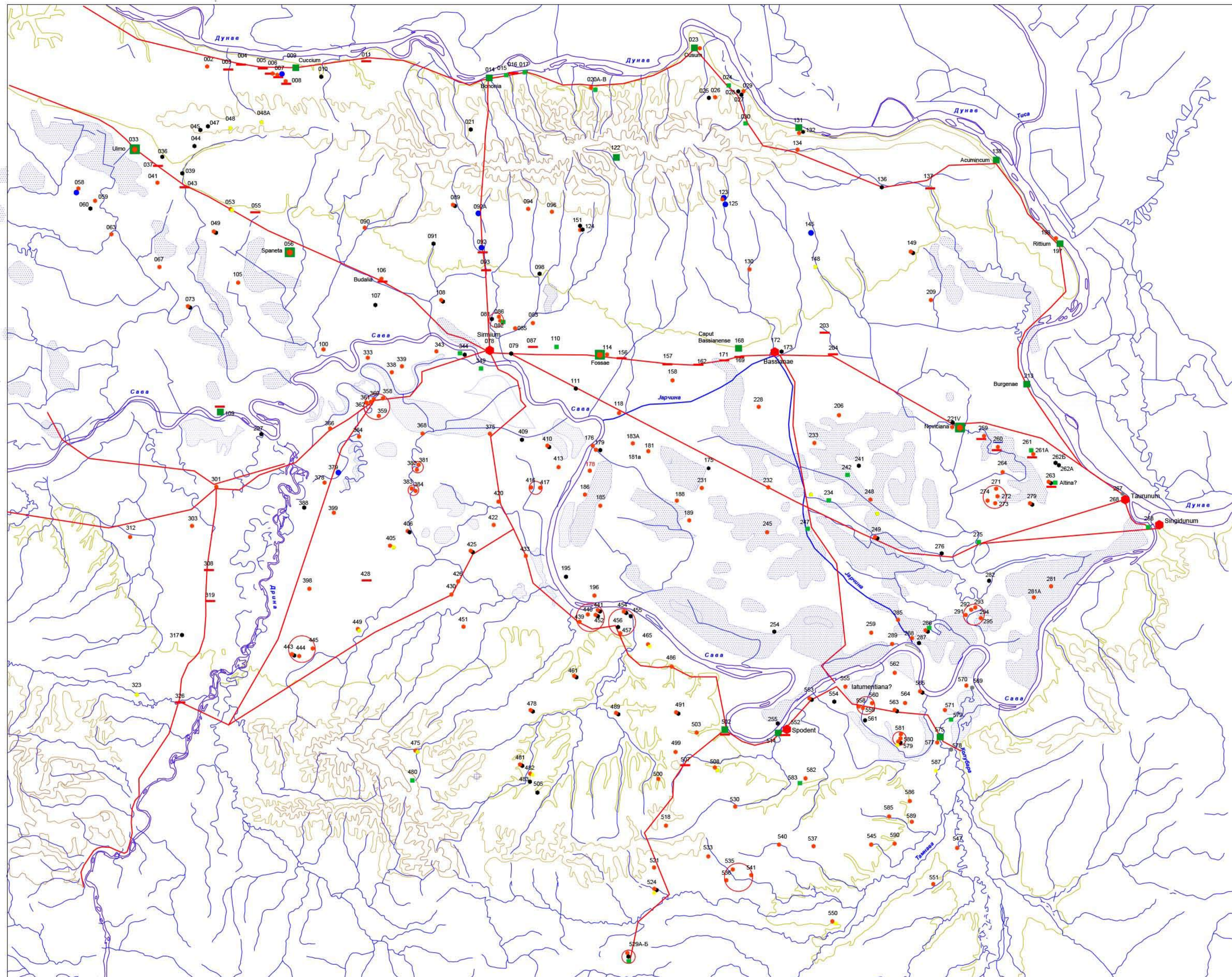
- површина 0,1 - 0,5 ха
 - површина 0,5 - 1 ха
 - површина 2 - 4 ха
 - површина 5 - 8 ха
 - површина 9 - 12 ха
 - површина 12 - 24 ха
 - површина преко 24 ха
 - површина непозната
 - Групе насеља III века назначене у тексту
 - Траса пута
- Изохиле:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 8

Површине насеља III века у југоисточном делу Доње Паноније

Размера 1:200.000

Легенда:

- Урбано насеље
- Рурално насеље
- Рурално насеље са некрополем
- Путна станица
- Утарђење
- Спекулум
- Некропола
- Неопређено
- Остава
- Водовод / извор
- Остаци трасе пута
- Траса пута
- Групе насеља IV века назначене у тексту

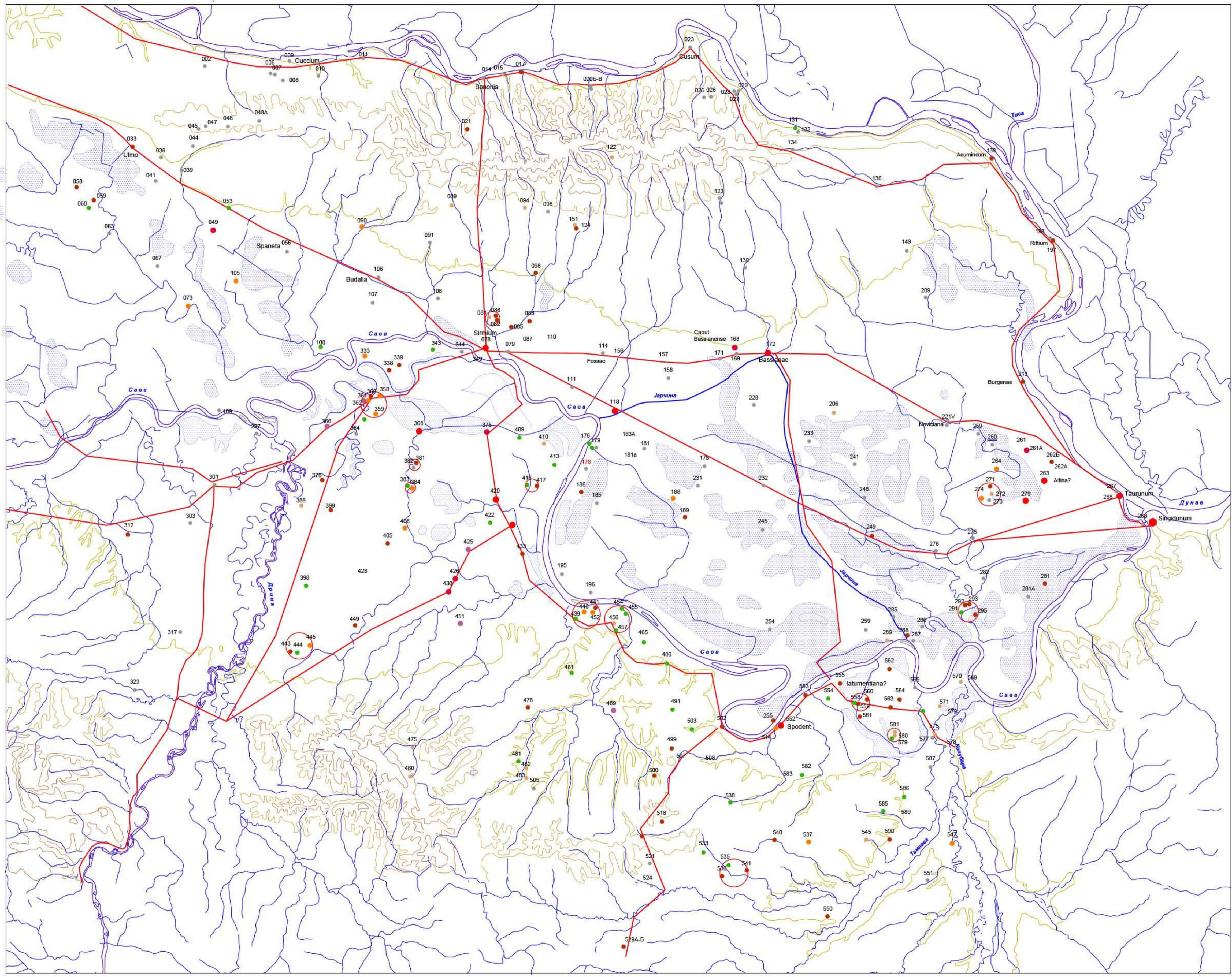
Изохише:

- 100 m
- 200 m
- 300 m
- 400 m

■ Стagne bare и мочваре

Карта 9
Римски локалитети IV века у југоисточном делу Доње Паноније

Размера 1:200.000
 10 km

Легенда:

- површина 0,1 - 0,5 ха
 - површина 0,5 - 1 ха
 - површина 2 - 4 ха
 - површина 5 - 8 ха
 - површина 9 - 12 ха
 - површина 12 - 24 ха
 - површина преко 24 ха
 - површина непозната
 - Групе насеља III века назначене у тексту
 - Траса пута
- Изохије:
- 100 m
 - 200 m
 - 300 m
 - 400 m
- Сталне баре и мочваре

Карта 10

**Површине насеља
IV века у југоисточном
делу Доње Паноније**

Размера 1:200.000

